

Prof. ...

Броніслав ПАНАСЮК

ВИБРАНІ ТВОРИ

Том п'ятий

Київ

АГРАРНА НАУКА

2008

УДК 338.43(081)(477)

ББК 65.32(4 Укр)

П12

П 12 *Броніслав Панасюк*

Вибрані твори. – Т. 5. – К.: Аграрна наука, 2008. – 444 с.

ISBN 978-966-540-237-4

У пропонованому виданні містяться політико-художні твори доленосних періодів українського народу: *перший період* – початок і закінчення війни 1941-1945 рр. та характеристика умов, в яких жило і працювало тодішнє покоління нашого народу; *другий період* – одержання Україною незалежності, переживання народом неймовірних складностей, які вилилися у протистояння старого і нового, кульмінаційним пунктом якого стала Помаранчева революція 2004-2005 рр.; *третій період* – розчарування після помаранчевого піднесення і розробка якісно нових шляхів до незалежності і здобуття реальної свободи.

Змальовуються реальні епізоди початку і закінчення світової війни на українському Поділлі, післявоєнне життя дітей війни, їхнього навчання і виховання. Описуються реальні події, їхня хронологічна послідовність у період помаранчевого піднесення всього українського народу, подається політико-моральна криза в результаті втрати очікуваних ідеалів, окреслюються перспективи української нації на шляху до свободи.

Розрахована на масового читача.

ББК 65.32(4 Укр)

ISBN 978-966-540-237-4

© Броніслав Панасюк, 2008

*Присвячено річниці
Помаранчевої революції*

Розділ

1

ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ В ПРОМЕНЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Слово до читача

Пропоновану працю художньо-політичного жанру написано на хвилі народного піднесення на початку XXI століття після підневільних поневірянь українського народу впродовж багатьох століть. Внутрішня сутність цього потужного волевиявлення зародилася ще в далекі часи свободолюбних предків українців, які генетично передали її нащадкам. Тому текст твору дає кожному українцеві велику позитивну енергетику від його далеких вільних попередників, які найбільше цінували волю, свободу і справедливість.

Українці багато століть після татарської навали та Переяславської угоди боролися за волю й обстоювали її, але дуже часто не так внутрішні, як зовнішні обставини змушували скочуватися у боротьбі до свавілля, що видно з багатьох

історичних прикладів. Тільки Помаранчева революція 2004-2005 років не дозволила скотитися до насильства, а виявила толерантність українського народу у відстоюванні своєї свободи і волі.

Своєю миролюбністю українці покорили світ, продемонструвавши на конкретному прикладі доленосних революційних подій, що українська нація не тільки любить свободу, але шанує інших, що вона – цивілізований європейський народ. У буремні дні 2004 року ставало зрозумілим, що український народ відкрито займає тверду позицію і рішуче відмовляється від нечуваної зради національних інтересів у внутрішній і зовнішній політиці з боку тодішньої влади.

У Помаранчевій революції виявили волю до свободи не одиниці, а весь народ і навіть ті, хто не дуже її підтримували, внутрішньо позитивно сприймали всецілу чисту волю як свою, а відтак вона ставала субстанцією всього народу. Приниження українців досягло апогею в літньо-осінні дні 2004 року. Мабуть, ще ніколи так цинічно народ не залякували, купували і викручували фізично і морально. Хвиля незадоволення вийшла з берегів і мовби мокрим покривалом огорнула і паралізувала владу. Мирно виявили волю і здобули так довго очікувану свободу. Після буремних революційних подій попереду важка праця, але різноманітні підводні течії в суспільстві ще довго нагадуватимуть, іноді боляче, про важкі часи минулого.

Наперекір деструктивним силам вибори все-таки відбулися, український народ здобув свободу, до влади прийшли люди, яких побажав народ усієї країни. Проте в Україні є ще чимало людей, які ставлять під сумнів, що Помаранчева революція відповідає параметрам революції. Вони навіть не сприймають того явного факту, що в окремі дні на площах центру Києва було кілька сотень тисяч демонстрантів.

У пропонованій хроніці подій автор на багатьох прикладах ситуативних широкомасштабних подій спростовує такі думки. Автор стояв уночі на революційній трибуні Майдану і бачив людське море, люди заповнювали

Європейську площу, Хрещатик, вулиці Грушевського, Інститутську, Шовковичну, Лютеранську, Банкову, територію Маріїнського парку, оточували живим кільцем входи і виходи навколо Адміністрації Глави Держави і прилеглих будинків, резиденції Глави Уряду.

Після революційних подій українська держава виходить на широку дорогу європейських і світових відносин, наслідуючи національні традиції предків. Новітня українська парламентсько-президентська держава після Помаранчевої революції 2004 року залишається відданою національним інтересам своєї прародительки Київської Русі, ставши таким чином сполучною ланкою князівської, козацької, гетьманської держави, Української Народної Республіки та Української Радянської Соціалістичної Республіки.

Внесок Київської Русі до політичної історії Європи та Азії середніх віків не можна переоцінити. Історія переконливо доводить, що давньоруська держава підтримувала рівноправні стосунки з Візантією і країнами Азії, Німеччиною і Польщею, Швецією та Норвегією й багатьма іншими країнами світу. Треба усвідомити, що й нині для українського народу немає альтернативи європейському напрямку розвитку, державній та енергетичній незалежності.

Перемога Помаранчевої революції – це тільки початок боротьби за волю, свободу і незалежність, попереду ще довгий шлях важких, іноді непередбачуваних випробувань. Помаранчева революція 2004 року стала початком кардинальної перебудови сформованого останніми століттями політичного, суспільного та економічного укладу. Схоже, що боротьба за незалежність і справедливість не закінчується Майданом, а тому країну очікують великі ідеологічні й організаційні державотворчі битви, очевидцями яких уже стають сучасники.

У реальній ситуації вже зрозуміло, що деякі учасники революційних подій завчасно розпочали щось ділити і тим перекреслювали здобуте. Звичайно, на початковому етапі боротьби важко щось доводити, але аж ніяк не зайвими будуть слова великого європейця про ситуацію, що склалася в умовах війни

1941-1945 років і післявоєнний період. Тоді в демократичних силах були складні стосунки, схожі на сучасні українські, і У. Черчіль в одній із промов сказав: “Если бы мы позволили себе ослабить свои усилия, ослабить дисциплину, единство и порядок в своих рядах, если бы мы начали спорить о том, как мы должны использовать нашу победу, прежде чем она завоёвана, то несомненно мы очутились бы перед исключительно тяжёлыми испытаниями”¹.

Не допустімо подібного в Україні на сучасному важкому етапі руху нації до свободи. У цьому контексті курс сучасної внутрішньої української політики, яким має слідувати країна до утвердження реальної незалежності, – це насамперед неупереджена оцінка і самооцінка дій кожної партії та громадських організацій щодо їхнього бажання, а також готовності й можливості сприяти відродженню української нації.

Уперше в українській історико-літературній публіцистиці поєднано минуле і сучасне древнього народу Київської Русі. У своїх генах і помислах нащадки волелюбного народу пронесли потребу волі і свободи своїх прабатьків до сучасності, яка реально виявилась на майданах усієї країни. Пращури українського народу та їхні нащадки виборювали власну незалежність під прапором національної ідеї. У праці широко досліджено, що вся Помаранчева революція зумовлена впливом внутрішніх поштовхів народу до вирішення комплексної національної ідеї, коли воля і свобода були не тільки складовою частиною ідеї, а й засобом її досягнення.

*Професор, доктор економічних наук,
академік АПН,
заслужений діяч науки і техніки України,*

Герой України

А. ПАВЛЕНКО

---

¹ Черчіль У. Мускулы мира. – М.: Эксмо, 2005. – С. 367.

1.1 Хвиля з героїчного минулого

Хвиля народного гніву, яка охопила українське суспільство на початку ХХІ століття, зароджувалась у далекому минулому і мов цунамі наближалась до сердець українців, набираючи потужної сили. З давнини українська держава була відомою, сильною і шанованою, а народ у цій державі почував себе вільним, мав свою унікальну етнічну культуру, творив нові технології, які використовували народи світу і які дійшли до сьогодення. Недаремно в старовину європейські монархи, аби заручитися твердою підтримкою сильної держави, широко практикували родинні зв'язки з київськими князями.

Проте кінець ХІІ і початок ХІІІ століття – остання доба існування колись однієї з найбільших і наймогутніших держав середньовічного світу. Під впливом внутрішніх і зовнішніх сил вона перетворювалась на конгломерат удільних князівств, які потонули в безкінечних бійках за владу і верховенство. Однак егоїзмові і корисливості князів та бояр, їхньому нехтуванню інтересами народу загальноруської держави протистояла животворна і благородна ідея східнослов'янської єдності, згуртування народів Київської Русі перед зовнішньою небезпекою постійного вторгнення знахабнілих і жорстоких сусідів, особливо половців.

Саме з того часу зародилося і до сьогодні не зникло устремління українського народу до свого ідеалу – політичного, економічного і військового об'єднання. З тієї далекої пори і до наших днів життєвий шлях народів Русі був надзвичайно тернистим. За вісім століть перша держава східних слов'ян на величезній території Східної Європи, яку називали Руссю, Руською Землею, Київською і Давньою Руссю, народів якої довелося пройти багато сприятливих і тернистих шляхів спільно з іншими народами, а здебільшого під їхньою владою: Київська Русь; Галицько-Волинська Русь; Золота Орда; Польща; Визвольна війна під

проводом Б. Хмельницького; Австо-Угорщина; Російська імперія; Радянський Союз. У світі мало знайдеться народів і країн, пошматованих з усіх сторін так, як українці та їхні землі, але й важко знайти приклади, коли через віки випробувань з такою гідністю було пронесено людські цінності, елементи національної ідеї – етнічну культуру, свободу і волю до боротьби та об'єднання заради цього.

Україна впродовж багатьох століть поневірялась у сусідських наймах та неволі, але не загинула. Періодами здавалося, що в організмі нації уже не залишилося нічого з того, що вона одержала від своїх предків і часів княжої доби. Здавалося, що навіть генофонд завмер чи поступово зникав повністю, але дедалі частіше виявлялося, що майже приречена до знищення нація знову і знову піднімається, подаючи ознаки дивовижної нескореної життєвості. Основна причина – наявність в українській державі, навіть розчленованій чи підкореній, внутрішньої єдності нації, що цементувало її фундамент, який уже сам собою володів величезною доцентровою силою збереження національної єдності за будь-яких обставин.

Важко українцям у своїй Батьківщині, зраджували один одного і билися між собою князі та гетьмани, пізніше не виправдовували довіри народу ставленики Москви, які самі були підлеглими, а народ тримався і боровся. Три з половиною століття ніхто не довідався про коріння українського феномену роздвоєння, який становить основну причину рабського становища і залежності українця від сусідів. Серед двох українських провідників постійно не тільки три гетьмани, але, за словами Т. Шевченка:

*Один буде, як той Гонта,
Катів катувати!
Другий буде ... оце вже наш!
Катам помагати...²*

---

² Шевченко Т. Великий льох // Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 221.

За довгі періоди випробувань у важких умовах багато країн і народів зникали назавжди, але український народ, мов потужне дерево, не втрачав свого генетичного коріння, зумів вистояти, об'єднатися і вийти переможцем у боротьбі за правду на початку ХХІ століття. Думка про одвічну єдність усіх східних слов'ян пронизувала єство українського народу і, як наголошують літописи, “єдина Руська земля була ідеєю основною і всенаповнюючою, утворюючи, так би мовити, те повітря, без якого не було життя творів нашої давньої літератури”³.

Усе міцнішою і більш явною ставала в думках і діях національна ідея, яка відтворювалась у практичних діях до свободи, волі і об'єднання українців у єдиній державі. Створювався моральний об'єднувачий клімат, у якому жили наші предки, ним пронизана вся українська народна творчість: легенди і перекази, билини і казки, щедрівки і колядки, весільні пісні і веснянки, прислів'я і співомовки та ще багато іншого. В історії є чимало свідчень, що українська держава того часу вже була близькою до подолання чвар і повернення своєї слави і могутності. Не збулося, наростання об'єднувачих процесів зруйнувала нищівна навала монгольських орд на Руську Землю.

За багатолітній період в українців нагромаджувалась енергія несприйняття зневажливого ставлення до себе, якої ніхто з можновладців не хотів помічати впродовж століть, але довелося діждатися її широкомасштабного вияву, коли народ безкомпромісно вимагав правди і свободи, які йдуть поруч. Незважаючи на те, що правда “шкідлива і небезпечна” для суспільства, як твердять деякі політологи і науковці, але вона має бути, її треба знати, вивчати, оберігати. Адже багато розумних людей вважають, що саме правда дає суспільству силу і мужність, очищає його духовність та надає гідності. Цікаво, що пізнати правду хоче кожен, хоча багато хто її боїться, бо тільки людина сильної волі й упорядкованого внутрішнього

---

³ *Історія України в особах. Давньоруська держава.* – К.: Україна, 1996. – С. 22.

стану може сприйняти правду про те, що вона, посідаючи високе становище в суспільному житті, виявилась обмеженою та ще й до того злодійкуватою.

Ось саме такої правди не всі, але напевно більшість, бояться і не сприймають, а тому готові й далі обманюватися, дозволяти заради цього іншим себе обманювати. Ось чому лише суспільство, яке має здорові корені, здатне стійко винести правду про себе і про кожного зі свого оточення, зокрема дізнатися про справжню власну історію, своїх батьків, дідів і пращурів, особливо про провідників нації, їхні темні і світлі сторони життя. Українці цього не бояться, хоча бурхливо переживають оприлюднення якихось власних, навіть несуттєвих таємниць чи недоліків, але це вже особлива властивість реагування живих організмів. Сила української нації полягає ще й у тому, що вона, одна з небагатьох народів, уміє сміятися над собою подібно до грузинів, євреїв та інших народів.

Ще з часів втрати свободи залежні провідники нації, а також українська влада перших років незалежності (1991-2004 роки) намагалися формувати в людей почуття слухняного стада, коли кожного або всіх разом легко купити дрібною підгодівлею для служіння їхнім потребам – голосувати за владу, надавати їй необмежені права. Тодішній Президент Л. Кучма цим користувався більше десятиліття, давав народу обіцянки, яких ніколи не виконував, він навіть обманював іноземні держави, що негативно позначалося на іміджі української нації.

Своєму оточенню надавав подачки капіталами, але постійно це оточення тасував, а ще частіше змінював кадри в державному управлінні. Наприклад, кожен міністр економіки в середньому перебував на посаді менше року. Глава держави сподівався, що все так буде і надалі, як було в далекому і близькому минулому, а тому, після закінчення двох строків президентства, він різними комбінаціями і маніпуляціями намагався надалі залишатися при владі зі своїм оновленим оточенням. На початку 2004 року народ зрозумів, як Л. Кучма завчасно готував схему повернення до прем'єрського кабінету, але з

президентськими повноваженнями, а для цього затіяв так звану політичну реформу, спрямовану на обмеження президентських повноважень та їх розширення для глави уряду. Як комуніст за своєю сутністю, він добре знав, що матиме широку підтримку таких намірів з боку комуністів і соціалістів, які дійсно прискіпливо виявили себе в цій справі.

Довго перебуваючи в неволі, український народ, здобувши незалежність, зразу ж відчув величезне відставання від рівня розвитку світової цивілізації. Адже сучасні розвинуті держави досягли дуже високого рівня свого розвитку і вважають, що тепер ринкова економіка – занадто відповідальна справа, щоб вирішення її проблем віддавати волі окремих політиків, навіть громадським та іншим організаціям. Відповідно до такої глобалізаційної ідеології розвинуті країни в управлінні економікою здебільшого покладаються на договірні засади чи просто домовленості між собою, спираються на власну фінансову міць, силові органи і потужну пресу. Чи не про це свідчить потужне світове об'єднання відомої “сімки” країн. Відомий український науковець – теоретик сучасних світових глобалізаційних процесів О. Білорус робить висновок, що “дослідження в галузі глобалістики, глобальних трансформацій і глобальної економіки відкрили цілий ряд нових закономірностей і законів її розвитку”.

Українська держава тільки заявила про себе на світовому небосхилі, з досить низьким рівнем розвитку, її соціально-економічний розвиток перебуває під постійною небезпекою. Як у старі добрі часи Запорозької Січі, український народ намагається самостійно вирішувати кардинальні державні справи, збираючись для цього час від часу громадою, щоб захистити свою незалежність і забезпечити поступальний розвиток. Такий метод захисту від зовнішньої і внутрішньої небезпеки закладено з давнини в генах, у крові українського народу. Ось чому 2004 року світ побачив, що на українських майданах панував дух переважно не політики, а громадської позиції щодо управління державою. Це український менталітет, дух предків, закладений і збережений у генах та

інформаційній системі Всесвіту, які століттями були в пригніченому стані і не були затребувані.

Історична епоха запорозького козацтва донесла до нас реалії життя козаків, які переважно займалися мирною працею в одержаних наділах величезних угідь, що належали Січі. Вони мали великі пасіки, сіяли і збирали сільськогосподарські культури, вирощували робочу і продуктивну худобу. Однак у разі потреби для відбиття нападу ворогів, визволення співвітчизників з полону, щорічного переобрання чи підтвердження статусу старшини, а також розподілу на наступний рік угідь між козаками вони всі збиралися на раду в чітко визначений час звідусіль, де б хто не перебував. Вирішивши військові, управлінські та економічні справи, козаки знову поверталися до своїх угідь і продовжували займатися мирною працею – рільництвом, тваринництвом, бджільництвом. Так було в усьому українському суспільстві споконвіку, коли всі державні справи вирішували громадою.

Коли після зруйнування російською імператрицею Катериною II Запорозької Січі гетьмани потрапили в залежність від московського царя, українські звичаї століттями були під дією законів Російської імперії. Водночас, щоб не було намірів діяти самостійно, в українських землях постійно перебували російські війська, як, до речі, і на Кавказі, український народ не мав змоги вирішувати свої справи за правилами предків, виборювати свою волю на майданах. Ще в гіршому залежному становищі опинився український народ за часів комуністичного правління в СРСР, коли на просторах величезної імперії все мовчало.

Український народ і його провідники не сприймали такої вікової наруги, постійно боролися проти російського гніту. Як засвідчує історія, зразу ж після вчинення так званої Переяславської угоди, побачивши справжні наміри царя, змінив свої думки Б. Хмельницький, а продовжувач справи великого гетьмана І. Мазепа, як написав О. Пушкін, проголосив буквально таке:

*Но независимой державой
Украине быть уже пора:
И знамя вольности кровавой
Я поднимаю на Петра⁴.*

Боротьба І. Мазепи за незалежність хоча і не була увінчана перемогою, але саме вона стала символом непокори для наступних поколінь. Тільки через три з половиною століття, 1991 року, боротьба завершилася здобуттям незалежності, що дозволило українському народові розправити крила, але ще не рухатися далі до цивілізації, бо рудименти столітньої неволі підстерігали українську націю і стримували поступ до реальної свободи. Такі рудименти виявилися зразу ж, коли Верховна Рада України 24 серпня 1991 року проголосила незалежність країни і належало обрати нову владу. Народні депутати внесли український прапор до зали Верховної Ради, але виявилось, що незалежну країну вже очолюють колишні її партійні керівники, які вірою і правдою служили старому режимові, – секретар Центрального комітету партії Л. Кравчук, партійний і радянський урядовець І. Плющ, а також інші функціонери старої влади.

Водночас українські борці, які десятиліттями поневірялися в радянських в'язницях за прагнення свободи і незалежності, залишилися поза владою – Л. Лук'яненко, В. Чорновіл і багато інших видатних українців. Для історії навіть усе це відображено на полотні, яке висить у парламенті, борці за свободу на полотні затерті, їм лише дозволили покласти національний прапор до ніг партійних функціонерів, які виділяються на передньому плані. Майбутні покоління будуть ламати голову над такими катаклізмами, коли ті, хто чинив розправу над борцями за визволення Батьківщини, очолили незалежну країну, а ті, кого тягнули до криміналу, перейшли на маргінальне становище в країні, заради якої вони віддали свої молоді роки, здоров'я, сімейне життя.

Однак це лише деякі прикрі відхилення від загальнонаціонального визвольного руху українців. 1654 року Переяславську угоду з Росією не

---

⁴ Пушкін А. С. Сочинения. В 3 т. – Т. 2. – М.: Худ. лит., 1986. – С. 103.

підтримало багато полків, старшин і козаків, категорично відмовився поставити свій підпис близький соратник Б. Хмельницького Іван Богун. Ще тоді в усіх прошарках українського суспільства виникла хвиля незадоволення, яка котилася до початку ХХІ століття, набираючи сили цунамі, і прокотилася вибухом непокори на майданах усієї країни.

Лише за роки незалежності світ побачив українську націю, дії якої не вписувалися в протоколи колишньої радянської влади щодо вирішення суттєвих проблем життєдіяльності суспільства. Осінньої пори 1990 року в Києві та інших містах країни пройшли перші нечувані раніше маніфестації громадянської непокори, коли під гаслом “Геть Масола, Кравчука” народ протестував проти колишніх партійних і радянських урядовців. Розпочалася тиха революція мовчазної відмови від чужого державного прапора, який триста років майорів над Україною⁵.

У 2000-2001 роках прокотилася величезна хвиля незадоволення важким життям, владою, і особливо Л. Кучмою, під гаслами “Повстань Україно!”, “Україна без Кучми”, але тоді “гарант” чудом утримався при владі. Українське суспільство буквально видавлювало зі свого середовища кадри старої номенклатури, долаючи духовне рабство. Особливість підневільного становища українців полягає в тому, що більшість народів нашої планети перебували в рабстві, але рабство українців було особливим – вони були не тільки у фізичному, а й у духовному рабстві.

З кожним роком незалежності міцнів дух народу, назрівали події більш широкомасштабної непокори. Найбільша і найрезультативніша хвиля народного незадоволення накопилася на ненависну владу у другій половині 2004 року, спричинена не стільки фальсифікацією виборів, скільки намаганням назавжди очиститися від темних плям минулого та одержати реальну незалежність і свободу, за яку боролися покоління славних предків. Немає сумніву, і для цього є всі підстави стверджувати, що українські події стали не випадковим явищем, а

---

⁵ Панасюк Б. Економічна політика в Україні наприкінці ХХ століття. – К.: Новий друк, 2002. – С. 3.

відбувся об'єктивний і закономірний процес, який і мав відбутися, як боротьба української нації за свою свободу.

Українці – нація сильних людей, які вистояли під тиском національної, але залежної влади у найбільш відповідальний період своєї історії – вихід із темряви і небуття великого європейського народу. З часів розпорошення земель Київської Русі і татарської навали український народ був принижений, знедолений і забутий, він поневірявся в неволі, про нього забули, про колишній великий європейський народ не відали як про етнос не тільки у світі, але й у Європі. Все це тавром лежало на кожному українцеві, було його соромом за столітнє людське приниження. 2004 року українці показали, що вони не змирилися з такою зневагою, якої зазнавали від різних народів з XIII століття, і особливо в останні 350 років (1654-2004 роки), коли Україна перебувала під впливом Російської імперії.

Прогресивні сили нації зрозуміли, що для здобуття реальної свободи і незалежності потрібна рішуча боротьба, оскільки інакше народ, який втратив дуже багато національних і навіть етнічних цінностей упродовж важких столітніх випробувань, як самостійна нація назавжди поступово зникав би. У цей довгий скрутний період світ навіть забував про існування такої нації, як українці, та їхньої державності, все спрямовувалось на зникнення основ етносу, що є носієм українства: мови, національної культури, елементів державності.

Прикро, але тільки нещодавно видатні українські митці і спортсмени показали всьому світові, що все-таки існує держава Україна, а в ній мешкають українці, а не представники великоросів. Помаранчева революція довела світові наявність у цієї нації сильного духу і волі до свободи, а у світовому просторі повернулася до європейської спільноти з усіма своїми неповторними барвами держава Україна. Для світу Україну відкрили митці, зокрема Руслана Лижичко, спортсмени А. Шевченко і брати Клички та багато інших знаменитих представників українського народу.

Споконвічна боротьба українців за свободу, яка увінчалась успіхом у 2004-2005 роках, довела багатьом народам, що національний дух і воля народу мають концентруватися на пошуках правди, хоч якою вона не була гіркою, для реалізації національної ідеї. Зокрема, самим українцям належить позбутися багатьох рис, які знижують імунітет нації до зовнішнього і внутрішнього впливу. В українців цей імунітет занадто знижений через те, що його витравлювали гонінням за будь-які вияви рис українства – мову, культуру, мистецтво. Українцеві, якому приклеювали тавро “український націоналіст”, було закрито дорогу в життя, йому все було заборонено.

На прикладі українських реалій 2004-2005 років світ переконався, що кожна нація зобов’язана себе відстояти в складному світовому просторі, для чого використовують елементи націоналізму і патріотизму як реакцію захисту однієї нації від іншої. Усе ясніше ставало зрозумілим, що елементи націоналізму мають досить широкий спектр вияву: національна культура і мистецтво – підтвердження особливостей внутрішнього світу та погляду певного народу; наука і технології – свідчення рівня історичного розвитку; мова, традиції, побут – для підкреслення особливостей того чи іншого народу; вияви всіх цих елементів з яскраво вираженим національним підтекстом – для протистояння агресивним чи упередженим намірам іншої нації чи держави.

Упродовж століть український народ не дуже гучно висловлював незадоволення своїм багатовіковим принизливим становищем, але в окремі періоди виявляв протест проти гноблення, утисків свободи, нав’язування, наприклад росіянами, принципів, шкідливих українській державності, зокрема федералізму, введення кількох державних мов тощо. Скажімо, росіяни, які мешкають в Україні, і російські політики чомусь нав’язують українській владі ідею запровадження в Україні двомовності. “Доброзичливці” замовчують, що без єдиної мови, якщо не враховувати винятків, до прикладу Швейцарії, держава взагалі існувати не може, і цьому є чимало прикладів. Схаменіться, не приймайте великий український народ за людей, які тільки з’явилися на світовій

арені, бо це народ, який у минулому був одним із перших і найбільш освічених у Європі.

Водночас ніхто не згадує, що, по-перше, в Росії чомусь ніколи не ставлять питання про надання статусу державної татарській чи іншій мові поряд з російською; по-друге, для збереження цілісності імперій у них широко пропагували і вводили єдину мову, зокрема це стосується Австро-Угорської імперії до Першої світової війни, Російської імперії з часу її створення, Радянського Союзу у XX столітті тощо.

Нагромаджена віками негативна енергія в українському суспільстві й у всіх його прошарках дедалі більше і більше погрожувала вирватися на поверхню. Україна опинилась напередодні вікопомних подій, які мали світове історичне значення і невдовзі відгукнулися в багатьох країнах світу. Перед катастрофічною загрозою українці відгукувалися на заклики з минулого свого пророка Т. Шевченка зберігати й обороняти Україну:

А ви Україну ховайте:

Не дайте матері, не дайте

В руках у ката пропадатъ⁶.

1.2. Політична боротьба і церква

Про значущість і доленосність подій, які розгорнулися в Україні напередодні виборів глави держави 2004 року, свідчить той факт, що в боротьбу було втягнуто і церкву. Втручання релігії в будь-які людські звичаї та життєдіяльність призводить до величезних збурень народу і страшених кровопролитів. Ніякі людські помилки не спричиняли стільки жертв і страшених жорстокостей до своїх ближніх, не проливали стільки сліз і крові, як релігійна нетерпимість та визнання свого вірування в когось чи щось єдино правильною вірою. Таке

---

⁶ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 83.

викривлене розуміння викликане чорними силами із глибинних надр у цей складний для українського народу час на початку ХХІ століття.

Деякі політики, відкинувши християнську істину, вдалися до фальсифікації канонів релігії. Скільки не було б релігій, але Бог не національне явище, бо його десять заповідей стосуються кожного, до якої б нації він не належав. Немає сумніву у правомірності того, що кожна нація має своїх святих, але для них, як і для всієї нації, Бог єдиний своїми заповідями, серед яких: шануй свого батька та матір; не вбивай; не чини перелюбу; не кради; не свідчи неправдиво проти ближнього свого; не жадай дому ближнього свого; пам'ятай день суботній, щоб святити його; хай не буде тобі інших богів при Мені; Я Господь, Бог твій, що вивів тебе з єгипетського краю, з дому рабства; не роби собі різьби і усякої подоби з того, що на небі вгорі. Невже можна проти цих заповідей виступати? Виявилось, що декому довелося.

Якісь сили закликали церкву втрутитися в дріб'язкову для істинної релігії справу – вибори провідника для громади. В агітках за кандидата від влади (якщо їм вірити) можна було прочитати і молитву: “Господи Боже, Великий Царю Безначальний, пошли, Господи, Архангела Твого Михаїла на допомогу рабу Своему Виктору изъяти его от врагов видимых и невидимых”. Тут ще не було відомо, за якого Віктора агітували, але агітація розпочалася. Коли ж 8 листопада 2004 року В. Ющенко і О. Зінченко заявили про спілкування близько години з Блаженнішим митрополитом Володимиром, то так званий Союз православних братств УПЦ навіть відмежовувався від такої події, заявивши у своїй агітці (якщо знову їй вірити), що зустріч тривала лише кілька хвилин.

У тій самій агітці було конкретне пояснення (мовою оригіналу): “Вечером 9 ноября на телеканале “1 + 1” в ответ на фальшивку штаба Ющенко было показано выступление Блаженнейшего митрополита Владимира, в котором он решительно заявил о том, что на участие в выборах лично у него получил благословение только один кандидат в президенты Украины – Виктор Янукович. Именно вместе с ним митрополит посетил Афон, где В. Янукович получил

благословение афонских старцев. В Иерусалиме Премьер-министр был принят Патриархом Иеремией, а в Москве Патриархом Алексием II. Так же было отмечено продолжительное пребывание на молитве в пещерах Киево-Печерской Лавры В. Януковича вместе с семьёй”.

Голосом так званого Союзу православних братств церква російського патріархату навіть пояснює причину такої сильної підтримки провладного кандидата, як людини з важким минулим: “В Царствие Небесное первым вошёл раскаявшийся разбойник. А для того чтобы бороться со сворой хищников, нужен характер и сила духа”. Українці, мабуть, очікували, що московський патріархат відмежується від таких висловлювань, адже це можливі фальшивки, але якихось заяв не було знайдено.

Щоб зрозуміти напрям політики Союзу православних братств УПЦ в міжнародних і внутрішніх справах, достатньо поглянути на зміст агіток проти кандидата від опозиції, які приписують йому надумані цілі: зберегти застарілу політичну систему і самостійно її контролювати; прискорити українізацію країни, у якій всі керівні посади у державі та економіці будуть посідати націоналістичні кадри; до влади прийде нова галицька команда націонал-фашистів, наш народ пам’ятає, що дивізія СС “Галичина” служила Гітлерові; формувати олігархічні клани, віддані особисто Ющенку; настане переділ власності, а це хаос і кров; прискорений вступ до НАТО, перетворення України на передовий плацдарм війни Заходу проти Росії; США розвалили СРСР, розвалять і Росію з Україною; закриття кордонів з Росією як умова вступу до ЄС; дискримінація російської мови та російської культури, припинення будь-яких зв’язків з Росією; підготовка до вступу в ЄС прискореними темпами на умовах виконання всіх вимог ЄС – цінова відмова від дотацій і повне відкриття внутрішніх ринків, згорання української промисловості і сільського господарства; реалізація проекту Кримсько-татарської автономії на Кримському півострові, розширення турецького впливу в Криму на протипагу російському впливові; розміщення на території України таборів для біженців з Кавказу та

інших гарячих точок; втягування України в «кільце» нестабільності навколо Росії; поява чергового мовби натовського антиросійського проекту “Ющенко”, релігійний лідер якого самозваний лжепатріарх – розкольник Філарет, який вчинить гоніння на канонічну православну церкву.

Чомусь Росія взялася не пускати європейську державу Україну в Європу, застосовуючи для цього різні засоби, зокрема і церкву, яка безпардонно втручається в державні справи країни, у якій можна вільно сповідувати Божу віру. Особливий наголос ставлять на тому, щоб Україна не вступала в НАТО і Європейський Союз (ЄС), оскільки ці військово-політичні структури впритул наближаються до кордонів країн так званої східнослов'янської Православної цивілізації – України, Білорусі і Росії. Вимагають ні мало ні багато – змінити прозахідну політику, тому що європейську інтеграцію церква Московського патріархату розглядає як зраду свого народу і народів Росії та Білорусі.

З цього приводу було неоднозначно заявлено перед виборами 31 жовтня 2004 року: “ ... на вторых президентских выборах в Украине в 1994 году каноническая Православная Церковь, возглавляемая Блаженнейшим Митрополитом Владимиром, поддержала кандидатуру нынешнего Президента Леонида Кучмы. В первую очередь, по той причине, что тогдашний его оппонент – Л. Кравчук – способствовал созданию раскольнической группировки Филарета-Денисенко”⁷. Ось так відкрито через церкву діють у нашій країні посланці сусідньої держави, що прикро для віруючих. Росія не пускає українців на Захід через те, що там, мовляв, інша віра – католицька, а на Схід українці самі не бажають іти, бо там також інша віра – мусульманська. Отже, Україна зобов'язана завжди бути з Росією, яка називає себе православною, хоча в ній половина населення мусульманської віри.

Багатовікова історія засвідчує, що не про віру йдеться, а зовсім про інше – Росія не хоче відпускати Україну з орбіти свого впливу. І це підтверджує знову ж таки церква Московського патріархату: “На Украине есть мнение, что если

---

⁷ *Православный взгляд* (газета). – Спецвыпуск. – Декабрь. – 2004. – С. 11.

независимое государство, то должна независимой быть и церковь. Но условий для неё не создано и не будет создано. Нам лучше, чтобы Патриарх Украины был в Москве”⁸. Саме цим усе сказано – не пускати Україну в Європу та її міжнародні структури.

Цілі кандидата від влади, викладені в агітках Союзу православних братств УПЦ, виглядали такими, що, мабуть, сам претендент дивувався, читаючи їх. Цілі, які приписували через церкву кандидатові від влади В. Януковичу: сильна, самостійна, незалежна Україна – національні інтереси, здоровий глузд, прагматизм; державна мова в Україні – українська, припинити дискримінацію російської мови, російська мова повинна мати статус офіційної та вільно використовуватися в різних сферах життя; дозвіл на подвійне громадянство, не відмовлятися від українського громадянства, отримуючи громадянство іншої країни; пріоритетний розвиток економічної співпраці з Росією, розвиток ЄП, вільне переміщення товарів, послуг і громадян; співпраця з Європейським Союзом; сильна українська армія. Звичайно, що політичні цілі для двох кандидатів у президенти писала рука російського технолога, яка одному претендентові нависла прозахідних і українських національних, а другому – проросійських ярликів. Перший закликає перетворити Україну на європейську заможну і висококультурну державу і не бажає ставити її на коліна перед Росією, другий же ніколи не допустить Україну до Європи, але хоче вести українців знову в російські “дружні” обійми, як практикувалося століттями.

Саме за ці два протилежні вектори голосував український народ: більша частина за кандидата, який дивився на Захід, а менша, здебільшого російськомовне населення і комуністи, за претендента, який не мислить України без Сходу. Християнський люд, віруючі усвідомили, що не за В. Ющенко і не за В. Януковича йшов народ на барикади, творив Помаранчеву революцію, а за свої національні цінності, про які мріяли століттями, – український народ відстоював свій вибір між свободою і рабством, між Заходом і Сходом. Справедливість бо-

---

⁸ *Православный взгляд* (газета). – Спецвыпуск. – Декабрь. – 2004. – С. 13.

ротьби українського народу відчули інші народи, до яких пізніше перекинулись ідеї свободи, зокрема і в Росію, яка ще буде переживати свою власну революцію.

1.1. Молоде вино вливається в старі міхи

Наприкінці ХХ і початку ХХІ століття реалії свідчили, з одного боку, про невмолиму загибель українського народу, його історії і культури в умовах радянської імперії, а з другого – від такої участі український народ було врятовано завдяки розвалу цієї імперії. Справді, імперія розпалася, а українці, як і раніше, настирно йшли вперед своєю дорогою, у боротьбі брали участь найкращі сини народу, широкі маси населення вивільнялися з неволі – вони боролися і перемогли. Проте багато чого залишалось старим, що стримувало народне прагнення до свободи.

Спливали роки незалежності, але всі надії українців перетворювалися на віртуальні обіцянки влади, а країна потребувала реальних змін. 1991 року народ здобув довгоочікувану свободу, а в державі все залишилося по-старому, усі системи життєдіяльності суспільства, які дісталися від підневільної епохи, так і залишилися без зміни ідеологія, система управління, кадри, політика, культура, право і багато іншого. Про споконвічну національну ідею українського народу влада не згадувала. З перших днів незалежну державу Україну очолювали почергово два колишні партійні керівники різних рівнів – Л. Кравчук і Л. Кучма. Їхній внутрішній зміст і методи державного функціонування залишилися на імперському рівні колишнього Радянського Союзу і основ комуністичної ідеології.

Проти старих методів управління в молодій незалежній державі виступив український народ, який не дозволив владі здійснити антиукраїнські, антидержавні наміри і толерантно повстав у період висування, голосування та відстоювання народного кандидата на пост президента України. Народ бажав

вірити, що Л. Кучма – останній український Президент, який своїми антинародними діями довів, що він залишиться непорозумінням для нації, бо його не сприйняв не тільки народ, але й найближче оточення.

Колишній Президент країни Л. Кравчук, який запропонував директора заводу і секретаря парткому Л. Кучму на найвищу посаду в державі, наприкінці його сходження з державного олімпу висловив своє ставлення до нього такими словами: за період президентства Л. Кучму зрадило більше 26 його прибічників, а тому треба подивитися, чи це прибічники такі, а чи сам глава держави такий, що від нього всі втікають. В останній період виборчої кампанії навіть кандидат від влади повернувся до чинного президента спиною, заявивши про свою опозицію до глави держави, який дбає не про державу, а про себе і свою сім'ю. Про оточення Л. Кучми українське суспільство ще багато дізнається в майбутньому, але й тепер зрозуміло: всі вони боялися Помаранчевої революції.

До останнього часу, навіть після 1991 року, українська нація та її держава були розчинені в Російській імперії, а тому ніхто у світі не знав про українців. Держава Україна немовби мотузкою була прив'язана своєю історією і географією до величезної Російської імперії з мусульманським корінням. Новим багатим українцям, які виїздили за кордон, ставало прикро від усвідомлення, що вони вихідці з країни, якої ніхто не знав.

Для виправлення становища заможні українці запрошували відомих західних політиків і бізнесменів – Сороса, Буша-старшого, Бжезинського та інших, щоб вони у своїх країнах розповідали про Україну. Відомий західний людина приїздив, зустрічався з президентами незалежної країни і їхнім оточенням, поверхово знайомився з країною і колишніми партійними функціонерами, з якими вони могли б порозмовляти і за кордоном, де ті постійно перебувають, мають там велику нерухомість і “хатинки”. Водночас іноземці про народ та його багатющий, але стривожений внутрішній стан так і не дізналися.

Організовували навіть публікації про Українську державу, підготовлені найнятими західними піар-агентствами, але в розмові і вживаних термінах

територію, яку займає Україна, як називали, так і продовжували називати Росією, де живуть росіяни, і ні про яких українців ніхто не відає. Тільки після “помаранчевих” подій Україна засіяла новими барвами, з’явився український народ, який явив світові свою особливу сутність і невпинне бажання боротися за ідеали людського життя. Розпочалася толерантна боротьба, якої очікували багато поколінь українців.

Правитель Л. Кучма і його оточення добре почувалися серед покірливих рабів, але народна ненависть уже вийшла з берегів і переповнила вінця чаші народного гніву, що надихнуло українців кликати своїх провідників для спасіння знеславленої землі, покритої ганьбою діянь яничарів і чужоземців. Як могло статися, що 1991 року понад 90% населення України проголосували за незалежність своєї країни, а через тринадцять років два президенти країни довели країну до такого стану, що і половина населення не підтримують ідеї незалежності. Більшість населення втратило навіть те, що мало до незалежності. Уже 2004 року перед зором постала страхітлива, жебрацька, вбога, знівечена, жалюгідна Україна, якої навіть побоюються у світі, відмежовуються від неї. З України втікає населення на заробітки до Західної Європи, аморальні ділки постачають контрабандою зброю для екстремістів, у країні вбивають бізнесменів, журналістів і державних діячів, влада порушує міжнародні норми і договори, у країні панує суцільна корупція.

Причину відомо, адже благородні сподівання на свободу після здобуття незалежності 1991 року було затоптано низькими почуттями до влади шариковими і швоньдерами. У лідерів держави було забагато амбіційності та устремління до влади, проте не було компетентності і таланту, який потрібен діячам найвищого державного рівня, й особливо главі держави. Можновладці заволоділи монополією на народне волевиявлення, використавши можливості державного апарату, і не збиралися здавати свої позиції. Не вдалося, влада, в особі глави держави і його найближчого оточення, раптово зіткнулася з неочікуваним потужним народним опором. Причиною його стало те, що влада

поставила себе над суспільством, вела з ним безкомпромісну боротьбу, нав'язуючи власне уявлення про розвиток країни. Адже Президент Л. Кучма постійно говорив, що не знає, яку державу ми будемо, він так і пішов з поста глави держави, не зрозумівши своєї діяльності впродовж тринадцяти років.

Негативну щодо чинної влади енергію, вихлюпнуту на майдани, народ черпав зі свого важкого минулого: українець бліднув від згадки про обман переяславських угод; патріот сумував через невдачу в битві під Полтавою; його пік сором за непідтримку в борні своїх дітей на Чернігівщині під Крутами; охоплювало відчуття смертельного холоду від минулих організованих голодоморів; огида до суспільного ладу, в умовах якого стало можливим тотальне знищення інтелігенції, провідників нації в концтаборах, загроза реального знищення цілої нації, позбавленої свого минулого та майбутнього через формування єдиного радянського народу; гнітило відчуття бідності і здичавілості внаслідок забуття своєї мови та власної історії, відчуття мотузки на ший, за допомогою якої колишні партійні функціонери знову тягнули українців до Російської імперії.

Водночас крізь віки гени зберегли давні вільні традиції відстоювати свободу, вони виявилися сильнішими від насильницького рабства, і настали інші часи, щоб змити неславу минулого. Навкруги все закипіло, мовби зненацька, це сильний духом народ викликав свободу. Так розпочинаються і природні стихії, мовби зненацька, але все і в природі, і в суспільстві має свої передумови. Україна та її гордий народ розправили плечі, щоб звільнитися з полону, а на адресу своїм поневолювачам з влади, як грім, летіли прокляття за всі колишні і теперішні образи.

Про те, що виживати в неймовірно складних умовах і боротися українцям допомагав та вів до боротьби генетичний код довірливих і добродушних, але справедливих давніх предків, можна довідатися з історичних прикладів. Нічим, окрім поклику пращурів, не можна пояснити події 514 року до н. е., коли грізний цар Дарій без будь-якої мети вирушив у Скіфію, особисто очолив військо,

половину якого втратив, і повернувся назад переможений. Вчені сходяться до думки, що в похід до Південної України – Скіфії персидського царя Дарія I вів його генетичний код як поклик братів по крові – скіфів⁹. Генетичний код предків мобілізував парламентарів 1996 року прийняти Конституцію незалежної країни, переборовши навіть власного главу держави, вивів українців на майдани країни 2004 року і повалив ненависну владу, відстояв справедливість.

З київських дніпровських круч Співочого поля, що неподалік від відомого парку Слави, 4 липня 2004 року розпочалася хода українського народу зі своїми провідниками назустріч подіям, які мали допомогти подолати конфлікт між владою і народом, зруйнувати стару і розбудувати нову чесну та ефективну владу. Організатори широкомасштабної події ставили за мету в цей історичний день висунути В. Ющенка кандидатом у президенти від українського народу. До Києва приїхало щонайменше 50-55 тисяч представників, якщо не з усіх, то з більшості населених пунктів країни. Їх підтримували кияни, які постійно виконували високу патріотичну місію в усіх подальших демократичних діях прогресивних сил. Про присутність представників з усієї країни свідчило безліч транспарантів, плакатів, а також табличок з назвами сіл, селищ, міст, районів, областей, навіть університетів, комерційних та інших організацій. Відбувалася генеральна репетиція майбутніх виборчих битв опозиції з владою.

Уже на той час на Співочому полі виявились суттєві елементи майбутніх осінніх помаранчевих подій, які сколихнули світ, змусивши його все-таки побачити велику європейську країну Україну та її волелюбний народ. Саме тоді почав окреслюватися загальнонаціональний колорит толерантності, який постійно супроводжував Помаранчеву революцію: люди згуртувалися під гаслом “за” як альтернативою “проти”; не чулося вигуків “ганьба”, “теть”, “у відставку”; вимоги політичного, соціального та економічного змісту мали донині небачене фестивальне забарвлення; провокаційному намаганням протилежного табору роздавати дармову горілку і пиво було протиставлено жорсткий “сухий

---

⁹ *Столиця*. – 2005. – 24-30 черв.

закон”); від зневажливих вигуків на адресу чинної влади в процесі різноманітних мітингів, зібрань, особливо ходи від Співочого поля до ЦВК, народ відмовився. Визначалися з громадською позицією співаки – частина співала з учасниками, які підтримували опозицію, інші співали під гаслами провладного кандидата. Деякі прихильники влади переходили до опозиції, протилежного переходу не спостережено, і це правда. Дедалі частіше і частіше чулося скандування одного слова, яке набувало магічного відтінку, – “Ю-щен-ко”.

На Співочому полі В. Ющенко виголошував промову з хвилюванням, побачивши наміри бажань десятків тисяч людей з усієї багатостраждальної України. У їхніх очах – рішучість, просьби, надії, підтримка і готовність на жертви заради поліпшення своєї долі, долі своїх сімей і свого майбутнього. Відчувалося, що народ чогось боявся, а тому хотів у когось знайти захист. Подальші події у переддень президентських виборів, а особливо після виборів та розкриття злочинів старої влади, засвідчили, що було чого боятися. Після висунення

В. Ющенка кандидатом у Президенти і його повідомлення, що він іде в Президенти, усі присутні з піднесенням вирушили тихою ходою супроводжувати свого кандидата до Центрвиборчкому для здачі відповідних документів і реєстрації.

Колона учасників мітингу розтягнулася від Співочого поля вулицями Січневого повстання, Суворова та Кутузова аж до Центрвиборчкому на бульварі Лесі України. В ті часи, коли тільки розпочиналися виборчі перегони, навколо будинку, де розташувалася організація, як центр виборчих перегонів і підрахунків голосів виборців, не було будь-якого тину, росли розкішна трава і красиві хвойні дерева ще з часів, коли там розміщувалась обласна партійна організація комуністів Київщини. Демонстранти, які прийшли зі Співочого поля, заповнили весь простір навколо ЦВК, а також бульвар Лесі Українки і вулицю Кутузова. Після короткої промови В. Ющенка, який подякував народові за виявлену йому довіру, мітинг закінчився і учасники поволі розійшлися.

Став очевидним факт, що нарешті українці зрозуміли, відстоюючи свою сорочку, яка завжди ближче до тіла, що найкраще створити ситуацію, коли всі мають спільну хату, а будинок кожного стоятиме не скраю, а в центрі Європи.

Буря свободи піднімалась, і про це народ, несучи повідомлення про висунення народного кандидата в Президенти, повідомляв владу відкрито і чесно, як колись говорив своїм супротивникам романтичний і героїчний воїн і полководець Святослав: “Хочу на вас іти...”¹⁰. Для прийдешніх поколінь син київської княгині Ольги Святослав, який виборював свободу і незалежність Руської землі в 964-972 роках, залишиться зразком борця і полководця, який не шкодував сил для Вітчизни, боронячи її від безжальних печенігів. У другій половині 2004 року навколо Центрвиборчкому не дзвеніли мечі, не брязкали ланцюги, а зароджувалась початкова тиха хвиля майбутньої Помаранчевої революції.

Влада, побачивши дії народу на підтримку опозиції, розпочала якісь власні маневри. Уже в той період виявились елементи мавпування дій опозиції організаторами виборчого процесу кандидата від влади. Насамперед після мітингу на Співочому полі влада, вражена успіхом і розмахом акції опозиції, шукала хоча б якоїсь подібної альтернативи. Було поставлено завдання змінити місце висунення свого кандидата, щоб він був ближче до народу, а тому вибрано місто Запоріжжя. Виступаючи вперше перед виборцями, кандидат від влади настільки хвилювався, що в доповіді допустив кілька помилок, зокрема як Прем'єр-міністр пообіцяв “боротися з бідними”, а не з бідністю.

Передвиборча кампанія розпочалася не стільки жорстко, як жорстоко, що відчулося в перший день жовтня 2004 року. Усе розпочалося раптово, вранці, що нагадувало початок війни далекого 1941 року. Ввечері 30 вересня 2004 року у швидкому поїзді “Сімферополь – Київ” ніщо не віщувало незвичного, ніде не було видно чогось зайвого, що свідчило б про

---

¹⁰ *Котляр М.* Історія України в особах. – К.: Україна, 1996. – С. 54.

президентські вибори. Вранці ж кожен, хто виходив із купе, побачив дивовижну картину: усі стіни і двері у вагоні були обклеєні добротними фотографіями В. Ющенка на фоні американського прапора, на його голові красувався американський циліндр з національною символікою. Пасажири швидкого поїзда, що прямував до Києва, були здивовані, але ніхто нічого не коментував, кожен збагнув, що розпочалася жорстка передвиборча боротьба.

Саме після цього в Києві і багатьох містах країни з'явилась небачена кількість підпільних плакатів проти одного з основних претендентів на президентський пост. Через кілька днів величезну кількість фальшивої макулатури прихильники кандидата від опозиції вилучили і принесли на поріг ЦВК. Зніжковілі відвідувачі, урядовці, правоохоронці, представники ЦВК знизували плечима, їм нічого було говорити, бо ще ніхто чітко не визначився зі своїм кандидатом. Вони не гадали, що це тільки квіточки, ягідки будуть у недалекому майбутньому. Звичайно, було відомо, що замовником такого піару був хтось із великої кількості претендентів у першому турі, і, як виявилось згодом, це була справа рук команди чинного Прем'єра.

Про Прем'єра повідомляли багато негативного і в пресі, й у Верховній Раді, про що тут не будемо згадувати. Справді, людина вийшла з дитячого будинку, росла без батька і матері, двічі судима, але наперекір усьому досягла значних успіхів, обіймаючи посади керівника області, глави уряду, а також одержала вищу освіту, стала доктором наук і професором. І це досить похвально, але, за даними преси, методи досягнення висот і у владі, і в науці викликали щонайменше подив: зафіксовано печерну безграмотність; вміє все робити не сам, але з розмахом: коли, будучи главою Донецької облдержадміністрації, захищав докторську дисертацію, то, по-перше, дійство мало бути тільки в столиці, по-друге, попереднє ознайомлення киян з роботами відбувалося в Українському домі, по-третє, до Києва прибуло не менш як півсотні різноманітних помічників, роль яких у підготовці наукових праць для керівників такого рівня відома.

Від теледебатів претендент ухилявся, а коли довелося все ж таки постати перед аудиторією країни та перед своїм реальним суперником, але не професором, то професор виглядав не блискуче, він лише спромігся просити, аби про щось домовитися зі своїм конкурентом. Ну а вже коли переходив на звичну мову, то під час промов перед виборцями східних районів кандидат у президенти називав український народ на всю країну “козлами” та “пацюками”, які начебто не дають йому можливості стати Президентом країни, хоча пізніше виправдовувався, що, мовляв, не всіх мав на увазі.

Ніхто не знає його матеріальних і фінансових здобутків, але те, що навколо Києва тодішній Прем'єр і його прибічники прибрали до рук усі землі, у заповідних парках розпочали будівництво, уже після виборів стало відомо всім. Київська Рада скасувала свої рішення про... Ще перед виборами можна було почути, як у Криму працівники Ботанічного саду жалілися, що все загородили, ніде пройти і проїхати, бо В. Янукович половину санаторію неподалік від саду уже забрав собі у власність. Із преси, приватних розмов і матеріалів Верховної Ради можна було дізнатися, що претендент на пост Президента України займається кулачним управлінням за неякісне виконання доручень: главі Київської облдержадміністрації вибив зуби, хоча дружина потерпілого, як народний депутат, на засіданні Верховної Ради спростовувала таке, можливо, під чийось тиском; ширилися чутки, що добряче побив міністра транспорту, і ніхто не заперечував проти таких розмов. І ось такому претендентові на вищий пост у країні приписують найкращі людські якості: “Честность, Смелость, Мужество, Справедливость, Порядочность, Искренность, Терпимость, Доброжелательность, Бескорыстие, Служение общему благу, Интернационализм”.

1.4. Перші підходи до виборчого помосту

Вибори глави держави 2004 року були особливими, історично значущими і доленосними для української нації. Скажемо більше: це була боротьба між

добрим і злом. Боротьба розпочалася задовго до цього, проходила важко не тільки у фізичному, а й у моральному розумінні, вона була найскладнішою в усій українській історії після 1654 року, Полтавської битви 1709 року. Її особливість полягала в тому, що вона була надзвичайно толерантною і мирною (хоча після завершення революційних подій деякі представники старої влади якимось таємничим чином позбавили себе життя).

Представники ж провладного кандидата не гребували жодними методами, забуваючи про людяність, порядність, такт.

Розповсюджували агітки, у яких порівнювали обличчя Ющенка і Януковича, мовляв, дивіться, кого ви обираєте. Щодо спотвореного обличчя В. Ющенка насмішкувато говорили, що треба їсти не краби чи раки, а картоплю і сало.

Як і в далекому минулому, йшла боротьба між тими, хто виступав за самостійний і незалежний статус української держави, і тими силами, які постійно намагалися до когось приєднатися. Це була суперечка за вибір східного чи західного напрямку руху українського суспільства.

Багато негативних емоцій накопичувалося за століття в українському суспільстві, які зі здорового тіла час від часу мають виходити на поверхню і зникати безслідно. Весь непотріб і негативна енергія, від яких ще довго буде очищатися нація, потребували якогось стресу, неординарної події, як організм людини перед тим, як видужати переживає високу температуру, невимовний біль у різних своїх частинах, а після цього настає блаженство одужування. Усе це з біологічною послідовністю проявилось в період Помаранчевої революції.

Ще перед першим туром виборів 31 жовтня 2004 року, після ходи зі Співочого поля, вдруге відбулася величезна демонстрація, небачена з часів бурхливої осені 1990 року, коли на зустріч зі своїм кандидатом у президенти йшли мужні, самовіддані, непереможні і толерантні українці. З Бесарабської площі 23 жовтня 2004 року мирно йшла колона демонстрантів, до них приєднувалися все нові і нові люди, колона розширювалася та видовжувалася.

Демонстранти рухалися Хрещатиком, вгору вулицею Грушевського, біля будинку Уряду та Верховної Ради виголошували мирні гасла. Колона пройшла повз один із виборчих штабів провладного кандидата, розміщений у Будинку офіцерів, біля метро “Арсенальна” колона повернула на Московську вулицю і рухалася в бік бульвару Лесі Українки, зліва в кінотеатрі “Зоряний” розташувався більш потужний виборчий штаб кандидата від влади. Кінотеатр “Зоряний” влада відібрала в населення, його обнесли потужним залізним парканом, насадили навкруги хвойних дерев, і через автоматичні ворота проїздили машини із затемненими вікнами, що нагадувало крутий бойовик.

Учасники демонстрації проходили повз інші приміщення відомих структур старої влади. Праворуч від урядового будинку на вулиці Грушевського в добротному будинку розміщувався офіс провладної партії СДПУ(о), яку очолювали відомі в країні люди, що були противниками опозиції, – тодішній глава Адміністрації Президента і колишній президент України Л. Кравчук. Чоловік п’ятдесяти років розповідав іншому, як причетні до цієї партії пани наживали початковий капітал. Коли Л. Кучма дозволив створювати відомі в народі «трасти» у вигляді різних фірм і фірмочок, то ці спритники швиденько організували безліч власних і під гаслом на плакатах “З нами в ХХІ століття”, розвішаних по всьому Києву та Україні, збирали гроші, а після цього зникали під юридичним захистом. Супутник відповів, що в нього є чимало сертифікатів, підписаних Суркісом, але час для їх реалізації ще не настав через судовий позов. Колона рухалась мовчки, але відчувалося, що кожен учасник ходи про себе просив: “Боже, великий, єдиний, нам Україну храни” і водночас твердив: “Згинуть наші вороженьки, як роса на сонці”, “Чогось наша славна Україна зажурилася”. Не лунали якісь протиправні вигуки, народ подумки готувався до подальших революційних подій.

Далі колона демонстрантів рухалася Московською вулицею, перекривши її проїзну частину, аж до будинку Київської облдержадміністрації на бульварі Лесі Українки, де розмістилась організація, яка з недобрим іменем приречена ввійти в

історію формування демократії в Україні, – Центральна виборча комісія (ЦВК). Колона демонстрантів простягнулася на кілометри: якщо початок колони досягнув своєї кінцевої мети – ЦВК, то її кінець був десь на Хрещатику. Народу налічувалось не менше двохсот тисяч.

Іти в тій колоні було великим задоволенням, то були однодумці, від яких віяло доброзичливістю, радістю і бажанням здобути свободу. Саме тоді було започатковано правила майбутніх революційних процесів: ніяких провокацій, ніяких випивок, ніякої зневаги до людей протилежної думки та тих, хто підтримує інших кандидатів; тільки світла радість і непереборне бажання свободи та перемоги добра. Все більше і більше людей, які стояли обабіч Хрещатики, приєднувалось до демонстрантів; здавалося, що їх притягувала якась надприродна сила.

Демонстранти випромінювали доброту, кожен, хто долучався до ходи, мовби поринав в атмосферу української духовності, культури та давньої історії, кожен відчував себе учасником якогось дивовижного дійства, а навколо мовби линуть звідусіль відомі з дитинства пісенні мелодії: “Чуєш, брате мій, товаришу мій”, “виплакала Марусенька свої ясні очі”, “а попід горою, яром-долиною козаки йдуть”, “а я піду в сад зелений, в сад криниченьку копать”, “іде дівчинонька рано-вранці воду брать, а за нею козаченько веде коня напувать”, “ти не лякайся, що ніженьки босії змочеш в холодну росу – я ж тебе, милая, аж до хатиноньки сам на руках віднесу”, “карії очі, чорнії брови”, “там соловейко щебетав”. Під вікнами урядового будинку пропливає казкова колона з високими національними символами, чується не тільки українська, але й російська мова, відчувається, що народ гартує свою волю перед важливим національним екзаменом.

Демонстранти все підходили і підходили, розташовуючись навколо будинку Центрвиборчкому. Перед входом до будинку було збудовано легкий поміст для виступу кандидата від опозиції Віктора Ющенка. Кількість людей дедалі збільшувалася, демонстранти заповнили проїзну частину бульвару Лесі

Українки, вулиць Московської та Кутузова. Навколо будинку буяли хвойні дерева і пишна трава, але на ній уже юрбилися тисячі людей, мобілізованих якоюсь невідомою внутрішньою силою, очікуючи свого кумира, на якого кожен покладав великі надії.

Організатори демонстрації виставили достатню кількість біотуалетів, була власна охорона, все відбувалося тихо, радісно і з піднесенням. Той, хто не бачив усього на власні очі, може не повірити, що після проходження сотень тисяч людей ніде не було видно не тільки посуду із-під спиртного, але й з-під питної води, все було чисто. Так було впродовж усієї Помаранчевої революції, що свідчило про надзвичайну внутрішню самоорганізацію народу, яка могла виникнути тільки під дією якоїсь надприродної сили. Міліція і спецназ не брали участі, але, як виявилось, їхні підрозділи очікували слухного часу, що невдовзі й підтвердилося.

Десь о третій годині пополудні на сцені з'явився народний кандидат В. Ющенко і весь народ його вітав. Люди уважно слухали кожне його слово, знаходячи для себе, своїх дітей і країни щось дуже важливе, заради чого всі там зібралися, щоб звірити свої очікування і переконатися в їх реальності.

Потім виступали артисти естради, але раптово зчинилася бійка, з'явилися якісь люди і почали вибивати вікна в будинку ЦВК, молодики нападали на депутатів та демонстрантів, чинили інші неподобства. Якийсь депутат, а серед людей говорили, що це був Н. Шуфрич, прихильник кандидата від влади, збив своєю машиною одного з учасників демонстрації. Порушника ніхто не затримав, та й не робив спроби, бо правоохоронні органи були ще на боці влади, а не народу. Проте представники опозиції швидко відреагували і виконавців розбійних вчинків було затримано. Влада тоді одержала першу поразку від народу. Наступного дня преса провладного кандидата намагалася пояснити, що це були дії людей від опозиції. Виявилось ж, що все це робили працівники органів

безпеки, але переодягнені в цивільне, а коли їх затримали на гарячому, то вони все і розповіли.

Не зважаючи на явні порушення правоохоронців, тодішня влада не дозволила досліджувати далші провокації з боку органів правопорядку. Провокації посилювалися, постові міліціонери навколо будинку ЦВК навіть одержали вказівки від якоїсь генеральші заздальгідь установити телекамери, спрямовані саме в те місце, де згодом вибивали вікна і вчиняли інші протиправні дії. Все було заплановано.

Перед приходом сотень тисяч демонстрантів до ЦВК і виступом В. Ющенка біля цього відповідального органу виборчої кампанії будинок облдержадміністрації Київської області виглядав мирно, не було ніяких парканів, трава і хвойні дерева дбайливо доглянуті, неподалік височить скульптура Л. Українки, витвір Галини Кальченко. Вчинені заворушення під стінами ЦВК мали певну мету, влада намагалась закрити від народу центр підрахунків голосів.

Наступного дня всю територію навколо будівлі, де розмістилася ЦВК, було обнесено залізним парканом, під хвойними деревами замасковано величезні транспортні засоби, здатні застосувати проти демонстрантів пісок, воду і газ. Ще через кілька днів виникла друга лінія паркану із суцільних залізних листів на півтораметровій відстані від першої, що закривало від людського ока всю територію навколо ЦВК, де перебувало безліч різних силових структур та військ правопорядку, а навколо подвійної огорожі постійно товпився різний цікавий люд. Відтоді Центрвиборчком перетворився на неприступну фортецю, у якій через недовгий час відбувалися дивовижні речі – суцільна фальсифікація виборів глави держави.

Того ж дня, коли відбувався мітинг біля ЦВК на підтримку кандидата від опозиції, уже у вечірню годину можна було спостерігати зовсім іншу картину – підтримку кандидата від влади. На Європейській площі біля Українського дому зібрався народ. Це була молодь, привезена зі східних та південних областей із

конкретною метою – бути на площі і проголошувати гасла за В. Януковича. Перед зором постала дивовижна картина: величезна шикарна сцена перед Українським домом, на площі – окремими невеликими групками люди, у більшості з присутніх у руках була пляшка пива чи води, а деякі, мабуть, уже випили чогось міцнішого. Ніхто не звертав увагу на сцену, кожна група була зайнята своїми розмовами, обговорювали ситуацію, у яку вони були втягнені. На сцені гриміла музика, співали російською мовою, а народ жив своїми не дуже веселими думками, бо всі розуміли значення цього видовиська.

Якийсь жвавий молодик зі сцени російською мовою оголосив, що сьогодні Президент Л. Кучма присвоїв співакові Росії М. Баскову звання народного артиста України, і тут же надав слово співакові. Новоспечений народний артист не став зразу співати, а виступив з промовою і запитав у натовпу, привезеного для масових сцен звідусіль, чи є ще порох у порохівницях і якщо є, то треба голосувати за того, хто підтримує союз з братніми народами Росії, Білорусі і Казахстану. За його спиною на весь фасад Українського дому усміхнене обличчя кандидата від влади В. Януковича. Було б справедливим, якби народний артист України, співак із Росії, ще й запитав в українців: “... жива ль славянская свобода, иль князя чуждого покорные рабы?”. Цей російський співак, отримавши хабара від Л. Кучми за рахунок українського народу, у Черкасах взагалі погрожував демонстрантам, мовляв, “не машите своими флагами, это вам не поможет”, бо Президент Росії не дозволить вам співпрацювати зі США. Це вже межувало із втручанням у внутрішні справи незалежної країни та розпалюванням ворожнечі в ній.

Довго він промовляв, аж після цього заспівав якусь пісню, яка аж ніяк не стосувалася ситуації, що склалася на Європейській площі. Співак з поставленим голосом розмінював свій природний талант на політичному протиборстві, адже великі гроші, які влада платила йому з кишень українських платників податків за агітацію, зробили свою брудну справу. Фактично ж сцена діяла сама собою, а народ на площі сам собою, бо кожен відпрацьовував якісь подачки – молодь

насолоджувалась пивом і дружніми розмовами. Тут панувала комерція, не було такого духовного піднесення, як на мітингах на підтримку кандидата від опозиції.

Перший тур голосування 31 жовтня нічим не відрізнявся від попередніх виборів президента Кучми, та й виборів депутатів до парламенту. На тих виборах все підтасовувалося, а народ підкупували дрібними подачками або домагалися потрібних результатів натиском, тобто використовували широковідомий адмінресурс. У першому турі переміг кандидат від опозиції В. Ющенко, хоча робили все, щоб перемога дісталась кандидатові від влади В. Януковичу.

Упродовж багатоденних підрахунків голосів першого туру Центральна виборча комісія так і не змогла визначити перемогу кандидата від влади, і це її засмутило. З потугами багато днів рахували голоси, і все-таки перше місце довелося віддати опозиції, але з мінімальною перевагою – менше одного відсотка. Фактично ж спеціальні експертні дослідження, безпосередні учасники виборчого процесу, а також дані екзит-полів підтверджували, що В. Ющенко переміг у першому турі, проте ЦВК, повністю контрольована владою, цього не сміла підтвердити.

У виборах брало участь багато кандидатів, і ЦВК робила все, щоб кандидат від опозиції, як найбільш прохідний, не набрав більше половини голосів виборців, що означало б його перемогу. Тому влада в особі ЦВК допустила перевагу опозиційного кандидата менш як на один відсоток, щоб розпочати підготовку до другого туру голосування.

Народ, який підтримував опозицію, ще не здогадувався про існування таємного договору про намагання будь-якими способами домогтися перемоги провладного кандидата. Подальші події засвідчили, що Центральна виборча комісія, відгородившись двома залізними парканами від допитливих очей, витратила час не на справедливе підрахування голосів, а готувалася до майбутньої широкомасштабної фальсифікації виборів, щоб захопити владу, бо

під час першого туру голосування стало очевидним, що справедливо цього досягти не можна.

Грубе порушення перебігу виборчого процесу в першому турі, явна фальсифікація сколихнули народ, мобілізували його внутрішню позитивну потужну енергію. Після оголошення результатів першого туру невідома внутрішня сила пробудила народ, який, схаменувшись, побачив, що його як обдурювали, так і продовжують обдурювати. Внутрішня енергія протесту набирала сили і готувалася вихлюпнутися назовні з більшості українців, які побачили метушливе сум'яття влади після першого туру голосування.

1.5. Боротьбу без правил розпочато

Дуже складним і для опозиції, і для влади, для всього українського народу виявився період після оприлюднення результатів другого туру голосування за претендентів на посаду Президента України 21 листопада 2004 року – Віктора Андрійовича Ющенка – колишнього Прем'єр-міністра України, лідера політичного об'єднання “Наша Україна” – та Віктора Федоровича Януковича – чинного Прем'єр-міністра України, лідера організації “Партія регіонів”.

22 листопада оголошеним ЦВК результатам підрахунку голосів про те, що В. Янукович перемагає на майже три відсотки В. Ющенка, народ не повірив і надзвичайно стривожився. Фальсифікація була зрозуміла кожному, адже, як засвідчували пізніше причетні до обліку даних голосування, В. Ющенко був лідером весь час у процесі підрахування голосів, а за півгодини до закінчення голосування раптово виявилася перевага В. Януковича на три відсотки і цей розрив не змінювався уже до кінця підрахування голосів, що зайвий раз підтверджувало контрольованість установленого рівня. За ніч з 21 на 22 листопада кількість тих, хто взяв участь у голосуванні, змінилася від 78,70 до 80,66%, або від 29 292 000 осіб до 30 413 000, тобто на один мільйон сто тисяч виборців

стало більше. Саме так збільшилася кількість виборців за нічний час у Донецькій області, де провладний кандидат виріс, змужнів і пройшов шлях до губернатора краю, у якому все йому було підпорядковано.

Побачивши такі цифрові підтвердження фальсифікації виборів, Українська держава і народ перетворилися на збуджений вулик – повсюди чувся тривожний гомін народу.

У першому турі виборів ЦВК мала генеральну стратегію забезпечити перемогу кандидата від влади. Перевіряли для годиться деякі скарги, мабуть, окремі з них враховували, але шукали при цьому додаткових голосів для В. Януковича. Після багатьох днів перевірки ЦВК так і не змогла не тільки забезпечити перемогу кандидата від влади, але й вивести його вперед за кількістю набраних голосів. Не дозволили і кандидатові від опозиції вийти вперед, він випередив свого суперника, але тільки менш як на відсоток. Народ хоча й побачив, що результати голосування у першому турі підтасовано, все ж таки не вдався до широкого протесту, він не був ще достатньо готовий до масової непокори і протесту.

У другому турі виборів ЦВК, враховуючи досвід першого екзамену і мовчання при цьому народу, не довго думаючи, нічого не вивчаючи і не беручи до уваги безліч скарг, які надходили з усіх куточків країни, оголосила перемогу В. Януковича та ще й з відривом майже у 3 відсотки. Це страшенно суперечило здоровому глузду, адже результати опитування в день виборів двох екзит-полів та паралельний підрахунок голосів з боку опозиції давали підставу поставити під сумнів офіційні підрахунки і підтверджували досі небачену суцільну фальсифікацію і фабрикацію результатів виборів.

Паралельний підрахунок центрального штабу опозиції показав, що за В. Ющенка віддали свої голоси 52,84%, а за В. Януковича – 42,31% виборців, перший одержав перемогу в 17 областях і містах, а другий – в 10. Крім цього, компанії, які опитували виборців біля виходу з виборчих дільниць, зафіксували таке: національний екзит-пол, проведений Київським міжнародним інститутом

соціології та Центром ім. Разумкова, – за В. Ющенко – 54%, за В. Януковича – 43%; екзит-пол “Вибір народу”, проведений фірмою “Соціс”, та Соціальний моніторинг показали відповідно 49,7% і 46,7%. В опитуванні брали участь 30 тисяч виборців на 460 виборчих дільницях.

Про дослідження екзит-полів представники штабів обох кандидатів висловилися протилежно: від команди В. Януковича С. Гавриш заявив про ці дослідження: “Це некоректно, ненауково й навіть смішно”. Представник команди В. Ющенко А. Грищенко дав позитивну оцінку: “Це зброя проти фальсифікації”. Тільки суд показав, яка з цих думок була правильною, хто з народних обранців-парламентарів кривив своєю душею.

Знав про фальсифікацію чинний гарант Конституції Л. Кучма, коли ще напередодні виборів заявляв, що теперішні вибори стануть найбруднішими в історії України, а як показала практика, особисто ще й сприяв тому, щоб вони такими були. Він, будучи реальним “гарантом” дотримання Конституції, не погодився протистояти маніпуляціям волевиявленням народу, що призвело до фундаментальних порушень, зафіксованих міжнародними спостерігачами. Основні серед них: підозріло висока кількість тих, хто голосував за допомогою переносних скриньок; масове голосування організованих виборців за відкріпними посвідченнями; тиск на держслужбовців, лікарів, учителів, студентів, щоб вони брали відкріпні талони і віддавали їх своїм керівникам; залякування та насильства на виборчих дільницях; злочинне втручання у виборчий процес для усунення спостерігачів і членів комісії від опозиції; виявлення в урнах бюлетенів з невідірваними контрольними талонами – їх просто прямо вкидали; переписування протоколів для зміни результатів голосування; відкритий підкуп виборців через місцеві органи влади; тиск на студентів з боку ректорів університетів, особливо в Харкові, Донецьку, Луганську, Дніпропетровську і Запоріжжі.

Влада знала, що сфальсифіковано все, а тому поспішала проголосити нового Президента, розраховуючи, що переможців не судять. Народ же такої наруги не стерпів, не хотів допустити здійснення намірів влади і вживав запобіжних

заходів. Другий тур голосування відбувся 21 листопада, а вже 22 листопада зранку на майдані Незалежності Києва зібралося близько 50 тисяч людей, які не бажали змиритися із суцільною фальсифікацією, насильством та залякуванням з боку влади. З часом кількість людей на майдані Незалежності зросла до сотень тисяч. Влада не звертала уваги на розпочаті мітинги протесту киян, і зранку в середу 24 листопада 2004 року, не дочекавшись перевірки величезної кількості скарг, Центральна виборча комісія визнала В. Януковича переможцем. Екран ЦВК висвітив: Янукович – 49,53%, Ющенко – 46,66%. Як повідомив М. Томенко, за таке повідомлення глава ЦВК С. Ківалов одержав 21,6 млн дол. США, які було перераховано на рахунок якоїсь фірми¹¹.

Центральна виборча комісія на чолі зі своїм головою завчасно готувалася до забезпечення перемоги претендентові від влади. Голова ЦВК С. Ківалов ще на початку його затвердження Верховною Радою чомусь здавався людиною-камікадзе, у нього уже ніколи не було можливості повернутися до парламенту, членом якого він був, до юридичної і політичної діяльності взагалі та й до доброго імені, його кинули прикривати фальсифікацію виборів, мовби на амбразуру. Після звільнення його з посади і виявлення небаченої у світі фальсифікації прогнозували, що люди в помаранчевому влаштують йому обструкцію, як людині, яка стала в очах усього світу символом фальсифікації владою народного волевиявлення.

Нічого подібного не сталося, народ знехтував цією людиною, бо знав, що його, як і кандидата від влади, використали, заплатили і викинули на смітник. Свою можливу долю головний фальсифікатор країни знав наперед, бо, як повідомили газети, у нього були задіяні надійні тили: його донька вже мешкала в підмосковному містечку і, мабуть, очікувала батечка для обмірковування його незavidної ролі в історії сучасної України. Для народу С. Ківалов став ганебним “підрядником”.

---

¹¹ Сільські вісті. – 2004. – 26 листоп.

Про фальсифікацію виборів і штучний силовий підрахунок голосів свідчить той факт, що із 15 членів ЦВК беззаперечно перемогу В. Януковича визнали тільки 11, решта не визнали, і серед них заступник голови ЦВК Я. Давидович, а також О. Чупахін, А. Магера, Р. Князевич. Саме ці люди з першоджерел знали, що відбувалося з комп'ютерною технологією підрахунку голосів, а тому ніхто і ніколи не має ні юридичного, ні морального права ставити під сумнів фальсифікацію виборчого процесу на користь кандидата від влади. Фальсифікатори ніколи не змиють свого сорому, ніякими заслугами, бо це ошукання цілого народу, а такого в історії не забувають. Це злочин проти українського народу.

Не тільки Центральна виборча комісія, очолювана спеціально призначеним для певних цілей керівником, повністю допомагала владі, тобто прем'єру В. Януковичу. Підіграв прем'єру також і президент, який не підписав Закон, прийнятий Верховною Радою, про відміну застосування відкріпних талонів для голосування і не відправив Уряд у відставку, як того вимагала Верховна Рада. Проект Закону підготував народний депутат України, відомий учений і політик, знавець міжнародної дипломатії О. Г. Білорус. Це був об'єктивний документ, прийняття якого відповідало вимогам народу. Ніхто, навіть радикальні ліві, не може пояснити раціональності в діях чинного президента, окрім власної вигоди, як пізніше підтверджував кандидат від влади, коли навіть дітям було видно шкідливість застосування відкріпних талонів і адміністративного ресурсу, але гарант мовчав і все залишив без змін. Мабуть, це не єдиний із багатьох антиконституційних злочинів Л. Кучми, що насторожував народ.

Були всі підстави думати, що тільки президент знав про справжній стан подій, до певного часу володів інформацією про їх динаміку, вдавався до досить потужних дій, щоб контролювати ситуацію і спрямовувати її в певне русло власних інтересів. На думку деяких політиків, задовго до початку виборчої кампанії Л. Кучма взагалі не мав намірів вести до перемоги так званого кандидата від влади, бо на державному олімпі він бачив тільки себе. Його голубі мрії

фокусувалися на стілець президента або прем'єра з президентськими повноваженнями.

Досить цікаву інформацію подав російський політолог А. Піонтковський на радіо “Эхо Москвы” про розмову двох глав держав. Коли після другого туру і фальсифікації підрахунків голосів Л. Кучма телефонував російському Президенту В. Путіну, щоб порадитися про власні можливі дії в період піднесення опозиційного протистояння, демонстрацій і розширення наметових містечок, Президент сусідньої держави висловив думку, що “теоретично в таких випадках президенти запроваджують надзвичайний стан і застосовують силу, але у вас є інший варіант – у вас є обраний президент В. Янукович і ви передайте йому владу”. На такі слова московського “доброзичливця” і консультанта Л. Кучма відповів: “Но как же я могу передать ему власть, Владимир Владимирович? Он же донецкий бандит...”¹² Тут весь Кучма і його внутрішня сутність щодо ставлення до свого найближчого оточення.

Прихильники так званого кандидата від влади ще не знали таких думок глави держави, а тому розпочали готуватися до присяги нового Президента країни. Зрадівши після оголошення результатів виборів, представники оточення В. Януковича швиденько метнулися до виборчого штабу провладного кандидата, розташованого неподалік від ЦВК на розі вулиць Суворова і Московської в колишньому кінотеатрі “Зоряний”, у якому розробляли ідеологію фальсифікації виборів і практику її використання. До “Зоряного” прибули головні дійові особи виборчого фальсифікованого дійства: головний ідеолог фальсифікації з Росії Г. Павловський; брати Григорій та Ігор Суркіси; Р. Ахметов; генпрокурор Г. Васильєв; посол Росії В. Черномирдін, очікували навіть головного режисера усього – Л. Кучму, але гарант, мабуть, і не думав туди прибувати, бо, напевно, він єдиний знав кінцевий результат дійства.

---

¹² *По-киевски.* – 2005. – № 18. – 28 янв.

До штабу прибули численні елітні прихильники В. Януковича, там уже була нечисленна група працівників штабного центру паралельного підрахунку голосів, з якими “переможець” сфотографувався на спомин. Кожен намагався засвідчити свою прихильність до нового обранця, але все робилося театралью, винуватець дійства швиденько згорнув зустріч, подався у свої апартаменти, і гості залишили штаб. Найбільш красиво сказав відомий молодий бізнесмен Р. Ахметов: “Особисто я в цю перемогу вклав найдорожче, що мав, – свій голос, а безпосередньо в кампанії, тим більше в агітації, участі не брав”¹³.

Після рішення ЦВК опозиція повстала, але через своїх представників типу Гавриша, Тігіпка, Шуфрича та інших влада намагалася зробити все, щоб зменшити резонанс і перевести бурю незадоволення в мирне русло, сісти за стіл переговорів і заговорити справу обіцянками. Це міг бути реальний програш опозиції і перемога влади. Після оголошення 21 листопада сфальсифікованих результатів виборів на користь В. Януковича народ збентежився і сильно обурився, але кандидат від влади, він же чинний Прем’єр, того самого дня на засіданні Кабінету Міністрів заявив: “Нічого надзвичайного у країні не відбувається”, – і примирливо запропонував не шукати ворогів, а спільно працювати. Цю ідею старалися підтримати офіційні і тіньові представники влади.

Саме Президент Л. Кучма, який зробив найбільше для імітації перемоги владного кандидата, звинувативши прихильників В. Ющенка у спробі державного перевороту і розколу держави, у кінцевому підсумку закликав протилежні сторони сісти за стіл переговорів, щоб все-таки схилити ситуацію на свою користь. Подібну ідею пропагував і губернатор Сумщини В. Щербань, який також закликав Л. Кучму оголосити в країні надзвичайний стан, а це означає заборону на мітинги і демонстрації. Не відставав від таких думок і київський міський голова О. Омельченко, який також приєднався до них і закликав Президента продовжувати виконувати свої обов’язки доти, доки ситуація не

---

¹³ *День*. – 2004. – 26 листоп.

стабілізується. Звичайно ж, підігравав лукавий київський мер Л. Кучмі, коли заявив у середу, 24 листопада на Національній раді регіонів: “Вы не имеете права ставку делать ни на кого, кроме как на себя... Время – лекарь. Поживём 3-4 месяца, увидим, какая будет ситуация. ...На данном этапе только ныне действующий Президент, имя ему Кучма, может продолжать выполнение своих обязанностей для стабилизации ситуации на Востоке и Западе” нашої країни.

Дійові особи виборчого процесу з оточення Л. Кучми добре знали, чого домагається Президент, а тому рекомендували йому реалізувати його ж таки ідею, а саме утримати владу будь-якою ціною. Не слід забувати, що такі заяви і пропозиції на користь чинного гаранта лунали в той час, коли опозиція перемагала. Не випадково Л. Кучма, зрозумівши, що опозиція перемагає, на тій же Національній раді регіонів жалівся: “Мы все недооценили опасность, которая исходит от идеологии, которую исповедует радикальная оппозиция. Фактически она навязывает обществу собственную версию вождистско-тоталитарного режима”. З історії можемо довідатися, що “множество элементов повторяется: есть толпа сторонников такого вождизма, доведённая политтехнологами почти до психоза и готовая днём и ночью поклоняться своему кумиру”¹⁴. Отож, Л. Кучма не був зацікавлений у перемозі жодного претендента на пост глави держави.

Дедалі чіткіше ставала зрозумілою причина ігнорування волі народу і відмови “гаранта” з’явитися на Майдані – він вважав натовпом (що означає бидлом) народ, який вийшов на майдани всієї України і вимагав відставки уряду і глави держави. Надзвичайно цікавою була поведінка людей з оточення “гаранта”, особливо тих, хто постійно перефарбовувався в потрібні кольори.

У цьому контексті стала більш прозорою і поведінка О. Омельченка біля Київської мерії, коли народ вимагав висловити своє ставлення до фальсифікації виборів у другому турі і визнати перемогу В. Ющенко, як це зробили інші міські ради. У вівторок, 23 листопада Хрещатик переповнений наметами, народу було

---

¹⁴ *Сегодня.* – 2004. – 26 листоп.

безліч і всі були збуджені до крайньої межі. Перед Київською мерією десь після 21 години вечора величезна кількість народу, засідає Київрада, народ вимагає, щоб депутати Київради визнали переможцем В. Ющенка. Збуджений народ був готовий увірватися в мерію і поставити свої вимоги перед депутатами. Вийшов О. Омельченко і повідомив, що депутати якраз обговорюють це питання, і дав обіцянку через годину особисто повідомити про рішення. Автор стояв серед народу в той нічний час і чув інтонації цієї обіцянки промовця, а пізніше рішення, яке мер проголошував без мікрофона, щоб менше хто чув.

Народ очікував, у нього не було жодного сумніву, що Київ підтримає народне волевиявлення. Здавалося, що терпляче очікування увінчалось успіхом, коли через годину до тисячі притихлих прихильників опозиції дійсно вийшов О. Омельченко. Він без гучномовця прочитав заяву Київради, але там не було визнання перемоги В. Ющенка, а лише посилення на дотримання правових норм під контролем чинного Президента, Прем'єра В. Януковича і Голови Верховної Ради В. Литвина. Про вимоги народу в заяві Київради і не згадували, почувся свист, вигуки про зраду. Багатотисячній громаді довелося проковтнути гіркоту обману київського "градоначальника", який трохи пізніше дещо виправився, але тієї нічної ганьби він не змиє, мабуть, ніколи у своєму житті. Багато політиків прогнозують, що з таким тавром він піде в політичну смерть як спекулянт, крутій і хамелеон.

Народ, що зібрався в нічний час перед мерією і очікував, навіть вимагав, рішення Київради про визнання В. Ющенка Президентом України, як це зробили інші міста України. Мер не задовольнив вимог народу. Уже пізніше народний депутат України В. Бондаренко, як безпосередній учасник тих буремних подій, так пояснив ту нічну ситуацію і поведінку О. Омельченка¹⁵. У другій половині дня 22 листопада 46 із 90 депутатів підписали документ про визнання В. Ющенка Президентом. Однак наступного дня 12 депутатів відкликали свої

---

¹⁵ *Самоврядування Києва*. – 2005. – № 3 (травень).

підписи під тиском мера столиці, а тому таке рішення не ввійшло до постанови Київради, яку тихенько зачитав демонстрантам у нічний час О. Омельченко.

Внутрішні коливання мера Києва проявилися в багатьох складнощах: зі встановленням відомої на весь світ революційної трибуни на київському Майдані; підтекстом вимог Київської мерії очистити Хрещатик і майдан Незалежності для встановлення головної ялинки міста; притягнення до судової відповідальності народних депутатів, які особисто брали участь у спорудженні трибуни на Майдані; відмова хоча б раз виступити з усе-таки встановленої трибуни перед киянами; виділення земельних ділянок деяким членам ЦВК перед першим туром виборів; тиск мера на депутатів Київради відкликати свої підписи про визнання В. Ющенка Президентом України.

Спікер Верховної Ради В. Литвин порекомендував опозиції визнати вибори, а новому Президентові запропонувати В. Ющенку очолити уряд; лідер комуністів П. Симоненко був протилежної думки – поки в судах розглядають скарги, оголошувати результати виборів не можна, а тепер слід вважати президентські вибори такими, що не відбулися через масові фальсифікації й порушення, і всю повноту влади передати не чинному Президентові, а Верховній Раді.

Таке коливання багатьох колишніх урядовців народ деякою мірою виправляв безпосередніми вимогами. Не все було гладко в багатьох наших урядовців, які під тиском демонстрантів виявили деяку прихильність до народної думки, сформованої на майданах. Довго опирався та хитався київський голова між Майданом і владою, аж доки на заклик одного із провідників революції Миколи Томенка десятки тисяч народу не підійшли під Київську мерію і не спитали: “З ким ви, Олександр Олександровичу?” – і він, мабуть, мимохіть прийняв сторону народу. Серед демонстрантів поширювалися чутки, що ось-ось на підмостках Майдану виступить сам О. Омельченко, і народ з надією очікував, але не дочекався, щось стримувало мера виступити з відозвою перед киянами. Не той, видно, рівень і не ті інтереси. Є всі підстави стверджувати, що в нього була сильна невіра в Помаранчеву революцію.

Міністр освіти і науки В. Кремень також ніяк не наважувався сказати своє визначне слово, навіть коли били і зневажали студентів у Сумах, Черкасах, Ужгороді та інших містах. Лише коли студенти прийшли під стіни міністерства з прапорами і вимогами, міністр зробив деякі кроки назустріч проханням студентів: дозвіл студентам, які приїхали з інших університетів, жити в гуртожитках київських вишів, не виключати студентів з навчальних закладів за участь у революційних акціях.

Майже ніхто з вищих осіб країни не визнав перемогу представника опозиції, а тому народ став брати ситуацію під свій контроль. В опозиції, яка залишилась наодинці з протилежними і неоднозначними рекомендаціями всіх гілок влади – виконавчої, законодавчої і регіональної, не було іншого виходу, як невідкладно розгорнути широку кампанію непокори рішенням ЦВК. Опозиція не визнала оприлюднених офіційних результатів виборів, терміново звернулася до глав держав і урядів, міжнародних організацій, до всієї міжнародної спільноти за допомогою.

Поряд з В. Ющенком душею і серцем опозиції стала Ю. Тимошенко, авторитет якої в народі невпинно зростав щохвилини і щогодини.

1.6. Народ пробуджується

Минув день виборів другого туру, спокійно спала столиця, кияни були впевнені, що їхній народний Президент одержить перемогу, як це було в першому турі, але з більшою перевагою. Турбувались лише, щоб провладний кандидат не зняв своєї кандидатури, бо тоді потрібно набрати більше половини голосів виборців, що було не так просто. Ніхто не очікував, що результати другого туру будуть такими, які, неначе землетрус, підняли величезну хвилю народного незадоволення, гніву і протестів.

Усе розпочиналося миттєво після оприлюднення попередніх даних про те, що переміг провладний кандидат: спочатку Хрещатик перекрили активісти громадської організації “Пора”, щоб розмістити на майдані Незалежності кілька наметів. Такі дії водії автомобілів, на яких майоріли оранжеві стрічки і прапорці, зустріли зі схваленням і гучними сигналами. Через деякий час на Хрещатик та Майдан звідусіль почали сходитися кияни, і уже надвечір 22 листопада тут зібралось кілька десятків тисяч киян, стурбованих оголошеними результатами виборів.

Можна з упевненістю стверджувати, що ті, хто розпочинав авантюру з виборчим процесом, не знали української історії, не відали внутрішнього стану української нації, навіть не здогадувалися, що українці в складні часи об’єднуються всією громадою, незалежно від того, бідний чи багатий, молодий чи похилого віку. Згадаймо боротьбу доведеного до краю українського народу проти утисків з боку інших народів:

*А де люде?.. Над Тясмином,
У темному гаю,
Зібралися: старий, малий,
Убогий, багатий.
Поєднались, – дожидають
Великого свята¹⁶.*

Поклик предків мимоволі збирав людей на київський Майдан, як це практикували козаки Запорозької Січі для вирішення найважливіших життєвих проблем, особливо щодо оборони. Згадаймо, що Запорозька Січ – узагальнювальна назва, а конкретні запорозькі січі існували в певні періоди, мали відповідну назву і своє місце розташування. Центром своїх вольностей козаки вважали річку Дніпро, по ній або недалеко від неї влаштовували свої січі. Історія знає такі запорозькі січі, які змінювали одна одну в часі і в розташуванні:

---

¹⁶ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 77.

Сідневська, Канівська, Переволочанська, Хортицька, Томаківська, Микитинська, Чортомлицька, Олешківська, Каменська, Підпіленська або Нова Січ.

Зміна територій розташування відбувалася з різних причин: зручність та економічна доцільність для життєдіяльності; катастрофи та хвороби; політичні і військові обставини. Наприклад, через протистояння козаків російському цареві після 1709 року Січ була захоплена росіянами, а козаки втекли і заснували Олешківську Січ. 1775 року Катерина II зруйнувала останню Січ і частина козаків подалась на Дунай, а решта – на Кубань. Українці не можуть жити без своєї Січі, і через 230 років (1775-2005 роки) за всіма ознаками вона відродилася й обрала своєю столицею Київ.

Все тепер відбувалося, як у колишній Запорозькій Січі: для вирішення проблем управління, переобрання старшини, розподілу земель, відносин з сусідами на Січ приїздили козаки з усіх степів, які простягались від Дніпра на схід і захід, розташовувалися в куренях, збиралися на Майдані біля церкви, вирішували всі проблеми і залишали кіш до наступного зібрання. Те, що відбувалося в Києві в 2004-2005 роках, не що інше, як зібрання запорозьких козаків у Київській Січі.

Мирний протест народ зразу ж охрестив “Помаранчевою революцією”, яка розгорталася в усій країні – від Києва аж до невеликих поселень усіх областей, звідки до столиці направляли своїх представників, які постійно змінювалися через кілька днів, і так до перемоги. До столиці прибували, переборюючи перепони влади в дорозі, не тільки представники майданів з регіонів, але й величезна кількість людей за власним покликом душі, навіть як туристи, щоб особисто пересвідчитися в реальності неординарних подій. Людей на майданах з оранжевими стрічками вітали сигналами автомобілі з такими самими атрибутами, скрізь панувало піднесення, а це все разом знижувало впевненість влади.

На пленарному засіданні Верховної Ради України 23 листопада депутати від опозиції, особливо БЮТ, вимагали від В. Ющенка прийняти присягу на вірність

народові, для чого було приготовлено Біблію та інші потрібні для такого випадку реліквії. Таку вимогу ставили перед ним і сотні тисяч людей, які зібралися біля будинку Верховної Ради, що прийшли з майдану Незалежності і скандували: “Ющенко – присягу! Ющенко – присягу!” Так само як у старі часи на Січі обирали кошового чи гетьмана України. очевидці розповідають, що люди були дуже збуджені, наелектризовані несправедливістю влади щодо фальсифікації виборів. Вони були здатні на будь-які дії навіть проти опозиції, якби В. Ющенко не присягнув народові.

Усі події у Верховній Раді транслювали на вулиці біля парламенту, на майдані Незалежності та біля урядового будинку, де зібралися сотні тисяч киян і мешканців з усіх куточків України, тому іншого виходу не було – тільки присяга саме В. Ющенка, ім'я якого скандував Майдан багато днів. Деякі політики і преса звинувачували опозицію за недостатню правову основу вчиненого. Однак цим політикам так ніхто і не спромігся відповісти, що хоча, може, не все відповідало певним легітимним процедурам, але вони послали свою критику не за адресою. Це була епоха вияву волі народу, який завжди легітимний, і до нього слід було б звертатися критикам за поясненням. Не слід забувати, що з давнини у нашого народу було правило, що жоден кошовий отаман, жоден гетьман України чи полковник якогось полку не мав права не виконувати волю козаків.

Спікер В. Литвин, знаючи про вимогу депутатів і народу щодо прийняття В. Ющенком присяги Президента України, закриття позачергове засідання Верховної Ради України і залишив парламент. Проте все відбувалося за встановленою процедурою, хоча не були присутніми голови Конституційного суду і ЦВК, але це була воля народу.

Місце спікера посів старійшина парламенту І. Юхновський, який і привів до присяги В. Ющенка на вимогу народу: “Я, Юхновський Ігор Рафаїлович, старійшина Верховної Ради України, перед смертельною загрозою, що нависла над Україною, урочисто перед Богом Всевишнім і перед народом України проголошую, що на основі істинного волевиявлення народу Віктор Андрійович

Ющенко обраний Президентом України. Великий народ України, від Сходу до Заходу, від Півдня до Півночі! Будь разом з новим Президентом! Прошу Вас, Вікторе Андрійовичу, на цій старовинній п'ятисотлітній Біблії Острозькій прийняти присягу на вірність народові України”.

Після цього В. Литвин, що голосував на сесії, сказав: “Шановні народні депутати, обговорення питання “Ситуація, що склалася у зв’язку з виборами” у Верховній Раді України завершено. Додаткове засідання Верховної Ради України оголошую закритим”. Після того як В. Литвин, закривши сесію, вийшов із зали, В. Ющенко, однак, виголосив політичну присягу. Присяга розпочиналася такими словами: “Я клянусь перед усіма чесними людьми, ми з вами перемогли, і ми захистимо свій вибір, і я присягаюсь перед українським народом...”¹⁷ У сесійній залі були присутніми депутати від “Нашої України”, БЮТ, СПУ, частина фракції НДП – ПППУ.

Зразу після прийняття присяги 23 листопада В. Ющенко не був задоволений, не було помітно радості на його обличчі, зате було виконано волю народу, і його однодумці раділи й аплодували. Як колись кошові отамани корилися вимогам козаків, так і В. Ющенко виконав вимогу народу, хоч і відчував формальну неофіційність своєї присяги, бо іншого виходу не було та й не могло бути в принципі. На вимогу народу відбулась історична політична, а не юридична присяга. Не було тут порушення Конституції, а був потужний, історичного значення вияв волі народу.

Спікер парламенту В. Литвин відмовився виконати вимогу народу, покинув своє робоче місце і через підземний перехід взагалі залишив парламент, коли навкруги вирувало море з кількох сотень тисяч збуджених виборців. Видно, не доріс до самостійного державного мислення. Він не бажав бути присутнім і коли В. Ющенко виконував вимогу народу прийняти політичну присягу.

Українські парламентарі не кращі і не гірші від подібних в інших країнах: одних цікавлять платня і різні пільги; інших – інтереси і захист їхнього бізнесу, а

---

¹⁷ Сільські вісті. – 2004. – 25 листоп.

платня зовсім не цікавить; ще деяка частина обстоює вузькопартійні інтереси – комуністи і якась частина соціалістів; ряд депутатів користуються депутатським захистом. Здебільшого парламентська зала напівпорожня, і коли присутні навіть менше сотні депутатів, то на обліковому табло бачимо всі чотири сотні і навіть більше. Народ все бачить навіть з далеких регіонів: “Лише 58 депутатів сиділо в залі ... дуже соромно за нас, громадян, які довірили свою долю обранцям, коли спостерігаєш на 80% порожні робочі місця парламентських трударів”¹⁸. З балкону видно, як народні обранці перебігають від одного до іншого вільного місця і натискують на персональну клавішу відсутнього колеги зі своєї фракції.

Парламентарі різних фракцій домовляються між собою дуже важко, а коли приходять до згоди, то на перше місце стають особисті вигоди: потрапити до парламенту наступного скликання, одержати матеріальну особисту вигоду, інше нікого не цікавить. Замість того, щоб говорити з народом і вирішувати його наболілі проблеми, депутати провадили академічні перепалки між собою, що народу не було до вподоби, адже з парламенту йде пряма трансляція засідань і є можливість вивчити ефективність роботи парламентарів. Водночас парламентарі досить уважно стежать за популізмом своєї партії серед народу, і коли якісь партії та їхні фракції програють, то розпочинається масова втеча від них парламентарів. Яскравим доказом подібного стали події в період Помаранчевої революції і після її завершення, а тому відстоювати інтереси народу в парламенті було нікому.

Треба думати, а не журитися, бо парламентарі в усі часи і в усіх країнах однакові, про що у своїх “Персидских письмах” писав про парламентарів у тодішніх європейських країнах: “Большинство законодателей были людьми ограниченными, только случайно поставленными во главе других и не считавшимися ни с чем, кроме своих предрассудков и фантазий”¹⁹.

Звичайно, нерідко парламент відігравав позитивну роль, але це була данина основній його функції, а не відстоювання інтересів нації у справі гарантії

---

¹⁸ 33-й Канал. Вінницька обласна щотижнева газета. – 2005. – 19 жовт.

¹⁹ *Монтескье Ш.* Персидские письма. – М.: Academia, 1936. – С. 274.

стабільності в державі. Попереду велика боротьба за недопущення подальшої криміналізації парламенту, а тому парламентарі мають пам'ятати грудневі дні і ночі 2004 року. Водночас парламентарі ніколи не будуть ефективно служити своїм виборцям, якщо не буде прозорої процедури відкликання посланця до вищого законодавчого органу країни.

Мабуть, саме через це ще чинний Президент в останні дні і години перебування при владі терміново ні з того ні з сього присвоїв спікерові В. Литвину звання Героя України. Такому вчинку, коли під стінами парламенту сотні тисяч людей з усієї країни ставлять свої вимоги, а спікер залишає своє робоче місце, історія ще дасть оцінку. Адже не тільки за Радянської влади діяло гасло “ніщо не забуте, ніхто не забутий”, воно характерне для всіх часів.

У ті буремні дні після 21 листопада 2004 року спікер парламенту В. Литвин пропонував кілька варіантів виходу з кризи: “сісти за стіл переговорів без жодних попередніх умов; В. Ющенко визнає перемогу В. Януковича, а той призначає В. Ющенка Прем'єр-міністром з одночасним проведенням політичної реформи; провести повторні вибори, і В. Янукович, і В. Ющенко мають відмовитися від своїх претензій на владу; створення авторитетної комісії, яка б перерахувала голоси у Львівській і Донецькій областях (на думку В. Литвина, розбіжностей не буде, бо в протоколах є підписи представників обох команд); обрати керівника держави – президента або прем'єра – у парламенті з підписанням відповідної конституційної угоди; і нарешті – провести переголосування другого туру”²⁰.

Події Помаранчевої революції дали зрозуміти і владі, і народу, і кожному політику, що із силовою “згуртованістю” навколо кандидата від влади функціонерів різних рівнів, але без потужної масової підтримки київського майдану Незалежності і майданів усієї України владі не бачити перемоги. Опозицію підтримав народ, проти нечесних виборів повстала вся Україна,

---

²⁰ Сільські вісті. – 2004. – 27 листоп.

підприємства, ряд фінансово-банківських структур, бізнесмени, науковці, інтелігенція, пенсіонери, студенти і навіть діти.

Факти підтверджували, що вибори було сфальсифіковано за допомогою використаного адмінресурсу Прем'єром В. Януковичем за підтримкою Президента Л. Кучми. Величезна допомога глави держави виявлялась у всьому. Перед другим туром голосування Верховна Рада прийняла Закон про відміну використання відкріпних талонів, але Л. Кучма не підписав такого документа, спровокувавши таким зрадницьким вчинком початок страшених подій для українського народу.

Увійшло в практику на рівні держави: залишив робоче місце в парламенті під час прийняття присяги новообраного Президента – одержуй Героя України; підрахував голоси на користь провладного кандидата – одержуй десятки мільйонів умовних одиниць; захищаєш гідно кандидата від влади – одержуй угіддя лісів; голосуєш проти дій опозиції – одержуй земельні наділи в заповідниках навколо Києва; найбільш відданим – землі і нерухомість у Криму. Перед світом відкрилась не тільки широкомасштабна фальсифікація української державної влади на чолі з Президентом Л. Кучмою і Прем'єром В. Януковичем, але тотальне розкрадання національного багатства. Сором за свою країну, незадоволення своєю долею переповнили чашу терпіння багатостраждального українського народу. Розпочалась відкрита і непряма суцільна непогора народу, правових і охоронних органів, армії, діячів науки і культури, бізнесменів і державних службовців.

Зародження фальсифікації виборів відбулося ще за часів президентства Л. Кравчука і приходу до влади Л. Кучми, які цю бацилу не зупинили, хоча мали змогу, але промовчали, і вона, закріпившись, вилилась у таке страшне протистояння. Не хто інший, як колишній президент України Л. Кравчук особисто розповідав, що після перемоги над ним Л. Кучми один із функціонерів виконавчої влади зізнався йому, що він на своїй ділянці мав два заготовлені ящики з бюлетенями за Л. Кучму, які він підмінив після закінчення

голосування²¹. Через багато років Л. Кравчук зізнався, що він здогадувався, що в багатьох регіонах було подібне, але коли оголосили результати, то він не пішов до суду, не пішов в опозицію проти Л. Кучми, бо це було б, за його мораллю, недостойним. Таким мовчанням покривався злочин узурпації влади.

Та й причини колишнього Президента України Л. Кравчука, заради яких він мовби кліщ причепився до кандидата від влади, дріб'язкові: В. Янукович, будучи донецьким губернатором, виконав якнайкраще особисту просьбу Л. Кравчука, та ще й повідомив про виконання. Так треба всім робити. Мабуть, В. Ющенко не догодив Л. Кравчуку, бо він «влив на нього стільки багнюки, що розумна і культурна людина такого собі не дозволила б»²².

Але все це не так просто, тут все пов'язано великими подачками, про які ще довго доведеться українському народові довідуватися і робити свої висновки. Десь у вересні 2004 року тодішній Прем'єр-міністр В. Янукович допоміг синові колишнього Президента України Л. Кравчука привласнити проти волі трудового колективу, який також міг би придбати підприємство, Прилуцький комбінат хлібопродуктів № 1. Далі привласнили багато чого іншого в районі, але держава не має від цього ніякого зиску, а працівники втратили робочі місця²³. Немає сумніву, що це тільки квіточки, а тому не треба дивуватися, що колишній президент Л. Кравчук став на рівень Шуфрича та діячів СДПУ(о), не за швидке і якісне виконання просьби народного депутата допомогти виборцеві з Донеччини.

Фальсифікація виборів з кожними виборами розширювалась і вдосконалювалась: 1994 року, коли Л. Кучму обирали вперше; 1999 року, коли його затверджували Президентом вдруге; під час парламентських виборів 2002 року і, особливо, 2004 року на президентських виборах, коли Л. Кучма наважився перехитрити всіх – опозицію і свого висуванця. Основна провина

---

²¹ 2000: Еженедельник. – 2004. – № 48. – 26 ноября – 2 декабря. – С. В8.

²² Там само.

²³ Столиця. – 2005. – 24-30 черв.

лежить на двох попередніх президентах країни, що підтверджує справедливість і глибинну сутність прискіпливого ставлення запорозьких козаків до своєї старшини, особливо кошового отамана, вони щороку привселюдно перевіряли їх та їхні дії.

Тепер, коли народ, доведений до відчаю і зубожіння, повстав, обидва колишні президенти злякалися і поховалися, жоден не з'явився перед обуреними демонстрантами, вважаючи їх натовпом чи бидлом. Колишній Президент, а за сутністю комуніст Л. Кравчук взагалі ніколи не визнавав зібрань і мітингів, йому звичаї козаків Січі залишилися чужими. Звичайно, що і народ платить йому тим самим, бо він своїм “маємо те, що маємо” намагається позбавити український народ славного минулого, коли він мав сильну економіку, могутню армію, власну мову, культуру і науку, але все це привласнила сусідня держава.

Ніяк не можна зрозуміти людину, яка, хоча і випадково, потрапила в новітню українську історію, але ніяк не хоче залишити в ній своє ім'я незаплямованим. Якраз до постатей двох перших президентів влучно підходить вислів, оприлюднений одним із них, “маємо те, що маємо”. Є надія, що відтепер народ не буде терпіти жодного провідника, який піде проти його свободи і не захищатиме незалежність країни, не визнаватиме звичаїв славних своїх прадідів великих.

Численні факти підтвердили основні пункти фальсифікації: відкріпні талони – на всій території України команда Прем'єра В. Януковича розвозила групи людей, які голосували кілька разів за підробленими талонами; зобов'язання голосувати всіх силовиків, податківців, студентів, службовців, хворих, засуджених, мешканців притулків для людей похилого віку і багатьох інших; голосування вдома без спостерігачів, коли в урну вкидали величезну кількість невідомо де взятих бюлетенів; на багатьох виборчих дільницях відсторонювали різними способами спостерігачів, аби підтасувати результати голосування. Главам адміністрацій усіх рівнів від Києва до сільської ради було дано команду сприяти голосуванню кілька разів відкріпними талонами та всіма іншими

протиправними методами. Народ терпів усе, але обману на виборах не зміг перенести, посилювало гіркоту ще й те, що таку наругу очолювали два урядовці найвищого рангу – Президент країни Л. Кучма і Прем'єр В. Янукович. Розпочалася буря народного гніву, загублена в олігархічній владній чехарді українська людина шукала себе.

Хоча і зарано, але святкувала перемогу і провладна преса, яка в статті “Тяжёлая победа В. Януковича”²⁴ поспішила заявити: “Виктор Янукович провозглашён третьим Президентом Украины”, а водночас привселюдно визнавала, що “... львиную долю всего информобеспечения кампании Виктора Януковича вынесли на своих плечах общенациональные каналы УТ-1, “Интер”, “1 + 1”. Керівник штабу кандидата від влади, яничар за своєю сутністю і зрадник рідного батька Тарас Чорновіл, бідкався, що вибори закінчилися, а опозиція ще не погоджується з рішенням ЦВК. Він, як і всі, добре знав, що реально може розпочатися непокора прийнятому рішення, а тому наперед почав погрожувати народові, який із Хрещатика міг підійти до ЦВК з вимогою відмінити рішення щодо результатів виборів.

Новоявлений політик жорстоко погрожував народові: “Понятно, что охрана, которая стоит под ЦИК, сумеет разогнать любой митинг. А если людей очень подогреть, то можно не разогнать, а просто перебить, когда толпа подойдёт. ... Власть..., если она сама наперёд не решила разыграть капитуляцию,... может любым способом это всё остановить. Но это будет страшная кровь”²⁵. Таку погрозу народові, який делегував його до парламенту, не можна забути, бо це був великий гріх. Щоб відмежуватися від колишніх однопартійців, він пояснив: “... они предвидят, что если ты согласился идти в команде, должен работать в команде. Но я на неё уже отработал”. Батько цього перевертня, мабуть, перевертається у своїй могилі, бо гіркота такої поведінки превелика. Подібні горе-аналітики і невмілі прогнозисти навіть заявили в пресі, що В. Ющенко програв через те, що в нього не було ідеї.

---

²⁴ 2000: Еженедельник. – 2004. – № 48. – 26 ноября – 2 декабря. – С. А4 – А5.

²⁵ 2000: Еженедельник. – 2004. – № 48. – 26 ноября – 2 декабря. – С. А6 – А7.

Визнали перемогу В. Януковича кілька країн, які перебувають на російській політичній та економічній орбіті: Росія (В. Путін), Білорусь (О. Лукашенко), Придністров'я (І. Смирнов), С. Мілошевич із в'язниці. Про причини швидкісного визнання сфабрикованих результатів голосування і справжнє ставлення російської влади до подій в Україні свідчить заява Держдуми Росії “Про ситуацію в Україні”, за яку проголосували 423 депутати, ще до оголошення офіційних результатів виборів. У ній, зокрема, зазначено: “Депутати Державної думи Федеральних зборів висловлюють глибоке занепокоєння протизаконними діями радикальної частини опозиційних сил України, які можуть призвести до трагічних наслідків для братнього народу”, закликавши, звісно, опозиційні сили уникнути будь-якого тиску на ЦВК України.

Перший віце-спікер Держдуми Любов Сліска взагалі не стримувалася у висловленнях: після сфальсифікованих виборів і прийняття В. Ющенком, на вимогу народу, присяги на Біблії у Верховній Раді вона заявила: “Ющенко вчора показав, що жити треба не за законами, а по поняттям”, а крім того, назвала його “самозванцем, таким самим, як Омелян Пугачов”. Це доводить усьому світові і українському народові, що російська влада неправомірно втручається в справи суверенної держави; усіма силами намагається утримати Україну на своїй орбіті впливу; ніколи не прислухається до думок самих українців; не враховує становища російського народу і внутрішню ситуацію в самій Росії, яка невдовзі виявиться не меншою мірою, ніж в Україні.

Важко було українській нації відбиватися від внутрішньої і зовнішньої реакції, і лише Помаранчева революція, судова влада і перемога кандидата від опозиції змогли деякою мірою зменшити вплив фальсифікації президентських виборів на перебіг української історії, що могло б назавжди залишитися чорною плямою на репутації України. Вся Європа, Європейський Союз, зокрема Англія, Німеччина, Польща, а також США підтвердили значні порушення і не визнавали виборів, вони виявили прихильність до опозиції та її лідера В. Ющенка. Про це

свідчать хоча й різкі, але зрозумілі висловлювання провідних світових політиків і представників державних структур.

Другий тур виборів глави держави в Україні і його результати зазнали здебільшого критичної реакції світової спільноти. Позицію США висловив держсекретар країни Колін Пауелл: “Ми не можемо визнати ці результати законними, оскільки вибори не відповідали багатьом міжнародним стандартам і через те, що не відбулося розслідування численних повідомлень про фальсифікації та зловживання”. Крім того, він заявив, що Білий дім не визнає офіційно оприлюднені результати президентських виборів в Україні через фальсифікацію та масові порушення. Пауелл попередив, що дії української влади «матимуть наслідки» для україно-американських відносин. Віце-прем’єр-міністр Канади Енн Маклеллан заявила: “У Канади не буде іншого вибору, крім як переглянути свої відносини з Україною, якщо влада не пред’явить результатів виборів, які відображають демократичну волю народу цієї країни”.

Президент Польщі О. Кваснєвський, який брав безпосередню участь у “круглих столах” для нормалізації відносин між опозицією і владою під час виборів, заявив: “Україна не склала екзамен на демократію, яким для неї були вибори Президента, що відбулися 31 жовтня та 21 листопада цього року. На жаль, ми не можемо визнати результати цього екзамену позитивними”. Сфальсифікованими вибори в Україні визнавав канцлер Німеччини Герхард Шредер, про що він заявив, виступаючи перед парламентом 24 листопада.

Організація з безпеки і праці в Європі, Євросоюз, Європарламент, Парламентська асамблея Ради Європи і НАТО визнали, що другий тур виборів в Україні не відповідав демократичним стандартам. Голова Комітету міністрів Ради Європи Влодзімеж Цімошевіч, Президент ПАРЕ Петер Шідер і Генеральний секретар Ради Європи Вальтер Швіммер висловили думку про потребу переглянути результати виборів в Україні та справедливого перерахування голосів.

Українські спортсмени світового рівня заявили з професіональних позицій: “Якщо спортсмен порушує правила, його дискваліфікують, а результат анулюють”. Усі апелювали до гаранта, а він, як кріт, сховався і чогось очікував. На захист правди в українських виборах зразу ж відгукнулися народи Угорщини, Великобританії, Нідерландів, Німеччини, Грузії, Америки, Канади, Польщі, а глава римо-католицької церкви Папа Римський Іоанн Павло II промовив українською мовою до українських паломників у Ватикані: “Любі мої, запевняю вас і весь український народ, що в ці дні я особливо молюся за вашу улюблену Батьківщину”.

Було оприлюднено правові дії окремих гілок влади до другого туру виборів глави держави: Верховна Рада визнала суцільні порушення у виборчому процесі і висловила недовіру Центральній виборчій комісії, а представники штабу опозиції подали документи до Верховного Суду з вимогою переглянути результати виборів. До Верховного Суду було направлено безліч підтверджень і звинувачень щодо фальсифікації виборів. Ось лише один із численних прикладів фальсифікації відповідно до Протоколу комісії виборчої дільниці № 12 територіального виборчого округу № 116 міста Стаханова Луганської області під час повторного голосування 21 листопада 2004 року, привезеного на Майдан жителями Луганщини. В оригіналі протоколу зафіксовано, що за В. Ющенко проголосував 81 виборець, а за В. Януковича – 1318, але в документах не було підписів ні довірених осіб кандидатів, ні офіційних спостерігачів, як це передбачено правилами і наявністю місця в бланку. Брак підписів довірених осіб та офіційних представників, яких було багато, можна пояснити багатьма причинами, але основна з них – до підрахунку голосів їх просто не допустили і близько.

У прикру і напружену комічну ситуацію потрапив президент Росії В. Путін, який на другий день після виборів 21 листопада привітав В. Януковича з перемогою і, на відміну від усієї Європи, заявив: “Боротьба була гострою, але відкритою і чесною, а перемога переконливою”. Проте через день, зважаючи на

думку у світі та відчуваючи непевність української влади, уже 23 листопада він схаменувся і знову ж заявив, що Росія не може ні визнати, ні спростувати результати виборів Президента України, оскільки їх офіційно ще не оприлюднено. До такого пересмикування фактів і думок керівника сусідньої держави українці поставилися вкрай негативно.

Невідомо, як себе почували керівники країн, які визнали ще не визнаного у своїй країні Президента, але деякі з них пояснили ситуацію трохи пізніше. Коли в перший свій робочий день 24 січня 2005 року Президент України В. Ющенко, як обіцяв під час виборів, побував у Москві, то Президент Росії В. Путін виправдовувався з приводу негативного ставлення до новообраного керівника Української держави під час виборчої кампанії. Мовляв, я підтримував того кандидата, за якого просила влада, а не кандидата від опозиції, тепер же ми будемо підтримувати нову владу і співпрацювати з нею. Отже, влада просила підтримки в іноземних державах, яку і було надано, як усі це побачили, але у грубій формі, мовби у власній вотчині: приїздили державні діячі – Путін, Лужков і багато інших, співаки і технологи виборів, бійці видимого і невидимого фронтів.

Під впливом ошукування з боку власної влади і безпардонного втручання в національні інтереси з-за кордону український народ заворушився, мов бджолина сім'я. Народ раптово здригнувся, відчувши глум над собою, усвідомив, що його ошукали, і ринув до столиці. З усіх просторів України наперекір міліцейським заслонам різними шляхами і видами транспорту до Києва почали приїздити все більше і більше учасників акції протесту, і вже 22 листопада на майдан Незалежності зранку прийшло понад 50 тисяч людей. У перші години і дні, коли акції мали ще стихійний характер, координатори протесту звернулися до киян: “Просимо активізувати пошук місць для розміщення маніфестантів. Особливо просимо надавати інформацію про можливість розміщення великих груп людей, наприклад у спортивних залах, навчальних приміщеннях тощо”.

Розпочався багатоденний загальнонаціональний страйк, який очолила коаліція “Сила народу”. Генератором всенародного революційного піднесення стали, за висловом багатьох, харизматичні лідери: В. Ющенко – людина-ідея – і Ю. Тимошенко – людина-дія. Вони різні, що нерідко в їхніх послідовників викликало занепокоєння і здивування, але саме завдяки своїй несхожості гармонійно доповнювали одне одного в складних ситуаціях.

Уже 22 листопада 2004 року українські національні провідники Помаранчевої революції – В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Мороз, А. Кінах – оприлюднили звернення до парламентів і народів світу, у якому зазначено: “Сьогодні увага світової спільноти прикута до визначальної події в Україні цього року – президентських виборів. І це справедливо, тому що ці вибори є доленосними для українського народу і для майбутньої конфігурації об’єднаної Європи. Для українського народу ці вибори – це шанс повернутись до демократії, верховенства права і відповідальності перед народом, а не перед кланами влади.

І український народ цього разу свого шансу не змарнував, віддавши свої симпатії народному кандидатові від демократичних сил – Вікторові Ющенку, який отримав переконливу перемогу. Україна остаточно підвелася з колін і обрала демократію.

Ми звертаємося до парламентарів і народів світу підтримати волю українського народу, підтримати його прагнення повернутись до демократії.

Ми – лідери народної коаліції політичних сил, підтриманої українським народом, беремо на себе відповідальність і, підтримуючи волю народу, визнаємо перемогу Віктора Ющенка на президентських виборах. Ми закликаємо вас підтримати нового Президента України Віктора Ющенка, як це зробив український народ. Ми є гарантами того, що Президент Віктор Ющенко буде відповідальним Президентом всього українського народу – від Сходу до Заходу, від Півночі до Півдня”.

На київському Майдані збудували сцену, на якій уже ввечері 22 листопада народ вперше побачив своїх лідерів із суворими обличчями – В. Ющенка,

Ю. Тимошенко, О. Зінченка, А. Кінаха, О. Мороза, Ю. Луценка і багатьох інших ще не відомих, але дієвих революціонерів. Тоді ж на Майдані було оголошено про створення Комітету національного порятунку України для захисту демократії в країні і ухвалено рішення блокувати Адміністрацію Президента та Кабінет Міністрів. Пролунав заклик до громадської непокори, лідери опозиції Ющенко, Тимошенко, Мороз і Кінах підписали й оголосили на Майдані заклик захистити свій вибір:

“Дорогі співвітчизники! 21 листопада Віктор Ющенко виграв всенародні вибори Президента України.

Про це переконливо свідчать дані національного екзит-полу, проведеного відомими й авторитетними соціологічними організаціями. Анонімне опитування біля виходу з виборчих дільниць по всій країні засвідчило десятивідсоткову перевагу Віктора Ющенко. Те саме підтверджує паралельний підрахунок голосів, за винятком голосів у Донецькій та Луганській областях.

Народ обрав свого Президента, але волю народу поки що зухвало й цинічно ігнорує режим Кучми – Януковича – Медведчука. Протягом дня голосування влада вдалася до безпрецедентних, навіть для України, засобів тиску на виборців та фальсифікацій.

У східних областях, насамперед Донецькій та Луганській, масово видавали відкріпні посвідчення, щоб за провладного кандидата громадяни проголосували кілька разів. Влада застосувала ще один спосіб фальсифікації: в Україні “несподівано” збільшилася кількість людей, які не змогли проголосувати на дільницях. Саме з виїзними скриньками, що певний час були безконтрольними, відбувалися фальсифікації. Членів комісії та спостерігачів від Віктора Ющенко виганяли з комісій, на порушення всіх норм їм не давали бути присутніми під час підрахунків голосів.

Уже після закінчення голосування “раптом” почала зростати активність виборців на Донеччині та Луганщині. Наприклад, на Донеччині вже після

закриття дільниць явка виборців зросла на 20% і впритул наблизилася до 100%. Штучне завищення явки виборців у регіонах, повністю контрольованих владою, стало одним із головних інструментів фальсифікації.

Коли з'ясувалося, що навіть ці зловживання не забезпечують перемоги чинного Прем'єра В. Януковича, влада стала на шлях широкомасштабного маніпулювання явкою виборців. На третю годину ночі Центральна виборча комісія не лише не мала попередніх результатів голосування, але навіть не могла повідомити остаточних даних щодо явки виборців.

Але народ виграв вибори. Він переміг і адміністративний тиск, і шантаж, і залякування. Народ довів, що він насправді єдине джерело влади в Україні, як це записано в Конституції України. І ніякий режим не здатен змінити цю священну для українських громадян конституційну норму. Якщо влада відверто й брутално ігнорує вибір народу, то люди мають достатньо сили змусити цю владу визнати свою волю та свій вибір. І вони мають на це право – право, гарантоване Конституцією України.

Ми висловлюємо повну недовіру Центральній виборчій комісії. Ми вимагаємо скликання позачергового засідання Верховної Ради, яка залишилася єдиним легітимним органом влади, не втягнутим у масові фальсифікації під час виборів. Народ здобув упевнену перемогу на виборах. Народний кандидат Віктор Ющенко переміг! Цей народний вибір потрібно захистити сьогодні, щоб мати надію на завтра. Ми закликаємо всіх, кому небайдужа власна доля, доля наших дітей та онуків, майбутнє України, захистити свій вибір”.

У заклику до непокори міститься анатомія апогею української фальсифікації виборів, започаткованої ще під час попередніх виборчих кампаній. Саме таким чином, можливо, трохи в менших масштабах, одержував Л. Кучма “перемоги” – 1994 року – над теперішнім його прихильником Л. Кравчуком і 1999 року – над його сьогоднішнім противником О. Морозом. Дивовижні стосунки дорослих людей, реальних і удаваних провідників нації, як було колись у гетьманські часи.

Народ поклав край злочинній діяльності влади, а нові урядовці пообіцяли, що злочинців буде покарано, їх очікує справедливий юридичний суд і суд історії. Однак, як свідчить далека і сучасна історія, провідники-зловмисники ще не перевелися, вони стоять у черзі до трону гетьманського, а тому народ має бути постійно насторожі.

1.7. Під фальсифікаторами горітиме земля

Щоб підняти сотні тисяч людей на боротьбу, треба було мати правдиву інформацію про фальсифікацію виборів, а тому опозиція готувалась отримати реальні підтвердження беззаконня. На майдані Незалежності завчасно з'явилися намети для паралельного підрахунку голосів у першому турі, а під час другого туру кількість наметів збільшилася, зросла кількість мешканців у них, які відчували негаразди в державі. Глибока аналітична робота показала: майстри фальсифікації зробили так, що всі акти про голосування спочатку через електронний зв'язок надходили до аналітиків на Банковій, а після цього давалась команда, як і що треба правити в протоколах на місцях, підписувати їх і відправляти в ЦВК. У результаті все було збалансовано, а підтасування приховано в місцевих глибинках і в центрі.

Після оголошення кінцевих результатів підрахунку голосів 24 листопада ввечері, близько 21-ї години Ю. Тимошенко на Майдані виголосила палку, небачену за своїм змістом і впливом промову перед сотнями тисяч людей, заявивши на адресу махінаторів, що “земля горітиме під їхніми ногами”, і закликала народ штурмувати центр фальсифікації виборів, окупований владою, яка вкрала вибір народу. Як тоді було встановлено, а пізніше підтверджено в судовому порядку, таким ідеологічним і координаційним центром, за згодою Л. Кучми, була Адміністрація Президента на Банковій. Палкі слова Ю. Тимо-

шенко до народу та проголошену нею стратегію і технологію здобуття перемоги в той складний період має знати народ український, його нащадки і весь світ:

“Сьогодні, після оголошення так званого рішення ЦВК, ми всі, вся наша команда вважаємо, що відбувся державний заколот, і ми не визнаємо всім народом президентом В. Януковича. У нас є президент – Віктор Ющенко, і ми будемо за нього боротися. У нас є великий шанс для боротьби. І я хочу сказати сьогодні, що вся наша команда на чолі з Віктором Андрійовичем Ющенком прийняла чітко, абсолютно однозначне рішення стояти до перемоги в боротьбі.

Головне запитання: як нам боротися? Це стратегія і технологія перемоги. Перш за все, ми вже завтра передаємо серйозну, обґрунтовану скаргу до Верховного Суду, знаючи заздалегідь, що суд – дуже непростий орган у нас і він далеко не вільний, щоб приймати рішення. Але ми спробуємо і переконати, і примусити їх побачити, що в Україні є загроза Конституції. Це правильний шлях.

Але це не єдиний шлях. Зараз ми усвідомлюємо, що тільки правовим шляхом з людьми, які не знають, що є Конституція, що є Закон, пройти неможливо. І тому ми мусимо з вами розпочати сплановану послідовну боротьбу, яка приведе до повної руйнації цього злочинного світу.

Ми маємо справу з кримінальними бандитами, які готові на все. І тому ми зараз мусимо з вами, нагромаджуючи чисельність, посилюючи нашу народну армію, зробити такі речі. Спланувати чітко, на рівні добре відпрацьованої операції. Ми будемо чітко планувати і застосовувати всі потрібні дії для блокування залізниць, аеропортів, для блокування всіх артерій автомобільних. Ми не дамо їм спокійно знищувати Україну.

Але для таких заходів потрібний зовсім інший тактичний і стратегічний план, ніж дотримання законів. І для того щоб не допустити втрати жодного життя громадянина України, ми не маємо права разом з вами просто так кидатися на амбразури. Плани буде створено протягом доби, максимум двох. І ми їх будемо виконувати буквально щогодини. І ще ми маємо абсолютно чіткий намір у

кожній області, у кожному районі брати владу у свої руки на місцях. І не давати їм опанувати Україною.

Я твердо знаю, що ми з вами зможемо послідовно зробити так, щоб українська земля горіла під ногами всіх бандюків у кожному селі, у кожному місті України. І це наш план, який буде здійснено.

Рідні мої, ми з вами три дні, три доби на Майдані. Ви знаєте, що грузинська революція тривала три тижні. Я думаю, що й українська має тривати не довше. І це означає, що ми щодня будемо діяти, і, коли ми з вами не знаходимося на площі зранку або вдень, коли перед вами виступають прекрасні представники українського народу, ми жодної хвилини не втрачаємо, ми працюємо для того, щоб знайти шлях, зробити програму, яка дасть відповіді на ті питання, які не стосуються Конституції і законів, тому що вони нам нав'язали зовсім іншу поведінку. Ми думали до сьогодні, що можна ще виявленням народної недовіри, виявленням народної непокори примусити їх оголосити справжнього Президента України. Ми думали, що це можна зробити проголошенням наших вимог. Але цей час закінчився, і ми зараз переходимо до зовсім іншого розгортання подій.

І тому ми на жодну хвилину не розслабляємося. Немає в нас часу розслаблятися. Ми будемо кожного ранку виходити до вас і будемо говорити, що ми зробили цього дня. Для кожної групи будуть керівники, буде чітка програма дій. Але головне – не залишати цей Майдан, не давати їм знищувати наш плацдарм!

Ми крок за кроком, день за днем здобудемо нашу перемогу, незважаючи на їхній опір. І я хочу сказати вам, що перемога буде без сумніву. Тому що зараз народилася українська нація, український народ. Сьогодні по всій Україні відбувається таке, що неможливо усвідомити, як це може бути.

І тому ніякого відчаю, ніякого оголошення ЦВК не відбулося, ніякого президента В. Януковича, ніякого песимізму. Вище голови! Розправити крила! І до перемоги, і ніякого іншого шляху. Слава Україні! Героям і вам слава!”²⁶

У вечірній час цього дня відчувалася реальна небезпека програти всю розпочату справу. Мов відчувши загрозу революційним устремлінням нації, на київський Майдан все прибували і прибували люди з прапорами, помаранчевими стрічками та іншими революційними атрибутами, почали з’являтися люди у формі силових структур, створювалася непередавана атмосфера. Метро, його ескалатори, що рухаються на майдан Незалежності, і вдень і вночі заповнюють демонстранти з прапорами та іншими атрибутами, виголошуючи гасла: “Ю-щен-ко”, “Юля”, “Ющенко – так!”, “Нас багато і нас не подолати” тощо.

Поширювались різноманітні чутки про російський спецназ, навіть концентрацію вітчизняних військ навколо столиці. У демонстрантів були світлі обличчя, рішучі погляди, не страх, не очікування нападу спецназу чи армії володіли людьми – багатьох огортала якась невисловлена тривога, що все раптово стане таким набридлим, як було до виборів. Проти невидимих спецназу й армії, а також величезної кількості реальних бійців видимого і невидимого фронтів, стягнутих до Києва з усіх областей країни, народ демонстрував внутрішню й зовнішню стійкість і рішучість, що стримувало руку тих, хто хотів спрямувати сили на придушення волі народу.

В ефірі 5-го каналу цілодобово виступали представники різних верств населення, кадрові працівники прокуратури Києва, які не підтримували фальсифікацію виборів. Курсанти міліцейської академії, які прийшли на Майдан цілим підрозділом, пояснювали, що вони повинні ловити злочинців, а тепер незрозуміла наша роль, коли на чолі держави хоче стати колишній злочинець. Вищі офіцерські чини командування армією також підтримували народ на Майдані, на сцені серед цивільних були полковники і генерали. Ось тут весь світ

---

²⁶ *Експрес*: Спецвипуск. – 2004. – 26 – 28 листоп. – С. 2.

зрозумів невідворотність революційних подій, що привернуло увагу до України та її реальної боротьби за свободу.

Ніхто, або багато хто, навіть не сподівався, що в Україні можливий такий вибух суспільної активності, непокори владі, але ще й дивом дивувалися, що може існувати такий неагресивний і навіть добрий повстанський дух людей. Адже українців з дитинства навчали, що натовп завжди агресивний, а в період революційних помаранчевих подій скрізь відчувалася взаємна терпимість, характерна для народів Заходу. Не можна без хвилювання коментувати слова багатьох учасників акції протесту: “... так хорошо ко мне еще никогда не относились...”²⁷

Пізнього вечора 24 листопада більше ніж триста тисяч людей, що знаходилися на майдані Незалежності, Європейській площі, Хрещатику і прилеглих вулицях, пішли вгору вулицею Інститутською на Банкову, де розташована Адміністрація Президента. Розміреною ходою люди йшли штурмувати владний центр фальсифікації виборів, осине гніздо, з якого летіли вказівки-стріли фабрикувати перемогу для влади. Попереду з прапором молодий соліст групи “Океан Ельзи” Славко Вакарчук, який усі дні був на Майдані поруч із лідерами опозиції, разом з народом, за ним В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Зінченко та інші сподвижники революційних подій.

Це був дійсно революційний мирний рух, в усіх помаранчеві стрічки, прапори, хустки, різні плакати, на обличчях якась потаємна і глибинна радість, жодних агресивних настроїв, мовби нічний карнавал. Однак ті, хто не був у рядах нічної маніфестації, а спостерігав обабіч дороги чи з телеекранів, відчували твердість намірів народу відстоювати свободу і протистояти неправді та зухвалому відкритому обману.

Наростання щоденного бурхливого розвитку подій Помаранчевої революції відкрило для світу нову країну і чудовий волелюбний український народ, його високі моральні якості. Захопливо написали іноземні журналісти, яких було понад 1700, про лідерів революції, а особливої шани набула у них Юлія

---

²⁷ *Зеркало* недели. – 2005. – № 1. – 15 янв.

Тимошенко: світові сподобалися її рішучість, безкомпромісність, енергійність; світова громадськість захоплювалася її мужністю, милувалася молодістю і вродою чудової жінки-політика. Лідери революції В. Ющенко, Ю. Тимошенко стали народними лідерами.

Вивільнялась якась нова людська енергія, яка могла дати поштовх якісним змінам внутрішнього стану людей і їхніх творчих результатів, а тому, навіть якщо ми розповідатимемо про якісь приватні історії, – це буде історія нації. У людях відкрились щирість і найкращі почуття, усі мовби скинули свої маски. Росіяни навіть говорили, і напрочуд справедливо: “Горе было тому, кто “неправильно” самоопределялся или даже всего лишь норовил отмолчатся”²⁸. Сколихнулось усе суспільство, всі прошарки населення.

У нічний час сотні тисяч маніфестантів заповнили вулиці навколо адміністративних будівель влади. На Банковій з боку Інститутської на підходах до входу в будинок Адміністрації стояли три вантажні автомобілі “КрАЗ” з піском і темні водометні машини, на які піднялося багато молодих демонстрантів з прапорами. Перед автомобілями біля невисокої загорожі зі щитами, спиною до будинку Адміністрації стояла охорона спеціального призначення, такі собі молоді хлопці з добрими поглядами, які зовсім не мали агресивності. Такі атрибути спеціального призначення були і з боку вулиці Лютеранської. – загорожа, вантажні автомобілі “КрАЗи” з піском, на яких безліч молоді. Уся вулиця Банкова заповнена народом як з боку вулиці Інститутської, так і Лютеранської.

Усі дотримували суворого правила не піддаватися на провокації і не вживати алкоголю. Скрізь було видно багато хлопців з організації “ПОРА” та ініціативні групи старшого віку, які налаштувались охороняти демонстрантів від будь-якого нападу, вони блокували арки і проїзди на подвір’я Адміністрації та на Банкову з усіх вулиць: Інститутської, Лютеранської і Шовковичної.

---

²⁸ *Зеркало* недели. – 2005. – № 1. – 15 янв.

Вулицю Інститутську неподалік Національного банку перекрили солдати спецназу “Барс”, і частина демонстрантів, яка продовжувала ходу далі Інститутською до перетину з Шовковичною, на мить зупинилася. Дорогу заступили охоронці зі щитами та кийками, і хоча вони були морально на боці демонстрантів, але мали виконувати службовий обов’язок, а демонстранти рішуче йшли виборювати справедливість.

Обидві сторони були напрочуд толерантними і не застосовували сили. Було видно, що бійці спецпідрозділів своїми діями і поведінкою показували, що вони не заважатимуть демонстрантам. Дівчатка з колони демонстрантів подарували молоденьким спецназівцям квіти та сказали добрі слова, і солдати організовано зникли, а демонстранти пішли далі, повернули направо вулицею Шовковичною в напрямку вулиці Лютеранської.

Демонстранти утворили суцільне живе кільце навколо всього комплексу будинків, які прилягали до Адміністрації Президента. Усі в’їзди всередину комплексу взяли під охорону групи демонстрантів з прапорами, помаранчевими пов’язками та стрічками. Десь опівночі з боку вулиці Шовковичної раптово з’явився підрозділ ЗМОПу в кількості близько тридцяти осіб із собаками, які пройшли повз демонстрантів в один із під’їздів, поспішаючи в глибину двору тильної сторони Адміністрації Президента.

Мабуть, демонстранти, які охороняли під’їзди, мали певні вказівки не вступати в суперечки з озброєними загонами, щоб не спричинити невинуватих провокацій, а тому озброєний загін мирно, але дуже квапливо пройшов у глибину двору Адміністрації. Однак очевидці появи цього загону були здивовані, що загін швидко промчав повз демонстрантів, солдати бігли з опущеними головами і ніхто з них не промовив жодного слова. Українські вояки час від часу піднімали голови, дружжелюбно дивилися демонстрантам у вічі, хоча здебільшого мовчали, і всі розуміли, що у них служба, і їх навіть поважали. Тут і пригадалися чутки про російський спецназ, бо поведінка загону була дуже дивною, контрастною з діями інших бійців спецпідрозділів “Барс”, які оточували

президентську резиденцію, а тому складалося враження, що вони, неначе чужинці, потрапили на територію ворожого стану.

Серед демонстрантів на Банковій поширилися чутки, що Ю. Тимошенко, О. Зінченка і ще когось із лідерів пропустили всередину Адміністрації, де вони мали намір домовитися з командирами силових загонів дозволити демонстрантам ближче підійти до будівлі Адміністрації Президента. Говорили, що Ю. Тимошенко та її супутники побачили там озброєних людей і з їхньої поведінки зрозуміли, що ті здатні стріляти, і саме це змусило лідерів революції йти на компроміс і повернутися назад. Вийшовши з приміщення, Ю. Тимошенко сказала, що український міліціонер, який ніс службу в будинку, повідомив про переодягнений в українську форму російський спецназ з кулеметами і автоматами.

Розпочалась багатоденна облога резиденції глави держави: безліч демонстрантів, намети, польові кухні, прапори, помаранчеві стрічки та осяйні обличчя. У дні тривожно-піднесеного стану після голосування все цікаве, важливе і доленосне можна було побачити і почути. Буквально вже в наступні години в пресі можна було прочитати і побачити, що в нічний час перед адміністрацією Президента, поклавши руку з гвоздикою на щити спецназу, з величаво радісним обличчям стояла Юля Тимошенко²⁹. Про неї дізнався весь світ.

Билась в агонії влада, напружила свої сили опозиція, затамував подих народ на Майдані та в наметах навколо Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів. У цих двох адміністративних спорудах ще з минулого залишилося багато негативної енергії. Будинок Адміністрації Президента на Банковій – уламок останнього бастиону колишньої імперії, цитадель зниклої комуністичної партії, місце адміністрації двох останніх президентів України – колишніх секретаря республіканської організації комуністичної партії Кравчука і секретаря парткому великого підприємства Кучми. У ньому витає дух гноблення української нації,

---

²⁹ *Вечірні вісті*. – 2006. – 26 листопада – 2 грудня. – С. 5.

адже спочатку будівля була призначена для військових і в ній дислокувалося командування Київського військового округу.

Будинок Адміністрації Президента під час його облоги демонстрантами був свідком багатьох цікавих подій. Перед центральним входом до Адміністрації Президента – залізна огорожа, обабіч неї – молоді люди віч-на-віч на відстані менше двох метрів; за огорожею – охоронці зі щитами і кийками, а перед нею, обличчям до охоронців, – усміхнені хлопці і дівчата з помаранчевими стрічками. На залізній огорожі взимку “розпустилися” квіти. Коли стало зрозумілим, що влада свої позиції здає, до Адміністрації прийшли хлопці з механічним різакем і почали пиляти залізну огорожу перед охоронцями, які зразу ж підняли щити для захисту. Вони, такі молоденькі, мов діти, інстинктивно захищалися синтетичними щитами від механічного різака, від якого летіли яскраві іскри. Демонстранти переконували цих молодих охоронців, що ніхто на них не буде нападати і бити, ті повірили, опустили свої щити, стали веселішими, а з їхніх облич зник страх. Усі порозумілися, кожен знав, що бійців спецпідрозділів змушує тут стояти службовий обов’язок, демонстрантів же привів сюди вітер свободи, з обох боків відчувалося, що й охоронці й демонстранти незадоволені владою.

Наступного дня було оточено будинок Кабінету Міністрів, що на розі вулиць Грушевського і невеличкої Садової. Вулицю Садову повністю заблокували демонстранти, і пройти до відомого 6-го під’їзду урядового будинку, через який проходили більшість працівників Секретаріату Кабінету Міністрів, Міністерства економіки і Міністерства фінансів, можна було тільки з дозволу командира групи демонстрантів, які суцільним ланцюгом перекрили всю вулицю. У перші дні оточення адміністративної будівлі Уряду всяка діяльність важливих управлінських урядових структур майже завмерла.

З боку вулиці Грушевського перед центральним входом до урядового будинку поставили намети, під’їзд будь-яким урядовим автомобілям перекривав суцільний ряд автобусів, у яких демонстранти зігрівались і зберігали їжу, перед

в'їздом у двір стояло живе кільце демонстрантів з прапорами і транспарантами. Демонстрантів було сила-силенна, вони рухалися повз будівлю з боку Майдану і назад. На протилежному боці вулиці Грушевського перед урядовим будинком на парковому схилі було розстелено на снігу величезний транспарант, на якому було зображено на весь зріст лідера опозиції В. Ющенко. Урядовий будинок з боку Музейного провулку, з якого можливий під'їзд до урядового будинку, також було заблоковано автомобілями і демонстрантами. Саме на цій тихій вуличці був розташований підпільний штаб кандидата від влади В. Януковича.

Не зважаючи на параліч управлінської діяльності важливих державних структур, розташованих в Адміністрації глави держави та урядовому будинку, Президент не йшов ні на які поступки, щоб відновити їхню роботу, він відхиляв будь-які вимоги демонстрантів та опозиції.

Будинок Кабінету Міністрів має ще більше негативної енергії, ніж Адміністрації Президента. Споруду звели на вимогу сталінської влади для потреби репресивних органів – республіканського Комітету державної безпеки. Через невеликий проміжок часу будинок передали українському урядові, після війни у ньому розмістились органи директивного управління: Рада Міністрів, Держплан і Міністерство фінансів. Будівлю зовні пофарбували в темно-сірий колір, в її підвалах кілька поверхів, безліч темних кімнат без вікон, але з металевими дверима для допитів в'язнів та їх утримання. Нині ці утаємничені приміщення використовують для господарських потреб, хоча там не все вивчено до цього часу. Навіть тепер, коли потрапляєш у ці каземати, то огортає якась непевність, страх і бажання скоріше залишити ті похмурі місця. Українська революція стала очисною літньою грозою для зимового похмурого зрадницького режиму кучмізму.

1.8. Гомін на українських майданах сколихнув світ

Прикмети настрою і життєдіяльності майдану Незалежності в найбільш напружені дні демократичних революційних подій після 21 листопада 2004 року будуть складати важливі елементи гордості нащадків українського народу про героїку свого славного минулого на шляху до незалежності української нації і здобуття свободи. На Майдан кияни поспішали до і після роботи, пенсіонери ж у будь-який час з'являлися серед демонстрантів, а ті, хто приїхав до столиці, перебували там постійно, вирушаючи на короткий відпочинок у відведені місця чи до гостинних киян.

Простежується дивовижна закономірність усього, що здійснює український народ впродовж історії захисту своєї вітчизни. Щовечора після роботи кияни, щодня різноманітними видами транспорту з усієї країни українці добиралися на київський Майдан, щоб хоч трохи вдихнути того благословенного повітря і нести його в свої оселі, регіони, міста і села знедаланої України. Це нагадує, як на початку вересня 1944 року українські воїни, які звільняли Київ від гітлерівської нечисті, спішили зачерпнути каскою води з Дніпра, щоб набратися сили, так рівно через 60 років українці йшли на київський Майдан, щоб вдихнути повітря свободи, щоб очиститися від внутрішнього і зовнішнього бруду та скинути столітні кайдани.

Відчувалося, що народ нетерпляче очікував відповіді влади на свої вимоги, у людях прокинувся дух вольності святої старовини, груди переповнювало відчуття ганьби за нікчемну бідність і постійне перебування в чужому ярмі. Зовні здавалось, що народ спокійний, але за світлими обличчями крилися у літніх людей тривога, а в молоді – обурення, у людських душах причаїлось полум'я, яке здатне було розгорітися пожежею миттєво.

Гомоніла Україна,

Довго гомоніла...³⁰

Багатолітню зневагу до українського народу треба було зупинити. Відомі українські політики, національна інтелігенція поділяли народне занепокоєння за

---

³⁰ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 86.

долю країни. Їхні слова надихали, їх сприймали як програму дій. Ю. Тимошенко: “Земля горітиме під їхніми ногами”; О. Мороз: “Ми змусимо владу шукати компроміс”; В. Кличко: “Я душею і серцем за помаранчевих!”; Ю. Рибчинський: “Ніхто не буде працювати на бандюків Януковича”; лідер гурту “Тартак” С. Положинський: “Слід страйкувати і перетягувати на бік народу силові структури”; А. Роговцева: “Страйк потрібен, щоб влада сказала правду”; М. Бурмака: “Коли зупиниться транспорт, вони нарешті розплющать очі!”; Р. Чайка, ведучий на 5 каналі: “Страйк примусить їх скласти владу”; Б. Бенюк: “Виставу “Швейк” ми гратимемо не в Мінську, а на майдані Незалежності”; О. Пономарьов: “Мені навіть погрожували”; О. Сумська: “Діти душею і серцем відчувають правду”; О. Лужний, футболіст: “У Лондоні відбувся мітинг на підтримку Ющенка”; Є. Сверстюк: “Те, що відбувається, мені нагадує крилате слово П. Тичини “Над Києвом – золотий гомін””; М. Мозговий: “Народ зробить те, чого прагне”.

Кияни і прибулі до Києва українці з усіх куточків країни та зарубіжні гості щовечора очікували представників Комітету національного порятунку України і, звичайно, В. Ющенка та Ю. Тимошенко. За В. Ющенка, якого влада намагалася отруїти, народ молився Богу, проповідуючи, що він врятований від ворогів і загибелі вищими силами та посланий, щоб стати на захист українського знедоленого і скривдженого народу. В усі часи розвитку людської цивілізації попереду були окремі особи, а за ними йшли інші, які усвідомлювали їхні ідеї.

До Комітету національного порятунку України входили: В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Зінченко, Р. Безсмертний, М. Бродський, В. Брюховецький, С. Вакарчук, Й. Вінський, А. Деркач, О. Домбровський, Д. Жванія, О. Івченко, А. Кінах, В. Кличко, Л. Костенко, Ю. Костенко, Ю. Луценко, М. Мартиненко, А. Матвієнко, О. Мороз, В. Пинзеник, І. Плющ, П. Дорошенко, Б. Тарасюк, І. Тинюх, В. Тополов, М. Томенко, О. Третяков, О. Турчинов, Є. Червоненко, С. Шевчук, В. Шкляр.

Яскравими особистостями, лідерами і фактичними керівниками Помаранчевої революції стали В. Ющенко і Ю. Тимошенко.

Член Комітету національного порятунку України Ющенко Віктор Андрійович народився 23 лютого 1954 року в селі Хоружівка Недригайлівського району Сумської області. Закінчив Тернопільський фінансово-економічний інститут. Після закінчення інституту працював заступником головного бухгалтера колгоспу на Івано-Франківщині, звідки 1975 року був призваний до війська. Після повернення з армії працював у банківській системі: економіст відділу Держбанку СРСР в смт Улянівка Білопільського району на Сумщині; з липня 1985 року – заступник начальника управління кредитування і фінансування агропідприємств Держбанку СРСР Сумської області; з 1986 року – заступник начальника управління кредитування сільського господарства республіканської контори Держбанку СРСР; праця в республіканській конторі Агропромбанку СРСР. З 1993 року очолював Національний банк України, наприкінці 1999 року В. Ющенко став Прем'єр-міністром України. У квітні 2001 року Уряд В. Ющенка пішов у відставку під тиском тодішнього Президента і парламентської більшості. З цього часу В. Ющенко зайнявся політичною діяльністю і невдовзі заявив про створення політичного блоку “Наша Україна”.

Особливо яскравим членом Комітету і його лідером стала Ю. Тимошенко, що народилася 27 листопада 1960 року в м. Дніпропетровську, за освітою економіст, кандидат економічних наук. 1997-го і 1998 року Ю. В. Тимошенко обирають до парламенту. За сфабрикованими режимом звинуваченнями Юлію Володимирівну було ув'язнено. Після звільнення з-під арешту Ю. Тимошенко стала провідним лідером опозиційних демократичних сил України, очолила Форум національного порятунку й ініціювала проведення Всенародного референдуму для усунення з посади Президента України Л. Кучми, ініціювала проведення Всеукраїнської акції протесту “Повстань, Україно!”. З 1999 року вона голова партії “Всеукраїнське об'єднання “Батьківщина””, а в 1999-2001 роках обіймала посаду віце-прем'єр-міністра України. У липні 2004 року

Ю. Тимошенко стає співголовою коаліції “Сила народу” і разом з В. Ющенком очолила переможну Помаранчеву революцію в Україні. З лютого 2005 року Ю.В. Тимошенко – Прем’єр-міністр України. Народ покладав на неї великі надії, сподіваючись здобути реальну свободу і процвітання.

Після фальсифікації виборів і несправедливого рішення ЦВК Київ став центром революційних подій у країні, епіцентр яких знаходився в центрі міста на майдані Незалежності. Загальний вигляд епіцентру Помаранчевої революції з 24 листопада 2004 року можна схарактеризувати з погляду безпосереднього учасника подій так: на Майдані цілодобово перебували сотні тисяч українців з усіх земель країни. Від Майдану в напрямку Бессарабської площі до вулиці Б. Хмельницького розгорнулося наметове містечко зі своїм внутрішнім розпорядком, а в напрямку Європейської площі плив суцільний потік демонстрантів з прапорами і помаранчевими стрічками. У багатьох адміністративних будинках і культурних центрах навколо Майдану розмістились учасники демонстрацій для відпочинку та харчування: у Київській мерії на Хрещатику, будинку профспілок на Майдані, Українському домі на Європейській площі, колишньому Жовтневому палаці на Інститутській, навіть у Будинку офіцерів на Грушевського.

Від Майдану вгору вулицею Інститутською повільно рухалися демонстранти з прапорами і помаранчевими атрибутами. Направо від Інститутської знаменита вулиця Банкова, де розташована Адміністрація Президента і яка аж до вулиці Лютеранської заповнена людьми з помаранчевими стрічками і прапорами, тут і намети, і польова кухня, посеред вулиці, якраз перед будинком Адміністрації, стояли зі щитами, але досить миролюбно військовики ЗМOPу, відгороджені від демонстрантів низьким залізним парканом та величезними вантажними автомобілями з піском і водою.

Наліво від Інститутської, за Національним банком, невеличка вулиця Садова перпендикулярна вулиці Грушевського, забарикадована з обох боків вантажними машинами та великою кількістю демонстрантів, які контролювали

вхід до 6-го під'їзду урядового будинку. До будинку, у якому розмістилися комітети Верховної Ради, народних депутатів пропускали без затримки. Від Європейської площі вгору вулицею Грушевського до будинку уряду і Верховної Ради також рухався суцільний потік демонстрантів з прапорами і помаранчевими атрибутами.

Резиденцію глави уряду за роки незалежності перефарбували з темно-сірого кольору в білий. Усі входи до будинку охороняються народом і забарикадовані автобусами, які водночас використовували для обігрівання та відпочинку демонстрантів. Навпроти урядового будинку в Маріїнському парку кілька наметів прихильників опозиції і десятків зо два залізних барабанів, які постійно гриміли.

Трохи вище вулицею Грушевського зліва вписаний у Маріїнський парк будинок Верховної Ради України. Цей будинок не взяли під свій контроль демонстранти, але неподалік, у тому ж парку, ближче до Міністерства охорони здоров'я, розташувалося наметове містечко в якому господарювали активісти громадської організації “Пора” зі своїми прапорами, польовими кухнями, інфраструктурою та жорстким внутрішнім розпорядком.

Навколо адміністративних будинків влади – Адміністрації Президента та Кабінету Міністрів – розставлено пікети в усіх прохідних пунктах, групи демонстрантів там перебували цілодобово, їм приносили харчі, а для відпочинку встановлено черговість перебування на контрольному пункті. У перші дні пікети були також біля Національного банку, але, мабуть, для охорони, бо на вікнах цієї установи майоріли помаранчеві прапори, а це свідчило, що працівники не поділяли дій на той час керівника С. Тігіпка, який очолював виборчий штаб кандидата від влади.

На Майдані було споруджено сцену, на якій перед народом вранці і пізно ввечері щодня виступали з промовами, порадами, звітами про поточну ситуацію і проведену роботу, з планами на найближчі години і дні лідери революційного руху – В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Зінченко, О. Мороз, М. Томенко,

А. Кінах, Ю. Луценко та інші, а також іноземні гості, які приїздили підтримувати повстанців. На сцені виступали артисти, звучала музика, народ не залишав Майдану ні на хвилину цілодобово.

Не було залишено без страйкової уваги і “гаранта” Кучму, який відсиджувався за містом. Громадянська кампанія “Пора” встановила постійне пікетування його замиської резиденції в Кончі-Заспі: там були намети, мітинги і навіть залізні бубни. У “гаранта” нерви з міцного дроту, адже він виявився людиною, яка, очолюючи країну тринадцять років, знехтувала потребою вийти до народу і якимось йому допомогти, заспокоїти у важку годину.

Загальнонаціональний страйк, сепаратистські намагання розірвати Україну на шматки і приєднати деякі області до сусідньої держави, заклики народів світу, приїзд керівників європейських держав, мітинги сотень тисяч людей на майданах країни впродовж більш як двох місяців так і не викликали якихось людських почуттів у Л. Кучми. Воістину, технократи – особливі люди, вони твердої дубової породи. Та й чи можна вважати Л. Кучму справжнім Президентом України? Мабуть, після всіх фабрикацій і зловживань владою він морально втратив це право, однак це справа суто юридична.

Народ ніби на замовлення і наперекір владі демонстрував без команд величезну самоорганізацію та самодисципліну. Ще напередодні активісти громадянської кампанії “Пора” провели антиалкогольну акцію під гаслом “Ні каплі до перемоги”.

Запорозькі козаки, які любили випити, пропивали навіть коня, у складні для країни часи, під час військового походу не пили, ніхто навіть не згадував про алкоголь – це був неписаний закон. Козаки одним з найбільших злочинів вважали пияцтво під час походів на ворогів, за нього жорстоко карали. Помаранчева революція була схожа на похід козацького війська на ворогів, і тому якась внутрішня самодисципліна кожного українця спонукала дотримуватися звичаїв старовини – не пити на майданах.

Громадянська кампанія “Пора” з весни 2004 року не припиняє боротьби з владою, вона була однією з найвагоміших складових Помаранчевої революції і залишилась дієвим інструментом у зміні суспільного ладу в Україні. Кампанія “Пора” сформувалась як структура молодих людей, які поставили за мету здійснити ненасильницьку революцію і перетворили її на реальність. Як суспільне явище кампанія “Пора” оформилась під час мукачівських подій у квітні – травні 2004 року, вона стала авангардом та провісником громадянського суспільства, якого так довго очікували.

Деякі сили намагаються приписати цій громадянській кампанії методи опричинни часів І. Грозного, забуваючи, що в українців є свої методи організації громадянського суспільства ще з часів Січі. Явище “Пори” має власне національне коріння – запорозьке козацтво. Саме козаки на Січі вирішували свої справи, а не старшина, яку вони обирали на рік і яка не мала права відхилитися від того, що заповідали їй козаки.

На Майдані, де були представлені всі верстви українського люду, нащадки козаків обрали кошового, тобто президента, делегували йому владу. Далі формується в повній своїй величі громадянське суспільство, у якому одну із суттєвих функцій відіграє кампанія “Пора”. Президент України, які колись кошовий Січі, – делегат громадянського суспільства, і чим воно сильніше, тим сильніший його перший представник у владі.

Для такої кількості людей, які зібралися на київському Майдані, а їх було не одна сотня тисяч, потрібне було матеріальне забезпечення: спочатку кияни несли їжу і речі, яких згодом уже не було куди дівати; компанії – члени Українського союзу промисловців та підприємців – закупили для учасників акції на Майдані в Києві близько 12 тонн теплого одягу та понад 150 ящиків медикаментів, щодня закупували продукти харчування.

Вийшовши з-під впливу Польщі, з часів Б. Хмельницького запорозькі козаки не визнали судові й адміністративні писані закони литовського статуту і німецького магдебурзького права, які не відповідали духу українського народу,

вони замінили їх “здравым рассуждением и введёнными обыкновениями”. Чи не це ми спостерігали в усі дні Помаранчевої революції, коли були порядок, самоорганізація, толерантність і тверді вимоги до влади. Закони тут були не писані, але не було тяганини і свавілля.

Люди, які були на Майдані, а також ті, хто дивився п'ятий канал удома, вдивлялися в обличчя членів надзвичайного Комітету, вони з нетерпінням виглядали Юлію Тимошенко, і коли її не було на трибуні, то в усіх прихильників помаранчевих виникала якась підсвідома тривога за стабільність революційного процесу. Поява на трибуні кумира публіки Майдану викликала полегшення в усіх: на неї покладали великі надії. Її заклик іти і займати президентську резиденцію та приміщення уряду було сприйнято з ентузіазмом, та ще й з таким піднесенням, що треба було тільки милуватися радісними обличчями сотень тисяч маніфестантів. Невеличкою зросту молода українська провідниця Юлія була врятована від підступних ворогів, які ув'язнили її і намагалися зламати її волю та знищити фізично. Вона витримала, щоб наперекір ворогам захистити Батьківщину та повернути волю своєму народові.

Народ надзвичайно довірливо, з повагою і добротою сприймав у рядах своїх захисників О. Зінченка, бо це був член старшини, якому також вірили нащадки козаків запорозьких, без будь-якого сумніву. Його сприймали як розсудливого аналітика, виваженого державного діяча. Деякі люди на Майдані говорили, що його також захистив Бог для того, щоб він рятував Україну, і це була істина.

Проти фальсифікації виборів виступили всі верстви суспільства, не були осторонь і науковці. Після оголошення ЦВК сфальсифікованих на користь В. Януковича результатів виборів у другому турі багато провідних науковців Національної академії наук підписали й опублікували лист з осудом влади і на підтримку опозиції. У зверненні членів Національної академії наук України до громадян України зазначено: “Ми, члени-кореспонденти та дійсні члени НАН України, зазначаємо, що політичні кола, які в останні роки мали необмежену владу в нашій державі, завели Україну в стан глибокої кризи.

Підготовка та проведення виборів президента України відбувалися в атмосфері нечуваного адміністративного тиску та інформаційної блокади, результати виборів сфальсифіковано. По суті, у ході і внаслідок виборів владні кола вчинили державний переворот, який вів до встановлення тотальної олігархічної диктатури з кримінальним забарвленням.

Україна опинилася перед загрозою повної втрати свободи та національної незалежності. Ми заявляємо, що в цю критичну для нашої Вітчизни хвилину члени Академії – на боці народу, могутній рух якого зірвав плани антинародної влади. Ми підтримуємо дії Комітету національного порятунку, очолюваного переможцем виборів Президента України – Віктором Ющенком”³¹.

Звернення власноруч підписали багато відомих членів Національної академії України:

□□ академіки НАН України: Березанський Ю.М., Бродин М.С., Вишневецький І.М., Возіанов О.Ф., Голубець М.А., Грінченко В.Т., Гродзинський Д.М., Дзюба І.М., Жулинський М.Г., Затонський Д.В., Івасишин О.М., Ісаєвич Я.Д., Кислий П.С., Комісаренко С.В., Костюк П.Г., Кубенко В.Д., Кулик М.М., Кухар В.П., Луковський І.О., Моргун В.В., Находкін М.Г., Новіков М.В., Панасюк В.В., Попович М.В., Самойленко А.М., Сергієнко І.В., Ситник К.М., Шалімов О.О., Шидловський А.К., Юхновський І.Р., Яцків Я.С.;

□□ члени-кореспонденти НАН України: Акімов І.А., Баран В.Д., Білорус О.Г., Бурак Я.Й., Головка М.Ф., Горбачук М.Л., Григорюк І.П., Гула Н.М., Гундорова Т.І., Дідух Я.П., Дончик В.Г., Загородній А.Г., Зозуля Ю.П., Ільницький М.М., Кіт Г.С., Литовченко В.Г., Ляшко С.І., Назарчук З.Т., Наливайко Д.С., Одулов С.Г., Портенко М.І., Похмурський В.І., Пташник Б.Й., Птушинський Ю.Г., Рябченко С.М., Сивокінь Г.М., Скляренко В.Г., Скрипник Г.А., Стасюк І.В., Степанець О.І., Тронько М.Д., Фомін П.І., Хорошун Л.П., Шарковський О.М.

---

³¹ Сільські вісті. – 2004. – 30 листоп.

У ці складні для країни часи в апараті Президії Української академії аграрних наук, розташованої на вулиці Суворова, 9, саме напроти штабу В. Януковича, знайшлися прогресивні і сміливі люди від простих спеціалістів до академіків, які також зібралися, щоб осудити сфальсифіковані підрахунки. Серед присутніх – академіки УААН М.В. Роїк і В.П. Буркат, народний депутат України В.Б. Шкляр, директор Інституту бджільництва ім. Прокоповича Л.І. Бондарчук, генеральний директор Інституту інноваційного провайдингу С.А. Володін, начальник відділу наукових кадрів УААН В.І. Юрчик, голова профспілки Президії УААН О. Попов, науковці і працівники Президії Української академії аграрних наук. На терміново проведених зборах трудового колективу прийняли революційне рішення та направили його всім науково-дослідним установам УААН, ряду трудових колективів, ученим за підписом голови зборів:

“Вибори Президента України, як визнано широкою громадськістю, політиками, міжнародними спостерігачами та світовим співтовариством, відбулися з грубими порушеннями норм Конституції та Закону України “Про вибори Президента України”.

Результати, які оголосила Центральна виборча комісія, сфальсифіковано. Масштаби цієї фальсифікації настільки великі і цинічні, що є всі підстави розглядати це питання у контексті державного перевороту. Тобто здійснено спробу незаконного захоплення влади, створено істотну загрозу повалення конституційного устрою держави, його демократичних засад через знехтування прав громадян України на вільне волевиявлення.

Ураховуючи напружену, драматичну соціально-політичну ситуацію в суспільстві, трудовий колектив Президії УААН вважає своїм громадянським обов’язком заявити про таке:

підтримати Комітет національного порятунку на чолі з Віктором Андрійовичем Ющенком;

рекомендувати трудовим колективам науково-дослідних установ УААН підтримати Комітет національного порятунку на чолі з Віктором Андрійовичем

Ющенком та оголосити політичний страйк до повної передачі йому повноважень Президента України.

Рішення зборів трудового колективу апарату Президії УААН негайно довести до відома всіх трудових колективів науково-дослідних установ Української академії аграрних наук”.

Навпроти будинку Президії УААН у кінотеатрі “Зоряний” розміщався штаб провладного кандидата В. Януковича, і тому не стало дивом, що під час проведення зборів хтось направив працівників СБУ, які терміново прибули, але виявилися розумнішими від тих, хто їх направив до науковців, коректно поговорили з одним з академіків та й відбули з усмішкою. Рішення трудового колективу навіть у вихідні дні надсилали в усі куточки країни. Керівники науково-дослідних установ УААН сприйняли одержані відозви схвально, хоча деякі у східних і південних областях, з відомих причин, висловлювали деяке здивування.

Помаранчева революція розпочалася як опір намаганням влади на чолі з Л. Кучмою вчинити блакитний переворот за допомогою фальсифікації виборів. Над Україною витав дух свободи, повсюдно на майданах було видано вогненні кольори, усмішки, позитивну енергетику, ауру доброти. Порив до свободи об’єднував фантастично різних людей – бізнесменів, робітників, службовців, науковців, митців, військових, міліцію, студентів, пенсіонерів, малих дітей. Влада відчула енергію народного духу, не керована адміністрацією ситуація на просторах країни налякала її, і вона, сутужно думаючи, покvapливо намагалась щось вдіяти, а коли влада квапиться, то вона може скоїти щось непоправне.

Зранку 27 листопада перед вікнами Кабінету Міністрів з протилежного боку вулиці Грушевського у парку чутно звуки ударів об тверді предмети, мовби об залізні барабани. Створювалася така какофонія, яка збуджувала всіх, хто був між будівлею Кабінету Міністрів і парком. У парку на підвищенні розташувалось на дерев’яних колодах близько двадцяти хлопців, перед ними стояли барабани з навіл розрізаних залізних бочок, невідомо для чого привезених прихильниками

кандидата від влади. Перед барабанами вмостилися демонстранти і залізними прутами в такт цілодобово б'ють у них, підбираючи якийсь такт, що відповідав революційному духові демонстрантів, типу “Ющенко – наш Президент”. Після закінчення виборчої кампанії можна було побачити стан цих залізних барабанів, у які вкладали свою молоду енергію повстанці – барабани були так пошматовані, мовби вони не залізні, а паперові.

Походження цих ударних інструментів досить цікаве. Треба мати на увазі, що влада не сиділа склавши руки, вона шукала своїх прихильників. До Києва щодня автобусами, поїздами й літаками звозили безліч людей, які прапорами, гаслами, спеціальними наметами засвідчували свою підтримку кандидата від влади В. Януковича. На тому місці, де з 27 листопада ці барабани звучать у Маріїнському парку уже на підтримку опозиції, ще 24 листопада було поставлено намети з двома польовими військовими кухнями для прихильників В. Януковича.

Намети були для антуражу і бутафорії, бо ніхто в них не збирався ночувати, а для зігрівання і відпочинку неподалік стояли теплі автобуси, для обігріву людей на повітрі владні загони привезли розрізані навпіл залізні бочки для розведення в них багаття, неподалік лежали дрова, які мали підтримувати тепло для пікетників. До них не підходили люди, їх сторонилися демонстранти з помаранчевими стрічками і прапорами. Біля наметів, на кожному з яких яскравіло промислового виготовлення гасло “За Януковича”, товклася невелика група людей, частина з яких була в якомусь, здавалося, бутафорному одязі. Ночували ці мешканці в автобусах, а вдень скромно стояли неподалік від наметів.

У парку перед Кабінетом Міністрів біля наметів “За Януковича” було трохи більше десятка людей у формі козаків, які називали себе запорозькими, серед них був навіть генерал у розкішній театральній формі. Нижчі чини також у непоганій формі з певними відзнаками, добре запам'яталися батоги за халявами чобіт цих “артистів”, бо уявляли вони себе мовби на сцені театру. На самому краю парку, над дорогою, обличчям до урядового будинку, а спиною до наметів

стояло десь близько двадцяти хлопців, мабуть, студентів, які за дві сотні гривень, як вони повідомили, ніяковіло і невпевнено вигукувати “Янукович – Президент”.

За їхніми спинами ходив осавула, який час від часу просив хлопців “давай ще раз”, “давай ще раз”, хлопці знехотя щось вигукували, бо треба було відпрацювати платню. Їхні невиразні вигуки невідомо куди долинали, бо внизу під їхніми ногами вулицею Грушевського йшли маніфестанти з помаранчевими стрічками і все заглушало своїми гучними, погрозливими і впевненими гаслами: “Ющенко – наш Президент!”, “Так, Ющенко!”, “Нас багато, і нас не подолати!”, “Так далі жити не можна!”. Простояли бутафорні намети, польові кухні і пікетники недовго, через два дні одного чудового ранку всього цього не стало, десь поділись козацькі командири, зникли непомітно, “як роса на сонці”.

Надвечір у Маріїнському парку проти урядового будинку стояло десь більше двох сотень середнього віку чоловіків, які прибули з Донеччини і Луганщини. Вони трохи постояли і парковою дорогою поволі спускалися до стадіону “Динамо”. Пізній вечір. При вході до стадіону багато народу, виділялись прихильники кандидата від влади, які були без прапорів та інших атрибутів, з ними розмовляють люди з помаранчевими стрічками.

Неподалік автомобіль з відкритим багажником, у якому стояли великі термоси з гарячою вечерею, біля автомобіля з мискою і ополоником вродлива дівчина очікує охочих підкріпитися теплим супом, але уже всі ситі, гості з Донеччини та Луганщини також задоволені. Один поважний чоловік підійшов до гурту, де жваво про щось розмовляли, і йому зразу ж запропонували, якщо він ще не вечеряв, підійти до тієї дівчини. Чоловік відповів, що він місцевий, а тому не може йти їсти. З гурту хтось сказав, що і вони всі кияни, але підкріпилися, бо зранку тут на площі і вулицях, та ще довго доведеться не залишати цих місць, аж до перемоги.

Люди зі Сходу побачили національне піднесення ідеалів українців, і в них пробуджувалася гордість за своїх предків, а тому вони наділи помаранчеві

стрічки і розчинилися серед помаранчевих прихильників. Таке можна пояснити не чим іншим, як покликом предків, адже на будівництво шахт і видобуток вугілля у післявоєнні роки направляли українців із Львівщини і Тернопільщини, Вінниччини і Хмельниччини, Рівненщини і Полтавщини, Івано-Франківщини і Буковини, а це регіони, у яких народ голосував за Свободу і Незалежність свого краю. Ось причина того, що були випадки, коли тільки в один день тридцять молодих людей, які підтримували Януковича, перейшли на бік Ющенка, спаливши символічну стрічку кандидата від влади.

З усієї тієї бутафорії, виставленої прихильниками провладного кандидата у Маріїнському парку напроти урядового будинку, залишилися розрізані навпіл бочки і паливо для них. Спочатку бочки використовували хлопці і дівчата для обігрівання у вечірній і нічний час, а вже через день-другий їхні частини слугували залізними барабанами, об які били також залізними прутами, зробленими із розрізаних конструкцій бутафорних наметів кандидата від влади.

Хлопці і дівчата своєю переможною музикою зігривали душі людей, які проходили вулицею Грушевського назустріч волі, до якої йшли століттями їхні діди і батьки. Під звуки залізних барабанів усидіти в кабінетах урядового будинку було занадто важко. Кияни, які працювали в цьому будинку, з його вікон бачили демонстрації в осінні дні 1990 року під гаслами “Геть Масола, Кравчука!” і тепер, 2004 року, внутрішньо відчували потребу брати участь у таких історичних подіях. Було добре зрозуміло, що сила народу зростає, адже через чотирнадцять років заходи протесту поширилися і набули більш глибокого змісту.

Поступово протестанти займали будівлі для перебування в теплі, ночівлі і харчування: Український дім, Будинок профспілок, два поверхи Київської мерії, Будинок офіцерів, Жовтневий палац. В усіх цих будівлях було багато людей, переважно молоді, вони там харчувалися, спали, зігривалися, відпочивали, приймали рішення, дискутували, звідси йшли на майдани і до урядових будівель для чергування. Адміністрації Президента і Кабінету Міністрів після середи 24

листопада 2004 року були повністю оточені, всі виходи і входи заблоковано автомобілями і пікетами протестантів.

Цікаво ще й те, що блокували переважно не кияни, а багато людей, які приїхали з інших міст України. Там, де вони чергували, вивішували свої плакати з назвою місцевості, звідки вони прибули, і з того можна було побачити, що оборону тримало населення західних і центральних земель та Поділля, зі Сходу і Півдня також було чимало людей. Направляли своїх представників села, селища, районні центри, великі і середні міста.

Ось, наприклад, з Вінниччини прибули мої земляки з Хмільника, Калинівки, села Кордилівка, щоб підтримувати революцію, а також свого народного депутата України, відомого діяча помаранчевих революційних подій, юриста Миколу Катеринчука. Такі групи прибували з багатьох населених пунктів усієї Батьківщини. Проте найбільше представників можна було зустріти із Львівщини, Тернопільщини, Волині, Івано-Франківщини, Хмельниччини, Київщини, Житомирщини, Полтавщини та інших регіонів.

Учасники Помаранчевої революції, які прибули з різних куточків країни, а це були переважно молоді люди, розміщувалися не тільки в будинках, які самі займали чи з дозволу їхнього власника, але й у наметах, розставлених на Хрещатику та на майдані Незалежності, а також біля Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів, Верховної Ради. Найбільше наметів було на майдані Незалежності і Хрещатику – від поштамту до центрального універмагу суцільне містечко з наметів, там працювали польові кухні, харчові блоки, безліч людей повноцінно жили своїми страйковими турботами.

Все було організовано добре, кияни масово забирали на ночівлю приїжджих демонстрантів. Про добру організацію нагадує і те, що поруч були навіть біотуалети. Учитель з Умані, який приїхав до Києва разом зі своїми учнями, говорив: “Імо, як у ресторані. Сьогодні пообідали гарячим борщем, ось шиночка

є, хліб. Фруктів більше, ніж на базарі. З такими харчами ми і місяць тут проживемо”.

Скрізь видно, що їжу готують у польових кухнях, а принесену киянами підігрівали на буржуйках і споживали біля імпровізованих пунктів роздавання їжі. Для тих демонстрантів, які перебували за межами наметового містечка, зокрема пікетували у визначених пунктах біля державних установ, доставляли харчі, особливо гарячі напої, безпосередньо до місць чергування. Автомобілі з гарячими супом і борщем можна було побачити на Європейській площі, біля стадіону “Динамо”, урядового будинку і будинку Верховної Ради, їх могли отримати як прихильники опозиції, так і прихильники кандидата від влади, яких ще більше запрошували, бо влада за них не дбала, і це була одна із примітних рис людської толерантності української Помаранчевої революції.

В усіх будинках, у яких мешкали демонстранти, було набагато більше кольорів, виру людського почуття, філософського осмислення тогочасних подій, ніж у фільмах про так звані буремні роки перевороту 1917 року. У тодішніх постановників фільмів недоставало навіть фантазії для відтворення подій у ті роки, а нині дивом дивуємося полум’яним подіям, які дійсно відбувалися в кожному будинку, де розмістилися повстанці 2004 року, відстоюючи незалежність України і свою свободу.

Хто приходив до Українського дому на Європейській площі, мав змогу побачити вирування людського буття. Перед входом у будинок стоїть польова кухня, територію блоку харчування обнесено невисокою огорожею, за якою готують їжу і роздають усім, хто підходить, бутерброди, гарячі страви, чай, воду. До приміщення доступ був вільний з вказівкою про напрямок “вхід” і “вихід”, але заподіяти якусь шкоду там, мабуть, було складно, бо кожен здатен був виявити зловмисника, який там не вписувався в загальну революційну палітру навіть своєю зовнішньою поведінкою.

Усередині приміщення на першому поверсі величезна маса народу, тут можна побачити все те, що людину оточує у повсякденному житті, – знову ж

різноманітне харчування, сон прямо на долівці під стінами, заряджання мобільних телефонів, роздавання помаранчевих стрічок і хустинок, прийом грошей, різноманітних харчів та одягу від киян та гостей під розписку, допомога з проживанням, пошук тих, хто загубився, здача знайдених загублених речей і документів, різноманітні довідки. На другому поверсі переважно відпочивали за розмовами та спали міцним молодецьким сном, готуючись до нічної зміни пікетування урядових будинків.

Проблемою було збирання сміття, його прибирали, але скрізь можна натрапити на неприбраний разовий посуд і залишки їжі, все-таки величезна скупченість людей не дає можливості стежити за своєчасним прибиранням. У приміщенні скрізь майорять помаранчеві прапори, стрічки і хусточки, але вже на дев'ятий день після 21 листопада ентузіазм демонстрантів спадав, значно менше людей, знизилось пожвавлення, відчувалося, що люди втомилися фізично і духовно, вони потребували невеликого відпочинку.

Будинок Київської мерії на Хрещатику, у якому перший і другий поверхи з дозволу адміністрації було віддано маніфестантам, був переповнений вщент. Там творилась новітня історія України, відбувалась боротьба світлих і чорних сил. Після чергування в місцях пікетування молодь спала козацьким сном на товстих матрацах, поряд стояли ряди мовби музейних стільців, на яких кілька днів до цього сиділи на своїх засіданнях депутати Київради, їх не займали, вони навіть були прикриті чистою тканиною, щоб після завершення революції слугувати законодавцям.

На підвіконнях скрізь залишки їжі з разовими ножами, ложками, склянками і виделками – бракувало прибиральників. Мер Києва О. Омельченко, на відміну від тодішнього Президента країни, ввійде в історію людиною, яка на вимогу киян і під дією демонстрантів врешті-решт стала на бік світлих сил, хоча, нема де правди діти, у нього було багато проблем з підтримкою демонстрантів під час революційних подій, які не так швидко

забуваються. Народ український ітиме Божою дорогою і буде прощати, бо “немає людини праведної на землі, що робила б добро й не грішила”³².

Про події, які відбувалися за межами Майдану, повідомляли миттєво, чутки поширювалися блискавично. Серед народу на Майдані та навколо всіх адміністративних будинків поширилося повідомлення від мешканців приміських територій, що біля Києва стоять потяги з якимись людьми, вони рубають дерева, обігрівають вагони, скаржаться, що в них немає харчів, у безвиході вони постійно випивають. Це була гірка правда, бо наступного дня біля стадіону “Динамо” з’явилися близько трьохсот мешканців цих потягів без прапорів, гасел, підтримки свого кандидата, вони похмуро поглядали на величезну кількість радісних людей з помаранчевими стрічками.

Це були шахтарі з Донеччини, і на запитання про їхні плани та дії вони відповідали, що нічого не відають. Без будь-якої команди серед них з’явилося багато агітаторів з помаранчевими стрічками і прапорами, вони з добрими намірами запитували і щось пояснювали, і вже незабаром йшла дружня розмова про складний час і про якісні характеристики обох кандидатів. З’явилися куховарки із залізними термосами, і шахтарям, та й усім присутнім запропонували гарячі харчі в разових мисках, народ і його думки потеплішали.

Згодом кілька сотень людей із потягів біля Києва десь розчинилися серед помаранчевого люду, а другого дня їх взагалі ніхто не бачив. Це дало привід В. Ющенку в одній зі своїх промов звернутися до свого конкурента з проханням прислати побільше людей зі східних територій для участі в революції. Мабуть, влада зрозуміла свою помилку, що народ не обдурити, оскільки більше ніхто не прислав такими великими групами народ до Києва. Приїздили, але невеличкими групами, та ще й під контролем заядлих противників опозиції.

Адже люди зі східних і південних областей, побувавши на Майдані, невдовзі добре усвідомили, що влада їх ошукала, і приєднувалися до демонстрантів. Влада дійшла тями, що направляти на Майдан шахтарів все одно, що сприяти

---

³² Біблія. Екл. 7 (20).

опозиції і підтримувати Помаранчеву революцію. Великі бюджетні кошти витрачено на масові перевезення людей, використано державний рухомий склад залізниць для особистих потреб влади.

Влада чинила шалений тиск на місцевих керівників усіх рівнів, особливо сільських, а їм, позбавленим фінансових і матеріальних ресурсів та й юридичних прав, нічого не залишається, як слухатися владу, виконувати її не завжди розумні вимоги. У багатьох селах Вінниччини немає газу, у селян немає роботи, вироблену продукцію за безцінь забирають посередники для перепродажу чи різні покупці для переробки, зникла соціальна турбота про селян, особливо медичне обслуговування, молодь тікає із села. Селянин вірить на слово, що хтось допоможе, а його постійно ошукують. Ніхто не хоче зарадити бідному селянинові.

Через кілька днів було повідомлення із села, що посланці, які побували на Майдані, побачивши революційні події в Києві, патріотичне піднесення киян і гостей, знову побували в моєму селі для продовження агітації серед селян, аби не допустити помилок минулого в другому турі голосування і під час переголосування. Прогресивні сили народу не давали спокою в усіх куточках України тим, хто намагався нести старе і протухле в майбутнє. У другому турі і під час переголосування мої односельці з Лозни не дозволили себе обманювати і всі проголосували за помаранчеві ідеї, за що вони заслуговують шани, щастя і здоров'я. До речі, весь народ славного Поділля, зокрема Вінниччини, Хмельницького району, завжди, а саме 1994-го, 1999-го і 2004 року, голосував проти Л. Кучми і його оточення, а за народного кандидата 2004 року віддавав свої голоси в усіх турах. Скільки було там героїв у борні за волю?

Київ консолідував усю українську громадськість Сходу і Заходу, Півночі і Півдня, на таке піднесення киян і всього українського народу влада не розраховувала. Усім надавали їжу, притулок для відпочинку, до кожного виявляли толерантне ставлення. Учасники Помаранчевої революції з усіх регіонів, різних вірувань та ставлення до основних претендентів на посаду глави

держави, які прибували до столиці з різними, нерідко протилежними, намірами, одержували позитивний заряд національної гордості, доброти і величі, поверталися до своїх домівок з намірами єдності та боротьби за кращу долю українського народу. З піднесеним духом і зміцненою волею учасники Помаранчевої революції несли до українського народу в усі куточки Української держави позитивну енергію гордості за незалежність і здобуту волю.

Учасники подій на київському Майдані залишали для історії свої автографи, думки на стінах будинків, колонах та спорудах. Про визначну подію, яка відбувалася в Києві і в усій країні, свідчить настінний живопис. Революційні малюнки і написи на стінах будинків на Хрещатику і Банковій, Кабінету Міністрів, Головного поштамту нагадували Берлін і Рейхстаг 1945 року. Тут можна було ознайомитися з географією революційних зв'язків, з усіма куточками України. На стінах – назви сіл, селищ, містечок, міст, райцентрів, підприємств.

При вході до Головного поштамту бачимо напис одеситів: “15 суток стояли и ночью и днём, и шаг за шагом шли к победе, к победе демократии”. Хто може після цього говорити, що Південь не підтримував опозицію? Так, були інші думки, дехто мав іншого кандидата, але на це і є демократія. Серед величезної кількості написів на будівлях не було помітно жодного лайливого слова на адресу провладного кандидата чи Кучми. Навпаки, про написи, якими суцільно вкриті колони і стіни підземного переходу на майдані Незалежності, у народі званого “трубою”, соромно писати, вони не стосувалися політики і виборів.

Майдан був під пильною увагою влади, відчувалось очікування нападу, розгону, бо такої свободи за всі столітні поневіряння українці не мали і вони були готові протистояти всім владним заходам. Про те, що влада щось затівала проти Майдану і майданів країни, свідчили дії органів внутрішніх військ Києва. Пізніше капітан Владлен Орлов розповів, що другого дня після виборів його викликали на Володимирську і доручили зробити схему і фотографію наметового містечка, назвавши його “місцем події”, учасники якої заблокували транспортний проїзд Хрещатиком. У разі порушення карної справи проти де-

монстрантів наряди міліції мали за десять хвилин відтіснити мешканців наметового містечка і посадити їх у машини, а саме наметове містечко бульдозерами знести, всю операцію провести миттєво.

Практичні тренування стара влада уже провадила в період акції “Україна без Кучми”, яка відбувалася ще 9 березня 2001 року. На жаль, тоді у народу ще бракувало згуртованості і рішучості для перемоги. Однак саме події 2000-2001 років ретельно підготували українську демократичну революцію 2004 року.

Зимова холодна ніч, освітлений потужними ліхтарями київський Майдан, променями людської енергії сотні тисяч очей зігрівають кілька промовців на естраді. В усьому лунав єдиний порив, у кожному погляді можна було відчутти неперехідну основу національної ідеї і заповітну гордість: “Українець – це я”. Його величність народ цим самим брав на себе відповідальність за свою сім’ю, село, містечко, місто, район, область, країну. Ні, енергія київського Майдану та майданів усєї країні ніколи не зникне, вона уже зафіксована в інформаційній системі Всесвіту і повертатиметься до українського народу всякий раз у важкі хвилини.

1.9. Студентство в революції

Помаранчева революція не залишила байдужим жодного українського студента. Обидва кандидати у Президенти України знайшли прихильників як серед студентів, так і серед професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів України. В окремих вузах країни допускався тиск на студентів з боку регіональної адміністрації через ректорів, але студенти чинили відчайдушний супротив і їхня протидія висвітлювалася в засобах масової інформації та на телебаченні. У більшості вузів країни до студентів поставилися демократично і толерантно, з виховання і громадянської позиції.

Київський національний економічний університет, столітній ювілей якого було відзначено 2005 року, багатий своїми демократичними національними традиціями. Ще в 20-30-х роках минулого століття в тодішньому Київському інституті народного господарства приймалися історичні рішення для української нації, зокрема впровадження української мови в навчальний процес. Рішення стосувалося: викладання української мови і літератури та українознавства, включаючи вивчення історії українського народу; вивчення історії революційного руху в Україні; здійснювати викладання всіх предметів українською мовою та забезпечити навчальний процес літературою, виданою українською мовою.

Не дивно, що і в період Помаранчевої революції 2004 року атмосфера й офіційна позиція в університеті була демократичною – кожен мав право на власну політичну симпатію, право на захист свого вибору та вільне волевиявлення. Відповідно до цього 25 листопада вчена рада університету прийняла ухвалу: не чинити будь-якого тиску на студентів, які з власної ініціативи відвідують всенародну акцію протесту, та дозволити їм безперешкодно відпрацювати пропущені заняття³³.

Після оголошення 23 листопада 2004 року в країні Всеукраїнського страйку проти масових фальсифікацій на виборах сотні тисяч людей вийшли на київський Майдан і головні площі міст України, аби сказати “ні” нахабному ігноруванню їхнього вибору. На майдани йшли робітники і службовці, військові і правоохоронці, бідні і багаті, підприємці і безробітні, студенти і викладачі, школярі і вчителі.

Не були винятком і студенти та викладачі Київського національного економічного університету. Як повідує студентка Т. Пономарь, з перших же днів оголошеного страйку більшість студентів університету, обвішані помаранчевою символікою, замість лекцій пішли на Майдан. У наметовому містечку на Хрещатику було розбито три намети під прапором КНЕУ. За порядком у

---

³³ *Економіст*: Газета КНЕУ. – 2004. – № 33-6. – С. 2, 10.

містечку стежили спеціально обрані люди з добровольців. Вони слідкували за порядком, зокрема, щоб на території містечка не було людей у нетверезому стані, а це було категорично заборонено правилами, які діяли на території, де розташоване наметове містечко.

Недоброзичливці намагалися говорити про негативні риси, які мовби були в наметових містечках, але безпосередній учасник наметового містечка – студент юридичного факультету Ярослав, відповідаючи на запитання кореспондента, розповів багато цікавого. У наметових містечках діяли жорсткі правові закони, доброзичливість і толерантність, ентузіазм і національна відданість своєму народові, своїй батьківщині, своєму колективу і своїй сім'ї.

Щоб поставити намет, треба було зареєструватися, а після його встановлення зразу ж складали графік чергувань. В одному з наметів КНЕУ чергувало близько 25 осіб з різних факультетів. Багато студентів познайомились тільки в містечку, а дві пари страйкарів навіть почали зустрічатися. Цікаво, що люди в наметовому містечку були різного віку і мали різний соціальний статус, але атмосфера була невимушеною.

Багато киян підходили і пропонували студентам гроші, їжу, теплий одяг. Грошей не брали, а теплі речі передавали іншим учасникам страйку, яким вони були потрібніші. Чимало людей підходили і просили написати побажання на помаранчевих прапорах, хустках та інших речах, і студенти робили це з великим задоволенням.

На запитання: “Чи правда, як дехто каже, що, мовляв, багато хто оселявся у наметовому містечку не за ідею, а заради пригоди чи цікавості?” – студент КНЕУ відповідав: “На мою думку, мало хто просто заради цікавості довго витримає у наметі під час холоду, адже вночі температура знижувалася до – 10 градусів. Студенти нашого університету пробули на Майдані з 24 листопада до 9 грудня і вийшли туди не заради цікавості, а виключно, щоб відстояти своє право на вільний вибір, зробивши це цілком свідомо. Кожен студент вважав своїм обов'язком допомогти рідному народові відстояти власний вибір, власне

волевиявлення, а від цього вибору залежить майбутнє молоді, їхніх батьків і всього народу”.

Студенти і викладачі КНЕУ, як і громадяни всієї країни, досягли своєї мети – результати сфальсифікованого голосування було скасовано. Всі повернулися до навчального процесу, наближався відповідальний час – сесія. Впродовж страйкових тижнів студенти жили подіями, які відбувалися на Майдані і в країні. Студенти разом з народом вголос на весь світ проголосили: ми – громадяни України, ми – європейський народ, разом – ми сила, а тому з нами треба рахуватися. Залишаючи наметові містечка, студенти з гордістю говорили, що мета досягнута, але якщо буде потрібно, то всі без вагань знову вийдуть на Майдан, щоб відстояти свої права, як це робили їхні горді далекі предки.

1.10. Влада в розпачі і просить допомоги

Збагнувши потужну силу народної непокори, фальсифікатори метнулися робити все, щоб якимось налякати опозицію, а тому вдалися до крайніх заходів – державної зради, намагаючись розділити країну і віддати її частину Росії. Уже 25-26 листопада 2004 року керівники деяких областей Сходу і Півдня: Донецької, Луганської, Харківської, Дніпропетровської – закликали створити якусь Південно-Східну автономію. Біда!!! Україну, яку вдалося хоча б трохи об’єднати зусиллями багатьох поколінь упродовж століть, можна було втратити. Страшно! Україна постала перед небезпекою розколу.

Державу зрадили Є. Кушнар'юв, Р. Боделан, А. Близнюк, О. Єфремов, С. Ківалов, Р. Богатир'юва, але в цьому шабаші глава держави Л. Кучма знайшов привід звинуватити опозицію. Прогресивні сили вдарили на сполох, якась надприродна енергія мобілізувала всю можливу і неможливу внутрішню волю українців, їхні провідники розробляли план термінових дій захисту прав

громадян у виборчій кампанії, а в остаточному підсумку єдності і неподільності держави, свободи народу.

З преси і “народного радіо” стало відомо, що десь 23 листопада влада планувала ввести надзвичайний військовий стан і винесла такі плани на обговорення Ради безпеки, але хто вносив таку пропозицію і вимагав таких дій, українці ще так і не довідалися, хоча стало відомо, що не всі підтримували таку пропозицію. Уже пізніше стало відомо, що і губернатор Сумщини Щербань, і претендент від влади В. Янукович вимагали ввести надзвичайний стан (що означало заборону мітингів і маніфестацій), йти проти народу на Майдані танками. Про це учасники тієї наради не хотіли повідомити пресу, але народ відчував фальш у їхніх вустах. Доходили чутки, що спікер парламенту не підтримував такої думки. Говорили, що і міністр оборони, хоча на нього, мабуть, у влади були великі надії, заявив, що не бачить підстав залучати до цього армію. Такої самої думки було і керівництво Служби безпеки, та й міліція не дуже була налаштована стати карателями свого народу. Хтось навіть висловив думку, що може статися так, що тих, хто введе надзвичайний стан, буде відсторонено, а здійснювати його стануть зовсім інші, а це небезпека для всіх.

Надзвичайний стан не було введено, ймовірно, і тому, що Кучма не хотів гарантувати президентське крісло провладному кандидатові.

Кандидат від влади почав здогадуватися, що його тільки використовують, і повернувся спиною до чинного Президента. Президент був переконаний, що претендент від влади, у свою чергу, у разі обрання його на президентський пост, не гарантує йому прем'єрської посади.

Кучма нікому не довіряв, запровадив візантійську атмосферу взаємних доносів, намагання завоювати прихильність владики, піднесення подарунків і знищення непокірних. Механізм утримання влади він розробляв самостійно й особисто приймав рішення, а тому не було підстав робити висновки, що хтось зробив послугу Україні, перешкодивши Кучмі ввести в країні надзвичайний стан.

Водночас реальним стримувальним фактором було те, що багато командирів правоохоронних органів і армії своїми помислами були на боці революції, а деякі фактично перейшли на бік демонстрантів, про що гаранту було відомо. Працівники столичної міліції майор Кривобок, капітани Орлов і Стригун після другого туру виборів відкрито стали на бік народу, хоча й поплавилися своїми посадами в органах.

Перший – за те, що стояв біля мера Києва О. Омельченка та ще й заявив, що він голосував за Ющенка і хоче бути з народом; другий відмовився креслити схему наметового містечка для розроблення плану нападу з боку влади і про це заявив на “5 каналі” телебачення; третій – за виступ зі сцени на Майдані про те, що міліція давала присягу народові і проти нього не піде, заявив про свою незгоду з керівництвом МВС, яке планувало якісь дії проти демонстрантів. Мабуть, такий зовнішній опір дав владі відчуття ще більший внутрішній, що і стримало її у спробі застосувати силу проти народу.

Тільки така ситуація стримувала Президента не вдатися до запровадження надзвичайного стану, не застосувати силу і не віддати владу не бажаному для нього провладному кандидату. Саме через те, що стали зрозумілими наміри Кучми, Прем'єр Янукович перетворився на опозиціонера і практично ворога Л. Кучми, який не захотів виконати його вимоги, визнати сфальсифіковані вибори, силовим методом поставити крапку у виборчих перегонах.

Відмова від застосування сили була холодним душем для гарячих голів владних функціонерів. Крім цього, ті, хто пропонував таку авантюру, достеменно знали ще й те, що парламент її не підтримає, адже надзвичайний стан може бути введений Президентом тільки після ухвалення Верховною Радою, а це було мало ймовірно. Проте напевно, що Президент Кучма не був переконаний, що В. Янукович, ставши Президентом, призначив би його Прем'єром, і тоді було б все, як було. Якби такі сумніви його не стримували, він знайшов би методи впливу на силовиків, щоб послати загони для очищення Майдану в Києві і в усій країні, не задумуючись, заради своєї вигоди. Ось до

якого краю прірви і торгів долею українського народу дійшла корумпована влада лише з однією метою – не віддати владу опозиції, не змінити східний курс на західний, не дати народові свободи.

Про наміри української влади ввести надзвичайний стан у країні зразу стало відомо за кордоном, а український народ дізнався про це значно пізніше з вуст спікера парламенту, бо опозиції ще не давали часу в ефірі. Світ, і особливо Європа, пильно стежили за складними подіями в недостатньо відомій їм країні на європейському континенті. Мабуть, їх найбільше турбували авантюрні дії влади, здатної на все в період своєї агонії. Дії української влади засудив колишній Президент СРСР М. Горбачов, підтримав непокору в Україні і передбачив, що “стіна впала вдруге”. Справді, епохальне передбачення, адже між Україною і Європою стояла висока, нездоланна стіна, яку ще й підтримувала Росія.

Верховний комісар ЄС, довідавшись про наміри вдатися до застосування сили, невідкладно переговорив з Л. Кучмою, В. Януковичем, а також В. Ющенком і закликав їх “не скочуватися до насильства”. Кучма запевнив його, що “сила застосовуватися не буде”, хоча, як пізніше стало відомо, претендент від влади настійно вимагав увести надзвичайний стан у країні. Тільки влада, яка втратила всяку повагу до себе і свого народу, може опуститися до такого низького рівня, щоб народи інших країн і їхні керівники слізно просили злочинну владу не стріляти у власний народ.

Про те, що українська влада, особливо претендент на президентське крісло, налаштувалась воювати зі своїм народом, свідчила преса багатьох країн світу³⁴. Польська газета “Wprost” ставила запитання: “Що тепер очікує Україну? Чи є шанс на безкровну революцію? ... Мабуть, ні. Найімовірніше, київський майдан Незалежності перетвориться на другий Тяньаньмін... Якщо влада не боялася вбивати своїх противників поодинці, як, наприклад, незалежного журналіста Гонгадзе, то невже вона

---

³⁴ *Експрес*: Спецвипуск. – 2004. – 26-28 листоп.

зупиниться перед тим, щоби скерувати танки на тисячі людей? Тим більше, що смерть однієї людини – трагедія, а коли гинуть мільйони – це всього лише числа». Німецька газета “Frankfurter” писала: “... якщо влада України вдасться до використання міліції, до використання сили зброї, а Путін при цьому не буде заперечувати чи – ба більше – підтримає таке, то країни ЄС повинні будуть одразу ж відкинути свою благородну стриманість”. Газета “The Boston Globe” (США) аналізувала: “Україна... – це межа не тільки між Сходом і Заходом, але й між несумісними поняттями демократії й авторитаризму. Понад сто тисяч українців, які, незважаючи на холод, вийшли в Києві на демонстрацію протесту проти фальсифікації результатів президентських виборів, ... виступають за справді представницьку владу. Вони заслуговують твердої підтримки співдружності демократичних держав”.

Газета “The Guardian” (Великобританія) рекомендувала: “... українцям самим треба знайти мирне рішення, однак західна демократія повинна їх у цьому підтримати і не думати про те, що у Європі знову доведеться опускати завісу “холодної війни”. Газета “The Times” (Великобританія) констатувала: “Революцій не буде”, – сказав Кучма. У цей час чиновники його уряду намагалися переконати українців у тому, що людина, яку Президент України два роки тому призначив Прем’єр-міністром, перемогла на виборах і стала Президентом. Десятки тисяч протестантів в оранжевому заявили вчора, що Кучма не має рації. Однак добре сміється той, хто сміється останнім. А Кучма ще може наостанок посміятися з усіх”. Усі англійські газети наголошували: “Народ вийшов захищати свою свободу”.

У четвер 25 листопада до Києва прибули Хав’єр Солана – міністр закордонних справ Європейського Союзу, Олександр Квасневський – Президент Польщі, Ян Кубіш – Генеральний секретар ОБСЄ, Валдас Адамкус – Президент Литви для допомоги командам опозиції і влади провести 26 листопада переговори за “круглим столом”. Переговори від В. Ющенка очолив І. Плющ, а від В. Януковича – Л. Кравчук. Минав час, протистояння

тривало, але група Януковича так і не розпочала переговорів, пояснюючи це тим, за словами Л. Кравчука, що їм ні з чим іти на переговори. Іноземним посередникам довелося залишити український виборчий процес сам на сам.

Влада, а особливо Прем'єр і його команда, робила все, щоб закріпити результати сфальсифікованого підрахунку голосів другого туру виборів. До центральних газет було терміново передано тексти повідомлення рішення ЦВК, і вже в день появи в пресі цих матеріалів В. Янукович ставав би президентом. Щоб запобігти такому перебігу подій, у п'ятницю 26 листопада Верховний Суд виніс рішення про заборону друкувати повідомлення про рішення ЦВК на користь В. Януковича до розгляду скарги представника опозиції. Все вирішували години, доля народу балансувала на грані катастрофи.

У суботу 27 листопада 2004 року Верховна Рада під тиском міжнародних спостерігачів, а також міжнародних посередників Х. Солани, О. Кваснєвського, Я. Кубіша, В. Адамкуса та інших, а також сотні тисяч миролюбних демонстрантів під стінами парламенту прийняла рішення провести переголосування другого туру виборів, визнала суцільну фальсифікацію виборів у першому і другому турах, висловила недовіру ЦВК і зобов'язала Президента затвердити нову комісію для виборів, забезпечити рівні умови у виборчій кампанії для кожного з кандидатів. Президент Кучма цього вперто не виконував, бо в нього були власні плани і надії, про що навіть його прибічники не здогадувалися.

Коли 29 листопада Верховний Суд розпочав слухання позову представника опозиції про фальсифікації підрахунків голосів з боку провладного кандидата, влада зрозуміла, що вона втрачає можливість контролювати ситуацію.

Тим часом ситуація в Україні ще більше загострилася, і невдовзі іноземні посередники приїхали знову. У середу 1 грудня 2004 року вдруге приїхали ті самі посередники – Хав'єр Солана, Олександр Кваснєвський, Ян Кубіш, Валдас Адамкус – вмовляти Л. Кучму йти у відставку і дати народові вільно дихати.

Постійно був присутнім і російський представник. Але Л. Кучма та його оточення – Медведчук, Суркіс, Янукович – не рахувалися з міжнародними представниками, а тому “гарант” не виконав домовленостей, досягнутих за “круглим столом”.

Саме в цей час Л. Кучма зібрав своїх поплічників у Кончі-Заспі і мовби з турботою про державні справи сказав керівникові виборчого штабу В. Януковича С. Тігіпку повертатися на роботу до Національного банку. Наступного дня С. Тігіпка, не з’явившись на жодне з робочих місць, подав у відставку з обох – поста голови Національного банку і керівника виборчого штабу провладного кандидата, хоча вибори ще тривали. Подав у відставку і С. Гавриш з посади представника провладного кандидата у ЦВК. І тут зразу ж з’явилися двоє, як їх можна назвати, яничар: штаб кандидата від влади очолив Т. Чорновіл, а його представником у ЦВК став Н. Шуфрич, обидва народні депутати парламенту.

Про ці особистості та їхні дії у виборчий період ще буде говорити історія, особливо судова. Мабуть, людського, Божого і юридичного осуду зазнає Тарас Чорновіл, який перейшов у ворожий до свого батька табір, але не змінив його прізвища, він зневажив імення українського пророка Тараса, а це, як стверджують, великий гріх, який нічим не спокутувати. Йому і подібним до нього немає місця в політиці, оскільки будь-яка влада відмежовується від таких людей, адже вони зрадники за своєю суттю.

Після таких структурних змін стало зрозуміло, що В. Януковича вже скинули з рахунку, влада перейшла до боротьби за проголошення нових виборів і одним із провладних кандидатів мав стати С. Тігіпка, про що він під час повідомлення про відставку прозоро натякнув. Президент робив усе, щоб не допустити перемоги ні В. Януковича, ні В. Ющенка, і це свідчить про те, що він страшенно боявся нової влади, а в старій не подобався сам амбіційний претендент. Президент був упевнений, що нова влада розгляне всі злочиння, вчинені за десятиліття колишнім директором заводу і секретарем комуністичного

парткому, який під натиском І. Плюща, тодішнього голови Верховної Ради, та Л. Кравчука, тодішнього Президента України, забрався на олімп держави і наробив багато шкоди. Тепер сталося так, що ті, хто привів до влади директора заводу, опинилися по різні боки барикад: І. Плющ – на боці помаранчевих, Л. Кравчук – на боці влади, проти якої виступає народ.

Якимось чином на хвилі народного піднесення 1998 року Інститутіві міжнародної економіки та фінансів МАУП було присвоєно ім'я першого Президента незалежної України Л. Кравчука, який ще до цього почав руйнувати державу та фактично знищував її незалежність. У період Помаранчевої революції студенти і викладачі, які приєдналися до загальнонаціонального страйку, закликали керівництво МАУП прибрати ім'я колишнього глави держави з назви інституту за те, що він “перейшов на бік корумпованої влади і став рупором антинародного і антиукраїнського режиму”. Дочекався перший президент України – президія МАУП задовольнила прохання студентів³⁵.

В останні роки посилилася ворожнеча в суспільстві. Не треба заплющувати очі на існування в українському суспільстві політичних сил, які розпалюють ворожнечу між двома найчисленнішими націями в країні – українською і російською, щоб використовувати протистояння у власних вузькопартійних інтересах. Дехто вважає, що лінії суспільного поділу, які окреслювалися під час президентських виборів 2004 року, не зникли і продовжують існувати, і це українська реальність. Що це за лінії, які поділяють українське суспільство навпіл?

Насамперед суспільство поділене за конфесіями, але це не стільки релігійне розмежування, скільки політичне. Однак держава має виходити з того, що українське суспільство поділене за трьома ознаками, які тісно переплелися: національною, релігійною і політичною. Вирішувати проблеми розмежування в суспільстві треба комплексно, аж ніяк не відокремлено.

---

³⁵ Сільські вісті. – 2004. – 27 листоп.

Ці три сегменти можна характеризувати так: частина віруючих дотримується канонів московського патріархату, а решта – українського православного патріархату; національний поділ існує тільки між українцями і російськомовним населенням – українці за незалежну державу, а переважна частина російськомовного населення тільки за союз з Росією, українці за єдину державну мову – українську, російськомовне населення – за дві державні мови; політичний поділ – частина населення мешкає в незалежній Україні, а решта ще в колишньому Радянському Союзі, одні очікують допомоги від Заходу, інші зі Сходу.

Саме держава зобов'язана допомогти суспільству знайти шляхи до об'єднання. Тим часом прихильники тих чи тих інтересів народу, прийшовши до влади, ще більше поглиблюють розмежування в суспільстві.

Колишній керівник Адміністрації Президента, а під час революції глава Харківської облдержадміністрації Є. Кушнар'юв з перекошеним обличчям заявляв про те, що до Києва далеко, а до Росії чотири десятки кілометрів, що могло означати не що інше, як проситися до сусідньої держави в приїми. Не хто інший, як цей “державний діяч” погрожував розкольніцькими діями в разі перемоги опозиції. Він закликав Харківську та інші області домагатись автономії, навіть дав розпорядження не перераховувати до державного бюджету коштів платників податків області.

Ті, хто бачив на телеекрані виступ Є. Кушнар'юва, однієї з впливових фігур з оточення колишнього президента, відчували холод на шкірі і страх при згадці, що такі люди керували країною та вирішували долю українського народу. Він та йому подібні, представники п'ятої колони, були повністю проти українського народу і займали сторону сусідньої держави, служили її інтересам.

Скільки демократії треба ще вимагати для держави? За такі слова, навіть десь на кухні, в недалекому комуністичному минулому вже знищили б або заслали навіки до Сибіру. Тут же – заклик до руйнації держави з телеекранів, внесення

розбрату в суспільство, але Президент Л. Кучма мовчав. Це вже межує зі зрадою інтересів народу і держави.

1.11. Судова влада складає іспит перед народом

Тепер усі очікували рішення Верховного Суду, що також було непередбачуваним, бо опозиція на Майдані лише проголошує гасла В. Ющенко, а платить гроші тим, хто вирішує долю народу на прийдешні роки, все-таки влада. В українців завжди перемагала влада та її гроші, а тому і нині результат був занадто проблематичний, хоча ентузіазм, який народ виявив у Києві і в усій країні, величезний. Суд над фальсифікаторами був відкритим, вперше його показували по телебаченню, і вся країна стежила за судовим процесом. Представники влади мали жалюгідний вигляд: розумні спеціалісти і правники від неї відвернулися.

З усього було видно, що на дев'ятий день після 21 листопада народ стомився, адже криком нічого не вдієш, якщо довго тільки вигукувати, потрібні були дії, але з різних причин їх не було. Хотілося легітимного приходу до влади, хоча всі: народ і влада, суд і засоби масової інформації, армія і міліція, іноземні держави та їхні уряди – знали, що вибори в Україні сфальсифіковано, але вдають, що нічого страшного не відбулося, переводили дискусії в інше русло, аби тільки не заявити на весь світ про ошукання народу. Було зрозуміло, що потрібне переголосування, але треба було поставити в рівні умови претендентів, що вимагало звільнення В. Януковича з владної посади. Проте ні Президент Л. Кучма, ні представники влади, ні депутати парламенту цього не бажали робити. Народ галасував, страйкував, голодував, співав, просив, а президент зі своїми поплічниками його гвалтував.

Після рішення Верховної Ради про недовіру до підрахунків голосів і проведення переголосування того самого дня на своєму засіданні ЦВК у старому

складі відмінила прийняте раніше рішення про визнання виборів завершеними і розпочала вивчати протоколи, щоб якось пояснити ситуацію. Голова ЦВК Ківалов говорив про те, що декого буде звільнено з посад, звичайно, він мав на увазі тих членів ЦВК, хто не підписав попереднього протоколу. Проте події стрімко розгорталися зовсім в іншому напрямку. Ще в п'ятницю 26 листопада Верховний Суд своїм рішенням заборонив публікувати в офіційній пресі рішення ЦВК щодо визнання переможцем В. Януковича до перевірки заяв опозиції. Під тиском уряду повідомлення про рішення ЦВК уже було набрано в "Урядовому кур'єрі", але його випуск зусиллями опозиції і судової влади було зупинено, а частину віддрукованих номерів конфісковано. Затамувавши подих, народ з надією очікував винесення вердикту Верховного Суду щодо справедливості другого туру виборів, суд мав розпочатися в понеділок 29 листопада 2004 року.

Розпочалося слухання позову представника кандидата від опозиції народного депутата України М. Катеринчука до кандидата від влади. У перший же день з майдану Незалежності тисячі людей прибули на вулицю П. Орлика, де засідав найвищий орган судової влади країни. Саме на нього покладали останні надії і опозиція, і влада, адже рішення Верховного Суду оскарженню не підлягає – це остання інстанція. Там же, біля стін суду, зібралися представники кандидата від влади, але їх зібрали поспіхом, а тому їх було не так багато, їм роздавали прапори прямо на вулиці, а з окремих їхніх розмов ставало зрозумілим, що вони були рекрутовані з організацій і структур, підлеглих оточенню президента і всій іншій владній компанії, а також з участю комуністів.

Звичайно, ті хто був рекрутований з робочих місць, були спокійні, вони лише тримали прапори, бо їм було однаково – працювати чи тихо стояти з прапором. Однак деякі учасники, за походженням росіяни, були невгамовні. Досить агресивною виявилась одна росіяночка, "на алтарь отечества" вона привела навіть двох своїх синів, з її очей летіли іскри зневаги до тих, хто тримав помаранчеві прапори чи стрічки. Чоловік і жінка з помаранчевими стрічками

пояснювали тим, хто агресивно себе поводить, що вони не враховували тієї обставини, що після розпаду СРСР російськомовне населення добре себе почуває до сьогодні тільки в Україні і Білорусі. У решті колишніх союзних республік переважна більшість росіян, які навіть там народилися і багато років мешкали, вимушені були назавжди залишити свої обжиті місця на вимогу місцевого населення, змінюючи теплі краї Кавказу і Середньої Азії на холодні куточки північної Росії. Це гіркі реалії колишнього Союзу.

Провідники Помаранчевої революції, які закликали людей іти на вулицю П. Орлика, рекомендували дотримуватися гасла “Судді з народом”. У залі засідань суду представник відповідачів С. Гавриш вніс пропозицію відвести демонстрантів від стін Верховного Суду, щоб вони не тиснули на рішення суду, але заступник Голови Верховного Суду А. Ярема відхилив таке клопотання, сказавши, що демонстранти не впливають на роботу та рішення суду. Суд тривав цілий день, та цього часу виявилось замало, засідання тривало й у вівторок, бо треба було заслухати багатьох свідків та вивчити матеріали. З боку позивача і відповідача виступили дуже досвідчені юристи, професіонали, а тому цікаво було слухати ще молодих, але виважених юристів, які не допускали розмов, що відхилялися від суті справи, як це буває у Верховній Раді. Суд велику увагу приділив заслуховуванню тих членів ЦВК, які відмовилися підписати протокол про результати голосування.

В Україні та й в інших країнах такого не було, щоб засідання Верховного Суду транслювало телебачення. Українська судова влада вперше показала, що такі гучні справи можна розглядати й на відкритому засіданні. Суть не в тому, яке рішення прийме суд, а в тому, що український народ більше відчував прояви демократії, українці прокидалися від столітньої сплячки. Проблема тільки в тому, чи надовго вистачить сил не спати, бо звичка байдужості дуже сильна і непереборна. Всі очікують рішення Верховного Суду, за роботою якого вся країна спостерігала у прямій трансляції з зали засідань.

П'ять днів (29 листопада – 3 грудня 2004 року) майже цілодобово Верховний Суд України розглядав позов довіреної особи кандидата від опозиції народного депутата з Вінниччини М. Катеринчука, пояснення представників кандидата від влади і технічних виконавців фальсифікації виборів – членів ЦВК. Увечері 3 грудня було винесено остаточне рішення. Верховний Суд України встановив суцільне фальсифікування виборів, підтвердив неможливість справедливо підрахувати голоси виборців і визнав бездарною роботу Центральної виборчої комісії. Такі звинувачення змусили судову владу визнати недійсними рішення ЦВК щодо підрахунку голосів другого туру голосування 21 листопада, а також скасувати оголошене рішення ЦВК щодо перемоги В. Януковича.

Семигодинний обмін думками 21 судді уже на закритому засіданні дозволив Верховному Суду України винести вердикт: Центральній виборчій комісії організувати переголосування другого туру в усій країні через три тижні. Небачений до цього часу вердикт Верховного Суду України, що не враховував підступної волі глави держави та його російського покровителя щодо проведення нових виборів на користь провладного кандидата, свідчив про зростання правового рівня в українському суспільстві та започаткування верховенства права у великій європейській державі.

У процесі багатоденного відкритого судового розгляду справи щодо позову опозиції у вищій судовій інстанції було встановлено нечувану донині суцільну фальсифікацію підрахунку голосів і впливу влади на перебіг виборів як у першому, так і в другому турі виборів. У Донецькій області проголосувало більше людей, ніж було виборців у списку; головний консультант президентської адміністрації Л. Гребенюк засвідчила, що вся інформація про хід голосування спочатку надходила на Банкову, а вже після певних коригувань владою – до ЦВК. Демонстранти, які оточили Адміністрацію Президента, виліпили вантажну автомашину, яка вивозила з території президентської адміністрації начебто сміття, але під снігом були папери – протоколи всіх

виборчих дільничних комісій про підрахунки голосів, частину їх уже було порізано, а частина ще цілісінька.

Комп'ютерну систему "Вибори" було перебудовано так, щоб можна було маніпулювати голосами, що письмово підтвердила Верховному Суду України керівник цієї системи Г. Мандрусова яку відсторонили від підрахунку голосів. На судовому слуханні було доведено, що крім дозволеної кількості відкріпних талонів ЦВК підпільно виготовила ще понад півмільйона, а може й більше; до урн одна людина опускала більше десятка бюлетенів; від представників опозиції скарг про порушення на виборчих дільницях здебільшого не приймали ні міліція, ні суди.

Президент, який двічі неправедними методами добивався влади, був шокований таким рішенням Верховного Суду, він все зробив для утримання влади у своїх руках, а не Януковича, але не вдалося, бо він спротивив народові. Скінчилась епоха Кучми, коли він і його оточення впродовж тринадцяти років обкрадали народ. Президент сам зізнався, що не знає, яку державу будував. Саме нелюбов до Кучми привела народ на майдан Незалежності і майдани всієї країни. Колишній директор підприємства не зміг бути ефективним керівником держави, адже поводитися з народом так, як з працівниками цеху чи партійного комітету заводу в умовах адміністративно-командної системи, не можна.

Напрошувався тільки єдиний висновок, що не В. Янукович, а Л. Кучма стояв на чолі всієї фальсифікації виборів, оскільки саме він не підписав прийнятий Верховною Радою Закон про заборону у другому турі використовувати відкріпні талони; не бажав відправляти у відставку уряд після прийняття відповідної резолюції парламенту, як цього вимагає Конституція України; ухилявся підписати Указ про формування нової ЦВК, як цього вимагало рішення Верховної Ради; у його особистому складському приміщенні знайдено карту з розподілом України на дві частини; постійно консультувався з російським президентом і просив у нього допомоги; перетворився на залежного від росіян керівника Української держави; вперто ігнорував український народ в

усьому; зухвало не прислуховувався до вимог багатоденних мирних демонстрацій і жодного разу не з'явився перед народом на Майдані; боявся народу, державу якого очолював майже десятиліття, за що заслужив тільки народну зневагу.

Події до виборів та під час їх проведення і поведінка глави держави засвідчили, що влада визначила явно непрохідну кандидатуру, пересічну особистість використали для складних політичних комбінацій досвідчені гравці на чолі з Кучмою. Мабуть, ці гравці не розраховували, що в певний час їхній же висуванець повернеться до них спиною, відмежується від них і розпочне жорстоку критику. Януковича бажали використати у власних цілях. Запізно зрозумівши це, Янукович сказав, що Президент недооцінив претендента, коли рекомендував йому подати у відставку.

Про глибинні мотиви у ставленні глави держави і його оточення до кандидата від влади можна було довідатися з багатьох джерел. Незадовго до рішення Верховного Суду про відхилення позову штабу кандидата від влади щодо незадовільних дій ЦВК і невизнання результатів переголосування потаємні наміри Кучми оприлюднив В. Кирилов, який був довіреною особою В. Януковича на Луганщині: "... Л. Кучма ещё не принял окончательного решения, делать его главой государства или не делать"³⁶. Такі твердження збігаються з думкою самого гаранта, яку він висловив під час консультацій з В. Путіним.

Не випадково і Кучма, і Янукович постійно їздили до Білокам'яної для консультацій, і до України засилалось безліч зовнішніх консультантів. Не варто забувати, що головним консультантом під час українських виборів був президент Росії В. Путін, колишній дієвий працівник російської Служби безпеки.

Кучма неодноразово наголошував, що російський фактор постійно був негативно наявний у його діяльності на посту глави держави. Він жалівся, що в політичній та економічній діяльності йому буквально викручували руки,

---

³⁶ *День*. – 2005. – № 8. – 20 янв.

змушуючи робити так, як це вигідно російським інтересам, а сили духу протистояти такому натискові в тодішнього глави держави не було і зізнатися народіві в цьому не вистачило волі.

Наприкінці виборів, особливо під час переголосування, окреслилися відносини гаранта з Прем'єром. Стало зрозумілим, що кожен із них грав свою гру, адже спочатку глава держави не розглядав керівника уряду як єдиного претендента на президентський пост. Під час переголосування В. Янукович заявив, що стає опозиціонером до влади: “Я – зовсім інша влада”, намагаючись дати зрозуміти, що в політиці він недавно, а влада – це всі колишні прем'єри разом з Президентом Л. Кучмою.

Не слід сильно звинувачувати самого В. Януковича, історія врахує, що він, як і інші амбітні представники периферії, намагалися чогось досягти, зокрема й на олімпі влади. Трагедія таких людей полягає в тому, що їх зухвало використовували інші у своїх суто особистих цілях. Мабуть, історія ще доведе, що кандидата від влади, людину з периферії, використовували не тільки Л. Кучма, але й інші, які намагалися створити не що інше, як власний “системний бізнес”, штучно стати знаменитими, одержати у власність національні цінності, прибрати до рук заповідні природні багатства. Відчувши нечувану зраду свого оточення, такі люди здебільшого розчаровуються у владі і переходять на бік народу.

З багатьох причин претендентові від влади не вдалося використати термінове відмежування від старої влади на свою користь проти опозиції, його технологи справедливо визнавали цілу низку прорахунків у змаганні з опозицією³⁷: опозиція спиралась на західні і центральні території і молодь, а влада – на східні землі і людей похилого віку, в обох випадках методика опозиції була більш ефективною; оранжевий колір більш приємний, тепліший і єдиний, а біло-синій – холодний і подвійний; зіграли з претендентом від влади злий жарт і змагання кожної області в кількості повсюдно навипередки вивішених помпез-

---

³⁷ 2000: Еженедельник. – 2004. – № 48. – 26 листопада – 2 грудня. – С. А4 – А5.

них портретів В. Януковича зі словами “Тому що”, на які народ нанизував багато неприємних епітетів; претендент від влади так і не заявив про себе як виваженого політика, дебати ж перед другим туром взагалі перетворили його на якогось прохача.

У поведінці Президента Л. Кучми виявилась українська споконвічна біда, коли в минулому гетьмани України переконували народ, що вони б’ються за свободу, за об’єднання і світле майбутнє, але це було маревом, якого ніколи не досягали, а в дійсності – за утримання своєї булави. Як писав М. Старицький: “И всё из-за булавы! А каждый, кто тянулся к ней, кричал, что идёт ради народного блага! Сначала один вырывал у другого булаву, а потом стали за неё хвататься по два разом, а потом и по три, и по четыре...”

Українське суспільство сколихнулося саме через те, що було зневажено справедливість під час виборчого процесу, а Верховний Суд своїм рішенням подав так довго очікувану надію. Тому люди з помаранчевими стрічками і прапорами після прийняття рішення прийшли знову на вулицю П. Орлика до будинку Верховного Суду, щоб віддати шану суддям за справедливість та започаткування в українському суспільстві верховенства права.

1.12. Останній бій з владою

У понеділок увечері 29 листопада на майдані Незалежності відчувалася повна впевненість опозиції в тому, що уряд приречений, або він сам подасть у відставку, або Верховна Рада змусить його це зробити, про що заявила під вигуки “Ющенко” відомий лідер опозиції Ю. Тимошенко. У вівторок 30 листопада на пленарному засіданні Верховної Ради виступив спікер В. Литвин і засудив наміри керівників Донецької, Луганської і Харківської областей розколоти Україну. Вони намірялися не багато і не мало, а одержати автономію та приєднатися до Росії. Після досить емоційної доповіді він же поставив на

голосування законопроект про засудження керівників цих областей, звільнення їх з посад, притягнення до кримінальної відповідальності і запропонував відправити уряд у відставку.

Тут якраз і виявилася внутрішня сутність більшості представників народу в парламенті. Внесений на голосування законопроект набрав лише 196 голосів. Ба більше, провладні депутати були налаштовані на реванш. Зразу ж було внесено інший законопроект, який відміняв рішення Верховної Ради 27 листопада про те, що вибори сфальсифіковано, і про висловлення недовіри ЦВК. Його прийняли 236 голосами.

Отже, все закінчилося для опозиції крахом, адже парламентарі відмовилися засудити вияви сепаратизму, вони навіть відмовилися від свого попереднього осудження фальсифікації виборів. Народ має пам'ятати, кого і як треба направляти до парламенту. До цього часу не всі, мабуть, зразу збагнули глибину такого ганебного факту, коли з 450 народних депутатів не набралось і половини, які без сумніву відстоювали б неподільність своєї країни. Ба більше, народ, обманутий владою, не приховував свого гніву, а його обранці не зважали на таку зневагу, підтримавши збанкрутілий уряд.

Влада знову святкувала перемогу, сподіваючись, що опозиція спить. Найбільше зраджували комуністи, які тішилися, що в країні безлад, а вони в цій стихії відчують себе господарями, вносячи якісь дебільні пропозиції. Лише наступного дня схаменувся один парламентарій, який не підтримав деструктивну політику влади. Це Борис Олійник – комуніст і поет.

Колотнеча парламентарів тривала і в наступні дні, а тому після винесення Верховним Судом вердикту про недовіру ЦВК та проведення переголосування влада, відчувши свою безвихідь, пішла в останній смертельний бій, залучивши всіх явних і таємних ворогів опозиції, аби її зламати. Розпочалась підготовка до переголосування, і потрібно було зосередити зусилля, щоб не допустити прорахунків. Ніби за помахом чарівної палички, раптово розворушилось осине

гніздо, а тому для опозиції та її лідерів настали скрутні часи, чи не найскладніші за весь період Помаранчевої революції.

Верховна Рада прийняла резолюцію про недовіру уряду, але Л. Кучма не підписав відповідного указу, він же наклав вето на Закон про відміну відкріпних талонів, і в суботу 4 листопада 2004 року Верховна Рада зібралася, щоб подолати вето Президента 300 голосами. Тут вийшли на поверхню сили, які очікували слушного моменту для вирішення вузькопартійних інтересів. Терміново було внесено пропозицію голосувати за подолання вето президента, щоб врятувати революцію, але в пакеті з політичною реформою щодо обмеження прав майбутнього Президента України. Працювали добу, але “Наша Україна” і БЮТ не погодилися голосувати в пакеті, і тоді соціаліст О. Мороз, який стояв поруч з В. Ющенком і Ю. Тимошенко на Майдані, засудив їхню позицію, і отже коаліція розвалювалась, хоча в усіх була надія, що вона відновиться. Як показала історія, опозиція з того часу так і не стала єдиною командою і через рік її не стало.

Депутати так ні до чого й не домовилися, спікер парламенту В. Литвин закриття засідання Верховної Ради аж до 14 грудня 2004 року. Вийшло так, що країна кипіла, йшла підготовка до переголосування, Президент Л. Кучма наклав вето на всі рішення парламенту, які стосувалися виборчого процесу. Але після перемоги революції й опозиції спікер парламенту постійно твердив, що тільки парламент був єдиною гілкою влади, яка нормально працювала. Але це була неефективна праця, народ бачив, що спікер видавав бажане за дійсне. Хитався і хитрував.

Треба сказати, що народ на Майдані і в наметах біля Верховної Ради, затамувавши подих, стежив за всіма перипетіями виборів, зокрема і за цією важливою подією, подією, яка була однією з основних у виборчому процесі. Благо, що на Майдані та в інших місцях транслювалися дебати в парламенті. Складалася надзвичайно непевна ситуація щодо кінцевих результатів складного виборчого процесу. У цей тривожний для країни час О. Білорус, один із лідерів

опозиції, вніс для обговорення і прийняття Закон про відміну відкріпних талонів і недовіру уряду В. Януковича. У процесі дебатів щодо цих законопроектів люди оточили Верховну Раду і передали, що жоден депутат не вийде доти, доки не буде прийнято ухвалу про недовіру уряду і відміну відкріпних талонів.

Депутати від опозиції боролися за відміну відкріпних талонів, а решта, що підтримувала провладного кандидата, – за їх збереження. Депутати не прийняли ніякого рішення, і спікер швиденько закрити засідання. Люди, які стежили за подіями, налаштувалися очікувати депутатів, які будуть виходити з приміщення, з намірами повернути їх до сесійної зали, аби розпочати нове засідання для прийняття рішення.

Дивувало, що вийшло лише кілька провладних депутатів та й ті повернули назад, коли їм сказали, що нікого не випустять, щоб обранці народу відновили засідання. Однак депутати-кучмісти більше не з'являлися, хоча світло в будинку невдовзі було вимкнено, а слуги народу десь зникли. Народ, який стояв і очікував своїх обранців, не знав, що від будинку Верховної Ради є підземний хід, устелений килимами, через вулицю Грушевського до протилежного будинку, де розташовані комітети Верховної Ради. Саме через це підземелля депутати, які підтримували владу, разом зі своїм спікером, якому Л. Кучма в останні хвилини свого володарювання присвоїв звання Героя України, спокійно вийшли, якщо не сказати втекли, і пішли вечеряти, залишивши своїх виборців і частину депутатського корпусу напризволяще.

Складалася напружена ситуація й у відносинах тих, хто брав участь у перших двох “круглих столах” і раніше заявляв, що після рішення Верховного Суду щодо переголосування відбудеться третій “круглий стіл”. Іноземні учасники попередніх “круглих столів” мали намір у суботу 4 грудня 2004 року знову прибути до Києва, але ніхто так і не приїхав. Не було сумніву, що на таке рішення найперше вплинула відмова парламентарів подолати вето Президента Л. Кучми і намір зробити десятиденну перерву. Як результат, надзвичайно

напружена і вкрай небезпечна обстановка склалася в Україні після 4 грудня 2004 року.

Центральну виборчу комісію старого складу все-таки відправили у відставку повним складом, але не постановою парламенту, а рішенням Верховного Суду про переголосування. Часу для підготовки до наступного виборчого процесу було вкрай мало, а тому нова, а точніше оновлена, ЦВК почала термінову підготовку переголосування. Незважаючи на це, у середовищі влади, яка втратила будь-яку підтримку народу, тривали маніпуляції і фальсифікації, аби якось утриматися, чіпляючись за відкріпні талони, голосування вдома та використання адмінресурсу.

Щоб не відправляти у відставку Уряд В. Януковича, Л. Кучма вигадав трюк, за яким глава уряду ніби пішов у відпустку, і, посилаючись на це, мав змогу не допустити відставки всього Кабінету Міністрів, і таки досяг свого, хоч ненадовго. Основна мета Л. Кучми була відома народові й опозиції – провалити переголосування та домогтися нових виборів, щоб посадити на престол або свою людину, або, що ще краще, зайняти його.

За кордоном побачили такий шалений опір Президента Л. Кучми й неоднозначну позицію спікера парламенту В. Литвина, подумали і знову приїхали в понеділок 6 грудня 2004 року всі ті, хто брав участь у перших двох засіданнях “круглих столів”. Мабуть, у європейських лідерів іншого виходу не було, бо стало зрозумілим, що влада, комуністи і соціалісти не поступляться своїми цілями, а вони у кожного були виокремлені: Кучма за будь-яку ціну намагався утримати владу, комуністи – не допустити перемоги опозиції, а соціалісти – досягти своєї рожевої мрії – провести політичну реформу, що повністю відповідало інтересам Президента Л. Кучми, який хотів стати Прем’єром з диктаторськими повноваженнями.

За “круглим столом” втретє підписали звернення: голосувати за конституційні реформи в пакеті, відправити у відставку Уряд і всю Центральну виборчу комісію. Усі ці умови підписали, але Янукович свій підпис супроводжував

застереженнями, що, мовляв, і Верховний Суд своє рішення прийняв під політичним тиском, а також поскаржився, що не розблоковано урядові будинки, написав й інші застереження. Сам же він пішов у відпустку для участі у виборах.

На вимогу депутатів від опозиції невдовзі було відновлено роботу Верховної Ради і після третього “круглого столу” розпочалася цілодобова робота депутатів, щоб виробити основи політичної реформи, відправити у відставку Уряд і ЦВК. День і ніч тривала титанічна боротьба між владою, очолюваною ще чинним президентом Л. Кучмою, та опозицією, очолюваною В. Ющенком та Ю. Тимошенко.

Світ очікував силового втручання влади в ситуацію в Україні. Були достовірні чутки, що В. Янукович у розпачі підписав розпорядження про силове втручання в події на київському Майдані, але під дією європейських спостерігачів йому довелося скасувати таке рішення. За повідомленнями преси і з аналізу тогочасних інтенсивних переговорів, визначальну роль у запобіганні такому розвитку подій відіграли президенти Польщі Л. Валенса і О. Квасневський, не менш видатна роль й усіх інших представників демократії західних країн.

Упродовж 5-8 грудня 2004 року депутати інтенсивно обговорювали політичну реформу, якої добивалися багато політичних сил, кожна з яких вбачала в ній свій інтерес: Президент, соціалісти на чолі з О. Морозом, комуністи на чолі з П. Симоненком. Цього не бажала опозиція, бо їй потрібна була повна влада для нового Президента, щоб перетворити суспільство на громадянське та викорчувати продажну корумповану владу. Водночас зацікавлені особи з оточення Кучми відчули, що опозиції вкрай було потрібно не дати чинній владі залишити старий склад ЦВК й Уряд, які здатні продовжувати фальсифікацію в період переоголошення.

За всім цим дійством стежили люди на Майдані та біля владних будинків і очікували від своїх провідників результатів переговорних баталій. Ситуацію погіршувала ще й міська влада Києва, очолювана О. Омельченком, вона вимагала згорнути наметове містечко, бо треба ставити головну ялинку держави,

а мітинги й намети заважатимуть людям святкувати Новий рік. На опозицію дивився світ і очікував результатів, а чинна влада і місцева київська адміністрація всілякими вигадками перешкождали їй.

Складнощами опозиційних сил скористалися інші сили, щоб протягнути через парламент надуману політичну реформу: Кучма – щоб передати більшу частину президентських повноважень Верховній Раді та Прем'єру; комуністи, доводячи свій інтернаціоналізм, вимагали вивести українські військові частини з Іраку, а насправді хотіли зашкодити відносинам між Україною і США; соціалісти – щоб провести свою ідею політичної реформи, відібравши значну частину повноважень у Президента.

У кожного з політичних фігурантів були не національні, а суто особисті інтереси в цій жахливій боротьбі. Кучма, намагаючись відірвати частину президентських повноважень і передати їх урядові, сподівався знову потрапити у крісло Прем'єра після маніпуляцій з виборами. Соціаліст Мороз підкилимно хотів ще раз зайняти крісло спікера парламенту, але з розширеними повноваженнями. У свою чергу, опозиція намагалася не урізати повноваження Президента, щоб знищити метастази корумпованої влади.

Якщо влада на чолі з Кучмою, а комуністи із Симоненком відкрито протистояли опозиції, то соціаліст Мороз свої наміри трохи приховував, хоча йому нова влада обіцяла провести реформу через рік. Соціалісти заявили про підтримку опозиції, на Майдані Мороз разом з Ющенком співав Гімн України, виступав з промовами в перші революційні дні і критикував владу, а в найбільш критичні дні – в суботу 4 грудня 2004 року, коли представники депутатського корпусу від влади вимагали від опозиції термінового проведення політичної реформи, соціалісти на чолі з Морозом одразу приєдналися до них.

На пленарному засіданні Верховної Ради Мороз різко виступив проти опозиції, звинувативши її в небажанні проведення політичної реформи і зразу ж віддалився від опозиції. На тому ж засіданні некоректно, як для такого високого рівня, висловився проти Ю. Тимошенко, біля якої стояв на Майдані, а зовсім

недавно ця людина вигокувала “Ющенко” і підписувала звернення до народу разом з опозицією.

Прикрі розборки відбувалися на очах у всього народу, який був здивований подвійним стандартом О. Мороза, хоча це не перший його відхід від соратників. Попри всі попередні зради соратників більшість людей вірили йому і раділи за нього, коли у важкі години він приєднався до опозиції, але коли Мороз знову так підступно повівся в критичні для української нації часи, багато людей перестали вірити йому.

Через його дії в багатьох людей підвищувався артеріальний тиск, і про це соціаліст О. Мороз має знати. В інтерв'ю 9 грудня 2004 року 5-му каналу О. Мороз зізнався, що “було вдало вибрано час” для того, щоб здійснити свою давню мрію, а на думку народу на Майдані, обіцянку соратникам з опозиції, та й долю України, яка переживала складні часи, не зважав. Ніхто не заперечує проти вдосконалення системи державної влади, але час обрано невдало. Складається враження, що головному соціалістові все одно, що Україна, яку він так любить, ще не вийшла зі столітньої неволі і може далі перебувати в ярмі:

*... Єдина твоя родина,
Любов єдина твоя,
Гниє в неволі в кайданах³⁸.*

В принципі пропозиція О. Мороза вірна, але в Україні для неї ще не настав час: український народ більше як три з половиною століть не мав своєї державності; суспільство не структуроване; не сформовано розуміння свободи; глибока нестабільність економічних і політичних процесів. На такому ґрунті пропозиція і її практична реалізація може породити ситуацію обезцінення українського парламентаризму та втрати всього здобутого.

Вчімося хоча б на чужій історії, адже подібна ситуація уже мала місце в Німеччині, коли у липні 1919 року була проголошена Веймарська республіка з парламентською демократією. Невдовзі демократичні паростки були пригнічені,

---

³⁸ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 429.

на поверхні з'явилися ультра радикальні сили, які і викликали соціальний, економічний і політичний хаос. Ось якраз на цьому ґрунті втратив свою роль парламентаризм і до влади прийшов авторитаризм, який був уособлений гітлеризмом.

“Вдало” вибирав час не тільки Мороз, але і влада, яка за допомогою таких “соратників” опозиції та комуністів, якій вдалося викрутити руки провідникам Помаранчевої революції. Обравши слушний момент 8 грудня 2004 року, зі своєї заміської резиденції з тріумфом прибув до парламенту Л. Кучма. Депутати проголосували із трьох пакетних документів спочатку тільки за політичну реформу, і документ відразу підписав В. Литвин як постанову Верховної Ради та Л. Кучма як указ Президента. Як радісно світилися очі в Л. Кучми та його колишнього помічника в адміністрації В. Литвина, торжествували у Донецьку відпускник і кандидат на посаду глави держави від влади В. Янукович.

Причиною такого швидкого підписання стало те, що ніхто уже не вірив у чесність Кучми, бо Верховна Рада приймала багато постанов, зокрема й про відставку уряду Януковича та ЦВК, але він нічого не підписав, заховавшись у своїй заміській резиденції. Та й керівництво Верховної Ради в особі президентського висуванця В. Литвина і комуніста А. Мартинюка було повністю зацікавлене в пакетному голосуванні, щоб протягнути політичну реформу.

У чому суть пакетного голосування? У пакеті було вміщено три документи-закони, які, з одного боку, вкрай потрібні опозиції закони про проведення виборів, які б унеможливили фальсифікації, зокрема щодо зміни ЦВК та використання відкріпних талонів і голосування вдома, а з другого – документи про політичну реформу, які були потрібні владі, особливо Кучмі, а також тому ж таки В. Литвину, щоб відібрати повноваження у новообраного президента країни і передати парламенту.

Крім того, опозиція продовжувала наполягати на відставці Уряду і його керівника. До перерви депутати, які були противниками опозиції, виторгували політичну реформу, забрали повноваження у майбутнього президента, і тільки

після перерви почалося голосування за відставку старої і формування нової ЦВК. Уряд так і залишився не відсторонений від влади, лише відправили у відставку Генерального Прокурора, якого уже звільнив суд. Не прийняли одного з пакетних законів про заборону використовувати відкріпні талони.

У кінцевому підсумку пакетного голосування виявилось, що депутати прийняли тільки Закон про конституційну реформу. Вирішення проблем виборчого процесу відбувалося уже не з волі парламентарів: формування нового складу ЦВК сталося в результаті рішення Верховного Суду України; відправили у відставку Генерального Прокурора, але тільки через те, що він подав прохання про це; відкріпні талони залишилися в дії; Уряд не був відправлений у відставку і використовував адмінресурс у виборчому процесі. Отже, влада, Президент і парламентарі обдурили опозицію, яка мимохіть погодилася на пакетне голосування, але нічого з цього не одержала. З усього можна зробити єдиний висновок, що тільки народ, тільки демонстранти на майданах країни вирішили справу – замінили стару ненависну владу.

Влада маніпулювала намірами народу та його вимогами. Провладна частина парламенту обдурила опозицію, а тому не було відомо, до кого звертався спікер В. Литвин, коли говорив, що той, хто думає маніпулювати думкою народу, не має майбутнього, адже народ не обдурити. Звичайно, якби не зрада в найбільш критичний момент соціаліста О. Мороза, то в опозиції були стовідсоткові шанси змінити ЦВК, скасувати застосування талонів та виграти вибори під час переголосування 26 грудня 2004 року і без прийняття Закону про політичну реформу. Уже після виборів, у спокійній атмосфері, можна було виважено провести політичну реформу, яку опозиція також вважала потрібною.

Про розбіжність думок і дій у стані опозиції свідчить той факт, що під час голосування 8 грудня 2004 року О. Мороз пішов за Л. Кучмою і комуністами, а блок БЮТ був єдиним блоком, який взагалі не голосував за політичну реформу. Виявилось, що і В. Ющенко не голосував за прискорену політичну реформу, хоча більшість блоку “Наша Україна” голосувала за неї. Лідер блоку

Ю. Тимошенко заявила, що не погоджується з фактом, коли у новообраного Президента країни відібрано всі права і він не зможе навести лад після періоду кучмізму, а тому вона навіть дала обіцянку подати скаргу до Конституційного Суду про неправомірність голосування в пакеті про конституційну реформу перед президентськими виборами.

Отже, перед парламентським пакетним голосуванням і під час самого голосування 8 грудня 2004 року йшла боротьба за сфери впливу у майбутній владі України між кількома гетьманами: Кучмою, Литвином, Морозом, Ющенком, Тимошенко. Суто українська логіка – одного гетьмана в українській історії в той самий період ніколи не було. Як і в давнину, така ж підступність, змова, зрада, а в остаточному підсумку заслання в Сибір, на Соловки чи до маргінального смітника були в усі часи в Україні після так званої Переяславської ради 1654 року.

Аналізуючи ситуацію пакетного голосування, можна побачити багато складних, нерідко драматичних, доленосних подій, які загалом можна назвати контрреволюцією, вчиненою владою та окремими політичними партіями. Використовуючи надзвичайно драматичне становище опозиції, а також власну тимчасову причетність до неї, О. Мороз, спонукавши лідерів помаранчевої хвилі, хоча і не всіх, погодитися на пакетне голосування, практично не дав змоги народові довести розпочату революцію до повної перемоги.

Лідери Помаранчевої революції не зуміли протистояти єдиній людині, яка лише на деякий час і з наперед відомою метою приєдналася до опозиції, дозволивши їй завдати великої шкоди українській нації і державі. У результаті лідери опозиції не захотіли в критичний момент своїх, хоча і ситуативних, прихильників перетворювати на заклятих ворогів і зазнали тактичної поразки у парламентській боротьбі під час пакетного голосування. Водночас у стратегічному розумінні опозиція розрядила кризову політичну ситуацію, не зупинила революційний порив мас у досягненні своєї довгоочікуваної мети.

Якщо поставити запитання про моральність так званих “контрреволюційних” дій соціаліста О. Мороза, то можна відповісти деякими аналітичними роздумами. Народ, який віддав свій голос за В. Ющенко, не сприйняв пакетного голосування і тим більше вчинку лідера соціалістів. Всім уже було відомо, що лідер опозиції перемагає на перегонах президентських виборів, а тому підрізувати йому крила могли тільки вороги. Адже було відомо, що опозиція не заперечувала потребу проведення політичної реформи, але були наміри здійснити її в спокійній атмосфері.

Соціалістам варто було б знати, що український народ йшов до своєї незалежності і свободи понад три з половиною століття, а тому зупиняти його ходу через якісь другорядні справи не було сенсу. Невже можна було ставити під загрозу втрати досягнення такої довгоочікуваної мети заради якихось вузькопартійних цілей і амбіцій однієї людини чи навіть партії, намагаючись пакетним голосуванням відібрати у всенародного Президента значну частину його повноважень?

Ті, хто пропонував забрати у народного Президента частину повноважень і передати Верховній Раді та Уряду в період, коли країна була охоплена спрутом корупції, поєднання криміналу і влади, коли більша частина економіки була в тіні, мізерний бюджет розкрадали, а місця в парламенті купували оптом і вроздріб, були нещирими і йшли проти народу. Чому? Олігархічний парламент як приймав, так і буде приймати закони та призначати уряд під свої інтереси, а коли збільшаться його права, то все опиниться в руках небагатьох олігархів. Народ же під час Помаранчевої революції обирав свого Президента, який перед усім цивілізованим світом давав клятву служити інтересам народу, а не олігархічного криміналу. Тому той, хто нав'язав пакетне голосування і реалізував його, виступив проти народу, його свободи і незалежності, захищав інтереси кримінального капіталу та старої влади. Проте справу зроблено, а тому справедливість рішення парламенту покаже майбутнє.

Імовірно, могло статися так, що опозиція не погодилася б на пакетне голосування, адже БЮТ не голосував, а це призвело б до зриву переголосування другого туру і призначення повторних виборів. Як результат, опозицію і народного кандидата було б відсторонено від боротьби, влада залишилася б стара, а тому українцям не бачити європейського вибору, свободи і незалежності ще впродовж століття, а країна залишилася б колонією нової Російської імперії. Цього тільки і чекав Президент Л. Кучма та його оточення. Такого могли добиватися тільки ті, хто ненавидить свій народ і багатостраждальну Батьківщину, бажаючи проводити на теренах України страшні експерименти. Однозначно, що ні О. Мороз, ні його партія, ні його ідея разом узяті не можуть навіть порівнюватися з втратами української нації у боротьбі за незалежність і свободу впродовж трьохсот п'ятдесяти років (1654-2004 роки). Заради справедливості треба лише здогадуватися, що соціаліст Мороз боявся появи нового Кучми.

Чорну справу зроблено, урізано владні повноваження народного Президента, народ знову обдурений, а тому українська історія не простить ініціаторам парламентської контрреволюції в період Помаранчевої революції і національного піднесення народного духу в 2004-2005 роках. Світ аплодував героям української нації, захоплювався героїкою карнавальної, ненасильницької революції, спрямованої на усунення корумпованої влади, а тимчасові “соратники” опозиції протистояли народові і майбутній новій владі. Народ же, мабуть, ще скаже своє останнє слово в справі чорного дня 8 грудня 2004 року, а тому київський Майдан і майдани в усіх куточках країни можуть знову покликати народ, як це практикували в Запорозькій Січі в складні часи.

Чи не бачили соціалісти та їхні помічники в гіркий час пакетного голосування, що творила загнана народом у глухий кут кучмівська влада?! Для того щоб утриматися на владному олімпі, використовували все і навіть власне приниження перед своїм народом. Стало зрозумілим, чому Кучма не підписував багатьох прийнятих парламентом законів щодо виборів, а спікер Литвин мовчав,

мовби нічого не відбувалося, бо вони знали про майбутні торги за булаву, а тому влада так і не визнала свою участь в організації фальсифікації виборів. Колишній Президент Л. Кравчук визнав, що влада фальсифікувала вибори, але дистанціював свого протеже Януковича від влади, пояснивши, що він тільки сподівався на допомогу влади, щоб осідлати її.

Влада та її прибічники боялися народу, а тому жоден її представник не з'явився за багато днів на Майдані перед народом. Особливо виявили свою сутність Л. Кравчук і Л. Кучма як “гаранти” Конституції, які твердо демонстрували свою неприхильність до опозиції, багатьма своїми діями завдали шкоди народові. Першому президенту Л. Кравчуку під час сфальсифікованих виборів уже не вдалося пройти між краплинами дощу і не промокнути. Він так і не прийшов на допомогу народові з порадою, не з'явився на Майдані, не промовив доброго слова до нації в пресі.

Президент Л. Кучма не підписав прийняту Верховною Радою постанову про заборону відкріпних талонів, які використовували для фальсифікації; знехтував постановою парламенту про недовіру урядові, яка, згідно з Конституцією, означала його відставку, та про відставку ЦВК; не відправив у відставку губернаторів Харківської, Донецької і Луганської областей, які своїми сепаратистськими діями вели Україну до розколу і приєднання до Росії.

Може, саме в цей критичний час В. Ющенко і члени його команди пригадали нещодавню ситуацію, яка показала, що ніколи не треба залишати ворогові чи опонентові можливості передихнути. Був час, коли під гаслами “Повстань, Україно!” та “Україна без Кучми!”, “Кучму геть!” народ хотів його вигнати. Нагадаємо, що соціалісти на чолі з О. Морозом тоді також були в опозиції. Треба було зробити лише один-два кроки до перемоги, але знайшлися технологи, які порадили деяким високопоставленим українським політикам і урядовцям звернутися до народу з проханням не чіпати Л. Кучму, бо це негативно вплине на суспільство.

Підготували лист-звернення до народу, і серед підписантів звернення були тодішні Голова Верховної Ради І. Плющ та Прем'єр-міністр В. Ющенко, підпис якого був одним із ключових, це в майбутньому йому дуже дорого коштувало. Підтримка Л. Кучми в скрутну хвилину всупереч інтересам народу може повторитися в майбутньому, адже помилки, на жаль, мають здатність повторюватися. Історія України і менталітет її народу впродовж віків, на превеликий жаль, незмінні.

Через деякий час Л. Кучма оклигав, закріпився у владі, і коли В. Ющенко пішов у Президенти, Л. Кучма робив неймовірні зусилля для того, щоб не допустити його до влади. Колишній президент Л. Кучма і його оточення нічого не зробили, щоб уберегти кандидата на найвищу посаду в державі від замаху на його життя – смертельного отруєння. Коли ж кандидат від опозиції все-таки трохи зміцнів і продовжував боротьбу, то Л. Кучма замість допомоги, навпаки, робив усе, щоб не допустити його до президентства, застосовуючи багато доступних главі держави методів. Отже, якщо йде бій, то ворога треба добивати, бо така природа боротьби. Такий висновок підтвердила українська практика, адже ні Л. Кучма, ні Л. Кравчук не виступили

з різкою критикою вбивць після того, як побачили спотворене обличчя нещодавно красивого і молодого В. Ющенка.

Не все гаразд було і в так званого єдиного кандидата від влади. Уже після закінчення виборів його довірені особи висловлювали жаль, що їхній кандидат В. Янукович не пішов до народу на Майдан після другого туру голосування і не покався за владу, адже він її представляв, а вона ж його підвела. Мабуть, результати були б дещо іншими. Треба думати, що Л. Кучмі, мабуть, ніхто не рекомендував навіть думати про Майдан, бо його там не тільки б засвистали, але вигнали б мов найгіршу людину. Народ відчував, що “гарант” не підтримував не тільки кандидата від опозиції, але і від влади, бо сподівався залишитися при владі.

Незважаючи на те, що опозиція домоглася тільки зміни ЦВК та відставки Генерального Прокурора, який сам подав у відставку, опозиція і народна воля зробили для нації багато. Країна позбулася ненависного всіма верствами населення режиму Кучми; поступово зміцнювалась демократія, почала діяти судова влада, всі відчували верховенство закону, а не влади, країна перейшла від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської системи управління, нація відірвалася від російського впливу і дедалі впевненіше виходила на шлях європейського напрямку, український народ вперше за століття повірив у власні сили і переконався, що він – народ, який примусить рахуватися з ним усіх, якщо хтось надумає маніпулювати його інтересами заради власних амбіцій.

Європейські народи і багато народів американського континенту, керівники держав цих частин світу підтримували українську Помаранчеву революцію не тільки словом, але й ділом. Уже через лічені хвилини після прийняття Верховною Радою історичних рішень 8 грудня 2004 року Хав'єр Солана та держсекретар США К. Пауел висловили підтримку, чого не зробив північний сусіда, який до цього підбурював населення українських східних областей відокремлюватися і приєднуватися до Росії. Росія знала європейські наміри народу України і намагалася провести в Президенти такого кандидата, якому можна було диктувати умови, які б не дозволили Україні самій вирішувати не тільки міжнародні, а й власні внутрішні соціально-економічні проблеми.

Після пакетного голосування 8 грудня 2004 року революційна хвиля спала, прихильники жовтогарячих кольорів, з одного боку, і синьо-білих, з другого, розпочали кадрове, стратегічне і політичне структурне перегрупування перед переголосуванням другого туру. Повсюдно панував оранжевий колір: на прапорах, рукавах, валізах, сумках і сумочках, у петлицях, на головних уборах, автомобілях, огорожах, деревах, на балконах, у вікнах, навіть як банти у котів і собак.

У парку проти будинку Уряду завмерли барабани із залізних бочок, залишився лише великий і теплий намет з мирними повстанцями, які заявили,

що стоятимуть до переможного кінця. В українській політиці поживавилось обговорення ситуації: хто виграв і хто програв в результаті “пакетного” голосування в парламенті.

На Майдані, Хрещатику, Банковій та біля Верховної Ради налічувалося близько 5 тисяч різноманітних наметів, переважно туристичних, народу в них перебувало багато, але серед них чимало було, за висловом керівників, не дуже серйозних, багато було різних групок і їхніх командирів. На початку революційних подій з усього Хрещатика і прилеглих вулиць лави для відпочинку киян та гостей було використано для обнесення наметового містечка, щоб огородитися від нападу прихильників іншої сторони і наїзду машин.

Після другого туру та рішення провести переголосування його результатів відбулися значні організаційні зміни щодо перегрупування всіх революційних сил. Кількість наметів зменшилась у десять разів, невеличкі намети замінено на великі армійські з внутрішнім обігріванням, значно зменшилась і кількість мешканців містечка, кожен з яких мав певний обсяг конкретної роботи, пов'язаної з подальшим переголосуванням. Жителі містечка неохоче переселялися з невеличких наметів у великі, звичка брала своє.

Але поступово все навкруги змінювалось на краще: лави повернули на своє місце, встановлювалась централізація революційного управління, налагоджено харчування, кожен займався справами підготовки до переголосування 26 грудня 2004 року. Завдяки перегрупуванню сил активність Майдану значно зросла, та ще й підвищилась його ефективність. Штаб опозиції розширив діяльність київського Майдану, який трансформувався у більш як тридцять тисяч невеликих майданів в усій країні (за кількістю виборчих дільниць).

Демократична революція пішла на крутий підйом. Український народ повстав проти режиму Л. Кучми. Бій завершився, а конфронтація залишилася, і ще не відомо, чим вона закінчиться. Протистоять багато потужних видимих, а ще більше невидимих сил.

1.13. Фальсифікації виборів – ні!

Вище керівництво демократичної опозиції закликала тих, хто присвятив себе служінню Помаранчевій революції до переможного кінця, їхати у свої регіони і продовжувати роботу на виборчих дільницях. Активісти, старші 27 років, за винятком студентів, освічені, комунікабельні і, звичайно, ті, які вболівають за свій народ, готувалися виїздити в усі куточки країни. У суботу 11 грудня 2004 року в Києві почали працювати щодня з 9.30 до 24.00 експрес-курси з навчання спостерігачів для роботи на виборчих дільницях. Організатори курсів брали на себе витрати на проїзд, харчування та проживання, курсантам виплачували добові, а також зарплату за час перебування на виборчих дільницях. Люди йшли добровільно, звичайно, дехто вирішив трохи підробити, але це були прихильники українського народу.

Всі, хто перебував на Майдані після 8 грудня 2004 року, поділилися на дві групи: перша – велика маса громадян, таких, які не бажали залишати Майдан, а намагалися продовжувати тиснути на владу до перемоги; друга – це новітні туристи, які приїхали до столиці, щоб побачити все і почути, скориставшись безплатними харчами, житлом і проїздом. Більшість учасників Майдану записалися взяти участь у роботі на виборчих дільницях. Розпочалися важкі будні виборчої кампанії, під час якої відбувалися складні процеси протистояння народної опозиції і влади. Влада на чолі з Л. Кучмою вигадує всілякі таємні і відкриті методи протидії, відверто нехтує законами та вимогами народу, щоб не позбутися свого панування і багатств. У владних структурах неперевіреним знавцем цієї справи був соціал-демократ об'єднаний В. Медведчук.

Нарешті 20 грудня 2004 року відбулися довгоочікувані телевізійні дебати між Ющенком і Януковичем перед переголосуванням 26 грудня. Дійство було надзвичайно цікавим – Янукович мав вигляд примітивного і неповороткого

провінціала, який не зміг відповісти на жодне запитання Ющенка, а наприкінці було помітно, що він просився сісти за стіл переговорів і про щось домовитися. Можна тільки здогадуватися про що, мабуть, про посаду Прем'єра для себе чи конкурента, а це було неприємно дивитися виборцям. Український виборець очікує появи сучасного Миколи Гоголя, він напише про ці дебати таке, що навіть самі учасники реготатимуть з того дійства. Українські провідники вчилися демократії.

На всі конкретні запитання Ющенка колишній Прем'єр Янукович відповідав загальними фразами, які зовсім не стосувалися поставленого запитання: на запитання про бюджет і пенсії він відповідав про потребу дозволити голосувати людям вдома; на запитання про протизаконну особисту приватизацію великого підприємства він відповів, що до Києва з південних областей приїдуть загони для захисту свого кандидата. Ющенко за своїм інтелектом виглядав на порядок вище за В. Януковича.

Народ з полегшенням зітхнув, коли побачив, що учасник теледебатів В. Ющенко вистояв і не прийняв пропозицію, про яку постійно натякав його суперник. Водночас за його напруженим станом відчувалося, що це коштувало йому великих зусиль – не піддатися на якусь спокусу. Тому в глядачів тих змагань залишилась якась боязнь: а чи втримається від подібних пропозицій у майбутньому обранець народу?

Дебати між претендентами на посаду президента країни провадилися в Україні вперше не тільки за роки незалежності, але і всю історію країни, а тому таке дійство дивилися всі – від старого до малого. Одна трирічна сільська дівчинка, яка чітко засвоїла пісню “Нас багато, нас не подолати”, дивлячись дебати двох дорослих претендентів на пост глави держави, сказала, що “Янукович не ходив до школи, бо не вміє говорити”. Лише одне з висловлювань тих, хто говорить своїми вустами істину, увібрало все те, про що писали і показували дорослі: робить помилки в біографічній довідці; ніхто не знайшов

школи та інституту, у яких навчався “професор”; не досліджено, як він писав кандидатську і докторську дисертації.

До речі, не треба забувати відомого факту з преси і реального стану, що за 1991-2004 роки в Україні створився величезний науковий смітник, який не владі, а народів ще доведеться розчищати, виявляти куплені, виміняні й адміністративно присвоєні наукові ступені та різноманітні звання. Саме Помаранчева революція висвітлила потаємні місця, де смердить тухлим, але ще не настав час сушити ті місця.

Кияни послідовно не підтримували кандидата від влади, і цьому є чимало прикладів. Прибічники провладного кандидата привозили людей з Донеччини й інших східних регіонів до Києва в період Помаранчевої революції; вони були недоглянуті, холодні і голодні; на запитання про їхні найближчі дії вони просто не знали, що відповісти. Кияни їх годували, тепло ставилися, і гості переходили до опозиції. Команда В. Януковича розставляла намети за кандидата від влади, але вони швиденько зникали, бо ті, хто приїхав, просто втікали.

У Києві на площі Слави 24 грудня 2004 року встановили сцену, і з неї востаннє виступив у вечірній час В. Янукович. Зібралось чимало людей, претендент мавпував помаранчевих і закликав присутніх бути на площі до переможного кінця, не залишити сцени і продовжувати виступати. Однак тількино претендент закінчив свій виступ і пішов, люди також почали швиденько розходитися, а концерт слухало не більше сотні людей. Наступного дня вранці жодного сліду від збіговиська не залишилося, зникла сцена, не було ніяких людей, площа Слави була порожньою. Усе це свідчило про те, що люди прийшли на зустріч з претендентом не зі своєї волі, їх зобов'язали або дали гроші, а тому, послухавши виступ як основну подію, заради якої їх туди привели, швиденько розійшлися. Це зайвий раз підтверджувало, що народ, який приїздив з Донеччини і Луганщини, мав такий самий намір миттєво зникнути з Києва.

Після рішення Верховної Ради і Верховного Суду про переголосування другого туру виборів, призначене на 26 грудня 2004 року, та зміну ЦВК, а

особливо її керівництва, відбувалися суттєві зовнішні зміни в організації виборів. До будівлі, у якій розміщується ЦВК, знову повернувся спокій, прибрали огорожу, немає органів правопорядку на всій території, зникла підозріла техніка для охорони штабу фальсифікаторів у кінотеатрі “Зоряний”.

Перед днем переголосування 26 грудня 2004 року навколо ЦВК ніякої охорони, волевиявлення народу відбувалося тихо і мирно. Якщо в першому турі охорона ЦВК була, але не дуже сильна, то в другому турі чомусь цю організацію охороняли так, що були два залізні паркани, спеціальні автомобілі з водою і піском, величезна кількість спецназівців, працівників міліції, служби безпеки із собаками

і кулеметами. Тож, навіть неозброєним оком можна було побачити, що влада має намір зробити щось таке, унаслідок чого після другого туру голосування доведеться оборонятися. Так воно й вийшло.

На період переголосування кандидат від влади замінив усіх своїх основних представників у виборчій кампанії і призначив невідомих, невизначених та скандальних особистостей: Н. Шуфрича – представником у ЦВК і Т. Чорновіла – керівником виборчого штабу. Адже тільки такі хлопці, володіючи певним менталітетом, могли включити до оскарження дій у ЦВК як аргумент визнання неправомірними результатів виборів на користь В. Ющенко те, що під час переголосування в окремих округах із машин, які проїздили біля виборчої дільниці, лунав Гімн України. Саме вони зтягували визнання В. Ющенко главою держави, даючи можливість Кучмі і Януковичу забрати незаbrane майно та замести сліди: сховати кінці у воду; вивезти кошти за кордон; заднім числом оформити приватизацію; штампувати укази про кадрові призначення і незаслужені нагороди; знищити інформацію про зловживання.

Зі скрипом В. Янукович заявив, що подає у відставку, але Л. Кучма підписав відповідний документ лише через кілька днів. Підраховують голоси виборців під час переголосування, яке відбулося 26 грудня 2004 року. Кандидат від влади та керівник його штабу і представник у ЦВК знято не бажають визнати свою

поразку, а тому все затягують. Центральна виборча комісія не поспішає, бо слід дотримуватися норм закону, щоб не дати команді, яка отримала поразку, знайти якісь недоліки: вивчає документи, підраховує голоси, розглядає скарги представників провладного кандидата і відхиляє їх. Щоб не потрапити в розставлені владою тенета, нова ЦВК все ретельно перевіряє, дає можливість переможеним скористатися своїм правом переможеного звернутися до судової влади.

Розглянувши необґрунтовані скарги переможеного у виборах, ЦВК тільки в останній день визначеного законом строку підрахунку голосів оголосила результати переголосування – за В. Ющенко 51,99%, або 15 115 712 виборців, за В. Януковича 44,2%, або 12 848 528 виборців. Як видно, досить суттєва різниця між кількістю голосів за двох кандидатів, вона становила майже 8% при 2% на виборах Президента США. У США переможений потиснув руку переможцю, і 20 січня 2005 року відбулася інавгурація. В Україні знову ж на вимогу переможеної сторони Верховний Суд забороняє публікувати результати переголосування до прийняття ним остаточного судового рішення.

Верховний Суд розглядає скарги штабу Януковича на дії ЦВК і відхиляє їх, зокрема не прийняв до розгляду багато касет, де зафіксовано, на думку позивачів, недоліки проведення переголосування. Не треба недооцінювати мертвої хватки В. Януковича, це не ті два хлопці, Шуфрич і Чорновіл, призначені очолити його офіційний штаб на останній бій переголосування, бо вони тільки ширма, щоб шуміти з піною на губах.

Переможений кандидат задовго до переголосування на засіданні Ради національної безпеки в санаторії “Пуща-Водиця” зробив таку заяву: “Я особисто не сприйму результатів виборів Президента України до того часу, доки усіма передбаченими Конституцією України засобами і процедурами не буде доведено мені і українському народові правдивість і легітимність цих результатів”.

Нечувана фальсифікація виборів глави Української держави підтвердила, що влада Л. Кучми і її “єдиний кандидат” В. Янукович на ділі своїми намаганнями монополізувати і “прихватувати” державну владу знехтували волевиявленням

українського народу. У помаранчеві революційні дні народ їм цього не дозволив. Проте не слід нехтувати потужні сили різних бізнесово-олігархічних кланів. Цьому народ знову не вперше стане очевидцем, коли 2006 року розпочнеться надзвичайно гостра і жорстока боротьба за законодавчу і виконавчу владу.

Така боротьба неминуха, бо “кучмізм” буде прагнути реваншу. Щодо таких очікувань нова демократична влада не повинна мати ілюзій. Згадаймо недалеке українське минуле, коли деякі члени сучасної нової влади, наперекір волі народу, дали можливість Л. Кучмі втриматися в президентському кріслі.

1.14. Повторний іспит судової влади

Народний кандидат переміг ще в першому турі, а наступні тури лише підтверджували його статус, але стара влада Л. Кучми не здавалася, навіть після першого і повторного голосування другого туру. Представники провладного кандидата, використовуючи досвід недавньої судової боротьби опозиції проти фальсифікації результатів голосування другого туру виборів, підготували безліч звинувачень, надуманих і непідтверджених. Їх швиденько подали до Верховного Суду на оскарження процесу переголосування. Розгляд Верховним Судом скарги переможеного кандидата В. Януковича було призначено на 17 січня 2005 року для прийняття кінцевого правового рішення.

У понеділок 17 січня 2005 року Верховний Суд під головуванням Анатолія Яреми розпочав розгляд скарги В. Януковича на ЦВК. Як і попередній, судовий розгляд державно-правового дійства транслювали більшість телевізійних каналів країни. Саме цього дня українська судова влада складала екзамен не стільки перед своїм народом, як перед світовою, особливо європейською, спільнотою, оскільки адвокатами кандидата, який потерпів поразку, були представники відомих європейських фірм зі Швейцарії. Слава Богу, що наші судді витримали екзамен найкращим чином і не схибили перед найнятими

старою владою відомими адвокатськими фірмами. Ставало зрозумілим, що українські правові фірми та їхні експерти аж ніяк не поступаються європейським. Телебачення дозволило світові спостерігати дійство історичного значення.

У вівторок 18 січня 2005 року тривало засідання Верховного Суду України з розгляду скарги до ЦВК представників претендента В. Януковича. Складалося враження, що заяву й обґрунтування до неї списано з документів про фальсифікацію другого туру голосування 21 листопада 2004 року, поданих представниками від опозиції, і цей же суд їх розглядав, задовольнивши прохання В. Ющенко як позивача. Представники провладного кандидата В. Януковича вважали, що і вони виграють справу, оскаржуючи рішення ЦВК про перемогу Ющенко. Особливий акцент робили майже на всі ті фальсифікації, які були 21 листопада 2004 року. Намагалися говорити про можливі входження в комп'ютерну систему підрахунків голосів, що не всі інваліди змогли проголосувати, не вистачало бюлетенів і багато іншого. Єдине, чого не було у позивачів, так це конкретних доказів і аргументів. Мабуть, зі шкільної парти навчалися списувати у сусіда і продовжують мавпувати в дорослому віці.

Брак аргументів та намагання затягувати судовий процес спонукали позивачів від влади вимагати заміни спочатку Голови Верховного Суду А. Яреми, який бездоганно провадив судовий процес. Коли колегія суддів Верховного Суду не прийняла цю вимогу, позивачі висловили недовіру всій судовій колегії, яка брала участь у судовому процесі. Після наради в дорадчій кімнаті вимогу позивача не було задоволено, а зі своєї сторони судова колегія внесла пропозицію надати кожній із трьох сторін час у півтори години для викладу своїх вимог: стороні позивача, тобто владі і зацікавленій стороні, опозиції і Центральній виборчій комісії.

Першими виступали представники позивача, тобто В. Януковича, вони використали весь свій час, виступило шість представників, доводячи уже відоме

або висловлюючи якісь припущення. Судді і присутні з боку зацікавленої сторони, та також представники ЦВК терпляче слухали байки Н. Шуфрича і його команди, але їхній рівень був дуже низький як щодо фактажу і доказів, так і щодо юридичної освіти. Особливо згуртованою командою були відносно молоді представники ЦВК на чолі з заступником голови ЦВК М. Ставнійчук, які достойно провели виборчу кампанію 26 грудня і кваліфіковано захищали свої дії на судовому процесі. Добре і кваліфіковано поводитися представники зацікавленої сторони на чолі з М. Катеринчуком, було видно, що вони поводити себе як переможці, а тому не витрачали багато часу на запитання та відповіді, не нервували, толерантно ставилися до переможених.

Засідання Верховного Суду України тривало і 19 січня 2005 року, на ньому першими доповідали представники ЦВК, виступили чотири співдоповідачі, які навіть не використали відведений їм час. Вони доводили безпідставність звинувачень у бездіяльності ЦВК і просили суд залишити скаргу без задоволення. За ними висловлювали свої думки інші представники зацікавленої сторони, які також не використали відведений їм час і вимагали не задовольняти скаргу позивача.

Цього дня заслухали свідків — членів оновленої ЦВК, які підписали протокол про результати переголосування, але із застереженнями, і полягали вони в тому, що, мовляв, деякі інваліди не мали змоги проголосувати в домашніх умовах. Один із цих свідків не з'явився, пославшись на хворобу.

Отже, заслухали тільки одного зі свідків – представників ЦВК. Що це за член ЦВК, який, і підписуючи протокол про результати підрахунку голосів, довгенько пояснював свої застереження щодо обмеження голосування в домашніх умовах? Це представник комуністів, які його туди направили для виголошення своїх же гасел, але основне це те, що він же житель Луганська, навіть колишній народний депутат від цієї області. Він нічого поганого не доказував проти своїх колег із комісії підрахунків голосів, навіть говорив, що ЦВК зробила неможливе в такий

стислий строк і добре провела вибори, але було видно, що його направили комуністи, а також земляк-претендент, який програв вибори.

Далі судді розглядали матеріали позивача, вміщені в шістсот двадцять один том. Кожному судді було доручено ознайомитися з певною частиною томів і висловити свої думки в залі засідання, що було зроблено, і після цього оголосили перерву. Всі з напругою очікували: як ті, хто був присутній у залі, так і весь український народ, кожного цікавило, з яким результатом закінчиться день 19 січня 2005 року.

Напруга була великою, адже Верховний Суд ще раніше прийняв рішення про заборону друкувати повідомлення про рішення ЦВК стосовно результатів виборів, строк якої закінчувався саме цього дня, якщо не буде прийнято іншого рішення. Коли ж до кінця робочого дня іншого рішення суд не винесе, то уже 20 січня народ мав змогу побачити в пресі рішення ЦВК про закінчення виборчого процесу й обрання нового, третього Президента України.

У залі Верховного Суду йшла жвава дискусія між представниками опозиції і влади: після перерви представник позивача зачитав клопотання не друкувати матеріали про результати виборів до того часу, доки йде судовий розгляд питання. У свою чергу, зацікавлена сторона і представники ЦВК виступили категорично проти, нагадавши, що згідно із Законом і рішенням суду строк заборони друкувати матеріали діє п'ять днів і закінчується о 24 годині 19 січня 2005 року, що змусило суд іти радитися в спеціально відведену дорадчу кімнату.

Після наради було повідомлено, що своє ставлення до перенесення строку оприлюднення результатів виборів суд вирішив висловити після розгляду справи за суттю. Відповідно до встановленої процедури розпочалось обговорення великої кількості томів справи, у яких представники влади подали матеріали доказів. Цікавим було те, як з'ясувалося в процесі судового розгляду, що всі ці докази не мали ніякої цінності: переважна більшість матеріалів являли собою ніким не засвідчені копії; значну частину скарг виборців було написано тією самою рукою, але на різні прізвища і також у вигляді копій; щоб створити велике

враження про велику кількість документів, той самий документ вміщували в кількох томах; як юридичні докази використовували вирізки з газет та роздруковані матеріали повідомлень з Інтернету; більшість матеріалів стосувалося тих проблем, які Верховний Суд чи ЦВК уже розглядали і щодо яких уже було прийнято рішення.

Зайвий раз ставало зрозумілим, що позивачі затягували час, але чому, то цього, мабуть, ніхто не знав, навіть нові головні дійові особи – керівник виборчого штабу позивача і його представник у ЦВК. Були підстави думати, що про основну мету затягування судового розгляду справи з боку влади знали лише двоє – Президент, що перебував на владному олімпі останні години, і його Глава Уряду як кандидат від влади.

Пізно ввечері 19 січня все ще тривало засідання Верховного Суду, його рішення з нетерпінням очікувала вся Україна та зарубіжні країни. І ось близько 19 години Верховний Суд України відхилив клопотання позивача і дозволив друкувати матеріали ЦВК від 10 січня про перемогу В. Ющенка. Величезний марафон президентських виборів закінчився в ніч з 19 на 20 січня, коли Голова судової палати Верховного Суду України Анатолій Ярема виголосив ухвалу про незадоволення позову В. Януковича щодо неправомірних дій ЦВК.

Засідання Верховного Суду тривало і вночі до повного розгляду всіх питань скарги і винесення кінцевого вердикту. Газети “Урядовий кур’єр” та “Голос України” з опублікованими матеріалами Центрвиборчкому про обрання третього Президента України о 2-й годині ночі 20 січня доставили до Верховного Суду і роздавали присутнім на засіданні.

Новий Президент України і його оточення висловили бажання, щоб прийняття присяги відбулося в день злуки українського народу, тобто 22 січня 2005 року, хоча часу, щоб запросити представників іноземних держав прибути на інавгурацію, залишалось дуже мало, а тому дату змінили: присягу складатиме новий Глава Держави 23 січня 2005 року.

1.15. Знання української історії не завадить

Майдан Незалежності впродовж двох місяців (22 листопада 2004 року – 22 січня 2005 року) був пульсом української державності, виявом устремлень українців до самоуправління, твердої витримки і національної толерантності, а головне, була продемонстрована світові і самим собі глибинна народна єдність. Наперекір недоброчливим твердженням про недостатню згуртованість саме українці продемонстрували яскраво виражену єдність помислів і згуртованість. Чи це не нове народження якісних рис українського народу, чи, може, вони тільки дрімали і в певних умовах виявляються для захисту своєї свободи?

На відміну від багатьох націй, українці постійно боролися, і якщо подивитися на їхню історію, то це суцільна боротьба народу і провідників нації, гетьманів, кошових отаманів Запорозької Січі, народних месників. Народи, які живуть у спокої та ілюзіях свого благополуччя, несподівано гинуть, бо їхня загибель підкрадається стиха, а коли катастрофа настає, то народ виявляється не готовим до випробувань, і – кінець. Українська нація боролась, гартувала свою волю до боротьби, у яку вірила, що вона настане. Довгенько народ мовчав, але все його єство кипіло до пори і певного часу:

*У нас воля виростала,
Дніпром умивалась...³⁹*

У світовій історії безліч таких прикладів, але найсвіжіший – розвал СРСР, адже ніхто не думав і не гадав, що величезна і грізна імперія доживає останні години, але все сталося миттєво 1991 року, що навіть безпосередні учасники, причетні до цієї події, не зрозуміли, що відбулося. В українського народу впродовж усіх літ боротьби була національна ідея – здобути незалежність від сусідів, зберегти свою історію, мову чудову, культуру, самобутність, адже все це було під загрозою знищення. Боротьба простежувалася в усьому – у військових

---

³⁹ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 246.

діях, народних рухах, гетьманських непокорах, державних актах, мистецтві, культурі, науці, літературі, мові, побуті, традиціях. Завжди, коли тільки випадала нагода, народ і його провідники розпочинали боротьбу за незалежність, за волю і власну гідність.

Національна ідея, яка об'єднувала, об'єднує і кінець кінцем об'єднає в майбутньому українське людство, – незалежність і свобода. Саме за ці фундаментальні основи української нації боролися її славні сини: І. Гонта, М. Залізник, У. Кармелюк – за національну свободу проти поневолювачів сусідніх держав; Б. Хмельницький, якого росіяни занадто вихваляють, та І. Мазепа, якого, навпаки, проклинають до цього часу, – вони шукали шлях до української незалежності і волі; далші гетьмани України й отамани Запорозької Січі постійно виявляли устремління до незалежності Української держави, за що гинули в російських тюрмах.

Проте навіть після здобуття Україною незалежності 1991 року і демонстрації підтримки цієї незалежності в буремні дні Помаранчевої революції 2004-2005 років деякі “Союзи” виявляють незнання історії. У школі за таке ставлять двійку. Керівники цих організацій намагаються проникнути в різні шпарини української історії під гаслом утримання чи відновлення для України становища меншого брата. Якась партія “Союз”, очолювана керівником державної установи, посилає своїх емісарів до Суботова і обіцяє виділити кошти для реставрації церкви на ознаменування того, що Б. Хмельницький був палким прихильником близьких стосунків з Росією, а це саме те, за що ратує ця організація.

Це гроші і наміри від лукавого, бо якраз за те, що Б. Хмельницький схавенувався і відмовився від вчиненого в Переяславі 1654 року, Російська імперія та її наступник Радянський Союз робили багато, щоб знищити все, що стосується імені великого гетьмана: він поплатився життям; його прах викрали і невідомо, де він; родинний маєток гетьмана разом з церквою зруйновано; гетьманську

столицю Чигирин перетворено в занедбане, нікому невідоме містечко без промисловості і шляхів сполучення.

Україна була закута в кайдани, і просвіту не було. Майже через двісті років український пророк Т. Шевченко, дивлячись на погибель свого колись тихого і милого краю, з докором звертався до гетьмана за його прорахунок:

... *Ой Богдане,
Нерозумний сину!*

Останній гетьман України К. Розумовський намагався хоча б трохи вибороти самостійності для Української держави, і це стало причиною ліквідації українського гетьманства; українські козаки постійно боролися з російськими царями за свободу і незалежність, за що цариця Катерина II взагалі ліквідувала Запорозьку Січ; видатний син українського народу Тарас Шевченко писав твори на захист поневоленої України, і за це його гноїли на солдатській службі; письменник українського походження з роду Розумовських Олексій Толстой оспівував вільності Київської Русі і Великого Новгороду, за що звідусіль відчував недоброзичливість; відомий політичний керівник часів радянської імперії П. Шелест тільки за книгу “Україна наша Радянська”, де проглядалися лише спогади про українську історію і свободу, був звільнений з усіх постів державного управління і направлений працювати в слабеньке КБ підмосковного заводу.

Нова влада не може забувати й інші приклади важкої української історії і долі народу. Адже народ бачить, що з перших днів після закінчення перебування народу на майдані Незалежності між основними учасниками революційних подій розпочалася гризня – боротьба за посади, сфери впливу, за місце поближче до президента. Водночас справи в державі вирішують не найкращим чином, допускають постійні недоречності, спостерігається неузгодженість дій на всіх ділянках державної влади. Що з цього в кінцевому підсумку виходить, показує нам наша рідна історія: від того народ завжди перебуває в ярмі, а національні провідники – в тюрмі або гинуть.

Київські князі й українські гетьмани душили один одного, і Україна на 350 років потрапила під ярмо північного сусіда. Адже і сам І. Мазепа виступав проти тих, хто не підтримував Петра І. Перший Президент України М. Грушевський не знайшов спільної мови зі своїми сподвижниками, і країна втратила самостійність на цілих 70 років.

У середині ХХ століття теоретик, ідеолог і керівник УПА С. Бандера та лідер ОУН Лев Ребет зі Львівщини так і не знайшли між собою спільної основи співпраці. У післявоєнний період вони дотримувалися протилежних думок щодо шляхів розвитку відносин з українською еміграцією в майбутньому. Ці розбіжності використали органи КДБ і підготували вбивцю українського походження.

У результаті українців вбивали руками українців. Українські герої Л. Ребет – з Львівщини, С. Бандера – з Івано-Франківщини, їх вбивця Б. Старшинський – земляк із Львівщини. Вони пройшли через війну, тортури, гестапо, нищення червоної армії і радянських репресивних органів, але в мирний час не знайшли спільної мови, і їх обох вбили радянські репресивні органи: Л. Ребета – 1957-го, а С. Бандеру – 1959 року.

Новітня історія свідчить, що Л. Лук'яненко, С. Хмара, В. Чорновіл, брати Горені довгі роки поневірялись по тюрмах за те, що боролись за вільну Україну у важкі радянські часи. Коли ж Україна стала незалежною, то вони розбрелися по різних партіях, які хочуть незалежності, але у власному розумінні і поодиноці гинуть.

Де згуртованість і єднання?

Борців за незалежність не допустили до влади, яку прибрали до рук колишні комуністи, що також між собою чубляться. Прем'єр В. Пустовойтенко мовби зробив донос на колишнього прем'єра Лазаренка, який подав до суду позов за наклеп. Президент Л. Кучма зовсім не ладнає зі спікером парламенту О. Морозом, із прем'єрами П. Лазаренком та Є. Марчуком. Всі прем'єри не ладнають із парламентарями, які не приймають належних законів,

потрібних для суспільства. Створено величезну кількість партій, кожна з яких намагається самостійно урядувати. Чи й надалі таке буде?

Пророче звучать слова Тараса у його посланні з минулого – “І мертвим, і живим, і ненарожденним...”:

*Доборолась Україна
До самого краю.
Гірше ляха свої діти
Її розпинають.*

Така відцентрова сила в нашому менталітеті, сформованому під дією вливання крові європейців і азіатів за часів Російської імперії. Європейці – демократи, волелюбні люди, азіати ж дотримуються дисципліни, підпорядкованості одному лідеру, начальнику, і як той скаже, так має бути. Отже, у суспільстві діють дві протилежні відцентрові сили. Одна частина людей, у яких більше генів свободи, готова самостійно приймати рішення і відповідати за свої справи, своє майбутнє. Інша частина готова очікувати лідера, начальника, партії, щоб виконувати вказівки.

Та більше у багатьох людей уживаються ті і ті гени, а тому поведінка кожного індивідуума кожної миті не визначена. Не дивина, що українці добре ставляться один до одного, але часто не ладнають з різних причин. Це значний контраст з іншими, так званими “чистими” націями. Все це постійно впливає на поведінку як кожної людини, так і всієї нації, суспільство не визначено і кожна людина не визначена, а тому для такої нації складно придумати не тільки теорію розвитку, але й національну ідею. Мабуть, це плата за розміщення території України на межі між Європою і Азією, якою українці дуже пишаються.

Це лише фрагменти великої боротьби українського народу за свою свободу. До всіх гнобителів українського народу звертався і попереджав національний пророк Т. Шевченко:

*Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде.*

*Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!* ⁴⁰

Не тільки ці думки, але і багато інших дають підстави заявити, що Помаранчева революція громадянської непокори всього народу була підготовлена попередніми поколіннями, які зазнали величезних страждань заради подій початку ХХІ століття.

Перебування в складі Російської імперії з 1654 року призвело до суцільного витіснення у свідомості українців таких понять, як самостійність, національна єдність, національна ідентичність. Мабуть, це одна з основних причин того, що впродовж буремних 1917-1920 років в Україні не проповідували і не сприймали не тільки ідеї М. Міхновського про самостійність і національне самовизначення, але навіть не згадували бажання останнього Гетьмана України К. Розумовського про одержання автономно-федерального устрою, якого він випрошував у російської імператриці, та запропонованого новими, хоча й нерішучими, провідниками української державності М. Грушевським і В. Винниченком.

Народ не був підготовлений сприйняти поняття реальної незалежності. Знову, як Б. Хмельницький намагався шукати виходу після підписання Переяславської угоди, коли невдовзі зрозумів, що його ошукали, В. Винниченко також після загравання з більшовиками, побачивши, що одержати Україні будь-яку автономію не вдасться, закликав Центральну Раду, але тільки в ІV Універсалі, до самостійності. Проте, як і за часів Б. Хмельницького, все було даремно, запізнилися, а тому росіяни завжди тримали українців у ярмі.

Для того щоб народ був підготовлений до сприйняття ідей Помаранчевої революції, потрібно було багато жертв. Щоб у свідомості мас відновилося сприйняття поняття незалежності, як об'єктивної сутності, українському

---

⁴⁰ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 244.

народові належало пройти неймовірні випробування впродовж ХХ століття: простий люд зазнав громадянської війни і голодоморів; усі верстви населення перенесли небачені репресії комуністичного режиму; герої УПА віддавали своє життя в горнилі нерівної боротьби 40-50-х років; інтелігенція здійснила акцію визвольного руху 60-х років. Ось таких жертв зазнав український народ, щоб відбулася Помаранчева революція, яка здивувала світ.

У часи громадянської непокори було чимало прикладів волевиявлення українського народу, коли проривався дух козацької вольниці під гаслом “Так далі жити не можна”: Висунська республіка – з’явилась на Миколаївщині перед початком перевороту в Росії 1917 року; Гуляйполе – дивовижний феномен світової історії періоду громадянської війни; Помаранчева революція – з майдану Незалежності Києва на початку ХХІ століття поширилась на всю Україну.

Пам’ятаймо свою історію, як творили самоорганізацію наші предки. Запорозькі козаки, постійно перебуваючи під протекцією спочатку польського, потім російського урядів і частково кримського хана, в усі часи мали власну управлінську структуру, яку щороку переглядали і, якщо треба, змінювали. Страждали козаки, що завжди комусь служили, і постійно відповідали своїм кривдникам непо корою, але кайдани нагадували про неволю:

Так от як кров свою лили

Батьки за Москву і Варшаву,

І вам, синам, передали

*Свої кайдани, свою славу! **41***

Козаки служили іншим народам і державам, але не втрачали своїх національних коренів, життєвих звичаїв. Щороку на Новий рік козаки збиралися на Січі і до всього товариства звертався кошовий отаман: “Паны молодцы! У нас сегодня Новый год; не желаете ли вы, по старому обычаю, переменить свою

---

⁴¹ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 246.

старшину и вместо неё выбрать новую?” Якщо товариство було задоволене своєю старшиною і від громади козаків не лунали слова недовіри, то товариство схвально відповідало: “Вы – добрые паны, пануйте ещё над нами!” Після цього вирішувалися різноманітні економічні, соціальні, судові і військові проблеми. Враховуючи нерівномірні природні багатства запорозьких угідь, козаки щороку жеребкуванням розділяли між собою користування ріками, озерами, лісами, місцями полювання на звірину, рибної ловлі, і що кому траплялося, тим кожен був задоволений, а через рік все знову змінювалося.

Проте в разі незадоволення старшиною чи кошовим вигукували: “Покинь, скурвий сину, своє кошев’є, бо ти вже козацького хліба наївся! Іди собі геть, негідний сину, ти для нас неспособен! Положи свою булаву, положи!..” Вся старшина добре усвідомлювала, що її обирають на рік і щороку треба давати звіт всій козацькій громаді, а тому вона рідко допускала якісь прорахунки без відома всіх козаків, але коли все-таки траплялись провини з боку кошового чи інших старшин, “... то она казнилась за то смертю”⁴².

Наведені гасла і розмови зі своїми провідниками були не тільки за часів козаччини, коли український народ обирав свого кошового отамана, якого можна прирівняти до сучасного Президента країни, якого також обирали хоча і під гаслами ХХІ століття, але вони були співзвучними з минушиною. До старшини, тобто державних діячів, які зневажили довірою народу, і головного старшини – Президента лунало на майдані Незалежності 2004 року напрочуд схоже з часів Січі: “Банду – геть!”, “Кучму геть!”, “Дармоїди”, “Кучма і Янукович – нари будуть поруч”, – Кисельова – на кисіль”, “Ні – союзу Чека і Зека”, “Курица – не птица, Москва нам – не столица”. Зв’язок поколінь простежується чітко та однозначно. Хай сучасна старшина не забуває свого становища, адже старшина часів Запорозької Січі йшла на зібрання козаків без шапок і “... наче на судне місто”.

---

⁴² Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків: У 3 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 166.

Організаційні формування українців свідчать, що всі попередні виступи закінчувалися не народженням чогось нового в державотворенні, організації новітнього суспільного життя, як цього вимагає теорія революційних змін, а поразкою з великими втратами, зокрема й надії. Народний ентузіазм у минулому перетворювався на благодворний порив, але постійно ставалося так, що вивільнену при цьому енергію народного руху використовували не для блага народу, а для інших сил, здебільшого підпорядкованим сусіднім державам. Українці споконвіку були романтиками, але свій розум і практичні дії спрямовували не в національне русло, а на благо своїх гнобителів.

З часів Б. Хмельницького минуло три з половиною століття, але в нашій славній Україні ніщо не змінилося. На початку ХХІ століття, як і в ті далекі часи, землю розікрали й тихо розпродають, люди їдуть на чужину гроші заробляти, росіяни риють Тузлу, щоб нам дошкулити. Чи не про сучасну ситуацію ще в далекі часи писав Т. Шевченко:

*Степи мої запродані
Жидові, німоті,
Сини мої на чужині,
На чужій роботі.
.....
І могили мої милі
Москаль розриває...⁴³*

Упродовж усього періоду вияву непокори в суспільстві відчувається напруга, народ втратив будь-яку довіру до влади і перебував у напрузі та очікуванні. Ще до закінчення судового розгляду та винесення остаточного рішення щодо результатів виборів не менша напруга відчувалася і в стані опозиції. Виявились елементи розбалансованості дій, коли десь числа 14-15 січня В. Ющенко від імені “Нашої України” підписав відозву до мешканців наметового містечка

---

⁴³ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 166.

звільнити від наметів Хрещатик, а також знести намети в Маріїнському парку перед Кабінетом Міністрів. Проте мешканці наметових містечок заявили, що будуть очікувати інавгурації Президента, і в неділю ввечері 16 січня, тобто в переддень розгляду справ у Верховному Суді намети залишалися на Хрещатику та перед урядовим будинком.

Здавалося, що ситуація виходить з-під контролю керівництва помаранчевої непокори. Найбільш авторитетна серед народу Ю. Тимошенко підтримала дії мешканців наметового містечка, заявивши, що вони відстоювали революцію в найбільш тривожні години революційних подій і мають право самостійно вирішувати і планувати свої дії. Представники фракції БЮТ проводять багатотисячні мітинги в областях західного регіону з вимогою призначення Ю. Тимошенко главою уряду. Сама ж Ю. Тимошенко на прес-конференціях заявила про потребу дотримання підписаної перед початком виборчої кампанії угоди, де зафіксовано домовленість надати їй посаду прем'єра в разі перемоги В. Ющенка.

Цим скористався лідер соціалістів О. Мороз і також вимагав дотриматися угод про надання урядових посад для представників Соціалістичної партії. Після відмінної поведінки народу на майданах країни його революційні лідери виявили приховані риси давно минулих літ періоду гетьманщини, коли кожен хотів триматися за булаву.

Відчувається якась напруга з визначенням глави уряду, мабуть, не всі учасники коаліції задоволені своїм представництвом, що зразу ж відчули "дружні" сусіди. Московські канали 15-16 січня зі зловтіхою показували багатотисячні мітинги у Львові та інших областях, які проводила фракція Ю. Тимошенко на її підтримку на посаду прем'єра, телеканал повідомив, що вже тиждень Ю. Тимошенко не спілкується з В. Ющенком. Складалася ситуація, яка завжди притаманна українцям, коли за справу береться народ, то все зрозуміло і відбувається згідно з його вимогами, а коли справа переходить до старшини, то

чуби летять і ніколи вони не можуть поділити влади, що стало постійною насмішкою навіть у світі: “де два українці, там три гетьмани”.

Подібне може бути продемонстроване після так вдало проведеної Помаранчевої революції, яка здивувала світ, і він нею продовжує захоплюватись, методи якої перекинулися в інші країни. Народ молився і сподівався, що цього разу Бог не допустить посміховиська і зглянеться на українських провідників нації, бо їм може це так не минеться, як було і за часів Запорозької Січі. Як показали подальші події, приказка цього разу не справдилася, лідери Помаранчевої революції порозумілися, всі одержали переважно ті пости, про які домовлялися перед початком виборчої кампанії: Прем'єром стала Ю. Тимошенко, Державним секретарем – О. Зінченко, державні посади одержали П. Порошенко і А. Кінах.

Партія соціаліста О. Мороза зайняла багато важливих міністерських постів, а отже соціалісти ввійшли в урядову коаліцію. Вибіркове опитування засвідчило, що більшість призначень народ підтримував, тобто нова влада прислуховується до його волі. Однак історія ще покаже, як підуть справи нової влади, народ має на неї надію й очікує повернення великого кредиту довіри.

Народ на майданах України проголошував світлі ідеї, линув у думках до реальної незалежності і сподівався, що до влади мають прийти не ті, хто хоче ще більше поповнити свій мішок, а люди з чистою совістю, які свою долю пов'язали з долею народу. Не все так сталося після приходу нової влади, а тому повсюдно чути людський гомін і запитання, запитання...

Народ хоче зрозуміти різницю між купівлею багатою людиною депутатського мандата, високодохідного підприємства чи ще чогось приємного та отриманням високої посади у владній структурі за фінансову підтримку опозиції, яка боролася проти старої влади. Звідусіль чути, що різниці ніякої, а тому народ як боровся, так і буде боротися проти спроб все купити, аж до повного очищення. Адже відомо, що істинні борці за свободу України і свободу її народу завжди не

мали грошей, а тому до влади приходять невідомі люди, яким віддавати владу ризиковано. Великі народні сподівання мають справдитися.

1.16. Важка перемога демократії

Виборча кампанія глави Української держави розпочалася на початку липня 2004 року, коли на Співочому полі в Києві перед величезною кількістю народу В. Ющенко заявив: “Я йду в Президенти”, і закінчилася через 202 дні 20 січня 2005 року. Помаранчева революція, наметове містечко і півмільйонні мітинги на майдані Незалежності в Києві вразили світ, нагадали європейцям про українців, пробудили росіян та інші народи колишньої радянської імперії.

У боротьбі за свободу український народ одержав перемогу, довівши сусідам і всьому світові, що він не лякливий народ і вартий своєї цілісності на землі, який терпляче і гідно впродовж століть готувався до борні і нарешті довів світові свою спроможність перемагати в боротьбі за існування на землі. Помаранчева революція показала характер конкретної людини, цілої нації з її звичаями, вдачею, релігією порівняно з іншими народами, їх зв'язок і відмінності. Треба враховувати, що нерівність природних якостей, талантів і духовної енергії створює значно більше відмінностей, ніж нерівність у сфері соціально-економічних і громадянських відмінностей.

Події в Україні вписалися в канву центральних міжнародних подій, що можна простежити хоча б на прикладі кількох днів початку нового року, зокрема 17-19 січня 2005 року: Верховний Суд України розглядає з участю швейцарських адвокатів безпідставні звинувачення ЦВК щодо її бездіяльності під час переголосування 26 грудня 2004 року; всі міжнародні спостерігачі, а їх було понад 13 тисяч, визнали проведення виборів за допомогою переголосування 26 грудня найдемократичнішими з усіх країн колишнього Союзу; Верховна Рада України обговорює проблему призупинення розкрадання національного

багатства старою владою, використовуючи для цього останні можливості колишнього президента видавати таємні розпорядження; у США сенат розглядає питання призначення на посаду Держсекретаря Кондолізи Райс, яка у своїй промові попросила скасувати щодо України дію закону Веніка, який застосували до неї ще 1974 року за часів перебування в складі СРСР, коли імперія Союзу чинила перешкоди для еміграції євреїв.

Два тури голосування і одне переголосування в 2004-2005 роках показали, що народ підтримував опозицію добровільно, за велінням серця, свого оновленого духу свободи. Влада ж завжди застосовувала адміністративний вплив на людей, які начебто підтримували її. Справді, чимало людей голосували за кандидата від влади, але це не означало, що кожен із тих людей голосував за Януковича, бо він був не тією людиною, до якої можна ставитися з теплотою та довірою. Народ голосував за політику провладного кандидата, спрямовану на тісний зв'язок з Росією та протистояння західним орієнтирам Української держави. Та частина народу, яка вболівала за долю своєї нації і держави, підтримувала устремління В. Ющенка, який давав обіцянку творити Українську незалежну державу на основі тісних стосунків з європейськими країнами та країнами світу, а також країнами – споконвічними сусідами. Події на майданах країни і 202 дні виборів глави держави в 2004-2005 роках відкрили для народу істину, як говорить відомий поет: “Хто син своєї батьківщини, а хто є сучий син”.

Закінчилися вибори, переміг народ, а скинутий з престолу колишній глава держави продовжує їздити до столиці північного сусіда і, мабуть, щось просить та домовляється. Не може ні він, ні інші, які також стоять у черзі на прийом до царя, повірити, що не ті часи, не той тепер Миргород, не та Україна, не той український народ. Давно Т. Шевченко радив українцям придивитися до своїх керівників і дати їм певну оцінку:

Все розберіть ... та й спитайте

Той ді себе: що ми?..

Чий сини? яких батьків?

Ким? за що закуті?..

То побачите, що ось що

Ваші славні Брути:

Раби, подножки, грязь Москви...⁴⁴

Рабська кров ще тече в жилах багатьох українців, не відійшли у вічність деякі особливі українські риси, за які час від часу стає соромно, бо ще залишилось багато носіїв позиції “моя хата скраю”. Особливо це стосується тих, хто, будучи бідним і приниженим у минулому, чогось досягнув, і щоб його не втратити, згоден на приниження. “У мене свій бізнес, і в мене все нормально. Чому я маю підтримувати Ющенка?” – нерідко чулося під час президентських перегонів 2004 року. Їх не слід звинувачувати, вони продукт свого рабського минулого.

Але українське суспільство прокидалося, позбувалося своїх не дуже приємних рис. Під час революційних подій 2004 року можна було почути від комерсантів середньої руки, які знають ціну кожній копійці, у перші дні проявів непокори: “До Києва поїхати хочеш? – На мітинг? – Так! І бензин, і харчі – моїм коштом..., сам би поїхав, та захворів...”, були й інші небачені раніше вияви справжньої, а не вдоволеної солідарності українців. Власним коштом, власними автомашинами бізнесмени вирушали в похід всією країною, щоб роз’яснити мирний характер подій у Києві. На повну силу виявилася споконвічна, відома в усьому світі, українська гостинність: кияни всіма засобами підтримували демонстрантів, які прибули з різних куточків країни: надавали власне житло, гроші, харчі, одяг, скрізь можна було побачити доброзичливі усмішки. Про це буде написано в піснях для нащадків.

Сутність виборів Президента України в 2004-2005 роках була не в особистостях – Ющенко чи Янукович та хто з них стане главою держави, а в тій ідеології, яку вони сповідували і мали намір втілити в життя, формувати новий рівень життя кожного жителя України. Народ конче потребував свободи,

---

⁴⁴ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 246.

прозорої влади, дотримання законів, верховенства права, вибору стратегічного напрямку розвитку нації.

У кандидатів на посаду глави української держави були різні погляди на векторний розвиток країни. Західний вибір та вступ України до європейських структур, таких як ЄС, НАТО, СОТ тощо, відстоювали у своїх програмах В. Ющенко, Ю. Тимошенко та їхня команда. Зовсім протилежний – східний вибір, єднання з Росією та вступ до євразійських структур проповідував через свої програми і духовні проросійські центри В. Янукович.

Як показали події кінця 2004 і початку 2005 року, за духовним рівнем, силою волі, а також місцем за впливом на процеси розвитку суспільства представники уряду попередньої української влади виявилися не на висоті. Український уряд не відіграв належної ролі в державі, він був у повній залежності від глави держави і прохачем у парламенті. У країні за останнє десятиліття найвищі урядові посади обіймали випадкові люди, неналежно виконуючи свої функції, вони були урядовцями недовго.

У період недолугої кадрової політики всі недоліки в управлінні державою позначалися на економіці і соціальних проблемах населення. У період управлінської чехарди, коли державу очолював Л. Кучма, ніхто з державних урядовців не почувався впевнено. Тому, якщо кому вдавалось обійняти міністерську чи іншу високу державну посаду, перш за все думав “не о Родине, а о себе”. У результаті складалася кумедна ситуація, коли в черзі на обіймання державних посад виявлялися ті самі особи, які з нетерпінням очікували звільнення посад у Верховній Раді та Уряді. А глава держави вмів тасувати їх наче карти в колоді. Ось чому перемогу народу під час Помаранчевої революції переважна більшість урядовців зустріла з деяким острахом.

Усі були вдячні главі держави за будь-який посадовий скандал і раділи постійній ротації осіб у державних відомствах, що давала можливість просуванню черги на обіймання урядової посади. Якщо деяка особа задовго утримувалася на тепленькому містечку, то на неї дивилися як на людину, яка

порушувала якісь традиційні святині і загальну цехову солідарність. У результаті різноманітних засобів до потенційних конкурентів зміна осіб на найважливіших державних посадах прискорювалась. Постійні урядові зміни в управлінні державою завжди несприятливо впливали на соціально-економічні процеси в країні, а в окремих випадках були катастрофічними.

Яка могла бути ефективною віддача, скажімо, Міністерства економіки, колишнього економічного штабу країни – Держплану, коли за 1991-2004 роки керівники цього відомства перебували на своїй посаді менше одного року. Вони навіть не встигали усвідомити не тільки свою роль, але й роль очолюваного ними відомства в державному управлінні. В результаті це міністерство перетворилося на аморфну, нікому не потрібну організацію. Ось до чого доводило тасування колоди кадрового складу на найвищій сходинці державного управління. Саме такий кадровий склад дістався новому главі держави, лава запасних гравців на державному олімпі була мізерною. У майбутньому вони будуть гальмом в усій системі державотворення. Як з цим справиться нова влада?

Важка перемога, а ще важчою буде праця для її утримання. Нова влада і глава держави взяли на себе обов'язок реалізувати фундаментальні підвалини християнської духовності: “Так всякий из Вас, кто не отрешится от всего, что имеет, не может быть Моим учеником”⁴⁵. У своїй першій промові перед народом В. Ющенко запропонував розділити владу і бізнес. Це неймовірно важко зробити, але за виконанням цієї обіцянки будуть прискіпливо стежити споконвічні “прихильники”. Владі не треба цієї обіцянки забувати.

Інавгурація 23 січня 2005 року відбулася за таким сценарієм: 22 січня з 9.00 до Києва прибували іноземні делегації, о 13.00 в Українському домі розпочав роботу прес-центр для ведення трансляції; з 12.00 до 13.15 години 23 січня відбувалось урочисте засідання Верховної Ради України, на якому склав присягу новий глава держави В. Ющенко, біля

---

⁴⁵ Библия. Лк, 14 (33).

Маріїнського палацу відбулася належна для такого дійства військова церемонія. У Верховній Раді новий глава держави запросив усіх присутніх, особливо іноземних гостей, йти на Майдан, де фактично його обирали, і там він складе присягу всьому українському народові.

За час, коли новий глава держави спілкувався з присутніми в Маріїнському палаці, запрошені гості добиралися на Майдан власною ходою вулицею, якою недавно йшов народ з Майдану оточувати Адміністрацію Президента, будинок Уряду, у яких розмістилися центри фальсифікації виборів та й усієї політики держави: економічної, політичної і духовної. Тією ж Інститутською вулицею о 13.30 в закритій машині Президент України їхав на майдан Незалежності, оминаючи вулицю Грушевського і будинки на ній, у яких розміщувалися залежні від старої корумпованої влади штаби виборчих перегонів.

Саме на цій вулиці розташувалися будинок Уряду, у якому господарював конкурент нового глави держави, звідки координували діями проти волевиявлення народу; офіс СДПУ(о), яка докладала величезних зусиль для фальсифікації виборів, і неподалік у Музейному провулку – потужний підпільний штаб конкурента.

На Майдані біля монумента Незалежності Президент України В. Ющенко виступив з промовою перед народом, який від Співочого поля тернистим шляхом привів його до перемоги. Глава країни чітко і зрозуміло проголосив європейський вибір українського народу, ніяких пріоритетів у відносинах з будь-якими державами, на першому місці економічні і духовні потреби українського народу. На Майдані його слухали більше семисот тисяч людей – жителів Києва і прибулих з усіх українських земель.

Такої кількості народу київський Майдан не бачив ніколи, навіть у найбільш напружені дні Помаранчевої революції. Мабуть, в Україні і Києві ніколи не було такого ентузіазму, надій, відчуття свободи і єднання нації, продемонстрованих українцями на майдані Незалежності 23 січня 2005 року. Людей – море, не дуже добре було чути слова новообраного президента країни. Кожен був зайнятий

своїми потаємними думами, намагався стати частиною вікової радості, щось важливе подумати і висловити. Впритул до стіни Київської консерваторії стояв літній чоловік з приколотою до піджака помаранчевою стрічкою, який промовив: “Три з половиною століття йшов український народ до цього щасливого дня. І той, хто зрадить ідеї революції, буде проклятий у віках”.

Далі відбувалися локальні святкування перемоги, о 19-й годині відбувся святковий прийом і концерт у Національному палаці “Україна”. Назустріч стривоженому народові розпочав свою ходу Новий 2005 рік, але це не така вже й новина. Новиною стало провидіння повернення до знедоленого українського народу яскравого і толерантного, але водночас твердого вияву національної ідеї, яка об’єднує українців. Народ згуртувався і здобув перемогу над своїм рабським минулим і тогочасною антинародною владою, закінчувалась епоха його рабства, кріпацтва, приниження, страху, відчуття власної меншовартості.

Уже сучасність дає чимало прикладів, що українці в складні для нації періоди здатні мобілізувати сили для захисту її інтересів. Це довели помаранчеві дні 2004 року, а також інші, не менш знаменні події.

Такою подією був день прийняття Конституції України 28 червня 1996 року, коли відбувалася боротьба між депутатами Верховної Ради України, які відстоювали права українського народу, і Президентом Л. Кучмою, який відстоював свої права та потреби свого оточення. Різниця полягала лише в тому, що в період Помаранчевої революції все робив народ, а під час прийняття Конституції подібне згуртування показали представники українського народу – депутати Верховної Ради.

Саме вони протистояли Президенту Л. Кучмі, щоб не прийняти його варіанта Конституції, протистояли вони депутатам-комуністам, які демонструють супротив українській незалежності ще з часів 1917 року, а також усім тим депутатам, які тягнули український народ до Російської імперії. Тоді Президент офіційно відхилив запропонований депутатами варіант Конституції, а тому треба було подолати вето Президента більш ніж 300 голосами. Під час

голосування кожна стаття Конституції набирала більше 305 голосів, а тому влада боролася за кожен голос, однак не вдалося зруйнувати української монолітності на парламентському олімпі.

Тієї конституційної ночі, як і під час Помаранчевої революції, депутати кликали Л. Кучму до парламенту для примирення, всі його очікували, переживали, але він не йшов. Лише в останні години ночі під час останнього голосування з'явився і сказав, що визнав деякі свої помилки, але він ніколи не дотримувався Конституції аж до кінця свого панування. Можна пишатися тим, що все-таки здатні мобілізуватися проти загрози як український народ, так і його прогресивні представники у владі.

Наставала новітня епоха свободи, національної гордості, повернення до свого європейського минулого і віри в майбутнє нових поколінь. Помаранчева революція створила умови для вивільнення від морального та психологічного рабства, в якому перебував український народ упродовж трьох з половиною століть. Світ побачив єдиний і незаперечний факт – принижена, зацькована і залякана українська душа буквально за двісті два дні стала гордою і вільною, а український народ перестав бути сірою і байдужою масою. Безкровно довести, що ми є нація, – це мистецтво великого народу. Збуваються пророчі слова Т. Шевченка:

І забудеться срамотня

Давня година,

І оживе добра слава

Слава України...⁴⁶

Значення української Помаранчевої революції ще важко оцінити, з плином часу це зроблять майбутні покоління, а тепер її досвід переймають інші народи. Українська помаранчева непокоря стала епіцентром початку остаточного руйнування колишньої радянської системи, яка була непосильним тягарем для народів колишньої Російської

---

⁴⁶ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 248.

імперії і багатьох народів Східної Європи, що входили до так званого “соціалістичного табору”. Першою розпочала очищення від імперської залежності Грузія, а за нею Україна. Братерські почуття українців і грузинів формувалися століттями, а тому грузинські лідери в критичні моменти Помаранчевої революції були присутніми на київському Майдані, і це була неоціненна допомога.

Хвилі від грузинської та української революцій, мов цунамі, швидко докотилися до Румунії, Росії, Молдови, Білорусі, Киргизії, Узбекистану та інших країн. В єдиному ключі відбуваються процеси демократизації суспільств після багатьох років перебування в складі Російської імперії, але методи в усіх країнах мали свої відмінності. В областях Киргизії розпочалась революція тюльпанів після виборів до парламенту, як і в Україні, у другій половині березня 2005 року міліція, служба безпеки і прокуратура Киргизії перейшли на бік опозиції, в усій країні відбуваються демонстрації непокори з вимогою скасувати результати виборів до парламенту і відставки Президента держави. Президент Киргизії та уряд подали у відставку, опозиція перемогла. На жаль, у цій країні не обійшлося без застосування сили, відбулися криваві сутички, згорів урядовий будинок, виявилось мародерство, грабіж і погроми, але запобігання таким процесам – внутрішня справа кожного народу. Ще жахливіше розгорталися події в Узбекистані, де було багато людських жертв. Йде жорстока боротьба за свободу, у якій видно, як старі режими чіпляються за владу.

Звичайно, у різних народів свої звичаї вияву непокори, але українська непокора стала прикладом не тільки остаточного знищення рабського минулого, а й толерантних і мирних методів – взірець неперевершений. В Україні відбулися довготривалі, масові і, головне, ненасильницькі протести проти антинародної влади. Це свідчення суто європейської культури у вирішенні складних політичних, соціальних та економічних завдань. Українці склали важкий екзамен перед європейською і світовою спільнотою.

До українського народу повертається слава колишніх князівських часів, його миролюбна воля і сила. Український народ і його прогресивні сили не мають сумніву в неминучості інтеграції України в Європу, як великої європейської держави зі славним історичним минулим. В українців були і залишаються воля і сила, козацький непереможний дух, глибока віра у своє майбутнє, інакше вони не подолали б довгий і тернистий шлях через віки формування держави Київська Русь, розбрату князівських часів, розколу держави на частини і входження в інші держави, складнощів гетьманщини і визвольних війн, рабського становища в Польській державі і Російській імперії та в Радянському Союзі, завершивши проходження страшного чистилища Помаранчевою революцією на початку ХХІ століття.

1.17. Соціально-економічна руїна держави Україна

Буремними подіями Помаранчевої революції, народженням величезних сподівань українського народу, знівеченим соціальним і економічним становищем держави, непосильним тягарем минулого нікчемного управління державними справами розпочався 2005 рік. З далекого минулого лунає сумний голос великого Кобзаря:

Добрідень же, новий годе,

В торішній свитині!

Що ти несеш в Україну

В латаній торбині? ⁴⁷

Перед новою владою України, очолюваною В. Ющенком і Ю. Тимошенко, постала держава із соціально-економічною руїною. Це – наслідок кланового режиму Л. Кучми. Адже 1991 року в країні були великі промислові і сільськогосподарські підприємства, українські наукові центри і навчальні

---

⁴⁷ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 259.

заклади були відомі не тільки в колишньому Союзі, але й у світі. В Україні кожна людина споживала майже всі основні продукти харчування відповідно до встановлених раціональних норм, Україна посідала перші, другі і треті місця з виробництва багатьох промислових і сільськогосподарських видів продукції. Після здобуття незалежності, а особливо з 1994 року, все це було втрачено. Україна з чисельністю населення в 53 мільйони 1990 року перетворилась на країну бідняків з 47 мільйонів населення 2005 року.

Справді, колишня Українська республіка була на особливому рахунку в Російській імперії з кількох причин. Займаючи 3% території Радянського Союзу і маючи одну п'яту населення, вона давала до 1991 року понад третину загальносоюзного виробництва прокату чорних металів і сталейних труб, майже половину залізної руди, переважну більшість тепловозів, усі кукурудзозбиральні комбайни, більше половини обсягу виробництва всього Союзу багатьох інших видів продукції виробляли в Україні. Україна була розвинутою країною Європи, вона посідала провідні місця з виробництва багатьох видів промислової і сільськогосподарської продукції (*табл. 1*), на початку 1990 року тут виробляли сталі стільки, скільки ФРН і Великобританія разом узяті.

Таблиця 1. Місце України у світі (дані за 1980 р.)

Виробництво	У світі	В Європі
Електроенергія	8	4
Вугілля (в перерахунку на умовне)	5	3
Газ	4	2
Чавун	3	1
Сталь	3	1
Залізна руда (товарний видобуток за вагою руди)	1	1
Кокс	3	1
Мінеральні добрива (у перерахунку на 100 % поживних речовин)	7	4
Сірчана кислота	6	3
Цемент	8	5
Цукор	5	2
Зерно й зернобобові	6	2
У тому числі пшениця	5	2

І ось через 10-20 років перед нами не країна, а руїна – нова система і нова влада не має іншого виходу, як розпочинати все з чистого листа. Після Помаранчевої революції перед світом постала країна, стан якої можна порівняти з далеким минулим, зображеним М. Старицьким: “Много ли времени уплыло со смерти славного гетмана Богдана Хмельницкого, и что случилось с богатой, прекрасной, многолюдной страной? Хищная злоба, исступлённая месть да широкая удасть загуляли по волнистым степям, по тёмным лесам и байракам, по кудрявым “гайкам”, укрывавшим в зелени своей весёлые хатки, по разбежавшимся вдоль синих рек сёлам и по ограждённым “мурами” и башнями городам, загуляли, запиروвали, разливая кругом “червоне” пиво да освещая свои чудовищные “бенкеты” заревом страшных пожаров, увеселяя свои пиროванья криком терзаемых жертв.

Долго билась Украина, долго металась, как запутавшаяся в силках голубка, и упала измученная, истомлённая, захлебнувшись в своей же крови. И исчезла кипучая жизнь...”⁴⁸

Чи не нагадує ця картина української дійсності перед 2004 роком? Шизофренічна антинародна політика Кучми зруйнувала все, що тільки можна було зруйнувати. Кучмісти розікрали і “прихватизували” майже все національне багатство України. Мабуть, як і в минулому, Україні ще довго доведеться

⁴⁸ Старицький М. Молодость Мазепи. Руина. – К.: Поліграфкнига, 1997. – С. 492.

борсатися не тільки в матеріальних, але й духовних руїнах, щоб повернути до життя націю.

Зруйновано промисловість, основні виробничі фонди продано як брухт, унікальні високотехнологічні підприємства припинили свою діяльність, підприємства сировинних галузей дістались за безцінь “своїм” клановим приватним власникам, які реалізовували сировину за кордон, у країні залишилися і відновили роботу підприємства з виробництва, шкідливого для навколишнього середовища, продукцію яких вивозили за кордон, – цемент, мінеральні добрива тощо. Робітники поповнювали лави безробітних та дострокових пенсіонерів.

Зруйноване село катастрофічно занепало і далі занепадає, у ньому все нагадує часи після татарської навали. Загальний вигляд села став таким: на базі колишніх великих підприємств колгоспів і радгоспів створили так звані колективні сільськогосподарські підприємства, які перестали виробляти сільськогосподарську продукцію, великі тваринницькі приміщення селяни розібрали і цеглу використали для власних потреб, техніку розікрали, продуктивну худобу вирізали і продали.

Землю, розділену між селянами, на деякий час взяли новоявлені орендарі, кілька років вирощували зернові і круп'яні без внесення добрив, а коли врожаї знизились, землю покинули. Землю перестали належним чином обробляти та використовувати відповідно до агротехнічних вимог, вона катастрофічно виснажується. Фермери, орендуючи селянські наділи, вирощують тільки зернові та соняшник, а тому три чверті тваринницької продукції, виробленої в державі, припадає на підсобні селянські господарства. Селяни виробляють цю продукцію тільки власними зусиллями – держава не надає селянинові ніякої фінансової та матеріальної допомоги. Через це в майбутньому селяни зменшуватимуть виробництво тваринницької продукції, а тому її імпорт стане об'єктивною

потребою. У результаті м'ясопродукти невпинно дорожчають і кінця цьому не видно.

Повсюди в країні покинуті хутори, вимирають села, землі навколо яких не обробляють і не засівають. У переважній більшості сіл зникла соціальна інфраструктура: бібліотеки, амбулаторії, аптечні кіоски, школи, дитячі садочки. Центральна дротова радіомережа здебільшого зруйнована, торгівля ледь жевріє, преса надходить мляво, вона занадто дорога для селян. Через зруйнування великих сільськогосподарських підприємств та підсобних виробництв у селах поширились суцільне безробіття, пияцтво, знизилася народжуваність та підвищилася смертність. Безвихідь змушує молодь залишати села і шукати кращої долі в містах та за кордоном.

Мільйони і мільйони молодих, енергійних громадян України виїхали за кордон у пошуках заробітку, полишивши дітей, жінок, чоловіків, старих батьків. Через це багато сімей розпадаються. Це новітня і нечувана українська трагедія кінця XX і початку XXI століття.

Стара кучмівська влада залишила вщент зруйновану фінансову систему: величезна зовнішня і внутрішня заборгованість, переважну частину коштів бюджету розкрадали або спрямовували конкретним особам, особливо "своїм", через мільярдні пільги. Більшість великих підприємств одержали пільги у сплаті податків, значну частину зовнішньої торгівлі провадили через спеціальні зони для одержання пільг в оподаткуванні, держава залишилась без фінансових і матеріальних ресурсів для впливу на розвиток реального сектору економіки.

Ціни в країні досягли світового рівня, а середня зарплата на порядок нижча від зарплати простого робітника європейських країн. Люди шукають більш достойної платні у великих містах, що призводить до їх перенаселення, а сільські райони і села обезлюднюються. Через складні економічні і соціальні проблеми знижується народжуваність, а висока смертність та виїзд назавжди за кордон призвели до катастрофічного скорочення чисельності населення у країні.

Майже зникли і потребують відродження високотехнологічні галузі промислового виробництва. Промисловість виробляє здебільшого сировину та напівфабрикати для експорту, одержуючи при цьому ще й значні фінансові кошти з бюджету. Будівництво хаотичне, особливо житлове, і зосереджено його переважно у великих містах. Держава відмовилася від системного розміщення продуктивних сил, а тому населення розпочало масові акції протесту проти хаотичного розміщення об'єктів будівництва.

За роки незалежності влада так і не вирішила основних проблем, які дісталися Україні з минулого: по-перше, перевищення вибуття основних фондів над уведенням нових; по-друге, швидке зниження забезпеченості власними природними і сировинними ресурсами; по-третє, перевищення смертності над народжуваністю, припинення приросту населення в працездатному віці; по-четверте, зниження загальнолюдської культури, моральних та етичних якостей населення; по-п'яте, деформовані пропорції в розвитку промисловості і сільсько-го господарства; по-шосте, катастрофічна екологічна обстановка. Напередодні революційних подій 2004 року Україна опинилася на грані національної катастрофи.

З України викачали її власну нафту і газ ще за часів Союзу, продали сотні одиниць першокласного вітчизняного флоту, вкрали всі збереження населення, а те, що залишилося, забрали через спеціально створені трасти, зруйнували банківську систему і знищили банк "Україна", який був опорою всього селянства, зруйнували всі великі підприємства, верстати і лінії яких вивезли як брухт за кордон. Зруйновано освіту і науку, медицину і культуру, народ залишився без роботи і масово подався за кордон в пошуках кращої долі, підвищилася смертність і знизилась народжуваність, духовність викликає занепокоєння.

Відбулася Помаранчева революція, і, здавалося б, народ має радіти, але за тринадцять років країна перетворилася на суцільну руїну. Геній українського народу Т. Шевченко передбачав таке і заповів своїм нащадкам, мабуть і новій

народній владі, не впадати у відчай, а працювати, працювати і гуртуватися навколо національної ідеї:

Подивіться на край тихий,

На свою країну.

Полюбіте щирим серцем

Велику руїну,

Розкуйтеся, братайтеся!

Якщо перефразувати Д. Гарібальді, то можна сказати: ми здобули державну незалежність 1991 р., але до 2004 р. мовби монголи грабували націю, а тому тепер треба збудувати державу і сформувати націю українців. Руїна погіршувалась ще й тим, що в Україні штучно створили велику етнічну проблему. Чи не вперше в українській історії ситуація склалася так, що любов українців до Вітчизни і до свого народу стали ворожими для нової “ліберальної” Російської імперії і навіть її народу як носія російського великодержавного шовінізму.

Не треба забувати, що в Українській державі живуть багато росіян, завезених сюди в обмін на вивезену відповідну кількість українців до Російської держави. Крім цього, в колишньому Союзі вищі офіцери армії після виходу на пенсію обирали місцем постійного проживання Україну. З українських росіян формується фундамент п'ятої колони, яка шкодить не тільки європейській інтеграції, але всьому, де тільки виявляється український дух.

Руїна держави посилюється ще й тим, що споконвічно українські провідники, від князів і до теперішніх президентів, не миряться між собою, а своїм протистоянням шкодять народу і державі. Здавалося б, здобули незалежність і обрали першого президента, радійте та багатійте, здобуйте шану у світі. Але чвари не вщухають. Перший президент, залишивши свою посаду, довгий час відкрито протистояв новому президентові, який на виборах його обманув. Тепер же обидва попередні президенти – Л. Кравчук і Л. Кучма – виступають проти

будь-яких дій народного Президента В. Ющенка. Це і є основна причина руїни Української держави.

Жоден із попередніх президентів не має поваги в українців, вони це знають і розуміють, що ввійдуть в українську історію з чорними плямами за зневагу до свого народу, але нічого не роблять для поліпшення свого іміджу. Краще, ніж прокурор, кожен із них знає свою конкретну провину перед українським народом, але мовчать і на щось сподіваються, а може й ні.

Влада за президентства Л. Кучми і його діяльності завдала такої шкоди країні, особливо в соціальній сфері, що нічого подібного не було ні у світі, ні за всі часи комуністичного правління. Унікальним явищем стала роздача лісів і парків навколо міст, а також Південного Криму та Одеської області для приватизації індивідуальним власникам. Народ розгублений, адже його не допускають відпочивати на пляжі Чорного чи Азовського морів, у парки і на стадіони Києва, Криму та інших місць. Небачене розкрадання національних цінностей на рівні держави оптом і вроздріб. Але ті, хто це робив, тепер кричать: “Тримай злодія!” – і оголошують себе опозицією.

Нова влада, одержавши у спадок руїну, ще й сама не підготовлена до вирішення складних проблем. Ніхто в Україні, як і в усьому колишньому Радянському Союзі, не знав, що імперія розвалиться на очах у розгубленого комуністичного керівництва і народу. Не готувалися до самостійності держави, не було ні теоретичних, ні практичних розробок функціонування економіки в ринкових відносинах та глобалізаційних процесах. Усе в економічній і соціальній, науковій і культурній сферах робили навмання, а тому всьому завдано величезної шкоди, знищено село і сільськогосподарське виробництво, завмерла промисловість, занепала соціальна сфера, освіта, наука і культура. Після Помаранчевої революції Україна і її всі сфери діяльності вступили на якісно новий шлях та умови руху нації до свободи і високого життєвого рівня.

Однак український народ знову ні теоретично, ні практично не підготовлений до якісного повороту у своїй історії. Буремні дні світового значення

показали, що українська революція не готувалася завчасно партіями чи конкретними героями, на її підготовку не було мобілізовано ні сили, ні вміння, у її провідників не було системного теоретичного і практичного фундаменту боротьби за національні інтереси України.

Народ власним внутрішнім почуттям розпочав і завершив революцію, передавши владу своїм обранцям, які після цього залишились уже сам на сам: без конкретної і повсякчасної підтримки народу, без вітрил і керма. Немає чітко означеної національної ідеї та конкретних форм втілення її в життя, які відповідали б потребам народу і, головне, були б сприйняті широкими масами. Лише за таких умов можна було б ефективно продовжувати боротьбу за реальну незалежність країни, займати належне місце у світовій спільноті, досягати високого рівня життя народу.

Саме зважаючи на це, можна було передбачити, що у вищих управлінських структурах влади буде недостатньо сил і вміння, щоб ефективно вести подальшу боротьбу на внутрішньому і зовнішньому мирних фронтах, започатковану Помаранчевою революцією. Слід давати звіт у тому, що в 1991-2004 роках переважно відбулося початкове нагромадження капіталу, сформувалася національна еліта багатих людей, яка побувала при владі або в ній залишилась. Такі люди мають що втрачати і тому не підуть на безкомпромісну боротьбу за інтереси широких верств населення. Перед центральною владою виникає нагальна потреба центр ваги своєї політичної діяльності перенести в ті верстви населення, які через низький рівень соціально-економічних умов свого існування здатні до боротьби за свої інтереси.

Народ, як бджоли у вулику після якогось стресу, оговтається і напише поіменно про владу часів Л. Кучми і комуністів перших років незалежності Української держави. Адже перші, після здійснення злочинів, прикриваються розповсюдженим у світі терміном “опозиція”, а другі – тим, що колись були комуністи Радянського Союзу і до них не маємо відношення, ми українські комуністи і являємо собою постійну опозицію до всього, що українське. Нікого

не слід тягнути до криміналу, а лише забрати вкрадене та написати поіменно “хто є хто в Україні”: “Про владних опозиціонерів” та “Комуністи – вічні опозиціонери”.

Колишня партійна і радянська номенклатура, зросійщена наукова еліта, структури російської “української” православної церкви діють в Україні як потужні агенти впливу, що руйнує українську державність і суверенітет. Сьогодні, як ніколи, гостро стоять питання “хто кого?”, “бути чи не бути” Україні вільною, незалежною, великою європейською державою. В 1940-ві роки українці боролися на три фронти, тепер один – буде перемога.

Деякі наші сусіди роблять усе, щоб залишилося минуле “не бути”. І це не дивина, адже і через п’ятнадцять років суверенітету Україна не має визнаних кордонів з Росією, і цим сказано все. Народ все більше і більше усвідомлює, що така ситуація тривати не може.

1.18. Окреслюється українська національна ідея

На шляху до кінцевої мети ми не повинні забувати освячені часом величні діяння наших предків, величі Київської Русі, козацької і гетьманської держави, боротьби за права і свободи з татарами, турками і поляками та виходу з рабського становища за часів перебування під ярмом Російської імперії і Радянського Союзу і перемоги Помаранчевої революції.

Відроджувалась українська нація і її держава з давніх часів у величезних муках, у яких переплелось багато стихійних сил і ще не зрозумілих процесів, які викликають безліч запитань українців у самих до себе. Були і горе, і нестерпний біль, зрада і недовіра, але не було страху, а була всепереможна віра в Україну. На прикладі Помаранчевої революції світ побачив, як перемагає всесильна віра на шляху до мети. Усе це дає підстави сказати, що майбутнє незбагненне, але одне зрозуміло, що українська нація досягне кінцевої мети і житиме у віках.

Фундаментальною основою мети має стати розуміння тих цінностей, що Україна і українська нація належать до історичних першородних рас Європи, від яких походить західна цивілізація. У цьому зв'язку більш як тисячолітня історія української нації дає підстави стверджувати, що Україна спроможна і має право посісти почесне місце однієї з провідних країн на європейському континенті, місце яскравого і талановитого члена християнського світу і сім'ї європейської співдружності.

У складні помаранчеві дні виявилось багато особливостей української нації, про які навіть дехто і не здогадувався, зокрема виявилась генетична пам'ять предків до вдосконалення, самоорганізації і розвитку. Якщо не враховувати екстремізму невеликої частини населення, то переважна більшість українців з великим піднесенням сприйняла об'єднавчу ідею боротьби за свободу і незалежність.

На майданах країни народ ставав єдиним цілим, і об'єднували його звичаї, релігія, невидимий живий дух, а також національні інтереси. Значення Помаранчевої революції полягає в такому: наперекір неймовірним складнощам вона довела, що перші роки незалежності все-таки не стали зовсім марними в історії української нації; подала приклад можливого перетворення звичних взаємовідносин недовір'я, яке супроводжує українську націю багато років, на велич духовної і конструктивної солідарності на базі національної ідеї.

Прогресивна громадськість країни дійшла висновку, що для відродження української нації та її держави потрібне об'єднавче начало, спроможне перетворити масу індивідів на народ. Тільки духовне відродження, сформована національна ідея здатні вирішити кардинальні проблеми побудови стабільного суспільства і держави.

Надаючи особливо важливого значення національним інтересам, як рушійній і об'єднавчій силі більшості членів суспільства, О. Г. Білорус пише, що "віднайти нову, об'єднавчу національну ідею й успішно її реалізувати є, фактично, найважливішим елементом системи національних інтересів України

на цьому особливому переломному етапі її історичного розвитку”⁴⁹. Деякі науковці і політики вважають, що національна ідея має обмежитись вирішенням поточних справ.

Визначено національні інтереси України на найближчі 25 років. Невідкладне завданням – розробка національної глобально орієнтованої стратегії розвитку. Багато громадян України, можливо більшість, особливо молоді, незалежно від етнічної належності, розуміють і сприймають такий напрям. Дух солідарності пройняв усе українське суспільство.

Хоча і дивним, але цілком закономірним було те, що такі прагнення виявляли всі – від старого до малого. У день Святого Миколая шестирічний син жительки Києва попросив дозволу розповісти Миколаю про Ющенка, цей маленький українець написав: “Так! Президент Ющенко. Ющенко – Президент України. Ми голосуємо за Ющенка. Миколай, а ти за кого? За Януковича? У міліцію. Янукович бандит. Так, Миколаю”. Мати здивувалась: “Звідки? Чому мій син так реагує на те, що робиться у нас навколо?” В Україні багато тисяч батьків дивувались своїм дітям, які ставали під помаранчеві стяги всупереч волі й інтересам “батьків” зі старої влади. Пояснення такому феномену – не що інше, як поклик предків до свободи, переданий сучасному поколінню через інформаційну систему Всесвіту.

Непоко́ра українців у листопаді – грудні 2004 року і січні 2005 року – логічне продовження пригаслої революційної акції 2000-2001 років “Україна без Кучми”, “Кучму геть!”, коли вбивство Гонгадзе розбудило націю і било на сполох. Проте різними способами тодішня влада Кучми, із зовнішньою підтримкою, приспала порив народу, але його незадоволення жевріло, очікуючи нового неминучого вибуху народного гніву. Помаранчева революція довершувала те, чого не вдалося зробити 2001 року під час хвилі величезного внутрішнього народного гніву, це був останній бій боротьби багатьох поколінь українського народу впродовж століть проти гніту і неправди. Історична заслуга

---

⁴⁹ Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України. – Броди: Просвіта, 2001. – С. 81.

революційних подій і їхніх провідників полягає в тому, що вдалося зайняти позицію, яка дозволила уникнути кривавої бійні.

У перші роки незалежності країни влада Л. Кучми зневажливо ставилася до українського народу і його сподівань, пов'язаних з цією історичною подією, руйнувалися структури громадянського суспільства, судовий устрій і засоби масової інформації. Безчинство влади, особливо податкових органів, стали можливими через те, що глава держави Л. Кучма і його оточення повністю зруйнували судову систему країни. Для цього застосовували підкуп та погрозу фізичною розправою, у результаті судді стали найбільш незахищеною і корумпованою категорією державних службовців, навіть більше, ніж працівники засобів масової інформації.

Про те, як думав і висловлювався Кучма про свій народ, спеціалістів і службовців, можна довідатися з матеріалів майора М. Мельниченка: “Это ж подонки, твои судьи! Я должен ехать к ним и давать свидетельства! Поэтому возьмите этого судью, за яйца подвесь, пусть повисит одну ночь”⁵⁰. Це край морального падіння. Події останніх часів показали, що за такий злочин проти українського народу ще доведеться відповідати.

Свою революцію українці здійснили так швидко, толерантно і цивілізовано, що здивували весь світ і поставили владу перед несподіваним фактом. За короткий строк Україна стала великою, солідарною європейською державою, а її колишній глава перетворився на маргінала. Л. Кучма і його оточення не здатні були зрозуміти свій народ, розгледіти його внутрішню непереборну силу, про яку можна сказати словами філософа часів кривавого тирана Петра I: “Лёгкость и быстрота, с которыми этот народ приобщился к цивилизации, неопровержимо доказали, что его государь был о нём слишком дурного мнения и что его народы вовсе не были скотами, как он отзывался о них”⁵¹.

Влада втратила здоровий глузд у сподіванні, що всі маніпуляції народ стерпить і цього разу, але всі верстви населення, відчувши своє приниження,

---

⁵⁰ Мельниченко Н. Кто есть кто на диване президента Кучмы. – К., 2002.

⁵¹ Мыслители прошлого. Монтескье. – М.: Мысль, 1975. – С. 131.

повстали проти несправедливості, з вимогою знати правду про дії влади і жити як належить цивілізованій людині. Скрізь в Україні чулося невдоволення і тривога: як довго можна так принижувати народ? так цинічно обманювати? скільки можна? терпець увірвався! ми – нація, ми – сила! скільки ще кожен боїтиметься і далі гнучиме спину та схилитиме голову; Росія підтягує війська до кордону з Україною; російський спецназ було помічено в багатьох українських містах, навіть у Києві. Президент сусідньої північної держави закликав кинути війська проти революції.

На майданах країни народ показав, що він позбувся синдрому пригніченого, заляканого, схильного до містики і фанатизму натовпу. Український народ сказав “Ні!” принизливому і важкому минулому і “Так!” – європейському майбутньому. Лише доля поставила конкретних особистостей – Ющенко і Януковича – під час президентських перегонів, на яких були сфокусовані два протилежні устремління провідників, могли ж бути не вони, а інші. Виявилося, що в Україні є достатньо авторитетних лідерів, здатних вести народ до перемоги за волю.

У ході Помаранчевої революції окреслювалася філософія української національної ідеї. Стало очевидним, що українську національну ідею мають підтримати всі народності, представники всіх національних меншин, які живуть на українській землі. Революція допомогла українцям зрозуміти, що їм уже час полишити вишукувати у світі друзів і недругів, а самостійно відстоювати власні національні інтереси. Як це здійснити? Національна ідея має бути демократичною, зрозумілою, виражати і відстоювати права всього народу країни в усіх сферах життя, забезпечувати свободу думки, сумління, релігії, слова. Якщо національну ідею буде виборювати якась одна нація чи народність, то не уникнути протистояння, загрози поділу країни і відокремлення, як це виявилось у деяких східних областях у період виборів глави держави 2004 року.

Навіть якщо дотримуватися поглядів Гегеля, який вважав, що в певні історичні періоди є якась одна нація, світовий лідер, в основу ідеї якої покладено місію провести людство до певної цивілізаційної стадії, але таке лідерство невдовзі закінчувалось провалом. Спочатку з'явилась ідея Німеччини, а після неї лідерство перехопили Сполучені Штати Америки, були й інші національні ідеї типу російської “Москва – третій Рим, а іншого не дано”, польської “Польща – від моря до моря”. Саме такі імперські амбіції задля якоїсь великої гуманістичної місії суперечили національним намаганням об'єднання у всій своїй територіальній, політичній, релігійній та етнічній повноті і прагненню вільного розвитку.

Ідея кожної нації буде життєвою не у формі імперської амбіції, а в приземленому вигляді відповідно до поточних прагматичних потреб. Національна ідея тоді буде життєздатною і повсюди сприйматиметься, якщо вона відповідатиме на найсуттєвіші потреби людського життя, блага і знання в їх найвищих нормативах: “Идеал – это идея... Идеалом является ... всякая действительность в своей наивысшей истине”⁵².

Отже, відповідаючи на запитання про глибинні потреби українського народу впродовж століть та їх конкретне втілення в період Помаранчевої революції 2004-2005 років, ми одержимо конкретику української національної ідеї. Те, чого намагається досягти народ самостійними діями, є його природна національна ідея. Саме в ній концентруються справедливість, духовність, державність, добробут, доступ до всіх досягнень цивілізації.

Згідно з такою філософією українська національна ідея включає: національну незалежність, безпеку розвитку, ефективну систему державного устрою, подолання бідності, соборність, піднесення духу, рівності, зміцнення волі і забезпечення свободи. Водночас природної національної ідеї можна досягнути на основі забезпечення справедливості, свободи і рівності громадян. Усього цього можна досягти в умовах незалежності, єднання, консолідації і правди. Для

---

⁵² Гегель. Работы разных лет. – М.: Мысль, 1973. – Т. 2. – С. 143.

реалізації такої ідеї треба, як показали події, багато від чого відмовитися і відмежуватися.

Українська примовка “Чого бідний? Бо дурний” та “Чого дурний? Бо бідний” чітко визначає, що бідність не суть матеріальне поняття – всім нам треба розумішати в цьому світі. Перш за все викинути на смітник нав’язану з минулого філософію “маємо те, що маємо”, бо інакше втратимо все. Друге, відмовитися від міжособистісних та ідеологічних суперечностей заради спільних інтересів усього українського народу і його держави. Третє, вилікуватися від лицемірства і заздрощів, зради і користолюбства, доносів і наклепів. Четверте, виробити і відстоювати універсальну, просту і зрозумілу національну ідею, яка об’єднувала б весь український народ, усіх громадян України.

Помаранчева революція виявила споконвічні сподівання нашого народу, які вихлюпнули на поверхню його позитивні риси і силу, які стали детонатором руху всієї української політичної нації до Свободи. Під гаслом “Ми йдемо – і серце правдою горить!” українці йдуть дорогою вирішення основної загальнонаціональної ідеї – об’єднання великої української нації з метою здобуття свободи для кожної людини і незалежності всієї України.

Помаранчева революція яскраво окреслила загальнонаціональну ідею, яка здатна об’єднати народ:

□□ українці показали, що вони хочуть творити своє життя самостійно на основі Свободи, Рівності, Незалежності, Єднання, Справедливості, Правди;

□□ зерна свободи, які крупинами століттями сіяли попередні покоління українців, рясно проросли на початку ХХІ століття у реаліях всенародної непокори;

□□ тільки єднання дій українського народу неодмінно забезпечує перемогу, і навпаки, роз’єднання дій, яке було в минулому, наражає тільки на поразку;

□□ на майданах України ніде не лунали ні західні, ні східні гасла, український народ хоче мати свою незалежну, мирну і самодостатню державу;

□□чітко простежувалося споконвічне намагання українців будувати відносини з усіма країнами на засадах справедливих норм у національних інтересах;

□□через майдани країни прокладено міст між історичною самоорганізацією запорозьких козаків і сучасними демократичними потребами українців;

□□хвиля волевиявлення стала випробуванням якісного духовного перетворення цілого народу, появи загальнолюдських і водночас універсальних цінностей – демократії, індивідуальної свободи, громадянського права. Саме в таких умовах демократія із загальних гасел перетворюється на потужний ресурс і чинник розвитку;

□□у вирі подій народилась якісно нова українська нація, проростали зерна формування громадянського суспільства і людської самоорганізації, відбулася демонстрація величезної народної винахідливості, що підтвердило реальність сили українського народу;

□□підтверджено силу християнської моралі, основаної на десяти Божих заповідях, доведено спроможність нації на крутих поворотах історії обійтися без великого кровопролиття, здатність волею і твердістю духу стримати фізичну силу своїх вороженьків (саме таку зневажливо-пестливу форму вжито в Державному Гімні: “... згинуть наші вороженьки, як роса на сонці”);

□□революційні події в Україні відкрили світові велич нової великої центральноєвропейської держави, українську націю в її цивілізованості і толерантності.

Національна ідея, тобто мета, яку ставить перед собою нація і якої намагається досягти, – поняття динамічне, а тому вона може формуватися століттями. Ідея дозрівала повільно і надзвичайно важко, століттями складали голови за належність і свободу прості люди та їх провідники. Не вдалося досягти реальної самостійності, ба більше – свободи, і після здобуття незалежності 1991 року. Миттєво з’являлися нові форми залежності, а тому налигач не зникав, невидимими і видимими цупкими нитками українці продовжували бути

прив'язаними до Росії, її економіки і політики. Залежність від нестачі енергетичних ресурсів тому яскравий приклад. Спираючись на це, українцям підказували і настійно рекомендували: коли хочете йти до Європи, то тільки з Росією, а після цього об'єднуйтесь, але тільки з трьома братніми народами; торгуйте, але тільки в єдиному економічному просторі з цими самими народами.

Пропонувати таке для України, тобто разом йти всюди, мов сіамські близнюки, аморально. Адже історія засвідчила, що у сфері державотворення всі, без винятку, гетьмани України, від першого – Б. Хмельницького до останнього – К. Розумовського, воюючи УПА і їхні провідники С. Бандера, Р. Шухевич, Є. Коновалець та інші впродовж століть вели боротьбу за утворення незалежної Української держави, і насамперед звільнення від німецького поневолення і впливу свого північного сусіда — Росії. Провідниками ідеї незалежності були визначні митці і науковці Т. Шевченко, І. Франко, В. Липинський, Д. Донцов, В. Чорновіл; тепер нашу свободу і незалежність відстоюють Л. Лук'яненко, С. Хмара, В. Ющенко, Ю. Тимошенко, О. Турчинов, О. Білорус і багато інших відомих українців. Український народ зобов'язаний шанувати боротьбу своїх видатних провідників і здобуту волю.

Ніхто в минулому і дотепер не був зацікавлений у формуванні таких категорій організації життєдіяльності українського суспільства. Імперські ідеологи добре розуміли, що “національна ідея – це система цінностей, що є об'єднавчим феноменом суспільної свідомості, який ґрунтується на почуттях гордості від належності до певного народу, убоління за його долю і добробут”⁵³. Лише державна ідеологія, сформована на основі національної ідеї, мобілізує націю й український народ звільниться з вікового ярма.

Лише в 2004-2005 роках Помаранчева революція стала важливим поступом у вирішенні складних проблем у суспільстві. Вона, треба сподіватися, поставила крапку у віковій борні за національну ідею – реальну незалежність від Росії, відносини з якою відтепер бу-

---

⁵³ Білорус О. Глобалізація і національна стратегія України. – Броди: Просвіта, 2001. – С. 82.

дуватимуться згідно з національними інтересами України та її народу. Звільнитися від трьохсотп'ятдесятилітньої залежності і здобути реальну свободу далеко не просте завдання, коли немає чітко окреслених національних інтересів, національної ідеї та державної ідеології. Правда і те, що у народу попереду гаряча політична осінь 2005 року і вибори 2006 року, які остаточно вирішать долю України.

Саме під час Помаранчевої революції стало зрозумілим, що настав час, коли громада бере на себе частину функцій центральної влади, привчаючись управляти державою та своїми колективами. Вперше влада реально була поставлена під контроль народу. Як результат, українські громадяни стали відчувати власну причетність до управління державою, регіоном, колективом, підприємством, що в кінцевому підсумку активізувало внутрішні сили нації. Помаранчева революція стала нечуванним етапом активізації громади на шляху до створення демократичної і соціальної держави, а це свідчить про те, що держава буде розвиватися саме так, як формуватиметься громадянське суспільство, його ідеологія на базі національної ідеї, а не навпаки. Справедливість і єдиний для всіх закон мають торжествувати.

Українські філософи, вчені і політики розглядають розвиток національної ідеї поряд з формуванням самої нації, оскільки народ стверджується, усвідомлюючи себе як нація за наявності чітко сформованої національної ідеї. Українці отримали 1991 року формальну незалежність, а тепер намагаються формувати здорову українську націю, адже в українському суспільстві з минулого залишилося безліч проблем, зокрема у міжрегіональних відносинах східних, південних і західних областей. Тому на сучасному історичному шляху національна ідея свободи і незалежності містить цілий ряд важливих складових, нагальна потреба, зокрема, руйнації кланово-олігархічної влади в Україні, і таких цілей чимало, без чого не буде ні свободи, ні незалежності.

Українська національна ідея об'єднує український народ і забезпечує йому Свободу, Незалежність, Єднання, Справедливість, Правду, Рівність, Національні

інтереси, формування громадянського суспільства, якісне перетворення народу, зміцнення волі і сили християнської моралі. Саме такі споконвічні національні цінності мають стати ядром національної ідеї.

З часів Київської Русі український народ відстоював свої споконвічні інтереси і національну ідею на всіх тернистих шляхах історичного розвитку. Вперше за свою історію українці більш-менш чітко виписали національні інтереси і національну ідею в Конституції України (ст. 1-3, 5, 7, 8, 10-13, 15-18, 69, 70). Серед них є визначальні пріоритети, неперехідні цінності кожного народу. Цю демократичну Конституцію України треба захищати від усіляких спроб її руйнування.

Права і свободи людини. Ці константи – невід’ємна частина розвитку не тільки окремого індивіда, а й цивілізації і Всесвіту. Стосунки у Всесвіті між цивілізаціями визначаються законом ненасильства над волею, основне правило якого: “Будь-яка цивілізація, будь-яке людство має відбутися так, як саме захоче”. Адже будь-яке втручання, будь-яке насильство над волею, навіть у вигляді допомоги, призводить до того, що індивіди стають духовними каліками, ледарями і негідниками. Тоді зупиняється розвиток, розпочинається занепад і деградація.

Над українцями чинилося різноманітне насильство впродовж більш як трьохсот років, що і призвело націю до вкрай складного становища. В Україні ненависна сила була переможена силою волі до свободи. Зерна свободи, посіяні попередніми поколіннями, впали на добру землю, слова свободи було почуто, вони зберігались у генах, добрих серцях християн, що й дало свої плоди. Конкретне втілення генетичної пам’яті і добрі паростки посіяних зерен світ побачив 2004 року на київському Майдані і майданах всієї України.

Саме воля до свободи покликала людей на вулицю. Стало зрозумілим, що український народ хоче позбутися навішеної йому принизливої назви “хохол” і “малорос”, усвідомити і відстояти свою національну гордість. Конституція

України закріпила за українським народом права і свободи, але залишилось перетворити ці права на реальність, для чого і відбулася Помаранчева революція.

Суверенна, незалежна, могутня, багата і самодостатня держава як споконвічна національна ідея. Після прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року і його схвалення всенародним голосуванням 1 грудня 1991 року Україна стала суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Та незалежність залишилася тільки проголошеною, бо тривало протистояння між тими, хто шукав “до кого приєднатися”, і тими, хто хотів бачити Україну незалежною. Розпочалася міжусобна боротьба за владу претендентів на гетьманський престол, що започаткувало і посилювало деградаційні процеси в усьому суспільстві, руйнувались надії народу. Влада і її провідник Л. Кучма, а також новий претендент на владу В. Янукович хотіли вести українців до Москви; опозиція та її провідники, очолювані В. Ющенком, переконували українців вирішувати свою долю самостійно у своїй незалежній державі.

Кожен, хто трохи задумається, згадає українську історію, усвідомить, що подібне уже було, адже і в давнину наші предки рвали собі чуби, не знаючи, до якого сусіда приєднатися. Цікаво, що не народ, а його провідники тягнули націю то до одних, то до інших держав, і таке відбувалося в українській історії не раз. Новим в українській історії стало те, що події 2004 року на майданах усієї країни були спрямовані на відмежування від провідників, які себе негідно повели у справі з приєднанням до когось, на відсторонення їх від влади. Народ ще і ще раз довів, що ні в минулому, ні тепер український народ ні до кого не проситься приєднуватися, достатньо наші пращури поневірялися в татарських, польських і російських приймах, стало зрозумілим, що їхні нащадки такого не допустять.

Народ на Майдані 2004 року не висловлював бажання домовлятися із сусідами, а лише вимагав єдності нації: “Схід і Захід – разом”. Подібне

спостерігалось впродовж віків, коли здорові українські сили протистояли тим сусідам, які намагалися підкорити українські землі: запорозькі козаки протистояли полякам, татарам, росіянам; Б. Хмельницький і І. Мазепа боролися з поляками, росіянами і татарами; Українська повстанська армія на чолі з Бандерою, Коновальцем, Мельником, Шухевичем та іншими провідниками вступила в нерівний бій проти німців, поляків і радянських окупантів.

Українську територію, культуру і народ сусіди століттями розривали на шматки, які ще до цього часу перебувають під чужим протекторатом: великі території в Росії, Польщі та інших державах; український народ розпорошений на всіх просторах Російської Федерації; національні символи влади – прапор Б. Хмельницького у Стокгольмі, а його гетьманська булава в Польщі, шапка Мономаха й інші атрибути князівської влади в музеях Москви; більшість діячів української науки і культури з часів Переяслава вважають російськими. Мабуть, саме через це до останнього часу Україна, вирішуючи свої національні інтереси на міжнародному рівні, постійно була заручником відносин між Росією і США, Росією і Францією, Росією і Німеччиною, Росією і Великобританією та іншими країнами.

Єднання української нації в єдиній державі. Українці віддають багато зусиль для консолідації та розвитку своєї нації, розвиваючи і зміцнюючи її етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність нарівні з самобутністю всіх корінних народів і національних меншин країни. Ця складова національної ідеї спрямована насамперед на позбуття такої негативної риси, як дотримання принципу “моя хата з краю”. Саме ця риса завжди завдавала українцям горя, бо відсидітися десь у тихому куточку, дочекатися, що біда омине, ніколи не вдавалося. Згадаймо героїв під Крутами, коли 300 київських студентів і слухачів військових училищ виступили у нерівний бій проти елітного російського війська Муравйова. Їм ніхто не допоміг, хоча була можливість, зокрема у війська з Ніжина, ніхто не виступив проти чужинців в інших місцях України, всі очікували, що біда їх омине. Не вийшло – прийшли більшовики з Росії і

влаштували громадянську війну, на якій українці винищували українців, довели народ на його родючих землях до голодомору, масами відправляли в північні концтабори, використали українців у розв'язаній Сталіном і Гітлером страшній війні, було поставлено “сталінське” завдання взагалі вивести українців

з їхньої території і заселити українську землю іншими народами.

Бог повернув розум українцям, і вони тільки через 14 років після здобуття незалежності виявили єднання під час Помаранчевої революції. Учасників Помаранчевої революції у Києві підтримували багатотисячні зібрання та мешканці наметових містечок в усіх обласних центрах, великих містах, селищах і селах України. Це була нечувана і небачена єдність українського народу, яка сильно налякала українську та російську владу, приємно здивувавши світ. Український народ усвідомив, що без єдності він завжди буде залежним від якогось сусіда, збагнув, що саме з цією метою російський уряд завжди не допускав єдності українського народу, стимулював у його середовищі протистояння, проголошуючи ідею єдності з великим російським народом.

З минулого в українській дійсності залишилися проблеми у міжнаціональних відносинах у таких регіонах, як Крим, східні області, особливо Донецька і Луганська, керівники яких під час виборів 2004 року виявили антидержавні сепаратистські настрої, тобто прагнення до відокремлення. Хоча це було надуманим і нездійсненим бажанням деяких політиків, але воно збуджувало суспільство і знижувало комфортність життєдіяльності всіх громадян країни. Треба все-таки враховувати, що є деяка частина російськомовного населення, яка не зовсім переймається інтересами України як істинно своєї Батьківщини, все більше поглядає на Москву, на Росію. Тут ще багато ідеологічної роботи, бо як можна жити в країні, якщо не поділяти її прагнень, історії, культури, мови, звичаїв, а коли таке є, то це нонсенс, безглуздість.

Побудова відносин з країнами світу на підставі національних інтересів.
Фундаментальні принципи державотворення українців ґрунтуються на

забезпеченні національних інтересів завдяки мирній і взаємовигідній співпраці з міжнародним співтовариством з урахуванням загальноновизнаних принципів і норм міжнародного права. Під час президентських виборів усе це раптово опинилося під загрозою.

У цей складний період росіяни на чолі зі своїм президентом В. Путіним та його прибічниками – мером Москви Лужковим, людиною невизначеної національності Жириновським та іншими – відкрито допомагали старій владі, намагаючись відірвати Україну від Європи і спрямувати до невідомого союзу так званих братніх народів. Окремі лідери країн світу, міжнародні європейські організації допомагали опозиції, щоб відірвати Україну від Росії й долучити її до європейської цивілізації. Народ підтримував європейський шлях розвитку, оскільки історія вікового входження України до складу Росії – це постійне і систематичне знищення національної культури та її носіїв, коли народ переставав бути нацією, а всі його гетьмани та інші видатні українці гинули в неволі.

Неймовірно, але лише в результаті Помаранчевої революції на початку XXI століття світ раптово довідався, що спадкоємниця розвинутої європейської держави Київської Русі – Україна не російська окраїна і не російська вотчина, як довгий час навіювали народам світу, а велика європейська держава, у якій живе свободолюбний, трудолюбивий, толерантний, культурний, освічений і гордий народ.

Самоорганізація як внутрішній стан українців. Народ усвідомлює, що він, як і його славні предки, – носій суверенітету і єдине джерело влади в країні, яку реалізує безпосередньо, а також через президентські вибори, створені ним органи державної і місцевої влади. Події під час 2004 року показали, що українці – цивілізований народ, а їхня революція делікатна, толерантна і навіть весела. Революційне піднесення назавжди знищило страх перед владою, люди побачили, що представники влади ховалися в норах – президент на своїй дачі в Кончі-Заспі; прем'єр В. Янукович перебрався до Донецька у свої звичні стіни; урядовці нижчого ґатунку пішли у відпустку на час революції. Народ же

самоорганізувався і виборював свою свободу. Такої мирної, але наполегливої революції світ не бачив, все відбувалося в стилі доброзичливої української нації – з піснями, усмішками, добротою і любов'ю.

Організовані виступи українців в усі часи засвідчують: українці здатні організуватися і налагодити належне самоуправління на різних за розмірами територіях – невеликій (Висунська республіка), середній (Гуляйполе) і великій (Запорозька Січ), а також на рівні держави (майдан Незалежності і майдани всієї країни). Головна ідея самовизначення ще з часів запорозького козацтва – досягнення свободи; управління без чиновників, поліції та партійних функціонерів; усі справи вирішує простий народ; мужність, стійкість, культурність, обов'язок і віра у справу, за яку розпочинали боротьбу, – основа самоорганізації.

Якісне перетворення народу завжди ставало фундаментом його перемоги. Кожна людина, як частина природи, одержавши права і свободу та їх гарантію з боку створеної нею держави, стає частиною повноправного народу, який і є вищим носієм влади. Під час Помаранчевої революції в Україні відбулося перетворення людей на народ, який визначає свою долю. Саме про це сказано в Біблії: “колись “ненарод”, а тепер “народ Божий”⁵⁴.

Переміг не В. Ющенко зі своєю командою, а народ поборов самого себе, своє внутрішнє моральне та психологічне рабство. Творцем подій Помаранчевої революції був народ, який виявив силу духу, зміцнену Божим Духом і заповітами попередніх поколінь, які благословили націю на толерантну боротьбу за Свободу. Мабуть, не даремно в Будинку офіцерів 28 листопада близько десятої години ранку у величезному залі зібралося багато віруючих, які молилися за демократію, за В. Ющенка, говорили, що він посланий Богом для України.

---

⁵⁴ Біблія. 1 Петр. 2 (10).

Деякі промовці, до речі, молоді, говорили радісно і майже крізь сльози, що настав такий благодатний час для об'єднання українського народу, який століттями був дуже роз'єднаний через вірування, етнічні і мовні проблеми. Саме тому ті, хто одержав владу в 2004-2005 роках, не повинні вважати себе творцями революційних подій, вони лише покликані виконувати волю народу. Президент В. Ющенко сказав, що служитиме народу, тож будемо вірити в це і контролювати.

Посіяно добрі зерна формування громадянського суспільства. Здавна в Україні для взаємодопомоги, вирішення соціальних проблем, об'єднання сил народу для боротьби використовували структури громадянського управління – сільські сходи, общини, товариства, спілки. Під час виборів глави держави наприкінці 2004 року народ прийшов на майдани країни не за гроші, як це намагалися довести представники влади та особисто Л. Кучма, а за велінням душі, за покликом предків, як це робили козаки на своїх щорічних січових зібраннях. Тому народ, який обрав свого представника як главу держави без підкупу, може в будь-який час, як це було на народних “сходах”, “вічах” у давні часи та в запорозьких козаків, відкликати його і призвати зовсім іншого.

Народ показав, що він добровільно прийшов на майдани, перебував у наметах, ішов у колонах для оточення будинків владних органів, стояв біля них у пікетах, бив у залізні барабани, тримався до повної перемоги нового глави держави навіть усупереч волі деяких організаторів революційних подій. У такому разі народ нічим не зобов'язаний обраній своєю волею старшині, але нова старшина має пам'ятати тих, хто її привів до перемоги, служити їм вірою і правдою, як це гречно робила старшина Запорозької Січі. Є надія, що така виборність народом, як добре сім'я, принесе гарні сходи на всій зболеній українській землі.

На початку ХХІ століття волелюбний український народ вступив на шлях крутих поворотів своєї історії. Українська нація завжди демонструвала свою волю, твердість духу і силу християнської моралі. Що показала революція, яку називають “помаранчевою”, “карнавальною”? Чому вона була такою

толерантною і ненасильницькою? Цьому є пояснення з погляду української ментальності.

Помаранчева революція засвідчила, що у старій владі, незважаючи на її величезне бажання утриматися, все-таки десь глибоко в душі жевріло підсвідоме розуміння потреби поступитися місцем, але брак волі стримував вихід на поверхню того глибинного почуття, і вона чинила неймовірний, хоча й безнадійний, супротив суспільству. Голови багатьох з оточення Кучми на той час уже дозріли до потреби очищення влади, але іншим місцем її представники приросли до стільців і не в силі були від них відірватися. Тому об'єктивно владі потрібна була невеличка допомога у вигляді співу та бадьорих гасел, і не було сумніву, що вона їх сприйме. Таку допомогу надав своєю волею доброзичливий народ на зібраннях та в засобах масової інформації.

Влада відокремилась від народу, який був лише об'єктом для її власних маніпуляцій, вона перестала служити народові, а тому його боялася, а може й соромилася. Народ продемонстрував свою волю і твердість духу, вимагаючи зміни не декорацій, а сутності влади, тобто вона мала відмовитись від брехні і корупції, служити вірою і правдою власному народові. Перед країною постало архіважливе завдання змінити систему влади, вона має наповнюватися новим, національним змістом. Адже впродовж 1991-2004 років залишалася стара система влади, у якій не було місця цінностям, національним за змістом, прогресивним за розвитком, толерантним до нових українських кадрів.

Не треба забувати, що всім нам буде прикро, якщо нова влада повторить помилки демократичних сил на початку 90-х років ХХ ст., які не спромоглися закріпитися у державній владі після здобуття незалежності 1991 року.

Той, хто бачив обличчя людей на київському Майдані і майданах усюди країни, не мав сумніву в тому, що якби Кучма, Янукович і Медведчук вирішили застосувати зброю проти власного народу і спровокували б пролиття крові і военні жертви, їх неминуче очікувала б доля румунського диктатора. Народ і стара влада в цьому переконалися під час застосування сили біля ЦВК. Саме там

влада вперше організувала напад на мирних учасників мітингу на підтримку народного кандидата й пустила бажану для декого “малу кров”.

Після такої спроби стало зрозуміло, що в Л. Кучми уже не було сумніву щодо кінця його влади, а тому всякі сподівання на довічну консервацію “кучмізму” стали марними. Президент і його оточення реально побачили свій кінець і зрозуміли, що народ змете стару кримінальну і зlodійкувату владу на смітник історії.

1.19. Не зупиняймося у завоюванні свободи і демократії

Свобода і демократія в Україні повністю зруйновані, а тому їх треба повернути і зміцнювати. Вікова терпимість українського народу дала свої плоди у вигляді здобуття національної незалежності 1991 року і завоювання свободи в 2004-2005 роках під час президентських виборів. Мабуть, ніде у світі, окрім Росії і Білорусі, не було такої фальсифікації виборів глави держави, коли вибори відбувалися під суцільним контролем влади. Але тільки українці спромоглися протистояти силі спотвореної влади. Упродовж усієї президентської виборчої кампанії було надзвичайно важко, але саме в цей період український народ проходив очищення, і після закінчення виборів народ відчув, що він скинув якусь важку й неприємну ношу.

Очищення суспільства відбувалося впродовж двох місяців, двох турів голосування і переголосування, двох судових позовів у Верховному Суді як з боку переможця В. Ющенко, так і з боку переможеного В. Януковича. Особливості президентських виборів 2004-2005 років увійдуть в українську історію як початок новітнього українського державотворення; реального розмежування функцій законодавчої, виконавчої і судової влади; реформування структур самоорганізації і самоуправління народу; входження України в європейські структури; перетворення на реальність української національної

ідеї. Режиму Кучми не вдалося остаточно зруйнувати владу, викравши її у народу через фабрикування виборів.

На шляху до незалежності чи не вперше в українській історії ситуація склалася так, що наша любов до Вітчизни і до свого народу стали ворожими для багатьох прибічників Російської імперії. Не треба забувати, що в Українській державі мешкають постійно мільйони росіян. Була спроба сформувати з українських росіян фундамент п'ятої колони, яка саме тепер, у доленосні для українського народу часи шкодить європейській інтеграції України. Реальність стверджує, що інспіровані з-за кордону етнічні і мовні проблеми не розкололи української політичної нації. Як показали події помаранчевих днів 2004-2005 років, не вдасться і спроба реваншу у вересні 2005 року і в березні 2006 року.

У період президентських виборів в Україні 2004 року світ побачив дивовижні процеси в одній із великих європейських країн – спровоковану владою українську демократичну революцію, багатотисячні мітинги на майданах у всій країні; численні, безпрецедентні за цинізмом і тиском вояжі президента Росії та його оточення до України; кримінальне підбурювання окремими регіональними керівниками Донбасу і Харкова до державного зрадництва і сепаратизму; на поверхню раптово вихлюпнулась смердюча суміш важких відносин Росії й України; влада втекла від народу і заховалася, а, як показали подальші події, втікачі, не чисті на руку, знаходили притулок саме в Москві.

Під час революційних подій 2004 року перед народом стояло чітко означене завдання – повалити ненависну владу, очолювану Президентом Л. Кучмою. Народ досяг поставленої мети, що довело: коли народ буде озброєний теорією і практикою досягнення особистої свободи і високого рівня життя, він без вагань візьме на свої плечі тягар боротьби в мирний післяреволюційний найскладніший період.

Росіяни не знали, які наслідки матимуть для них події в Україні, але й Росія вже не та країна, що була за комуністичного режиму. Вона стоїть на роздоріжжі,

там склалася своя непроста ситуація, у суспільстві лунають запитання – куди йти і що діяти, адже скоро й там вибори. Сучасна Росія також незалежна держава, у ній мовби і немає царя та партійного лідера, можна господарювати, але “в обществе усиливается апатия, неверие в возможности осмысленной и достойной жизни, падающий рейтинг Путина лишь увеличивает всеобщее разочарование. Ощущение, будто все валится из рук”⁵⁵.

Яка причина такого становища? Може, росіяни сумують за царем-деспотом, а може, за героїчними битвами, адже їхня історія – це битви за нові території. Як вони люблять святкувати перемогу у війні 1912 року проти Наполеона, а як благоговійно згадують суворовські війни, що вже говорити про перемогу у війні 1941-1945 років, святкують постійно, оспівують з великою насолодою. Не хтось із-за кордону пише, а самі ж росіяни твердять, що революції в Росії бояться: “Влада злякалась оранжевої революції, а тому розв’язала в Росії громадянську війну”⁵⁶, щоб не допустити її повторення у своїй країні.

Все це підтверджується протилежними думками українських і російських державних діячів на світовій арені про політичне і економічне становище в Україні. На світових форумах українські державні діячі визнають наявність у країні утисків свободи і демократії, а ось російські діячі чомусь вперто не визнають утисків і стверджують, що в сусідній державі, тобто в Україні, все нормально. Це зайвий раз підтверджує, що росіяни завжди відстоюють протилежне українським національним інтересам.

Відносини України з Росією впродовж століть були складними, вони не завжди виявлялися зовні, їх приховували керманічі обох країн. Усі зрозуміли, що принизлива для України зустріч Кучми з Путіним в аеропорту під Москвою після другого міжнародного “круглого столу” в Києві дала свої плоди. Тодішній Президент України Л. Кучма відмовився брати участь у третьому “круглому столі” з керівниками європейських країн, бо цим був незадоволений “старший брат” – Росія.

---

⁵⁵ Дзеркало тижня. – 2005. – 12 берез. – С. 4.

⁵⁶ Дзеркало тижня. – 2005. – 12 берез. – С. 4.

Несамостійним був Л. Кучма, колишній секретар парткому і директор заводу, в його крові міцно сиділа бацила плазування перед вищим московським начальством і так званим “старшим братом”. Ніколи не було повноцінних міждержавних українсько-російських відносин. Нерівноправні відносини, як показали події Помаранчевої революції, народ не влаштовували. Україні потрібні міжнародні відносини з Росією як стратегічним партнером у контексті відстоювання власних національних інтересів.

Не дбаючи про встановлення нових цивілізованих міждержавних українсько-російських відносин, росіяни виявляли зверхність до українців. Мер Москви Лужков приїхав у Сіверськодонецьк і назвав дії українців на майданах своєї країни “апельсиновим шабашем”. Він навіть сказав, що хотів би зняти свою улюблену кепку, щоб бути схожим на претендента на вищу державну посаду в Україні В. Януковича. До речі, російська практика і політики засвідчують, що там, де з’являється Лужков, там кінець демократії. Саме тут доречно згадати слова українського науковця Вернадського, що там, де починається українське питання, там закінчується російська демократія.

Мабуть, російській владі відомі не тільки ці слова, але і дослідження З. Бжезинського про те, що Росія без України загине як імперія, а тому вони все роблять для того, щоб тримати Україну на короткій мотузці, економічно прив’язуючи до власної колісниці. Російським можновладцям не снилося і в страшному сні, що може настати час, коли треба відпустити від себе Україну. Тому ще з часів Б. Хмельницького російська влада застосовує всі можливі і неможливі методи, спрямовані на утримання на своїй імперській орбіті великої європейської країни.

Для цього використовували все, аж до вбивств і отруень. Після короткого лікування ввечері 12 грудня 2004 року лідер опозиції В. Ющенко повернувся до столиці України з Відня, де йому і всьому світові повідомили, що кандидата в Президенти України отруїли спеціальним діоксином. Ще не доведено, хто причетний до злочину, але потерпілий в

аеропорту заявив, що це справа рук влади, а виконували чорну справу українські спецслужби разом з такими самими службами іншої держави.

Український народ вийшов на майдани всієї країни і головного майдану Києва, започаткувавши демократію прямої дії, і це майбутнє країни. Народ показав повне несприйняття методів чинної влади щодо проведення виборів глави держави. Народ висловив величезне незадоволення всією соціальною й економічною політикою, яку провадив два строки свого президентства Л. Кучма.

На майданах не було комуністів, а тому, за дослідженнями політологів, у них немає майбутнього. Київський Майдан, як демократія прямої дії, став прикладом для багатьох країн світу. Виступаючи на Майдані перед тисячами демонстрантів, відомий російський політик і журналіст Сергій Доренко заявив, що він особисто чекає, коли на Красній площі Москви з'являться намети, висловлював він інші різкі речі, про які не варто говорити, бо це внутрішні проблеми Росії.

Не минуло й кількох днів, як на вулицях Москви з'явилися помаранчеві стрічки і прапори, а російський посол в Україні Черномирдін розповідав українцям, що вони будуть готуватися, аби не допустити подібної революції в Росії. Те саме заявив і білоруський глава держави, але там у той час величезна кількість демонстрантів з помаранчевими стрічками та портретами зниклих безвісти журналістів і політиків зібралася перед адміністрацією президента Білорусі.

Мабуть, недобрі сни снилися главам держав Росії і Білорусі після їхнього погляду на помаранчеві стрічки. Адже не в уяві, а наяву вулицями Москви уже рухались автомобілі з помаранчевими прапорами, а 11 грудня 2004 року зібралися демократичні сили Росії на свій з'їзд, і більшість делегатів, особливо партії "Яблуко" Г. Явлінського, прийшли з помаранчевими стрічками, а відомий політик І. Хакамада оголосила помаранчевий колір символом свого об'єднання.

Внутрішня національна гордість українського народу не могла знести довгої неволі і пробудилася потужним вибухом гніву та вимоги свободи. Це був

тотальний гнів, який переростав у силу свободи, все відбувалося ніби в бою, коли стомлених демонстрантів змінювали свіжі сили народу, приходили кияни і приїздили гості здалека, поодинці і сім'ями. До Л. Кучми і його оточення кипіла народна ненависть, але вона виявлялася в цивілізованих межах, бо український народ обрав дорогу не через руйнування і смерть, а через жадобу до життя і любов. Ось чому Помаранчева революція здавалась карнавалом, але з глибоким соціально-політичним змістом.

Важкий період обрання глави держави виявив і глибинні суперечності в українському суспільстві, на що не слід заплющувати очі. Багато політиків схилилися до того, що українська революція висвітлила внутрішню сутність кожного українця і України в цілому, а особливо її керівників. Навіть та обставина, яка багато про що свідчила, коли в останні хвилини перебування при владі тодішній глава держави роздавав окремим так званим “своїм” людям різноманітні звання і пільги – називав героями прибічників, які не були причетними до успіхів революційних подій і держави загалом, багато челяді одержали майнові і грошові винагороди для майбутнього безбідного життя. Деякі з них невдовзі повтікали за кордон, а окремі ще вагаються.

Звичайно, більша частина народу кипіла ненавистю до влади, але ж є частина народу, яка підтримувала стару владу і з великою ненавистю протистояла демократичній опозиції. За даними опитування, проведеного Центром ім. О. Разумкова, акції громадянської непокори підтримували на той час 45% українців і 40% їх не підтримували. Як показали вибори та участь народу в акціях протесту, найвищий рівень підтримки опозиція дістала на Заході – 86% і в Центрі – 60%, на Сході та Півдні демократична опозиція владі Кучми – Януковича дістала мізерну підтримку. Таку складну ситуацію неодмінно треба визнати, але її не слід драматизувати, бо це не провина тієї частини народу, яка не підтримувала опозицію, адже це ті люди, які ще не встигли звільнити свій дух від важких довголітніх кайданів. Мабуть, саме про таких людей писав Шіллер:

И столь себе неверны мы!

Когда за дверь своей тюрьмы

На волю я перешагнул –

Я о тюрьме своей вздохнул.

Саме в цьому контексті не треба скидати з рахунку такі нагадування мислителя, які вписуються у наш ганебний факт, що Кучма як президент відійшов у небуття, а “кучмізм” триває. Нова влада зобов’язана врахувати важкий моральний стан значної частини українського громадянства і допомогти йому позбутися рабської духовної залежності. Адже далеко не всі українці в Росії зрозуміли і підтримали устремління до свободи і незалежності Української держави.

Інша проблема – російськомовне населення, не все, а якась його частина, яка підтримує ту владу, що у помислах намагається повернутися до колишнього Союзу або надзвичайно тісних стосунків з Росією, і їхні погляди, за великим рахунком, треба шанувати. Справді, в Україні багато вихідців з Росії, їхні родини поєднані кровно з двома народами, там живуть діти та онуки багатьох українців. Але це аж ніяк не означає потребу об’єднання двох держав.

Перш за все треба лише створити такі умови, щоб кожна сім’я України чи Росії жила там, де їй краще, і переміщалась з однієї країни в другу без утисків і складнощів, як це має місце в Європі і багатьох країнах світу. Однак слід нарешті відмовитись окремим верствам населення вимагати повернення України до Росії, адже існують об’єктивні і незворотні причини, які такого повороту справи уже не допустять. Народ України мав і має повне право на суверенну державність, якого ніхто уже не відніме.

Для подолання рабської покори і складних внутрішніх протистоянь, спричинених багатолітнім перебуванням у складі Російської імперії, доведеться ще довго і важко працювати. Українці мобілізували життєву силу, яка рухає народи, села, міста, держави для виконання заповітів борців з минулого. Як поклик пращурів до теперішніх учасників подій кінця 2004 року і початку

2005 року повсюдно лунало: слава вам, маніфестанти майданів у всій Україні, слава учасникам Помаранчевої революції, слава українському народу, слава Богу. У віковичній борні українці відстояли пароль “Україна – свята наша Київська Русь” для зміцнення національної ідеї незалежної України, а для передачі нащадкам основної цінності проголосили заклик “Свобода!”.

Важко давалась перемога, були моменти, коли здавалось, що поразка неминуха. Однак не треба забувати, що відбувся тільки перший етап української революції, яка одержала назву Помаранчевої. В Україні тільки-но почала проростати Шевченкова ідея “Своя правда, і сила, і воля”, від влади народ вимагає дотримуватися правди. На черзі наступний її етап – рутинна праця управління державою, виконання даних народіві обіцянок щодо досягнення європейських стандартів життя і розвитку економіки, проведення політичних та соціально-економічних реформ, протистояння новій опозиції з колишньої старої влади, і особливо комуністів. Здавна відомо, що утримати владу значно важче, ніж її захопити.

Новій владі дісталась не те що непроста, а надзвичайно складна спадщина: у своїх помислах населення країни розділено навпіл; Майдан, який привів до влади нових людей, вимагає усунення від влади кучмістів і люстрації, розслідування злочинів старої влади, виконання гасла “Бандити мають сидіти в тюрмах”; оточення нового президента настійно просить посад; опозиція та недоброзичливці триматимуть у напрузі; владі нагадують про її тимчасовість. Це буде головний біль нової влади, не забуваймо.

Нова влада постійно має пам’ятати: якщо вона не поверне кредит наданої їй довіри, то народ тепер знає, де Майдан. І це не слова, а українська реальність. Новій владі, теперішньому і наступним поколінням ще доведеться докласти неймовірно багато зусиль, щоб відродити все те, що було втрачено століттями, а це справа не одного десятиліття. Насамперед треба розбудувати державу відповідно до потреб та менталітету українського народу.

Багатостраждальному українському народові належить пильно придивлятися до своїх теперішніх і майбутніх керманців усіх рівнів управління, давати їм свою справедливую оцінку в ім'я громади, адміністративної території, регіону, своєї Батьківщини. Діячам незалежної України, з її демократією дитячого віку, треба б узяти приклад з двох найлютіших ворогів – Фемістокла і Арістіда, державних діячів стародавньої Греції. Коли мова заходила про долю Батьківщини, то для них особисті інтереси відступали на задній план.

Після трьох з половиною століть перебування під владою інших держав країна опинилася в розбурханому морі суцільних крадіжок і корупції, невизначеності і зради національних ідеалів, таємних змов і підпільних договорів. Спливають роки незалежності, і нікому не вдається запровадити справедливі закони і навести лад, а тому тільки відкрито, привселюдно на майданах народ зможе проявляти дану йому вищу владу і силу. Лише таким чином відкрито народ здатен протистояти особам, які квапляться до державного керма нечесним шляхом. Вітчизняна історія засвідчила, що той, хто захопить владу силою або нечесними методами, ніколи не захоче від неї відмовитися добровільно і буде її використовувати не на користь народу.

Мабуть, для таких справ до українців з вітчизняної і світової сивої давнини прийшли майдани зі своєю філософією для використання на початку XXI століття: практика щорічних зібрань запорозьких козаків; сільських і міських сходок для вирішення основних проблем громади села чи міста; народні збори часів Лікурга в Спарті, перед якими звітувалися царі. Недалеким той час, коли українці на прикладі майданів 2004 року будуть практикувати у визначений час щорічні Майдани. На них звітуватимуть про свою політику представники влади на всіх рівнях країни: Президент і Глава виконавчої влади країни – на київському Майдані; керівники в регіонах – на майданах в обласних і районних центрах, у селах і селищах.

Багато доведеться зробити, але головне – це організація державного устрою в напрямі створення громадянського суспільства. Прогресивний такий державний

устрій (і багато держав такий мають), за якого державна влада спроможна забезпечити задоволення потреб своїх громадян, водночас надаючи свободу дій у галузі судової справи, управління, призначення посадових осіб, вирішення всіх поточних справ, а основне – забезпечуючи дотримання законів і звичаїв.

Державний устрій має влаштовуватися тільки з погляду вирішення основоположних проблем розвитку кожної нації в сучасних умовах – екологія, діти, культура. Державні і партійні діячі України постійно дають обіцянки щодо участі кожного громадянина, тобто всього народу, у владі для ефективного вирішення цих проблем, але як це зробити до цього часу ніхто не показав на ділі. Цікаво, чи знає це нова влада Ющенка – Тимошенко?

Ще не відома практична відповідь на це запитання. Проте не слід забувати, що колишній Радянський Союз розвалився через те, що держава приділяла занадто велику увагу робітничому класу, але принижувала в усьому інтелігенцію – інженерів, управлінців, працівників культури, науковців, освітян та інших. У незалежній Україні недоліки старої влади стали рецидивами нової влади, яка знову ж не розуміє потреб учених, управлінців, освітян, митців, представників культури. Намагаються створити сприятливі умови для бізнесу, багатих людей, політиків, хто ділить і переділяє, а про тих, хто думає на перспективу, влада забуває. Ті, хто вийшов на пенсію, стають маргіналами, як це видно на прикладі колишніх державних службовців. Адже зарплата держслужбовців, які в даний час працюють, зростає, а хитромудрий міністр фінансів робить так, що пенсіонери нічого не одержують, їхня інтелектуальна праця в минулому анулюється людьми, які прийшли до влади з дозволу народу. Не забуваймо, якої оцінки очікує така влада, бо прикрі приклади в Україні уже існують із сивої давнини.

Центральна влада після Помаранчевої революції одержала високу довіру народу, а її стійкість підтверджується особистістю Глави Держави В. Ющенка. Нова державна влада, обрана народом на майданах, може відносно довго без якогось остраху перед антинародною опозицією передавати значну частину

своїх повноважень місцевим органам, а на місцях безпосередньо народу. У такому разі кожен регіон, область, місто, район, селище і село зможуть вільно здійснювати все те, що перебуває у сфері їхньої безпосередньої компетенції, а саме життєдіяльності народу. На місця треба передати центральною владою свободу створення сприятливих умов з питань соціально-економічного розвитку, які не мають першочергового значення для місцевого самоврядування та держави загалом, і коли вся деталізація діяльності місцевих організаційних структур буде зайвою, тоді країна стане могутньою і демократичною.

Така концепція має стати основою розбудови української держави, народ якої вийшов з вікового рабства. Перш за все треба мати на увазі, що могутність країни полягає не в кількості її населення, наявності родючих земель, а також великої території, а в тому, чи організовано соціально-економічну діяльність усіх територій в єдиний організм для досягнення великої мети – реалізації національної ідеї. Тому за першим етапом революційних перетворень настає другий, ще більш відповідальний.

Буремні дні Помаранчевої революції принесли українцям очікувану незалежність, але поки що гіпотетичну. Реальна незалежність – це економічна і культурна незалежність. Шлях до неї – запровадити світові ціни на енергоносії, зруйнувавши систему корумпованих російсько-українських зв'язків. Звичайно, що це набагато складніший процес, ніж Помаранчева революція, бо тут провідникам нації треба багато від чого відмовитися, зокрема підвестися над політикою і стати державними мужами, щоб відстояти інтереси нації.

Зовнішні і внутрішні сили, не зацікавлені в реальній незалежності українців, створять надзвичайно складну економічну ситуацію, тому владу і народ чекають величезні випробування на зрілість і патріотизм у відстоюванні ідеалів революції. Складність цих випробувань неймовірно зростає через те, що суспільство розколоте навпіл і таким залишиться надовго. Щоб протистояти економічним і соціальним труднощам, консолідувати суспільство на основі

загальнонаціональної мети, подолавши ворожнечу серед народу в культурно-духовній сфері, потрібен час.

Народ допоміг лідерам демократичної опозиції прийти до влади, а тепер треба допомогти їм утриматися в ній і наперекір недоброзичливцям реалізувати свою Програму. Проте це не просте завдання і не так скоро здійсненне. Можна швидко змінити всю матеріально-технічну базу, але людей – нізащо, бо вони залишаються такими, якими були їхні батьки, діди і прадіди. Назвімо речі своїми іменами і скажімо, що багато поколінь українців виховували в неволі Російської імперії, тут чужі закони, не своя мова і культура, потужний вплив середовища, у якому “барство дикое, без чувства и закона”, постійна руйнація національної державності.

Що в таких випадках роблять розумні люди? Мойсей, наприклад, який вивів свій народ з єгипетського рабства, водив його “по пустині сорок літ, аж поки не скінчилося все те покоління, що робило зло...”⁵⁷. Кожен українець має знати цю вічну істину і стати прагматиком, щоб якомога швидше змінити свій рабський внутрішній стан. Лише тоді народиться нова нація, з’явиться квітуча країна, у якій житимуть нові люди, із зовсім іншим поглядом на себе і свою Батьківщину. А поки що триває жорстока боротьба світлих і темних сил, і їй не видно кінця.

Українці зобов’язані не забувати, що Л. Кучма переміг на виборах 1994 року під гаслом боротьби з олігархами, але саме вони стали його головним оточенням, на їхню користь приймали всі політичні та економічні рішення. Помаранчева революція зовні була схожою на карнавали країн Латинської Америки, але саме в цих країнах постійно на місце корумпованих диктаторів приходили “народні президенти”, які ставали подібними до своїх попередників. Невдовзі вони втрачали реальну владу і довіру народу, а тому справи в країнах не поліпшувалися, карнавали тривали. Це досить повчальні уроки і для України.

Українці і світ бачили під час дебатів між двома претендентами на пост президента, як В. Янукович настійно пропонував В. Ющенкові “сісти за стіл і

---

⁵⁷ Біблія. 4 М, 32 (13).

домовитися”, тобто все могло б перейти в тінь ще тоді, за спиною народу, але лідер опозиції вистояв. Не слід сподіватися, що подібні пропозиції не будуть нав’язувати новому президентові та уряду у більш вишуканій формі й надалі. Щоб лідери нової влади, обрані народом, не втратили відповідальності, вони мають бути під постійним і дієвим контролем народу, який лише так зможе захистити свободу – національну, культурну, соціальну, економічну, правову. Однак слід чітко визначити, що під контролем народу має бути не тільки чинна влада, але нова опозиція, яка намагатиметься одержати владу уже в процесі парламентських вибрав у березні 2006 року.

Українське суспільство не буде сподіватися на чудо, воно вірить у свою спроможність власними силами контролювати юридичне правило, за яким політичний курс, проголошений на майданах, не може змінити жоден президент, жодна партія, жоден уряд. Революцію розпочали українські націонал-демократи, які мають сильний дух та міцне коріння, і тільки значно пізніше до них приєдналося багато інших верств населення. Перші паростки української революції з’явилися зразу після 1990 року, 2004 року вона набрала сили і буде тривати до повної внутрішньої зміни українського суспільства. Ще багато членів українського суспільства не вважають помаранчеві події революцією і переконані, що в країні нічого не зміниться. Побачимо, що робитиме нова влада, як вона виконає свої обіцянки.

1.20. Марні сподівання недоброзичливців

Помаранчеву революцію можна вважати революцією тому, що вона хоч і не змінювала зовнішню форму державного устрою, але розпочала кардинальне реформування його внутрішньої сутності. Адже після 1991 року, коли було проголошено незалежність України, внутрішня сутність державного устрою залишилася старою. Народне право об’єктивно має право ламати державне

право, і ми збагнули це під час Помаранчевої революції в Україні. Завдяки такому принциповому підходу стало можливим здобути найважливішу перемогу українського народу проти внутрішнього і зовнішнього поневолення, що стало визначною історичною подією на початку XXI століття на теренах колишньої Радянської імперії, в Європі і всьому світі. Народ вийшов на майдани через те, що його провідники переважно відсиджувалися в парламенті, а того, чого очікували від них після 1991 року, не сталося, і в народі терпець увірвався. Народний демократичний рух очолили лідери опозиції Ющенко і Тимошенко.

Що ж стосується думки деяких політиків стосовно того, що, мовляв, Помаранчева революція не є революцією, то треба мати на увазі таке. Найвища мета людства – не збереження чи зміна певної державної форми чи якогось уряду, а збереження самого народу, його начала. Коли створюється становище, яке загрожує свободі народу чи його існуванню, народ розпочинає боротьбу. Інстинкт самозбереження нації визнає, що в такому стані священне право кожного народу – боротьба будь-якими способами. Не випадково, що демократичній опозиції рекомендували її наміри досягти свободи обговорювати в парламенті, але дійсність показала неприйнятність таких закритих обговорень без участі мас, а тому залогом обговорення стали великі публічні народні збори на майданах.

Люди створюють закони для себе, а тому вони можуть їх змінювати тоді, коли це потрібно, та методами, найбільш прийнятними для народу в конкретних умовах. І назва цієї боротьби має другорядне значення – революція, повстання, непокор, демонстрації, заколоти. Вся політика і державна машина радянської імперії працювала в напрямі цілеспрямованого і системного знищення українського народу. Свідомим українцям ставало зрозумілим, що вже не було відведено часу на спасіння, суспільство потребувало негайних змін, аби запобігти національній катастрофі.

Проголошена незалежність України була тільки зафіксована декларативно, а все в державі і суспільстві залишалося старим: у 1991-2004 роках главами

держави були колишні високопоставлені комуністи Л. Кравчук і Л. Кучма; до Верховної Ради, особливо в перші скликання, обирали колишніх партійних і радянських функціонерів; державні і регіональні органи управління, силові та контрольні органи залишилися з часів тоталітарного режиму; культура, наука, освіта залишалися на позиціях часів комуністичної марксистсько-ленінської філософії; в усіх сферах суспільного життя відбувалися зрушення, але за філософією мислення старої системи. Прибічники стихійно-радикальних поглядів розпочали змінювати внутрішню сутність проголошеної незалежності, і вони багато досягли. Проте таким суттєвим змінам, започаткованим революційними подіями наприкінці 2004 року, чиниться шалений опір, але вони будуть продовжуватися до повної реконструкції внутрішньої сутності Української незалежної держави. Подібна можливість випадає раз на кілька поколінь.

Минуле позаду, тепер тільки вперед – на Захід, до Європи, в цивілізований світ. Заклик народу з початку Помаранчевої революції “Ми йдемо...” не повинен зупинитися. Народ усвідомив під час Помаранчевої революції, що не слід сподіватися ні на кого, а треба використати свої реальні можливості для розбудови громадянського суспільства та встановити дієвий громадський контроль над владою й опозицією, яка б вона не була – нова чи стара. Але для цього, як показали революційні події, потрібне національне єднання всіх верств населення – робітників та інженерів, службовців, бізнесменів, діячів культури і науки, журналістів, учителів шкіл і викладачів вузів, діячів громадських організацій. Вони не забудуть Майдан, його не повинна забувати і нова влада України.

Колись українські козаки і старшина в грізних битвах, повсякденних відносинах між собою, зовнішніх стосунках з іноземцями, економічних рішеннях, думках про спільні козацькі турботи і в сімейному житті постійно пам'ятали про площу на Січі, де старшина мала за все відповідати, нерідко і головою. Опозиція перемогла, але щоб нова влада виконала дані народові

обіцянки, треба, аби кожен, хто причетний до революційних подій і прийшов до влади, пам'ятав що слава і почесні очікують їх тільки в майбутньому, а в післяреволюційний час ніяких особистих благ.

Якщо ж зразу після перемоги вся діяльність буде зосереджена на роздачі посад, то серед союзників розпочнеться гризня, а до переможців прийде багато сумнівних особистостей, які завдають великої шкоди. У цьому контексті найкраще подумати, а чи заповнення всіх державних посад “своїми” парламентарями можна вважати найбільш оптимальним варіантом вирішення завдання державного управління. Формулу Кучми “друзям – все, ворогам – закон!” треба засудити і відкинути.

Людей вивели на площі злочинні дії влади, нечуваний тиск на судові органи і пресу, нехтування законами і правом, зверхнє ставлення влади до людини та її життя. У двобої влади з народом зіткнулись обман і правда, несправедливість і справедливість, насильство і свобода, минуле і майбутнє, чорне і світле. Таким феноменом цікавитиметься людство і в майбутньому, а тому нема сумніву, що Київ стане містом світового значення, українська легенда якого в новітній історії буде пов'язана найперше з Помаранчевою революцією 2004-2005 років, коли в українському просторі витав дух відродження, дух єднання.

У чому ж історичні корені Помаранчевої революції, яка сколихнула світ? Прогресивним силам було страшно за долю української нації, адже швидкими темпами відбувалася моральна деградація суспільства, випереджаючи навіть техногенну. За часів комуністичного правління українці чули: “Фу, гадский ваш язык!”, а уже після здобуття незалежності чують зневажливе: “Эта ваша незалежность...”. Занепадав український дух, що, як відомо, дорівнює смерті.

Після розвалу величезної Російської імперії під назвою Союз українці, на відміну від народів більшості союзних республік, не позбулися російського населення, яким було штучно заселено українську територію. Українці – добрий народ, але їхня терпимість переходить усякі межі і навіть настанови Святого

Письма: “... якщо ви не виженете мешканців того Краю від себе, то будуть ті, кого позоставите з них, колючками в ваших очах та тернями в ваших боках. І будуть вас утискати на тій землі, що на ній ви сидітимете”⁵⁸. Коли російськомовному населенню нагадуєш, що Україна майже єдина колишня союзна республіка, у якій росіяни почувають себе комфортно, і це треба шанувати, то можна почути тільки брутальну лайку.

Причини моральної деградації і занепаду духу українців різноманітні, а деякі можна прирівняти до методів часів середньовіччя. Перебуваючи під чужими законами і традиціями, українці, щоб вижити, змушені були робити багато навіть проти своєї моралі, а саме зраджували своїх однодумців, доносили на близьких, сусідів та соратників, зазнавши утисків від влади через своїх же співвітчизників, зневажали свою націю.

Намагання всіма засобами знищити українські корені в Російській імперії у відповідь постійно викликали потужний національний рух в українському суспільстві. На початку ХХІ століття українці організовували надзвичайно потужну і водночас толерантну протидію, якої не бачила новітня історія не тільки Європи, але й світу. У цьому не було якогось дива, адже народ за часів Л. Кучми відчув, що логічним завершенням його державного управління стає повернення до тоталітаризму, до Російської імперії і повне знищення українства. І це не було маревом, усе могло збутися.

Під час Помаранчевої революції можна було побачити в реаліях роз’єднання українського суспільства: вияви регіонального егоїзму, протистояння провідників нації, поділ українців за політичними поглядами в усіх сферах діяльності, верствах суспільства і навіть на рівні сім’ї. Помаранчева революція відбулася через те, що хтось хотів бачити главою держави кандидата від демократичних сил чи від ненависної влади – ні. Кожен житель України відстоював свої погляди, які стосувалися західного чи східного напрямку розвитку Української держави. Народ розділився на два табори, що передбачав

---

⁵⁸ Біблія. 4 М, 33 (55).

геній українського народу Т. Шевченко, який вбачав у цьому велике зло, надихав не тільки до боротьби “борітеся, поборете”, але й до братання. Через двісті років після втрати Україною незалежності, наслідуючи Апостола Павла (“Благаю ж вас, браття, щоб ви остерігалися тих, хто чинить розділення ... і уникайте їх”⁵⁹), український пророк закликав у поемі “І мертвим, і живим, і ненарожденним...”:

Обніміте ж, брати мої,

Найменшого брата –

.....

Обніміться ж, брати мої,

*Молю вас, благаю! **60***

Настигне Божа кара тих швондерів і шарикових, які з піною на губах та перекошеними обличчями закликали до сепаратизму, віддати Харківщину, Донеччину і Луганщину в руки північного сусіда.

Перед майбутніми поколіннями будуть поставати в пам’яті наметове містечко на Хрещатику – від Головоштамту до вулиці Б. Хмельницького та біля Маріїнського палацу. Вітчизняних і зарубіжних туристів водитимуть до будинків, які стали знаменитими, де відпочивали, харчувались, лікувались учасники революційних подій: до Київської мерії, Будинку профспілок, Українського дому, Жовтневого палацу, Будинку офіцерів.

У майбутньому увагу киян і гостей будуть привертати будинки Адміністрації Президента на Банковій, Уряду та Верховної Ради на Грушевського, біля яких у революційні дні вирувала переможна хода непереборного “Так!”. Закінчився важливий етап жовтогарячого опору українського народу на шляху боротьби за свою реальну свободу і незалежність. Україна вступила в постпомаранчеву еру. Українці століттями переносили страждання, і тепер відбулися для них епохальні зміни. Тепер всі, хто живе в Україні, зобов’язані заради благополуччя свого і майбутніх поколінь пам’ятати українську національну історію, у якій ми

---

⁵⁹ Біблія. Рим. 16 (17).

⁶⁰ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 247-248.

знайдемо підтвердження роздумів геніальних російських людей: “Люди, которые страдают, обыкновенно покорны; но если раз им удалось сбросить ношу свою, то ягнёнок превращается в тигра; притеснённый делается притеснителем и платит сторицею – и тогда горе побеждённым”⁶¹. Революція ще не закінчена.

Цього не повинна забувати наша північна сусідка та її прибічники в Україні, які складають п'яту колону. Адже тільки-но українці завойовують хоча б невеличку свободу, то зразу ж на терені України з'являються російські національні інтереси. Обраній українській владі ставлять ультиматум щодо національних інтересів Росії в Україні – становища російської мови і культури, а також православної церкви. Стає яскраво зрозумілим, що коли українські політики не погодяться з рекомендаціями щодо таких фундаментальних основ і їхніх вимог, то їм посилають погрози, хоча це не середньовіччя, а початок ХХІ століття. Проте кожен українець може відчутти реальність імперських погроз: “перейти на мировые цены и денежные расчёты в поставках газа; независимость – дорогое удовольствие, и надо быть готовым платить наличными; Россия ещё может ... позволить себе разрыв отношений с Украиной, а молодое, по историческим меркам, Украинское государство такой холодной войны не перенесёт”⁶². Розпочинається холодна війна між Україною і Росією, яку українці зобов'язані виграти, бо якщо зазнають поразки, то знову столітня кабала.

Українські провідники ніколи або майже ніколи не замислювалися над кінцевими результатами своїх політичних та соціально-економічних дій, а особливо над тим, що думає власний народ з цього приводу. Згадаймо славних і не дуже гетьманів або новітніх наших президентів Л. Кравчука і Л. Кучму, які і не гадали, що ще за життя їм відведуть далеко не почесне місце в українській історії. Тут доречно буде згадати слова російського поета: “Беспечность погубила многих наших предков; они не могли вообразить, что народ осмелится

---

⁶¹ Лермонтов М. Ю. Сочинения. – Т. 2. – М.: Правда, 1990. – С. 282.

⁶² Зеркало недели. – 2005. – 30 июня. – С. 4.

требовать их крови; так они привыкли к русскому послушанию и верности”⁶³. Нова українська влада не повинна думати, що українці інші, ні – багато їхніх поколінь виховувалися в Російській імперії. Ураховуючи це, треба пам’ятати слова У. Черчіля: “Диктаторы ездят верхом на тиграх, с которых боятся слезть, а тигры между тем становятся всё голоднее”⁶⁴. Між іншим, деякі сусідки якраз сподіваються на тих, хто виховувався в Радянському Союзі, та п’яту колону в Українській державі.

Українська демократична революція триває. Попереду великі випробування і вибори 2006 року. Немає сумніву, що Україна стане великою демократичною державою з європейським рівнем життя, державою Справедливості, Свободи і Прогресу. Українська мрія обов’язково здійсниться. Українці стали на широкий шлях Духовності і Добробуту. Єднаймося для великої спільної роботи! Нова влада має докласти неймовірних зусиль, щоб не перекреслити героїчну сторінку Помаранчевої революції, яка відродила національні цінності українського народу – Волю, Свободу, Демократію.

Нашу невпинну ходу осяюють слова українського Пророка Тараса, звернені в поемі “Кавказ” 1845 року до двох народів – українського і грузинського:

*Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!* **65**

Трохи більш як через півтора століття після написання доленосних слів майже одночасно два волелюбні народи – український і грузинський – провели “кольорові” демократичні революції і перемогли – збуваються пророчі слова великого сина українського народу.

---

⁶³ Лермонтов М. Ю. Сочинения. – Т. 2. – М.: Правда, 1990. – С. 315.

⁶⁴ Черчилль У. Мускулы мира. – М.: Эксмо, 2005. – С. 511.

⁶⁵ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 240.

Післямова

Шановний читач ознайомився з філософськими, історичними і політичними поглядами очевидця і безпосереднього учасника Помаранчевої революції в Україні на початку XXI століття. У праці здійснено аналітичне препарування української дійсності місяців Помаранчевої революції зоряних часів незалежності держави на початку XXI століття, коли влада в країні у більшій своїй частині ще перебувала в руках колишніх комуністичних функціонерів та людей, вихованих тоталітарною системою. Вони лише були рудиментами минулого в нові часи приходу української незалежності і волі народу.

Тільки очевидець мав змогу відчутти якусь невловиму ауру національного піднесення в помаранчеві дні. Українська дійсність підтвердила споконвічну істину, що реальним носієм влади і творцем історії є народ, про що записано в українській Конституції: “Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ”.

Від київського майдану Незалежності, який після буремних днів 2004-2005 років став відомим у всьому світі, через Європейську площу можна потрапити в парк “Хрещатий”, колишній Царський сад (з 1751 року), Сад купецьких зборів (з 1882 року), Пролетарський парк (з 1917 року) і Піонерський (з 1935 року). Але піднявшись східцями, ви побачите великий майданчик, вкритий суцільним асфальтом і гранітом. І насамперед перед вашим зором постає з чистої сталі монументальне півколо у вигляді веселки, яке охоплює всю територію оглядового майданчика. Для того щоб підійти до його краю, вам треба пройти під цією дугою, яку кияни називають не інакше, як ярмо, і тоді вам відкриються святі місця української історії – сивий Дніпро і старовинний Поділ. Під “ярмом” справа висічена із граніту постать гетьмана, який у лівій руці міцно тримає булаву, притискуючи її до грудей, а

правицею держить підписану 1654 року Переяславську угоду, прикриваючи нею коліно.

Оточують гетьмана російські послы, якісь чоловіки і жінки з якимись чудними зачісками, а щоб було зрозуміло, що там є українці, їм “наділи” шаровари. Здається, що бандурист під звуки сумної мелодії століттями співає журливу пісню про колишню волю. Подалі від гурту цих людей часів гетьманщини – скульптури двох молодих чоловіків, які символізують сучасних людей, які вже не українці, та й не росіяни, а нові люди – радянські, “гомосоветікус”. Старе, мов привиди, повертається, і тепер знову єдиний народ – відмінено національність.

Прошуміли вітри Помаранчевої революції, українці повернулися до буденної праці з великою енергією якнайшвидше закріпити здобуту волю, мати надію на щасливе майбутнє. Але коли перед зором постають монументи минулого, то вони холодним душем покривають радужні мрії, стає зрозумілим, що не так швидко можна змінити те, що формувалося століттями. Стає зрозумілим, що все минуле ще міцно тримається в історії нації, її монументах, свідомості кожної людини, її думках і способах мислення, духовній та матеріальній сферах живої і неживої природи.

Не забуваймо, що носієм інформації про минуле є не людина, фізичне тіло якої недовговічне, а постійна інформаційна система Всесвіту, з якої нагромаджена споконвічна інформація надходить до сучасних і прийдешніх поколінь, на що і налаштована їхня свідомість. Зокрема, донині надходить інформація про нову радянську людину, тримаючи у своєму полоні значну частину нації. Важка, але повчальна виборча кампанія 2004 року показала, що більша частина українського населення живе під впливом минулого і бореться за нього. Прикро, але серед них і перші керівники держави, провідники нації.

Для того щоб припинити сприймання космічної інформації минулого, потрібні щонайменше дві речі – посилати нову інформацію у систему Всесвіту і поступово змінювати свідомість людини, яка постійно

сприймає як позитивну, так і негативну космічну інформацію. Інакше кажучи, щоб подолати руїну в державі, народ, весь народ, має сам змінитися на краще, і насамперед духовно об'єднатися.

Лінії суспільного поділу, які окреслилися під час президентських виборів 2004 року за національними, релігійними ознаками, не зникли і продовжують існувати. Вирішувати проблеми розмежування в суспільстві треба комплексно. Саме державна влада зобов'язана допомогти суспільству знайти шляхи до об'єднання інтересів українців, які перебувають обабіч лінії, що роз'єднує їхні помисли – духовні, національні і політичні.

Український народ боровся без зупину після 1991 року, готував Помаранчеву революцію, довівши її результатами, що українське суспільство в скрутні часи здатне об'єднатися й організуватися на важку працю на розбудову справді незалежної і демократичної України. Позитивний внутрішній стан української нації дає привід зрозуміти, що ті, хто сподівається на повернення до часів початку 2004 року, а тим більше 1991 року, повинні змінити свою ідеологію, спрямовану на відновлення імперії. Тепер, якщо виникне потреба, український народ, який відчув подих довгоочікуваної волі, не зупиниться ні перед якими труднощами і методами для її відстоювання. Українці, як і їхні славні предки, вміють і здатні вирішувати свої справи не тільки толерантно, як це було 2004 року, але й жорстко. Скептикам не варто сумніватися.

Після буремних революційних подій 2004 року український народ, його політиків і саму державу очікують важкі випробування у вигляді різноманітних мовби студентських заліків та екзаменів, підводних течій, таємних “друзів” і відкритих ворогів, а тому треба бути насторожі:

*Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її окраденую, збудять...⁶⁶*

---

⁶⁶ Шевченко Т. Кобзар. – К.: Дніпро, 1971. – С. 266.

В захоплені піднесенням народного духу українці трохи забули на мить важку свою національну історію. Зразу ж після буремних днів Помаранчевої революції суспільство оторопіло, коли раптово відчуло, що дії її героїв нічим не відрізнялися від дій провідників визвольної боротьби XVII століття, гетьманської доби. Тоді деструктивні дії й амбіційні намагання вихопити один в одного гетьманську булаву нічого доброго народу не приносили, окрім горя, а країні – розлад.

Чи не час тим, кого народ висунув у провідники, замислитися над долею українського народу і його держави. Не зайвим буде подумати також над особистою долею, адже в минулому майже жоден український провідник не був щасливий, а здебільшого зазнавав зневаги і гинув у невідомості. Чи не долине до нас скорботна луна минулих століть і чи не придавить важким тягарем, прирікаючи націю на довгі безглузді поневіряння? Ось чому народу українському після Помаранчевої революції доведеться ще довго терпіти труднощі, йти в обіймах з долею і боротися, боротися за волю.

Відбулася Помаранчева революція, але вона ще не перемогла, її ідеали ще належить відстояти в сильній і виснажливій боротьбі. На превеликий жаль, ще чимало українців не вірять у швидку перемогу до того часу, доки країна не позбудеться зграї видимих і невидимих старателів періоду початкового нагромадження капіталу. Люди втомилися від реальності “дуже довго” йти до бажаної свободи, і це для влади занадто небезпечно. Після складнощів для українців, в яких вони опинилися в 40-х роках XX століття, а керівники держави були їхніми заклятими ворогами, українці, мабуть, стали зовсім іншим народом.

Вони привели країну та її багатостраждальний народ до крайньої межі. Над країною нависла чорна хмара, враз синьо-жовтий прапор України роз’єднався на два – помаранчевий і синьо-білий. Під ці символи став збиратися народ для протистояння. Забуваючи все на світі і, як пише поет М. Луків “... Що навіть в пориві до волі не має снаги об’єднатись”.

Багато злого зробили попередні українські уряди з часу виходу України з неволі і здобуття незалежності, але це були обрані наші вожді, а тому ще не відомо, хто винен – той, хто обирав, чи той, кого обирали. Треба думати про відповідальність, як пишеться у Книзі Книг: “... ваші сини будуть блукати на пустині сорок літ і відповідати за зраду вашу”⁶⁷. Ось чого варті зловживання владою попередніх двох керманічів незалежної Української держави та їхнього зрадливого оточення. Ще не одна нова влада прийде, щоб зазнати кари за зловживання вихідців із тоталітаризму. Всі придбані багатства після виходу з рабства будуть ділитися і переділятися, переходити від одних до інших, аж доки не зникне останній виходець з колишньої тоталітарної системи. Пам’ятаймо!

Цю істину треба усвідомити, і кожній владі нести свій хрест ще не менше трьох поколінь. Тому теперішній новій владі не слід забувати слів нашого Бога, який сказав Мойсеві, що навіть він, вірний слуга Божий, тільки побачить той край і ту землю, куди він, Мойсей, веде своїх людей: “... ти побачиш його власними очима, та туди не перейдеш”⁶⁸. Мабуть, тільки ті наші співвітчизники побачать квітучу Україну, вільну і заможну, яким тепер до двадцяти літ.

У цьому контексті народ, який був на майданах країни, зобов’язаний усвідомити, що доля нації і країни залежить не тільки від президента, парламенту та уряду, але від кожного громадянина країни. Адже президенти, депутати і члени уряду постійно змінюються, а народ і його інтереси вічні.

Минув рік Помаранчевої революції, і ще більше стало зрозумілим, що відродження української нації та держави буде надзвичайно важким. Адже приклади з власної чотирнадцятирічної української незалежності та історії сорокарічних мандрів євреїв у пустелі показали єдине – вперту боротьбу народу проти свого провідника. З історії відомо, що Мойсей все-таки переміг свій народ власним вченням. Новітня вітчизняна історія засвідчує, що досі жоден український провідник не зумів переконати свій народ у правильності обраного шляху і переплавити рабський дух народу у здоровий, вільний стан. – Чи

---

⁶⁷ Біблія. 4 М, 14 (33).

⁶⁸ Біблія. 5 М, 34 (4).

з'явиться такий провідник, – запитує кожен українець, – історична національна проблема.

Перед українською нацією постали епохальні часи доленосних подій. Минуть роки і десятиліття, а поклик предків і революційний подих буремних днів 2004-2005 років буде яскраво горіти, освітлюючи шлях знедоленого народу до втраченої свободи, подолання величезної руїни і відновлення славного минулого держави. Історики, науковці, філософи і політики будуть черпати глибинні першоджерела феномену помаранчевих днів для вивчення глибинної сутності українського народу та його історичної місії.

Київ, травень 2004-2005 рр.

Розділ

2

ЗА ПОРОГОМ ВІЙНА

У гарної квітки, як і у вродливої дівки, незавидна доля: їх зривають до схід сонця, не дають дозріти. Подібне трапляється не тільки з людськими особистостями, але й з їхніми об'єднаннями, що з часів давнини створювали держави. В усі історичні часи Україна, знаходячись на перетині важливих світових політичних і торгових шляхів, зазнавала руйнівних катастроф, вона також була схожа на дивовижну беззахисну квітку при дорозі, яку кожен мандрівник намагається відщипнути, зірвати. Безліч мандрівників з лихими умислами прочісували українські землі. В країні не залишилося тихого закутка, в усій землі народ не знаходив належного притулку, живучи мов у зруйнованому мурашнику чи розбитому вулику бджолиної сім'ї. Постійними набігами татар, турки, поляки, німці, росіяни рвали на шматки українську землю, людей забирали в полон, примушували працювати на себе, непокірних кували в кайдани і продавали, висіяли в холодні краї Сибіру або вбивали.

Надзвичайно привабливий і ласий кусочок священної європейської території – українська земля, споконвічно магнітом тягнула чужинців пожитися. Наче нічних метеликів на світло вабили ворогів українська вода, родюча земля, яблуневі і вишневі сади, чудові голоси і вмілі руки українців. Особливо приваблювало ворогів українське Поділля. Кожен з нападників залишав якісь родимі плями, про деякі ми знаємо, а про багато тільки здогадуємося. Вони постійно нагадують про чужинців, а тому неприємні відчуття щоденно даються взнаки дотепер.

Завойовники приносили і насаджували свою культуру, яка віками з материнським молоком всмоктувалась поколіннями місцевого населення, впливаючи на формування етнічних основ української нації. Тут залишались генетичні сліди чужинців, дотепер у степах мандрує дух ворожий, навіть за часів свободи не покидає українців тінь суцільної підозри. З підневільного минулого прийшли й нині існують методи поведінки, щоб вижити за умов гноблення. Проти всіх доводилося повставати українцям, оборонятися, терпіти поразки, гинути, втікати, знову повертатися до звичної людської життєдіяльності, відновлювати і налагоджувати зруйноване життя.

Татаро-монголи залишили на спогад про себе в переказах про чорні чи, як їх називали, татарські шляхи, що стелилися подільською землею, сіючи горе і смерть. Як спомин про минуле, чимало залишилось величних фортець – місць запеклих битв українців з поневолювачами. Татаро-монголи і турки суцільно винищували чоловіче населення, насильно запліднювали українських дівчат і жінок, а малолітніх хлопчаків забирали до свого війська, формуючи з них загони яничар. Застосовувалась вишукана мусульманська жорстокість – діти українців, захоплені у полон і виховані в умовах ненависті, через деякий час повертались разом з військом, знищуючи своїх же батьків та родичів, приносячи непоправної травми всій нації на віки.

Відлуння минулого відчувається в усьому, багато прикмет свідчать, що чужинці, пригноблюючи місцеве населення, побоювались його, вони остерігались не тільки поневоленого народу, але й природи, тому робили багато чого цікавого для власного захисту. За легендами, вони навіть широко використовували і залишили цікаву рослину – аїр або рогозу чи горозу, як її називають на Поділлі. Перекази, певно, мають під собою тверду основу, бо ця рослина розповсюджена саме в місцях, де століттями господарювали монголо-татарські завойовники – райони Далекого Сходу і Сибір, дельта Волги, Дон, Дніпро, Дністер. При вторгненні вороги зі Сходу висаджували аїр на берегах невеличких річок, щоб перевірити якість води, особливо чи не отруєна вона

поневоленим населенням. Це свідчить про реальний супротив українців ворогам, які на окупованій території боялися не тільки силового протистояння, але й – їсти і пити.

Якщо дивовижна рослина закріпилась і росла, то вважалось, що можна воду пити людині та напувати коней. В річках українського подільського плато вода була чистою і кришталевою, в ній водились, крім риби, також раки, в'юни та інші живі істоти, присутність яких засвідчувала чистоту води та всієї навколишньої природи. Ще недавно, в середині ХХ століття, чистоту дивовижної подільської природи можна було спостерігати за наявністю мешканців у річковій воді.

Поляки залишили багато збудованих костьолів та надзвичайно розкішних замків, в які цей народ закоханий. Особливо густо їх на чужій території, де згадані новобудови зводилися працею підкорених народів, серед яких чомусь переважали українці. Проти польського поневолення, захоплення поляками великих територій, насадження ними своєї культури, особливо релігії, українці запекло боролися. Жорстоке протистояння двох держав у військових і загарбницьких справах не вплинуло на чисто людські відносини двох народів: в українських селах назавжди залишилась величезна кількість польського населення зі своєю культурою, поляки нерідко навіть ріднилися з українськими родинами. Українці польського походження брали участь у формуванні держави, відстоюванні української культури і мови, вони сприймали Україну як свою батьківщину. Проте такі поляки, як й інші українці, робили для своєї нової батьківщини не тільки добро, й зло, особливо під час комуністичного режиму.

Не поскупились і росіяни залишити про себе спомин: голодомори; заточення в сибірських тюрмах багатьох сімей і окремих осіб; зруйновану національну культуру і деформовану мову; викривлену національну історію, яку, здається, неможливо виправити. В усій країні зосталось більше півтора десятка мільйонів росіян, набагато більше, ніж інших національностей, разом узятих, але вони влаштувалися для проживання, на відміну від поляків, не в селах, а у великих і

красивих українських містах. Росіяни знайшли в Україні нову батьківщину, але чомусь постійно проявляли та й проявляють себе не як вдома, у своїй країні, а на подобу відомої у світі п'ятої колони, захищають інтереси колишньої батьківщини на шкоду теперішньої, в якій живуть вони і житимуть їхні нащадки.

Німці побували в Україні і в дореволюційні часи, і під час громадянської війни, і особливо в період Другої світової війни. Ще за царських часів вони залишали добротні сільськогосподарські ферми, різні механічні пристрої для млинів і молотарок, новітні технології і високу культуру у сільськогосподарському виробництві. З початку ХХ століття, періоду захоплення комуністами влади в Росії, до складу якої входила Україна, німці чомусь змінили якість своєї присутності і уже з часів громадянської війни, залишали після себе повсюди згарища, розбиту військову техніку, зруйновані міста і села, величезні людські жертви, яких так і не вдалося достеменно підрахувати.

Німецька зухвалість, підкріплена педантичністю в поведінці кожної особистості, викликала обопільне несприйняття цих людей на українській землі. Без сумніву, щось передається із покоління в покоління, бо саме німці спорядили і таємно доставили вождя світового пролетаріату не будь-куди, а в Росію, в якій українці відчували на собі якусь непоборну негативну силу в багатьох поколіннях.

Наприкінці першої половини ХХ століття німці знову з'явилися на українських землях. Від спогадів про останню німецьку навалу крижаніє в жилах кров. Очевидці згадують, що в перші дні війни всі були шоковані, не були здатними повірити в реальність подій, а тому здебільшого не відчували якогось страху. Важко було людям з нормальною психікою збагнути страшний факт: у середині ХХ століття повернулись часи монголо-татарської і турецької навали з не меншою жорстокістю. На початковому етапі війни про неї говорили, але уявляли її якоюсь віртуальною, нереальною і далекою, якої могло і не бути, а про

ворогів та німецьких вояків йшлося не інакше як про якихось далеких самураїв, часто згадуваних перед війною у радянських піснях.

Споконвічно забитий важкою працею і гнобленням чужинців селяни сприймали чутки про наближення нової біди не стільки як не відворотне лихо, а належне, що супроводжувало їхніх дідів і прадідів на благодатній землі Поділля. Подібне відчували і селяни нічим не примітного невеличкого села Журавне, що неподалік від трохи більшого за нього – Уладівки Хмільницького, а пізніше Калиновського району на Вінниччині. Неподалік працював потужний Уладівський цукровий завод, діяла знаменита Уладово-Люлинецька дослідно-селекційна науково-експериментальна установа, через залізничну станцію проходили потяги Київ – Проскурів (тепер – Хмельницький). До Німеччини відправлялись ешелони з народногосподарськими товарами, переважно харчовими продуктами та нафтопродуктами. В селах стояла тиша, ніхто нічого не відав про велику політику, яка десь творилась у столицях, не повідомлялось про жорстоку війну, що уже гриміла на просторах Європи.

Випадкова зустріч і розповідь очевидця тих буремних часів, тодішнього підлітка, а тепер усяного сивиною чоловіка дає чимало істотних подробиць, з яких карбується історія поселень краю, країни, світу. На березі річки Снивода сиділи два літніх чоловіки, спустивши босі ноги у теплу воду, яка витягувала з них накопичену негативну енергію і вони, чудово себе почувуючи, піддалися потребам спогадів, породжених внутрішніми роздумами. Один з них колишній тутешній житель, а тепер як гість, другий місцевий працівник – селекціонер, який тримав вудочку, не інакше як для годиться, під час відпочинку. Обидва, перекидаючись словами, уже близько години дивилися на поплавок, а він і не ворухнувся.

– Прийдеться заїдати ковбасою, – з посмішкою сказав чоловік з вудочкою, – і підняв засіб добування харчів для перевірки наявності на гачку наживки. Розмова точилася то про одне, то про інше, як це буває серед однолітків і давніх знайомих, які довго не зустрічались.

– Чи не відомо тобі, – спитав співрозмовник з вудочкою, – як там у столиці поглядають на майбутнє нашої бурякової селекції, бо у нас точаться різні розмови, навіть стверджують, що все буде іноземне, а вітчизняна селекція буряківництва зникне.

– Ні, не чув, – сказав гість, – зараз важливі державні проблеми вирішуються тихо, задля власного інтересу і галасу тут не може бути, відбувається початкове накопичення капіталу, а в такій справі точиться боротьба не на життя, а на смерть.

– Скільки простаків гине, нищать один одного, мов би пацюки в банці, – продовжував він, – зникають без сліду, а за ними і ті, які перших відправляли на той світ, а далі й інших відправляють у безодню.

– Я думаю, що через деякий час, скажімо через півстоліття чи століття, ніхто навіть не згадає про теперішню жорстокість, не довідається про минулу велич селекції українського буряківництва й інших культур у наших унікальних краях, – сказав чоловік з вудочкою. – Буде як після монголо-татарської навали, адже про ту добу до цього часу не все відомо.

– Так, так, – підтвердив гість, цікавий монголо-татарський період. Але що ми про нього знаємо? Навіть про часи до нашої ери можна знайти більше надзвичайно цікавих відомостей, ніж про той дивовижно-жахливий монгольський час панування мусульманської сили і культури.

– Я цікавився історією того періоду, треба було, – сказав чоловік з вудочкою, – але здебільшого натикався на білі плями, хоча завойовники перебували на нашій території понад два з половиною століття.

– Треба віддати їм належне, вони вміли замітати сліди, куди до них сталінським ідеологам, – роздумливо промовив гість, – які також розумних буквально вилущували з народної маси і знищували до коріння, а решту перетворювали ще більше у тваринне стадо. Ось чому, як тоді, так і тепер, ніхто ні про що не думав, не писав, не творив, а тому ніщо не відкладалося в

інформаційній системі Всесвіту, щоб передавати майбутнім поколінням, людській цивілізації.

– Для чого далеко ходити в історію, – сказав гість, – я бачив перші дні війни, але про те, що тоді творилося, хоча б у нашій місцевості, ніде не прочитаєш, не почуєш, не довідаєшся, бо з самого початку все перекручувалося, замовчувалось, щоб ніхто і нічого не зрозумів. Наша новітня історія, навіть для нас, її свідків, містить багато невідомого, а що говорити про наступні покоління. Тільки перед початком війни несподівані дивовижні факти, правдиві і вигадані плітки сприяли тому, що взимку з 1940 по 1941 рік навіть діти підсвідомо стали відчувати, яка небезпека нависла над краєм.

Гість помітив зацікавленість свого співрозмовника і розпочав спогади про минулі події, які відбувались у цих краях напередодні страхітливої війни.

– Батько мого товариша, який був на фінській війні, – розпочав розповідь гість, – взимку прийшов додому з пораненою ногою. Сусідам пояснювали, що він в армії заготовляв дрова та сокирою пошкодив собі ногу, ми в це свято вірили, але невдовзі він знову виїхав і більше ніколи не повертався.

Тієї самої зими у відпустку із строкової морської служби приїхав ще один сусід, якому виповнилося на той час двадцять п'ять років. У молодого моряка уже було два сини, а його дружина невдовзі мала народити і третю дитину. Сімейство зростало, а тому складна міжнародна обстановка вплинула на внутрішній стан молодого моряка. Зовні було видно, що не все було ладно у моряка з внутрішнім станом, бо за декілька днів перебування у відпустці, сусіди чули, як вночі навіть кричав, вимагав бритву, яку завчасно заховали, щоб покінчити з собою. Не виключено, що він, знаючи про можливість війни з німцем і здогадуючись про очікувану долю його дітей та молодої своєї дружини, не хотів повертатися на море.

Повсюдно в країні на поверхні складалося враження, що мирне життя безповоротно линуло, хоча військові й цивільне населення нічого не відали про наближення війни, нечувані біди і митарства. А тимчасом невпинно

наближалися страшні часи, десь у глибині країни і за її межами відбувалися швидкі, але не менш катастрофічні катаклізми.

І ось людське передчуття, яке висіло над кожним, дало про себе знати – в кінці червня 1941 року із гучномовців почулися тривожні слова про початок війни. Світові повідомили, що гітлерівська Німеччина віроломно напала на сталінську імперію, названу Радянським Союзом. Хоча раптове повідомлення впало немов грім серед ясного неба, в перші декілька днів люди не були занадто збуджені, а тому його відлуння затихало в далині глухих сіл і селищ. Здавалося, що це схоже на щось далеке й не реальне і, мабуть, все закінчиться тихо, як у фінську війну.

Виявилося насправді, що у даному випадку з німцями було щось інше: не тільки в містах, але й у селах, як і в усій країні поповзли недобрі чутки про реальний стан справ, які були, на відміну від офіційних повідомлень, найбільш близькими до істини.

До нас приїхав мамин батько, наш дід, Харитін, учасник Першої світової війни, щоб забрати всю родину до себе в село Лозну. Ввечері дід пішов до комори за салом, мама смажила щось у печі, сім'я готувалася вечеряти. Раптом почули страшенний шум, стрілянину, гуркіт якихось потужних двигунів прямо над нашою хатою. Люди немов мурахи висипали на вулицю і кожен, хто переступав поріг, попадав у реальне горнило битви, на передову лінію воєнних дій, одержував перше бачення реальної війни. Дід Харитін якось з переляканим виглядом чи то вбіг, чи швиденько увійшов до кімнати, показав рукою у вікно і знервовано, хоча і повільно, промовив: “Там уже війна!...”

Цікавість про почуте миттєво захопила мене і я вибіг на вулицю, біля дому уже стояли майже всі сусіди, слідом вийшов дід і в ту саму хвилину над нами в нічній темряві пролетіли ще два величезних, як нам здалося, літаки, обстрілюючи один одного з кулеметів. Біля ніг людей, які буквально вибігали з своїх квартир, лягали черги яскравих куль з кулеметів літаків. Діти та й старші люди вперше побачили таке дивовижне страховисько, але все відбулося так

миттєво, що ніхто навіть не встиг злякатися. Здавалося, що тільки чудо врятувало людей, адже кулі були бойовими і вони лягали стрічками біля ніг дорослих і дітей, але нікого не вбило, не поранило. Наш дід, який уже бачив вбивства в період Першої світової війни, єдиний, хто, мабуть, злякався, як я помітив, бо нічого не зміг вимовити, а мовчки стояв деякий час ошелешений побаченим, збагнувши той жах, що очікував кожного, хто стояв поряд. Мимоволі жителі невеличкого села стали свідками часів, коли над країною розгорялось полум'я, в якому впродовж довгих років гинули люди.

Малолітні діти і дорослі, які побачили райдуги кольорових куль, вперше збагнули реальну бойову стрілянину, опинились в обіймах близького потужного шуму, низько пролітаючих бойових страховиськ-літаків, відчували щось нечувано втаємничене і страхітливе.

– Що це вони робили? – запитав я у діда. Він як умів так і розповів чи то казку, чи якусь власну уяву, що, мовляв, один літак збиває інший, а потім забирає його і відвозить для ремонту. Я повірив, але не зрозумів: для чого збивати, як і куди саме відвозити.

У цю саму мить, для підтвердження моїх сумнівів не так далеко від нас, почувся глухий потужний вибух, мов би щось заgrimіло десь у глибині землі. Мабуть, одному із літаків, які вели запеклий бій над нашими головами, не пощастило, він впав на землю, розбився і згорів. Страшне видовисько бачили всі жителі нашого села та й багатьох інших навколишніх поселень, для яких війна несподівано стала реальністю. Мама відчинила двері з переляканим виглядом і словами, переповненими тривоги, покликкала нас до хати.

Так для дітей дошкільного віку і тих, хто готувався до першого класу, розпочалася найжорстокіша війна ХХ століття. Війна стала реальністю, вона ніби заявляла: дивіться на мене, я страшна і невмолима, але мене використовують ваші дорослі діди і батьки для вирішення своїх надзвичайно прозаїчних справ-поневолення інших народів, повернення епохи рабства.

За чергами яскравих смертоносних куль залишилося мирне і спокійне дитинство. Все, що формувало в людині фізичну і духовну культуру для цивілізованого розвитку, мов марево зникло: увага батьків, дитячі ігри, школа, спорт, турпоходи, кіно, концерти і все інше. Одразу про війну стали говорити, як про страшну біду.

– Поряд зі мною, – продовжував спогади гість, – спостерігав за небаченим дійством сусід, я не знав, де він працював, але чоловік ходив з великим портфелем. Рядом з ним стояла його дружина, і він їй сказав якимось принишклим голосом: “Я маю дуже великий сумнів щодо готовності нашого народу до війни, його воля до боротьби зруйнована Першою світовою і громадянською війнами, колективізацією.

– Події останніх років, – сказала його дружина, – також не були найкращими для духовної та й фізичної рівноваги.

Тоді я не розумів змісту сімейної розмови, але вона чомусь закарбувалася в моїй пам’яті і час від часу з’являється, дотепер, не дає спокою, нагадуючи про той, таємничий ще донині, час. Цьому сприяли ще й вислови і дії конкретних людей на початку війни, які були підтвердженням слів сусіда з портфелем. Багато було незадоволених тодішньою владою, методами її керівництва: колишні бідняки, репресовані і ті, хто очікував на таку долю, вся стара інтелігенція, люди, які прийшли до влади і також очікували репресій, майже все селянство – заможні, у яких забрали землю та бідняки, яких загнали до колгоспів і заставляють безплатно працювати.

За надзвичайно не простих умов і розмаїтих своїх роздумах колишній наймит і солдат Першої світової зустрів й Другу світову. Після вечірнього обстрілу наступного дня, вранці, дід поїхав додому, пообіцявши невдовзі приїхати і забрати нас до свого села, розташованого неподалік, кілометрів за двадцять. Після відчуття початкового виру нової світової війни, почутої та побаченої стрілянини безпосередньо над своєю головою, старого охопила тривога. З важкими думами про своє життя, поволі їдучи бричкою до рідного села, він

згадував своє минуле, але боявся думати про майбутнє, в якому висвітлювалось якась підсвідома і потаємна небезпека.

Настали важкі чужинські часи, та ми ще залишалися проживати в селі Журавному, постійно відчуваючи вже дихання війни: повсякденне більш-менш тихе життя, миттєво на очах руйнувалось, зникало на очах.

Місцеве населення пишалось тоді залізницею, яка з'єднувала Київ з Проскуровим (нині – Хмельницьким). Обабіч колії в той час працівникам відділку радгоспу Уладово-Люлинецької селекційної дослідницької установи виділяли невеличкі земельні ділянки для вирощування городини. З настанням тривожних часів навколо залізниці відбувались важливі і дивовижні події, що привертали увагу людей. Сільське населення влітку багато часу провадило на городах, а коли з початком воєнних дій закривались дитячі садочки, то матері приводили з собою в поле і свою малечу.

З обох сторін залізничної колії росла густа пахуча трава, серед якої багато польових напрочуд яскравих квітів. Яких там тільки видів не було. Нерідко задумуюся: чому в подальшому такої кількості і різноманітності квітів мені не приходилося побачити? Мабуть, то була безмежна дитяча уявна фантазія, а не реальність. На квітах безліч медоносних бджіл, яким не відоме людське горе, вони спокійно працювали, як це робили не так давно й люди, коли не були охоплені тривогою.

Хтось приніс для дітей у невеличких іграшкових дитячих відерцях нарізану кусочками вошину з медом, яку взяли із бджолиних вуликів радгоспної пасіки, що враз стали нічийними. Забираючи рамки з кормом у вуликах, людина руйнувала бджолині сім'ї – їх позбавляли харчів, місць для розведення потомства. Інші люди, які прийшли з чужої країни, вбивствами собі подібних та спалюванням їхніх осель і руйнуванням засобів виробництва ставили під загрозу саму людську цивілізацію. Привабливу їжу більшість з нас бачили вперше і нею насолоджувалися, не здогадуючись, що вона на довгі майбутні роки залишиться лише приємною згадкою.

Смакуючи вошину, дивлячись на працюючих на городах матерів, серед барвистих польових квітів з бджолами-трудівницями, діти відчували, що знаходяться в уявному казковому світі, де все тихо і ніщо, здається, не порушить течії мирного селянського життя. Однак подібна ідилія в дитячій уяві тривала не так довго. Всі живі організми знаходились у небезпеці: жінки й їхні діти, втративши своїх батьків, чоловіків і рідних, стали залежними від завойовників, медоносні ж бджоли, залишившись без кормів, які вони заготовили, та вуликів, зруйнованих нерозумною людиною, взагалі загинули.

Мабуть, у такі короткі, але яскраво окреслені картини надзвичайно концентрована дитяча допитливість задовольнялась сповна. На все життя у дітей закарбувались яскраві картини і діючі особи ніким не підготовленого дійства, схожого на виставу. Вона відбувалась не в приміщенні, а в польових умовах: природа стала сценою, на якій формувалася одна із частин історичної правди за участю реальних людей.

Як вже зазвичай, жінки з діточками вийшли на свої городи, зранку було тепло, навкруги тихо і сонячно. Раптом, уже після полудня, залізницею один за другим з великою швидкістю розпочали невпинний рух товарні потяги в бік Проскурова. У товарних вагонах, придатних для перевезення тільки товарів, іноді тварин, широко відкрито величезні двері. Завдяки цьому, що перевозять радянських солдатів. Деякі з них, звисивши ноги, сиділи на підлозі. У багатьох червоноармійців на колінах баяни чи гармошки, за їхніми спинами стояли гуртом інші солдати. Двері були єдиним місцем у вагоні де свіже повітря, звідки можна було побачити ту землю, по якій вони рухались до цілі. Молодим хлопцям все цікаво навкруги, але їх обіймають якась незрозуміла чи то туга за чимось, чи тривога очікування, чи прагнення швидше кинутися у бій проти ворога. Пропаганда характеризувала ворогів слабкими, а тому молодим радянським бійцям і невмілим їхнім командирам хотілося найшвидше подолати ворога, зупинити його невпинний рух. Щоб вгамувати незрозуміле хвилююче

піднесення, солдати на своїх інструментах постійно грали і співали, вигукували різні жартівливі слова до жінок, які працювали на городах.

Цікавість побачити когось із своїх близьких захопила жінок, і вони припинили сапати картоплю, посідали обабіч залізничного полотна на деякій відстані одна від іншої, очікуючи наступного поїзда. Ідея розміститися таким чином виникла сама по собі з єдиною метою: побачити своїх рідних, які у війську і, можливо, знаходяться в одному з вагонів. Простота думки полягала в тому, що не було сумніву в близькій зустрічі когось із рідних у вагонах, які будуть слідувати цією залізницею. Коли потяг з'являвся, то жінки всі, як за командою, підводилися і звертались до новобранців, наче до своїх рідних. Це було цікаве і незвичне дійство: кожна із жінок називала ім'я і прізвище свого батька, чоловіка чи сина, плекаючи надію, що хто-небудь та відгукнеться.

Не було дивним, що ніхто не озивався, окрім гострословів, які були занадто збуджені такою зустріччю, вони вигукували приказки молоденьким жіночкам, закликаючи їх їхати з ними. Молоді хлопці користувалися миттєвістю подібної зустрічі, яка уже ніколи не повториться, а тому дозволяли собі іноді і зайві вислови. Молодих жінок та дівчат охоплювала нечувана творча стихія, яка видавала їхній психічний порив у пошуку своїх близьких і відсутність на нього відповіді. Коли останній вагон зникав, жінки стукали сапами об телеграфні стовпи, приказуючи, що подають телеграми своїм чоловікам, синам, нареченим. Невдовзі з'являвся новий потяг з солдатами і все розпочиналося спочатку: веселенькі репліки новобранців, які ще не розуміли глибини свого реального становища, пісні в теплушках, звуки баянів, крики молодих жінок, які вигукували імена своїх рідних. Ніхто із рідних не озивався, а останній вагон неможливо знову зникав за поворотом. Так залізничні потяги з військами все йшли і йшли на Захід, назустріч зухвалому ворогові, якого ще ніхто з тих, хто стояв з сапами, зустрічаючи потяги і хто їхав у них, не бачив, не зустрічався з ним ні в мирній праці, ні в бою. Попереду тривожна невідомість як для одних, так і для інших.

Перші ешелони викликали якесь захоплення і підсвідому надію, але уже під вечір жінки стомилися, поїзди зустрічали і проводжали сидячи, лише мокрі від сліз очі молодих чийхось дружин, підняті угору до поїздів, про щось запитували без слів, лише з мовчазним благанням. З кожним наступним потягом втрачалась надія, насувалась страшна реальність, що переконувала: кожна окрема людина однаково беззахисна як перед природними, так і суспільними катаклізмами. Відчувався грізний подих війни – реальна стрілянина, бомбування мирного населення, смерть. Уже в наступні дні обробіток кущів картоплі йшов занадто поволі, жінки більше уваги приділяли поїздам, що мчали на Захід, ніж городині, до якої втрачався інтерес. Здавалося, що матері все менше уваги приділяли дітям, які, навпаки, все більше тулилися до жінок. Потяги з військами заволоділи думками жінок, вони їх супроводжували поглядами, вигуками, іноді підходили до поїздів, які рухались не так уже й швидко, навіть на ходу передавали бійцям харчі.

У кінці тижня рух поїздів на Захід припинився і в той самий час розпочався у протилежному напрямку – на Схід. Поїзди рухались уже з іншим вантажем, в основному евакуйованими спеціалістами, робітниками, обладнанням заводів і фабрик, а, крім цього, вже поранених і покалічених солдатів. Жінкам стало страшно, бо тільки вчора, позавчора такі ж, але веселі молоді чоловіки, їхали з патріотичними і радісними піснями, привітаннями та вигуками до жінок і дівчат. Поспішали такі ж вантажні вагони, але з них уже не лунали пісні, примовки, солені слова, натомість можна було почути стогін, плач і крики. Навіть дорослим ставало страшно, а що уже казати про дітей, вони найбільш чутливі до екстремальних проявів оточення.

Дітям здавалося, що поїзди декілька днів доставляли веселих і безтурботних новобранців на Захід в якесь пекло, а, там їх усіх скалічили. Тепер повертають назад у тих же вагонах, що чомусь, здавалося, вже стали меншими і темнішими. В наступні дні жінки приходили на свої городи без сапок, а приносили хліб, сало, сухарі, молоко, сметану й інші харчі. Все це передавалось солдатам на

ходу, машиністи заздалегідь навіть зменшували швидкість руху, а чийсь руки підхоплювали передачу, що подавалася, і потяг зникав за поворотом.

Реалії війни привели все навкруги в стан неспокою. Доросла людина побачила свою нікчемність і незначущість на тлі загального руху техніки, мас людей. Для кожної родини та окремо взятої людини це були тільки елементи початкової світової катастрофи, яка концентрувала свої руйнівні сили у величезній країні, де жили ці люди.

Влада країни та її місцеві органи, на яку кожна людина надіялась в складні години, десь тихо зникла і народ залишився сам на сам з грізними силами і з невідомістю. В населених пунктах країни відбувався хаотичний рух, як у зруйнованому бджолиному вулику чи лісовому мурашнику. В розпачі люди у власних домівках, на робочих місцях. Збираючись групами, вони тривожно розмовляють, готуючись до зустрічі з чимось невідомим, очікуючи якоїсь жахливої катастрофи.

Безпосередніх боїв ще ніхто не бачив і про них не було чутки, але високо в небі постійно чувся гуркіт літаків, які, наче заворожені потвори, пливли із Заходу на Схід і навпаки. Подібне становище продовжувалось не так довго – кілька днів. Гітлерівські війська блискавично оточували великі сталінські військові з'єднання, забирали солдат у полон або розстрілювали, а ті хто виривався з оточення, в нічний час лісами намагались знайти свої частини, яких здебільшого вже не існувало: були розвіяні на широких просторах країни чи знищені.

Хаотичність і невизначеність свого становища уже відчували внутрішнім еством молоденькі селянки, які зустрічали і тут же проводжали потяги. Одного теплого дня після полудня поїзди з пораненими солдатами і евакуйованими жителями західних районів перестали з'являтися на горизонті. На залізничному полотні стало підозріло тихо, а одна молода селянка, приклавши вухо до рейки сказала, що ніякого шуму, мов все спить. Жінки очікували потяги на своїх городах, ніхто не хотів допускати думки, що поїзди більше не з'являться біля села,

але їх не було до вечора і селянки, забравши дітей, з сумом пошкандибали додому.

Йдучи до села, одна молодиця, яка зі сльозами щоденно вигукувала до потягів ім'я свого сина, зі злістю, ні до кого не звертаючись, промовила: “А з яким оптимізмом недавно співали, “Если завтра война...”, а як погрожували “И летели наземь самураи под напором стали и огня”.

– Скажіть люди добрі, – продовжувала вона, – хіба нам хоча б коли говорили, що будемо воювати з німцем?... – Тепер же, коли настали часи дати відсіч ворогові, про що так хвалькувато співали, то з'явився не самурай, а німець, який наших дітей покалічив, повбивав і тепер невідомо навіть, де їх розшукувати.

Після такого монологу вона у розпачі, але тихо мовила: “Горе нам, горе, де наші чоловіки, де наші діти, що буде з нами?”.

У людей з'явився внутрішній розпач, хоча не в усіх він окреслено проявлявся зовні. Жінки на городи більше не приходили, бо не до городини було в той страшний час. Навкруги стало тихо, замовчало добро, а зло причаїлось, як перед бурею, така зловісна тиша впливала не тільки на дорослих, але і дітей. Діти все більше трималися біля гурту, прижималися до матерів, щось навкруги їх страшило. Спостережливі люди помітили зміну навіть у поведінці тварин, вони відчували неприємне навколишнє становище, особливо напругу, яка сильно випромінювалась від кожної людини.

Все, що до цього часу складало життєву необхідність і потребу, відійшло в інший простір за обрій, у віддалений час, а на передній край, у сьогодення в усій своїй величності вийшла створена людиною жорстка реальність, не підроблена дійсність смертельної небезпеки для найдорожчого і єдиного серед живої природи – життя людини. На перший погляд, наче зненацька, почувши небезпеку, люди стали збиратися до груп, розпочався пошук родичів, близьких, знайомих, товаришів, дітей, батьків, матерів, щоб під час небезпеки бути разом.

У людини, як і в тварини, став проявлятися стадний інстинкт, закладений природою. Подібно вчиняють бджоли, лісові та інші комахи, коли відчувають

появу якихось катастроф у зовнішньому середовищі, а тим більше, коли вони уже проявляються у своїй безмежній жорстокості. Відчуваючи загальну небезпеку, до нас знову приїхав дід і наказав збиратися в дорогу. Він повідомив, що незабаром забере нас до себе. Найперше треба було збуватися важких речей – корови, свині й іншої живності та інших важких предметів, які нічим перевозити.

Тільки дід поїхав, як на другий день біля нашого дому зупинилося дві підводи, в кожній із них було запряжено троє коней. На підводах сиділи жінки, діти і чоловіки, один з яких, середнього росту у військовій формі, зайшов до хати. Це був давній знайомий моїх батьків Білик, який обіймав посаду районного військового комісара в містечку Літин на Вінниччині. В цей складний час, згадавши своїх товаришів, він вирішив у нас зупинитися зі своїми супутниками.

З ним було ще два чоловіки також у військовій формі, їхні дружини і діти. Комісар попросив надати тимчасовий притулок їхнім сім'ям до того часу, коли обстановка трохи поліпшиться, бо й зупинились тут тому, що у цих місцях їх ніхто не знає. Становище ускладнювалося тим, що вони сім'ї офіцерів радянської армії, а це, як виявилось, треба було приховувати, щоб не донесли німцям. Ми сильно здивувались з того, що діти і дружини прибулих офіцерів повинні ховатися, а на те, що наш батько також був моряком та ще й командиром на радянському флоті, ми не звертали уваги. І не знали, що це і для нас велика небезпека. Мабуть, тому дід так метушився, переживав, не знав, як краще діяти. Як стало відомо пізніше, нас він мав відправити до своєї сестри в інше село, але щось не вийшло і він змінив свій намір.

Прибулі, яких ми одразу стали називати “біженцями”, занесли до хати свій нехитрий скарб – одяг, взуття, їжу, з якої привертали увагу багато сухарів з чорного та білого хліба. Тоді з наявності тих сухарів ніхто не робив якихось висновків, але пізніше стало зрозумілим, що сім'ї військових, мабуть, знали наперед, а вірніше здогадувалися, довідавшись з різних секретних повідомлень у

військовій сфері, про наближення війни, бо для приготування таких їстівних запасів треба було багато часу. Вже на цьому прикладі було видно, що влада переконувала світ і свою країну у відсутності причин очікувати наближення війни, а народ їй вперто не вірив і сушив сухарі. Влада заставляла вірити не тільки населення, але і військових у те, що війни не буде, а коли настане лихо і хтось нападе, то, мовляв, знищимо будь-якого ворога. На державному рівні демонструвалися тотальна зневага до народу, обман з боку влади і вимушене мовчання зі сторони заляканого населення країни.

Дві підводи поставили за нашим будинком, а шестеро коней помістили у порожньому приміщенні для худоби. Біженці домовилися з моєю мамою, що жінки і діти залишаються у нас, а військові чоловіки будуть наздоганяти свої частини, хоча їм не було відомо, де вони і чи взагалі вони ще існують. Військовим треба було рухатись, іншого виходу у них не було, їм загрожувала небезпека як від своїх, так і чужих. Жінки займалися домашніми справами: готували їжу для великого збірного сімейства, щось шили, переглядали і ремонтували одяг для кожного члена своєї родини. Цікавим був великий білий парашут, який біженці підібрали на полі, коли їхали шляхами розпочатої війни. З нього вистачило матеріалу на пошиття сукні для кожної жінки у нашому домі, вони були надзвичайно раді такій знахідці. Парашут був німецький і це стало зайвим свідченням того, що серед місцевого населення знаходилося безліч ворожих засланців для дестабілізації становища в країні та підготовки зустрічі ворожої армії.

Один з військових розповів, що він ледве встиг вихопити парашут з вогню, горіли посіви пшениці на величезному полі, запалені з декількох сторін. Дружина військового, яка проявляла свою спостережливість і настирно давала різноманітні оцінки тим чи іншим, на перший погляд незначним, навіть не цікавим подіям, висловила думку до пожежі причетний німецький диверсант, який спустився на парашуті, виявленому серед вогню. Присутній при розмові військовий комісар, який, з усього було видно, знав багато тонкощів початку

війни, заперечив їй і зі злістю сказав, що це зробили ті, хто не думає, а виконує жахливі вказівки нашого командування зверху про знищення всього майна і посівів, аби воно не залишилось ворогові. Вища влада не думала, що це на руку загарбникам, бо війська і місцеві керівники втікали, а народу нікуди діватися зі своєї землі. Йому ж нічого не залишали для існування, і він голодний зостається один на один з ворогом.

Правда, на вищому рівні влада швидко схаменулась і відмінила наказ про знищення посівів, худоби, техніки, підприємств і багато іншого на українській території. Проте, звиклі до негайного виконання запопадливі місцеві виконавці встигли багато натворити шкоди, а те, що ми побачили, свідчило про продовження розпочатої ними справи, під прикриттям нерозумного рішення влади на користь ворогам.

– Ще невідомо чи це на руку загарбникам, – промовила дружина військового, яка працювала в школі вчителькою історії, – адже коли Наполеон захопив Москву, її спалили не французи, а росіяни, втікаючи зі столиці...

– Виявилось, що пожежі в Москві, – продовжувала вчителька історії, – стали поразкою славетної французької армії.

– Це не докази доцільності знищувати вогнем посіви, – сказав військовий, – бо як і тоді ніхто не думав про народ, який залишився, так і тепер...

До того ж ви не згадали про дещо важливіше. Спаливши святе своє місто та історичні пам'ятки мистецтва і неперевершені коштовності, росіяни надіялися, що ніколи Європа уже не наважиться боротися з народом, який сам рубав собі руки і знищував свою столицю.

Але, як бачимо, європейці знову прийшли, і ще невідомо, які їхні плани щодо Москви.

Жінки замовчали і посхилялись над своїм шитвом, а військовий, пригнічений вийшов на вулицю.

Ми подружились з прибулими дітьми і цілими днями проводили в радгоспному саду, де в те літо було багато яблук, груш, слив, малини, вишні.

Наші матері сиділи у двох кімнатах квартири майже без виходу, шили свої сукні із матерії знайденого парашута, обговорювали становище, в якому всі опинилися. У кожній сім'ї щоденно збиралися і трималися гурту, якщо розмовляли, то тихо, всі задумливі, принишклі, невеселі, здається, що ніхто не турбується ні про сьогоднішній день, ні про майбутнє. Кожного займали справи, які виникали в дану хвилину і ніщо інше. Змінилися і методи спілкування: дехто щось скаже, а здебільшого обмінювалися поглядами, слова лунали все рідше. В жінок похмурі і бліді обличчя, в декого на очах, здавалося без причин, набігали сльози. Їхні хвилювання передавалися дітям, а тому вони не бажали сидіти в кімнаті, віддавали перевагу саду з ранку до пізнього вечора. Дітей ніхто не кликав додому, але вони й самі далеко не відлучалися від помешкання і, як тільки починало темніти, поспішали до кімнати.

Ще декілька днів військовий комісар зі своїми підлеглими не вирушали у невідому дорогу, як обіцяв, бо з усього було видно, що вони не знали куди прямувати, кого і що шукати. Чоловіки, яких охопила тривога, з'їдаючи зранку сухаря з чаєм, вештались десь у селі і на залізничній станції, цукровому заводі, щоб довідатися хоча б про деякі новини. Основне, що їх цікавило, так це чи далеко німець. Саме така їхня цікавість, обговорення цієї теми передавалось і нам, дітям. Ми переймалися нею, тривогою дорослих, неминучістю очікуваної трагедії, якої уже неможливо уникнути. Безвихідь змінювала психологію, що адаптувалась до обстановки, в якій опинились, а тому тодішні новини, одна страшніша за іншу, запам'яталися назавжди. Мабуть, в усій країні подібний стан у військових був непоодиноким фактом: ті, хто зобов'язаний, як вкладалося в голови населенню, його охороняти, самі тинялися, шукаючи захисту і порятунку, або хоча б якогось людського притулку.

Чутки, про які офіцери впродовж дня довідувались і дещо розповідали своїм стурбованим дружинам, були наповнені протиріччями, хтось з наміром розпускав різні оманливі нісенітниці для внесення ще більшого сум'яття спантеличеним місцевим жителям.

Рідко, але траплялися і підбадьорюючі слухи, хоча здебільшого вони не були достовірними. Обговорюючи чутки, один із військових сказав, що, мабуть, серед населення багато провокаторів, які спустилися на наші поля за допомогою парашутів. Таке становище лякало людей, ніхто не знав, як діяти в таких випадках, куди йти і що робити.

З усього ставало очевидним і занадто зрозумілим, що війна застала населення країни зненацька: навіть військові комісари, які відповідали за мобілізацію в адміністративному районі, не змогли відправити на Схід своїх родин, не відали про дислокацію військових частин, до яких вони зобов'язані були приєднатися. Звичайно, військові дещо знали, здебільшого у рамках тодішньої пропаганди. Та ще й змушені були діяти під постійним контролем. Реальність же у ці скорботні часи була такою. Військовим довелося вчитись бойовому мистецтву на марші, сплячуючи за це велику ціну. На той час населення ще й гадки не мало, що подібна паніка у військових рівнозначна повній поразці, хоча воно так і сталося, про що невдовзі довідався світ.

Між трьома військовими у важкі часи окреслювалися дивні взаємини: військовий комісар та один із його підлеглих побоювалися третього, підлеглого. Він поводився якось незалежно, здебільшого мовчав, а коли приймалось якесь важливе рішення, то висловлював свою думку, яка чомусь, виявлялась остаточною. Двоє офіцерів сприймали третього як наглядча. При ньому обое говорили мало, переважало щось другорядне або висловлювали переконливу впевненість про скорі зміцнення становища на користь червоної армії.

Якось цей третій, зморившись (вони всі відчували надзвичайну втому), заснув серед білого дня, примостившись на возі, а військовий комісар з іншим своїм товаришем оглядали коней та їхню упряж.

– Невідомо, як завойовник, – мов би сам до себе тихо сказав військовий комісар, – продовжувач імперських амбіцій російських царів, мав намір боротися з не менш підступним німецьким завойовником. Ми ж уже на власному досвіді переконалися: наша червона армія ні організаційно, ні

морально не готова до подібної битви, впродовж останніх років народ всієї країни був шокований страшними подіями з викриттям якихось віртуальних ворогів, а тому позбавлений необхідних захисних дій.

– З усього теперішнього становища видно, що люди, які пройшли революцію, Першу світову і громадянську війни, репресії і голодомори, – продовжував комісар, – не бажають далі воювати, хоча відкрито цього не демонструють, постійно думаючи про себе. До війська брали молоденьких і не навчених чоловіків, більшість генералів, які замінили знищених сталінськими репресованими органами, були у військових справах новачками, вони ще не воювали і нічого не відали про реальну війну, а тим більше ту, яка насувалась.

Закінчивши свої міркування, військовий комісар оглянувся, подивився на свого товариша і різко махнув рукою, мовби відкидаючи все погане. Після цих роздумів стало зрозумілим, що не дуже поспішав комісар районного масштабу в бій. Немає сумніву, що про такий стан військ знали наверху, а тому до всіх частин були приставлені наглядачі з репресивних структур. Так, як пізніше стало відомо, велась вся війна.

Нарешті три дорослих чоловіки, офіцери відступаючої армії, осідлавши коней, поїхали в сторону Південного Бугу. За ними, на другий день, відбули і жінки з дітьми – хто до своїх рідних, хто невідомо куди. Через два дні чоловіки повернулись ні з чим, вони розповідали переляканим сусідам, що міст через річку Південний Буг зруйнований, ось-ось з'являться німці, діватись нікуди. Через декілька годин військові з засмученим виглядом знову вирушили невідомо куди, перебуваючи у моральній і фізичній пастці.

З усього було видно, що військові події розгортаються, сягаючи порога кожної оселі. Якось зранку в повітрі з'явився розвідувальний літак Фокке-Вульф-189, якого народ зразу ж прозвав “рама”. Дійсно таку назву літак здобув не випадково, бо коли ми його побачили над своїми головами, то він мав вигляд продовгуватого прямокутника – видовженої рамки. Він покружляв над залізничним вокзалом і цукровим заводом в Уладівці, що в трьох кілометрах від

нашого села, після чого подався в західному напрямку. Десь через годину з'явилося уже два інші літаки і вони розпочали, ніби падаючи донизу, скидати смертельну зброю на залізничний вокзал і полотно залізної дороги. Люди зразу ж помітили, що бомби минали цукровий завод, який, мабуть німці не планували знищувати. Не атакували й міст же через Південний Буг, неподалік Уладовки, бо він уже був зруйнований вітчизняними підриивниками, коли було зроблено висновок про те, що на західному березі уже не залишилося радянських військ. Однак чимало підрозділів ще блукали, як і ці троє військових з райвійськкомату.

Подібних бомбових нальотів до цього часу ніхто ніколи не бачив. Спочатку діти кричали, що літаки скидають м'ячі, але коли почулися вибухи від розривів цих "м'ячів", коли стали підніматися вверх стовпи землі і диму, то дітям стало неймовірно страшно. З протилежної сторони села було видно, як два інші літаки скидали свої "м'ячі" на село Курилівку, де, за словами місцевих жителів, знаходився спиртовий завод. Відстань до цього заводу була приблизно до чотирьох кілометрів, а тому здавалося, що літаки кружляють над нашим селом. Всі жителі, малі і дорослі, вийшли на вулицю, спостерігаючи штучно створене земне пекло, яке виявилось занадто реальним і страшним явищем. Наступного дня селяни дізналися, що цукровий завод німці намагалися не пошкодити, а ось спиртовий завод сильно зруйнували.

Уже після війни з історичних матеріалів стало відомо, що німці надзвичайно добре були обізнані не тільки про селекцію цукрової сировини на знаменитій Уладово-Люлинецькій селекційній станції, але і про кожного селекціонера. Після захоплення цієї подільської території окупанти розпочали енергійно збирати селекціонерів з метою організації селекційної роботи. Стало ясно, чому вони оберігали від бомбових нападів і переробні заводи цукрової сировини.

Швидко поширились чутки, що під час бомбардування на залізничному вокзалі Уладівка, пошкоджено товарний потяг, у складі якого було багато цистерн зі спиртом. Спирт, мабуть призначався для солдатів, щоб після прийняття його вони веселіше, не задумуючись, йшли б на смертний бій, а також

для обмивання їхніх ран у польових лазаретах.

Уже на другий день зранку дорослі вирушили розшукувати місткості з привабливою рідиною. Чоловіків у селі уже не було, одні пішли з радянськими військами, інші вирішили за краще не з'являтися на очі новій владі, а тому за бажаною рідиною йшли переважно підприємливі жінки з відрами на коромислах. Під вечір вони поверталися з цінним скарбом, несучи два відра спирту в руках чи на коромислі. Майже в кожній хаті стало вдосталь спиртного, але ніхто його не пив: люди не одружувалися, діти не народжувалися, навіть ніхто не помирав. Всі очікували невідомого і страшного.

Через день після бомбардування німцями зовсім не військових об'єктів з ранку розпочалася хода радянських військ на Схід. Невеличкі залишки з'єднань червоної армії швидко відступали, залишаючи населення, ресурси і все національне багатство загарбникам. Перед цікавими, хоча і переляканими селянами дорогою рухались військові частини: колони похмурих солдат; тягачі тягнули далекобійні гармати, на їхніх довгих стволах вмостилися солдати; повзли вантажні автомобілі з солдатами і невеликими гарматами; коні тягнули протитанкові гармати, польові кухні, поряд йшли солдати.

Серед солдатів були чоловіки різного віку – і сивовусі, і середнього віку, і молоденькі хлопчаки. Люди підносили їм харчі, солдати ніяковіло їх брали, скупю дякували, але все відбувалося без того веселого ентузіазму і жартів, як це можна було побачити пару тижнів назад, коли товарні ешелони з солдатами поспішали на Захід.

Подібно до того як несподівано військо розпочало свій похмурий рух відступу на Схід, так і раптово надвечір припинилася ця пригнічена хода солдат, знесилених тягарем відступу без бою. Менше одного дня в селі було тихо, наче все завмерло: ніде не видно ні людей, ні тварин, будь-яких діяльності, торгівлі, руху, лише собаки завивали, зустрічаючи злістю незнайомців, відчуваючи щось загрозливе, грізне і жахливе.

Наступного дня, опівдні, в село зайшли чужинські вояки, але на відміну від радянських похмурих солдатів, які залишили своє населення ворогові на поталу, німці показували себе веселими завойовниками, в кожному їхньому русі відчувалось, що прийшли пихаті переможці, господарі, вдаючи себе новітніми рабовласниками, яким дозволено все. З'явилися вони повсюди якось несподівано на велосипедах, з засуканими рукавами своїх військових сорочок, з автоматами на грудях, обвішані іншою цікавою амуніцією.

Головне, що ставило місцеве населення у якусь невизначеність – з облич завойовників не сходили посмішки, між собою вони спілкувались різноманітними веселими вигуками. Дивлячись на німців, можна було подумати, що вони влаштували для себе прогулянку з полюванням на людей та й годі. З історії і літератури відомо, що подібні походи на слонів, тигрів, левів, крокодилів влаштовували освічені європейці в Африці. Проте ні африканські, ні теперішні туристи на українському Поділлі, здавалося, не очікували свого жахливого становища в майбутньому і відповідальності перед природою, народами світу, теперішньою цивілізацією. Жінки і діти стояли безмовними, згорбленими, дивлячись на чужинців, як на привидів з іншої планети, схожих на людей з сутністю ворогів, розбійників-загарбників.

Саме така початкова поведінка вояків викликала в дорослих і дітей подвійне почуття – страх і цікавість. Страх перед незнайомцями, які прийшли із далекої загадкової країни та ще й з усмішками і прискіпливим поглядом до всього невідомого, що їх оточує, посилював увагу до них: до того, як вони одягнені, чим і навіть як харчуються, як використовують велосипеди і мотоцикли.

Перша зустріч, а вона дуже характерна для пізнання сутності нового, окремі її деталі показали, що у завойованих країнах загарбники не цікавилися людьми, водночас до оточуючої живої природи гітлерівці ставилися з великою повагою і дбайливістю. В центрі села, де розташовано центральну садибу радгоспу і управлінські будівлі, був невеличкий парк. У ньому під деревами німецькі тачанки, схожі на українські вози, можливо їх завойовники привласнили в

якомусь колективному господарстві. На одному з возів лежало сіно, застелене добrotною українською вишиваною ковдрою, на якій вистрибувала мавпочка. Діти вперше побачили її, тому з цікавістю розглядали. Мабуть, не менше їх інтересував господар-німець, який з підкресленою шанобливістю ставився до тваринки. Це якось не вписувалося в логіку: людина, ставлячись до собі подібного вороже, тварину мало не обожнювала.

Мимоволі кожній мислячій людині хотілося б одержати відповідь на запитання: де та грань, яка розділяє людину і тварину, з однієї сторони, людину і людину – з іншої. Здавалося б, що коли людина для людини не є якоюсь новиною, бо люди, за винятком мови і кольору шкіри, схожі між собою, то і страху не повинно бути. В реальній же дійсності виявляється, що людина боїться іншої людини більше, ніж тварин-хижаків. У повсякденних клопотах ніколи філософствувати з того приводу, що тварина цікавить людину, насамперед, з усіх сторін практичності і доцільності, а вже потому – небезпеки. А ось людину інша людина боїться через її можливу агресивність і непередбачуваність. Мабуть, філософська думка, що в кожній людині сидить звір постійно підтверджується і не втрачає свого значення. Цей звір не представник тваринного світу, а більш жорстокий, бо знаходиться в глибині людської сутності.

Ще довго залишатиметься загадкою феноменальна здатність однієї людини в особі Гітлера за досить короткий період перетворити розумний і працьовитий європейський народ у жорстоких завойовників часів середньовіччя. Складалось неприємне відчуття, що німці не помічали населення, яке вони мали перетворити в рабів, цим вони демонстрували зверхність, силу, впевненість у своїй перемозі. Не дивлячись на все це, природна цікавість українців перемагала страх, тим більше, що німці ще не стріляли.

У селі німці перебували близько однієї доби, потому вони зникли так же швидко, як і солдати червоної армії. Припинився рух військ, не стало чути звуків війни. В селянських хатах знову збиралися жінки та обговорювали побачене і

почуте, робили якісь для себе висновки, як діяти та виживати, до кого прихилитися, де шукати притулку. Але все впиралося у безвихідь. У нашій хаті часто збиралось кілька ще молодих жінок. Обговорювали становище, що склалося. В одних було куди податися, а інші були пролетарями без рідних і власного дому, бо родичі мешкали занадто далеко, бо країна величезна. Не було сліз, як недавно, поволі зникав розпач, почала з'являтися якась прагматична розсудливість. Одна гостра на язик молодиця промовила, що не знайдеться багато дурнів, які побігли б воювати за державу, що залишила своє населення наодинці з ворогами...

– Товариш Сталін, мабуть, не знає про таку втечу військ, а він вміє заставити воювати всіх, – промовила одна із наймолодших педагог-вихователька дітей.

Серед населення та й у сім'ях мова точилася і про арешт агронома місцевого радгоспу, відомого селекціонера Льва Людвіговича Сімпаловського. На Уладово-Люлинецькій селекційній станції знали, що український селекціонер мав ряд особливостей: в селекції був неординарним спеціалістом, а у стосунках з жіночою половиною – людиною, що прагнула їх не помічати.

Серед вчених і практиків-аграріїв було відомо, що ніхто не вмів так вдало визначати місце і час посіву цукрових буряків, закладання насінників цієї культури та періоду збирання врожаю з тим, щоб забезпечити підвищену цукристість буряків і збільшити валовий збір сировини. Для цього селекціонер використовував лише йому відомі методи, традиції, наукові знання та власне інтуїтивне відчуття. Землю він пробував на смак і після цього давав рекомендації щодо агрономічних робіт, їхніх строків проведення та сортів, які доцільно висівати на тій чи іншій площі. Більшість його цікавих методик, ніхто не зміг ні збагнути, ні зрозуміти. Він був унікальним самородком в українській селекційній науці. За це його цінували вчені, про нього знали в Москві, Києві і в усій окрузі українського бурякового Донбасу та Уладово-Люлинецької селекційної станції.

У довоєнний час природженому селекціонеріві Москва виділила легковий автомобіль за видатні заслуги в галузі селекції цукрових буряків, гороху і інших рослин. Це тоді була небачена нагорода. Селекціонер особисто не скористався автомобілем, на якому не міг їздити полями бурякових плантацій, він його обміняв на добру бричку і гарні коні, які до цього належали директоріві радгоспу.

Невдовзі виявилось, що про селекціонера досконало знали й німці. Коли вони зайнялися справами дослідної станції, то спочатку його не займали. Не звертав уваги на чужинців і селекціонер, він займався своєю улюбленою звичайною справою, наче нічого не відбулося: продовжував їздити польовими шляхами на своїй бричці, давав технологічні розпорядження поодиноким працівникам, які навіть у грізні часи приходили до насінницьких посівів, працювали, щоб не порушувати технологічні процеси і строки. Селекціонер тут дещо виконував й особисто. Через деякий час німецькі репресивні органи (а в кожній владі вони – пунктуальні виконавці будь-яких наказів) разом з іншими людьми арештували і селекціонера. Німецьким вченим і відповідним органам про селекціонера було відомо все, тому його не менше як за добу звільнили та повернули бричку й коней, але дозволили продовжувати займатися селекцією, навіть визначили допомогу. Ще більшу, ніж за часів попередньої влади.

У селекціонера були особливі відносини з жінками, він їх намагався постійно уникати, був холостяком. За це називали його диваком. Він не любив і, здавалося, побоювався не тільки жінок, але і їхньої близької фізичної присутності. Але у наукових чи виробничих справах нерідко заходили до його кабінету жінки. Мав це терпіти, але коли вони залишали приміщення, то господар намагався позбутися навіть їхнього духу і дотику до предметів. Провадилась дивна процедура, навіть смішна: після того, як жінка залишала кабінет, селекціонер хусточкою ретельно витирив місце, де вона сиділа і ручку дверей, за яку трималася рукою, а після цього хусточку викидав на смітник. Як неординарного досвідченого спеціаліста, жінки його поважали, але за такі

витівки та специфічне ставлення до жіночої статі, вони його побоювалися і сторонилися.

Настав період німецької окупації, вводились нові правила поведінки та суворі закони. Місцеве населення поступово притиралося до рабського становища. Наш дід сам і не приїхав, але, як і обіцяв, прислав за нами підводу. Ми, навантаживши на неї свої, уже невеличкі, пожитки того ж дня вирушили до нового місця проживання у село Лозну, де я колись родився і там була моя мала батьківщина. Коли ми під'їздили до річки Сниводи, притоки Південного Бугу, я помітив, що їздовий чомусь зняв зі своїх ніг обмотки, цей важливий атрибут взуття тодішнього радянського воїна, і поклав їх біля себе. Обмотки являли собою цупку матерію довжиною близько метра і шириною 20 см, якою воїн обмотував свою ногу від черевика до коліна. Коли підвода виїхала на міст через річку, їздовий раптово голосно промовив слова, – “по Сталіну і по обмотках”, – шпурнувши два предмета, які в повітрі розгорнулися, дві стрічки постелились на річковій воді й попливли.

– Дарма кому служити, – пробурчав уже собі під ніс їздовий, – ми і наші батьки були наймитами у поляків, росіян, а тепер будемо спину гнути на німця.

Зробивши паузу, він продовжував: “Та й раніше німець у нас бував, одного із них ми називали Герко, хоча це не дійсне прізвище, а наші односельці охрестили його так за подібним німецьким словом “гер”, тобто “пан”, як його величали німецькі спеціалісти. Він збудував у нашому селі добротний механічний млин, утримував квітучу садibu, мав землю, на якій ми працювали і приносили йому чималий достаток, деякий заробіток одержували і селяни.

Прийшла радянська влада – все зруйнувала: не стало млина, зникло німецьке господарство з високою культурою землеробства. За радянських часів про це ніхто й не згадував і все поступово забувалось, наче подібного і не було...

Ми, які вмостилися на підводі, тоді не придали значення тому, як розлучився їздовий з обмотками, що він говорив про пана – німця, який робив не погані справи в селі, куди ми рухались. Пізніше я зрозумів, що це був вчинок відчаю,

бо за таке влада розстрілювала: радянська – за зраду, свідченням якої була зневага до взуття радянського воїна, схвальні думки про німця, слова зневаги про вождя; німецька ж – за приналежність до війська противника, про що свідчили ті ж таки обмотки. Пояснень поведінки цієї людини тоді і пізніше ніхто не шукав, але не виключено, що то був генетичний протест проти всіх, хто приходив з мечем на українську землю, запрягаючи народ у ярмо.

Минувши міст через Сливову, ми виїхали на околицю села Хутори – Кривошійнські і перед нашими очима біля самої дороги постала висока кам'яна скульптура жінки на весь зріст, залишена онукам на згадку про їхніх давніх пращурів. Селяни називали скульптуру “Баба Текля”, але де вона взялася, хто і коли її вирізьбив з такого великого каменю, ніхто не знав. Деякі історики називають такі скульптури скіфськими, але інші твердять, що давні скіфи кам'яних баб не святкували. Тому, можливо, це було мистецтво далеких часів трипільської культури. В столиці і в різних історичних місцях країни, де виставлено тепер відомі стародавні скульптури, подібної не було. Лише з тодішнього поверхневого погляду на далеке минуле можна сказати, що скульптура виготовлена вмільцем з однієї із твердих порід, якими багате Поділля – граніти, гнейси, пісковики.

Селянин зупинив коней, підійшов до статуї, перехрестився, трохи постояв, повернувся до воза і ми вирушили до свого кінцевого пункту.

Ми їхали дорогою, яка стелилася землею уже завойованою ворогами попереду нас очікували знегоди війни і далеке щоденно жадане визволення.

– У перші ж післявоєнні роки, – сказав на закінчення гість, – цією дорогою мені приходилося на візку возити поросят, продавати їх на ринку у Пикові, але знайомого мистецького витвору “Баба Текля” на тому місці уже не зустрічав. Всі історичні і художні цінності німці відправляли до фатерлянду, а тому українське Поділля, як і вся країна, залишається краєм непізнаної старовини, своєї складної

історії. Але вона є, в ній, зокрема, відлуння героїчних вікопомних звитяг Устима Кармелюка і багатьох інших захисників свободи краю.

*Журавне, Лозна – Київ,
березень 2005 р.*

Розділ

3

НА БЕРЕГАХ СНИВОДИ

*Присвячується
Василеві Чмихалу*

Післявоєнна знівечена українська земля. Численні рани залишалися не тільки на тілі і в душах людей, ними покрито широкі простори країни. Не так багато пройшло часу після війни, але враження від руйнувань навкруги притупляють навіть суцільні біди людей. З надією побачити більш привабливу картину, хоча б щось, чого не торкнувся руйнівний подих війни, пробиралися вперед – на Поділля, до своїх батьків, Володя і Женя. Недавні молоді фронтовики, а тепер студенти медичного інституту збиралися влаштувати собі тут літній відпочинок.

На полуторці розбитою дорогою добралися від Житомира до Бердичева. Тут величні, хоча і зруйновані часом та війнами, стародавні укріплення, відомі з давньої і недавньої історії історичними та культурними цінностями. В центрі міста, на високому березі річки Гнилоп'ять, басейні Дніпра, дивиться на нас з минулого велетенська, часів середньовіччя, фортеця, в якій у 1704 році було ув'язнено

С. Палія; неподалік від залізниці костюл, в якому 1850 року О. Бальзак брав шлюб з Е. Ганською.

Звідти уже вщент розбитою вузькою ґрунтовою дорогою вирушили в сторону Хмільника, відомого своїми лікувальними радоновими водами. Дорога пролягала хвилястою рівниною, розчленованою глибокими долинами висохлих рік і річечок, нерідко зустрічалися яри та балки. Чим далі на південний Захід тим більше

заглиблюємось

у мальовничий край, перлину природи – українське Поділля. Поділля – древня земля Київської Русі. Археологія виявляє тут пам'ятники скіфів, а на додаток залишки замків, укріплень та монастирів XVI-XVII століть. З плином часу відомості про чудових людей, видатні події, у нас зникають, не залишаючи про себе ніяких слідів.

Перед селом Петриківці є балка з досить похилим спуском у висохле глибоченьке русло стародавньої річки, яка перетинала територію в цьому місці. Тут взимку 1943-1944 років проходила лінія фронту, розносячи навкруги смерть, розруху, голод. Подолавши 40 км від Бердичева, можна побачити першу на відрізьку дороги мальовничу річку і невеликий місточок. З його лівої сторони чималий тихий ставок рибного господарства, а з правої – огороди на крутих схилах річки Сніводи. Не так далеко, за десяток кілометрів від цієї місцини, розпочинаються її витoki, там вона бере свої перші краплини кришталево чистої води. На всій протяжності в багатьох місцях водяна магістраль перетинається кристалічними породами, які створюють умови для використання млинів і місцевих невеличких електростанцій.

Треба відмітити досить цікаве розташування напрямів водяних артерій цієї місцевості. Річка Снивода несе свої води з півночі на південь від земель навколо села Сальниця, повз Уланів, через Воронівці, Чернятин аж до села Іванів, де вона впадає в Південний Буг. У свою чергу, значний відрізок Південного Бугу пролягає із заходу Хмельницької області на схід Вінницької області, до Хмільника, повертаючи біля нього на південь, до села Іванів, де і зустрічається зі своєю притокою Сниводою.

У результаті створюється своєрідний природний водяний трикутник, який відомий чужинцям ще з часів татарської навали. Тут не стільки бачиш, як відчуваєш тіснину природного оточення, затишної для мирної праці і водночас ворожої для завойовників. Саме в цьому водяному трикутнику, на розквашених українських чорноземах, серед глибоких снігових заметів з давнини і дотепер, від осені до весни, не можна було ні йти, ні їхати, рідка чорна маса глибоко проникає у взуття, одяг і навіть шкіру. Все це пам'ятають жителі навколишніх поселень цієї особливої Подільської місцини до 70-х років ХХ століття.

Переправившись через місточок річки Сниводи студенти, розрахувавшись з водієм автомобіля, який їх підвозив, і опинилися у знайомому з дитинства селі Уланів.

– Мені до села ще шість кілометрів, – сказав Женя, – ти ж місцевий, твоє село рядом.

– Якими справами займатимешся влітку? – спитав товариша Женя.

– У твого батька пасіка, то, мабуть, допомагатимеш йому, – відповів сам на своє запитання.

– Буду тут лише місяць, – відповів Володя.

– За цей час спробую вивчити маловідомі події, що відбулися взимку 1943-1944 років на цьому місці, де ми стоїмо. Я тоді був вдома, в новорічну ніч чув постріли і вибухи, гуркіт танків, але тільки через декілька днів селом поповзла чутка, що за одну ніч в Уланові було знищено близько півсотні радянських танків.

– Дійсно, – промовив Женя, – місцеве населення дуже мало знає про славу військову і господарську історію цього села. Завдяки своєму розташуванню в ньому відбувалися великі історичні і військові події. Про деякі хотілося б тобі розповісти, можливо вони дещо прояснили б тому, що тебе зацікавить. Можливо, колись поговоримо...

Студенти розпрощались і кожен попрямував до своїх батьків. Після розмови у Жені роїлись думки про минуле і сучасне краю, в якому він народився, живуть його батьки, рідня і односельці.

Стратегічна воєнна особливість місцевості, на якій розташувалось село Уланів, полягає в тому, що річка Снівода, її невеличкі притоки і навколишня місцевість створювали з трьох сторін пастку для будь-яких нападників. Про це знали з давнини ті, хто займався пограбуванням та військовими авантюрами. Думається, що пройдуть роки і десятиліття, а малі і великі діла людей, їхні долі, біди і образи мають право жити в думках та переказах, щоб на них вчитися і творити справжню історію свого народу.

Уланів – старовинне містечко Подільської губернії Літинського повіту. Воно розташоване на мальовничій річці Снівода у 35 верстах від міста Літин і за 20 верств – від Хмільника. У 1552 році Уланів мав сильні укріплення і йому було даровано Магдебурзьке право, але в XVI столітті містечко розорили кримські татари. Визнаючи Уланів важливим у стратегічному плані, король Сигізмунд III у 1606 році знову заклав тут укріплення, а для залучення жителів дарував містечку нові права і привілеї. Уже в 1615 році Уланів був настільки укріплений, що зміг витримати неодноразові сильні напади напад кримських татар.

У XVII столітті, під час заворушення, козаки зруйнували добре захищений замок, що був символом міцності містечка. В той період в Уланові налічувалося 1386 жителів, діяла православна церква, католицький костел, 11 ярмарків, два водяних млини, пивоварений завод і багато іншого. До, і під час останньої світової війни та потому Уланів був центром одноіменного району, який у 60-ті роки XX століття з'єднався з Хмільницьким районом на Вінниччині. А що

можна сказати про сучасне село Уланів на Поділлі? Тут припинилися культурний і економічний розвиток, його славне історичне минуле покрилось ковдрою забуття.

Споконвічно на українське Поділля постійно навідувались завойовники, несучи з собою розруху і смерть. Війнами сюди йшли литовські феодалі, польська шляхта, кримські хани, турецькі султани, російські царі, з якими боролися прадіди, діди і батьки подолян. Найбільш страшного і важкого лиха зазнало Поділля в період татаро-монгольської навали 1224-1462 років, а після татаро-монголів їхні залишки, які осіли в Криму, перетворившись у кримських татар, століттями довершували розпочате, завдаючи навіть етнічної шкоди українському народу. З історії та переказів достеменно відомо про ті страшні часи татаро-монголів і кримських татар. Нашадки підсвідомо покладали надію на прийдешній період високої людської цивілізації, сподіваючись, що подібне уже не повториться ніколи.

Не так сталося, як гадалося, і лихоліття не обминали цей благодатний край, бо тільки в першій половині ХХ століття відбулося аж дві світові війни, революція, громадянська війна, коли брат брата, син батька вбивали нізащо. Кожне лихо чорним крилом щоразу махало над українцями їхніми землями. Війни проходили котком Подільською землею і нащадкам прадавніх народів цього краю постійно доводилося знову і знову терпіти приниження, втікати у світ за очі, як це робили його давні пращури. Спасався хто як вмів, бо в народі іншого виходу не було, його зраджували різні провідники, обманювала влада, залишаючи напризволяще в скрутні години, а вороги, мовбито худобу, просто виганяли з місць проживання, щоразу в'янула їхня праця, затухали надії на майбуття.

Усередині ХХ століття на всій європейській території планети Земля робила свою чорну справу небачена за своїми руйнівними силами Друга світова війна. Між собою змагалися найжорстокіші завойовники ХХ століття, які прагнули бути володарями не тільки Європи, але й світу. У кожного були власні теорії, а

для перетворення їх у дійсність створювались спеціальні організації, які своїми зухвалими методами змушували тремтіти все живе, воювати один проти іншого не тільки всі європейські народи, але й багато народів інших континентів світу. На перших порах війни гітлерівські війська з піднесенням, не зустрівши належного опору, долаючи величезні відстані, досягли рубежів на річці Волга. Неймовірними зусиллями німців зупинили і звідти під тиском сталінських військ вони, обороняючись, неохоче відступали, чіпляючись за будь-які рубежі, особливо великі і малі річки, щоб утримати загарбані території та багатства.

Відступаючи територією України, гітлерівці уже залишали Київ, Житомир, Бердичів, втрачали перлину української землі – Поділля. Найжорстокіші битви розгорталися в Україні, яка була однією з основних їхніх завойовницьких цілей нацистів. Найкращі у світі чорноземи, теплі моря, кримська земля для вирощування цитрусових і база для відпочинку, рабська праця українців, нікопольський марганець, запорізька залізна руда, донецьке вугілля – багатство, якому не складеш ціну. Саме тому німці, відступаючи, мовби хижаки, скаженіло пручалися і захищалися.

Ті ж самі інтереси відстоювали сталінські війська, які визволяли найперше природні, матеріальні і людські ресурси, які так до вподоби стали німцям, але рідше за них ними володіла Росія. Німецька пропаганда стверджувала, що не росіяни, а саме німці, головним представником яких була цариця Катерина II, допомогли Росії закріпитися на південних землях, зокрема в Україні та північному Кавказі. Не було ніякого сумніву: вище керівництво радянської імперії усвідомлювало ще з перших днів війни, що велика частина українського населення, хоча зовні це не проявлялося, негативно ставилася як до війни, так і до радянської влади. Імперська державна політика, з перших днів війни, виходила з того, що без жахливих драконівських законів для армії і населення війну не виграти. Ще задовго до початку військових дій формувалась ідеологія репресій, пошуку так званих ворогів народу. Страх і покора, підтримувалися таким вибором: йди в бій і вмирай, або загинеш від куль спеціальних загонів.

Величезні втрати були з обох сторін, але з боку сталінських військ вони виявилися неймовірними із-за ідеології, яка знецінювала людське життя задля і в ім'я однієї людини – Сталіна. Сталінське командування дедалі більше і бездумно кидало в бій маси людей, не рахуючись з будь-якими втратами, а тому безцільних боїв упродовж війни було безліч, але про них мовчали.

Війна котилася на Захід, до її кінцевої мети – Німеччини та її столиці Берліна. На цьому довгому і важкому шляху відбувалися величезні і невеликі битви, були здобутки і втрати, раціональне і безглузде, але за всім стояли долі конкретної людини, населення окремих земель, поселень і всього народу. Наприкінці грудня 1943 року і початку січня 1944 року українське Поділля, яке з давнини відоме своєю особливістю у військовій справі, привертає увагу ворогів. Тут стояли солдати першого українського фронту який очолювали відомі в історії колишньої радянської імперії – командувач фронтом росіянин Ватутін, представники Ставки верховного командування – росіяни Жуков і Хрущов та члени української влади – українці Кальченко і Гречуха.

Перед першим українським фронтом Ставка поставила задачу здійснити Житомирсько-Бердичівську операцію проти 4-ї танкової армії ворога і вийти до Південного Бугу. Уже наприкінці грудня 1943 року з рук у руки переходив Бердичів, але із-за недолугої організації наступу було понесено величезні втрати людей і техніки. В перші дні січня 1944 року, особливо в новорічну ніч, великі втрати понесла перша гвардійська танкова армія під командуванням відомого генерала Катюкова. В результаті, не досягши ніякого успіху, перший український фронт перейшов до оборони, лінія якої пролягла десь на двадцятomu кілометрі на південь від Бердичева у напрямку до Уланова.

Що ж відбулося з танковою армією та її підрозділами? Про стратегічну цінність у військових справах місцевості навколо Уланова, випробувану в далекі часи татарських набігів, знали гітлерівські і сталінські штаби. Фронт стояв всю

зиму між Бердичевом, де розташувалось командування радянських військ та Улановом, де утримуваному невеликими силами німецькими вояками.

Сусідство з лінією фронту давалося взнаки жителям більшості навколишніх селищ та сіл, люди були шоковані баченням і почутим, а тому з рабською покорою стогнали від страху і непосильної роботи, викопуючи траншеї та окопи то для німецьких, то для сталінських вояків. Народ відчував близькість фронту, який не давав спокою ні в день, ні в ночі, його турбувала постійна стрілянина зі сторони радянських військ, нервування відступаючих німців, ворожі облави. З нетерпінням люди очікували на порятунок, фізичні та нервові сили дедалі більше і більше виснажувалися. Найважче було усвідомлювати, що впродовж всієї зими визвольна сила радянських військ порядом, а руху ніякого.

І дійсно. Дві великі ворожі сили стояли одна проти іншої не менше трьох важких зимових місяців і чогось очікували, але якоїсь великої битви чи наступу так і не наважилися розпочати. Історія, народ ще не знали, що командування двох ворожих армій перед тим як зупинитися і простояти цілу зиму без рішучої битви, здійснювали розвідувальні бої, щоб пересвідчитись у достовірності переказів та переваг можливого наступу з обох сторін. Уже набутий свіжий досвід показав, що кожній армії, з погляду військової доктрини, не вигідно було наступати, особливо побоювались території в трикутнику Південний Буг – Снівода – адже навкруги западня. Народ про це не знав, як і не відав про трагедії, що відбувалися навкруги.

Німецьке командування, одержавши повідомлення щодо наказу про наступ радянських військ, серед яких особливе завдання ставилось перед танковою армією, розраховувало на стрімкий наступ з Житомирсько-Бердичівської лінії на Уланів. Німці уже відступали, і їм була вигідна стратегічно важлива уланівська територія, яку вони досить легко утримували невеличкими силами. В той самий час радянське командування ще не наважувалося розпочати широкомасштабну військову операцію на цій ділянці, але підготовка до наступу велася. Одночасно здійснювались окремі вилазки з метою розвідки. Наприкінці грудня 1943 року

німці розпочали шалену підготовку до зустрічі наступу, змушуючи непосильно працювати населення.

Довідавшись про приготування до бойових дій, а народ уже навчився оцінювати обстановку самостійно, частина жителів Уланова, як і інших навколишніх сіл, шукала тимчасового більш тихішого місця, щоб бути подалі від прифронтової смуги. Вони залишали свої помешкання і відправлялися з дітьми та хворими у віддалені села, хоча снаряди досягали і цих сіл. У навколишніх селах так звані біженці розташовувалися без особливих складнощів, бо всі були бідні і голодні, а такі обставини, як ніякі інші, об'єднують людей, викликають і проявляють непідробне співчуття.

До села Чернятин, що неподалік від Уланова, перебралася сім'я, в якій був семирічний хлопець Тарас. Зі своїми батьками він жив в Уланові, в якому з давнини мешкали батьки його батьків, а їх давні предки, мабуть, пам'ятали, як втікали їхні рідні з цих же місць від татаро-монгольського нашествия в глухі місця подільських лісів. Село Чернятин також, напевно, заснували та розвинули давні втікачі з Уланова, коли зазнавали нападу ще за часів монголів і татар. Тепер же воно стало притулком для нових втікачів. У селянській сім'ї, в якій зупинилася родина з хлопцем Тарасом, був син Василь років восьми.

Господар дому інвалід громадянської війни, зазнав багато лиха ще в голодні роки і під час колективізації, а тому намагався будь-кому хоча б чим-небудь допомогти. Він мав конячину, яка замінила йому відсутню ногу, їздив до лісу, в поле, в ближче село Уланів на невеличкий базар. Однак, тепер ні їздити, ні ходити будь-куди не було змоги. Навіть із своїх домівок люди виходили занадто рідко, а що вже казати про дітей. Вони якщо і з'являлися на вулиці, трималися біля своїх домівок, а більше часу проводили на печі.

Навкруги і в хатах німецькі солдати, жандармерія комендатури, поліцаї, неподалік фронт і більшість селянських хатин зайняті ворожими вояками. Дорослі господарі, переважно жінки та похилі чоловіки, знаходилися здебільшого на подвір'ї біля тварин чи птиці, якщо якась живність ще

залишилась, а коли все уже забрано німцями, то просто тинялися без цілі навколо хати. Малеча ж не виходила з хати, переважно ховалася на печі. Дітям дозволяли виходити тільки до вітру, щоб швиденько повернутися назад. Якщо зайвий раз спустишся додолу з печі німці могли раптово з силою вдарити дитину важким чоботом, мовби м'яча і вона вилітала з хати в сіни.

Тривале перебування дітлахів на гарячій печі, в якій день і ніч німці підтримували вогонь, готуючи собі харчі, ставало для них нестерпною мукою. Це було пекло, бо, крім розжареної черені, на печі були подушки та теплі простирадла, іноді кожухи: їх ніде було діти. Тому, які б не були сильними морози і страшними німці та їхні тортури, дітям набридало сидіти на печі, бо якраз для них настав той благодатний вік, коли про все хочеться довідатися, пізнати. Війна стримувала розвиток дітей, гальмувала їхню допитливість.

Взимку, коли є вільний час, треба було вчитися читати і писати, а вони не готові до цього, бо книги, зошити учнів, які ходили в школу до війни, використані на куриво. У німців можна було випросити карти і грати в них. Дитяча неймовірна фантазія, швидка реакція думок і відчуття штучно нав'язаних перепон призводили до того, що діти самі видумували для себе різноманітні заняття, які нерідко межували з величезною небезпекою, яку вони здебільшого і не помічали. Якто у передноворічну ніч Тарас лежав на печі поряд з сином господарів Василем і з досадою розповідав про те, як він вчився грати на гармошці.

– Якби вона тепер мені, – сказав, зітхнувши Тарас, – то я вас розвеселив би, нам було б не так скучно, а завтра ж Новий рік.

Ніхто в селі не цікавився, коли той новий рік, всі знали про різдвяні свята з голодною кутею і багатством страв. Але в останні два дні хлопці з цікавістю спостерігали за тим, як німецькі вояки одержували зі своєї батьківщини, поздоровлення з Новим роком. У кожній посилиці знаходилася малесенька гілочка ялинки і свічечка, кожен солдат запалював свою свічечку і навколо такого світла всі галасують, співають пісень. Дітям захотілось, дивлячись на

чужинців, влаштувати їй собі якийсь новорічний подарунок, але на щось матеріальне надіятись не було сенсу, а тому, не знайшовши іншого виходу, як про щось мріяти, вони почали фантазувати.

Нові вигадки так і не з'являлись у головах, розмова знову повернулась до гармошки. Вкотре уважно слухаючи про музичний інструмент, господарський син поцікавився про місце знаходження цієї штуківини і Тарас потайки сказав, що в Уланові вдома на горищі.

У Василя зразу ж визріло рішення, – і він радісно, але тихо, випалив:

– Давай скажемо батькові, що завтра вранці поїдемо в поле за соломою, а самі одночасно заїдемо до твого дому і заберемо гармошку. Як відомо, діти довго не обдумують свої рішення, не зважують всі “за” і всі “проти”, у них здебільшого як сказали, так і зробили. Попередили батька і одержали дозвіл їхати за соломою для палива та корму корові.

Вранці, коли було ще темно, батько допоміг запрягти коня у сани і два змовники, підморгуючи один другому, поїхали вирішувати задумане. Виїхали за село і повернули на Уланів, до околиці якого прибули у вранішніх зимових сутінках. Щоб добратися до потрібного дому треба було проїхати через все село, а тому вони знайшли коротку дорогу через городи, щоб швидше справитися з поставленим завданням та ще й набрати соломи. Вже наставав морозний ранок, коли чути, як прокидається все навкруги, розпочинається вранішнє багатоголосся.

Але хлопцям здавалося, що село мовби ще спить, ніде нікого, не чути навіть собак, які особливо вранці дають про себе знати, коли якийсь чужинець з'являється на вулиці. А тут – підозріла мовчанка.

– Щось навкруги тихо, – сказав, озираючись, Василь, – у нашому селі о цій порі уже чути людей, собак, інших тварин, особливо свиней. – Правда, – додав він, – багато людей виїхало, але чимало зосталось.

– Ця ніч була особлива, – відповів Тарас, – можливо, зустрічали Новий рік і тепер відпочивають.

Під'їхавши не без тривоги до свого дому, хлопці приготувалися швиденько взяти бажану річ, яка їх найбільше цікавила і, власне, привела сюди, і зразу ж відправитися назад, у поле, за соломою.

Наблизились до сінешних дверей – вони закриті з середини. Не задумуючись, молодий господар дому, знаючи секрет відкриття, швиденько справився з перепоною. Заглянувши до кімнати, Тарас прямо з сіней хутко піднявся на горище, покликав Василя і вони, звикаючи до сутінок, почали розшукувати гармошку. Раптом сіно зашелестіло під чиймись ногами, із-за димаря, який був неодмінним атрибутом горища кожної сільської хати, перед ними встав на весь зріст чоловік в якомусь темному вбранні, лише без головного убору.

З переляку хлопчаки нічого не могли вимовити і навіть не встигли крикнути, а тим часом незнайомиць сказав, що він за ними спостерігав ще з вулиці.

Чоловік швиденько попередив, щоб вони не подумали кричати і з тривогою російською мовою запитав: “Хто ви, як сюди потрапили, яка тут ваша справа?” Він з недовірою вдивлявся у пришельців. Хлопці розгубилися і скоромовкою майже разом сказали, що приїхали за гармошкою, повідомивши водночас, що це їхня хата. Незнайомиць без якихось емоцій важко і таємниче промовив, що вони (тобто – він тут не один) – радянські танкісти і тут переховуються.

– Наші танки, – сказав він з сумом, – неподалік знищено німцями.

Від почутого хлопці стояли незворушно перед незнайомцями. Танкіст, молодий і збентежений, мабуть забувши в такій ситуації правила збереження військової таємниці, мов під гіпнозом почав швидко розповідати. Війна точилася декілька років і бійців, яких мобілізували на звільнених територіях, готували прискорено, більшість з них продовжували відчувати себе не солдатами, а жителями міст і сіл, де можна висловлювати все про якусь несправедливість.

– У нас було сорок танків і, певно, всі знищено, – продовжував танкіст, – бо ми попали мовби в мішок. Наші танки прорвались зі сторони Бердичева, рухаючись єдиною дорогою через німецьку лінію фронту, проскочили місточок і увірвалися в це селище Уланів. Вже на карті, яку нам показували перед боєм,

було видно, що вся наша бойова техніка прямує в засідку: з двох сторін вода, попереду німці і річка Південний Буг; позаду місточок, через який танки проскочили і наближались до Уланіва. А тут на нас чатували німці, які дорогу назад міцно закрили.

Трохи подумавши, він продовжував:

– Ніякого маневру ні назад, ні вперед, ні вправо, ні вліво.

Страшні, водночас цікаві речі чули хлопці, але тільки через роки вони зрозуміли, що молодий танкіст був шокований у ті хвилини і він видавав невідомим людям військову таємницю, за що міг потрапити під трибунал. Та тоді він про це не думав, бо намагався хоча б комусь розповісти про несправедливість до воїнів, людей, перетворених у гвинтики. Молоді танкісти вели свої бойові машини на вірну загибель, знаючи про це наперед. Адже місце, де кругом вода, і танки без піхоти – прямий шлях до великих втрат і неодмінної поразки.

– Спускайтесь хлопці назад і нікому про нас не розповідайте, – наказав танкіст, а потім повернувся до двох своїх товаришів, яких важко було помітити в сутінках горища. Уже більш розважливо він повідомив їм спокійно, що хлопці жителі цього дому і не принесуть їм шкоди, не видадуть німцям.

Всі, хто знаходився на горищі, були в якомусь шоковому стані: танкісти – від ситуації, в якій вони опинилися, а молоді хлопчачки – від почутого і одержаної негативної енергії від танкістів. Шукачі музичного інструменту попали в халепу, тому наказ танкіста треба було виконувати, вмиль забувши про мету свого приїзду. Відчуття побаченої реальності війни включило в дію якісь внутрішні резервні сили організму і хлопці на одному подиху спустилися з горища і кинулися до саней. Страх від несподіваної зустрічі з танкістами мало не паралізував хлопців, вони навіть забули зачинити двері з вулиці до сіней, але вмиль збагнули, що треба залишити все так, як було і зробили це автоматично.

– Та-а-а-к, бачу, що треба скоріш звідси тікати, – сказав Василь, – підганяючи чимдуж коня.

Назад вирішили їхати іншою дорогою, не городами, а через центр села, бо здавалося, що там спокійніше. Але, проїхавши метрів триста, побачили інші, ще більш неймовірніші страховища. Прямо на дорозі та обабіч неї застигли понівечені, а деякі навіть цілі, але, мовби неживі, танки. Ближче до центру перед очима хлопців відкрилась ціла панорама наслідків війни: навкруги більше десятка розбитих радянських танків з тавром Т-34, німецькі автомобілі, вбиті сталінські і гітлерівські солдати. Однак німецьких танків з хрестовим тавром не було видно. Серед невимовного залізного кладовища в'яло, наче привиди, рухалося з десятків німецьких вояків. Вони прибирали своїх загиблих співвітчизників. Було помітно, що ворожих військ у селі дуже мало. Певно, німці враховували захисні властивості місцевості і використовували свої сили в інших місцях. Свідченням мистецтва стратегії і тактики нічного бою загиблих була ця майже нереальна картина: загиблих ворогів мало, а розбитої грізної військової техніки забагато.

Не доїхавши до перехрестя, хлопці побачили невелику групу гітлерівських солдатів, які годин декілька назад вбивали радянських бійців нищили їхні танки. Проте почуття страху хлопці вже не відчували, бо, як і все населення, вони звикли до думки: там де ворог, то там острах і смерть, звідси – внутрішня готовність до різних випробувань, навіть катувань чи розстрілів. Один з німців наказав хлопцям звернути сани в сторону і підійти до нього. Солдат показав, що треба напиляти і нарубати дров для кухні, яка стояла неподалік дому. Дрова треба було попередньо привезти на своїх санях з місця метрів за п'ятсот. Солдат вручив хлопцям велику з двома ручками пилку та важку сокиру.

Проїхавши за дровами метрів триста до містка, через який минулої ночі переправлялись танки з Бердичева, хлопці побачили два підбитих радянських танки, на яких було фарбою наведено – Т-34. В одного з них повністю знесено башту і він скотився в глибоку яму біля місточка через який танки проривалися в Уланів. Інший танк був майже цілий, лише зсунувся у придорожній пагорб, його розбита гусениця сповзла долі. Грізна машина не була сильно пошкоджена,

з усього ставало очевидним, що екіпаж вцілів і зумів вибратися з машини на волю. Проте, зразу ж стало зрозумілим, що скористатися своїм щастям екіпажеві бойової машини так і не пощастило. Неподалік від танка, біля куща бузку, лежали вбиті танкісти, які врятувалися, вибравшись із залізного лігва грізної машини, але були скошені ворожими кулями.

Молодих хлопців, фактично дітей, які ніколи не бачили стільки смертей, одночасно охопив жах. Вони автоматично набрали поліняк і вирішили їхати назад до кухні через городи, щоб не бачити страшного побоїща, розбитих танків і мертвих танкістів. Проїхавши до першої хати кінь, захропівши, чомусь зупинився, хлопці в насторозі стали озиратися навкруги і побачили ще більш страшне, водночас героїчне побоїще. Стояв підбитий танк, ще пахло горілим і димом недавнього запеклого бою. Біля танка, спершись ліктем лівої руки на гусеницю, напівлежав чи стояв кремезний танкіст з автоматом на грудях. Він мовби захищав себе, своїх товаришів, свою машину, свою батьківщину. Неподалік лежав вбитий танкіст, тліла вата і хімічна матерія його одягу із-за чого все навкруги було оповите смердючим димом.

– Як ми могли в таке пекло потрапити, – промайнуло в дитячих головах, – та ще й зразу ж після страшного нічного танкового побоїща. Вони про це не говорили один одному, але подібні думки кожного із шукачів пригоди охопили їхню уяву на тлі побаченого і пережитого.

Мабуть, якісь невидимі сили водили дітей, щоб вони переконались в агресивності людини, усвідомили її незахищеність і нікчемність. Саме в такі екстремальні і неймовірні хвилини яскраво відчувається миттєвість людського життя, яке, здається, нічого не варте.

Раптом хлопці почули далекий, але грізний окрик німецького солдата, який очікував їх з паливом і хлопці погнали свого коня до кухні. Звернувши за причілок одного із будинків, що ближче до перехрестя, постачальники палива побачили там вбитих гітлерівських солдатів, яких доставляли звідусіль, вкриваючи їхні тіла великим зеленим брезентом. Цю картину хлопці сприйняли

без особливого жалю, адже недаремно вони ще перед війною наслухалися агітації ненависті до будь-яких ворогів, як і проти війни та чужої армії.

І навіть у ці страшні хвилини хлопцям стало трохи веселіше від усвідомлення, що гинули не тільки радянські воїни, але й їхні противники. Коли вони з паливом під'їхали до кухні, то їм ще раз в грубій формі наказали швидше пиляти і рубати дрова, а це була нелегка робота, яку вони завершили далеко після полудня. В цей час до кухні солдати приганяли худобу, м'ясо якої мали закладати в котли для приготування їжі німецьким воякам, які минулої ночі розбили велику колону радянських танків.

Побачене і відчуте приголомшило хлопців настільки, що вони забули про їду, хоча з ранку нічого не їли, дім, де їх очікують, можливість бути покараними за такі витівки. Коли хлопці розпиляли і порубали всі дрова, німці їх відпустили, але про їду навіть не нагадали. Тому вони швиденько поїхали подалі від кухні, щоб не відчувати приємних запахів на голодний шлунок.

Із-за пережитого, страху і голоду хлопці чомусь направилися до ставка, який був трохи у протилежному від Уланова напрямку. І далі якась невидима сила дітей вела стежкою страхів. Десь через півтора кілометра від центру, де стояла кухня, в берегових очеретах вони натрапили на два танки, які наполовину були під льодом. І тут, певно, танкісти врятувалися: навколо не було видно вбитих, танки втікаючи від німецьких гармат, загрузли в багнюці, люки машин відкриті. Оцінивши обстановку і зрозумівши, що їдуть не туди, куди треба, мандрівники направилися до свого села. Діти були настільки зморені фізично й духовно, що в них уже не було сили розмовляти між собою. І лише коли виїхали в поле, то згадали, що батькові дали обіцянку набрати соломи. Тут же під'їхали до скирти, щоб дотримати слово і водночас – дати змогу коневі, який зранку також нічого не їв, трохи підкріпитися соломною перемішаною з вівсянкою.

Підійшовши до впадини в ожереді, хлопці побачили одягнених у комбінезони трьох молодих чоловіків, які, мабуть, давно за ними стежили. Після всього побаченого ця зустріч уже не застала хлопців зненацька, вони зразу здогадалися,

що це радянські танкісти, не виключено – із танків, що потрапили в западню біля ставка. З цієї пастки, як пересвідчились мовби випадкові свідки трагедії, не було ніякого шансу вийти ні грізним бойовим машинам, ні хоробрим солдатам, яких обставини заставили розбігтися, мов рудих мишей в різні сховища: на горища будівель; у відкрите поле, в скирти соломи, тощо. Кожна бойова машина та її команда опинилася один на один з численним і сильним ворогом. Німці навіть не наздоганяли окремі танки, бо знали, що з трьох сторін вода, де танк не пройде, а на четвертій стороні їх очікували німецькі гармати.

Солдати нічого не розповідали, а лише попросили хлопців їхати скоріше додому в село, довідатися про чутки щодо нічного бою в Уланові і привезти їди. Набравши для годиться трохи соломи, хлопчачки швиденько поспішили додому. Уже вечоріло, навколо було тихо як вранці, але вони не вірили цій тиші, бо уже за день пересвідчились у її оманливості.

Вдома хлопці не розповіли про побачене – побоювалися і не вистачало сил. За вільності шукачам пригод їм трохи попало, але все побачене і пережите у них залишилося у пам'яті впродовж усього життя. Мандрівники таки не забули просьби танкістів привезти харчів, але чомусь домашнім сказали, що біля скирти зустріли полонених чи партизанів, які просили їди. На ранок їм приготували їду, поклали на сані і сказали, щоб відвезли до скирти і набрали там побільше соломи.

Приїхавши до скирти, хлопці довго злегка посвистували, кружляли навколо соломи, але так нікого не побачили. Знову тривога, невідомість, яка гнітила, адже все могло статися з танкістами, або вони не повірили хлопчачкам, яких могли спіймати поліцаї чи польова військова жандармерія і випитати про солдатів. Воїнів могли захопити німці, бо вони, не було сумнівів, розшукували уцілілих танкістів. Втративши надію знайти замовників їди, хлопці набрали соломи і подалися до села, в сторону ж Уланова і голови не повертали – лякливо навіть згадувати про побачене. Коли вони повернулися додому і привезли назад частину їди, бо і самі трохи попоїли, Василів батько сказав, що, можливо, то

були танкісти. Уже він їм розповів, що позаминулої ночі в Уланові німці знищили близько півсотні танків.

– Аж страшно і шкода, – сказав батько, – що таку силу втратила наша армія.

– Хтось же їх направив з Бердичева через лінію фронту, – продовжував він, – і вони на шаленій швидкості дійшли до Уланова, а тут, як відомо, природний водяний мішок, навкруги вода і про це знали всі військові. Тут німці з ними поводитися, як з сліпими кошенятами.

Хлопці зрозуміли, що батькові уже відомо чимало про бачену ними бійню.

– Не навчила історія, а нові командири вчилися покvapливо, старих і досвідчених знищили, – промовив бувалий солдат уже сам до себе, – різко махнувши рукою.

– Тільки молокососи і вискочки так воюють, – вів далі він незадоволено, – посилають грізну військову силу на вірну загибель, лише ворог може направити танки та ще й без піхоти в уланівський водяний мішок якого, мов вогню, боялися турки, татари, монголи і поляки.

Помовчав ветеран, але не заспокоївся:

– Звичайна справа, коли у битві хтось когось намагається перехитрити, але головна прикрість у цій ситуації полягала в тому, що у власній країні у цей мішок, де стояли німці, потрапило радянське танкове з'єднання. Думаю після війни історики довго шукатимуть ціль, яку командування надумало досягти, провівши цю операцію в зимовий період новорічної ночі 1944 року.

Народ у країні боявся подібних думок, а тут ще й вголос випалив їх розлючений старий воїн. Поглянув на хлопців, які уважно слухали дивні сердиті слова про те, що і вони мимоволі побачили, наче протверезів. Звертаючись до юних слухачів, майже вигукнув: коли підете до школи, то там будете прислухатися до учителів, а тут треба працювати, бо не буде для вас вечері. Про вечерю сказав погрозливо і пожалкував, бо й так не було чого доброго поїсти: картопля без жирів, з кислим молоком.

Потерпівши невдачу у танковій розвідці, радянське командування ще два місяця не наважувалося штурмувати німецьку оборону, йшло відносно тихе протистояння двох ворогуючих армій. Тільки на початку березня 1944 року німецькі війська розпочали відступати, але радянські частини спочатку не йшли на Уланів, а трималися лівого берега Сниводи у напрямку Південного Бугу, звільняючи села, що на ньому були розташовані.

Якраз на протилежному від Чернятина лівому березі Сниводи, за невеличким красивим дубовим ліском, розкинулось село Лозна. Воно навпіл ділиться невеличкою безіменною річечкою, яка бере свій початок у високих польових пагорбах, за селом, з декількох невеличких озер і, протягнувшись на відстань більше п'яти кілометрів, впадає в річку Сниводу. Краса неповторних краєвидів річки в буденних клопотах майже не помічалась, а під час військових негараздів вона зовсім втратила якесь значення.

З лінії фронту взимку 1943-1944 років до Лозни прямували тільки німецькі танки, до них долітали й снаряди з радянських гармат. Жахливим було те, що мирні жителі тремтіли від страху і навіть гинули від снарядів своєї ж армії. В селі стояли німецькі солдати, вони прикриваючись мирним населенням, обстрілювали позиції радянських військ, яким нічого не залишалось як знищити гармати противника. Жодна з ворогуючих сторін не брала до уваги біди конкретної цивільної людини.

Серед зими посланий снаряд з радянської гармати на знищення подібної німецької зброї влучив у сільську хату місцевого селянина. Снаряд вибухнув на горищі, зруйнувалась стеля в самій хаті, де мешкала велика родина із семи осіб. Після вибуху хата стала непридатною для житла. І хоча якимось чудом більшість сім'ї врятувалась, але під сволюком, що рухнув, загинула семирічна дівчина. Ще один радянський снаряд влучив у господарську будівлю селянина, тут загинули корова, теля та свині.

У селі безліч різноманітної військової техніки, під відкритим небом повсюдно, обабіч доріг величезні склади артилерійських снарядів, навіть без охорони,

повно гітлерівських солдатів, які приїждять з передової. Вони стомлені, виснажені, не бриті і, видно, голодні. У селян забирали все, що можна було використати на кухні для приготування харчів зголоднілим чужинцям. Німецькі фронтовики відпочивали день-два і знову на передову.

Особливо нестерпним для селян-чоловіків стала рабська щоденна повинність копати окопи для німецьких солдатів на передовій під розривами бомб і снарядів. Кожного ранку ті чоловіки, яких мобілізували німці для виконання примусових робіт, зобов'язані були з'являтися зі своїми харчами у визначеному місці, де кожному вручалась лопата і кайло. Після цього селяни вирушали на працю до темені. Стояли люті морози, селяни щоденно рили окопи на передовій, не маючи належного одягу і взуття, а навкруги рвалися снаряди, міни, свистіли кулі. Тож не дивно, що чоловіки знаходили різноманітні способи для того, щоб ухилитися від непосильної примусової роботи.

Один селянин, в якого було дванадцять дітей, переховувався у своєму домі на горищі і німці його там знайшли. Вони привели нещасного до будівлі колишньої сільської ради, від якої щоденно відправлялися робітники рити окопи. На ніч, аж до ранку, його залишили в окремій кімнаті і поставили часового. Ще не такий старий чоловік змирився зі своїм нелюдським, безвихідним становищем, бо і ніде шукати захисту. Сон не приходив, дошкуляв нестерпний холод. Чоловік згадав поіменно всіх своїх одинадцять синів, попросив у кожного прощення, а на кінець подумав про єдину дочку, яку без тями любив, і гірко заплакав.

Вранці, коли інших робітників німці повели на передову копати окопи, йому, багатодітному батькові, наказали копати для себе могилу. Увечері, коли повернуться робітники з передової, його мали розстріляти на острах іншим. Селянин покірливо віддався примхам своєї долі і мовчки рив собі могилу, коли ж закінчив, ретельно почистив і акуратно склав робочий інструмент, самого ж приреченого німець знову закрив в окремій кімнаті до вечора, який мав стати останнім в його житті.

Дружина цього чоловіка здавалася колись тихою і непримітною, а тут не змирилась з майже безвихідним становищем: забравши всіх дванадцятьох дітей, вона цілу добу – ніч і день водила їх попід хатами, де перебували вищі німецькі військові чини, прибулі з фронту до села на відпочинок, вмовляючи їх не вбивати її чоловіка і батька цих дітей. Їй допомагали селянки в хатах, де жили німецькі командири, своїми просьбами і слізьми.

Невідомо як, але все-таки щось вплинуло на зачерствілі в боях серця вояків-загарбників. В усякому разі, вони стали м'якшими, і страту було відмінено на постійне перебування на передовій в якості копача окопів. Пізніше цього невдаха разом з іншими сільськими робітниками німці забрали з собою. Дійшов цей чоловік разом з німцями аж до Німеччини, копаючи для гітлерівських солдатів окопи в лініях оборони. Через півтора роки він повернувся живим та ще й з добротним дитячим німецьким візком, в якому привіз якийсь скарб з далекої країни.

Відмінивши страту одного селянина, німці виловили іншого, ще дуже молодого хлопця, який також переховувався, аби не працювати на ворога. Молодий місцевий житель, вік якого перед війною був ще не такий, щоб його призвати до сталінського війська, залишився на окупованій території. Піймали його німці в хаті під ліжком, привели до тієї ями, яку викопав помилуваний попередній втікач, і він очікував свого страшного кінця, що мав статися з поверненням мобілізованих робітників.

Був березень. Дощило, хоча дорога ще вкрита снігом, перемішаним з землею. Мати приреченого, одягнена в стареньку маринатку, з непокритою головою, місячи босими ногами льодяну тванюку, брела дорогою села, голосила і просила не вбивати сина. Людоньки, людоньки! – голосно зверталась вона не до вбивць, а до односельців. – Врятуйте мого сина, він не винен, він ще молоденький, бідненька моя дитина, йому тільки чотирнадцять років. Людоньки помо-о-о-ожі-і-і-ть.

З невимовною тугою мати приреченої дитини дійшла до будинку, в якому за радянських часів, містилася сільська рада, а тепер очікував страти її син.

Коли вона підійшла ближче і побачила свіжу могилу, її єство не змогло сприйняти суворої людської реальності, яка протистоїть не тільки здоровому глузду, але живій природі. Збагнувши страшенну незворотню людську несправедливість, з глибини її материнської душі вирвалось щось надлюдське: “О-о-о-о-й!, о-о-о-й людоньки! Л-ю-ю-ю-доньки!” Далі вона стихла, не вистачило сил, ноги підкосились і все тіло опустилось на землю. Селяни, які чули її тужливий голос за сином, запам’ятали його на все життя. Біля свіжої могили, на сирій землі, згорнувшись, лежала мати, очікуючи приреченого свого сина. Навкруги нікого, тихо, народ заляканий, безмовний, лише біля дверей будинку, де томився в’язень, стояв німецький вартовий. Завойовники не почули нелюдської туги матері і ввечері хлопця розстріляли перед строем робітників, які повернулися з окопів, щоб нажахати усіх.

Фронт невинно котився на захід, цілодобово навкруги клекотіло і гриміло – літаки, гармати, танки. А бездоріжжям рухались ворожі війська. Як свідчать військові документи, з початку і до кінця березня 1944 року в центрі Поділля – Вінниця, Проскурів, Тернопіль відбувалась жорстока битва, небачена з часів Курської дуги. Проте, із-за обезкровлення армії першого українського фронту уже під командуванням Жукова та прорахунків в організації оточення німецьких дивізій не вдалося організувати знищення крупних ворожих сил, і німці зуміли вийти з оточення, з якого, здавалось, для них виходу уже і не було. Побоюючись потрапити в оточення і полон, німецькі війська прискорено залишали українське Поділля.

У березневі дні подільська земля перетворювалася в суцільне місиво снігу, води і землі, дедалі сильніше гріло сонце, даруючи тепло людям, доведеним до відчаю. Той, хто не бачив березневої розквасі українського Поділля, не здатен зрозуміти, що це таке. Вся територія краю перетворюється в суцільне болото, а дороги, мовби річки, з чорним місивом завглибшки півметра, подекуди – з

глибокими ямами. В кожному населеному пункті всі доріжки та стежечки також важко прохідні, їх можна обминути, але в резиновому взутті чи в добротних чоботях.

Все це позбавляє можливості вільно долати навіть незначні відстані не тільки людині, але й гужовому та механізованому транспорту. Українське непрохідне болото перетворилось таким чином у непередбачуваного помічника радянським військам, так як їхні танки з успіхом долали непролазну багнюку. Німці ж зі своєю технікою не були підготовлені ні морально, ні технічно до раптової появи такого бар'єра, їх охоплювала безпорадність, вони залишали свою грізну зброю і втікали, нерідко пішки, залишаючи безліч вантажних автомашин і танків.

Проте для жителів прифронтового села Лозна випробовування далеко ще не закінчилися, тут ще мали відкрити біблію сьому печатку. В один із березневих днів німецька військова влада призначила строк, коли треба буде вирушати в невідому дорогу і невідомо для чого на захід та ще й такою багнюкою. Селяни очікували евакуації, яку німецьке командування мало намір здійснити з якоюсь невідомою стратегічною метою. Усіх, від малого до старого, огорнула тривога: ніхто не знав, чому і для чого всіх селян з худобою окупанти мали намір евакуювати в західному напрямку Вінниці. Німці й самі ледве рухалися українським чорноземом, відчуваючи себе не краще мух на смолі.

Наказ про евакуацію ніхто не відміняв, і селяни продовжували готуватись до важкої дороги. В центрі села Лозна жила сім'я із п'яти чоловік – дід Харитін, його дочка та її троє дітей. В сім'ї на двох малолітніх хлопчаків була одна пара резинових калош, якими вони користувалися поперемінно. Найменша дівчина також не мала зимового взуття, але для неї готувався спеціальний транспорт. Дід змайстрував із дощок санки, в які мав намір запрягати корову. Сюди думали покласти деякі пожитки. Інші члени родини вимушені були б йти пішки багнюкою, не маючи для такої подорожі взуття. Пекли хліб, підбирали нехитрий скарб, який був би легким і його можна було б нести в руках, бо сани були невеличкими.

Наприкінці березня настала остання перед евакуацією тепла місячна, але повна тривоги ніч. Селяни навіть не думали вкладатися спати, кожен займався справами, огорнутий невеселими думами. Люди бачили неймовірні труднощі, які їх очікують, але ніхто і не подумав чинити супротив, змирились зі своєю долею, за часів окупації уже привчилися до німецьких законів і знали, що якихось послаблень, тим більше у прифронтовій смузі, не слід очікувати. Кожен підсвідомо переконувався, що треба підкоритись страшній долі.

Теплий вечір, тихо, світить місяць, але в усьому, навіть у повітрі, відчувалася якась тривога. Налаштовано малесенькі санчата, як важливий транспортний засіб, для цільового використання, хоча снігу вже майже не стало. Господар дому про це, мабуть, і не думав, він знаходився у постійному русі, щоразу виходив і заходив до хати, на його обличчі з'являлася ледве помітна усмішка, що приховувалася рудими вусами.

Його ж ще молода дочка, навпаки, була занадто збентежена: у неї троє дітей, з яких трирічна дівчинка спиналася на ноги, а двоє хлопців, семи і дев'ятилітнього віку, були ще безпорадними. А з ними треба було вирушати в невідому дорогу. Дочка, поглядаючи на батька, не розуміла його настрою.

– Тату, – звернулась до старого, – чому це ваше обличчя мовби сяє, якесь радісне? – Чи на весілля збираєтесь, чи куди?

– Мені здається, – відповів батько, – що нікуди ми не будемо евакуйовуватися. Тому я ходжу з хати на вулицю і щось очікую... У нашому селі така нині тиша, що народжує передчуття: німцям вже не до нас. Вони не впевнені тепер у своєму порятунку.

Після цього батько згадав, що у них ще є час аби сховати деякі речі на гнойовиці, де, певно, ніхто не буде чогось шукати за можливої відсутності господарів. Найбільшою цінністю для нього була фляга із самогонкою. Старий, як і кожен селянин, твердо надіявся незабаром повернутися до свого дому і мирної праці, а тому такі речі знадобляться.

Дід покликав старшого із хлопців і той вийшов на вулицю, відчуваючи подих тепла весняної місячної ночі. Здавалося, що ніщо не віщувало якихось страждань та нагадувань про війну, смертоносне навколишнє середовище і очікувану евакуацію. Навіть величезний склад потужного калібру артилерійських снарядів під відкритим небом, що навпроти хати, через дорогу, не викликав страху, це зібрання смертоносної вибухівки здавалося якимись господарським майном.

Зі сторони частини села, розташованого біля молоді дубової лісопосадки, яку в селі називали четвертою бригадою за радянських часів, тиху нічну місячну пору сполохали собаки та ще й таким лаєм, від якого створювалося відчуття мурашиної біганини на шкірі людей. Дід перестав копати яму на гнойовиці для сховища так званих цінних речей і намагався пильно прислуховуватися до собачого шаленого хору. І чим він був сильнішим, тим більше світлішало обличчя старого. Під хатою стояли санчата, вимощені сіном, у хліві відпочивала корова, якій невдовзі треба було рушати в похід в якості тяглової сили, а в хаті сиділа малеча. Всі очікували на початок мандрівки в невідомість.

З онуком дід направився до хати, сів на лаві та й каже: “Ніяк не хочеться мені ховати речі в гнойовиці. Чує моє серце; новий принесе нам гарні звістки...”

Не сидиться старому і він в котре взяв хлопця за плече і показав на двері, щоб знову йти на вулицю. Коли вони вийшли і роздивлялися навколо то помітили: дорогою один за одним йшли чотири чоловіки в плащах з автоматами на грудях. Дороги, як такої, в цю пору року в тутешніх місцях не буває, а є суцільний заміс чорнозему, що прилипає до взуття, як клей. Не даремно німці вивозили з цих місць український чорнозем у свій фатерлянд.

Було тихо, світив ясний, ясний місяць, в таку пору серед ночі будь-який шорох виразно порушував нічну безмовність. Старий і онук на мить притихли, навіть затримали подих і ступили на причілок, бо не відомо, хто наближався. Люди зі зброєю дуже повільно, мовби остерігаючись, і хоча уже було зрозуміло, що це не німці, але окупація навчила стерегтися небезпеки. Коли ж військові

підійшли до діда з онуком, то розмовляючи з ними, повідомили, що вони радянські розвідники і німці без бою уже залишили село, а тому невдовзі тут з'являться основні радянські війська. Розвідники попрямували обережно далі, а онук з дідом швиденько побігли до хати і радісно повідомили, що евакуація відмінюється. Дід сказав, що сани треба затягнути до хліва, а хліб швидше викладати на стіл.

Менше як за годину з'явилися передові військові частини радянської армії, солдати заходили до селянських хат, їх радісно вітали, пригощали не то вечерею, не то сніданком. Зайшли і до хати старого. Дочка виставила на стіл свіжий хліб, кисле молоко, сало, навіть варену картоплю, приготовлену в дорогу, а дід з радощів виставив флягу з самогоном, яку хотів заховати в гнойовиці.

Видно, що солдати були не дуже ситі, бо їли все, що було на столі, із задоволенням пили самогонку. Різними словами дякували воїни за пригощання. Але мешканці глухого подільського села і кожен окремий його житель з радістю віддали б цим молодим хлопцям усі скарби світу, адже ці жадані бійці врятували селян від неймовірних поневірянь і страждань, які їх очікували на дорогах війни. В селі, мов у спокійній бджолиній сім'ї, уже чувся тихий людський гамір, замовчали собаки, у вікнах осель засяяли вогні, ніхто не спав, до людей раптово повернулось щастя, радощам не було меж.

Скінчилась зима, настає весна, оживає природа, а з нею набирають сил і люди, які тепер чекають на закінчення війни, незнаної людством.

Кінець ХХ століття, промайнула половина століття з часу останньої кровопролитної війни. В парку, що в центрі села Уланів, біля пам'ятника воїнові – визволителю, яких безліч на всій території української землі, стояли два літніх чоловіки: один із них, сивий статечний в темних окулярах, інший, до якого природа була більш прихильною, виглядав ще моложаво.

Дивлячись на солдата в бронзі, молодший сказав: “Танкістам, які загинули в цьому селі, ніхто пам'ятника не поставив”. Мабуть, не багато залишилось

очевидців, хто пам'ятає трагедію, що сталася в ту страшну зимову новорічну ніч далекого 1944 року. Про той час і нашу долю можна сказати, – висловився посивілий, – словами Горація:

Ты помнишь час ужасной битвы,

.....

Как я боялся! Как бежал!

Но Эрмий сам внезапной тучей

Меня покрыл и вдаль умчал

*И спас от смерти неминучей*⁶⁹.

– Коли слухаєш подібні слова, – мовив молодший, – то хотілося б знати, як про таких, як ми, думають у народі, коли наша ненависть до ворога і жага перемоги над ним ставала безсильними внаслідок прорахунків полководців.

– Можу тебе заспокоїти, – з сумом сказав сивий чоловік, – їх сучасники переважно не звинувачують навіть у думках, навпаки, вважають героями, але що з того.

– У Всесвіті все пам'ятається, білі плями в історії тимчасові, – продовжував свою думку товариш в окулярах, – напишуть про той незбагнений і грізний час, страшний своєю невідомістю, коли навкруги усе гриміло й палало, коли життя людське не мало ціни... Адже тут знищено без бою всі сорок танків, спроваджених у західню без піхоти і прикриття. Більшість з наших товаришів полягло на цій землі через недолугість бездарного командування. То тільки в усіх книжках пишеться, що були стратеги, під проводом яких війська перемагали, брали висоту за висотою, а скільки коштували молодих життів ті страшні перемоги – суцільна тиша.

– Скільки таких смертей, – задумливо сказав співбесідник в окулярах, – за всю війну. І все через знищення перед війною всіх досвідчених бойових командирів,

---

⁶⁹ Стих из Оды Горация, кн.3, ода 2.

які пройшли Першу світову і громадянську війни, одержали досвід в Іспанії і на Далекому Сході.

– Все вірно, – відповів йому товариш, – але чи було бажання у когось з них знову йти в пекло, в бій? Навіть за день до війни ніхто не відав з ким і за що воювати...

– Твоя правда, – сказав розмовник в окулярах, – народу торочили, що будемо воювати з якимись ворогами, а з німцем укладали договори, везли йому пшеницю, худобу, метал. – І раптом той німець перейшов кордон, об'явив війну. Це і створило шокову ситуацію на початку війни в усій країні...

– Я думаю, – сказав моложавий, що той, з кавказьких гір, все це враховував і з вишуканою підступністю вирішив, що краще мати командирів таких, які не задумуються над завданням, а виконують. У тій війні таких командирів було значно більше, ніж тих, які думають і діють самостійно, зі знанням справи, а подібне в усі часи влаштовує завойовника.

– Це філософські догадки, які ти любиляєш, – з посмішкою сказав сивий своєму другові, – а мені чомусь хотілося б довідатись про долю тих хлопчаків, в яких ми просили їжі в ту далеку зимову ніч...

– Цікаво, цікаво, а чи приносили вони її взагалі? – загадково посміхнувся моложавий. – Дотепер пам'ятаю на їхніх обличчях допитливість і страх, здавалося, що хлоп'ята тільки і думали як би уникнути бажаної для нас нової зустрічі...

– Чому дивуватися? Вони були ще дітлахами, а ми недавні школярі, – висловив філософську думку сивий співбесідник, – все для нас і для них було диковинним, невідомим і страхітливим, і, як у кожної живої істоти, спрацьовував інстинкт самозбереження.

– Все невідомо, – сказав він на закінчення, – скільки минуло років, багато чого пішло в забуття, уже ніхто не дізнається хто затіяв тодішню танкову розвідку, можливо залишаться тільки згадки рідкісних очевидців окремих

епізодів тодішніх трагічних подій, а про думи і дії кожного з нас та тих, хто посилав людей в пекло, знає тільки Всевишній.

*Київ – Уланів,
січень – лютий 2006*

Розділ

4

ЕПОХА, УЧНІ Й УЧИТЕЛІ ⁷⁰

Лучший пророк для будущего – прошлое.

Д. Байрон

Київський Хрещатик 50-60-х років ХХ ст. у весняний недільний ранок киян і гостей зустрічає невимовною красою, райською тишею, лісостеповою свіжістю. У післявоєнні роки Хрещатик відбудовували переважно полонені німці, які вклали якість своєї праці в його архітектуру і український орнамент та

---

⁷⁰ Газ. Економіст. – КНЕУ. – № 1-4. – лютий 2007.

неповторний національний колорит. Задум будівельного мистецтва центральної вулиці Києва зі смаком вписаний в палітру її озеленення, надавала неповторної краси українській столиці, притягувала любоватися киян і гостей. Не що інше як диво Хрещатика, Дніпра і його зелених круч надихнуло українських митців написати “як тебе не любити, Києве мій”.

Від Бессарабського ринку, з самого кутового будинку, де колись було “Стереокіно” до площі Незалежності, далі аж до старого будинку “Головпоштамту” з правої сторони пролягали три пішохідні алеї, на яких у два ряди зелені весняно-квітучі дерева. Стоять каштани, суцільно оповиті цвітінням, кожна каштанова квіточка схожа на свічку з невловимим білим горінням. Здається, що чиясь невидима дбайлива рука поставила безліч дивовижно білих свічок серед розлогого листя каштанів, які в геометричних пропорціях прикрашають зелену крону дерева. І кожен прихожий тут мав свою свічку, як оберіг у місті над Дніпром, духовній столиці українського народу.

Ідеш і милуєшся невисокими домами з обох сторін вулиці, широкою асфальтованою дорогою, якою у ранішні часи рідко, рідко тихо проїде якийсь легковий автомобіль чи вантажівка, що розвозить продукти в гастрономи. Алеями, під квітучими каштанами повільно рухаються рідкісні пішоходи і все в сторону Дніпра, очевидно на пляжі. У вихідні дні тут линула тиха національна класична і народна музика, що наповнювало гордістю кожного українця. Кияни в ті часи полюбляли літній вільний час у вихідні і святкові дні провадити на дніпровських пляжах, у скверах, за містом. Тоді ще не були в моді так звані дачні наділи, огороди і інші “пережитки” приватної власності.

Не доходячи сто п'ятдесят метрів до тодішньої вулиці Карла Маркса, теперішньої вулиці Городецького, яка впирається в початок площі Незалежності, справа видніється відомий для киян Пасаж. На його вході арка, з обох боків якої колони кожна з яких, на трьохповерховій висоті, увінчана скульптурою зліва – сталевара з коцюбою, а справа – колгоспниці з снопом пшениці. Далі невеличка тиха і вузенька вуличка, до якої навіть у літній день недостатньо дістають

сонячні промені, яка з'єднує Хрещатик з вулицею М. Заньковецької. З обох сторін вуличка суцільно забудована жилими п'ятиповерховими будинками, перші поверхи яких зліва займала аптека, невеличкі кафе та морозиво, справа чималий книжковий магазин, магазин дитячих іграшок, продуктові та інші ошатні торгові приміщення.

У ті часи в місті ще була велика квартирна проблема і хоча і не дуже вишукані, але окремі, як на той час було важливим, квартири на цій вулиці надавалися відомим митцям, вченим, управлінцям. Тут проживало чимало видатних представників української еліти про що свідчать меморіальні знаки на будинках: поет Іван Нехода, народні артисти Борис Гмиря і Михайло Гришко, письменник Віктор Некрасов, професор Анатолій Міхньов. Жили на цій вуличці, але ще немає меморіальних відзнак на будинках: народна артистка Ольга Кусенко, професор і державний діяч Павло Кривень, професор А. Каневський.

У робочі дні з цієї вулиці професор П.В. Кривень направлявся на Поділ, де в триповерховому будиночку на вулиці Андріївській 2-а розташовувалась адміністрація Київського фінансово-економічного інституту, директором якого він був упродовж 1951-1965 років. Вулиця Андріївська впиралась в підніжжя вулиці Боричів Тік, яка притулилася під самісінькою горою на якій височить знаменита Андріївська церква. Пролягала вона від паралельної Фунікулеру, вулиці Боричів узвіз, через Андріївський узвіз, що простягнувся з верхньої частини старого Києва від Андріївської церкви до Контрактової площі, аж до вулиці Фролівська.

Адміністративний будинок вищого навчального закладу країни, хоча і дуже невеличкий, навіть за тодішніми мірками, але виконував багатоцільову функцію чималого колективу інституту, який щороку розширювався: на першому поверсі з лівої сторони інститутська бібліотека, з правої – невеличка кімната, під відомою на той час назвою “красный уголок”, де студенти мали змогу провадити своє дозвілля, навіть влаштовувати танці у великі свята. На другому поверсі розташовувалась дирекція та різноманітні служби, а на третьому поверсі

декілька кімнат виділялось для проживання найдостойніших, але й найбідніших студентів, там була кухня і місце для прання білизни, в окремих кімнатах розміщались деякі студентські громадські організації, без яких учбові заклади не уявлялись – профспілкові, комсомольські і партійні.

Лекції студенти слухали в приміщеннях шкіл 7, 24, 25, 100, 124, але після закінчення навчального процесу учнів, а це тільки після обіду і до пізнього вечора. Взимку навчання постійно при освітленні, тобто мовби навчалися у вечірньому інституті. Так розпочиналася у післявоєнний період і ще довго продовжувалась підготовка економістів і фінансистів для всього народного господарства України. Інститутська бібліотека тільки видавала підручники і приймала, хоча б якого місця для читання літератури не було, підручників було надзвичайно мало, а тому студенти привчалися працювати в міських бібліотеках. Найбільше наших студентів приваблювала бібліотека ім. КПРС, теперішня парламентська, що притулилась до парку “Хрещатий” та філіал Центральної бібліотеки, який розташовувався на Контрактовій площі в старовинному будинку Києво-Могилянської академії, стіни якої бачили Петра Могилу, Григорія Сковороду, Михайла Ломоносова та інших знаменитих спудеїв.

Головним місцем проведення дозвілля для студентської молоді був будинок культури “Харчовик” на Контрактовій площі, іноді орендували інші приміщення для проведення тих чи інших культурних та громадських заходів. Спортивні заняття і проведення змагань з легкої атлетики провадились в орендовані часи на затишному стадіоні “Динамо”. Нічого власного не було в інституті, все орендоване, була бідність у державі, вона давила своєю скрутою все населення, тяготи повною мірою відчували на кожному кроці студенти.

Фінансово-економічні знання на селі на той час були в диковину, але до них тягнулась і сільська молодь. Після закінчення середньої школи у мене було непереборне бажання поступити навчатися у вищій навчальний заклад. З придбаного довідника я довідався про багато вузів, але, з ряду об’єктивних

причин, про які я уже розповідав в автобіографії, мені був до вподоби єдиний – Київський фінансово-економічний інститут. Я не знав про умови навчання, не знав про конкурс, який, як виявилось, був надзвичайно високий, але я розпочав ґрунтовно готуватися.

Своїм однокласникам я, може трохи зухвало, говорив, що не погодився б навчатися у педагогічному вузі, як би мене туди приймали без іспитів. Як і в багатьох сільських дітей шкільні роки були важкими, а тому я далеко не був відмінником, або таким собі вундеркіндом, щоб розраховувати на сприятливі умови для здобуття вищої освіти. Уже тепер можна сказати, що якісь сили мені допомагали на тернистій дорозі до навчання в обраному вищому учбовому закладі.

У рік, коли я закінчував середню школу, у нас було два десятих класи, а це десь трохи менше шістдесят учнів. З них у перший рік до вищих учбових закладів поступило п'ять учнів, серед яких був і я, але крім мене всі одержали срібні медалі, що дозволяло їм поступати без екзаменів. У моєму селі були розмови, що мені хтось допоміг і може це правда, але вона напрочуд цікава. Якщо хтось захоче дійсно довідатися як мені вдалося, не маючи ніякої медалі зі школи, без паспорта з державних органів і грошей, то я поділюся своїм потаємним секретом, а це було неймовірне бажання втекти з села, яке з давнини було резервацією для селян.

Про важку долю селян українського Поділля свідчить перебування в моєму селі керівника селянських повстань Устима Кармалюка, в лісі біля села є навіть камінь його імені, а в період моєї юності селяни позбавлялися можливості за власним бажанням десь поїхати чи змінити місце проживання, з цією метою вони були позбавлені паспортів, їх давили різноманітними податками, в тому числі “на дим”, “на дерево”. Заробітки в колгоспах були не те, що мізерними, а жебрацькими, так як, скажімо, колгоспниця в рільництві щоденно працювала не більше шести місяців, що становило, за виключенням вихідних у неділю, десь 150 робочих днів. У середньому за робочий день нараховувалось не більше

одного трудодня, а здебільшого 0,75, на який в кінці року видавали 150-200 грамів зерна і 5 копійок грошей. Ось і живи, коли за рік працездатна людина могла розраховувати не більше як на 30-40 кілограмів зерна і до десяти карбованців. Треба було добре думати, щоб заробленого зерна вистачило для годівлі курей, свині і на власне споживання, адже хліб у селах у ті часи не продавався.

Всю красу тогочасного життя-буття українського селянства я відчув на власному досвіді. Після сьомого класу я щороку під час шкільних канікул працював колгоспним їздовим для чого мені виділяли двоє коней і воза. Бувало цілу ніч підвозиш до молотарки снопи пшениці з поля, а вранці бригадир записує заробіток – 0,75 трудодня та ще за день стільки ж можна заробити. За два з половиною місяці щоденної роботи, бо у їздових вихідних практично не було, я заробляв трохи більше двадцяти кілограмів зерна. Звичайна річ, щоб вижити треба було збирати колоски, що категорично заборонялось, їх охороняли дужі хлопці на конях, яких чомусь називали “ястибки”. Всі були проти селянина, народ з цим звикався, адже нікому було скаржитись на важке життя. Звичайно, доноси чи скарги політичного характеру сприймалися і піднімалися на щит, а ось про жебрацьку платню та рабську працю не сприймали. Думаю, що мої сільські ровесники відчували і переносили все те, а може й більше, про що я тут розповідаю.

Але чому треба було тікати, а не вільно їхати куди бажаєш з місць солов’їних гаїв, оспіваних у народних піснях, тих джерел, які дають етнічне, духовне і матеріальне життя для України. У мене було дві простих, як правда, причини: перша, перед моїми очима постійно стояла картина 1941 року, в якій німець стягнув мішок сухарів з нашої печі і намагався дістати з нього ще свіжу паляницю, недавно спеченого хліба, а біля нього стояла мама, вона трусилась як осиковий листочок і тихо плакала; друге, картина уже 1947 року, коли радянський податківець, як його тоді називали “фінагент”, місцевий житель Данилевич, перевертав у старовинній скрині білизну і інші речі, щось шукаючи

для сплати податку, а мама стояла і гірко плакала. Саме ці картини формували і зміцнювали в мене, як і в кожної живої істоти, підсвідомий інстинкт самозбереження. Я був старшим із дітей і мені випадала доля невдовзі стояти перед подібним служителем податкової системи і труситись.

Були інші, але досить вагомі причини, які перетворили моє село в резервацію про існування якої ми знали, але нас вчили, що вона є в інших, так званих ворожих, країнах. Я закінчував середню школу, але ні в мене, дев'ятнадцятилітнього юнака, навіть і в мами, не було паспорта, а щоб будь-куди поїхати треба було йти просити в сільській раді довідку, яка давала змогу на встановлений період відлучитися з села, але для цього треба було мати якусь довідку куди хочеш йти чи їхати, а де їх брати, такої можливості не було і ми сиділи в реальній резервації. Селяни були настільки закомплексовані і залякані, що вважали такий стан звичайним, вони ніколи не мали звички скаржитися. Раділи і звикали, що можна було вільно ходити в навколишні села, мої односельці возили туди білу глину і обмінювали її на харчі, а ще можна було ходити за сім верств до райцентру. Звичайно люди відправлялись і без довідок у далекі подорожі, наприклад до Бессарабії в 1947 році, щоб обміняти якісь речі на харчі, але це був ризик, оскільки у вагони не заходили, а знаходились у тамбурах або на даху вагона. Одна наша селянка тоді загинула під колесами поїзда.

Саме такі картини і умови життя односельців стояли перед моїми очима, коли я готувався поступати до обраного мною вищого навчального закладу, коли навчався, а далі вони все життя створювали непереборну підсвідому уяву, яка заставляла мене бути біля хоча б якогось транспортного зв'язку, щоб при потребі втекти. Такий неспокій закарбувався у моїй підсвідомості, а я впевнений, що і в багатьох моїх ровесників про свою малу батьківщину, своє рідне село. Адже закінчуючи десятирічку, дев'ятнадцятирічний житель села, окрім райцентру, куди вивозили учнів на олімпіади, я ніде не був, нічого не бачив. Сільській молоді дозволялось виїздити, але коли наставав час служити в

армії, коли приїздили за оргнабором до шахт і новобудов, а ось виїздити на навчання були чималі складності, треба було мати чимало довідок – від голови колгоспу, голови сільської ради та районного військового комісара для чоловіків.

Для того, щоб відвезти заяву до інституту в Київ сільська рада видала мені довідку на п'ять діб, але я справився швидше – зранку приїхав, подав заяву та належні документи і ввечері подався додому. Приїхавши, зразу приступив до вивчення п'яти предметів, які включені до вступних екзаменів: географія, історія, російська мова, російська література, математика. Ніхто із моїх домашніх не втручався у мою підготовку, а лише при потребі допомагали, не давали будь-якої роботи. Для мене була виділена окрема кімната, яку я обвішав картами з історії та географії, були всі навчальні посібники. Спав я мало, нічого не робив у господарстві, майже не гуляв на вулиці, ні з ким не зустрічався.

На вступні екзамени приїхав заздалегідь і мене навіть поселили в одну із кімнат в адміністративному корпусі на вулиці Андріївська 2-а, в якій проживали студенти із селян, які залишилися на канікули працювати в Києві, щоб заробити трохи грошей. Мені повезло, бо хоча і було написано у повідомленні виклику для вступних екзаменів, щоб привезти з собою постільні речі, але я їх не привіз, бо все у нас вироблялось з грубого полотна, а тому везти їх у далеку дорогу і незнайоме місто, було не з руки. Серед них запам'ятався Полянський і Хроненко, які навчали мене варити суп, ходити на Житній ринок, купувати продукти і торгуватися. Екзамени здавав на плановий факультет промисловості, а коли згодом виявилось, то конкурс там був найвищий – одинадцять осіб на одне місце.

Під час здачі екзаменів я подружився з абітурієнтом Сергієм Покропивним, у майбутньому шанованим і відомим професором нашого університету. Уже навчаючись в інституті ми з ним в одній бригаді студентів Подільського району

Києва у 1956 році виїздили на цілині землі Казахстану збирати урожай, який виявився досить високим. Ще студентом він був розумний, розсудливий і завжди допомагав нам, трохи молодшим, мудрими порадами не тільки в навчанні, але й життєвих справах. Уже в студентські роки він був одружений, а тому не так часто приймав участь у проведенні вільного часу, хоча цінні поради він давав завжди і всім. Далі, за порадою старшого студента Хроненка, я перейшов навчатися на плановий факультет сільського господарства, але з професором С.Ф. Покропивним підтримував зв'язок завжди. Уже в університеті, коли він очолював Спеціалізовану раду із захисту дисертацій, я був її членом, давав мені поради під час написання докторської дисертації. Працюючи в Держплані України у мене працював син Сергія Федоровича, у нас була взаємна повага

і допомога, яка розпочалася ще з студентських часів.

Після екзаменів, які я склав на добре з історії та математики та на відмінно з решти предметів і був зарахований до інституту, поїхав додому очікувати офіційного виклику. Виклик запізнився і я його отримав тільки 29 серпня, а мені треба було ще отримати паспорт, але для цього вимагалось виписатися з військового обліку. Для одержання паспорта треба спочатку мати відмітку, що військкомат не має до мене претензій і звільняє мене з військового обліку. Коли я пішов до районного військового центру, щоб одержати відмітку про зняття з обліку, то воєнком сказав, що нічого не буде, а треба йти в армію, а не в інститут. Що я тільки не робив, кого тільки не просив, навіть був у першого секретаря райкому партії, про силу і авторитет якої ми багато начулися. При мені секретар навіть телефонував до воєнного комісара, який дав обіцянку виписати мене з обліку, але коли я до нього з'явився, то він мене вилаяв нечуваними словами, виставив за двері, а тому стало зрозумілим, що і партія нічого не змогла вдіяти – армія всесильна.

Як тільки я прийшов з району, тримаючи в руках повідомлення про зарахування до інституту, секретар сільської ради Страшевський сказав, що

прийшов виклик про призов мене до лав Радянської армії, щоб я збирався на дев'яте вересня. Я зрозумів, що мене загнали, як звіра у пастку, обставивши різними паперами з визначенням строків, мов червоними прапорцями вовка, який без паспорта не може й втекти. Сільський секретар був доброю людиною і до мене відносився завжди з розумінням, а тому порадив не розписуватися в отримання повідомлення, а ми повідомимо, – сказав секретар сільради, – що мовляв тебе не знайшли і дома тебе немає. Сільські люди завжди виконували волю влади і тому мама сказала, що будемо готуватися до проводів в армію, бо це ж закон, а мені порадила поїхати до міста та хоча б трохи побути студентом. На другий день вранці з невеликою плетеною корзиною, в якій харчі на декілька днів – хліб, сало і варені яйця, відправився до міста з єдиною задачею – засвітитися в інституті, відмітитися в журналах.

Як тільки я приїхав до Києва, з вокзалу попрямував до адміністративного корпусу інституту. Зайшовши в невеличкий будиночок на Андріївській 2-а, хоча для сільського жителя він здавався не таким уже й маленьким, перш за все одержав адреси приватних квартир, господарі яких погоджувались надати студентам невеличкі площі для проживання, нерідко попадали й окремі кімнати на декілька студентів. У цілому треба сказати, що міські люди, які пережили страшенну війну були добрими, чуйними, допомагали сільським, не завжди обачливим, хлопцям і дівчатам. Одночасно з адресами в господарській частині видали залізне розбірне ліжко, матрац, одіяло, подушку і інші речі для постелі. Беру і думаю, а як же я буду через декілька днів все це назад носити? Нічого я нікому не сказав, а разом ще з новими студентами – Іван Єна, Іван Герасименко та Віктор Білостоцький, яких я не зустрічав під час здачі екзаменів, невдовзі знайшли окрему кімнату на вулиці Боричів Тік 22-а і поселилися.

Хлопці були веселими, а я все робив механічно, відчував себе присутнім серед першокурсників тимчасово, щоб засвідчити, що я став студентом і розпочав навчання. Думки мої були в далекому селі на Поділлі, згадував однокласників – Колю Шовкалюка, Толю Мазура, Анюту Стасюк, Світлану

Матіяш, Степана Синчука, Сашка Бондаря і багатьох інших, а також вчителів, сусідів, маму і сестер.

Довго я не збирався затримуватися в інституті, бо у райвійськкоматі мене попередили, що коли не з'явлюсь своєчасно на пункт відправки, то будуть судити, а військовий районний комісар сказав прямо – замість інституту попадеш у тюрму. Для мене це був вагомий аргумент, бо у післявоєнні роки мене, разом з такими ж дітьми, уже збирались судити за колоски, але ми спасались втечею і переховувались у родичів, сусідів, а одного разу цілу ніч просидів на кладовищі біля центрального хреста. Тут втекти не можна, бо служба в армії священний обов'язок кожного, а тим більше я хотів служити, щоб набратися сили і сміливості. Трапилося щастя і поступив в інститут, а в ті часи стати студентом було важко, а тому був розрахунок, щоб хоча б трохи закріпитися в інституті і після армії уже вчитися без вступних іспитів.

Влаштувавшись на квартирі мене огорнула думка, що через декілька днів я все це залишу і стану солдатом, а цьому не було альтернативи, бо в селі мене чекає повідомлення, а в районі грізний військовий комісар. Насунулось безвихідне становище для сільського молодого жителя, який вперше опинився з невирішеною проблемою у величезному чужому місті і ні з ким порадитися. Яюсь зненацька мені здавалось, що тут багато якоїсь несправедливості, кругом обступили нездоланні проблеми: перша, з одного боку радість, що вступив до вищого навчального закладу, а з іншого – гіркота, що не вдасться скористатися можливістю одержати вищу освіту; друга, випала нагода не тільки прожити у великому місті, але й не повертатися до села, де зазнав багато горя, а тут армія і ще невідомо як розпорядиться доля, можливо прийдеться знову повертатися до села і продовжувати жити в резервації; третя, давила несправедливість з боку районного військового комісара, який не хоче зважати на закон, що дає мені право навчатись, коли поступив до вузу, а з іншої сторони я відчував у цьому свою якусь провину.

Звичайно, воєнний комісар, як і інші тодішні керівники всіх рівнів державного управління, практикували поведження з безправними селянами за своїми бажаннями, – “хочу – казню”, – і селяни сприймали це як належне. Рідко хто наважувався протестувати чи не виконувати, якихось вказівок, справедливі вони чи ні, бо знали, що прийдеться розплачуватися і здебільшого несли скривджене покарання. Свою провину, у вигляді “строптивоного непослушання старших”, я заслужив ще коли, будучи учнем дев’ятого класу, проходив комісію для взяття на облік у райвійськкоматі. Виписуючи приписне свідоцтво, мені об’явили, що після закінчення школи я буду направлений до артилерійського військового училища і стану кадровим військовим.

Я тут же за своєю селянською простотою, висловив думку, що зовсім не бажаю стати військовим і не буду навчатися в училищі, а краще піду служити простим солдатом. Присутній керівник райвійськкомату Ніколаєв був незадоволений такою зухвалістю допризовника та ще й селянина і тут же відповів, – що ж тоді готуйся, підеш служити солдатом. Після закінчення десятирічки на мене розпочалися гоніння: відбулося моє особисте “преступление”, але я ще не знав, що в майбутньому мене наздожене і “наказание”. Я не вперше подавав свою думку і її відстоював, але тут була особливість: ще зелений допризовник, майбутній радянський солдат не погодився з думкою командира, що не відповідало статутним відносинам і вони мали каратись. Ось причина появи виклику на дев’яте вересня до призову в армію, хоча закон був на моєму боці.

З невеселими думками та знаючи, що селяни завжди програють, а тому їм треба скоритися, я шукав ще якісь додаткові варіанти, щоб закріпитися в інституті і повернутися до нього після армії. У передостанній день навчального року в інституті я вже влаштувався в кімнаті на приватній квартирі, але після обіду якась сила потягла мене до адміністративного корпусу, який був поруч мого житла. Піднявся на другий поверх і зайшов до приймальні директора Київського фінансово-економічного інституту Павла Васильовича Кривня.

Після того, як з директорського кабінету вийшов, з задоволеним обличчям, літній чоловік і мабуть його онук з похмурими очима, дозволили зайти і мені. У відносно невеликій кімнаті стояв масивний стіл, за яким я побачив поважного віку людину, яка вирішувала задачу підготовки для країни фахівців економічного профілю, потреби в яких невпинно почали зростати. Мені довелося вперше в житті зустрітися сам на сам з особистістю такого високого рівня, глибокої внутрішньої культури і поваги до співрозмовника, яка відчувалася з перших його слів. Відомо, що перші захоплення побаченого і почутого так глибоко сприймаються і яскраво закарбовуються, саме так сталося у моєї свіжій свідомості, людини із сільської глибинки, яка вперше зустрілась з особистістю. Вся його постать, обличчя і повільні рухи видавали високу внутрішню духовність, яка переконувала затюкану і задубілу селянську душу, що перед тобою представник з рисами давніх інтелігентних дворянських родів, рицарів високих людських звершень і думок, про яких тільки доводилось читати в художніх творах, яких і не так багато було в школі.

Особливо такі риси підкреслювало його обличчя, – прямий, витонченої форми, ніс; трохи виділені, ближче до очей, скроні. Здавалося, що через товщу віків на тебе лагідно поглядає нащадок далеких пращурів венеців, антів, скіфів і сарматів. Губи видавали в ньому м'якість, але рішучість дій, очі світилися добротою і глибиною думок, обличчя висвітлювало вдумливу, розсудливу людину з доброзичливим, але твердим характером особистості, від якої випромінювалася невловима позитивна енергія, створюючи для оточуючих затишок, який полюбляє все живе. Найбільше запам'ятались якісь невловимі відтінки обличчя, яке в цілому було ні веселим, ні сумним, але яскраво відбивало барвисту палітру епохи в якій йому довелося жити і працювати.

Уже набагато пізніше можна було тільки здогадуватися і дещо конкретизувати, що на його внутрішній стан, несвідомо, але впливала не стільки солодка, скільки гірка доля його попередників на посаді, яку він обійняв три роки тому. Щасливо йшли життєвою і науковою дорогою В.Ф. Гарбузов і В.Є.

Власенко, С.С. Каган і М.І. Мітіліно, трохи поталанило К.Г. Воблomu і П.Р. Сльозкіну, але ціла когорта молодих вчених, колишніх керівників інституту, зазнала жорстоких репресій, яких фізично знищили і тільки пізніше вони були реабілітовані перед історією і народом – С.А. Посвольський, М.Л. Баран, О.О. Карпенко, Н.М. Миколенко (Ніколенко), А.Г. Сенченко, С.І. Паленчук, А.М. Шмалько. Майже всі репресовані керівники вузу були вихідцями з села, вони були відкритими і не терпіли несправедливості. Скажімо Михайло Лукич Баран з села Скала на Тернопільщині в 1933 році відмовився очолити комісію з чистки партії, а після самогубства М. Скрипника виступив із заявою проти самочинства влади. Такої зухвалості йому не простили: арешт і п'ять років ув'язнення, а в кінці строку на Соловках розстріляли.

Палітра нахлинувши неусвідомлених почуттів не дозволила спершу угледіти, та й досвіду бракувало, щоб зрозуміти думи і почуття керівника учбового закладу з такою трагічною історією недалекого минулого. Адже переді мною за столом у повній величі сидів такий же селянин з Дніпропетровщини, як і багато його попередників, який мав за плечима педагогічну освіту і величезну практику педагога і вченого, організатора вищої освіти, політика, державного діяча міжнародного рівня, дипломата. – Які у вас до мене справи?, – тихо запитав директор. Не дуже зв'язано я відповів, намагаючись в одному реченні пояснити все, – тільки поступив навчатися до вашого інституту, але треба йти в армію, а тому я хотів би, щоб мене прийняли до інституту без екзаменів, коли повернусь зі служби, – скоромовкою випалив я і замовк. Мабуть сумбурність і швидкість подачі інформації зацікавила директора, він уважно подивився на мене і м'яким помахом руки запропонував сісти і розпочалася розмова.

– Видно, що ви першокурсник, але на який факультет поступи-ли?, – запитав директор. – Здавав екзамени на плановий факультет промисловості, – відповів я, але із-за того, що я з села, то захотів перевестись на факультет сільського господарства. – Що означає перевестись, коли уже всі зараховані, – промовив здивовано директор. – Я написав секретареві приймальної комісії свою просьбу і

він перевів мене з факультету промисловості на факультет сільського господарства. Директор щось трохи подумав, покрутив головою і запитав, – звідки приїхав і хто ваші батьки? – Я з Вінниччини, моя мама працює в колгоспі, крім мене, в сім'ї ще двоє дітей, батько з війни повернувся, але нас обминув, – скоромовкою виговорив я.

– Що ж вас привело до мене, мабуть є складнощі з влаштуван-ням, – запитав директор, дивлячись на мене. Я розгубився, бо мабуть вперше до мене зверталися на “Ви” і знову поспіхом відповів, що уже поселився на квартирі і проблем немає. – Це добре, але все-таки щось вас привело до мене і потребує вирішення?, – знову звернувся господар кабінету. – Так, – відповів я, – мене не виписали з військового обліку у райвійськкоматі Уланівського району і я зобов'язаний дев'ятого вересня бути на призовному пункті. Директор слухав, а я продовжував, – хочу хоча б декілька днів бути студентом, щоб після армії мене Ви прийняли до інституту без вступних іспитів, бо дуже великий конкурс, а він може ще збільшитися за роки, коли я служитиму. – Це якась помилка, – сказав, роздумуючи, директор, а далі пояснив, – існує розпорядження, що громадяни, які зараховані до вузів звільняються від проходження служби в армії на період навчання. – Наш же інститут на особливому рахунку, – продовжував директор, – адже у нас є військова кафедра, яка готує тих же офіцерів запасу, які можуть бути будь-коли призвані до армії. – Будеш навчатися у нашому інституті, – підвів підсумок короткої розмови директор. Він підняв трубку, набрав номер і промовив до когось, – тут у мене студент, якого ще не зняли з військового обліку у райвійськкоматі на його батьківщині і я вас попрошу терміново послати запит, щоб вислали документи допризовника в Київ.

– Ідіть до генерала Галицького і він сьогодні ж пошле вимогу, йому треба назвати адресу на вашій Вінниччині, – закінчив розмову директор, даючи зрозуміти, що розмову закінчено, і заглибився в якісь папери. Я швиденько підвівся і направився до дверей, бо такого повороту події у своїй справі не очікував. Зайшовши до невеличкої кімнати генерала, у якого навіть не було

приймальні, він зразу ж попросив назвати адресу райвійськкомату і мене відпустив. – Через два дні заходь і довідаєшся чи надійшли документи, наш фельдзв'язок працює швидко, – сказав мені навздогін господар кабінету.

Окрилений таким неочікуваним ходом подій я вийшов з будинку і попрямував вниз до вулиці Жданова, теперішньої Петра Сагайдачного, якою гуркотів трамвай, що перевозив киян з Червоної площі, теперішня Контрактова до Європейської площі. Відстань невеличка, але пасажирів набивалося повно і всі сплачували за проїзд, ніхто не уникав від сплати за проїзд, кондуктор вправно пробирався між пасажирами і всім видавав квитки.

Того року до інституту прийшла плеяда відмінників з Лубенського технікуму, які в наступному стали державними управлінцями і вченими – А. Якуба, І. Герасименко, Л. Піхота, А. Майстрович, В. Моссаковський. В час, призначений для першої лекції, я прийшов раніше, розшукав старосту нашого потоку Івана Герасименка і попросив, щоб він відмітив мене присутнім на першій лекції. Староста уже закінчив Лубенський бухгалтерський технікум і краще більшості студентів, які прийшли зі шкільної парти, знав про економіку, він був досить розважливий, принциповий і завжди відстоював оцінку своїх знань. Він здивувався з моєї просьби, але сказав, що буде відмічати всіх і мене також, а тому не турбуйся. – Хочеш зразу турбуватися за стипендію і успішність? – поцікавився він. – Ні, над стипендією мені ще рано думати, у мене є інші проблеми, – сказав я без подальшого пояснення.

Сидячи на лекції не відчував ще себе дійсним студентом, хоча нікому не зміг про це сказати, навіть після рішення директора і начальника військової кафедри запросити документи до Києва. Кожен селянин був привчений радянською і німецькою владами виконувати їхні вимоги, а тому ще не відчував себе впевнено, мені все здавалося, що я тимчасово слухаю лекції і скоро все це скінчиться. Згадую, що мама дала обіцянку приготувати горілку, щоб зробити проводи до війська, як у ті часи практикувалося на селі, а тому, з погляду на таку ситуацію, я не брав зайвих речей. Грошей у мене було дуже мало, окремо

зберігались гроші на квиток додому. У мене уже було місце проживання, був радий, що одержав залізне ліжко і постіль, адже сільські діти були задоволені самим малим, що потрібно для прожиття, але все це затуманювалось роздумами про підготовку до служби в армії.

Через два дні, як рекомендував генерал, я зайшов до нього і він повідомив, що ще не надійшли документи. –Йди на лекції, довідайся через пару днів і не турбуйся, – завірив приємним голосом російською мовою генерал. Настало шосте вересня і я знову зайшов до кабінету генерала, який з порога сказав, якимось скептично, – немає і мабуть не буде твоїх документів. Генерал подивився у вікно і промовив, – треба йти до Павла Васильовича, доповісти і одержати пораду, бо час іде. Миттєво уже промайнула думка, яка весь час і не покидала мене, що мабуть настав час їхати на вокзал, брати квиток, направлятись в село, а там у солдати. Генерал піднявся із-за стола і направився до виходу, а я слідом за ним до приймальні директора.

Я очікував у приймальні, а генерал зайшов до кабінету директора інституту. Тягнувся час, вирішувалась моя студентська доля, майбутня професійна і життєва дорога, адже після служби в армії все може кардинально змінитися. За якихось чотири хвилини, перебування в приймальні, я відчув реальне жорстоке випробування на початку життєвої дороги. Мої думки зосереджувались на основах реального людського життя, хоча ще тоді не усвідомлених: справедливість і несправедливість у людському середовищі; протистояння свободи особистої думки і привласненої однією партією думки народу, розпоряджаючись нею, як заманеться; обов'язок перед батьківщиною, якій належало, як у колишній Спарті, виконати всім і бажання досягти чогось особистого, яке іноді і з'являється, але вловити його, мов “жар-птицю”, не можна; за “преступлением”, як відмова вчитися на офіцера, і слідує “наказание”, як позбавлення можливості стати студентом мирної професії. В усіх випадках відносини між людьми з обох сторін є позитивні і негативні риси, але в окремі епохи істину справедливих відносин вирішувати надзвичайно

важко. Справедливість тільки тоді буде торжествувати, коли при її вирішенні буде присутня висока моральність, а вона дуже часто в дефіциті.

Відкрились двері і генерал кивком голови дав зрозуміти, щоб я зайшов до кабінету. Привітавшись, Павло Васильович не пропонував сідати і я стояв, слухаючи його мову. – Тут ми прийшли до висновку, що потрібно здійснити термінові дії, як на війні, – сказав він і поглянув на генерала. – Я думаю, – продовжував директор, – коли є повістка, то треба йти в армію, але чи вигідно це для держави, – розмірковував він, більше не для себе, а для мене, як навчання. – Якщо ти будеш служити солдатом, – продовжував директор, – то без навчання в училищі, в якому ти не бажаєш навчатися, а це твоє право, ти ніколи не одержиш звання офіцера, а коли повернешся до інституту з армії, то потрібно все-таки навчатися на нашій військовій кафедрі три роки, щоб одержати офіцерське звання, а це обов'язкове навчання, як і служба в армії. – Державі не вигідно, щоб одна людина служила два строки, а тому ми порадилися і прийняли рішення, – зробив підсумок директор, – тобі треба пройти комісію допризовника в нашому Подільському райвійськкоматі і одержати нове приписне свідоцтво. – Треба, щоб до дев'ятого числа пройти комісію, до побачення – завершив розмову директор.

Це були дрібниці, яких у директора щоденно було безліч, але стало зрозумілим, як відноситься керівник вищого учбового закладу до своїх вихованців, передаючи приклад своєї доброзичливості майбутнім спеціалістам, керівникам галузей економіки й держави. Яскраво проявилось ще й те, що характер людини проявляється дуже часто саме в дрібницях, адже теплий співчутливий погляд, гарне до діла слово, незначний, але приємний, поступок у приватній чи службовій обстановці, більше розкриває характер людини, ніж довгий перелік його управлінських звань, наукових праць чи якихось звершень. Кожну, навіть дрібну справу, директор вирішував дбайливо, обмірковуючи її з усіх сторін. Можливо в таких реаліях проявлялась генетична селянська жилка керівника вищого навчального закладу, дипломата і державного діяча, адже його

мати і батько були селянами, брати і сестри працювали в селі на колгоспних ланах. Він знав не з газет, а з сімейної практики, в яких умовах виростили і навчались селянські діти, які прийшли навчатися до столичного вузу.

Зайшовши до свого кабінету генерал покликав майора Чернова і доручив йому, щоб виписав мені на завтра направлення на комісію до Подільського райвійськкомату. Я вийшов з капітаном і він мені виписав направлення на десяту годину наступного дня і з батьківською турботою сказав, щоб не забув сходити до бані, бо комісія завтра працює за повною програмою і перед лікарями треба стояти в чому мати родила. – Ви студент нашої військової кафедри і ми відповідаємо за акуратність кожного, – сказав строго офіцер. – Зрозуміло?, – спитав офіцер, – зрозуміло, – мляво сказав я, бо миттєво у мене виникло безліч питань на які у мене не було відповіді.

Треба йти в баню і терміново, щоб встигнути після обіду на лекції, які у моєму становищі я не мав права пропускати. В цій, здавалося б, звичайній щоденній природній потребі цивілізованої людини, я опинився безпорадним і не знав як вийти з ситуації. Перше, я ніколи не був у громадській бані, адже в селах їх не було взагалі і про них у нас не чули, а купалися ми взимку в хаті у великій залізних чи дерев'яних ночвах та баліях, влітку молодь купалася в ставку, річці чи озері, старші влаштовувалися різноманітними методами. Хоча селяни, на відміну від ханів Золотої Орди, все-таки частіше купалися, взимку обов'язково, але переважно перед великими святами, бо де брати паливо, навіть щотижня, для приготування великої кількості води. Друге, я і думки не допускав про те, щоб не з'явитися в установленій строк на збірний пункт для відправки в армію, а тому на вісім днів для переодягання нічого не брав.

Проте, є порада офіцера, а часу на роздуми немає і я взяв рушник, трохи грошей і пішов на вулицю Спаська, де розташована баня, яка в наступному стала приємним місцем для мене і взагалі всієї сільської молоді. Там я купив мило і квиток, у залі відпочинку серед білого дня було чимало людей, розчервонілі чоловіки з великим апетитом і смаком пили пиво з сирками. Подібного напою я

ніколи не пив, вперше я його побачив в місті, але ніколи не призвичаївся до нього. Багато чого, що я там побачив, було для мене вперше: тумбочка, де складався одяг і яку закривав черговий; черга за тазом для води; кімната для пару і водяний душ у вигляді дощу. Виявилося, що баня була не поганою справою і там любителі проводили багато часу, але я швиденько добре скупався, вийшов до зали, побачив, що відвідувачів не зменшується та й подався на квартиру збиратися на лекції.

На другий день я уже стояв у черзі для проходження медичного огляду. Лікарі до всього придивлялися, слухали грудну порожнину, давили на живота та багато ще різних перевірок майбутніх охоронців батьківщини. Після такого обстеження один лікар сказав, не дивлячись на мене, – цей хлопець багато працював фізично і мало їв. Лікар, який зважував, сказав, що худий і рекомендував побільше їсти хліба, солодощів і вітамінів. Мене це насторожило і я подумав, що не візьмуть на облік і мені прийдеться завтра зранку вирушати до свого села, де мене очікувала армія. – А що, таких худих не беруть на військовий облік?, – швиденько спитав я. – Ні, беруть, адже із сіл більшість приїздить таких до міста, – почув я і мені стало легше.

Дійсно, що солодощів я не часто ласував, дуже рідко з'являлась можливість купити не більше сто грамів цукерок, як ми їх називали “подушечки”, а ними треба ще й поділитися з товаришами чи домашніми. Наша Вінницька область вважалася цукровим Донбасом, мама все літо аж до пізньої осені працювала на бурякових плантаціях і ми їй допомагали, але цукру у нас було дуже мало, або зовсім не було, в сім'ї не практикували чаювань, пили воду з криниці, свіже і кисле молоко, іноді маслянку. Дома ми робили масло, воно було пахуче, але його ми не їли, а відносили на ринок, а нам залишалась маслянка. За масло давали добру, як на наш погляд, ціну якщо воно жовтувате, а тому у масляницю вливали трохи морквяного соку і масло йшло за вищий сорт. До школи учні брали кусочок хліба, коржа або декілька картопляників, але такі ласощі не були повсякденною практикою. Здебільшого нічого не брали для харчування на

великій перерві, а тому після школи в багатьох дітей боліла голова, але ніхто не жалівся, терпіли, мовби так і треба.

Зважування було останнім в обстеженні і воно навіяло сумний спомин про харчування в минулому та ще й нагадало, що й у великому місті я не такий ситий, бо треба берегти кожну копійку. Нарешті медичний огляд мого скелета скінчився. Я одягнувся і підійшов до останнього столу і чоловік у білому халаті запитав прізвище, щось записав, а після цього реєстратор сказав, щоб я завтра зайшов у кімнату, яку він назвав, за призовним свідоцтвом. – А випишуть?, – запитав я, щоб зайвий раз переконатися в реальності того, що відбулося і мені не прийдеться з'являтися на очі військового комісара у моєму сільському районі. – А чому б і ні, для армії потрібні молоді сили, – відповів лікар і відклав чергову папку в сторону. На другий день, задовго до десятої години, я уже стояв біля дверей кімнати, в якій мав одержати довгоочікуваний і вистражданий документ, без якого я був не громадянин країни, адже я не мав права одержати паспорт, був просто “мурашка”.

Був я першим і єдиним у черзі, бо ніхто так не поспішав одержати документ про виклик в армію і коли зайшов до кімнати, то жіночка спокійно запитала прізвище, показала, де треба ставити підпис і видала свідоцтво. Нічого не сказавши, я відчув якусь свободу, буквально чкурнув з кімнати і побіг до адміністративного корпусу інституту, зайшов до генерала, як завідувача військовою кафедрою і запитав, як мені далі діяти, адже завтра дев'яте число. – Нікуди тепер їхати не треба, а лише ходити на лекції, вивчати військову справу і через три роки навчання, звичайно успішного, отримаєш звання офіцера, – промовив генерал – завідувач кафедрою Галицький і побажав успіхів у навчанні.

З кабінету я вийшов у якомусь зачарованому настрої, підійшов до вікна, подивився на вулицю і тільки тепер побачив, що стояв теплий, сонячний вересень, відчув якесь полегшення, свободу і реальну захищеність від важкого селянського життя, погроз та мертвої хватки районного військового комісара Ніколаєва з моєї малої батьківщини. Тільки з цього дня для мене розпочалось

хоча і складне, але щасливе студентське життя. Проте воно кардинально відрізнялось від шкільного життя із-за якоїсь переміни у свідомості. В школі я був активним учасником трьох художніх гуртків, а саме: танцювального, хорового і драматичного, вони займали у мене багато часу, відривали від уроків. В інституті мої однокурсники навіть не знали про мої художні шкільні нахили. Весь час я віддавав навчанню, любив бувати в бібліотеці.

Лавина якихось свіжих думок і почуттів нахлинула на духовне тіло, яке розслабилось після звільнення від лещат реальної сільської дійсності. Згадалось далеке село, воно ставало більш ріднішим, чим міцніше я був захищений від обставин, які мене там супроводжували. Несправедливість штучна, чи несправедливість розуміння вимагала пояснення: село, як писали поети й письменники, коріння української держави, але чомусь воно погано здобрюється поживою, не поливається як слід, нікудишній догляд, недоброзичливі суховії влади засипали його піском; у скрутні часи село віддає державі все – відроджує промисловість, під тиском відмовляється від фінансових і матеріальних ресурсів, відправляло за державними рознарядками свою молоду поросль на шахти і до мартенів, залишаючись у своєму розвитку на рівні часів докапіталістичної формації. А що уже говорити про рівень культури на селі, коли в селі немає не тільки бані, але учні десятого класу не знали, що існує такий продукт як морозиво, як його їсти, але натомість знали як користуватися однією парою взуття на двох. Потрапити в кіно для допитливих дітлахів і навіть дорослих учнів було величезною проблемою, або грошей не було. Нерідко школа забороняла без відома вчителів йти в кіно, батьки навантажували роботою і було не до кіно. Для мене все це пройшло, адже молодь завжди швидко відходить від важких спогадів і я не був виключенням, відчуваючи настання кращого майбуття.

Мені захотілось зайти тепер уже до свого директора інституту Павла Васильовича і висловити подяку, яку мені ще не приходилося говорити, не було приводу, бо переважно самотійно приходилося спасатися від лиходійства в

період дитинства і юності. На цей раз до директорської приймальні зайшов тихо, мов до храму, присів без запрошення і очікую. – Які у тебе справи, – спитала секретарка. – Хочу зайти до Павла Васильовича з важливої справи, – відповів я, навіть не дивуючись з того, що моя справа взагалі не може бути не важливою. – О, багато людей, які хотіли б зайти і студенти, і викладачі, і державні службовці, а його немає, – якось гордовито, з веселими іскорками в очах, розпочала секретарка, – сьогодні вранці він з делегацією вилетів до Америки на сесію Організації Об'єднаних Націй. Я вперше почув про існування такої організації, а ще переконався, що тепер я і всі студенти та викладачі інституту захищені авторитетом людини високого державного рівня, неперевершеної людяності і моралі.

Так, це була особистість, а як усі особистості, проста, доступна і людяна, якій було притаманне все людське, ніщо не було йому чужим. Він любив свій народ, киян, Київ з його неповторною, споконвічною красою, постійно з якою, милуючись, спілкувався. Як людина з філософським, науковим і державним мисленням його нерідко можна було побачити на Володимирській гірці, коли він, поглядаючи на Дніпро і Володимира, думав про неупинну плинність часу, минувшину і сьогодення. На Трухановому острові взимку у вихідний день він, як кожен киянин, часто насолоджувався прогулянкою на лижах, але знову ж сам, щоб на повітрі і в тиші думати, думати, мабуть намагався знайти істину тієї складної, трагічної, але цікавої епохи. Директор інституту, державний діяч, як завідувач кафедрою, жив повнокровним життям свого науково-педагогічного колективу, нерідко всією компанією, весело і зі смаком зустрічала новорічні свята в ресторані “Динамо”, або разом зі студентами в будинку культури “Харчовик”.

У нього був вроджений талант педагога і вченого виявляти серед студентів молоді дарування для науково-педагогічної роботи, передавати їм свій досвід. Побував на захисті дипломних робіт студентів і йому сподобалось дослідження випускника Миколи Вакуленка і він був запрошений на кафедру політичної

економії. Студента Олександра Цуруля запросили до Інституту кібернетики, але у директора був свій погляд на здібного випускника і його направили для стажування на два роки в науковий центр Новосибірська до майбутнього академіка А.Г. Аганбегяна. Багато теперішніх професорів провідного економічного університету держави одержали добру підтримку тодішнього директора Павла Васильовича Кривня.

Кафедра політичної економії була примітною з усіх сторін, вона мистецьки формувалась у науковому, професійному і інтелектуальному рівнях, вмінням створити для цього сприятливу атмосферу професором П.В. Кривнем: у ній збиралися молоді інтелектуали за науковими і педагогічними здібностями, які були замічені видатним педагогом і вченим, підтримувались та направлялись педагогічною дорогою; у представників кафедри політичної економії можна було багато чого навчитися з основ науки і мистецтва педагогічного мислення; студенти і викладачі інституту захоплювалися не тільки внутрішнім змістом мислення, але й зовнішнім виглядом членів кафедри політичної економії.

Вміння розпізнавати молоді дарування, педагогічний і науковий підхід до формування майбутніх особистостей приносить свої плоди до теперішнього часу для Київського національного економічного університету. Саме на кафедрі політичної економії в окремі періоди розпочинали свою наукову і педагогічну діяльність відомі в Україні і за її межами вчені – педагоги М. Вакуленко, В. Кальченко, П. Проскурін, Л. Корнійчук, С. Степаненко, В. Іванова і багато інших членів кафедри, якою керував у свій час знаменитий Павло Кривень.

Не тільки науково-педагогічній діяльності віддавав багато сил і вміння Павло Васильович, він був одним із перших українських дипломатів у часи, коли Україна, під тиском крупних держав, виходила на світову арену, ставала членом міжнародних організацій у післявоєнний період. Директор Київського фінансово-економічного інституту Павло Васильович Кривень достойно представляв Україну на міжнародній арені в недавно створеній міждержавній структурі планетарного значення – Організації Об'єднаних Націй. У складі

української делегації брав участь у роботі Генеральної Асамблеї ООН, був керівником української делегації в Європейській економічній комісії ООН. Буваючи за кордоном він постійно тримав зв'язок з інститутом, був разом з студентами, викладачами і працівниками учбового закладу. Більшість святкових заходів, молодіжні вечори провадились в будинку культури “Харчовик”, що на Червоній площі, теперішній Контрактовій площі. І постійно, коли Павло Васильович перебував за кордоном, на свята з Нью-Йорка чи якоїсь європейської столиці зі сцени зачитували привітання від директора інституту Павла Васильовича Кривня, який посилав колективу теплоту свого високого інтелекту.

Розпочалися студентські будні, на нашому плановому факультеті сільського господарства в 50-х роках ХХ століття був не так великий професорсько-викладацький колектив, але всі вони віддані своїй справі педагога і вченого: заступник директора К.Л. Лісничий, декан факультету А.Ф. Канівський, доценти – П.П.Немчинов, В.А. Смоляр, І.Т. Сніжко, Г.Т. Плужніков, Є.Ф. Голеня, Н.П. Хотенко, Й.С. Пасхавер, М.І. Люшин, Л.Б. Розовський, Ю.Д. Добриловський, викладачі – А.Г. Щербак, М.Г. Колодний, С.В. Остапенко, заступник директора з господарської частини К.Т. Капустін. Тодішні студенти на все життя запам'ятали ґрунтовні лекції, дотепні приклади з практики і соковитий український гумор кожного із цих яскравих особистостей викладацького мистецтва. Про кожного з них можна писати окремі оповідання, які надзвичайно цікаві і повчальні як з викладацьких, так і людських якостей.

Пройшло більше як півстоліття, настала нова епоха початку ХХІ століття. Київський фінансово-економічний інститут, тепер Київський національний економічний університет невпізнаний, він став провідним вищим учбовим закладом економічного профілю в державі, в ньому навчається більше тридцяти тисяч студентів, розвивається фундаментальна і прикладна наука, має свої навчальні корпуси, окремий новітній бібліотечний комплекс, найпотужнішу в країні комп'ютерну мережу, студенти і аспіранти забезпечуються гуртожитками,

діє сучасний спортивно-фізкультурний комплекс з власним плавальним басейном і стадіоном. Очолоють університет вихованці Павла Васильовича, яких він особисто підтримував і допомагав у науково-педагогічному становленні – ректор університету, доктор економічних наук, професор, Герой України, академік АПН Анатолій Федорович Павленко; перший проректор університету, професор, лауреат ордена князя Ярослава Мудрого Микола Іванович Вакуленко.

Минули десятиріччя, країна, її міста і села терплять від потужного натиску політичних і соціально-економічних перетворень цивілізації та глобалізації. Не той тепер Київ, Хрещатик не той, вулиці і площі знайшли інші назви, все змінилось і перевернулось на старому Подолі. На Хрещатику, особливо після так званої реконструкції площі “Незалежності”, немає минулої свіжості ні вранці, ні ввечері, ні в днину, кругом торгівля, частина колишніх спокійних алей зникли, а ті, що залишились суцільно зайняті автомобілями іноземного виробництва, а люд, бігаючи між ними, кудись поспішає і бачиться лише невпинне метушливе сум'яття. Тепер, коли попадаєш на Хрещатик, то здається, що це величезний ангар для стоянок автомобілів, розташованих на газонах, тротуарах якими ходили колись кияни. На красиві колишні київські парки насуваються хмарочоси, які підминають під себе зелені насадження і місця відпочинку. Повсюди автомобілі, схожі на залізну сарану, що пожирає все навколишнє озеленення, від неї настає загроза навіть для пішоходів, у них відібрали всі тротуари і ніде пройти. Тепер Київ потребує не пісні “Як тебе не любити?”, а заклик з мольбою “Як тебе захистити Києве мій?”, який страждає більше, ніж це було в часи, коли до нього навідувались монгольські орди хана Батия.

На Хрещатику, як і в усьому місті більше вуглекислого газу, ніж свіжого чистого повітря, але народ забуває, що природа не прощає грубого вторгнення в її святині. Люди мовби задалися ціллю захаращувати своє унікальне і уже беззахисне місто своєю руйнівною діяльністю. Місто залишають різноманітні птахи, зникають парки і рослини. Уже воістину стало реальним, що люди не

знаходять часу для духовного зростання і досягнення життєвої зрілості, розвитку інтелекту, поглиблення власних світоглядних позицій і відчуття соціального запиту, не помічають навкруги краси, не любуються порами року, взагалі не задумуються, що відбувається в природі, у своєму рідному місті.

Майбутнє Києва не вселяє оптимізму, воно перетвориться невдовзі із квітучого зеленого, з самобутньою архітектурою, міста, яким захоплювався світ, в територію захаращену висотними будівлями, поміж яких снуватимуть суцільним потоком автомобілі, без знаменитих парків і дніпрових круч. Як спасти місто, перлину вітчизняної і світової природної та будівельної архітектури? Руйнівні процеси зайшли так далеко, що організаційні, законодавчі і адміністративні заходи державної влади безнадійні. Єдиний вихід: перше, перенести столицю з її політичними і економічними функціями в інше місце – Чигирин, Харків, Дніпропетровськ, Батурин і інші; друге, залишити Київ духовною і культурною столицею держави; третє, використати приклад волі, яку проявили в давнину батьки нації США, а в новітні часи Казахстану.

Немає тепер на Андріївській 2-а невеличкого ошатного адміністративного корпусу КФЕІ, його товстенні, як у фортеці, стіни, які ще б стояли століття, важко піддавались руйнуванню потужною технікою, але людина може все. На його місці нові фінансові магнати, які використовують освіту, одержану їхніми батьками чи вчителями у Київському фінансово-економічному інституті, збудували сучасну фінансову установу – Укрсіббанк. Над новою будівлею запустило себе відчуває вулиця Боричів Тік, якою в давнину їхали Київські князі до Храму Успіня пресвятої Богородиці (Пирогощі) після вдалих походів на ворогів. Одинокі на ній очікують свого кінця перекошені невеличкі старовинні будинки з забитими вікнами і розколотими стінами, щоб поступитися прийдешньому новому. Під плином часу змінюється форма і тільки вічно живий дух тримає зв'язок минулого, сучасного і майбуття.

Київ,

Розділ

5

ШЛЯХ ДО СВОБОДИ У БОРОТЬБІ ⁷¹

*Політичний заповіт українцям,
народженим після 80-90-х рр. ХХ століття*

Вступ

Новітня епоха української нації вимагає осмислення й окреслення не тільки напрямів до свободи, але й методів її досягнення. У кожної мислячої істоти людського суспільства має бути закарбована моральна ідея обов'язку перед історією, своїми пращурами, дідами і батьками та майбутніми поколіннями. Філософські роздуми над побудовою істинної, природної, моральної, громадської, політичної і культурної свободи є досконалою формою мистецької творчості. Українське суспільство, одержавши незалежність у 1991 році ще ні філософські, ні теоретично, ні практично не сформувало поглядів на державу, її устрій та ідеологію, за якою житиме український народ. У цьому контексті за

---

⁷¹ Борис Лознянський . Шлях до свободи у боротьбі. – К.: Просвіта, 2007.

великим рахунком треба визнати, що держави, у закінченому її вигляді, українцям до цього часу сусіди так і не дали змогу збудувати.

Україна одержала в 1991 році незалежність. Її наче подарували вихованці тоталітарної системи колишньої величезної Російської імперії, які, скориставшись ситуацією, хотіли влади, але не поділили між собою повноважень. Імперія розсипалась. Російська Федерація, яка була цементуючою ланкою імперії, одразу ж після неочікуваного розвалу розпочала докладати неймовірні зусилля для відновлення своїх володінь. Але найбільшого тиску до цього часу зазнає і ще довго буде відчувати на всіх сферах суспільного життя Україна, Білорусь, Грузія, Молдова та інші колишні союзні республіки. На європейських просторах розпочалася величезна битва за Україну, яка набирає дедалі більшого і більшого розмаху із застосуванням вишуканих методів зі сторони північної сусідки.

Очікувана, але раптова свобода була оманливою, бо ніхто із українців, за винятком філософськи настроєної невеликої частини національної еліти, не відав, що робити з тією незалежністю. Неймовірно, але саме нерозуміння сутності таких категорій, як свобода і незалежність забезпечило всенародну підтримку відокремлення України від величезної імперії. Спочатку народ проявив свою згуртованість, коли більше дев'яноста відсотків української людності проголосували за визнання незалежності країни. Своє позитивне волевиявлення проявив народ на Сході, Заході, Півдні, Півночі і в Центрі, навіть у Криму, де не зважаючи на заклики російських агітаторів, майже все населення підтримало статус незалежності.

Що розпочалося, коли в Москві прохмелилися після розвалу імперії і розпочали судорожно якусь імітацію збирання земель, як було в старі часи російських завоювань. Одразу ж змінив своє ставлення до незалежності український народ російського походження, а також українці, які ідеологічними, сімейними і партійними путями зв'язані з російською імперією, яких в історії називають яничарами. Не стало спокою, не приділялось уваги і часу для ремонту

держави, відновлюванню історії і культури, налагоджуванню соціальної і економічної сфери в нових умовах. Натомість розпочалася непримиренна боротьба між вищим керівництвом країни, яке сповідувало комуністичні ідеали і російську спрямованість, та українським народом, який ковтнув трохи повітря свободи, яке йому зразу ж і перекрили. Поступово, але впевнено народ протестував і на кінець все його незадоволення вихлюпнулось в акціях як проти тодішнього президента та під час Помаранчевої революції в 2004-2005 роках.

З історії відомо, що кожна революція поїдає своїх дітей, не стала винятком і українська Помаранчева революція. Зразу ж після буремних днів її провідники розпочали буквально гризти за владу, партійна боротьба переросла у особисті звинувачення, відбулася нечувана широкомасштабна особиста, партійна й ідеологічна зрада, практикувався перехід політиків з одних блоків і партій до інших. У цю боротьбу включились і сили, проти яких були спрямовані помаранчеві події. Виявилось, що навіть революційні події не були спроможні розв'язати проблему одержання свободи і реальної незалежності. Жоден президент чи уряд, парламент не були спроможні стати національно-демократичним, щоб відстоювати інтереси українського народу, кожен із вищих керівників України продовжував їздити до Москви на консультації. Стало зрозумілим, що боротьба за українську свободу ще попереду, вона тільки розпочинається.

Після Помаранчевої революції настав важкий перехідний період, коли розпочалася шалена боротьба всіх проти всіх, до якої відкрито втручається Росія. Саме в цій боротьбі чітко окреслиться українська національна ідея, зникатимуть партії з ідеологією роз'єднання українського народу, засоби масової інформації намагатимуться звільнитися від тотального контролю, вироблятиметься і впроваджуватиметься світова практика політичної конкуренції. Все чіткіше стає зрозумілим, що в цей перехідний період боротьба не може бути пущена на самоплив. Найперше потрібна фундаментальна національна ідеологія виховання широких верств населення, яка здатна

прищеплювати смак національної гордості за свою країну, націю, її культуру, мову, самобутність і потребу захисту національних цінностей і цілісності країни від ворогів.

У перехідний період кожен українець вчитиметься самостійно заробляти на життя, навчатися і навчати своїх дітей, відстоювати права і свободу свої, свого народу і своєї держави. Ось коли українець буде готовий відповідати за своє життя, до нього прийде усвідомлення, що він дозрів відчувати себе господарем у своїй країні і уже свідомо зможе обирати, тобто вибирати кращого і наймати владу для управління державою чи громадою. Під час Помаранчевої революції і в перші дні після неї народ наївно думав, що настали щасливі дні свободи і незалежності, розпочнеться розквіт нації, яку йому принесуть провідники, що стояли на помості Майдану. Народ не взяв влади під час революції. До влади прийшла нова верхівка. Потому влада за домовленістю почергово передаватиметься іншим групам політиків, навіть тим, які протистояли в помаранчеві дні. Виявилось, що народ був ширмою, його використовували для масових сцен у процесі завоювання влади, до якої представники народу не допускались, а, за великим рахунком, вони і не прагнули до цього.

З погляду на подібне становище в країні потрібно готувати сприятливий ґрунт, на якому виростатиме нове покоління, позбавлене впливу чужинської ідеології минулого. Тоді на політичну арену вийдуть не зашорені, а з європейськими і світовими поглядами політики, які сповідуватимуть загальнолюдські і національні цінності. Коли кожна людина буде цивілізовано відстоювати свою гідність, тоді народяться політики, які в силу своєї політичної культури, традицій і біографії зуміють професійно захищати інтереси простих громадян, свою націю і свою державу. З погляду на світову практику, в країні до влади повинні прийти політичні сили з різними ідеологіями, але з явно вираженими спільними цінностями національної ідеї, держави, українського народу.

Саме тепер виникла нагальна потреба всіляко сприяти формуванню реальної національної політичної еліти, усвідомлюючи, що процес цей досить довгий і

складний. Перехідний період, в якому буде формуватися покоління з демократичними цінностями і цивілізованим мисленням, триватиме, як уже мені приходилося говорити в економічних розробках, щонайменше до 2025-2030 років. У цей період всі надбані народом багатства після виходу з рабства будуть ділитися і переділятися, переходити від одних до інших. Лише тільки після цього український народ полегшено перепочине. А щоб набути європейських ознак, всьому суспільству потрібно буде зміни не менше двох-трьох поколінь.

Український народ, українська нація хвора не тільки фізично, але і духовно, вона потребує видужування. Адже перед поколінням українців ХХІ століття простелилася відкрита таємниця братської могили голодоморів 1921-1922 рр., 1932-1933 рр. і 1947 року. А яких сил треба докласти, щоб виправити українську історію, вщент стерту з першоджерел, повернути культуру і духовну віру.

Найперше українці повинні звільнитися від рабських рис, одержаних у спадок від своїх предків у період перебування нації під польською і російською владою. Риси приниження будуть проявлятися ще до 2030-2035 рр., коли стануть пенсіонерами чи відійдуть у вічність всі провідники нації, свідомість яких ще забруднена хворобливими бацилами принизливої покори колишнім рабовласникам. Яскравих прикладів цьому в українській давній і новітній історії є чимало.

У перші роки своєї незалежності українські політичні провідники В. Чорновіл, Л. Лук'яненко та інші, маючи потужну підтримку народу, не зуміли прийти до влади, за яку віддали все своє життя, зазнаючи поневірянь і принижень у російських концентраційних таборах. Основна причина: зламана воля, відсутність навиків користування державною владою, давня українська звичка постійного протиріччя між собою. Їхні послідовники Костенко, Заєць, Тарасюк й інші взагалі зруйнували могутню політичну силу народного руху. Такою ж дорогою йшли й митці: відомий поет Б. Олійник, будучи депутатом Верховної Ради Радянського Союзу, голосував проти надання Україні незалежності, а його тодішній помічник, також поет, заслужений діяч мистецтв Росії, головний

редактор українського журналу “Дніпро” М. Луків продовжує проповідувати не стільки українське, скільки російське мистецтво.

Таких прикладів безліч, а тому ефективність будь-якої боротьби за незалежність мізерна. Лише коли такі “герої” відійдуть, тоді розпочнеться боротьба на всіх фронтах і до цього треба готуватися. Якщо ж врахувати, що і літня рідня буде ще передавати новому поколінню багато з минулого, особливо негативного у ставленні до національної культури і української державності, то шлях до свободи українського народу буде ще довгим, довгим.

Все це треба передбачити, а тому той, хто бажає добра українському народові, хто хоче вилікувати його від внутрішніх хвороб, як данини рабського минулого, той повинен мати сміливість проявити волю і поглянути правді в очі, назвати істинні причини того, що маємо. Для цього треба за будь-якої ціни в надрах українського народу знайти і задіяти мобілізуючу силу, здатну освітити і розчистити від всіляких перепон дорогу до світоглядного розуміння розвитку української нації.

Україні потрібен кошовий, вождь, гетьман, який би спас націю від нападу сусіднього північного монстра та повернув країні мир, єдність, злагоду і зміцнив завоювання Помаранчевої революції. Національний лідер має доказати свою гідність довіри народу наступним: готовністю померти за ідеали нації; повернути українців до своєї країни і заслужити довіру тих, хто залишився за її межами; визнати, вдосконалити і ввести в ранг державної політики українську національну ідею; зруйнувати російські імперські основи всіх сфер життєдіяльності українського народу; створити нову українську державу з поєднанням її стародавньої історії, культури, мови, релігії.

“Отечество раба там, где палка”.

Г. Гейне

5.1. Історичний погляд

Перебуваючи в залежності від інших країн, українське суспільство, як і його держава, були в занепаді. Після одержання незалежності Україна, що географічно розташована в центрі європейського континенту, не визнається державою з європейськими цінностями, а український народ опинився на маргінальному становищі європейської спільноти. Це треба визнати і без боягузтва говорити, не соромитися, адже в цьому винні не тільки народи сусідніх держав, які століттями принижували цілу українську націю, виховуючи в ній рабську покірність, але і в більшій мірі самі українці. Треба на себе подивитися зі сторони і визнати, що Захід нам ніколи не допоможе із-за жебрацького рівня розвитку нашого суспільства в цілому, низької якості продукції і відсутності її конкурентоспроможності, незрівнянно високих енерговитрат. Тільки надія на себе, самоповага до себе, нації та держави, національна відданість і сильна воля забезпечать реальну незалежність великої європейської країни, споконвічна назва якої – Україна.

У перші роки після здобуття незалежності народ відчув, що влада так і залишилась у старій комуністичній номенклатурі, і він з цього приводу на своїх зібраннях постійно висловлював незадоволення, хоча комуністична гвардія зовні на це не звертала уваги. Проте у неї з кожним виступом народу посилювалося почуття наближення якоїсь катастрофи, соціальна атмосфера загострювалась. Люди були переповнені очікуванням нових перемін, кожен у думках вільно чи не вільно просив долю, щоб скоріше наступили кращі часи, які неодмінно мають настати. Нарешті, розпочався переможний хід Помаранчевої революції. Настав 2005 рік, вгвталися люди, розпочалася буденна праця нової влади, яку майже на руках принесли помаранчеві хвилі національного піднесення.

Проте заспокійливість панувала не довго. На владному Олімпі помаранчевих невдовзі розпочалася жорстока боротьба за посади, привілеї. Далі – уряд

помаранчевих президент відправив у відставку, до влади прийшли ті, хто в дні революційних подій спостерігав за ними з телеекрану, був нейтральним, або, як у народі кажуть, – ні вашим, ні нашим. Серед них були противники української незалежності і ті, хто зрадив помаранчеві ідеали. Невдовзі відбулися вибори до Парламенту і помаранчеві, здобувши переконливу перемогу, знову нічого не змогли вдіяти, як і в минулому, продовжувалась боротьба за посади. Після закінчення виборів два місяці торгувалися за посади, але так ні до чого не договорились, а, крім того, всю помаранчеву команду зрадив головний соціаліст, перейшовши до протилежного табору. Врешті, до влади прийшла команда, яка жорстко протистояла помаранчевим і народу під час президентських виборів 2004 року та парламентських виборів 2006 року.

Ще з часів підходу до владного Олімпу 2004 року президент, будучи ще тоді кандидатом на високу посаду, поступово віддавав частинами свою владу в країні – спочатку в період президентських виборів на вимогу супутника помаранчевих, головного соціаліста, підписав ганебне зобов'язання про обмеження своїх прав в управлінні державою. Після парламентських виборів під тиском свого основного супротивника призначив його главою уряду та ще й з розширеними владними правами, вся президентська влада перейшла до глави уряду. Допомогла одержати розширені права своїм опонентам лідерка партії “Батьківщина”, в яку так закоханий народ. Настала гнітюча година, все суспільство опинилось в шоківому стані, президент зрадив народ і своє оточення, яке йому ж віддячило тим же, хоча здавалося, що вони вірою і правдою боролися за здобуття ним найвищої посади в країні. Такої боротьби, такого піднесення і такої важливої, але толерантної перемоги країна не знала за всю свою історію боротьби.

Для сорому всієї нації і її провідників, подібні прикрощі притаманні багатьом українським провідникам, починаючи від Хмельницького і закінчуючи Ющенком. Якби не прикрі помилки в минулому, Україна уже давно була б вільною і рівною серед європейських країн: один підписав необачний договір з

Росією і наклав ярмо на шию народу на три з половиною століття, інший прислуговував російському цареві і ворогував з запорозькими козаками, наступний здав Запорозьку Січ для руйнування, а сам пішов у підземелля на Соловки. Переважна більшість гетьманів воювали між собою, прислуговуючи чужим царям, закінчуючи своє життя в російських казематах. Уже на початку і в першій половині ХХ століття ряд провідників, виборюючи українську незалежність, водночас люто воювали один проти іншого і терпіли всі разом прикру поразку. Деякі провідники підписували з противниками ганебні договори про союзи, про відторгнення частини української території. Треба визнати, що після 1654 року в українській історії важко знайти державного діяча, який би за часи своєї діяльності не допускав прикрих помилок, які завдавали великого горя нації.

Навіть до цього часу нація не може спромогтися знайти у своєму середовищі інших провідників, а тому їх треба приймати такими, які є, бо інших немає і не треба приховувати цього. Немає сумніву, що є в Україні розумні і талановиті потенційні керівники, але вони чомусь не знаходять дороги до сердець народу. Чому? Всі провідники української нації і держави не були її ворогами, намагалися творити добро, але в рамках власного розуміння, допускаючи прикрі помилки, які з ганьбою ввійшли в історію. Основна причина полягає не в особистостях, а в тому, що кожна видатна людина, а тим більше політик, залежить від пороків у країні, породжених тією чи іншою епохою. Під епохальним впливом перебувають не тільки державні діячі, але й митці, вчені. На жаль, це істина.

Після багатьох років своєї незалежності і бачення безпорадності керівників держави з старої комуністичної гвардії серед народу шириться переконливий сумний поговор про відсутність провідника нації. Українська нація ще повинна довго очікувати, доки з'явиться видатна особистість, в якій поєднуються такі риси, як велетенська інтелектуальність, теоретична могутність і організаційний геній. Лише із-за того, що така особистість не знайшлася, всі завоювання, які

очікувала нація століттями, були втрачені. А не знайшовся видатний провідник, національний герой з багатьох причин. Одна з самих найприкріших – хитрування російської політики, яка ще з часів Переяславської угоди свідомо засівала думки про те, що високий розвиток України залежить винятково від входження її до складу Російської імперії, звичайно, мудрості її царя. Отже, тільки росіяни розумні. Якщо українець розумний, то він має працювати в центрі імперії і на її благо, що яскраво стверджує історія.

У цьому контексті, якщо об'єктивно подивитись на стан українського сьогодення, можна побачити наступне: по-перше, основна причина бід незалежної української держави полягає в тому, що всі три президенти незалежної України повністю сповідували імперське розуміння розвитку української нації; по-друге, столітнє рабське поневір'яння залишило в крові і плоті українського народу засмічену духовність, яка потребує очищення; по-третє, об'єктивно не можна прискорювати події покращання ситуації, так як процес звільнення душі від рабського минулого не простий, він носить особистий характер і вимагає зміни поколінь.

Під час здачі завойованої влади теперішнім главою держави своїм противникам у виборчих перегонах провідники Помаранчевої революції привселюдно розписались у неспроможності через свою посередність управляти країною. Ні стиду, ні сорому у них не з'явилося. Звичайно, вони надіються і далі за щось боротися, але коли в ніч з 3 на 4 серпня 2006 р. підписали Універсал, стало зрозумілим, що вони будуть піклуватися не про добробут і розквіт української нації. Саме тоді ідея, за яку боролися українські прогресивні сили під час помаранчевих подій, потерпіла найсумнішу поразку, або краще сказати, що помаранчеві провідники завели її на мотузці до проросійських партій на заклання. Після перемоги в Помаранчевій революції Україна, її народ повертаються до умов часів імперського рабства,

знову здається, що українське суспільство залишається безликим і ефемерним, а його майбутнє ілюзорним.

Мы свергнули царей.

Убийцу с палачами

Избрали мы в цари.

О ужас! О позор! ⁷²

Надіятися на будь-які милості від переможця здатні тільки круглі дурні, злочинці та брехуни. Президент країни в 2006 р. протягнув руку провідникам лівих партій, хоча усвідомлював: може бути зрада, яку уже допускали деякі учасники, що підписували документ про співпрацю на благо народу і держави. Ще тоді поведінка учасників переговорів посилювала такі побоювання: кожен думав не про обов'язки, що випливали з цього документа, а про особисті майбутні зрадницькі дії. Прикро визнавати, що коли народ йшов здобувати свободу, зміцнювати незалежність України, його провідники займалися брехнею і думали тільки про інтереси власні, своїх родичів та кумів. Проте суспільство, дивлячись на таку срамоту, мовчить. Воно не хоче і думати, що народи країн світу за такі дії звинувачують президентів, прем'єрів, політиків, ділків крупного бізнесу в казнокрадстві, корупції, у зв'язках з мафією, зраді інтересам народу і, як наслідок, притягнуть їх до відповідальності.

У країні склалася ситуація, коли на державному рівні ніхто нікому не довіряє, повсюдно панує зрада, йде жорстоке протистояння всіх проти всіх, не знаєш де свої, а де чужі. На очах у всього суспільства відбувалося небачене дійство, яким засвідчувалось намагання декількох перших керівників держави створити умови для злагодженої роботи влади на користь нації. Найперше, глядачі не тільки в країні, але і в світі зрозуміли, що українські державні діячі не довідалися з вітчизняної історії, що незалежність – це вміння не забувати не стільки позитивне, скільки негативне. Більше того, відбулися якісь викривлення понять у свідомості як на рівні всіх гілок влади, так і суспільстві в цілому. Чим іншим

---

⁷² *Пушкин А.С.* Сочинения в трёх томах. – М.: Худ. лит., 1985. – Т. 1. – С. 346.

можна пояснити той факт, що весь цивілізований світ, кожна країна на законодавчому рівні визнали: в Україні був штучно створений голодомор у 30-х роках ХХ століття, а в самій країні законодавча і виконавча влада цього не визнають. Як можна характеризувати свідомість нації і владних мужів, коли майже кожна родина терпіла голодування в ті часи, вмирали від цього діди, батьки, брати і сестри тих, хто нині живе, а обрані нащадками потерпілих представники влади не визнають фактів голодомору, канібальства і інших страшних речей. В усіх країнах народи, які поважають себе і власне минуле, за такої ситуації бунтують, а у нас все тихо.

Народу було добре відомо, що кожен уповноважений підписати Універсал, мав свою особливу думку не тільки про кожен його пункт, але й про присутніх вищих державних діячів. Вони, там діячі на очах у своїх виборців не змогли управляти власними емоціями відповідно до своєї волі і показали народу справжні свої обличчя. На початку дійства всі прибічники фігуранта переговорів бачили в кожному з діючих осіб круглого столу своїх кумирів, за яких раділи, на яких надіялися. За круглим столом, перед аудиторією всієї держави, вони перестали бути спритними фокусниками і через дзеркало міміки та неоднозначних дій показали справжнє своє політичне нутро. Коли ж люди помітили у своїх улюбленців подвійність, яка не відповідала ідеалам їхніх партій та власних уподобань, то рейтинг кожного фігуранта знизився – “наших українців”, комуністів, соціалістів і навіть регіонів. Проте це ще були тільки квіточки, а плоди збиратимуть пізніше – вони досягають на благодатному ґрунті помилок і зрад так званої української політичної еліти.

Іншого сценарію очікувати не можна, адже українці завжди, перебуваючи у васальній залежності від сусідів, з тугою згадують колишні вільності і колишню славу своїх дідів та батьків, але самі далеко не все роблять, щоб стати врівень із своїми великими пращурами. Це нас, нинішніх українців, стосуються слова поета:

Без милой вольности и славы

*Склоняли долго мы главы
Под покровительством Варшавы,
Под самовластием Москвы.*

Під владою і культурою, законами і примусом багато українців ставали і ще залишаються яничарами: змінювали свої українські прізвища на російські (скажімо, Іванів на Іванов), створювали з росіянами сумісні сім'ї і діти в усіх випадках ставали росіянами чи поляками. Поселялись росіяни переважно в містах і там укорінювалась їхня мова. В селах росіяни не дуже приживалися, їм до вподоби більше міста та ще й переважно великі. Трохи інше ми спостерігаємо з поляками, які осідали в селах на території Правобережної України, а тому в багатьох селах навпіл українці і поляки, навіть кладовища розділені.

Одночасно українці мають не тільки сумну історію, але й багато позитивного, що і зберігає їх як націю. Українці, перебуваючи під владою сусідніх держав, були підкорені як особистості, але збереглася культура та звичаї нації, її релігія і суто національні громадські організаційні структури. Тому українцям можна адресувати слова Шіллера: “для того, чтобы немец в Галлии не выродился в римлянина, как грек в Вавилоне выродился в перса, должна была быть разбита форма, которая могла стать опасной для него при свойственном ему духе подражания”.⁷³ Українці зберігали форму, хоча багато довелося їм терпіти, щоб зберегти свій етнос. Скажімо, до 1991 р. не могло бути і мови про проповідання національної ідеї, а тим більше сказати похвальне слово націоналістам.

Навіть після здобуття незалежності ще й до цього часу варто промовити слово “націоналіст” у будь-якому контексті, як одразу ж з'являється негативна реакція явна і прихована. Окремі ж антиукраїнські елементи починають шалено протидіяти. Чужинська фізична і духовна сила вміло привчала українців ненавидити свою національність через осквернення і висміювання понять “націоналіст”, “національна боротьба”, “національний етнос”, “національні

---

⁷³ Шіллер Ф. Собр. соч. в семи томах. – М.: Худ. лит., 1957. – Т. 5. – С. 482.

герої”. До них ми відносили навіть українських борців за свободу в усі періоди. Всі мали дотримуватися інтернаціоналізму, за винятком росіян, яким належало право керуватися працею свого вождя “Про національну гідність великоросів”. Філософія вчить, що кожна нація має невід’ємне право мати і сповідувати гідність свого народу, а тому треба розгортати рух за національну гідність українства. Для цього в українців є внутрішня сила і об’єднуюча міць, а тому саме вони потребують організаційного начала і мобілізації.

Про те, що українська нація була етнічно єдиною на своїй території, свідчить той факт, що впродовж багатьох століть вона витримувала тягори різних режимів управління, фізичних та біологічних нападів ворогів і при цьому не загинула, як це сталося із-за подібних умов з багатьма іншими народами. В окремі періоди, особливо під час комуністичного правління, здавалося, що в організмі нації не залишилося ніякого життя і народ мовби вмирає та гине. Раптом виявляється, що мовбито загиблій народ піднявся з колін і став знову відбиватися від ворогів, розвивати культуру, подаючи дивовижну нездоланну життєздатність.

Йшла вперта боротьба за свободу і визволення з рабства у 20-х, 40-х і 60-х роках ХХ століття. Нарешті, зруйновано велику Російську імперію, яка намагалася знищити українську націю, перетворивши українців у так званий радянський народ. Українська нація виривається із союзних обіймів, в яких дикість поєднувалася зі свободою, а культура – з пануванням. У ті тенета нація потрапила в давні часи свого розвитку, а щоб вибратися із пастки, вона пробивалася століттями, аж доки, нарешті, не відбувся бунт, спочатку мовчазний,

а пізніше гучний на весь світ. Великій нації належить повернутися до європейських держав, де народ водночас освічений, морально розвинутий і повністю вільний.

Наприкінці 1991 року Україна одержала, як данину, свою незалежність, після століть приниження. Скрізь точилися радісні, схвильовані голоси, але були і вкрай незадоволені розмови про стан, до якого потрапило українське

суспільство. Злісно сичали і ті, хто не вірив у можливість українців відірватися від Російської імперії. Так навіть, у принципі, не може бути, – казали вони, – бо Росія вам не дасть великої самостійності. І дійсно сталося так! Те, чого не змогли здійснити комуністи в Російській імперії, – перетворити всі нації в єдиний радянський народ за сім десятиліть, – в Україні все відбулося за одне десятиліття нації – українці, росіяни, поляки, євреї та інші стали єдиним українським народом. Українська нація розтанула серед інших націй і практично зникла, тепер не знаєш де свої, а де чужі, особливо ті нації, які мовби хамелеони змінили свої яскраво виражені національні прізвища на українські, а з паспорта вже не дізнаєшся, якого він племені і роду. І такі особи виходить, думають винятково, скажімо, про Ізраїль чи Росію, бо там працюють їхні капітали, а прізвища чисто українські та й Україну називають своєю батьківщиною, її мову порівнюють з солов'їним співом.

В Україні вже не залишилось українців, а село, де вони ще перебували, наче в резервації, уже майже знищено. Можливо, хтось думає, що це не навмисна акція, внаслідок якої в Україні не стало українців. Просто українську націю змішали з іншими національностями, як молоко сироваткою. Подивіться на окремі уряди і ви там не знайдете жодного чистого українця, а якщо і з'являються такі, то їх терміново витискують з осудом і висміюванням. Українці щось намагалися вдіяти, але через півтора десятиліття можна було переконатися у страшенному опоріві з боку сусідньої держави таким намаганням, Росія тут була володаркою всього, навіть дум українців. Ось чому, коли боротьба впродовж століть закінчилася, з Божою допомогою, несподіваною перемогою, українці не були до неї готові, особливо морально.

Коли ж прийшла очікувана воля,

Все сталось не так, як бажалось.

Перетворились слова в мечі, життя у смерть,

Нас остається дуже мало, невпинно нація зникає.

У важкі хвилини одержаної незалежності створювалися необхідні передумови до відродження української держави, яка б звільнилася від гнилого маразму імперського союзу. Майже всі національні утворення, тобто колишні союзні республіки, залишили тоталітарний союз і розпочали свій розвиток за власними традиціями. Говорячи про Україну, треба мати на увазі, що вона була частиною Російської імперії, яку створили пращури українців і яку своєю інтелектуальною і фізичною силою споконвічно її цементували, формуючи неймовірно величезну державну структуру з багатонаціональним населенням, але яке сповідувало вже свою культуру і релігію. Водночас, за великим рахунком, Україна, як наступниця Київської Русі, є метрополією для заснованих поселень та тих, що розвивались за допомогою наших пращурів у північних землях. Українська земля, прапрадіди, діди і батьки сучасних українських нащадків дали змогу взагалі з'явитися російському утворенню, заснувавши Московське і Володимирське князівства, створивши умови для потужного розвитку багатьох міст, зокрема Великого Новгороду, Володимира, Москви та інших. Так зневажливо до метрополії не ставляться ніде у світі, як дозволяє це собі Росія.

Росіянам треба пам'ятати, що українське населення, його пращури, прадіди, діди і батьки тільки й були спроможні на багато століть наповнити внутрішнім змістом політичне і культурне життя Російської імперії. Після розвалу імперії в 1991 році Росія з жодним народом, що відмежувався від неї, не бореться так затято, як з українцями. Адже українці відігравали провідну роль в економіці, культурі, політиці і управлінні в усій імперії, а за українцями вже йшли такі передові нації, як німці і французи. Піонерами у формуванні Росії були українці, а німці і французи виховували її народ. Водночас принижене становище малоросів, як називали росіяни українців, не давало можливості і далі впливати на економіку, культуру і політику Росії, що спонукало українців посилено думати про відокремлення, боротися за це.

Українці брали масштабну участь в усіх сферах діяльності імперії, зокрема були єдиним народом, який не обмежував свої інтереси і діяльність рамками української території, названої з легкої руки росіян Малоросією. Вони працювали на всю імперію, що і сприяло її об'єднанню та розширенню. Українці були дійсними носіями культури, мистецтва, науки, політики, економіки і військової сили. Жаль, що талановиті і знамениті українці на чужині творили чудеса, а в Україні, на крутих поворотах історії нації, з'являються тільки дрібні провідники, які допускають прикрі помилки на шкоду нації.

Це тепер бачимо на кожному кроці. Лідери колишньої імперії, в тому числі українського походження, внутрішньо відчують, що коли Україна відокремитися повністю і буде перерізана пуповина колишнього єдиного організму, то російський конгломерат народностей, який ще залишився, врешті-решт повстане, і Росія, як залишок колишньої імперії, остаточно об'єктивно буде зруйнована. Щоб не відпустити українців із сфери свого впливу, їм через п'яту колону в українській державі ставлять різноманітні, іноді драматичні перепони, підкидаючи деструктивні ідеї та ще й сприяють тому, щоб українська нерозумна влада втілювала їх у життя. Деструктивним діям проти українців сприяють ліві партії, намагаючись повернути народ до часів:

Когда никто не смел Отечество назвать

*И в рабстве ползали и люди и печать*⁷⁴.

Не випадково в українській державі складнощі розпочалися одразу ж з відродженням українцями своєї держави з її економікою, культурою і політикою. Тут мовби круки насунулися підозрілі доброзичливці, використовуючи відсутність в українців досвіду входження у сфери ринкових відносин, розширення демократичних засад в усій країні, яка позбулася тоталітаризму. І це не дивина: українська держава, як осколок колишньої Російської імперії, мала здійснити кардинальні зміни орієнтирів становлення з подальшою структуризацією економічного розвитку, а їй у цьому ставили

---

⁷⁴ Пушкін А.С. Сочинения в трёх томах. – М.: Худ. лит., 1985. – Т. 1. – С. 284.

перепони. Вони поширювалися і досягали апогею в українській історії не раз: раптом, невідомо звідки, з'явилися надумані елементи децентралізації управління, федералізації не тільки на обласних, але і районних рівнях, штучного впровадження другої державної мови – російської. Чому так сталося? Світова історія засвідчує, що коли побудова держави, особливо на початковому етапі, розпочинається на федеральних принципах, але без міцного централізованого ядра і єдиної мови, то вона неминуче потерпить катастрофу. Саме цього очікує північний сусід, але для чого, то вони не відають, бо там, певно, також не знають, що й їх невдовзі очікують не кращі часи.

В Україні ж федеральні настрої, які їй нав'язують, не мають під собою міцного ґрунту з багатьох причин. Держава об'єднує переважно одну націю з невеликим прошарком національних меншин та потужної частини російськомовного населення, яке сповідує інтереси російської, а не української держави. Однак, українське російськомовне населення має розглядатися з двох позицій: перша – це нащадки колишніх вихідців з Київської Русі, а тому внаслідок своєї спорідненості мають шанувати батьківщину своїх предків, а не потрапляти під вплив нащадків колишнього Московського царства; друга – вони сюди повернулися за імперською рознарядкою і вперто розмовляють не українською мовою, хоча це не звільняє їх від необхідності та обов'язку визнавати закони української держави і вивчити, крім російської мови, й українську мову. Наявність таких факторів має привабливу силу для зближення, порозуміння української нації і російськомовного українського населення. До речі, згадаймо, що в освічених народів виступати проти своєї держави вважається дикунством.

Не дивлячись на це, федеральні настрої політиків і політиканів сприяють тому, що центр тяжіння в українській політиці дедалі більше переходить у такі центри, як Крим, Донецьк, Дніпропетровськ, Харків. Це не нове в українській історії, адже Київ уже втрачав своє політичне і економічне значення тоді, коли Юрій Долгорукий і його син Андрій Боголюбський перенесли посад Великого київського князя спочатку до Володимира, а пізніше до Москви. Як тоді, так і

тепер основними причинами, що створили подібне, стали особисті амбіції ненаситних князів, яких уособлюють за нинішньої ситуації теперішні багатії. Нині столицю також треба перенести, наприклад у Чигирин, але тільки для того, щоб врятувати Київ від руйнування й архітектурного спотворення, залишивши його як духовний і культурний центр країни. За це нащадки будуть вдячні, що вони хоч трохи побачать ще не вирване з корінням з історичного ґрунту місто над Дніпром, оспіване в народних легендах і піснях.

Комусь в якійсь країні не спиться, що Україна дедалі більше і більше відокремлюється від великої імперії, і уже в сучасних умовах готується ґрунт для розхитування єдиної української держави. Зокрема, стали з'являтися заклики до поділу і протиставлення Сходу і Півдня, Заходу, Центру. Вихідці з українського народу, нащадки людності Київської Русі, представники російського походження продовжують шматувати і ділити українську землю. За переконанням українських політиків, все це готується російськими політичними технологами, які мають в українському середовищі всі засоби впливу на громадську думку, політику та урядові рішення.

5.2. Внутрішня боротьба і парламентаризм у незалежній Україні

Йде шалена боротьба за Україну, точиться вона не за її межами, а в середині суспільного і державного організму, який руйнується своїми ж громадянами, мов шкідливими мікробами. В перших рядах ідуть різноманітні політики, державні діячі, наймані ідеологи, деяка частина інтелігенції, навіть церква московського патріархату. За визнанням світової громадськості, роки незалежності засвідчили, що українське суспільство виявилось політично незрілим. Ось данина, заплачена українською нацією впродовж кількох століть залежності від сусідніх держав.

У цілому ж у країні продовжується деструктивне протистояння: з однієї сторони політиків, не схильних до творчої роботи із-за незрілих конструктивних здібностей та недостатнього знання справи, за яку беруться, покладаючись на інтриги і фальш; з іншої сторони – людський натовп з деформованою силою духу, що склався за імперських часів. У цьому протистоянні для людей середнього інтелектуального рівня, особливо – керівників різного калібра, завжди було втіхою бачити поряд з собою чи над собою людину з розумом, не вищим за їхній, власний. І це свідчить про те, що не тільки народ, але і його керманічі ще далекі до розуміння самостійного управління державою. За цієї обставини виборці раденькі всьому, що їм підносять недоброзичливці, зокрема, кілограмовій гречці чи пакунка цукру, новорічному наборові гостинців. Щодо народних обранців, то вони любляють мільйонні хабарі чи підкупи.

У країні панує деструктивна розбіжність думок, що живиться відсутністю чіткого бачення майбутнього країни і нації. Подібна ситуація закономірна для людей, які століттями відчували себе завжди маргіналами: їх принижували, заставляли відмовитися від своєї культури та давніх традицій. Все це викликало незадоволення і справи склалися так, що національно і патріотично налаштовані люди вимушено ставали бунтівниками. Це були заколоти не проти нації, не проти власної держави, а проти імперської політики й управління, що вело до знищення української нації та її держави. Важко знайти країну, де любов до вітчизни, тобто України, і любов до свого народу, тобто українців, вважалися, за імперською ідеологією, ворожими діями. Зокрема українців називали націоналістами і за це заточували у в'язниці, вбивали.

Нема сумніву, що духовність та сила волі нації й її провідників – запорука успіху держави. Український народ все виносив, навіть кривду від своїх перших провідників у далекій і теперішній історії, які за своїм духом і волею не були на належній висоті. Не дивно, як уже говорилося, що після Переяславської угоди жодного з них не можна віднести до вірців борців за здобуття свободи нації. Історія висвітлює не дуже приємні сторони дії того чи іншого державного діяча,

українські гетьмани постійно боролися за булаву між собою, ділили країну навпіл, сварились між собою за першість, а все це шкодило народові. Якщо уважно придивитися до багатьох наших сучасних політиків, то впадає у вічі їхній хворобливий погляд на свою роль у розвитку нації, коли вони, падаючи морально в очах і думках народу, намагаються звеличуватись за всяку ціну у своїй власній повазі. Історія подібного не прощає.

Слід визнати, що українська нація багато століть перебувала в рабстві, а раби не здатні до творчості та самостійного мислення і цього не треба соромитися, так як визнання цього допоможе швидше позбутися негативних рис. У такій ситуації основна задача нації полягає у зміні гігієни мислення, адже більшість українців так і продовжують мислити штампами Російської імперії, висловлювати думки надзвичайно рідко українською мовою, а здебільшого російською. В українській нації та її державі суцільна руїна, яка поглинула не тільки матеріальну сферу, але і духовну, що дається взнаки в усі роки незалежності. Після її здобуття у керівництві українською державою опинилася управлінська дрібнота і колишні комуністичні функціонери, а інтелектуали і ті, хто виборював незалежність, були відсторонені від державних справ. Саме тому нові президенти не були на висоті, а їхнє оточення постійно між собою сварилося, навіть вбивали один іншого, все продавали і перепродавали, ділили і переділяли.

Скажімо, після Помаранчевої революції 2004 року, якою захоплювався світ, її лідери, одержавши величезну довіру народу і реальну владу у своїй країні, із-за дріб'язкових вигод не змогли домовитися за посади, розсварилися і команда, яка пройшла революційні події, розвалилася. Керівник держави ставав на коліна перед своїми супротивниками в революційні години, щоб випросити дозволу: розмовляти українською мовою; не ділити країну навпіл, навіть віддав за це владу; встановити зв'язки не тільки з північним сусідом, й із західними країнами; відновити і розвивати національну історію, культуру і звичаї. Не дозволили! Провідники народу помаранчевої доби добровільно віддали у 2006

році владу тим, проти кого боролися під час Помаранчевої революції. Стид і ганьба!

Після Помаранчевої революції і до неї із-за слабкості управління державними справами було розбуджено всі індивідуальні людські інстинкти. Вони впродовж століть стандартного виховання під впливом різних культур і управлінських методів, втрачаючи загальнонаціональне спрямування, порушували спільні традиції. Особливістю української нації та її державного устрою є те, що із-за напливу російськомовного населення, особливо впродовж ХХ століття, вона не стала суспільством єдиного народу, серед якого переважають українці, який мав би амбіційні підходи до управління своєю державою.

Тому розбудовують державу управлінці російського походження, які навіть не володіють українською мовою і не намагаються нею володіти, та деяких інших амбітних національних меншин. У суспільстві проглядаються деструктивні дії представників нації, яка стала другою і досить потужною нацією в українській державі з московськими поглядами на розвиток української держави. Ця нація активно впливає на всі сфери діяльності за допомогою російської держави, проросійських бізнесменів та українських яничар. Все це сприяє формуванню деструктивних процесів, спрямованих на досягнення цілей, які здебільшого не відповідали і не відповідають інтересам української нації та й усього українського народу.

Як показала новітня історія, за таких умов може стати реальністю шматування країни, зокрема її території, культури та мови. Пішла хвиля визнання російської мови регіональною в багатьох східних та південних областях. Настав час, коли рушійні сили російськомовного населення стали сильнішими за загальні інтереси української держави. Не менш прикро визнавати, що на сторону цієї сили стала судова влада. Чомусь українці почали забувати, що в усі віки для збереження держави треба перш за все принципово розв'язати проблему закріплення єдиної державної мови, без якої єдність держави неможлива, хоча

державна і судова влада сприяють впровадженню двомовності. Рубається сучок, на якому сидить влада.

Упродовж століть єдність мови забезпечувала єдність української нації. Її руйнували, але вона з усієї сили трималася єдністю культури, мови і релігії. Боротьба мовного характеру ведеться за електорат трьох колишніх економічних районів, а саме: Донецько-Придніпровський район – 43%; Південно-Західний район – 44%; Південний район – 13%. Як бачимо, центр країни до уваги не береться, мовби його не існує. Робиться все можливе і неможливе, смішне і соромливе, щоб закріпити російську мову в українській державі і вести в ній свою імперську політику.

Дослідження показали, що населення, яке підтримувало проросійські партії, розмовляє винятково російською, тобто своєю, рідною мовою. Філософи, вчені, митці дотримуються думки, що мова формує людину, її національний інтерес, а коли людина однієї національності бере за рідну мову іншої національності, то її етнічна структура деформується. Не заглиблюючись в тенета деформації, можна сказати, що в українській діаспорі тільки там збереглася етнічна єдність, де володіють і використовують батьківську мову. В решті частини діаспори уже нічого українського немає, етнос людини без національної мови деформований і її, цю людину, вмонтовано в інший етнос, хоча там вона відчуває постійну незручність і тугу за чимось втраченим, що може збагнути тільки підсвідомість.

Російські царі знали потужну силу мови, а тому в Україні її зводили нанівець. Українська влада, навіть національно налаштовані політики надіються, що довго виживати здатна держава, яка складається із багатьох одноосібно відокремлених, навіть великих національностей, як ми бачимо в Росії. Адже слабкість управління в таких державах пробуджує всі індивідуальні інстинкти кожної з націй і позбавляє їх можливості розвиватися в загальній великій країні під єдиним керівництвом. Звичайно, подібна небезпека може бути пом'якшена тільки впродовж тривалого спільного виховання, формування єдиних традицій та інтересів, як це було в колишньому Союзі. Однак розвиток таких держав

залежить від особливих якісних рис їхніх керівників. Сильні духом керманічі можуть утримувати в покорі в цілому імперії та народи, але здебільшого після їхньої смерті великі держави розвалюються і зупинити подібний процес практично неможливо, як це довела історія Німецької імперії після Гітлера та Російської – після Сталіна.

Існує безліч інших складнощів, створених перебуванням одних народів під владою сусідніх держав впродовж багатьох століть. Для виправлення подібних наносів у розвитку націй знадобляться керівники з високими якісними характеристиками людської сутності, про що ми говорили. І тут важливо народові, який здобув незалежність, не припуститися помилки у виборі провідника, визначенні його здатності на виважені дії у розбудові держави, зокрема, своєчасному переході до парламентсько-президентського управління країною. Ніхто не заперечує, що потрібно поставити заслін тоталітаризму однієї особи, але українська держава ще молода для парламентаризму, а тому поспіх принесе більше зла, ніж добра. Спробую пояснити цей висновок докладніше. Парламентаризм – породження ідеології колективізму, це ґрунт, на якому зростає суспільне управління, особливо в початковий період формування демократії на тлі дикого капіталізму. В сталих і розвинутих демократіях це майже нормальний процес, а в період виходу з тоталітаризму він ускладнюється багатьма некерованими факторами. Більшість парламентарів зловживають своїм високим становищем, а конкретної відповідальності не несуть, у багатьох з них бракує знань. В українській дійсності це проглядається надзвичайно яскраво. До Парламенту обрали новітніх капіталістів близько 350 із 450, їх обслуговують секретарки, охоронці та особисті шофери. Тому тільки нерозумний буде надіятися, що депутати працюватимуть не для себе, а для народу, який мовбито всіх обирає. Народ зобов'язаний брати на себе відповідальність за якість своїх обранців, а тому скаржитися може тільки на себе. Бачили очі, кого обирали, то їжте. Коли народ буде думати, кого обирати, то стане жорстко вимагати звітів про діяльність своїх обранців.

Недостатній інтелектуальний і професійний рівень обраних парламентарів призводить до того, що за умови дії більшості голосів для прийняття рішення далеко не завжди перемагає здоровий глузд.

У колишній імперії українці не мали можливості займати високі державні посади в самій українській державі без утвердження північного сусіда. Така можливість з'явилася після 1991 р., коли було створено національний Уряд і Парламент, обрано Президента. Проте парламентарями і державними управлінцями високого ґатунку ставали ще ті партійці, які обіймали високі державні пости в колишній Російській імперії, хоча де-не-де з'являлися і нові люди. Всі швидко зрозуміли, що шлях до Парламенту завершується високими урядовими посадами. Тож новообрані депутати ставали в довгу чергу і з гнітючою тугою поглядали, як вона повільно рухається до високих керівних крісел. Боротьба за владні посади принесла багато труднощів українському народові в перші роки незалежності. Вона стала однією з основних причин того, що в середньому уряди змінювалися майже щороку.

За нинішніх умов найперше, що можна сказати про всіх парламентарів, так це повна відсутність у більшості з них особистої відповідальності за свої дії. Кожен робить тільки те, що відповідає його інтересам. Депутатська недоторканість стимулює такі процеси. Парламент приймає нерідко рішення, наслідки яких можуть бути катастрофічними для нації, але ніхто з депутатів за це не несе відповідальності. Далі парламентарій може стати міністром чи іншим високим урядовцем якщо він вдало лобіював інтереси тих, хто його просунув на депутатське крісло. А якщо високий чиновник виправдає надії своїх благодійників, то, не виключено, все повернеться на “круги своя” – знову обернеться в депутата.

Все інше таких людей не цікавить, на важкій національній толоці вони багатіють. В таких випадках народ перетворюється в натовп, а там уже у стадо баранів з новоявленими керманичами. Такі парламентарі (а пізніше вони стають державними управлінцями) керуються у своїй діяльності не відповідальністю та

обов'язками, а інтригами і фальшуваннями для утримання влади та завоювання хоча б на короткий термін більшості своїх прихильників серед народу. На превеликий жаль, з усієї теперішньої практики виходить, що виходець з рабського минулого і збіднілий духом народ, у своїх думках задубілий, відсталий у розвитку. Він ще не позбувся переляків, не здатний аналізувати ситуації і самостійно приймати для себе вірні рішення. Звідси – обличчя Парламенту.

Застосовуючи різноманітні негідні методи, політики використовують Парламент у власних інтересах через прийняття відповідних законів. У результаті народні потреби ігноруються, а політиканів – забезпечують на державному рівні, оскільки закони приймаються парламентською більшістю, а уряд є виконавцем волі цієї більшості, йому нерідко доводиться опускатися до прохача, який випрошує милостиню у цієї більшості.

До сучасного Парламенту потрапляють люди надзвичайно обмежені, які не знайшли застосування своїх невисоких знань в інших сферах суспільного життя, але в них роздуто амбіції дилетантів, що живляться і прогресують на ґрунті розумового сурогату. Вони це розуміють і таємно чи відкрито разом з бізнесменами, у яких немає часу займатися політикою, за рахунок держави призначають собі помічників і консультантів. Останні працюють депутатами тільки підписуючи папери, іноді зачитуючи з них окремі місця з парламентської трибуни. Проти подібних методів державного управління застерігав ще Ф. Бекон: “в высшей степени опасно, да иначе и быть не может, доверять руководство государственными делами необразованным людям”⁷⁵.

В українському Парламенті склалося так, що депутати, які представляють окремі області, не стільки працювали над розв'язанням соціально-економічних проблем своїх виборців, скільки своїми недолугими промовами і діями політиканства зштовхували лобами окремі національності, жителів окремих областей, здебільшого українців з росіянами та євреями, направляли загальну політику влади проти винятково

---

⁷⁵ Бекон Ф. Сочинения в двух томах. – М.: Мысль, 1977. – Т. 1. – С. 91.

українців. Як у колишній Російській імперії, так і тепер, після завоювання незалежності, українців називали і продовжують називати націоналістами у своїй країні, що стало найвищою зневагою до нації. Російськомовне населення, яке постійно проживає в Україні впродовж поколінь, такої зневаги не відчуває, всі стріли спрямовуються проти етнічних українців, яких намагаються за допомогою політиків зробити чужими серед своїх.

Уже більше п'ятнадцяти років відбувається надзвичайно швидка зміна облич на основних державних посадах – глав Уряду, Парламенту і міністрів. Шкідливо те, що попадають під такі жорна і викидаються на смітник не тільки непридатні управлінці, але і здібні люди, які уже не повертаються до влади. За цих умов завдання державного діяча кожен новітній політикан бачить не стільки в тому, щоб володіти творчим мисленням і перспективним баченням, скільки в тому, щоб вміти викласти зашкарублі свої ідеї перед відсталим і заляканим, наперед організованим натовпом людей з метою пропагувати, а далі впровадити свої абсурдні ідеї, які мовбито підтримав народ.

Огортає досада: новітні українські урядовці, які щоразу приходили до влади після 1991 року, якось забувають, що ігнорування потреб народу, жорстокість і деспотизм влади споконвічно засуджувалися в Україні – “кто бы ни поддерживал деспотизм, он всегда так же страшен для самого государя и его министров, как государь страшен для своих подданных”⁷⁶. Чому б новітнім державним діячам не брати приклад з природи, з тваринного світу? Скажімо, після шлюбного польоту мурашок, коли запліднені крилаті матки опускаються на землю, то здебільшого вони, залишившись наодинці, з'єднуються в групи з двох, трьох і більшої кількості особин в одному місці. Вони допомагають одна одній з моменту приземлення – разом обламують крила, які їм уже не потрібні, прокладають ходи і будують камери; одночасно відкладають перші яйця і зимують. В часи, коли майбутнє колонії мурашок надійно забезпечено,

---

⁷⁶ Кэнэ Ф. Избранные экономические произведения. – М.: Соцэргиз, 1960. – С. 178.

залишається лише одна самка, найбільш розвинута і плодovита, а всі інші зникають.

Існують різні способи зникнення як самок-мурашок, так і медоносних бджіл, починаючи з наслідків смертельної боротьби і закінчуючи загубленням без сліду. Але ж людина має свідомість і може таку процедуру влаштувати цивілізовано. Дивовижно, але саме із-за фанатичної любові до високих посад помаранчевих революціонерів було втрачено всі завоювання Помаранчевої революції. Одразу після буремних революційних подій і обрання президента в таборі коаліції помаранчевих провідників розпочалася гризня, вони, мов пацюки у банці, билися за портфелі, в яких дзвеніли капітали. Довго президент зволікав з призначенням на посаду керівника уряду свого найпершого помічника – жінку, з якою йшов до перемоги рука в руку, яка була головним генератором всіх революційних подій. За великим рахунком, треба визнати: без неї перемоги президентові не бачити.

Наперекір своєму оточенню він її все-таки призначив главою уряду, за неї проголосувала конституційна більшість парламентарів, але через недовгий час на вимогу тих же “любих друзів і кумів” президент звільнив свого прем’єр-міністра. На догоду президентському оточенню посада віддана позбавленій творчості, але слухняній особі. І сьогодні точиться боротьба за владу, насамперед виконавчу, яка забезпечує високі доходи для конкретних осіб. Дедалі ширше розгорталася торгівля державними посадами і коли той чи інший щасливчик, який потрапив на тепленьке місце не бажає через певний час залишити його, аби й інші мали змогу нагріти руки, ці інші дивляться на нього як на порушника загальної солідарності і священних традицій.

Відбулися після помаранчевих подій чергові парламентські вибори, і лідерка партії “Батьківщина”, яку президент звільнив з посади керівника уряду, зі своєю командою зайняла друге місце. Це давало їй можливість разом з партією “Наша Україна” і соціалістами створити більшість у парламенті. Тоді лідерка “Батьківщини” могла зайняти посаду глави Уряду, а головний соціаліст –

керівника Парламенту. Якесь сила, а це президент зі своїми “любими друзями і кумами”, не давав посад жодному з них. Мабуть, ніде у світі не знайдемо ще одного такого прикладу, щоб цілих два місяці ділили вгорі владні посади, але так і не поділили. Як результат – помаранчева коаліція трьох партій була із-за цього зруйнована та підкріплена зрадою головного соціаліста, який, не бажаючи втратити шанс захоплення високої посади, переметнувся до проросійських партій.

У результаті до влади прийшов представник Партії регіонів, який був головним супротивником нині діючого президента України в період Помаранчевої революції та виборів на найвищу в країні посаду. Довго думав президент країни, і в останній день визначеного законом строку, в ніч з другого на третє серпня 2006 року, підписав подання на призначення главою уряду свого конкурента. Ось чого варті високі державні посади. Світ, який вітав Помаранчеву революцію, учасники революційних подій 2004 року були шоковані діями українського президента. Він своїм дійством поставив крапку на власній кар’єрі та надіях української нації, яка довірила йому найвищу владу, зруйновану ним потому особисто.

За посади велася жорстока боротьба найбезсоромнішими методами аж до того часу, доки не прогнали конкурентів, щоб забрати теплі місця у свої руки. Подібними хитрощами свого оточення діючий президент країни знизив не тільки значущість Помаранчевої революції та ідеї, яку вона відстоювала, але і рейтинг своєї партії. В усі часи і в усіх країнах спостерігається закономірність: якщо народ відвертається від будь-якої партії чи політика, попереду їх очікує страшена поразка. З усвідомлення цього розпочинається велика втеча народних обранців з однієї партії в іншу. Так, ми побачили в українському парламенті перших років незалежності та особливо – в період після помаранчевих подій. Парламентські кризи, що прикрашали партію своєю присутністю, покидали корабель, коли відчували, що він неминуче піде на дно. Здійснюючи такі круті повороти, безпринципні політикани-перебіжчики не скупилися на слова, що

мовбито морально виправдовували зміст своїх вчинків, але ніколи не назвали справжню причину: ними керували винятково власні інтереси.

Щоб подібного не відбувалося, потрібно розробити і впровадити порядок, за якого політичні мандри депутатів в ім'я власних чи групових інтересів завершуватимуться для них фіаско. Сучасна національна еліта, вихована на комуністичних ідеалах, вироджується, а ті, хто ще боровся за волю і незалежність українців, ослабли духом, нові політичні лідери за основу своєї діяльності взяли не створення умов для подальшого зміцнення української держави, а боротьбу за посади з використанням такої зброї, як інтриги і фальшування. Має з'явитися справжній герой України, який здатний звести нанівець таку хибну діяльність, спираючись на волю більшості населення країни, для якого дедалі ближчою ставатиме національна ідея.

Минають роки і століття, але в Україні не з'являються особистості, які б допомогли знедоленому народу прокласти широку дорогу у світовій історії. На політичну арену вийшли дрібні духовні карлики і політичні торгаші типу соціалістів чи комуністів, а тому великим українцям з високою національною свідомістю та аналітичним складом розуму вибори не гарантують мандатів до Парламенту. Саме тому найважливіші економічні, соціальні і політичні питання ставляться для розв'язання Парламентом, в якому лише п'ята частина від загальної кількості депутатів має юридичну, економічну, технічну й управлінську освіту. Проти цих горе-політиків і методів їхнього управління українці організували під час помаранчевих подій 2004 року такий потужний опір, якого не знали ні стара, ні нова українська історія після 1654 року.

Три з половиною століття українська нація мовчала, і ставало зрозумілим, що подібна ситуація може призвести до загибелі української народності. Усвідомивши таку страшну перспективу, українці повстали, здивувавши світ, яскраво проявивши устремління і почуття українського народу. Немає сумніву,

що після революційних подій лише ті політики і та державна влада матимуть право на повагу та підтримку, які виражають справжні прагнення народу.

Після здобуття незалежності та дій перших президентів країни в цей початковий період нової історії народ побачив: влада все робила для того, щоб держава йшла до своєї загибелі, а коли конкретно – повернення до імперської залежності від північної держави. У цьому зв'язку народ набуває не тільки право, але й обов'язок організувати такій владі непокору, яка може набрати ще більшої сили, ніж помаранчева, призвести до неймовірного національного вибуху.

На початку ХХІ століття волелюбний український народ вступив на шлях крутих поворотів своєї історії. Українська нація завжди демонструвала свою волю, твердість духу і силу християнської моралі. Що показала революція, яку називають “помаранчевою”, “карнавальною”? Чому вона була такою толерантною і ненасильницькою? Цьому є пояснення з погляду української ментальності.

Помаранчева революція засвідчила, що у старої влади, не зважаючи на її величезне бажання утриматися, все-таки десь глибоко в душі жевріло підсвідоме розуміння необхідності поступитися місцем, але брак волі стримував вихід на поверхню того глибинного почуття, і вона чинила неймовірний, хоча і безнадійний супротив суспільству. Свідомість багатьох високих чиновників з оточення глави держави на той час уже дозріла до усвідомлення нагальних дій щодо очищення влади, але іншим місцем її представники приросли до стільців і не в силі були від них відірватися. Тому об'єктивно владі потрібна була невеличка допомога у вигляді співу та бадьорих гасел, і не було сумніву в тому, що вона їх сприйме. Таку допомогу надав своєю волею доброзичливий народ на своїх зібраннях та в засобах масової інформації.

Влада відокремилась від народу, який був лише об'єктом для її власних маніпуляцій, вона перестала служити народові, а тому його боялася. Народ продемонстрував свою волю і твердість духу, вимагаючи від можновладців не

зміни декорацій, а сутності влади, тобто вона мала відмовитись від брехні і корупції, служити вірою і правдою своєму суспільству. Перед країною постало надзвичайно важливе завдання – змінити систему влади. Вона мала наповнюватися новим, національним змістом. Адже впродовж 1991-2004 рр. залишалася стара система влади, у якій не було місця цінностям, національним за змістом, прогресивним за розвитком, толерантним до нових українських кадрів.

Певно, внутрішня сила підказувала народові не забувати, що всім буде прикро, якщо нова влада повторить помилки демократичних сил на початку 90-х років ХХ ст., коли вони не змогли закріпитися у державній владі після здобуття незалежності 1991 року. Проте помилки знову повторювалися: помаранчеві провідники практично так і не змогли скористатися одержаною від народу владою і бездарно віддали її. Країною прокотилась хвиля страшного незадоволення, ганьби і прокльонів на адресу зрадників помаранчевих ідеалів.

Той, хто бачив обличчя людей на київському Майдані і майданах усюди країни, не мав сумніву в тому, що якби влада вирішила застосувати зброю проти власного народу і спровокувала б пролиття крові і воєнні жертви, її неминуче очікувала б доля румунського диктатора. Народ і стара влада в цьому переконалися під час застосування сили біля ЦВК. Саме там влада вперше організувала напад на мирних учасників мітингу на підтримку народного кандидата, пустивши бажану для декого “малу кров”.

Після такої спроби стало зрозуміло: у влади уже не було сумніву щодо її кінця. Здавалося, що всякі сподівання на довічну консервацію “кучмізму” стали марними, і народ, викинувши стару кримінальну і злодійкувату владу на смітник історії, буде вільніше себе почувати. Проте сподівання виявилися марними: помаранчеві провідники на ділі показали себе бездарними, вони обдурили, зрадили і обікрали народ та й розбіглися. Сили, які

здобули переконливу перемогу у Помаранчевій революції переживають глибоку кризу, сором і ганьба окутали націю чорним покривалом перед світом.

5.3. Політико-моральна криза після помаранчевого піднесення

Буде справедливим сказати, що після помаранчевих подій Україна стала нагадувати корабель, команда якого пересварилась: немає капітана, наявність безлічі пробоїн, пошкоджений двигун працює з перебоями. В українській історії повторюються помилки, які не вчать проповідників нації. На початку XX століття і XXI століття українські керманічі, відзначаючи свою державну діяльність підписанням якихось документів, зовні публічно надають їм магічної сили, наперед знаючи, що її не існує. На початку XX ст. українські провідники підписали аж чотири Універсали, які вивчаються до цього часу, проте вони нічого доброго ні державі, ні народу не принесли.

Підписали один Універсал і у 2006 році, коли за круглий стіл вместилися українські провідники Ющенко, Тимошенко, Янукович, соціаліст Мороз, комуніст Симоненко. Вони, розмахуючи руками, все говорили і говорили, а вся країна дивилася на це маразматичне дійство і дивувалася: кожен з них не довіряв решті і знав, що жоден з них не дотримається підписаних обіцянок. Адже народ і світ вже знають: поставлений підпис ввечері під одним документом з одним партнером вранці анулюється підписанням нової домовленості з іншим партнером. Всі політики, урядовці і парламентарі звикли до ігнорування вимог законодавства. І щоб заставити один одного виконувати хоча б якимось прийнятими ж закони, надумали підписати Універсал, повторивши в ньому положення основного закону країни – Конституції.

Політики чи забули, чи не знали історії своєї батьківщини, коли в минулому уже підписували декілька Універсалів, але їхні дії були марними.

Що можна було очікувати від влади, коли третій президент країни так і не уторопав ганебного факту: українці продовжують стояти на колінах, як їх привчали століттями, назвавши свій народ “маленькими українцями”. Таке розуміння сутності обставин, в яких знаходиться нація, не дала можливості владі підняти з колін великий народ. Українська історія засвідчує, що завжди майже підписані такою владою угоди чи договори, ставали дуже швидко нікому не потрібним папером, іноді їх навіть не знаходили в архівах. Це стосується всіх угод і договорів з Росією, починаючи з Переяславської угоди і закінчуючи Універсалами на початку ХХ століття. Подібної долі очікує Універсал, підписаний з проросійськими лівими партіями на початку ХХІ століття.

Зрада керівниками держави своїх колишніх прибічників під час помаранчевих подій призвела до надлому нації і держави, люди уже втратили віру в усе і в усіх, навіть хотіли б повернутися назад в ярмо. Світ знизує плечима і запитує, а чи стане поразка ідеалів помаранчевої революції надгробним каменем на могилі українського народу? Поразку Помаранчевої революції треба розглядати як розплату всього суспільства за внутрішню гнилість, боягузтво, безхарактерність, наявність симптомів деградації і втрату кожним громадянином власного достоїнства. Мабуть, народ заслужив цієї поразки, адже вожді помаранчевих подій, прийшовши до влади, з усмішкою говорили: мовляв кого обирали, того і шануйте.

Якби не було суцільної зради народу з боку влади і противників помаранчевих подій, то народ зустрів би втрату завоювань сильним протестом, його серця переповнилися б потребою подальшої боротьби, ненавистю і обуренням до зазіхань, люди знову вийшли б на майдани за прикладом запорізьких козаків, щоб відстояти завойовану свободу. Якби це був відступ, то він мав би зовсім інший зміст подій, а справа не дійшла б до того, що весь період після революційних подій повага до українців зі сторони інших народів світу стрімко зменшувалася.

За великим рахунком втрата завоювань свободи українським народом була результатом не тільки зради провідників помаранчевих подій, вона уособила в собі цілу низку хвороб, що охопили українську націю з перших років незалежності. Сама хвороба полягає в моральному розтлінні, в послабленні інстинкту самозбереження, в багатьох інших слабкостях, що підточують крихкий фундамент молоді держави з часу її виходу з неволі. Українців подібна хвороба супроводжує з давнини, вона затяжна, а відомо, що вона за цієї обставини поступово затягує людину в тенета байдужості, що сама по собі являє велику небезпеку. Може статися так, що втрата завоювань, забутих під час Помаранчевої революції, стала першою, але далеко не останньою втратою.

Шукачі владних крісел зразу ж після Помаранчевої революції виявили свої дійсні наміри, але, щоб прикрити їх, полонили брехнею народ. Вдаючись до брехні, новоявлені капіталісти та їхні партійні прислужники добре знали, що чим нахабніше брехатимеш, тим скоріше тобі повірять: прості люди так вже побудовані. Знайомі з брехнею, якої завжди не бракує довкола на їхньому соціальному рівні, вони не допускають, що так само і ще більше може ховатися за брехнею влада. Народ, який ще остаточно не втратив совість, хоче вірити політикам, урядовцям навіть тоді, коли останні самі починають розуміти, що починають забувати про здоровий глузд. Тому цілі партії й окремі політичні діячі будують свою політику на методах захмарної брехні. Тому велика брехня так впливала на мізки виборців, що найбільших брехунів робили політиками, які довели країну до катастрофи. Можливо, втрата помаранчевих ідеалів призведе до духовного і політичного зцілення всієї нації, бо в іншому випадку вона просто ще раз зникне на довгі роки.

Помаранчева революція потерпіла поразку, або затихла до певного часу саме тому, що не знайшлося провідника, який би сформулював чи вдосконалив національну ідею, теоретично її обґрунтував і створив умови для її реалізації. Після помаранчевих подій не з'явилися

зрозумілі ідеї для влади, а тому вона не знала що розробляти, до якої цілі вимощувати шлях, яким мав би йти народ, яку державу будувати. Із-за відсутності того й іншого довелося трохи пововтузитися, а після цього спочатку здати владу політикам, які до помаранчевих подій не мали жодного відношення, а пізніше – навіть її противникам. Якщо в політика, який стає на чолі нації, немає крупних національних ідей, то йому не слід братися за непосильну працю, бо нічого не вдасться здійснити. Немає теоретиків ні в правих партій, ні в лівих, а тому всі дії відбуваються непередбачено і спонтанно.

Політикам треба знати і зрозуміти світову історію. Вона ж свідчить, що багато країн загинуло із-за відсутності у їхніх керманців ідей, а в Україні до цього ще й додається руйнування моралі. Серед жертв цього процесу вже й окремі політики, і так звані бізнесмени, які наживаються неправедним шляхом. Всі політики помаранчевих часів, як праві, так і ліві, прагнули збільшувати кількість своїх прихильників, розводячи теревені про майбутні великі цілі українського народу, щоб опинитися в очах його у числі патріотів і за цією ширмою зберегти награвані багатства. Тому для майбутніх поколінь, для історії такі політики не мають ніякого значення, пам'ять про них зникне разом з ними, бо їхні діяння задля особистого благополуччя залишаться у минулому.

Сучасні провідники не мають майбутнього тому, що нові ідеї щодо виведення українського народу з рабства і направлення його вірною дорогою до свободи і незалежності не тільки складно розробляти, а й досить важко виконувати. Такі процеси, як правило, досить тривалі, вони здебільшого не сприймаються позитивно сучасниками, які вимагають термінового розв'язання соціальних проблем навіть ціною втрати свободи. Скрізь чуються заклики повертатися в лоно Росії, хай дає нам дешеву енергію, а для автомобілів – бензин, газ і таке інше. Тих, хто згадує про майбутнє української нації, здебільшого висміюють, їм рекомендують жити сьогоднішнім днем. Навіщо недалекоглядному політику, який зайняв міністерське крісло,

думати про майбутні цілі? Його і тих, хто допоміг йому добратися до влади, цікавлять миттєві вигоди: щось трохи для народу, а все собі, бо знають – скоро треба звільнити місця для тих, хто стоїть у черзі.

Сучасний політик добре розуміє: якщо він буде проголошувати національні цілі, які треба досягти важкою працею і втратами заради інтересів народу в майбутньому, то частина українців-сучасників буде його любити, а частина – ненавидіти. Який висновок до вподоби такому політикові? Думаю, ось він: важка праця на майбутнє виснажує борців, а тому лаврові вінки за життя не заслужиш. Це добре видно на прикладі останнього президента країни, який, відчувши повагу одних і ненависть інших, захотів, щоб його любили всі. Для цього віддав владу опонентові, а результат очікуваний – ніхто його тепер не поважає. Він загальмував рух нації до свободи і незалежності, його праця не служить потребам майбутніх поколінь, а теперішній народ, якщо знаходиться ще без ярма, то міцно спутаний.

Тепер, після майже щорічної зміни урядів і тасування мов колоду карт одних і тих же вищих урядовців, стає зрозумілим: верхні поверхи державних управлінців втратили волю і вони не здатні забезпечити рух до свободи. Тому найважливішим завданням української національної еліти стає перенесення центру своєї політичної діяльності на завоювання довіри тих прошарків населення, воля якого ще не зламана і готова до боротьби. Якщо в атмосфері невизначеності вектора українського розвитку ми зможемо посилити боротьбу на інтелектуальній і законодавчій основі, якщо ми станемо уособлювати ідеї української нації та ідеї особистої відповідальності за свої дії, то боротьба за свободу і незалежність неминуче завершиться переконливою перемогою. Це довела Помаранчева революція 2004-2005 років, але вона водночас висвітлила багато проблем, які ще належить подолати українському народові на тернистому шляху до свободи.

Чому? З часів подій, що відбувалися на початку ХХ століття і до сьогодні в українців нічого не змінилося: після революції в Росії 1917 року в країні

суцільна стресова ситуація – голод, репресії, фізичні втрати. До влади прийшли недостатньо освічені. За кордон повтікали вчені, митці, вся еліта нації, а хто залишився – знищений. Після Помаранчевої революції на початку XXI століття знову бідність, безпритульність, корупція, вбивства; відсутність системної економіки; до влади прийшли багаті, але не досвідчені управлінці; масовий виїзд українців за кордон для заробітків на принизливій роботі, країну залишають митці, вчені, молодь, втікають навіть злодії і розбійники. Подібно до анекдоту про чвари між трьома українцями, всі роки незалежності супроводжуються чварами за владу між трьома гілками влади – Президентом, Верховною Радою і Кабінетом Міністрів.

Чисельні нещастя, які століттями лихоманять Україну, змушують прогресивні сили, національну еліту нації і весь народ подумати над глибинними причинами такої кари. Лише той до кінця зрозуміє звідки вона береться, хто після важких внутрішніх роздумів про судьбу нації знайде в собі сили, щоб стати володарем своєї долі, включитися в рух народу до свободи. Не треба звертати уваги на офіційних героїв. Серед них є достойні люди, але їх не так багато. Адже в сучасний період зниження моральних цінностей державні відзнаки, військові та інші звання стали занадто дешевими і надавалися поспіхом главами держав саме тоді, коли самі були в складних умовах і чекали від нагороджених підтримки. Ось чому справжні українці і герої відмовлялися від такої щедрості можновладців, хоча про них, визнаних народом за конкретні справи для блага всіх українців, майже ніхто з горішньої влади і не згадував.

Всі ідеї істинних українців, які ще в російській імперії боролися за незалежність і потрапляли до таборів та на заслання, а також програми націоналістично спрямованих партій, що з'явилися після розвалу імперії, теоретично були вірними. Проте у них, готових до боротьби, бракувало сил, вміння, практики, щоб передати дух і зміст національного відродження народним масам. Вони не зуміли надати своїм ідеям, за які поклали сили і навіть

життя, такої форми, що відповідала б рівню сприйняття широкими масами народу, вкрай обмеженому після тоталітаризму. Українці попадали в залежність від сусідів із-за довірливості і політичної глухоти, а нерідко – дурості. І це тоді, коли інші народи зробили для себе висновки з минулого, боролися зі зброєю в руках за свої ідеали, а не вдавалися до підписання нездійснених угод. Воїни УПА також доказали, що українці здатні не гірше за інші народи боротися за інтереси свого народу і держави.

Українська нація іде до свободи через страждання, мовби спеціально придумані для неї. Національні сили розпочали свою ходу до завоювання незалежності не з розробки теорії світогляду українського відродження, а зі створення численних партій, дії яких ґрунтувалися на різноманітних думках і переконаннях лідерів часто-густо випадкових. Зі зміною таких лідерів відповідно кардинально змінювалась ідеологія, а тому вона була різною у кожній українській партії. У кінцевому підсумку, як і слід було очікувати, не було головного – єдності ні в ідеології, ні в діях цих партій. Вони, будучи кишеньковими партіями, обслуговували тих, хто зумів їх створити для власних потреб і відповідно до особистого розуміння їхньої ролі. Така роль переважно зводилась до розподілу посад як у самій партії, так і в органах влади, якщо вдавалося одержати більшість у Парламенті. В результаті до партій приходили сумнівні люди, адже чим галасливішим ставав успіх у партії, тим більше до неї пливло випадкових супутників, які, зростаючи кількісно, руйнували, знищували або розколювали партійні ряди.

Представники таких партій сиділи за стінами Парламенту, приймали необхідні для досягнення власних бізнесових і політичних цілей відповідні закони, а виборці очікували на чудеса, що так і не з'являлися і, звичайно, не могли з'явитися, бо їхні життєві потреби залишалися чужими для партій. Народ повністю позбавили можливостей вникнути у справи закритих партійних каст і депутатських коаліцій, а це може призвести до того, що терпець у нього може урватися.

Депутати українських націоналістичних партій, як показала п'ятнадцятирічна практика, не є в них тільки тимчасовими супутниками, та, будучи реальними представниками народу, занадто мало досягали в Парламенті, хоча прикладали багато зусиль для пояснення потреб народу, вносили пропозиції і проекти законів. Проте їхні промови ніякого впливу не мали на хід соціально-економічних процесів, а проекти не ставали законами. Преса, яка в країні переважно проросійська, їхні аналітичні і політичні роздуми замовчувала, оскільки депутати розмовляли українською мовою і налаштовані на реалізацію українських національних інтересів. А коли такі ЗМІ подавали деякі їхні думки, то навмисне викривлено, іноді смішно. В той же час депутатів російськомовних (а їх чомусь в Парламенті завжди більшість), які відстоюють не українські інтереси незалежної держави, уважно слухають і ставляться до їхніх пропозицій позитивно. Практично з дня незалежності в країні взагалі будь-яка влада, виконавча, законодавча, судова і засобів масової інформації, не дієва і мовби то відсутня, вона залежна і її ніхто не бере до уваги. Народ це бачить і готовий до дій, щоб припинити наругу над собою, але потрібна організація.

У партій чомусь не викликає тривогу і такий процес як зневіра людей у можливості досягнення і збереження своїх завоювань після Помаранчевої революції і зухвалої здачі їх тим, проти кого виступали. Невже треба було йти на майдани країни, відстоювати волю, відкидати не тільки фізичне, а й духовне рабство, щоб якийсь випадковий управлінець вчинив наругу і віддав всі народні завоювання. Прикрим стало саме те, що зневага помаранчевих ідеалів здійснена самими провідниками революційних подій із-за бездарних дій, власних інтересів та розподілу портфелів.

Народ глибоко розчарувався не тільки у майданах, але і у колишніх своїх лідерах, які у свою чергу також переконуються, що їм уже не можна розраховувати на масові виступи народу. У них не залишається нічого іншого як знаходити нові методи впливу на маси з метою залучення їх на сторону тієї чи іншої партії. Але народ уже навчений

і знає, що його можуть знову ошукати, залишити на самоті обкраденим, бідним і опльованим своїми кумирами. Український національний рух тільки, тільки розпочався, але, не набравши силу, став затухати, переходячи на закулісні суперечки. Прикро, що подібне український народ уже проходив і завжди втрачав більшість національних цінностей.

З цього приводу варто ще раз нагадати: після добровільної здачі завойованої народом влади відповідно до підписаного лідерами помаранчевих революційних подій 2004 року в ніч з 3 на 4 серпня 2006 року якогось Універсалу з Партією регіонів, яка була основним супротивником демократичних сил на президентських (2004 р.) і парламентських (2006 р.) виборах, а також приєднаних до неї соціалістів та комуністів, здобуті помаранчеві ідеали, до яких український народ йшов три з половиною століття, було повністю втрачено. Український народ, який ніс до влади своїх обранців на руках, одержав від них велику дулю, викликавши розчарування, зневіру у свої сили та переконання в тому, що українське зрадянство продовжує свою чорну справу.

У річницю помаранчевих подій представники багатьох партій уже не насмілювалися навіть з'являтися на великих народних зібраннях, щоб відновити втрачену істину і переконати народ у дійсних цілях партій та їхніх лідерів. Деякі партії вивели здебільшого оплачуваних так званих своїх прихильників, а насправді безробітних та студентів, проте виявилось, що народ відвернувся від них, і вони тихо згортали свої намети, відпускали додому найнятих жителів наметових містечок на майданах та у вкрай забруднених парках. У кінцевому підсумку гірко визнавати становище, коли справа завоювання свободи склалась таким чином, що помаранчеві ідеали та український рух нерідко стали викликати в широких колах населення якщо не насмішку, то намагання соромливо не згадувати про них.

Реальне становище в українському суспільстві свідчить про те, що в країні настала не політична, а моральна криза, а тому подібна ситуація вимагає кардинальної зміни всього спектра суспільного життя. Найперше треба

формувати новий національний світогляд, перемога якого можлива лише в тому випадку, коли носієм нового вчення будуть не політики, а самі народні маси. Саме ті, які готові звалити на свої плечі весь тягар продовження боротьби за свободу та остаточне знищення бацили рабства.

*“Не все те свободны,
кто смеётся над своими цепями”.*

Г.Э. Лессинг

5.4. Втрата очікуваних ідеалів. Що далі?

Українська нація йшла назустріч з новою загадковою епохою, поєднаною з розбудовою держави на засадах незалежності і повної відповідальності за свою долю. Проте з перших же кроків здавалося б спокійної праці в українському суспільстві намітилися досить тривожні симптоми можливої трагедії, які зовсім не помічають політики і державні діячі. Вони, ці симптоматичні сигнали, окреслюються такими основними рисами.

Перше. Українські політики в своїй управлінській діяльності державою дійшли до того, що прийняли закони, що призвели до небаченого послаблення селянства, зменшення чисельності сільського населення, зростання безробіття за відсутності реальних перспектив на краще. Сільське населення ще з часів комуністичного управління Російської імперії невпинно зменшувалося, а за роки незалежності цей процес посилювався, водночас невпинно зростало міське населення, яке вимагало харчів і роботи. В кінцевому підсумку виявилось, що рівновага між містом і селом втрачена на користь міста, а це для України небезпечна ситуація.

Друге. До першої проблеми додалось різке соціальне розмежування населення: злиденність і непомірне багатство існували поряд, будучи в обох випадках несправедливим. Несправедливість бідності полягає в тому, що вона охопила не ледарів, а людей, які все життя працювали на суспільство, користуючись малим достатком заради якогось “призрака комунізму”. Несправедливість багатства посилилась ще й зворотнім процесом, коли невеличка частина пронирливих суб’єктів вкрала і привласнила різними маніпуляціями те, що створили теперішні бідняки, яким нічого не дісталось із створеного їхньою важкою працею.

Бідність і безробіття ставлять людину у безвихідне становище, посилюючи незадоволення й озлоблення в усьому суспільстві, яке все більше і більше посилюється. За роки незалежності народ трохи сором’язливо, нерішуче виступав у протестах “Україна без Кучми”, толерантно провадив Помаранчеву революцію, але його постійно зраджували, на його скрутному становищі наживалися всі, хто добирався до влади. З цього можна зробити однозначний висновок: процес руху української нації до свободи ще не закінчився і назріває ситуація, коли народ відкрито скаже, що “подібне становище так довго тривати не може”, дії зростуть до жорстокості. Проте народ ще не знає, як все це здійснити, а жодна з націонал-демократичних партій поки що не бере на себе відповідальності за формування політичних і практичних умов для мобілізації сил на боротьбу, щоб змінити ситуацію на краще.

Третє. Країна ще перебуває в управлінських тенетах колишніх комуністичних діячів або їхніх послідовників, вихованих на тоталітарній ідеології Російської імперії. Їм допомагають новітні бізнесмени, які нажилися несправедливим шляхом. Ось цей симбіоз і господарює в Україні: колишніх комуністичних вождів підтримують партії комуністів та перефарбованих комуністів – соціалістів. Щодо нових бізнесменів, то вони присмокталися до партій – Регіони, “Наша Україна”, “Батьківщина”. І біда в тому, що ці партії від них, таких олігархів, не спроможні відкараскатися.

Четверте. Український народ втрачає власну культуру і мову, скрізь панує все російське. Україна тепер схожа на колоніальну державу, перші керівники якої розмовляють іноземною мовою. Коли їхні промови передають українцям іноземні радіостанції, наприклад Бі-бі-сі, то мову вождів перекладають з російської на українську. Якщо хтось із міністрів наважиться розмовляти у своїй країні

з

гостями

з північної країни українською мовою, то йому виносять догану і звільняють з роботи. Подібне стає соромом для українців і викликає сміх у всього людства: у світі немає такого, коли вільна і незалежна держава керується іноземцями.

Щоб там не писали, а симбіоз уже завершився, і відбувся він як факт на тлі відсутності теорії формування національного світогляду та практики його прояву. Народ можна переконати тільки словом, сказаним перед його великим зібранням, як бувало на майданах, але від таких зібрань люди вже відвернулися. За такої ситуації іншого виходу немає, як знайти засіб переконати народ повернутися на майдани і винайти істину, в яку він повірив би. Щоб донести істину, треба володіти таким словом, яке спирається на сформовану національну ідею, сприйняту народом. Споконвіків великі завойовники і знамениті державні діячі, володіючи зрозумілою ідеєю, використовували магічну силу слова, як фактор, що приводив у рух велетенські політичні і релігійні процеси.

Зрозуміло, що переконувати український народ є в чому. Адже його ідеали зникли, як примари. Замість ринкових відносин, розвитку дрібного, середнього і крупного бізнесу в країні всяку працю повністю перетворено на об'єкт спекуляції зі сторони лихварів, від яких український народ з давнини терпить, лютує навкруги безробіття, працездатне населення виїздить на пошуки роботи за кордон і не повертається. Весь український економічний комплекс переходить у власність або під контроль іноземного капіталу, особливо російського, для якого інтереси української нації не стоять ламаного гроша.

Рух українців до свободи може відбутися тільки на основі велетенських зусиль, які не здійсняться без одночасних всенародних зібрань на території всієї країни, спрямованих на пошуки досягнення національних інтересів. Народних рухів і зібрань, як це практикували на Січі, не можна замінити круглими чи квадратними, відкритими чи закритими столами, підписаними Універсалами, владними й опозиційними формуваннями.

Формування світогляду народу справа не проста: теорія має бути незапозичена, а створена власна, найперше українськими філософами і вченими, а боротьбу за практичне її втілення мають очолити готові до самопожертви герої, за якими і підуть маси. Історія людства засвідчує: ніколи подібного не буде досягнуто, якщо за справу братимуться люди, які більше дбають про власні інтереси і – свого оточення. Саме із-за цього в Україні сталася подібна прикра ситуація, коли після помаранчевих подій, внаслідок невмілого управління, зрад і підступів український демократичний рух переніс свою діяльність під дах Парламенту, де переважають сили, для яких українська ідея немає жодного значення.

Ухиляння від ефективної боротьби за справу українського народу, вибір легкого, так званого цивілізованого шляху буде мати в майбутньому трагічні наслідки як для всього народу, так і для тих, хто хоче пересидіти, перечекати на основі філософського тлумачення “моя хата з краю”. Легкого шляху до волі не буває, є жорстока і безкомпромісна боротьба, народ сам зобов’язаний відповідати за своє благополуччя, а тому має не відступати від обраної національної лінії. До списку багатьох партій включені багатії, злодії чи люди антиукраїнського спрямування – за таку партію голосувати великий гріх. Український народ розгублений, адже інших партій просто немає, а ті національні партії, до яких багатії не входять, то у них немає не тільки фінансових ресурсів, у них, як завжди, відсутня єдність.

Кожна демократична партія національного спрямування зобов’язана зрозуміти, що вона за всяку ціну має демонструвати єдність, аби їй повірила

народна маса, як носій революційної боротьби і в якій закладено небачену силу, за допомогою якої вирішуються грандіозні завдання та досягаються національні цілі. З погляду на це у демократичних партій немає іншого виходу, як перенести центр своєї діяльності із закритих партійних зібрань та Парламенту на підприємства, у відомства та на вулиці. Водночас партії, широкі верстви населення і їхні провідники не можуть діяти без теорії і практичної форми свого руху та основної цілі на кінцевому шляху боротьби, що забезпечить потужний початковий поштовх та допоможе рухатись впевнено і напористо. Тому, перш ніж розпочинати боротьбу, треба намітити ціль і теоретично її обґрунтувати з погляду історії та законів природи. У противному разі всі виступи закінчуватимуться поразкою, як і закінчилися 3-4 серпня 2004 року, і як це було в минулі століття.

Зупиняється український національний рух, розпочатий після 1917 року, продовжений прогресивними силами 60-х років ХХ століття і піднесений Помаранчевою революцією 2004 року, розпочалась узурпація правого устремління народу. Повернути долю українського народу, який століттями перебував під чужим гнітом, може тільки організована потужна сила народу, сфокусована на конкретну ціль, якою є національна ідея, що виражає практичні життєві потреби широких мас. Тому, ставлячи за мету досягти велику національну ціль, необхідно досконало її визначити, науково обґрунтувати і добиватися того, щоб її практичне вирішення було тісно пов'язане з широкими верствами населення. Уже новітня українська історія довела, що доки лідери Помаранчевої революції були під впливом і наглядом народу на майданах країни, вони не допускали великих відхилень від шляху до основної мети. Як тільки вони зайняли високі пости, закрились від народу в своїх кабінетах і стали торгуватися, то втратили досягнуте всі – і народ, і влада. Народ втратив віру в своє майбутнє і можливість одержати волю, все більше люду залишає свою

країну і хвиля втечі посилилась після помаранчевих подій, народ зневірився, хворіє і вмирає.

Ось чому провідники народних рухів, влада найвищого і найнижчого рівнів мають бути під постійним контролем мас, як це практикувалось у минулому на Січі. Критерій істини в управлінні державою знаходиться у тісному зв'язку влади з широкими верствами населення. Одночасно цей зв'язок не слід перетворювати на видовище показу здачі завойованих народом ідеалів, що передається за допомогою телебачення, як глузування над народом, який нічого не може вдіяти для відвернення бруталної зради. Народ став свідком, коли глава держави, як основна дійова особа, на словах переконує, що відстоює всі завоювання, а фактично передає владу під химерні доброзичливі пояснення тим, проти кого боровся народ як після здобуття незалежності, так і після Помаранчевої революції. Приклад здачі помаранчевих ідеалів переконливо доводить, що без потужної сили народних мас ніякі дії влади чи партійних функціонерів, якими б благородними не були їхні наміри, не можна досягти накресленої цілі. Формуючи новий національний світогляд, українцям не слід забувати низку суттєвих фундаментальних проблем.

Історія засвідчує, що українська держава перебуває на межі між мусульманським і християнським світом, а це визначає багато в чому її долю впродовж віків. Російська імперія утримувала і намагається утримувати українську територію як плацдарм походів на Захід, а західні країни завжди намагалися створити в центрі Європи слов'янську державу, яка б стала буфером проти Росії. Всі наміри Сходу і Заходу концентрувалися на території української держави, через яку простелялися важливі шляхи різноманітних племен, завойовників і військ воюючих держав. Вони вимітали з країни не тільки багатства, але катастрофічно руйнували духовну і матеріальну культуру, все змінювали, навіть генофонд та реальну історію цілого народу.

Розв'язувати цю та інші важливі проблеми українським демократичним партіям надзвичайно важко, оскільки в країні існують переважно проросійські

партії і їхній електорат, який взагалі не визнає самостійного розвитку української держави, а лише бачить її в “братерській дружбі” з російським, і чомусь ніяким іншим, народом. Серед проросійських партій стійко утримують антиукраїнські позиції комуністи і соціалісти, які закликають до інтернаціоналізму, незважаючи на те, що Російська імперія століттями грабувала український народ і продовжує таку практику ще більш вишуканими методами. Не зважаючи на рабство багатьох століть соціалісти і комуністи закликають з піною на губах до подальшого єднання та інтернаціоналізму, мовби краще бути ошуканим і пограбованим з братськими почуттями.

Тільки українські соціалісти і комуністи налаштовані “інтернаціонально” і, головне, винятково до російського народу, що є продуктом не стільки в їхній ідеології, скільки залишками імперського виховання провідників їхніх партій у колишньому Союзі. Подібного викривленого національного виховання і відсутності прихильності до української нації немає у соціалістів ні в одній європейській країні, комуністів же там взагалі немає: або у підпіллі, або вони відсутні в принципі.

Треба прямо визначити, що велика частина наших громадян, а особливо провідників нації, залишаються в духовних обіймах колишнього виховання в тоталітарній системі Російської імперії. Тому найактуальнішим завданням сучасності і вимогами майбутнього є невідкладний початок виховання українського народу з раннього дитинства в почуттях винятково визнання прав і свобод свого народу, треба не розбещувати з дитинства молодь, а звільнити її від проклять нашого рабського минулого, християнин чи католик у першу чергу буде залишатися українцем і вірним своєму народові. Тоді українська держава матиме дійсно національну владу, оскільки іншої просто не буде в природі. Партії зобов’язані врахувати неоднозначне ставлення до демократичних перетворень у контексті українського національного відродження державних службовців, яких можна зрозуміти, але яких треба переконувати у наступному: перше, розмовляти українською мовою; друге, підтримувати винятково

український напрям розвитку національного відродження; третє, докласти зусиль для досягнення української національної ідеї.

На передові позиції виступає духовність народу і передусім його релігія. Партії проросійського спрямування широко використовують церкву московського патріархату в українській державі, тоді як демократично-національні партії зовсім відмежувалися від церкви українського патріархату. В цьому проявляється нерівність боротьби, адже прихожани української церкви позбавлені права відстоювати свої інтереси, тоді як прихожани церкви московського патріархату таку можливість мають і вони її широко використовували у виборчих кампаніях 2004 і 2006 років, віддаючи свої сили боротьбі за перемогу проросійських партій. Відстоювання важливої релігійної проблеми в Україні, а саме об'єднання православної церкви в єдину українську православну церкву і захист прав прихожан усіх церков у країні, – одна із стержнів діяльності українських національних партій. Релігія, церква українського патріархату мають повне право піднімати дух опору українців проти гноблення та посилення боротьби за волю і свободу.

Українські політичні партії не повинні використовувати релігію у власних інтересах, якщо вони не бажають знищувати звичаї і мораль своєї нації, але і релігійні діячі також мають відповідно чинити і не втручатися в партійно-політичні склоки. Важко відшукати істину, коли церковні діячі московського патріархату, пам'ятаючи, як поводитися комуністи з церквою і її служителями у ХХ столітті, уже на початку ХХІ століття потужно підтримували прямо чи опосередковано комуністичну партію на виборах.

Надзвичайно великої шкоди суспільству наносять ті діячі, які використовують релігію в політичних цілях. Не вистачає гнівних слів, щоб висловити різке ставлення до тих, хто намагається одержати від релігії політичні дивіденди. Вони заходять до церкви, хрестяться перед телекамерами, але на цьому, за порогом церкви, їхня віра і закінчується, бо вона їм потрібна для кращого

влаштування власних справ, вони продають духовну віру за земні блага. Перед телекамерами окремі партії і їхні лідери демонструють свою прихильність до релігії, духовних цінностей, а на ділі об'єднуються з комуністами і соціалістами, які є смертельними ворогами взагалі всякої релігії. Чи є сором у таких захисників релігії, чи не бояться вони гніву Божого?

Звичайно в усі часи виявляються безпринципні політикани, навіть завойовники, які не зупиняються ні перед чим, навіть перед тим, щоб релігію використати як знаряддя у своїх політичних домаганнях. Згадаймо, як писала релігійна преса про вибори 2004 року, і як ходили з іконами прихожани Києво-Печерської лаври московського патріархату, молячись за одного із кандидатів, несучи в руках його портрет. Допускаючи подібне, церковні правителі, які погодилися і дали на те свій дозвіл, а також політики, які використовують релігію у власних цілях, мабуть, забувають, що релігія і її представники зобов'язані залишатися охороною і дотриманням вищої істини, але не захисниками брехні та наклепів, які відбуваються під час виборів. Адже після виборів конкуренти вибачаються один перед одним за словоблудіє, а ось чи простить Бог їм, особливо служителям церкви, за духовну наругу, ще не відомо.

Найкраще було б, якби в сучасну брехливу, розбійну, грабіжницьку і розбещену епоху, період відхилення від духовних заповідей, хоча б люди релігійних служб залишались прикладом квітучого оазису в пустелі. З подібного погляду українським демократичним партіям було б розумним виважено підійти до відносин з релігією. Релігія надзвичайно складна і важлива складова духовного життя всього людства. Навіть жорстокі завойовники, які руйнували держави, намагалися знищити цілі нації і раси, але за щось подібне в релігії вони не бралися, бо вважалося, що створити чи зруйнувати релігію набагато складніше, ніж організувати державу чи її зруйнувати, не кажучи уже про партії.

Ну, скажімо, на державному рівні Україна уже понад п'ятнадцять років веде незалежну політику від Російської імперії, а церква ще продовжує залишатися в лоні московського патріархату. У надзвичайно величезній Монгольській імперії

часів Чингісхана існувала небачена у середньовіччі релігійна терпимість. У ханському оточенні були як мусульмани, так і християни, а служителі всіх релігій користувалися прихильністю властей, скажімо, вони не сплачували податків. У великих завойовників треба вчитись, адже Чингісхан не вмів читати і писати, але природою був наділений практичним розумом, волею і харизмою, а тому його діяння були не штучного походження.

У роки незалежності в Україні набуває сили жорстоке міжконфесіональне протистояння, стався церковний розкол – українська православна церква поділилась на УПЦ КП і УАПЦ українського патріархату та УПЦ московського патріархату. Навіть ставиться завдання церкву українського патріархату приєднати до московського впливу, торуючи шлях через кожного президента з часів здобуття Україною незалежності. Патріарх московського патріархату Володимир (Віктор Маркіянович Сабодан) з Хмельниччини ніяк не хоче визнавати настоятеля української православної церкви українського патріархату Філарета (Михайло Денисенко). Для політичного керівництва релігійні вчення і релігійні установи свого народу мають завжди залишатися недоторканими, бо інший підхід неодмінно призведе до катастрофи.

Виняток мають надзвичайно виважені дії щодо об'єднання прихожан українського і московського патріархатів, що залишається болючим місцем для православних українського народу. З точки зору московської патріархії (27 тис. общин) канонічна самостійність української церкви (до 15 тис. приходів) не бажана, а на погляд Константинопольського патріархату (три з половиною тисячі приходів) українська церква доспіла до автокефалії. Саме українська православна церква в разі набуття самостійності буде домінувати у православному світі, адже із 27 тис. приходів московського патріархату лише 13 тис. знаходяться на території Російської Федерації.

З цього погляду важко очікувати, що Москва погодиться на самостійність української церкви, адже православна церква московського патріархату займається в Україні не стільки духовними справами прихожан, скільки

проблемами російської мови, вступом України до НАТО тощо. Тут можливі сумісні дії Москви і Константинополя або рішення конференції всіх православних церков, але найкраще було б розв'язати проблему на основі угоди помісних церков українського і московського патріархатів. Політикам і державним діячам, філософам і вченим, духовним і політичним лідерам треба усвідомити, що без самостійної української церкви не відбудеться реальна самостійність української держави. Адже потужний московський патріархат здійснює політичну пропаганду серед прихожан, що наносить величезної шкоди українській державі. Людина має духовне і матеріальне тіло, церква впливає на духовність людини, держава – на її матеріальну частину, а тому єдність носить об'єктивну основу.

Українські партії, віддаючи перевагу внутріпартійній боротьбі та виборчим баталіям, зовсім не надавали значення розв'язанню соціальних проблем, за винятком обіцянок підвищення пенсій і зарплат, забуваючи про виробництво, як основу їхнього зростання. Водночас основна маса проблем соціальної сфери країни залишилась далеко за увагою партійних функціонерів, що призвело до втрати нескінченної дієздатної частини кожного суспільства – молоді, яка перестала народжувати дітей, у неї відсутнє житло, постійне місце роботи, немає бачення перспективи і вона залишає країну або стає недієздатною. Відсутність робочих місць, які зухвало обіцяли створити помаранчеві провідники, призвела до того, що нерідко молодь живе за рахунок пенсій своїх рідних чи батьків. Де тут реальність обіцянок щодо підвищення заробітку при відсутності робочих місць? А якщо говорити про культуру, то тут взагалі нічого не обіцяли і відповідно практично нічого не робиться. Навіть під час народного піднесення у помаранчеві дні жодна із партій не проголосила чіткого напрямку зміцнення українства, особливо розвитку національної мови – надіялись хоча б на мізерну підтримку російськомовного електорату.

Після переможних подій у соціальних проблемах влада ніде – ні в селянських, ні в робітничих, ні в середньому і малому підприємстві – не

визначила чітких пріоритетів, зрозумілих і реальних, йшли мовчазні ігрища за спинами народу. Саме тому влада не одержала підтримки великих верств населення, які під час помаранчевих подій були їй відданими, стійкими у боротьбі і готові до жертв заради закріплення завоювань та одержання кінцевої перемоги. Після перемоги на президентських і парламентських виборах влада не знайшла нічого кращого, як повністю проігнорувати практику розгортання широко поставленої пропаганди революційних завоювань, мовби соромилась їх або їх не було, замість того, щоб показати свій вплив на психологію та інстинкти широких верств населення, як переконливих і яскравих прихильників руху до свободи.

Незабутній початок політичного національного руху українського народу та здобуття ним перемоги в дні помаранчевих подій, що обіцяло великий успіх, зупинився і безславно загинув на очах у спантеличеного народу всієї країни і світу. Основна причина полягала в тому, що керівники помаранчевих подій були здатні натопом стояти на майдані перед народом, зачитуючи написані їм відозви, а коли прийшли до влади, то виявилось, що більшість з них бездарні, які тільки хотіли зайняти високі державні посади для вирішення власних бізнесових амбіцій, але й і їх вони не змогли між собою поділити внаслідок жадоби, яка переливалася через вінця глибини людської гідності.

Український національний рух не здійснив би такої прикрої помилки, за яку соромно буде нащадкам перед історією і світом, якби його провідники мали теоретично сформовану ціль у контексті національної ідеї, яку вони сподівалися досягти в майбутньому і свято вірили в її досягнення на основі розроблених ними ж методів. Більше того, нові керівники з помаранчевої команди не володіли достатнім тверезим мисленням щодо вибору між власними інтересами й інтересами народу, який їх привів до влади, що неодмінно спонукало до розколу у всій урядовій команді, здавалося б, команді однодумців. Переважна більшість провідників, які стояли на підмостках майданів перед народом, мали за мету вирішити потреби не виборців, а дві свої власні: перша – взяти участь у

владних структурах і можливо щось допомогти у розбудові країни, а це уже історія, яка відповідає амбіційним устремлінням; друга – вирішити свої власні фінансові, майнові і бізнесові інтереси, щоб у майбутньому бути незалежним ні від кого, у тому числі й держави, в розбудову якої претендент не дуже вірив. Через це народ повинен пам'ятати, що подібні провідники найперше не вірять у свою державу та здатність влади, до якої вони за випадкових обставин намагаються потрапити. Адже в жодного із трьох президентів країни, ні у партій, які їх підтримували, не було власних чітких теоретичних обґрунтувань цілей, не було ґрунтовних програм, розроблених для досягнення конкретної мети. Все вирішувалось напрочуд просто: з'являлись сприятливі обставини і претенденти проголошували, як у казці, “я йду в президенти”. В дійсності не він ішов самостійно, його вели “друзі”, у нього не було ні власної ідеї, ні конкретної програми, а тому жоден із глав української держави толком не знав, як діяти на цій посаді. Такими були здебільшого міністри та інші державні посадовці.

Чому саме відсутність цілі в контексті концентрованої національної ідеї призвело до трагічного кінця помаранчевих провідників? Вони не вчилися на прикладах вітчизняної і світової історії, аби вміти нею користуватись у сучасних умовах. Хто цього не вміє, той не може очолювати партію чи державу, а тому його практичної нездатності не виправдає історія навіть через наявність у нього сильної волі щось вдіяти доброго для народу. Історичний досвід показує, що мистецтво управління народом великої держави завжди полягало в тому, щоб концентрувати увагу народу на одну єдину, але національно важливу проблему. Концентрована воля народу на досягнення єдиної цілі буде найпотужнішою притягальною силою для її досягнення і залучення для цього всіх верств населення.

Ціль не була визначена, а було багато недостатньо обґрунтованих і не забезпечених ресурсами завдань та програм, а тому продуктивні сили держави дезорієнтовувались і розпорозувались. Розгублений народ, позбавлений зрозумілої цілі і шляху просування до неї, втрачав довіру до влади, що і

призвело її спочатку до паралічу власної сили, а невдовзі до падіння. Аналіз програм партій, які боролися за електорат виборців, засвідчив, що жодна партія не опрацювала цілей і не володіла ними, які були б зрозумілими для неї самої і народу на шляху до відродження та свободи. Нерідко про ідею ведуть незрозумілі розмірковування: мовляв, а що воно таке? Партії не розуміють, яку потужну силу являє собою вірно сформульована і зрозуміла масам національна ідея.

Про неї ми будемо говорити окремо, але скажемо, що у кожного народу є своя національна ідея, яка являє собою суму цінностей, за якими хоче жити, приміром, український народ. Ні однієї з обіцянок, даних народу на майданах, зачитаних з паперів, кимось написаних, владою не виконано, та й виконувати не розпочинали, бо, на жаль, не знали, як це робити. Для держави немає нічого більше небезпечного, як опинитися під керівництвом людей, які не знають не тільки що робити, але й як робити для задоволення потреб народу, який вручив їм владу. Водночас провідники з розмахом і без сорому приступали до вирішення особистих інтересів – посадових, бізнесових, політичних, сімейних. Все це відбувалося настільки метушливо, швидко і зухвало, що учасники побаченого у вищій владі відчули на практиці широкомасштабну корупцію. Внаслідок нова влада не встигла сформуватися, як стала руйнуватися.

У такій ситуації навіть не можна сказати, що нова влада обрала невірний шлях розвитку, а треба лише констатувати: взагалі ніякого ретельно опрацьованого шляху не було, як говорять у народі, ним і не пахло, були лише невпорядковані, викладені нашвидку на папері якісь декілька “кроків”. Мабуть, саме тому провідники часів помаранчевих подій, сівши на трон, займалися бджільництвом, пошуком насіння медоносних трав, підбором місця для перенесення найвищого трону, іншими дріб’язковими справами, які уже викликають посмішку.

Провідники помаранчевих революційних подій, прийшовши до влади, були схожими на окремих давніх королів європейських країн. Королі, сівши на трон,

нерідко, побоюючись вирішувати складні державні справи, займалися вишиванням та іншими домашніми справами, бджільництвом, футболом, збиранням старовини тощо. Викликає сум і сумнів щодо потреби зайняти найвищий державний пост для задоволення власних потреб, хобі, а невдовзі здати владу, зрадити всіх учасників руху до свободи, а відтак постати перед реальною втратою уже звуженої у правах найвищої влади, а далі і незалежної держави.

Помаранчеві провідники, перебуваючи при владі, займалися тільки її вищими ешелонами, півтора року ділили портфелі, розбиралися з корупцією у власному оточенні, випускаючи з поля зору всю регіональну інфраструктуру влади, починаючи з областей і кінчаючи сільськими населеними пунктами. Там господарювали інші сили, впроваджуючи на законодавчому регіональному рівні російську мову, займаючи важливі пости управління, завойовуючи все більші й більші маси електорату. Проросійські партії впевнено готувалися уже мирним шляхом відібрати у помаранчевих провідників владу в країні, яка виявилася останнім не під силу. Дивним було те, що глава держави, його уряд і оточення нічого не робили, щоб утримати владу, а мовби очікували моменту здачі управлінських повноважень. Помаранчева влада не бачила, що у неї діється під ногами, невдовзі спіткнулась і впала. Проросійські партії, навпаки, дивилися під ноги, завойовували електорат, мобілізували управлінські кадри, шукали супутників, хоча і тимчасових, дії їхніх провідників були рішучими і твердими в переконаннях, що і дало результати. Прояв українського менталітету яскраво бачимо в новітній історії .

Національне питання в Україні, як і в усіх країнах світу, після релігії найважливіше. Партії чи особистості, які хочуть врятувати Україну, не повинні випускати з поля зору національне питання в тому сенсі, щоб залучити до української нації своїх прихильників усіх 30 основних національностей, котрі вважають Україну своєю батьківщиною. Допомагаючи цим націям розвивати

їхню культуру, можна досягти того, що вони будуть всемірно прилучатися до української мови, культури, звичаїв і традицій. Основою філософського і практичного взаємного розвитку культур української нації та національних меншин у країні може стати той фактор, що всі національності в Україні, окрім російської, в колишній імперії зазнавали утисків щодо розвитку національних культур, і нині потребують всебічної підтримки.

У своїй політичній діяльності партії і влада зобов'язані враховувати склад українського населення за національністю. На початок 1959 р. із 41,9 млн населення в країні проживало: українців – 76,8%, росіян – 16,9%, євреїв – 2,0%, поляків – 0,9%, білорусів – 0,7%, а решта – молдавани, болгары, угорці, греки, румуни. На початок 2002 р. українців було 77,8%, росіян – 17,3%, білорусів – 0,6%, євреїв – 0,2%, решта – 26 інших національностей. Взагалі за 1959-2002 рр. росіян в Україні збільшилось від 7,1 до 8,3 млн чоловік, не змінилась їхня частка і становить, як видно, в межах 17%. При цьому реалії показують, що російськомовне населення має досить потужний вплив на політико-економічні процеси в незалежній Україні, особливо під час виборчих кампаній, коли 77% українців зазнають поразку від 17% російськомовного населення. І чулося з глибин духовного і фізичного неспокою, що:

*Народы тишины хотят,
И долго их ярем не треснет*⁷⁷.

“Лишь глупцы называют своеволие свободой”.

Тацит

5.5. Українська нація в небезпеці і потребує захисту

---

⁷⁷ *Пушкин А.С. Сочинения в трёх томах. – М.: Худ. лит., 1985. – Т. 1. – С. 240.*

Після здобуття Україною незалежності нація потрапила в надзвичайно складні умови виживання в прямому розумінні цього поняття. Сучасна українська держава і її народ потребують економічного, соціального і правового захисту всередині країни, а особливо проти зовнішнього натиску й шантажу. Подібного досягти не можна внаслідок того, що половина жителів країни, а особливо вся влада, з часів незалежності країни зайняті у війні внутрішніми суперечками, підтримуваними зовнішніми силами. Державна влада виявилася неспроможною вміло об'єднати весь народ для досягнення великої цілі – захисту незалежності та зміцнення країни від внутрішніх і зовнішніх ворогів та недоброзичливців. Найстрашніше ж, що в країні перестали діяти закони, їх не дотримується ніхто, навіть судова гілка влади, що шкідливо для всього народу і держави: “Когда страна отстывает от закона, тогда много в ней начальников; а при разумном и знающем муже она долговечна”⁷⁸.

Треба чітко зрозуміти, що Україна, її народ та його історія за багато століть були стерті зі свідомості світового співтовариства, українців сприймали як росіян, а Україну вважали частиною території Росії. Російські царі знали основне вразливе місце нації, яке призведе спочатку до її послаблення, а в результаті знищення – це позбавлення народу своєї мови. Недарма в народі говорять, що українську мову нищить той, хто хоче знищити українську націю. Відомий цар Перший жорстоко розпочав, а не менш відома цариця Друга ввела в практику цю жорстокість, яка триває до сьогодні. З українською мовою ніхто не боровся так несамовито, як росіяни, а тому саме вони хочуть знищити українську націю. Все це негативно проявилось після здобуття українцями незалежності, коли довелося самотійно відповідати за свою долю.

Прикладом прояву слабкості управління державою і половинчастості прийнятих рішень владними структурами стали явища, які становлять загрозу зникнення нації або її значного послаблення: перше – втеча молоді, спеціалістів вищої кваліфікації та вчених за кордон; друге – політичний і моральний занепад

---

⁷⁸ Библия. Притч. 28 (2).

настроїв народу, жахливі симптоми фізичної деградації організму народу – алкоголізм, дитяча безпритульність, наркоманія, туберкульоз, спід, а як наслідок – зниження народжуваності і небачене зростання смертності, особливо в сільській місцевості; третє – знижується культурний, освітній і науковий рівень народу; четверте – розвалюється сім'я, все більше народжується нездорових дітей. Наслідки подібних явищ досить жахливі, оскільки вони прискорено зумовлюють послаблення захисних функцій організму нації, що стане причиною її виродження і загибелі.

У галузі охорони здоров'я безладь – низька зарплата лікарів, мізерні бюджетні кошти на медицину. Це призвело до лікування нації медичними препаратами бізнесовими компаніями, які за допомогою преси, теле- і радіомовлення з величезним артистичним хистом рекомендують ліки високих цін від кожної хвороби. Їхні аптеки знаходяться на кожному кроці, лікарі ж відсторонені від лікарської практики. Не краще становище в галузі освіти – відкривається величезна кількість приватних вищих навчальних закладів, у яких немає власного викладацького персоналу, однак всі вони мають статус університетів та ще й національних. Молодь купує там місця для навчання, однак створена паралельно індустрія підготовки дипломних та курсових робіт, продаж відповідей на екзаменаційні запитання зводять нанівець намагання викладачів чогось навчити студентів. Продається не тільки весь навчальний процес студента, поставлено на конвеєр навіть написання дисертацій. Багатші наймають писарів дисертацій, що спричиняє зниження рівня знань студентів і девальвацію наукових ступенів. Страшно думати про рівень менталітету майбутнього покоління, до якого перейде управління нацією та визначення його долі. Звичайно, це лише окремі разючі приклади, а подібних в українському суспільстві безліч.

Влада понад шістнадцять років нічого не робила, аби протистояти таким страшним для нації симптомам. Щоб запобігти жахливому кінцевому пункту, до якого рухається нація, треба зосередити всі дії на комплексному розв'язанні проблеми захисту народу від знесилення. Якщо ми не навчимося планомірно,

етап за етапом, систематично рухатися до визначеної цілі, то ніколи не досягнемо кінцевої мети і не врятуємо націю. Тут слід задіяти всі можливості впливу держави за допомогою політичних, економічних, правових і адміністративних важелів, а вміння їх задіяти виявилось високим мистецтвом в управлінні, якого владі так і не вдалося опанувати.

У країні страшенно знижується народжуваність, діти народжуються кволими, навіть виникають складнощі призову до війська. Все це свідчить, що в перспективі значно знизиться фізичний стан нації, а це величезний гріх перед майбутніми поколіннями, адже народ стане на шлях, який призведе до його загибелі. Влада нічого не робить, щоб поліпшити справу, а це уже реальні ознаки політичної і моральної деградації всього суспільства. Правда, в Україні після здобуття незалежності створилися складні умови, але вони не дають права ігнорувати проведення рішучих дій, аби запобігти діям, які можуть призвести до загибелі великої української нації. Дійшло до того, що права української нації уже не визнаються деякими політиками як усередині країни, так і за її межами. Народ може терпіти таку владу, а може і викинути її на смітник історії, як це робили багато народів світу та й, власне, українці в далекому минулому.

Українська нація в небезпеці, а аналіз історичних реалій дає можливість зробити висновок, що її дійсну причину треба шукати не в теперішніх негараздах, які самі є результатом більш глибоких структурних зрушень, розпочатих ще з давнини. Саме ці глибокі зрушення відіграють визначальну роль в усьому історичному розвитку українського народу, бо вони не є продуктом випадковості, а є об'єктивною закономірністю, яка впливає із природних процесів, що століттями відбувалися в середовищі української нації під дією зовнішнього впливу. Зовнішній вплив створив умови і призвів до погіршення етнічних основ української нації, що і породило всі її негативні риси, які ми спостерігаємо. Саме вони є основною причиною того соромливого факту, коли, здобувши незалежність, українські політики нічого іншого не

з змогли здійснити, як сваритися між собою. Понад п'ятнадцять років йшла боротьба серед державних політиків усіх проти всіх. Жаль, але це українська дійсність, це її доля.

Більш як три з половиною століття перебування в рабстві зробили свою чорну справу – багато українців не люблять і не захищають свого народу, його мови, культури, традицій і навіть своєї батьківщини. Дуже боляче чути, коли українка розповідає, як їй добре жилося з російськими сім'ями, називає доброзичливих конкретних російських людей, котрі всім поділяться і допоможуть, а в підсумку підкреслює, що це не наші “хохли”-яничари. На багатьох прикладах буденних справ ми переконуємося, що нарікання українців на своїх співвітчизників ой як нерідко справедливі. З часом все це буде виправлено, адже такі негативні явища мають реальне пояснення, а коли відомі причини, то їх можна й усунути, хоч якими б складними вони не були.

Українці в далекому і близькому минулому боронилися, щоб не зникнути назавжди, до чого їх підштовхували обставини та змушували своїми діями завойовники. Не приховуймо історичних фактів, адже українцям треба було боротися різними методами проти турків і татар, австро-угорців і поляків, німців і росіян. Тоді була не тільки всенародна боротьба, але ще й кожен українець окремо був змушений постійно боротися зі злом і не стільки силою, яка була здебільшого марною, скільки різними методами прихованого протистояння та пристосування. Подібні методи не стільки боротьби, скільки виживання впродовж віків виробляли певні риси, які окреслювалися і вдосконалювалися з покоління в покоління: хитрощі, зрада, доноси, намагання говорити не прямо – одне обіцяти, інше думати, а третє робити і завжди напоготові тримати “дулю в кишені”.

Особливо негативно впливала на такий стан добровільна, кон'юнктурна і примусова етнічна мішанина української нації, бо яких тільки народів не побувало на цій багатостраждальній землі. Саме через це з давнини українська нація стала носієм чужої культури: турецької, польської, російської, татарської,

німецької. Ну, скажімо, дотепер українцю приписують носіння турецьких червоних шароварів і оселедців, російську культуру пияцтва і багато іншого. І це не тільки ідеологічне виховання, ця культура в крові українця. Свою ж культуру українці також розвивали, однак вона була під жорстоким впливом ситуації, в якій вони знаходилися, а тому носії української культури розчинялися серед чужинських народів. Усім відомо, що в давнину про свою долю українці складали журливі пісні, в яких червоною ниткою пролягала туга за чимось, що відповідало внутрішньому стану українського народу. Тепер українська нація підпорядкована безжалісним законам природи, поклику крові і це не вина якоїсь особистості, а помилка, яку допустили пращури і не змогли її виправити.

У результаті формувалось безмежне незадоволення приниженням, що накопичувалося в різні епохи цілих поколінь, як до так і після 1917 року, з передвоєнних і післявоєнних (1941-1945) років до сьогодення. Українська нація впродовж століть, аби захиститися від ворогів і завойовників, не ставати ще в більшу залежність і приносити величезні жертви, боролася іноді досить жорстоко. Згадаймо Коліївщину, визвольні війни проти поляків на чолі з Б. Хмельницьким, проти турків і татар; протистояння художнім словом Тараса Шевченка проти суцільного поневолення української нації росіянами; боротьба воїнів Української повстанської армії проти поляків, росіян і німців; прояв гніву під час Помаранчевої революції 2004 року проти залишків рабства і його носіїв. У 2004 році боротьба була толерантною, засвідчивши світові, що до європейських народів повертається висококультурна, виважена нація зі своїм, хоча і важким, але славним минулим.

Велику тривогу викликає теперішній стан виховання в країні. Подивимося, чому навчають наших дітей і молодь чужинські канали телебачення, радіомовлення, кіно і реклама: вбивства, суцільний секс, проституція, страшні хвороби, викривлене мистецтво і культура. Проти подібного зухвальства виступають митці, вчені, філософи і деякі політики, які попереджають, що коли такого становища не зламати, то нація деградує. В усіх цих сферах реально

бачиться розпад і гниття, а тому на перше місце виступає ідея відновлення і збереження морального та фізичного здоров'я української нації.

Як у минулому, так і в сучасних ринкових відносинах в усіх галузях національного мистецтва і культури спостерігається безмежність викривлень і спотворень. Класична музика, література і поезія не проповідуються, а тому не сприймаються, класику і народну творчість забувають. На телеекранах і радіо буквально розкручуються митці нового покоління, які самі пишуть вірші, кладуть їх на музику і, головне, самі виконують пісні чи арії, та й не лише на естраді, а навіть в опері. Від таких пародій народ стогне, сміється і плаче. Держава не має права допускати, щоб окремі особи видавали за “мистецтво” всю “новітню” гидоту, від якої жахаються не тільки знавці справи, але й прості люди, які хотіли б мистецтвом насолоджуватися. Під прикриттям демократії забувається класика, видатні українські і світові митці, відкидається все велике минуле людства та національне надбання. Треба все це зупинити і започаткувати рух не огульної відмови від минулої духовної краси, а допомагати використати високодуховні сегменти старої культури для будівництва нової національної. Якщо кожне нове покоління буде намагатися відкидати минулу культуру, то людство ніколи не вийде із хаосу і не досягне прогресу. Не можна допустити, щоб в усіх галузях мистецтва на межі ХХІ століття, відбувався підрив основ нового і забруднювалось усе старе.

Звичайно, що в цьому разі будуть деякі посягання на свободу особистості, яка проповідується в сучасних умовах, мовляв, “як хочу, так і ворочу”, а головне, що ніхто мені не указ. На перший погляд все вірно, однак право індивідуальної свободи в деяких частинах має відступити на задній план перед найвищою потребою оздоровлення нації, яка понад три з половиною століття була в рабстві. Ці довгі важкі часи нація хворіла, а тому з боку держави особливої турботи потребують діти та дорослі, які стали жертвою невилікуваних хвороб і

тут повинні вживатися кардинальні заходи, бо звичайними діями того чи іншого уряду тут не вдасться щось поліпшити.

Гине село, занепадають малі і середні містечка, відсутність у них роботи та розвитку інфраструктури призвело до процесу міграції населення, особливо активної його частини, до великих міст. На початку ХХІ століття безконтрольний наплив нових мас народу, відсутність робочих місць, спонтанна соціально-економічна діяльність призвели до того, що великі міста стали втрачати характер центрів культури і перетворюються в місця скупчення людей як з регіонів країни, так і іноземних шукачів кращого життя, особливо мусульманських країн. У більшості з цих людей великі українські міста є тимчасовим місцем перебування. Їх не цікавить розвиток національної культури і соціальної сфери міст, а тому міста стають біднішими за своїми культурними цінностями. Унаслідок відбувається така ситуація, за якої села, малі й середні містечка пустіють і спустошуються, а великі міста перетворюються в некеровані конгломерати з бідними художніми і культурними цінностями та при повній відсутності уваги нових жителів до долі таких міст. Це симптоми загальної культурної деградації і краху української національної ідеї.

Вивчаючи людське суспільство і намагаючись удосконалити його організацію, треба визнати, що людина, володіючи розумом, не хоче бути підпорядкованою законам природи, як відбувається у тваринному світі, а хоче володарювати над нею. У природі ж медоносні бджоли і мурашки підпорядковуються своїм законам природи, а для людини природа створила умови, зокрема надання їй свідомості, щоб вона сама створювала відповідні правила, які виховують у неї те, що є у тварин у вигляді наперед заданих правил поведінки.

Щоб якимось досягти природного стану в суспільстві Солон в Афінах видавав закони поведінки громадян, зокрема: як відповідати за заподіяну тій чи іншій особі кривду, щоб винуватець одержав належну відплату; як поводити себе в

період громадянських смут і не ухилятися від захисту інтересів держави; заборонено дурно відгукуватися про мертвих і злословити про живих у громадських місцях, у суді, в храмі, в театрі; визначалися стосунки між батьком і сином; дозволялось складати заповіт на власний розсуд кожного; визначались взаємовідносини між людськими статями і т. д. Деякі з тих продовжують жити донині. Подібні закони поведінки людини створюються і в сучасний період, але під іншим виглядом.

На протигагу історії наші будівничі нової України після Помаранчевої революції довели справу до критичної межі, за якою – заколот, бунт в усіх сферах суспільного життя. Це уже не глухий шум вітру, а вже буря, яка є провісником потреби кардинальних змін, позбавлення всієї піни, яку винесла помаранчева хвиля. Кожен із трьох провідників помаранчевих подій, яким у перші дні перемоги довірили владу, не виправдали сподівань, вони виявилися зрадниками і ввели в оману власний народ, а тому мусять відійти вбік і Бог їм суддя. Провісники бурі, яка має змести всю нечисту піну, вже ними й підготовлені.

Скрізь у засобах масової інформації суцільні пасквілі і крамольні промови на вищих керівників влади. Вони порочать уряд, депутатів, главу держави, а головне, що народ все це схвалює своїми відповідями на запитання інформаційних засобів. Усюди поширюються негативні чутки про кожного із вищих керівників влади. Навіть позитивні рішення влади не викликають хоча б якогось схвалення, навпаки, подаються в негативному підтексті, а це уже велике незадоволення, від якого та неймовірних чуток до бунту один крок. Звичайно, влада може згарячу подавити бунт, як подібне намагались здійснити під час помаранчевих подій, але це тільки посилить протидію.

Народ, преса і політики всі розпорядження влади замість того, щоб виконувати, переводять на обговорення, відмови і безпідставні вимоги до окремих положень, як це сталося з підвищенням комунальних платежів з початку 2007 року. Провідники мають усвідомити, що це уже свідчить про

намагання народу скинути ярмо влади, демонструючи дії непокори. Важливо ж, що проповідники рішення влади чи опозиції висловлюють свої думки боязко і нерішуче, а ось противники висловлюються сміливо і зухвало. Світова практика свідчить, що причинами бунтів, заколотів та революцій є: непомірні податки; постійні зміни законів; порушення національних звичаїв; суцільне приниження народу; піднесення людей недостойних і чужинців; безглузді домагання окремих партій і навіть особистостей. Подібний жмут причин народного незадоволення об'єднує людей до боротьби, до непокори, до революції. Все це в новітній історії на початку ХХІ століття буде проявлятися в повному обсязі.

За представниками кожної гілки влади тягнеться хвіст рабських рис, які змушують їх продовжувати стояти на колінах перед колишніми колонізаторами, викликаючи цим самим осуд і непокору народу. Основною причиною до пори, до часу внутрішньої тихої непокори стає те, що жоден із глав держави не зумів стати шанованим провідником усього народу, поєднуючи себе з конкретною партією, яку підтримує невеличка частина народу, а в самій партії відсутня єдність, відбувається чехарда. Немає сумніву, що з часом ця сама партія виступить проти самого глави і партії, і держави. Історія свідчить, що коли функції глави держави чи іншої гілки влади підпорядковані партійним інтересам, а також появляються інші зв'язки з окремими групами й особами, які сильніші від зв'язків з усім народом країни, то глава держави чи глава уряду фактично позбавлений влади.

В Україні демонстративно простежується така закономірність. Усі партії, в тому числі кишенькові, а разом з ними відомі політичні діячі рішуче йдуть власними шляхами, не шанують офіційну владу, ставлять для неї непомірні завдання, суди стали корумпованими і підпорядкованими, а це свідчить, що прийшла до розладу вся державна система. Розхитана кожна гілка влади: президентська, виконавча, законодавча і судова, в загнанні засоби масової інформації, викликає тривогу бюджет і пенсійне забезпечення. Навіть Конституційний Суд перетворився у недієздатний. Повсюдно на місцях точиться

протистояння угруповань за переділ власності та повноважень, що позбавляє виконавчі структури здійснювати управлінські функції.

А відтак серед народу з'явилися три основні причини, які можуть спричинити бунт: перша – велике незадоволення всіма гілками влади і їхніми чварами задля власних інтересів та бідність народу; друга – відсутність роботи для заробітку на прожиття; третя – суцільна незахищеність особистості в правовому, соціальному й економічному становищі. Влада знає, що в країні понад 80% бідних і безробітних людей та таких, чиї діти або батьки за кордоном на заробітках, а тому це всі потенційні учасники революційних рухів, бунтів. Їхнє незадоволення підігривається: збагачуванням за рахунок зубожіння більшості; високими комунальними платежами, ніби влада сміється з народу; високою інфляцією та низькими заробітками. Село розорене, селяни залишилися безробітними, частина стає батраками в нових землевласників, інші спилися, хворіють і вмирають. Це геноцид, а селяни і весь народ про це пам'ятають, вони ще своє слово скажуть, навіть коли вони уже стали міськими жителями.

Народ піде на барикади, коли реально усвідомить, що українська влада зруйнувала село, якого уже не відновити, запровадила ціни на прожиття європейські, а зарплатню утримує жебрацьку, руйнується і далі вугільна промисловість. Владі не слід втішатися, що народ проковтне всю зневагу ще й на додаток високі комунальні платежі. Так уже думали правителі до помаранчевих подій, що вся буря пройде стороною, однак тоді в народі ввірвався терпець, не забариться він і в майбутньому.

***“Равные права – всем,
особые привилегии – никому”.***

5.6. Українців очікує духовна революція

Під час помаранчевих подій кожен її учасник був охоплений хвилею потужного ентузіазму національної гордості, яку українці зберегли наперекір столітнім принизливим випробуванням. Українці розпочали духовне очищення, докладали зусиль до створення нової державної системи, головною перевагою якої є те, що українці, на відміну від багатьох інших народів, перебуваючи впродовж століть у неволі інших народів, змогли вижити, зберегти національний характер, свою культуру і мову, як етнічні основи людства. Все збережене національне багатство народ передавав своїм провідникам, яких поверхово знав і яких уперше бачив, а їхня кількість зростала мов гриби після дощу.

Після Помаранчевої революції стало зрозумілим, що так звані її провідники з точки зору особистих якостей не відповідають навіть найскромнішим вимогам державних діячів. Тим, хто в майбутньому буде судити про цінності Помаранчевої революції за особистими якостями її “вождів”, доведеться горіти від сорому, а тому майбутні покоління українців винесуть їм нищівний вирок. Тих, хто зрадив помаранчеві ідеї і народні очікування свободи, оточували не завжди далекоглядні і чесні люди. Як дань рабського минулого більшість із новоявлених державників більше любили оточення підлесників, ніж чесних і стійких працьовитих людей. Це наносило велику шкоду у важкі часи, коли психологія народу змінювалась досить швидко і він зневажливо дивився на дії своїх обранців. Йшов час, обирали інших, але й вони були такими самими недалекоглядними у перспективах нації, а тому народ так і залишався обманутим. Стало очевидним, що кращих політиків і державних управлінців у нас немає, вони всі виховані в колишній тоталітарній системі.

Повсюдно проявлялись факти, коли провідники революційних подій продовжували ігнорувати інтереси нації, а тому через їхні деструктивні дії

ентузіазм народу похитнувся, люди не розуміли, що його не вдасться за бажанням викликати знову. Нові політики забули, що захоплення народом перемогою треба було підтримувати з усією силою, яка тільки була у нової влади. Хіба можна було зрушити таку гігантську силу, яка накопичувалася століттями, провести епохальну Помаранчеву революцію, що стала переможною і толерантною без сили ентузіазму, адже це вимагало величезного напруження всіх духовних сил нації. Тільки ентузіазм і захоплення подихом свободи кликали на майдани маси людей, які з кожним днем все більше і рішучіше переходили на бік підтримки національних інтересів свого народу і Вітчизни.

Офіційні керівники уряду продовжували перебувати в безтурботності, вони не опікувалися великими національними і політичними цілями. У них не вистачало основ світогляду розвитку нації в складних сучасних умовах, не було елементарного розуміння законів розвитку людського суспільства в поєднанні з законами природи, що визначає реальний хід всієї державної політики. Водночас ті, хто ці закони розумів, з різних причин стояли з боку активної політики. В перші роки незалежності відбувалася спонтанна, але швидка зміна не тільки перших осіб державного керівництва, але й усієї державної служби.

Державні службовці до періоду незалежності були виховані в старій імперській директивній системі управління, вони були добрі бюрократи, чесні і віддані справі. На відміну від них, нові службовці малодосвідчені, ще й неосвічені та розбещені, які погрузли в корупції, з якою ніхто не може справитися. З часів здобуття незалежності все радикально перемінилося, тепер від чиновників вимагають не знань та вміння, а, скажімо, тільки приналежності до тієї чи іншої партії, грають роль різні зв'язки – ідеологічні, родинні й інші. Люди з самостійною думкою і незалежним характером стали непотрібними, бо вони тільки перешкоджали вирішувати власні справи, здійснювати початкове нагромадження капіталу. Державні політики забувають, що дійсний авторитет держави ґрунтується на загальному

довір'ї до вищих керівників, їхньої адміністрації, а не на розмовах у парламенті, схожих на лайку, із частими бійками між дорослими дядьками і тітками, що постійно транслюється населенню. Не державне управління, а цирк на тлі спантеличеного і збіднілого народу, який так і не второпав, що насправді відбувається.

У суспільстві відсутнє довір'я і воно може з'явитися тільки тоді, коли державне законодавство буде відповідати громадянській справедливості, правдивості і чесності тих, хто взяв зобов'язання під час виборів захищати інтереси народу. На брехні, насильстві і підкупках урядова система трималася, як свідчить українська практика, недовго, як правило рік-півтора. Загальне довір'я громадян може стати результатом твердого впевнення в безкорисливості і чистоті урядових намірів, нарешті, в чесності всіх державних органів управління. Люди бажають, щоб їхній провідник, якому вони вручили владу над собою, був людиною чесною і сміливою, котрий достойно оберігав би чесноти нації і достойно виконував свої обов'язки. Одначе все це було марними надіями, провідники, ставши управлінцями, втратили рішучість і їх охопила боротьба за урядові стільці та більший шмат пирога з національного багатства, яке підпільно ділиться через державний бюджет.

Революційне піднесення українського народу затихло, провідники помаранчевих подій здали одержану владу і хвиля українського відродження відкотилася далеко назад. Основні причини дві: перша – неможливо одержати перемогу силою над стійкими уявленнями та ідеями, прищепленими комуністичною системою і російською імперською владою без наявності нової чіткої привабливої ідеї, як носія цільного національного світогляду; друга – в основу розбудови держави кожна нова влада брала не духовність народу, його культуру, традиції, мову, релігію, ідейне переосмислення нового становища нації, а економічне господарювання з розподілом і перерозподілом матеріальних та фінансових ресурсів серед невеликої частини суспільства.

Навіть великий революційний пафос, за яким не стояла потужна і зрозуміла для народу національна ідея, не зміг побороти, а тим більше знищити міцну стару ідею та позбавити можливості її повернутися на тимчасово втрачені позиції, а іноді навіть заново розповсюджуватися. Крім того, відсутність нової національної ідеї викликає серед народу справедливий протест проти того, що хтось береться за справу національної ваги без її належного знання. Отже, революційні події повинні були супроводжуватися не голими гаслами, невиправданими матеріальними і силовими обіцянками, а найперше боротьбою нової великої національної ідеї проти старої комуністично-імперської. У зв'язку з тим, що нова ідея не була проголошена, вона не протистояла старій, що і призвело до того результату, який одержав народ після помаранчевих подій – втрати більшості завоювань.

Народ побачив, наскільки безідейна і хаотична була політика держави, але урядовці чомусь не задумувалися над тим, що вона неодмінно зумовить негативні наслідки для народу, нації і самої держави. Вони або були занадто дурними, або надмірно зарозумілими, щоб чому-небудь навчитися на власних чи чужих помилках. Після революції для багатьох стало зрозумілим, що ті адміністративні структури, які були покликані впроваджувати нові ідеї і зміцнювати державу, насправді стали основним чинником її послаблення, зокрема адміністрації Президента, Уряду і Парламенту. Добра частка вини ще з часів Помаранчевої революції лежить на Парламенті, коли було прийнято рішення про перегляд Конституції і зміни акцентів повноважень трьох гілок влади.

Нова ідея – це бачення української національної ідеї, її фундаментальні цілі і результати в перспективі, реальність яких досягається відповідними інструментами та організаційними заходами на всіх рівнях управління. Вірне бачення національної ідеї допомагатиме цілеспрямованому руху всієї енергії країни на досягнення визначеної цілі й одержання бажаних результатів. Щоб досягти вірного бачення цілі в усіх діях, починаючи з наукових досліджень і

кінчаючи практикою, обов'язково треба дотримуватися системності, коли ціла проблема розглядається під кутом зору всіх її складових.

Передусім бачення фундаментальних цінностей нації, держави, галузей, зовнішніх стосунків має бути повністю зорієнтоване на перспективу, відмежувавшись від минулого з різних відомих причин. Тому майбутнє ні в якому разі не повинно бути хоч якоюсь мірою копією минулого, оскільки якісного руху вперед не буде. До цього часу в Україні відсутня чітко сформульована нова ідея і ціль, а тому країна рухається старим курсом у фарватері Росії, навіть щодо вступу до європейських структур. Соромно, але факт, коли велику країну, географічно розташовану в центрі Європи, не допускають до європейської спільноти і її структур. Взагалі такі шановані країни, як Франція, Іспанія, Італія, Німеччина, Англія, на державному рівні щось не дуже спілкуються з Україною, чомусь європейські державні достойники стороняться українських. В історичному минулому такого не допускалося.

Про відсутність системного бачення розвитку нації і держави в перспективі свідчить той факт, що влада до цього часу всі свої ресурси спрямовує не на розвиток країни в цілому, а тільки на її частину, а саме економіку та її окремі галузі. Тоді як ніхто не опікується фундаментальними проблемами суспільства: як увести країну в когорту цивілізованих країн; як вона зможе зустріти глобалізаційні процеси; чи сприйме вона закони дикого капіталізму, чи знайде інший шлях входження в ринкові відносини; як держава і її народ зустрінуть кліматичні зміни та нестачу енергоресурсів; як уберегти країну і її народ від небезпеки можливого занепаду в складних умовах і зростання агресивності з усіх сторін; як розв'язати проблему демографії, що досягла загрозливого рівня; як подолати неймовірний розрив між доходами багатих і бідних, інші проблеми.

Зовсім не розв'язується державна регіональна проблема в комплексі, аби всі регіони йшли разом до єдиної цілі в єдиному національному баченні, забезпечуючи при цьому демократію, культурну автономію, економічний і соціальний розвиток регіону, дбаючи про високий рівень якості життя народу. В

так званих регіонах відсутнє комплексне бачення майбутнього країни, навіть кожна область приймає закони, які йдуть у розрізі з політикою держави як цілого. Приймаються закони про введення другої державної мови та федералізацію, іноді лунають погрози відмови сплачувати встановлені податки до центральної казни тощо. Коли ж мова заходить про рівень життя народу, пенсії, зарплати, розвиток тієї чи іншої галузі, то вся відповідальність переноситься на центральну владу.

Реальна українська дійсність дає достовірну підставу стверджувати, що народ не бачить істинної причини того, що нація уже понад шістнадцять років своєї самостійності не може навести порядку в усіх сферах суспільної життєдіяльності. Основну причину всіх своїх бід українське суспільство бачить в економічних злиднях, але зовсім не звертає уваги на істинну причину всіх бід у минулі й теперішні часи – катастрофу в політичних, культурних, моральних та історичних факторах.

Проте не тільки головна біда в тому, що народ не може ні почуттям, ні розумом цього збагнути, а в тому, що значна частина української інтелігенції твердо так думає і веде політичні, наукові й технічні обґрунтування своїм думкам. Вона переконує народ, що треба самостійно досягти висот в економіці, підвищити науково-технічний рівень і оздоровлення нації настане само собою, і тоді можна проситися в європейські та світові структури. Правда, у своєму середовищі інтелігенція з цього питання на практиці розділена на дві частини: одна

з них вважає, що поліпшити економічне становище можна тільки в тісній співпраці з Росією; інша частина, не менш потужна, – що тільки через інтеграцію з європейськими економічними структурами.

Найперше, це інтелігенти лівого тлумачення з комуністичною і соціалістичною ідеологією, які вважають, що економічний фактор у союзі з Росією здатний розв'язати всі проблеми в українському суспільстві. Праві сили також вважають основним економічний фактор, але в союзі з передовими країнами

світу і Європи. Протистояння не дає змоги навіть хоча і невірній, але єдиній ідеології, розв'язати проблему щодо поліпшення справ в Україні. У своїх потаємних роздумах комуністи і соціалісти дуже бажали б повернення до старих часів, створивши колишню імперію, яка, мов крокодил, проковтнула б українську незалежність. Не лише народ, але й насамперед інтелігенція чомусь не допускають, що економічні фактори, звичайно, відіграють важливу роль, але вони стоять на другому місці, а пальма першості належить факторам моралі, культури і політики.

Погляд на реалії українського суспільства підтверджує небачену різновекторність думок усіх без винятку. Це є важливою причиною того, що народ обирає владу, яка ніколи не виконує даних під час виборів обіцянок, обдурює своїх виборців, у засобах масової інформації, особливо на телебаченні, політики всіх рівнів і державні діячі між собою сваряться, а за кулісами, за їхніми ж визнаннями, вони вітаються, кумуються, разом відпочивають, домовляються про особисті інтереси, тобто живуть у своє задоволення. Важливо ще й відмітити те, що “вожді” демократів повністю відмежувалися від інтелігенції, особливо митців і вчених, залишались глухими до їхньої думки, а останні відповідали їм тим самим.

Дивлячись на подвійність дій і безладдя в управлінні, міжнародних відносинах, культурі, кризових явищах в економіці й політиці, доведення народу до краю бідності, а держави – до втрати незалежності, одержаної дорогою ціною, народ жорстоко критикує владу усіх рівнів, кожного політика і державного діяча, влаштовує акції непокори, з яких найбільш значущими стали “Україна без Кучми” і Помаранчева революція. Водночас, відчуваючи зневагу народу, політики і державні діячі в пориві гніву звинувачують народ, мов яку владу обрали, таку й маєте. Іноді навіть у засобах масової інформації обранці народу висувають звинувачення на адресу своїх виборців, правда, не так відкрито, а дуже обережно. Якщо зрозуміти їхню пташину мову, то вони говорять народу: “А навіщо ви нас таких обирали?”.

Широкомасштабні обопільні звинувачення не припиняються, але ніхто, за винятком деяких журналістів, не зізнається про суцільні факти, коли обранці підкуповували виборців, влада жорстко підказувала, як і за кого голосувати, а народ, гуртом і наодинці, добровільно йшов на приманку. Адже переважно ніхто в кабінку не заходив під час голосування, продаючи свій голос за кілограм гречки, ковбаси, новорічних харчових продуктів, дві десятки гривень. Звичайно, далеко не всі продають свій голос так дешево, але, підтримуючи комуністів і соціалістів, обирають політиків, які не лише їх зраджують, але ще й тягнуть країну назад до старих часів, до рабської залежності. На прикладі української дійсності можна сказати, що влада – дзеркало суспільства, всі пороки влади віддзеркалюють пороки народу, який її обирав. Кожен українець потребує допомоги, яка може надійти тільки від громади, згуртованого народу, як цільного організму.

Заради справедливості треба сказати, що не вина ні простого народу, ні його інтелігенції, а їхня біда у таких визначеннях проблем. Все знаходиться значно глибше, ніж здається на поверхні політичної боротьби за владу. Кожна людина, а це простий народ та інтелігенція, постійно внутрішньо бореться сама з собою, бо достойність, як закон, вимагає підпорядковувати чуттєве моральному, однак людині це майже не під силу. Це і є важливим та суттєвим протиріччям між потребою природи і вимогами закону моралі, що в кінцевому підсумку породжує різноманітні відхилення.

Після того, як Україна здобула незалежність і відчула ставлення до себе Росії, яка збагнула, що необачно відпустила свого васала, стало нарешті зрозумілим, що доля української нації вирішується винятково в Україні, в союзі з Європою, а не в Росії і в союзі з нею. Мають бути розмежовані не тільки політичні й економічні проблеми, але й культурні та мистецькі. Саме в цих сферах, а саме в культурі та мистецтві української нації, відчувається застій, занепад і втрата національної особливості, внаслідок чого нація стає неповноцінною. Більше того, віддалятися від Росії треба ще й тому, що вона, як уламок колишньої

величезної імперії, руйнується сама і врятувати її не зможе ніхто. Україна, як велика самодостатня європейська держава, не повинна прив'язуватися до російського державного трупа, аби не потрапити разом з нею в прірву конфліктів з мусульманським народом.

Проте теперішній глава держави дотримується якихось параметрів демократії і вважає, що вони більш священні, ніж вищі інтереси нації. Такий шлях веде до тиранії, адже народ не захоче миритися з подібним становищем і буде обурюватися та бунтувати, а відтак необачливим урядовцям його доводиться угамовувати. Ось чому істинні українці в таких умовах почувають себе не краще, ніж у 60-ті роки ХХ століття в радянській імперії.

Але що могли здійснити істинні українці, коли українські яничари, населення російського походження та влада країни в цілому показували всіма своїми діями високу довіру і вдячність російській державі та її уряду? Хіба могли щось висловити проти росіян чи вчинити якийсь опір? Ні, не могли, бо їх очікувало приниження, осуд, як зрадників проти своїх друзів і братів слов'ян, і така участь супроводжувала українців в усі роки незалежності. Дожилися українці, коли на шістнадцятому році незалежності урядовцям, які посміли у своїй країні розмовляти українською мовою з російськими гостями, то влада жорстоко вказала своїм підлеглим на недопустимість такої вільності, нечувані жертви заради свого народу продовжувались. Треба суттєво врахувати, що яничарам і етнічним росіянам допомагають представники єврейської нації, які постійно оточують перших осіб у державі, аби вони не посміли щось національне запровадити.

Передові нації у своїй боротьбі за права довели істину, що держава зобов'язана підтримати саме тих, хто вимушений вести боротьбу за святе право розмовляти і писати своєю мовою, тих, хто продовжує терпіти гоніння і переслідування за просту відданість своїй Вітчизні, хто бачить свій край вільним і багатим, роблячи для цього все можливе. Однак справа в тому, що філософія сучасної держави сформована таким чином, коли до подібних високих істин

вона ніколи не спроможна повернутися обличчям. У цьому контексті ще ніхто не задумався над моральними правилами і дією науки, покладених недостойною прислужливістю вчених під ноги тимчасовим державним політикам нашою меркантильною епохою.

Відомо, що марксистська теорія доводить першість в усьому економіки, а уже після цього політика, культура, мова і так далі. Проти марксистського вчення ще побоюються виступати, а тому вдаються до різних хитрощів, щоб обійти його. Досить вірно, але туманно кожному пояснюється, що, мовляв, коли боротимешся за хліб, то не матимеш ні його, ні свободи, коли боротимешся за хліб і свободу, то матимеш тільки хліб, а коли боротимешся за свободу, то матимеш і хліб, і свободу. Проте чимала частина представників сучасної теорії і практики підтримує думку, що сильна, багата і вільна держава зобов'язана винятково розвитку економіки, промисловості, будівництва, сільського господарства і торгівлі. За твердженням деяких творців подібне становище не суперечить природним і здоровим вимогам, а тому його треба відстоювати в майбутньому. Звідси виходить, що управляти державою необхідно відповідно до потреб і господарських устремлінь бізнесу, підприємців, власників основних секторів економіки. Спираючись на таку філософію занадто потужно, держава, судова влада і сам бізнес відстоюють приватну власність. Скрізь інтерес бізнесу багатих, які привласнили національне багатство. А де народ, який його створив, його культура та вищі інтереси нації? Його ніхто не помічає, мовби він не існує.

Очікувати народу, поки з'являться меценати для фінансування культури, розвитку мови, а ще й досягнення кінцевої мети на шляху до національної ідеї, не виправдано і не реально. Давно минули часи Терещенків, Ханенків та інших видатних українських добродійників, в сучасних умовах глобалізаційних економічних процесів меценатства немає. Адже ніхто не може запевнити, що бізнесмен із Індії, Росії чи Ізраїлю буде розв'язувати проблему української нації

у розвитку її мови, культури, традицій, бо інший варіант був би смішним. Хибність подібної філософії на рівні суспільства і держави постійно дає негативні результати. Ось чому всі розвинуті країни, пройшовши горнила періоду дикого капіталізму, повертаються до задоволення потреб народу, в них уже немає величезного діапазону між бідними і багатими, а є середній клас, є заможний народ.

Держава не може існувати як вільне об'єднання економічних суб'єктів, які вирішують суто власні інтереси, що стосуються їхніх господарських і сімейних проблем. Це невеличка частина людей суспільства, яка сконцентрувала у своїх руках більшу частину економіки країни або контроль над нею. Однак на території держави проживає основна маса народу, об'єднаних фізичними і духовними інтересами продовжувати свій рід, свою націю, розвивати культуру, дотримуватися традицій і їх зміцнювати, досягти свободи, яка притаманна людині. Ці завдання можуть вирішувати для всього населення не меценати-бізнесмени, а держава, що є її основною ціллю і смыслом існування як надбудови суспільства. Дійсно вся економіка і її галузі є в сучасних умовах тільки одним із багатьох засобів, необхідних для досягнення цілей усієї нації. В Україні є шанс, використовуючи досвід розвинутих країн, уникнути періоду дикого капіталізму, а дбати про народ і його запити.

Як в усьому тваринному світі, особливо це можемо простежити на прикладі мурашок, основною причиною утворення людських спільностей, які згодом переростали в держави, було збереження життя та продовження роду. Тому держава зовсім не є об'єднанням окремих підприємливих, занадто пронириливих особин для ведення власної справи, а є всенародним організмом для налагодження його життєдіяльності. Для підприємців, зайнятих своїми господарськими справами, свобода нації, її культура і традиції не лише далекі, але й чужі. Аби переконатися у цьому, треба подивитися, у що перетворили гордість українського народу – м. Київ. Тому слід відмовитися від будівництва держави винятково на господарській діяльності приватних власників, бо це

шлях поразки для всієї нації. У будівництві держави на першому місці має стати духовність нації в усьому її розмаїтті. У минулому греки взагалі не могли терпіти матеріального без супроводу духовного, а тому, як відмітив у свій час Шиллер, для грека “Природа и нравственность, материя и дух, земля и небо с дивной красотой сливаются в его поэзии”⁷⁹.

Люди, які володіють духовними, а не матеріальними якостями більше схильні до самопожертви заради національних інтересів, держави, вони здатні пожертвувати особистим заради загального блага. Бізнесмен, який володіє багатством країни, на таке не здатен. Людина добровільно може віддати своє життя за ідеали своєї нації, держави, навіть власні, але ніколи добровільно не вмирає за свій бізнес, господарство чи якусь справу. Отже, найважливішою умовою створення і збереження держави є передусім всеохоплююче високе почуття спільності у кожного індивідуума і всього суспільства та їхня постійна готовність всіма засобами боротися за збереження цієї спільності. Тільки в таких націях процвітає героїзм, високий моральний дух і свобода. Прикладів мужності і рішучості до боротьби, готовності навіть віддати життя за збереження цілісності нації в українській історії не позичати в інших народів.

Як мати оберігає свою дитину, як тигриця захищає своїх тигрят, так кожен повинен оберігати цінності своєї нації, її цілісність, державу і кожного громадянина, беручи приклади з нашого героїчного минулого. Не треба забувати, що початковий етап побудови Давньоруської держави, яка перетворилась у Київську Русь, як державне утворення розпочиналось героїчними зусиллями і добродійністю збирання союзів племен з часів князя Ігоря Старого. Спільність племен зростала, величезними зусиллями нову країну оберігали київські князі і їхні дружини, боронили українську спільність запорозькі козаки, хоча з великими протиріччями, але завзято відстоювали Русь гетьмани, аж поки не потрапили до ярма Російської імперії. Захищали

---

⁷⁹ Шиллер Ф. Собр. соч. в семи томах. – М.: Худ. лит. 1957. – Т. 6. – С. 119.

українську єдність герої періоду громадянської війни і воїни Української повстанської армії, у важких умовах Російської імперії духовні і культурні цінності захищали герої 60-х років ХХ століття.

Тепер настала не менш героїчна епоха, коли кожен наш крок на шляху до свободи повинен бути продиктованим винятково усвідомленням необхідності великої цілі у досягненні національної ідеї. Це найважча робота і в цьому слід віддавати собі повний звіт, зрозуміти не тільки складність, але й незворотність шляху, а тому спокійно та виважено йти назустріч неминучому. Після помаранчевих подій та останніх виборів до Парламенту відбулося банкрутство багатьох нових партій, а тому стало зрозумілим, що вони зовсім не спроможні слугувати справі відродження української нації, рівно як не змогли захистити і власний імідж. Їхні програми і розповсюджені тексти закликів показували, що члени партій і їхнє керівництво лише шукають шляхи до своїх мрій, які також розмиті, за винятком меркантильних інтересів. Звичайно, у багатьох на поверхні проглядалась добра воля, навіть віра у власну справу партії, які викладались у масово розповсюджуваних листочках у великих містах. Їхні тексти, як і тексти програм, не узгоджувались з фундаментальними виступами та практичними діями партійних лідерів. Майже всі партії, за винятком комуністів, – це ще сирий матеріал, який потребує належної обробки. Вони потребують нового змісту в душі цінностей національної ідеї і визначення практичних цілей.

Щоб не впасти в ілюзію, необхідно визнати, що в новітній історії героїка захисту спільності зазнала переоцінки в гірший бік. Приклади ставлення держави та її керівників до воїнів Української повстанської армії, ліквідаторів Чорнобильської катастрофи 1986 року та до активних учасників Помаранчевої революції 2004 року призвели до того, що, мабуть, наразі уже важко підняти народ не тільки на боротьбу проти якогось ворога, але й закликати на майдани для проголошення навіть добрих програм. Партії мають задуматися над чинниками, здатними підняти людей на боротьбу за волю, а за неї ще доведеться сильно боротися, викликати в них добровільно йти на жертви заради загальної

справи. Можливо, за велику платню дехто і тепер поїхав би спостерігати за виборами в саму гущу недоброзичливих організаторів виборів, але в революційні помаранчеві дні їхали добровільно, без зиску, що засвідчує історія.

Українська історія стверджує, що впродовж століть еліта нації боролася не за виробництво, не за зміцнення господарства, не за хліб, а за свободу, національну культуру і мову, територіальну цілісність, що в кінцевому підсумку у віковичній боротьбі вдалося зберегти націю та державу. Водночас зміцнення духовних і національних цінностей захищало матеріальні інтереси народу, сприяло розвитку господарства, а тому українці ніколи не голодували, за винятком штучних голодоморів, створених комуністами у ХХ столітті. Господарства ефективно розвиваються під захистом людей високих духовних і моральних якостей та створеної відповідної національної системи. Особливість цієї системи в тому, що господарювання не ставилося як першочергове завдання держави, а все інше, як-то культура, мова, традиції, вищі інтереси нації і її духовність – на потім, що бачимо нині. Матеріальні інтереси тепер ставляться на перший план, на них націлена вся політика держави, фінансові і матеріальні ресурси нації, наука й освіта, а як наслідок, нація підрубує коріння спільності, її виживання, буття.

Доки видатні українці вели боротьбу за ідеали в 60-х роках, до тих пір вони були стійкими, їхню волю не ламали каземати і заслання. А коли вони повернулись до управління державою і зайнялися господарюванням, то їхня воля не проявила твердості у розбудові держави, вони терпіли поразку у незалежній країні, за яку особисто десятиріччями сиділи в тюрмах. За шістнадцять років української незалежності стало зрозумілим, що як тільки економіка стала єдиним змістом діяльності держави, то нищилась уся духовна і соціальна сфера в країні, держава залишається кволою, а галузі економіки, великі, середні і малі господарства занепадають, як це ми бачимо на прикладі сільського господарства. А відтак зазнає втрат увесь народ: зменшується чисельність населення внаслідок величезної смертності та втечі за кордон;

процвітає наркоманія, алкоголізм і проституція; розпадаються сім'ї, а вулиці переповнені безпритульними дітьми; лікарі не лікують, вчителі не навчають, а державні управлінці не управляють.

У країнах, де відбувався бурний ріст народонаселення, держава вживала заходів до збільшення продовольства, доступного всім верствам населення, хоча це не вдається більшості країн. В Україні інша ситуація, зменшується населення внаслідок зниження народжуваності і зростання смертності. Однак і цю проблему треба також розв'язувати завдяки продовольству та житлово-комунальному господарству, в комплексі з духовними запитами. Однак подібним ні партії, ні держава не займаються, вони не ставлять цю проблему в центр своїх політичних і економічних завдань. Слід зауважити, що зниження народжуваності відбувається в усіх розвинутих країнах, але погляньмо, що й там про духовність не думають.

Політичні діячі вважають, що питання зростання народжуваності само собою вирішиться шляхом підприємницької діяльності чи іншим дешевим методом. Політики вважають, що нехай люди займаються проблемами демографії, а ми будемо вирішувати їхню долю, займаючись власним збагаченням, але так не буває. Природничі процеси, особливо у тваринному світі, підтверджують, що зростання чи зменшення популяції, скажімо медоносних бджіл чи мурашок, залежить винятково від наявності кормів. Однак, як показує досвід багатьох країн, зокрема Китаю, Індії, мусульманських країн, справа не лише в матеріальному забезпеченні, адже там залишається суцільна бідність більшості населення. Велика роль у цих країнах належить духовності і традиціям.

З усього видно, що українські провідники віддають свій народ на милість природи, її жорстоким законам. Адже відомо, що сама природа дуже часто через погані кліматичні умови і недороди вдається до обмеження росту населення в окремих країнах. Природа здійснює це з великою безпощадністю, в яку закладена мудрість, бо вона обмежує не стільки здатність до народження, як переважно створює труднощі у виживанні народжених. А отже, найменш

захищені не витримують і гинуть, а залишаються тільки ті, що пройшли через безліч випробувань і вижили, які уже і мають право виводити потомство, котре в подальшому знову ж піддається важким і складним випробуванням. У такому становищі опинилась Україна, а це лежить вантажем на совісті сучасних українських провідників.

Чомусь наші новоявлені керманічі не враховують, що в період входження української нації в невідомі їй сфери розвитку цивілізації, а саме незалежності і ринкових відносин, ці випробування посилюються. Однак не всі індивіди витримують психологічні і фізіологічні випробування, що спричинили початок процесу зменшення населення внаслідок смертності і втечі з країни через несприятливі умови проживання. Звичайно, це важкі втрати, проте зменшення числа, як правило, веде до зміцнення окремих індивідів, а в цілому до зміцнення всієї нації.

Єдине, що треба зробити, так це не забороняти вимогам природної народжуваності, а навпаки, все робити для її стимулювання. Природа надає повну свободу народжуваності, але вона ж і контролює складнощами число тих, хто повинен залишитись, а хто ні. Природний відбір – це основний закон розвитку здорової нації, що бачимо на прикладі країн Азії, Середнього і Близького Сходу. Аби протистояти належним чином таким закономірностям, необхідно віддати левову частину ресурсів нації на зміцнення та удосконалення медицини. А щоб медицина розвивалась потрібним чином, слід законодавчо заборонити і піддати осуду поїздки на лікування, навіть незначні, за кордон державних посадовців високого рангу. Йти наперекір законам природи можна лише деякий час, а пізніше природа накаже за неслухняність тим, що більш сильні народи посядуть місце слабкіших, тобто недалекоглядна гуманність людей буде наказана гуманністю природи. Коли місце європейських народів посядуть мусульманські народи та народи жовтої раси, то це і буде доказом правильності закону природного відбору, про який думав великий англійський дослідник.

Глибинне падіння українського народу з висоти того становища, яке він займав у часи Ярослава Мудрого і Богдана Хмельницького, вплинуло не тільки на фізичний стан, а в основному на моральний, що дуже важко піддається лікуванню. Україну знав світ, це була розвинута і шанована в Європі держава, багато правлячих сімей європейських країн родичалися з київською елітою, українських князів шанував Константинополь, українська держава була однією з сильніших країн у військовому відношенні, це була одна із багатих і сильних європейських країн. Тепер, коли український народ побував у віковому рабстві, коли в нього відібрали всі багатства, то і країну не хочуть прийняти до європейської співдружності, треба навіть доводити, що Україна – споконвічна європейська держава.

Парадокс, який рідко зустрічається у світовій практиці, в українському суспільстві існує і йому не видно кінця: чимало людей не люблять своєї мови, не турбуються про свою країну; їм не подобаються відносини між українцями; зневажливо ставляться до національної культури і звичаїв; не впевнені у майбутньому ні нації, ні своєї держави. Подібне системне захворювання може призвести до величезної біди. Тому всі українці зобов'язані зосередитися не стільки на історії чи економіці країни, скільки на внутрішньому духовному становищі, здійснити над собою чесний і свідомий самосуд, розповсюдивши його на всі сфери життєдіяльності з метою очищення від існуючого духовного варварства: на мораль, культуру, відносини між людьми, шанування своєї нації і держави, збереження природи, на запобігання розпаду тіла нації. Подібна загроза реальна, а тому основне завдання – повернути і зміцнити цінності солідарності, зближення, поріднення, братства і взаємодопомоги. Українська нація такі випробування проходила в минулому, вона проходить їх і тепер, у ній формуються загартовані сили, які невдовзі здатні до великих звершень на шляху до свободи.

Для думаючих людей гіркота становища посилюється ще й тим, що падіння української держави і її народу відбулося з досить пристойної висоти, чим і

посилюється хвороба. Велике теперішнє приниження та жалюгідне становище країни, як прохача, в часи здобуття незалежності зумовлюють народ не вірити в неї, постійно чути шкодування за тим рабським становищем у колишній Російській імперії. Це уже катастрофа, симптоми якої було закладено в далекому минулому, коли виховували сучасних керманічів країни в рабських умовах. У незалежність країни вони не вірили ні тоді, ні тепер, коли ведуть народ назад у рабство, коли безсоромно віддають владу, яку їм вручив народ. Народ зобов'язаний зрозуміти причини, щоб легше було лікувати політичну хворобу, яку йому спричинили. Влада довела суспільство і кожного громадянина до зтяжної хвороби. Лікування уже вимагає не парламентських розмов і бійок та вмовлянь одних одними, а потрясіння, і чим воно буде різкішим, тим буде більшою надія на видужування.

Але не в цьому його головне дійство, а ще й в тому, що примусить націю задуматися над своєю долею, а найважливіше – довідатися, чи зможе вона досягти бажаної свободи. Тут ще багато запитань, наприклад, чому так легко, з дозволу сказати, демократи зреклися влади, одержаної від народу в результаті Помаранчевої революції? Справа в тому, що свободу треба одержати в боротьбі, а вона українцям була мовби дарована московськими боярами і їхніми прислужниками в Україні, які між собою не помирилися в 1991 році у боротьбі за владу.

Тепер наступники тих самих бояр і їхні лакеї в Україні, яких ще ой як багато, схаменулися і намагаються забрати свободу в українців назад, а їхні помаранчеві провідники, виховані на боярській ідеології старшого брата, поступово і напрочуд спокійно віддають її назад. Ось чому українцям ще доведеться дуже сильно і настирно відстоювати свою свободу, але для цього потрібні нові провідники, які не знають боярської неволі. Події останніх часів засвідчують, що подальше відродження нації, національне піднесення не можуть ні продовжуватися, ні розпочинатися сучасними політичними партіями, які ще повністю перебувають у полоні комуністичної російської ідеології і навіть

прямо стають на шлях зрадницького режиму в незалежній державі. Українська національна ідея, новий світогляд народу всім теперішнім партіям чужі і незрозумілі.

*“Дерево свободы должно время от времени
орошаться кровью патриотов и тиранов.
Это его естественное удобрение.”*

Т. Джефферсон

5.7. Нація, націонал-демократичні партії та їхні завдання

Мільйони українців все більше і більше прагнуть до ідеалу української державності, в основу якої було б покладено національні цінності: збереження культури, мови, повернення своє історії, традицій, минулої слави, збереження соборної держави. Це мрія, за яку століттями боролися, оспівували в піснях і думках, яка була в реальній уяві мислителів, митців і національних державних та військових діячів. Проте за шістнадцять років ще не знайшлася націонал-демократична сила, яка б очолила рух до кінцевої мети української нації. Справа ставиться таким чином: новітні політики, провідники численних партій і державні діячі взяли за правило постійно твердити, що, мовляв, “народ обирає владу”, “народ вирішує напрями зовнішньої політики”, “народ бореться з корупцією” і багато іншого. Водночас кожен із цих політиків намагається самостійно нав’язати волю народу, примусити розв’язувати ту чи іншу проблему так, як він її уявляє.

Треба чітко усвідомити, що узагальнююче поняття “народ” має дуже багато значень, але організуватись і самостійно вирішити те чи інше питання, яке йому нав’язують політикани, він може тільки тоді, коли з’являється національний лідер. Лідером може бути видатна особистість, визнана народом, або партія, якій

довіряє народ. В Україні таким колегіальним лідером може стати націонал-демократична партія і в ній буде визнаний єдиний лідер як особистість. Намагання узаконити три гілки влади, а в них три особистих лідери в Україні ніколи не приживеться, адже кожен істинний українець, як показує історія, буде тягнути ковдру на себе, створюючи постійну напругу в суспільстві.

За всі роки незалежності в гушавині українського суспільства постійно відчувається глибоке незадоволення тими діями, які провадить колишня партійна номенклатура та їхні послідовники, перебуваючи на вершині сучасної влади. Натомість є чимало свідчень того, що мільйонні маси виношують якусь зовсім нову національну ідею, яка здатна радикально змінити нинішню ситуацію в країні. Незадоволення окремих груп населення має різноманітне вираження від безнадії на краще майбутнє, повної байдужості, озлоблення, обурення і відчаю до шаленого гніву, який виразився в акціях “Україна без Кучми” та організованого толерантного протесту під час Помаранчевої революції. Про причини подібного незадоволення населення свідчить чимало фактів обдурення переважної більшості населення в процесі розподілу державної власності спочатку в промисловості, а далі повторення подібного і в аграрній сфері та торгівлі, незадоволення постійними і непрозорими виборами до владних структур під пильним наглядом влади, внаслідок чого виборці не знають, за кого голосувати. Однак це не основні глибинні причини незадоволення, оскільки вони знаходяться в площині духовності та досягнення історичної справедливості.

Основне завдання провідників нації, їхніх партій полягає в тому, щоб вивчити реальні течії думок і споконвічні мрії під кутом зору практичних та духовних запитів народу для залучення під свої знамена всіх патріотів, принижених і незадоволених не тільки діями теперішньої влади, але і потребою звільнення своєї духовності від рабського минулого. Народ піде під національні знамена, а він

довів

у помаранчеві дні свою згуртованість, тільки тоді, коли переконається у тому, що його провідники не верхогляди і кар'єристи, не торговці за посади, а відкриті захисники віковичних помислів народу про національну ідею здобуття волі, розбудову соборної української держави, про багате і радісне життя.

Прошло уже понад півтора десятиріччя, але нічого не вдається, навіть у нинішній парламентській корупції і продажності політиків треба продовжувати боротьбу, започатковану під час Помаранчевої революції. В разі визначення кінцевої мети, залучивши до загальнонаціональної боротьби найширші верстви населення, перемога у реалізації національної ідеї, про яку мріяли попередні покоління, буде забезпечена. Широкомасштабну боротьбу зобов'язаний продовжувати сам народ, під проводом молодих своїх провідників з національними ідеями. Наші політики, особливо ті, котрі очолюють партії, всю свою діяльність підпорядковують власним бажанням як у державному будівництві, так і у приватній справі. Партій у країні більше сотні і для кожної з них – своя ціль. Потрібно ж ставити єдину ціль, яка відповідає сподіванням народу, побудована на виваженій національній ідеї. Подібну проблему розв'яже тільки єдина партія, яка спроможна ставити єдину ціль і сформувані єдність дій в ім'я спільних інтересів народу.

Після 1991 року в українському суспільстві, яке лишень вийшло з імперської залежності, спостерігалася досить строката картина: в цілому народ розірваний на дві частини – одна частина жалкує за колишнім Союзом, інша, навпаки, намагається втекти від нього і повернутися до Європи. Інтелігенція також розділилась на три частини – перша, досить численна, прагнула залишитися в лоні Росії, як наступниці колишнього Союзу, друга, незначна, але високоінтелектуальна, прагнула до європейського співробітництва, третя, найбільш численна, тримала нейтралітет і наслідувала споконвічний менталітет – “моя хата з краю”. В цілому інтелігенція намагалася захистити свої ідеї і цілі духовними методами, без демонстрацій та відкритого опору, але це було безсильним перед натиском сил, які не бажали відпустити український народ з

імперської багатовікової залежності. Як правило, це була колишня комуністична номенклатура, котра постійно веде подвійну гру, обманюючи весь народ і його інтелігенцію, але підтримує вимоги тієї частини народу, яка докладала всіх зусиль, щоб залишитися у сфері російського впливу.

Прошарок народу, який дивиться в бік Росії, складається з російськомовного населення, які лише проживають в Україні, а тілом і душею, мовою й культурою, своїми помислами насправді є росіянами і ніякої української держави вони як не визнавали, так і не визнають. До них приєднується значна частина українців, на яких російська культура, мова та комуністична ідеологія вплинули так сильно, що вони думають про Україну подібно до росіян і перетворились на яничарів. Окреслена частина населення, будучи громадянами своєї держави, людських традицій, за якими вважається недозволеним протиставлятися своїми мораллю і звичаями, йде всупереч тому колу, в якому проживає. Саме цей прошарок народу не має віри в українське майбутнє, пропагує зневіру в сили українського народу і радий кожному випадку бачити приниження українців перед іншими народами. Ця частина українського населення не хоче бути національною, вона свідомо, відкрито чи приховано, відкидає будь-який захист національних інтересів і з великим задоволенням готова підставити шию під будь-яке іноземне ярмо. Цей прошарок населення чималий, його очолюють партії комуністів і соціалістів, а також ті, хто сповідує російський вектор українського руху, а тому без цієї частини українського населення національне відродження в ближчій перспективі нереальне і неможливе.

Українською владою усі шістнадцять років незалежності народ постійно незадоволений через те, що вона: по-перше, не знає, що і як робити з одержаними повноваженнями; по-друге, не може відірватися від російської орбіти, постійно звіряє свої дії з кремлівськими господарями, як було століттями. Звичайно, під тиском народних мас, світових і європейських співтовариств постійно змінювалась виконавча і законодавча влада, і хоча її

внутрішня сутність залишалась незмінною, Україна опинилась на роздоріжжі. Основною причиною подібної ситуації була не влада, як така, а винятково відсутність у конкретних вищих державних діячів волі та знань вести народ до його споконвічної мрії, що і стало причиною всіх бід у країні.

Подібне ми спостерігали, коли народ своїми виступами, революційними акціями демонстрував наявність у нього високого інстинкту національного самозбереження, але через те, що його провідники не мали сили волі, всі завойовані позиції народ втрачав. Українські провідники, яким народ віддав владу, завойовану під час помаранчевих подій, перегризли і безсоромно подарували владу силам, проти яких народ боровся.

Особлива деструктивна роль у втраті народних завоювань належить лівим силам, які виявилися безпринципними не лише до своїх виборців і обіцянок, але і до власних теоретичних основ. Заради дотримання антинаціональної політики вони об'єдналися з багатіями та ще й із сумнівними, їхні лідери зрадили народ і своїх однодумців з коаліційних сил задля одержання владних посад. Вони голосують за прийняття законів, спрямованих на підвищення комунальних платежів і зростання бідності народу та підвищення доходів багатіїв. Більшість народу соціально незахищена, в країні суцільний розбій і крадіжки, шматування земель та їхній розпродаж, а комуністи і соціалісти об'єднуються з тими, хто до такого стану довів країну. На озброєнні лівих партій тільки брехня, зрада і фальсифікація, адже вони відкрито говорять, що будуть проти своїх коаліціантів. Не кращими, а може, ще гіршими виявилися так звані демократичні провідники і їхні партії, їхня зрада, безхарактерність та відсутність волі викликають серед народу огиду.

Виходячи з висловленого і реальних подій на повістці дня постає завдання відродження та зміцнення політичної могутності українського народу завдяки оздоровленню національного інстинкту самозбереження. Мова йде не про військову чи іншу силу, адже країна відмовилася від потужної ядерної зброї і має неефективну та слабо організовану армію, а винятково про потенційну силу

нації, закладену в її моральну силу опору, підкріплену нездоланною волею. Адже основним критерієм сили нації в сучасних умовах є не ядерна зброя, а сила волі до національного відродження і самозбереження, дух до героїчної боротьби, як це демонстрували герої Крут, воїни УПА, борці проти сталінської ідеології, інтелігенція 60-х років ХХ століття.

Щоб досягти відродження української нації на основі посилення інстинкту самозбереження, необхідно завоювати довіру не тільки істинних українців, які і без того віддають все задля національного відродження, а найперше, щоб національною ідеєю пройнялася та частина українського населення, яка продовжує залишатися антинаціональною і наперед критично налаштованою проти всього українського. Якщо істинним українцям треба забезпечити нормальне матеріальне життя, щоб вони через це не виїздили на заробітки, то іншій частині населення, крім матеріального забезпечення, ще потребується духовне перевиховання у прихильності до країни, в якій проживає кожна особа.

У цьому контексті партії, які поставили завдання відродження і зміцнення реального суверенітету української держави, на перший план зобов'язані ставити завдання завоювання довіри цих верств населення. З цією метою треба здійснювати досить виважену потужну внутрішню і зовнішню національну політику, яка б передбачала застосування доброзичливих, але не двозначних заходів, щоб у них повірили більш широкі маси народу. Хто не повірить в Україну, той може її і залишити, але в цьому разі всі сторони будуть задоволені.

Звичайно, що пропаганда проведення таких заходів має бути зосереджена не на політичних діячів різних рівнів, що уже пройшли вишкіл у партіях типу комуністів та соціалістів, які ніколи не стануть на національний шлях, а на широкі верстви населення, котрі вийшли з комуністичного впливу, однак ще не обрали свого кінцевого рішення. При цьому треба враховувати, що політики, які уже сформували свої українські антинаціональні погляди, готові пускати в дію найбільш витончені, жорстокі і безпощадні засоби боротьби. Згадаймо, як під

час Помаранчевої революції вони скаженіли і погрожували розколом країни, відокремленням окремих областей та переходом їх під владу сусідньої держави, відмовою сплачувати податки до державного бюджету, провадили багато інших антиукраїнських дій. Провідники відомих лівих політичних партій будуть продовжувати боротьбу проти національного відродження через інстинкт власного самозбереження, а тому одне із важливих завдань – розв’язати проблему саме з такими діячами і їхніми партіями, як основними фігурантами українського національного занепаду в минулому і сучасному періодах. Прийде час і вони будуть відповідати перед судом історії, але тепер треба вжити прагматичних невідкладних дій, аби не потрапити в пастку, яка ними постійно готується.

Цілком зрозуміло, що представники таких сил не будуть зупинятися і в майбутньому, вони шкодитимуть українському відродженню, використовуючи для цього допомогу деяких сусідніх держав, а особливо Парламент, який спроможний зірвати як внутрішню, так і зовнішню політику, спрямовану на розбудову національної держави. Подібні політичні сили спираються на багатомільйонне українське населення російського походження та українських яничар. Практика після 1991 року показала, що європейські країни, європейські та міжнародні політичні й економічні організації скептично ставляться до української держави, не бажають укласти угоди внаслідок того, що значна частина активних верств населення не підтримує рішучу національну зовнішню політику. Це кожен українець відчув під час проведення зовнішньої політики стосовно до НАТО, Європейського союзу, СОТ та інших, а також прохолодного ставлення майже всіх великих країн Європи з розвинутою демократією.

Чи не соромно українським партійним функціонерам, що до України так і не приїздять перші особи, навіть міністри, таких країн, як Англія, Франція, Іспанія, Італія, Греція, Австрія і багатьох інших. Здається, що подібне ставлення європейських країн до України чи не турбує владу, чи вона не здатна зрозуміти ситуації, чи вона все бачить і все знає, але нічого не може вдіяти. Навіть глава

держави, який прийшов до влади за допомогою демократичних національних сил, здає завоювання народу, його уже не так тепло приймають в інших країнах, як це було після помаранчевих подій. Це національна проблема, сором і ганьба на весь світ, народи якого сміються з українців, знизуючи при цьому плечима.

Реалії минулого і сучасності стверджують, що українська незалежність не може бути досягнута, спираючись на приклад невеличкого загону відчайдушних студентів проти регулярних військ Муравйова на початку ХХ століття та найнятих за гроші пенсіонерів і студентів для проведення акцій “протестів” проти деструктивних дій політиків на початку ХХІ століття. Незалежність країни буде досягнута тільки за умови, коли за неї буде боротися весь прогресивний народ або хоча б переважна його більшість. Для цього найперше необхідно об’єднати волю і силу духу всього народного організму. Адже якщо народ через політичні переконання не хоче ніякого національного відродження, то нічого з цим не вдієш, бо це право людини.

Треба раз і назавжди усвідомити, що скільки б ми не вели пропагандистської риторики, то нічого не досягнемо, окрім неприязні, у переконанні комуністів і соціалістів відмовитися від своєї згубної ідеології. Проти цих партій треба використовувати не агітацію, а різноманітну боротьбу, аж до заборони. У політичній боротьбі, до якої залучають народ, існують й інші дуже поширені у світі риси, які проявляються. Народ повинен відмежуватися від партій і їхньої боротьби та не піддаватися хитрощам з боку партійних висуванців, які, щоб пройти до влади, вдаються до ганебного підкупу виборців за мізерію срібняків.

Не треба забувати ще й прагнення нашої північної сусідки протистояти завоюванню українцями своєї реальної незалежності, коли будь-які дії влади чи демократичних сил перебувають під пильним наглядом тисяч ревних північних очей членів проросійських партій. Чимало українських політиків і навіть вищих урядовців постійно виїждять до Кремля й обговорюють усі ситуації у своїй країні, а в разі потреби включається потужна сила сусідньої держави для підтримки вигідних чи блокування невігідних їй процесів. Україна єдина у світі

держава, що надала другий особливий приклад, як можна консультуватися владним посадовцям із владою сусідньої держави проти інтересів власного народу.

Якщо подібних негідників буде не так багато, то це не так зашкодить державі і нації, а коли таких багато, як це має місце в сучасній українській дійсності, то їх треба залучити на бік національних інтересів. Важлива роль тут належить боротьбі проти партій типу комуністів і соціалістів, які проповідують свою інтернаціональну трухлявину, нав'язуючи населенню думку протистояння національному відродженню. Навіть на поверхні видно, що ці партії проти національного відродження, адже жоден комуніст не володіє українською мовою, не знає національної історії і культури, кожен із них проти державного суверенітету.

Підводячи підсумки сказаному, слід зробити висновок про те, що повернення до визнання України на міжнародній арені, як це було в часи Київської Русі, найперше можна досягти на основі зміцнення єдності та волі українського народу. Як би хто і що пропонував, але з усіх боків видно, що українські прогресивні сили зобов'язані заволодіти прихильністю найширших верств населення, як єдино можливий шлях досягнення цілей національної ідеї. Подібна прихильність має бути досягнута на основі впровадження цілей національної ідеї в гущу широких верств населення з сім'ї, з дитинства, зі шкільної парти. Поняття “націоналіст” має перетворитися зі сварливого і глумливого, як у часи комуністичного правління, та й тепер не краще, у гордість кожного громадянина країни, як представника української нації, котрий шанує свій народ, державу, її прапор, герб та гімн.

Щоразу зайвий раз переконуємося, що українці позбавлені впродовж століть своєї національної гордості, вони нерідко не шанують свого національного гімну, герба і прапора, своєї держави, мови, культури і багато чого. Сталося так, що всі символи української демократії перетворилися на чужинські для більшості українського народу,

а головна провина лежить на державі, яка зверхньо дивиться на почуття і традиції минулого, які повинні бути дорогими для всього народу, а їх затоптали в бруд сучасності. Влада мовби глуха і не розуміє, що це для неї велика небезпека, оскільки населення скоро зрозуміє потребу негативного свого ставлення до теперішнього режиму, як якийсь епізод на шляху української історії.

Завоювання прихильності широких верств населення треба розраховувати не як період одного чи десяти років, адже це справа декількох поколінь, від яких залежатиме майбутнє всього українського народу. Щоб пунктуально, у певному порядку, розсудливо і без емоцій розпочати і здійснювати важку роботу в цьому надзвичайно важливому напрямку завоювання прихильності широких верств населення і його об'єднання під національною ідеєю, необхідно дотримуватися низки важливих вимог.

1. Завоювання широких верств населення на бік українського національного відродження і здобуття істинної свободи вимагає, крім розв'язання найсуттєвіших соціальних проблем, приносити в жертву інтелектуальні, матеріальні і фінансові ресурси як держави, так і всіх бізнесових структур у зміцнення солідарності всього народу. Тут бізнес не повинен ставити на перший план будь-які власні вигоди, бо не бачити йому значного економічного зростання країни, а тому користі не буде ні громадянам, ні бізнесу, ні державі.

Націонал-демократичним рухам треба налагодити стосунки з усіма профспілками, які мають відіграти важливу роль у справі захисту національних цінностей при відстоюванні вимог працівників в усіх сферах суспільної діяльності, навіть тоді, коли це на деякий час не вигідно підприємцям чи органам управління. Національна єдність країни в недалекому майбутньому поверне всі втрати бізнесу та ще й з лишком. Подивіться, скільки недоодержує бізнес, бюджет і народ через чвари в країні між політиками і владними структурами.

Виховати широкі верстви населення в українському національному дусі можливо тільки на базі всемірного підвищення їхнього соціального рівня,

починаючи від народження. Тільки такий шлях дасть змогу створити умови для кожної особистості долучитися до культурних цінностей нації. Не секрет, що левова частина російськомовного населення країни не володіє українською мовою, не бажає її вивчати і користуватися, не говорячи про інші культурні цінності.

2. Впровадження національної ідеї неможливо здійснювати половинчастими заходами, бо не можна очікувати потомства, коли жінка буде наполовину вагітною. Щоб досягнути мети національної ідеї, необхідні рішучі, на межі неймовірності, дії, зосереджені на розв'язанні конкретної задачі в напрямку досягнення цілі. Ось чому для завоювання прихильності всього народу до національної ідеї треба взяти на озброєння просту і зрозумілу мову: ти за чи проти національної ідеї. Не треба подібне розглядати під кутом зору, як це робилося зі вступом до НАТО, що, мовляв, народ ще не знає, що це таке. Національну ідею треба вивчити, знати і нею користуватися, бо це зміст внутрішнього життя суспільства країни, в якій живе громадянин.

Як показала практика Помаранчевої революції, сила маси полягала в її фанатичній вірі у правильність свого руху до кінцевої мети – свободи від ненависної влади. Все відбувалося толерантно, зрозуміло і просто, а це основа рушійної сили маси. Двигуном цієї сили була непереможна воля як усієї маси народу, так і окремих особистостей. Звичайно, це не так уявляють собі комуністи і соціалісти, які ще носяться зі своїм інтернаціоналізмом, який є шкідливим за своєю сутністю. У цьому контексті треба визнати, що для завоювання прихильності якоїсь частини народу слід одночасно вести боротьбу проти партій, які є противниками ідеї української незалежності і самостійності. Сучасні праві партії національного спрямування зовсім не ведуть системної політичної і наукової боротьби проти цих партій, не викорінюють їхніх шкідливих теорій для критики, а тому народ не переконався у правоті демократичних сил і не вірить їм.

3. У країні створюється багато партій патріотичного, інколи псевдопатріотичного, спрямування, хоча лідера в жодній із них немає, який би претендував на роль глави держави з великими правами, але і ще більшою відповідальністю. Звичайно, бажаючих безліч, проте вони, очоливши державу чи міністерство, вирішують свої особисті справи, стають дуже багатими у бідній країні, а після цього тихо ідуть відпочивати в тінь. Немає зиску й з того, що в країні за відсутності реальних демократичних свобод розпочали створення влади у вигляді дракона з трьома головами, які між собою протистоять, перетягуючи на себе владні повноваження – Президент, Уряд і Парламент. Як у казці – лебідь, рак і щука. Лебідь уособлює Президента, який хоче піднятися вгору, але не може; рак уособлює Уряд, який тягне назад до колишньої імперії; щука уособлює Парламент, де в каламутній воді різноманітними способами поїдають карасів, линків і дрібних рибок.

Тому українцям треба формувати свою нову національну еліту, особливо управлінську і державницьку, коріння якої впродовж трьох з половиною століть загаялось глибоко в тартари. На енергії і природній геніальності видатних особистостей націй формується культура і прогрес людської цивілізації. Кожна нація має свою історію появи і підтримки видатних особистостей в організації державного устрою, немає сумніву, що вона є і в Україні. Можна назвати величезний досвід Запорозької Січі, яка висувала, підтримувала своїх кошових отаманів і з нею зв'язана поява та підтримка майже всіх гетьманів, яких знає історія країни. Це була не президентська і не парламентська система управління, коли всі намагаються одне одного контролювати, а внаслідок виходить тільки протистояння. В Січі обирали провідника, ставили йому жорсткі умови і завдання, після обрання він ставав володарем всієї повноти влади. Проте в разі допущення помилок його позбавляли влади, іноді навіть життя. Таких гетьманів запорозці не підтримували і вони втрачали владу, закінчуючи своє життя на півночі Росії.

Отже, в Україні треба культивувати видатні особистості, надавати їм великі права, але ставити конкретні жорсткі вимоги, щоб кожен знав свою відповідальність перед нацією. Здійснив провину чи не виконав обіцянок, не треба очікувати якихось невідомо для чого встановлених строків, а звільняти і наказувати. Ними не можуть ставати люди, які хоча б трішки забруднені антиукраїнськими та антилюдськими плямами: заплямовані корупцією та протизаконними діями; зі слабким здоров'ям і різними відхиленнями; ті, хто був при владі і допустив прорахунки. За таким самим принципом слід будувати організаційну ланку управління в областях, районах і містах. Тільки такий підхід зупинить сповзання нації і країни до розпаду.

4. Націонал-демократичні рухи і партії українського відродження зобов'язані чітко визначитися з основами своєї діяльності.

Перше. Дати наукове визначення формації, яку партія будуватиме за умови приходу до влади. До останнього часу владі невідомо, що вона буде, про це навіть президенти, які були при владі незалежної України, не знали, і вони це привселюдно визнавали. Здебільшого здійснювалось фарбування у невідомі кольори старої формації комуністичного взірця, начіплювання на неї деформованих ринкових відносин. Тому необхідно відмовитися від старої формації і приступити до розбудови української держави на принципово нових підвалинах відповідно до особливостей менталітету українського народу, його реальної історії, культури, традицій і національної ідеї.

Головне, треба чітко визнати і закріпити на державному рівні, прийнявши певний політичний закон, що в Україні буде: або капіталізм, або соціалізм, а може, комунізм чи ще щось. Спираючись на досвід розвинутих країн, які пройшли важкий шлях дикого капіталізму, Україна може обрати інший шлях, щоб уникнути або пом'якшити початковий капіталістичний розвиток, де пригнічується особистість.

Найкращою формою організації державного управління у цій формації треба було б вважати ту, яка забезпечує зміцнення всіх низових адміністративно-територіальних управлінських структур при ідейному, моральному і фактичному впливу центральних органів влади. На організацію управлінської системи і методів слід дивитися не з точки зору демократії, а керуватися винятково прагматичною доцільністю, яка виправдовує себе в усіх формаціях. Головне полягає в тому, щоб ідеї і їхні практичні рішення швидко доходили до всіх низових ланок з наступним перетворенням їх у конкретні дії. З такої концепції випливають правила, яких треба дотримуватися всією управлінською системою в державі:

- насамперед, необхідно налагодити чітку роботу в центрі, створивши державний апарат з відданих справі управлінців, які підтримують національну ідею, володіють методами досягнення кінцевої мети. Основне завдання апарату разом з усією системою управління держави – показати реальні досягнення, щоб у них переконався народ, викорінюючи всяку брехню, яка може звести нанівець будь-які успіхи;

- для формування і роботи державної влади на всіх рівнях управлінської системи як у центрі, так і на місцях кожна управлінська структура повинна володіти достатніми правами, матеріальними, фінансовими й іншими ресурсами для виконання своїх функцій. З цією метою для досягнення ефективності всієї державної системи треба встановити чіткий взаємозв'язок низових управлінських структур усіх територій з центром, забезпечити підготовку і підбір кадрів, установити контроль. Особлива увага має приділятися підбору керівників кожного адміністративного центру, головними якостями яких мають бути поставлені на перше місце здібність, беззастережна прихильність до національної ідеї, енергія і тверда воля у досягненні поставлених завдань. Ні в якому разі не можна призначати на посаду людину, яка не відповідає подібним вимогам, бо справу буде завалено, впаде довіра народу до національної ідеї і можливості її досягнення. Демократія – це не безладдя та безпечність.

Друге. Українська влада і партії, які до неї причетні, повинні визначити чіткі взаємовідносини з релігіями всіх конфесій, погоджені з релігійними общинами. Практика останніх років незалежності показала, що ряд партій використовують релігію у власній політичній боротьбі, що є надзвичайно шкідливим для суспільства і самої церкви. Це переважно стосується церкви московського патріархату.

5. Успіх боротьби за незалежність і досягнення національної ідеї залежить від того, з ким збиратися у важку дорогу боротьби і її правдивості.

Передусім слід чітко уявити, з ким треба і з ким можна об'єднуватися для боротьби. Якщо хтось думає, що доцільно об'єднатися правим партіям, які сповідують схожі національні ідеї, навколо якоїсь однієї партії або навіть створити нову партію, яка буде сильнішою, то насправді це категорично не так. Об'єднання на компромісах і тимчасових вигодах декількох правих партій з перших днів і початкових кроків несе в собі зародки протиріч і внутрішньої слабкості. Подібне підтвердила українська дійсність: об'єднання багатьох правих партій у союз "Наша Україна", у якому так і не досягли єдності, втратило навіть одержану владу; об'єднання "Нашої України", БЮТ і соціалістів тривало короткий час і вони під дією зради одне одного розбіглися в різні боки; очікує свого вибуху об'єднання у 2006 року партій регіоналів, комуністів і соціалістів. Навіть об'єднання партій українського націонал-демократичного спрямування заради проведення акцій під час Помаранчевої революції луснуло як бульбашка на воді. Хоча їх зрадили соціалісти, які із задніми думками примкнули до них, однак, як показали наступні події в цьому об'єднанні, і без зрад соціалістів було б не краще.

Об'єднання партій різних політичних течій та ідеологій, наприклад соціалісти і комуністи з регіоналами, це суперечить не тільки законам розвитку суспільства, але й фундаментальним підвалинам партійної ідеології. Подібні об'єднання політичних сил швидкоплинні, тимчасові і для суспільства шкідливі. Маємо чимало прикладів, коли в областях, зокрема в Полтавській та

інших, спроби об'єднати націонал-демократичні сили терпіли поразку внаслідок чисто українського менталітету: кожен вважав себе най-, най-, найраціональнішим, найбільш демократичним, видатнішим у рухах, багатшим, ближчим до..., але червоною лінією були амбіції. На державному рівні це яскраво засвітилось перед спантеличеним народом, особливо учасниками помаранчевих подій, під час скандального з'їзду “Народного союзу “Наша Україна” в листопаді 2006 року, два тури якого внаслідок амбіцій та глибинних причин закінчилися нічим. Керманичі з'їзду чомусь думають, що народ не вгледів перетворення цього так званого народного союзу у закрите акціонерне товариство групи осіб, які його фінансують, а керівні партійці без фінансових ресурсів нічого вдіяти не здатні.

Згадаймо, як пишно підписували партійні провідники “Універсал – 2006” і як розпочали діяти зразу ж, вийшовши за ворота. Кожен самостійно вирішував внутрішню і зовнішню політику, яка тягнулась на три боки. А відтак усе зупинилося, не розвивалось, а погіршувалося, але ніяк не покращувалося. Такі партійні об'єднання, маючи протилежні вектори прикладання зусиль, аж ніяк неспроможні витримати шквали потужних буревіїв та протистояти столітнім традиціям, які виробились під тиском нашарувань перебування у рабстві сусідніх держав.

Виходячи з вищенаведеного, націонал-демократична партія чи рух зобов'язані заново створюватися, мати єдине своє вчення, на нього покладатися і невпинно, з фантастичною силою його захищати та впроваджувати в життя. Партії, які сповідують націонал-демократичні принципи, з метою підтвердження своїх намірів сприяти відродженню, зміцненню української нації та держави мають розпуститися і запропонувати своїм членам добровільно перейти до заново створеної націонал-демократичної партії. Всякі кишенькові партії мають розпуститися або йти своїм шляхом. Особливо це стосується всіх дрібних партій правого спрямування під об'єднаною, досить дивною назвою “Правиця”. Сучасна українська помилка в історичному і поточному плані полягатиме в

тому, що українці хочуть повторити помилки у стратегічному плані, які уже використовували наші предки. Нам не слід наслідувати минулі помилки, ми зобов'язані придумати шляхи чи засоби, як нам самостійно справитися з нашою національною бідною. Нашою основною бідною було те, що ми постійно з кимсь об'єднувалися, а це закінчувалось для нації катастрофою.

Нова націонал-демократична партія зобов'язана виховувати своїх членів у дусі українського націоналізму і готових боротися за реалізацію основних канонів національної ідеї, відбиваючи напади з боку ворожих українцям елементів. На своїй землі кожен українець повинен почуватися вільно, розкуто, незалежно від будь-кого та будь-яких ворожих думок. Підбір членів партії має відбуватися за певними ознаками і рисами, притаманними істинним українцям. Істинним борцем за національну ідею і взагалі порядним українцем можна вважати того, на кого нападають російські засоби масової інформації та конкретні особи, теперішні комуністи і соціалісти. Саме такий підхід має стати лакмусовим папером довіри до такої людини і особливо її висунення на державні пости.

6. Партійна пропаганда має вестись винятково в національних інтересах, без ухилянь і подвійних стандартів, без обіцянок і домовленостей. У пропаганді справу треба вести таким чином, що Україна, як правонаступниця Київської Русі, є прародителькою колишнього Московського князівства, яке розширилось до теперішньої Росії. Націонал-демократична партія і всі її члени повинні бути переконливі в тому, що прийде час, коли відділене Московське князівство повернеться до своєї прародительки, визнаючи її культуру, історію, мову, традиції. Ось в такому розумінні можна пропагувати ідею на протигагу тій, яку проповідують комуністи і соціалісти – Україна – Росія – Білорусь.

7. Україна нині залишається без видатних людей, але їх не стало не через те, що вони не народжуються в країні, а внаслідок вилущення їх для потреб інших держав, приниження і проповідування невіри народу не лише у видатні, але й середні свої можливості. Партія зобов'язана виявляти, турбуватися та ставитися

з почуттям поваги до видатних особистостей, які уособлюють культурно-творчий прошарок нації, велич яких не можна замінити ніякими цінностями. Адже як не можна замінити ніким великого поета, художника, мислителя, вченого, так і не можна підміняти знаменитого державного чи військового діяча, оскільки їхня управлінська діяльність є мистецтво. Подібне мистецтво вони здобувають не тільки в університетах, а переважно одержують разом з народженням, як подарунок Вищих Сил.

8. Нові націонал-демократичні партії і рухи, які будуть формуватися, мусять знати, що їм зашкодять люди, які прийдуть з інших партій, якщо подібний перехід здійснюватимуть з погляду приєднання та особистих кон'юнктурних цілей. Адже нічого не здатні внести нового в реалізацію національної ідеї люди, які не змогли досягти позитивного за шістнадцять років незалежності країни: вони і самі не працювали, і не давали протилежній стороні щось зробити. Тому такі люди, не зважаючи на їхні недавні високі пости в державі, ні на що не придатні, від них треба відмежуватися і не допускати до будь-якої державної роботи. Як тільки вони проникнуть у ряди нової партії, то розпочнуть проповідувати власні ідеї та бізнесові інтереси. З погляду на це потрібно рішуче, відкинувши догми минулого та амбіції, висувати лідерами молодих патріотів України, не пов'язаних з бізнесом, навіть якщо цей бізнес і “національно-патріотичний”.

9. У країні потрібні власні закони, але такі, які відповідають запитам людини і її захищають. Закони зобов'язані поважати людську природу, щоб заради держави не приносити у жертву людину, а примушувати державу слугувати їй, людині. Закони державного будівництва – це мистецтво: у Спарті Лікурґ оголошував суворі закони, але дозволяв гультайство, тоді як Солон в Афінах видавав зважені закони в гармонії з моральністю людей, однак суворо карав за неробство. В результаті в Афінах розвивались знання, з'явилися поети, митці, мислителі, процвітали свобода і радість, працелюбність та багатство,

розвивалося мистецтво. Саме в Афінах з'явилися Сократ, Софокл, Платон, а в Спарті – володарі і воїни, тиранія та рабство.

А чи були в українців свої закони? Ось питання з питань. Треба написати правду – були свої закони, але недовго, а більше чужі, була своя потужна держава, але століттями її знищували. Ось причина тому, що українці чужі як між собою, так і до своєї країни. Виписуючи закони життєдіяльності, націонал-демократичні партії, їхні лідери зобов'язані придивлятися до Біблії, де подається чимало практичних рекомендацій поведінки людини в сім'ї, громаді, суспільстві.

5.8. Уроки для націонал-демократичних партій

Україна особлива країна, адже в усіх країнах світу ті партії, які не хотіли втрачати під ногами електоральний фундамент, вони ні в якому разі не носили націоналістичний дух іншої країни, як, скажімо, Партія регіонів, а тим більше антинаціональний український дух, якими є Соціалістична і Комуністична партії. А скільки ще дрібних антиукраїнських партій російського походження! Чому така вакханалія? Чи в цьому українська демократія, чому інші держави, такі, як Росія, засилають до України свої партії. Національні партії, влада і найперше народ вправі спитати у себе і в сусідньої держави: коли закінчиться імперське переслідування українського народу? Партії соромливо замовчують це зрозуміле навіть дітям питання: чому і коли? Влада періоду незалежності, як виконавча, так і законодавча, в усі роки діє подібним чином відносно Заходу і Сходу – ні нашим, ні вашим. У сучасних умовах боротьби кожна націонал-демократична партія повинна визначитися у своїх пріоритетах.

Проросійські партії якраз і здобувають перемоги над проукраїнськими партіями за повної підтримки значної частини українського населення, переважно російського походження, однак не тільки його, бо їх не більше 17% виборців. Вагомий внесок у перемогу проросійським партіям вносять етнічні

українці, але які вважають своєю рідною мовою російську. А їх за переписом у 2001 р. було 14,8%, тобто понад п'ять мільйонів українців-яничар, а це уже та відома третина населення, що тягне Україну назад в обійми Росії. Як бачимо, боротьба російської мови проти української є тією складовою політики, за яку Російська імперія бореться титанічними зусиллями ще з часів Петра I та Катерини II, знаючи всепереможну силу мови. В новітній історії до цих зусиль входить намагання законодавчо запровадити в Україні другу державну мову – російську. З цією метою на початку XXI століття пройшли хвилі затвердження обласними радами російської мови як регіональної.

Нагальною проблемою української дійсності постає залучення широких мас усіх національностей, особливо українських яничарів, для розв'язання найважливішої проблеми української держави – завоювання незалежності в усіх сферах, зокрема у виробництві, культурі, політиці, духовності, не тільки у відносинах з сусідніми державами, в першу чергу з Росією, але і в мисленні. Залучення все більшої частини виборців завдяки російськомовному населенню, особливо етнічних росіян, стає найпершим завданням націонал-демократичних партій. Провідники українського народу і сам народ мають високий інтелектуальний рівень, але основним їхнім недоліком продовжує залишатися їхня хвороба на рабську бацилу, яка породжує пристосовництво, невиправдану боротьбу за тепле містечко, низький рівень національного патріотизму, зрадництво заради вигоди, навіть дрібної, скажімо, державного посадового стільця й інші прикрі відхилення. Ось причина того, що кожен, як тільки зіп'явся на ноги в політиці, то зразу ж чіпляється за урядовий стілець, організовує свою кишенькову партію, аби бути при справі, а що діється з народом та державою, то їм байдуже.

Одні партії переманювали членів з інших партій, і хоча вони втрачали лише тих, хто первісно внутрішньо не сповідував ідеали тих чи інших партій, а водили їх за руку кон'юнктурні інтереси, все-таки було нанесено великої шкоди для

єдності сил нації. Тепер, коли всі тимчасові кон'юнктурники висвітлюються, в партіях має настати новітня епоха великої кардинальної партійної реформації старої системи. У протилежному разі партії, які цього не здійснять, не виконають своїх програмних місій і зникнуть.

В Україні безліч партій, кожна з яких не має достатньої сили, а тому тягнучи ковдру на себе руйнує основну національну ідею. На початок 2005 р. існували такі рейтингові партії: Партія регіонів (20,5%), партія “Наша Україна” (17,1%), Соціалістична партія (8,0%), об'єднання “Батьківщина” (6,7%), Комуністична партія (6,2%), Народна аграрна партія (3,5%), Прогресивна соцпартія (2,1%), об'єднання “Жінки за майбутнє” (1,9%), партія “Трудова Україна” (1,5%), Партія промисловців і підприємців (1,4%), Партія зелених (1,3%), Соціал-демократична партія (об'єднана) (1,2%), Народний рух України (1,0%), партія “Солідарність” (1,0%), Українська народна партія (0,9%), партія “Єдність” (0,8%), партія “Єдина Україна” (0,2%), українська республіканська партія “Собор” (0,2%) та багато інших дуже дрібних партій.

Під час виборів до Верховної Ради в 2006 р. народ відмів усі ці дрібні партії і залишив п'ять, за яких із 25352380 виборців віддали свої голоси: Партія регіонів – 32,14%, БЮТ – 22,29%, “Наша Україна” – 13,95%, соціалісти – 5,69%, комуністи – 3,66%. Навіть соціалісти, а тим більше комуністи, на останньому рубежі, скоро їх не стане на державному небосхилі. Головне це те, що всі керівники партій, особливо правого напрямку, між собою сваряться, зраджують, а в цілому так і очікуй зненацька удару в спину.

На чолі кожної з них свій “вождь” з амбіціями. Подібне в українській історії повторюється віками, але нічому не навчає, а відтак на ший народу все сильніше закріплюється ярмо. “Народ украинский разделился на партии: кто стоял за великороссов, кто за поляков, кто за дружбу с татарами. Как всегда почти, к сожалению, бывает, к общим делам примешались частные делишки, возникли ссоры, распри и в конце концов вышло по пословице: запрягали-то и прямо, а

поехали криво”⁸⁰. Амбіції партійних “вождів” і “вождиків” у теперішній політиці ефективно використовують проросійські політики. Вони вміло нацьковують одного керівника партії на іншого, як тільки один із “вождів” надто виступить проти проросійських партій і політиків, то відразу ж чується: ось бачите, цей “вождь” самостійно розв’язує ту чи іншу проблему, а ви зі своїми партіями, які входять до певного блоку партій, нічого не варті. І в українських блоках та об’єднаннях замість вирішення фундаментальних завдань розвитку держави розпочинається бродіння, руйнується єдність і так далі.

Саме тому національно налаштованих жителів української держави партійні програми не задовольняють, бо в жодній із них не знаходять відповідей на свої запитання. А тому мало людей вступає в такі партії, вони здебільшого малочисельні, кишенькові, неспроможні допомогти національному відродженню українського народу, істинного, тобто повноцінного відродження в повному розумінні цього поняття. Народ демонструє вимогу, щоб дрібні партії розпустилися, вони зовсім не потрібні.

За більш як шістнадцять років незалежності українська нація не змогла подолати кризових явищ в усіх сферах свого життя через те, що в рядах усіх великих партій знаходилися жорстокі зрадники. Якщо дати характеристику партії комуністів, які багато шкодять українському відродженню, то це організація минулого, куди вона і продовжує тягнути український народ. Якби були надруковані таємні архіви про геноцид нації та розкрились незліченні могили українського народу, то звідти повстали б кращі сини України, кращі господарі своєї землі, митці та вчені, інтелект нації, які стали жертвою зрадницької політики комуністів. З часу українського відродження комуністична і соціалістична партії та їм подібні всіма силами заважали проведенню належної організації державницької політики. Гальмували реорганізацію армії та внутрішніх силових органів, вступ у європейські структури, здійснення диверсифікації одержання енергетичних ресурсів, як основи національного

---

⁸⁰ *Вовчок Марко*. Твори в двох томах. – К.: Дніпро, 1983. – Т. 2. – С. 233.

захисту, і все винятково задля єдиної цілі – поставити Україну в залежність від Росії. Жодна із партій, навіть правих поглядів, рішуче не виступала проти забуття корінних інтересів нації, а їхні керівники, як вихованці лівих партій, щоразу виявлялися вродженими брехунами, вели народ назад, до колишнього непорушного Союзу. Керівники держави зовсім не віддають ніякого звіту про таку наругу над національними цінностями, мовби нічого не відбувається.

Якби українські партії, будучи істинно національними, у своїх програмах визначились позбутися прикрих негативних рис, які реп'яхом прилипли до українства, то, на переконання багатьох українців, вони одержали б саме той потужний рух, який би залучив до нього широкі верстви населення і їм вдалося б, врешті-решт, спрямували долю українського народу на вірну дорогу подолання найважливіших проблем. Реалії уже нашої незалежності свідчать, що потрібний прихід провідників нації, вільної від рабської хвороби і все буде краще, ніж нав'язують українцям думати про себе. Хіба у нас немає достойних представників нації, керівників держави? Вони є і далеко не гірші від інших країн. Адже в колишньому Союзі за всі роки його існування серед членів вищої влади імперії було чимало українців. На фотографії з членами політбюро ЦК КПРС є підпис “В. Щербицький серед московських бояр”. Вдивляємося в обличчя цих бояр: той самий В. Щербицький – українець, сам Л. Брежнев – переписаний українець, П. Шелест і М. Підгорний – істинні українці, а далі уже росіяни – О. Косигін, М. Сулов та В. Андропов. Не останніми були на імперському олімпі українці, хоча їх притискували і там. У цьому зв'язку не слід думати, що видатні українські провідники перевелися, мабуть, ще не настав їхній час, нація зобов'язана створити умови їхньої появи. Найперше провідники мають бути людьми з високою і красивою мораллю, коли їхні поступки матимуть вигляд мимовільних дій природи.

Свій обов'язок провідник нації повинен виконувати з легкістю, мовби ним рухає тільки природний інстинкт допомоги тим, хто її потребує, але без будь-

яких умов і переконань. Такий провідник привселюдно зобов'язаний сказати: я знаю, що нації і державі потрібна допомога і я її їм надам, а для цього залишаю приватні інтереси. Нічого не буває красивішим, коли обов'язок виконується добровільно, природно, а це можуть чинити тільки вірні сини і доньки нації. Майдани та різні зібрання для таких діячів слугують не засобом тиску, а стають потужною підтримкою їхніх діянь на славу нації. Приклади таких людей в українській нації були в усі віки, а в найближчі часи – це воїни УПА та герої 60-х років ХХ століття, які нічого не вимагали і не вимагають, але все віддавали, щоб допомогти нації вирватися з тоталітарного режиму Російської імперії.

Особливою рисою провідника має стати його можливість подавати фундаментальні ідеї, важливі для нації. Ідея тільки тоді матиме підтримку в суспільстві, коли вона знайде певні відчуття в кожного його члена, щоб їхній розум власними внутрішніми законами мав змогу їх поєднати. Важливість такого поєднання полягає в тому, що в кожного можуть бути ідеї, які завжди є, але це індивідуальні, вони можуть бути сприйняті, або і ні.

У програмах наших національних партій всього цього немає і це головний недолік теперішньої української держави, яка ніяк не може стати незалежною та вільною ось уже понад шістнадцять років. Кожен представник українського народу після чергових виборів своїх провідників зразу ж, але постійно, ставить єдине запитання: а чи за тим поводитирем ми йдемо? І такі запитання не випадкові, адже ще жодному главі держави народ не зміг дати позитивної оцінки після їхніх діянь, жодному! Українці вправі пишатися своїм героєм, як пишались американці Рузвельтом, французи де Голем, англійці Черчілем, німці Аденауером.

Сучасні численні і дрібні партії, які діють в Україні, нашвидку надрукували свої програми, в яких вони відійшли від старої ідеології, але в яких новою ідеологією, сучасним світоглядним баченням і не пахне, у них нічим замінити вчення марксизму. Ті партії, які використовують стару ідеологію

марксистського взірця, також не зможуть довго її експлуатувати, бо часи вже не ті та й електорат не той, який вимагає нових ідей або нових партій. Особливо це стосується партій комуністів, соціалістів, регіонів і інших. Отже, настав час, коли поява нової партії з сучасною ідеологією стала об'єктивністю. Проте націонал-демократичні партії взагалі ще не визначилися у своїй ідеології, яка б відповідала, з одного боку, українській нації, а з іншого, – українському народу, аби досягнути злагоди у вирішенні національної ідеї.

Якщо заглибитися в істинну історію перебування України в складі Російської імперії, то кожен переконається, що не тільки повернення до тісного об'єднання, але й тісна співпраця в політиці, культурі, мистецтві та економіці буде приносити українському народові тільки горе. За перші роки незалежності все яскравіше окреслюється розуміння, що доля української нації залежить не від союзів з Росією та іншими сусідами, а винятково від самостійності та добрих відносин з усіма сусідніми державами. З часів входження України до складу імперії

з прикрістю виявлено не лише застій, але і втрату багатьох національних цінностей у галузі культури, мистецтва, науки, що призводить до залежності і деградації нації, ознаки елементів яких ми бачимо і відчуваємо на собі.

Саме в часи незалежності раптово з'явилось важке гнітюче незадоволення, апатія охоплює все більші і більші верстви населення. А сталося це внаслідок того, що народ переконався у внутрішній порожнечі української держави, створеної імперською політикою. В багатьох людей з'явилися думки, що врятувати таку державу від нового захоплення монстром Російської імперії, амбіціями її керівників просто неможливо і в майбутньому український народ очікують нові біди. Існують усі ознаки, що імперія і стосунки з нею здатні тільки чинити опір українському відродженню та приносити кожному достойному сину українського народу притиснення. Недоброзичливці

готові сприяти і заохочувати все не українське, в країні скрізь російські книги і преса, російські пісні та їхні виконавці, чується не наша мова.

Українські партії, їхні ідеологи та лідери мовчать, ніхто не згадує про Москву, що вона заснована Великим князем Київської Русі Юрієм Долгоруким, який покоїться в церкві Спаса на Берестові у Києві. Яку роль надали народи півночі цьому місту? Воно стало символом тиску на духовність своєї української альма-матер, у ньому втілилась якась гріхозна завойовницька сила. Особливими ознаками міста стали хаотична суміш народів різної віри і безлічі національностей, які роз'їдали недостатньо зміцнену культуру. Держава, яка має таку столицю та величезну суміш народів в усій країні, не може ще довго існувати на такій величезній території. Є про що українцям говорити, щоб відбитися від колишніх поневолювачів.

Російська імперія схожа на старовинну мозаїку із дрібних різнокольорових камінчиків, які стали розсипатися наприкінці ХХ століття, внаслідок того, що їх скріплювала не природна речовина, а сила людської загарбницької волі. Довгий час здавалося, що цей силовий твір міцний, животворний і потужний. Однак коли зникли людські носії цієї сили, то незначний поштовх часів Горбачова призвів до зруйнування всієї мозаїки із п'ятнадцяти союзних республік, і зібрати її неможливо. Однак це лише початок, процес пішов, є ще багато інших потужних державних формувань, автономних республік, округів, областей і народностей, які очікують волі, як усі живі істоти. Вони мовби бджолина сім'я уже приготувались до невідворотного "роїння", будуть виборювати шлях до відокремлення і тільки сила може зупинити цей процес, як сталося з Чечнею, однак таку силу треба мати, яку Росія втрачає. Великі імперії завжди руйнувались і Російська не стане винятком, хоча вона проіснувала значно більший період, ніж Монгольська імперія.

Колишнє Московське царство напрочуд схоже на Монголію часів Чингісхана, коли фантастичні діяння здійснив малочисельний монгольський народ, який ні до часу піднесення, ні після величезних завоювань не відігравав будь-якої

помітної ролі у світовій політиці. Московське царство не було відоме до східних завоювань, а після розвалу імперії Росія з низки причин буде так само непомітна, як і теперішня Монголія. Розвал імперій не злий рок, а об'єктивна закономірність, яка відбувається навіть за ефективної діяльності тієї чи іншої імперії. Монголи були не тільки відмінними завойовниками, але й діловими громадянськими адміністраторами: в імперії повсюди вводили єдині і прозорі закони; поважали приватну власність; розвивали торгівлю; люди, товари та інформація переміщувались надійно, швидко і безпечно, чого ніколи не було в інших країнах; в імперії панувала небачена в часи середньовіччя повага до різних вірувань. Не зважаючи на великі позитивні риси, Монгольська імперія розвалилась.

Росія уже фактично перестала бути імперією, але росіяни неначе забувають і цього не помічають, що внутрішні відносини в їхній батьківщині з кожним днем все більше наближаються до її остаточного розпаду, а залишиться лише територія у вигляді Московського князівства. Ось тоді і настане час говорити про партнерські чи інші відносини між нащадками князів Київської Русі. З погляду перспективи треба вести політику таким чином, що не російський народ, який добродушний за своєю суттю, проводить бездарну політику до українців, а його політики, які без чеснот і прямої обробляють суспільну думку зверху, нав'язуючи народу своє розуміння ситуації, йдучи назустріч національній катастрофі. Усі межі української і російської територій сфальсифіковані, про що є багато прикладів, і українці ще безсилі щось доказати росіянам.

Росіянам не треба забувати, що у світі не зникли теорії завойовників XX століття, щодо розширення життєвого простору. Одна з цих проголошує, що природа не визнає політичних кордонів, вона дає життя людським істотам на планеті і ті, хто матиме більше мужності та працездатності, беруть все для своїх потреб, за ними природа визнає право володіння на землі. Склалося так, що впродовж довгого періоду Московське князівство Київської Русі колонізувало

все більші й більші території, вийшовши на простори Далекого Сходу. Водночас сусідній Китай обмежувався практично незмінною територією, але продовжував інтенсивно розмножуватися, що призвело до обмеження його ресурсів. Саме в цій країні яскраво простежується приклад теорії Мальтуса, за якою населення зростає за геометричною прогресією, а продовольство – за арифметичною. Може з'явиться момент, а він ось-ось настане, коли нація, перенаселена на власній території, попросить частину малозаселеної території в іншій нації. На початку ХХІ століття на квадратний кілометр території на російському Далекому Сході проживає одна людина, а через річку на китайській території – в сотні разів більше. Перерозподіл територій відбудеться, як тільки настане момент фактора часу.

Народи перенаселених країн наяву бачать через річку на Далекому Сході, що існує багато гігантських просторів, які зовсім не використовуються і очікують господаря. Такі землі під сумнівом, що належать тим, хто силою їх у минулому зайняв, і сильніший може проявити свої претензії, аби забезпечити себе харчами. У кого уже тепер більше мужності і старання в сучасних умовах, той володітиме вільними чи сумнівними просторами, адже ці землі в минулому були відібрані у тих, хто їх не міг обробляти й охороняти. Нащадки тих далеких корінних народів знають про втрати своїх далеких пращурів і в їхніх думках “процес уже пішов”.

Не треба піддаватися ілюзіям, що, мовляв, у ХХІ столітті не станеться трагедія ХХ століття, коли Гітлер прямо заявив, що нові землі його країна може одержати тільки шляхом підкорення Росії і це історичний факт, а історичні факти здатні повторюватися. Росія також нарощувала свої земельні наділи і першим плугом на приєднаних територіях були не орали, а мечі. З погляду на подібне становище в самій Росії в українській нації виникає правомірне запитання про доцільність домагання з боку росіян територіальних претензій, зокрема Криму, морських та інших територій, захисту російськомовного населення в Україні, вимагаючи для них введення спеціальної державної мови, і

багато інших зазіхань. Може, краще запросити українське російськомовне населення для освоєння безмежних просторів Далекого Сходу, щоб не було заздрощів сусіднього перенаселеного Китаю на безлюдність земель. Там є і морські простори для прикладання зусиль замість претензій на українські води Каспію.

Якщо Росія та її правителі будуть виступати з територіальними і культурними претензіями до України, не освоюючи наявні власні величезні території, то вони невдовзі вичерпають сили і ресурсні можливості не те що освоювати, але й захищати власні територіальні простори. В Росії існують усі реальні мотивації забезпечити своє населення роботою і харчами, а тому претензії до України безпідставні і не витримують будь-якого пояснення ні теоретичного, ні практичного. Подібні пояснення українським партіям треба доносити через свої партійні програми та плани урядових дій як до українського народу, так і урядовців та населення Росії. Це слушні теми для партійних програм.

Націонал-демократичні партії зобов'язані постійно давати роз'яснення з метою викорінення зла як в українській, так і російській управлінських елітах, що полягає в наступному. Українські урядовці, особливо глави держав, продовжують хворіти на рабську бацилу, набуту вихованням поколінь у Російській імперії. Російські ж урядовці хворіють на бацилу бажання прирощення територій, як їхні предки намагалися приєднати нові землі в Європі та Азії, проявляючи синдром колоніальної і торгової політики. Навколо подібних програмних особливостей і стане можливим розгортання широкомасштабної роботи. Всі інші гасла партій в Україні не діятимуть ні теоретично, ні практично.

Кожна українська національна партія зобов'язана закарбувати у своїй програмі, а кожен істинний українець має усвідомити і відповідно діяти, що розвал величезної Російської імперії може дати реальне позбавлення української нації від рабської залежності, яка існувала більше трьох з половиною століть. Це реальна і відверта розмова про справи історичного

процесу. Українці завжди горіли бажанням самостійно працювати у власній господі, у своїй країні. І ось нині доля дає їм шанс, хоча внаслідок об'єктивних причин, тобто через духовну руїну, зумовлену віками, в перші роки своєї незалежності українські провідники виявилися нездатними до ефективного управління державою і допомогти нації вийти з рабства. Тепер треба протистояти тискові і вести боротьбу за звільнення із рабства своєї духовності, виборювати своє право розмовляти мовою предків, бути просто відданим своїй Вітчизні, відчуті гордість за причетність до української нації та своєї країни. Людина, яка не несе у своїй свідомості подібні відчуття, не може бути щасливою у земному короткому житті, не може бути задоволеною. Вона все життя страждатиме до тієї хвилини, поки її країна стане домом, де вона може одержати мир і спокій.

Нещастя, які звалилися на Україну після здобуття нею незалежності, примушують сотні тисяч українців, різноманітні партії задуматися над глибинними причинами, які породили сповзання країни до краху, і завчасно запобігти катастрофі. Перебуваючи в складі Російської імперії, українці над такими проблемами не задумувались, вони змирилися зі своїм рабським становищем. А коли настала неждана свобода, то люди стали міркувати над своїм становищем і долею країни, звертаючись до історії та внутрішніх переживань, аби взяти у свої руки власну долю.

Чому сучасна Росія, як і колишня імперія, становить небезпеку? Ці державні утворення північного сусідства ніколи не вважали Україну своїм союзником, а лише народом васального до них підпорядкування, назвавши Київську Русь, до якої входило Московське князівство, Малоросією і дуже пишалися над такою несправедливою витівкою. Росіяни забули, що велич держави визначається не територією, а зовсім іншими атрибутами, а тому українцям соромно відчувати себе “малоросами” і носити цю назву.

Передусім необхідно, щоб народ через конкретну партію виховував своїх провідників, пропускаючи їх через суворі випробування. Українські провідники

завжди добровільно надівали на свій народ ярмо, що простежується у віках, а на початку ХХІ століття це простежується досить конкретно. Без злого умислу вся нація в Переяславі була добровільно Хмельницьким віддана в руки північному сусідові, який перетворив народ у рабів; кошовий Калнишевський без бою віддав царським військам Запорозьку Січ; на початку ХХІ століття президенти уже незалежної України, одержавши від повсталого народу владу, віддавали її своїм супротивникам на виборах, які сповідували приєднання до Росії або тісне з нею співробітництво в політиці, економіці і культурі, потурали захопленню української економіки росіянами... Важливим є те, що всі ці діячі вважали свої дії вірними, а сучасні деякі історики розшукують хоча б якісь позитивні сторони в їхніх діях. Росіяни зі свого боку вихваляють їхні дії, українські патріоти також шукають якесь зерно добра, аби хоча б щось мати позитивне для продовження боротьби. Проте все впирається в істину, яка полягає в тому, що європейські народи, коли наставала загроза незалежності, бралися за меч, а українці в таких випадках сідали підписувати сумнівні угоди.

Історія підтвердила, що угода, підписана українським гетьманом з російським царем у Переяславі в 1654 року, була завідомо нереальною і про те ще в ті часи говорили українські державні і військові діячі, які відмежовувались від підписаного паперу. Невдовзі ставало зрозумілим, що жодну умову угоди не було виконано, але ярмо було накинута і український народ був у ньому три з половиною століття. Після здачі запорожців на вимогу кошового без бою, Січ було зруйновано, козаки розбрелися в чужі землі, а її доброго і хороброго отамана заслали на Соловки, де він під землею провів довгі три десятиріччя. Коли Президент незалежної України, не впоравшись з управлінням державою, добровільно віддав владу представникам партій російського спрямування, то ще невідомо, яку він понесе кару, але один із високих проросійських посадовців, що прийшов до влади, порекомендував йому повіситися. Дивина, однак теперішня українська економіка незалежної держави майже повністю контролюється, тобто належить російським бізнесменам.

З погляду на такі погрози і наявність у кожного хвороби, викликані бацилою рабства, в українського керівництва виник класичний випадок повної відсутності можливості проведення будь-якої зрозумілої лінії поведінки кожного із перших трьох глав держави початкового періоду незалежності. Ставало зрозумілим, що майбутнє України і її незалежність є головною проблемою можливості збереження української нації. Питання треба ставити, як кажуть, ребром: уявити і визначити життєдіяльність української нації в ближчій і віддаленій перспективі; як забезпечити українцям вільний розвиток, гарантуючи його в загальноєвропейській інтеграції; всемірний розвиток духовних сил нації на базі своєї культури, мови, звичаїв та історії. Подібні перспективи не спромоглися чітко визначити перші поведирі впродовж більш як шістнадцять років незалежності. Ніде немає відповіді, куди прямуємо, яку мету хочемо досягти в короткій і в далекій перспективі.

Чи не є це свідченням недолугості та ущербності українських поведирів, з одного боку, безмежної ненависті і презирства російських урядовців до українського народу, намагаючись його використати у власних імперських намаганнях, з іншого. Адже століттями російські можновладці принижували не лише власний народ, а найбільше діставалося українцям, називали їх націоналістами, малоросами й іншими “ласкавими” прикметниками, чим грішили проти свободи і незалежності українського народу. Чи можна це забути і далі мовчати, навіть при добрій волі народу? Адже українцям, коли настали часи незалежності, ставили ультиматум: або союз, або війна політична, економічна, культурна і навіть силова. Треба, нарешті, вступати у боротьбу, як діяли і діють інші народи, щоб не було соромно перед світом, аби не сміялося з нас людство. Подивімось хоча б на невеличкі прибалтійські країни, як їхній народ з гідністю відстоює свою незалежність перед Росією.

В Україні катастрофічно зменшується населення з двох основних причин – перевищення смертності над народжуваністю та виїзд за кордон. Ці дві обставини партії і керівники держави зобов’язані враховувати у своїх програмах

і планах. Необхідно зробити все для зростання народжуваності, що є основним атрибутом відродження і зміцнення нації у сучасному складному світі.

Усі, хто йде наперекір законам природи, знижуючи чи не стимулюючи народжуваність, понесе якусь кару: в даному разі в майбутньому може виникнути загроза зникнення нації чи народів, більш сильніші народи замінять слабих, серед них може опинитись й українська нація. Рано чи пізно природа за себе постоїть і відплатить за втручання в її закони, зокрема за обмеження, різними методами, навіть бездіяльністю, народжуваності. Обмежуючи народжуваність, людина втрачає своє майбутнє: Франція, інші країни Європи, в тому числі й Україна, обмежували народжуваність і ось прийшов час, коли відтворення людських ресурсів на європейському континенті має величезні проблеми і всі країни відчувають тиск з боку країн з мусульманським населенням, де релігія забороняє втручатися в процеси народжуваності.

Хто тут буде переможцем, покаже історія, але у європейців занадто мало сил для протистояння мусульманам. В один якийсь момент весь континент може потрапити в розпорядження тієї частини людства, яка виховується за мусульманською культурою і володіє особливим інстинктом агресивності. Їхня релігія і звичаї не забороняють народжуваність, вони розмножуються без обмежень, тамтешні народи більш наступальні та жорстокі. З погляду на те, що людству ще доведеться вести тяжку боротьбу за своє існування взагалі, коли інстинкт самозбереження в кінцевому підсумку буде визначальним, до подібних процесів слід людині готуватися завчасно, як розумній живій істоті. Партії зобов'язані подібні процеси людської цивілізації відстежувати, передбачати у своїх програмах і практичній діяльності.

З точки зору майбутнього треба зміцнювати сільську місцевість, на якій має бути зосереджена не лише сировинна база, але і наближена до сировини переробна промисловість, а також торгівля продуктами переробки кінцевого споживання, які поставлятимуться в міста. Сільське господарство, переробна промисловість і торгівля, включаючи супермаркети в усіх містах, мають

складати реальний агропромисловий сектор економіки країни – агропромисловий комплекс (АПК). Дрібне і середнє селянське господарство не зможе самотужки відродити село, збудувати його інфраструктуру. Не зможе цього зробити і велике господарство, оскільки його господарі, як українська реальність, проживають у містах і сільська місцевість їх не цікавить.

Тільки в такому разі великий капітал буде осідати рівномірно на території країни, чим забезпечить рівновагу між містом і селом, між сільським господарством та промисловістю. Усі важливі галузі, відірвані одна від одної, перестануть бути гіпертрофованими, між ними зникне нездорова конкуренція. Відсутність поєднання переробної промисловості і сільського господарства буде й надалі породжувати нездорові відносини між містом та селом, між міським і сільським населенням.

Користуючись завезенням продуктів із-за кордону, промисловість і торгівля перестануть бути основою харчування нації, а стануть лише одним із підсобних засобів для використання уже невеличкої частини вітчизняної сировини. У такій ролі ці дві галузі будуть занепадати, залежати від іноземних поставок, залишаючи вітчизняне сільське господарство без капітальних вкладень, яке буде приречене до кабальної залежності від усіх – іноземних поставок, промисловості і торгівлі. Поєднання сільського господарства, промисловості і торгівлі сприятиме справі забезпечення незалежності нації від іноземної сировини, особливо у складні часи вступу країни до світової організації торгівлі (СОТ). Партії мають переконатися, що тільки за умов розвитку власної бази, переробки сировини і торгівлі кінцевими продуктами споживання наша країна і народ здобудуть внутрішні сили від землі предків, які сприятимуть зміцненню волі жити й боротися за майбутнє нації. Зрозуміло, що приймати таке грандіозне рішення можна тільки тоді, коли всі націонал-демократичні партії, все політичне й економічне керівництво країни стануть однодумцями у вирішенні такого великого завдання. Це тому, що все уже розподілено, особливо промисловість і торгівля, та й сільське господарство також уже в руках великих землевласників.

Необхідно уникнути розвалу села і сільського господарства, що є важливим завданням українців сучасного покоління. Чому нам здається загроза втрати селянського господарства значно більшою, ніж руйнування і продаж усього українського флоту в перші роки незалежності, зупинення і руйнування таких флагманів промисловості, як заводи Арсенал, Реле і автоматики, ім. Артема, Машбуд у Дарниці, Дарницький шовковий комбінат та інші. Збудувати флот та подібні промислові підприємства значно легше, ніж створити селянські господарства, заселити нові землі фермерами та створити виробничу і соціальну інфраструктуру.

Якщо в атмосфері невизначеності вектора українського розвитку ми зможемо посилити боротьбу на інтелектуальній і законодавчій основах, якщо ми станемо уособленням ідеї української нації та ідеї особистої відповідальності за свої дії, то боротьба за свободу і незалежність неминуче завершиться переконливою перемогою. Переважній більшості народу вже встиг набриднути стан вічної тривоги, а це довела Помаранчева революція 2004-2005 років.

Здавалося, що коли в помаранчеві дні українці твердо стали на національний шлях відродження, новостворена влада, розуміючи інтереси нації, була зобов'язана якимось утихомирити тих, хто розбурхував національний розбрат, корупцію і злочинство, хто не хотів розуміти устремління народу досягти кінцевої мети у боротьбі за свободу. Зразу ж після помаранчевих днів багато чого було здійснено, недоброзичливці, побачивши наміри народу, притихли і добровільно визнавали свої помилки. Хто крав – утік за кордон до Росії, хто розділяв країну на шматки – притих, усі очікували конкретних дій нової влади. Слід було від слів переходити до дій щодо закріплення перемоги, натомість глава держави декілька разів простягував руку переможеним на їхнє здивування, давши їм можливість перевести дух, дочекатися кращих днів і натомість одержати бажану владу в країні.

Помаранчеві провідники жодної обіцянки, даної народу на майданах у період революційних подій, так і не виконали, що у світовій історії ще не

спостерігалось. Глава держави перетворився із переможця на прохача, народ опинився в шоковому стані і вже готовий не до революції, в яку перестали вірити, а до бунту проти всієї сучасної влади. У суспільстві панує гнів і сором, народ вищою мірою стурбований тим, що влада зрадила не стільки помаранчеві ідеали, як втрату у можливість здобуття волі, очікуваної впродовж трьох з половиною століть. Особи, яких народ на руках приніс до владних стільців, зайняли протилежну обіцянкам позицію, наслідки якої можуть бути досить жахливими не лише для влади, але і народу. Адже знову глава держави повернув народ до того періоду, коли стояло запитання “бути чи не бути” українській державі самостійною, а народу вільним.

Навіть в управлінні державою новітня історія вимагає переглядати власну політику. Кожна партія чи керівник держави перш за все повинні визначитися з ціллю, яка стоїть перед ними у накресленій перспективі, керуючись винятково національною ідеєю в управлінні державою. Шлях і методи досягнення цілі, яка є основою національної ідеї, розробляють спеціалісти органів державної влади, а основним координуючим органом має стати Міністерство економіки, а не Міністерство фінансів, як це практикується в даний час. Усе чомусь нині поставлено з ніг на голову, коли першість у формуванні економічної політики віддається не загальноекономічній, а фінансовій структурі державного управління. Фіскальний підхід в управлінні, нав'язаний міжнародними фінансовими організаціями, для соціально-економічного розвитку щонайменше шкідливий.

5.9. Формування української політики

Внутрішня і зовнішня політика української держави в теперішніх умовах украї нестабільна і непередбачувана. Її не розуміє і їй не довіряє український народ, до неї з великою осторогою ставляться всі держави, європейські і світові міждержавні фінансово-економічні структури. Цьому є чимало об'єктивних

причин. Україна скочується в прірву, в народі повсюдно чути про відсутність національного харизматичного лідера, насуваються хмари другого етапу Помаранчевої революції. Ті, хто в минулому очолював революційні події, з часом зрадили ідеї майданів з різних причин: перш за все глава держави виявився не здатним очолювати націю; керівник соціалістів проміняв ідеї майданів на високий стілець у державі; за соціалістом пішла і лідер революційних подій, яка заради вирішення власних інтересів ставала в ситуативні стосунки з комуністами та соціалістами, які завжди проти народу. Знову Україна не має реального національного лідера, бо всі дотепер відомі не витримали екзамену часу і стали піною, яку історія зносить.

Щоб державна політика була зрозумілою, прозорою й обов'язковою, якій повірили б як у середині країни, так і за її межами, націонал-демократичні партії повинні одержати реальний путівник у вигляді програми для керівництва в діях для досягнення цілей національної ідеї, відкинувши всі застарілі уявлення про методи завоювання свободи і незалежності. Тільки за таких умов на політичну арену країни виступить нова сила, яка заявить про рішучу боротьбу з усім старим, нав'язаним колишніми і нинішніми керівниками та їхніми послідовниками комуністичної епохи, випестуваних на ідеології рабства і національного приниження. Новий рух покликаний зупинити катастрофу для нації і країни.

Насамперед треба відмітити, що в теперішніх умовах невизначеності не партії і її члени формують політику, а відбувається протистояння політиканів заради потребам більшості, але ця більшість не організована і їй нав'язують кожен хто чого хоче. Адже політична думка маси є тільки результатом обробки її духовних запитів і розумових здібностей, яка ведеться з неймовірною настирністю, із застосуванням дрібних підкупів, як це сталося під час виборів київського голови 2006 р., та використання різноманітних погроз.

Програма має містити кардинально нові підходи, на відміну від програм усіх партій, які перефарбовувались перед кожними виборами, вміщуючи в них дрібні, але дуже розмиті обіцянки: збільшити виробництво і зарплату, створити

робочі місця і подолати бідність, стримати інфляцію і зростання цін, підтримати сільське господарство і газотранспортну галузь, збільшити фінансування освіти і науки. Ті самі майбутні обранці довели селян до розорення, однак перед виборами давали їм швидкомовні обіцянки підтримати сільського товаровиробника, хоча як допомогти і що таке “підтримати” і хто такий наразі сільський товаровиробник не знають ні селянин, ні людина, котра претендує на депутатський мандат. Промисловцям дають обіцянку сприяти їхньому виробництву, просуванню товарів на ринку і бюджетну підтримку, споживачам обіцяють якісні товари і послуги, вчителям та лікарям – підвищити платню, а пенсіонерам – пенсію, а що вже стосується дітей, інвалідів і безпритульних, то їм проголошують захмарні обіцянки. А все ж залишиться як і було, нічого не зміниться на краще.

Що ж стосується корінних проблем нації, а саме розвитку культури, мови, традицій, історії, чітке визначення державних кордонів, відносин з європейськими чи світовими структурами тощо, то тут або замовчується ставлення партії до тієї чи іншої проблеми, або дотримуються підходів з подвійними стандартами, вішаючи локшину на вуха виборцям, або прями й чітко визначені антиукраїнські гасла, як це роблять комуністи і соціалісти різних кольорів. Звичайно виборці не орієнтуються в такій вакханалії політичної акробатики

і голосують, покладаючись на свій розум, на підкуп, вимоги влади і погрози. Буває, що наївні виборці навіть вимагають від претендента записати в програму щось комусь допомогти, сподіваючись, що так і станеться. У програму записати ніхто ніколи не відмовляється, але після виборів програма стає нікому не потрібним папірцем і про неї всі забувають, а парламентарі займаються вирішенням власних інтересів. Так повторюється систематичне обдурювання власного народу, а в цілому все схоже на сумну комедію. Внаслідок у суспільстві накопичується напруга, створена народним соромом, що обрали та-

ких депутатів, та ухилянням народних обранців від виконання даних ними обіцянок.

За роки незалежності і розбудови української державності нація довідалася, що для всіх політичних партій – правих лівих – політична боротьба є тільки засобом для завоювання спочатку парламентських стільців, за допомогою яких вони обіймуть високі державницькі посади. Ніякі національні цінності їх не цікавлять, вони навіть у своїх програмах таких новацій не передбачають і це зрозуміло. Водночас більшість народу все-таки очікують появи національних героїв, як носіїв нового світогляду і національних ідей, здатних відстоювати національні цінності, здобувати волю і незалежність. Саме нова програма і нова націонал-демократична партія своїми кардинально новими ідеями залучатимуть видатних особистостей з сильним духом, ставлячи заслін для дрібноти, вихованої на комуністичних ідеях рабської покори. Завадою у цій справі у теперішніх партій є те, що списки кандидатів закриті і відкриваються вони лише після виборів. Коли зала Верховної Ради заповнюється новобранцями, то кого тільки там немає, але національні особистості відсутні. Основне завдання перед виборами кожної партії – оприлюднення списків тих кандидатів, за яких буде голосувати народ.

Віра у справедливість усвідомлених цінностей і переконаність у них піднімає людину над твариною, зміцнює саме її існування у сучасному світі. Якщо у людини забрати якусь віру, скажімо, цінності, які насаджувалися комуністичною ідеологією у ХХ столітті, і не дати кращої або хоча б рівноцінної заміни, можна побачити сильне хитання фундаментальних основ буття людини. Під час комуністичного правління люди вірили в якісь, хоча і нездійсненні, але високі ідеали, без яких взагалі немає сенсу людського життя. В Україні після здобуття незалежності були справедливо знищені комуністичні ідеали, проте іншого нічого не вироблено і не запропоновано українському народу. Йде величезний опір антиукраїнських сил проти вироблення, проголошення і пропаганди українських національних ідеалів, розповсюдження думки, що їх не може бути в

принципі без союзу з північним сусідом. Коли додати, що комуністична ідеологія витруїла у більшості українців ще й релігійну віру в існування вищих сил природи та основ християнської релігії, то виявляється, що почуття народу спустошені, втрачено всяку віру в будь-що. В цьому всі біди українського народу.

Повернути народу віру в ідеали духовного і матеріального життя – основне завдання політики на сучасному етапі. Ідеали духовного життя будуть прокладатися через розуміння національної культури, звичаїв, мови і непохитну віру в основи релігійних понять. Ідеали матеріального життя формуються через постулати нового світоглядного бачення майбутнього українського народу, вироблення і пропаганди цілей національної ідеї. Поступове і неухильне відстоювання свободи особистості й незалежності держави допоможе перетворити ідеальні устремління народу в прекрасну дійсність. Принципи нового світогляду майбутнього українського народу будуть втілюватися в реальну дійсність тоді, коли: по-перше, рух буде очолювати партія суто національного змісту і мислення, підтримана потужними силами всього народу України; по-друге, буде внесено повну ясність стосовно до характеру самої ідеї, цілей і основних рис пропонованого світогляду. Далі від загальних уявлень треба перейти до визначення політичної програми конкретної націонал-демократичної партії.

Якщо програму буде розроблено так, що вдасться мобілізувати рух народу до ідеалів національної ідеї, надавши йому чітких орієнтирів і правил, то тільки тоді вдасться перекласти на зрозумілу народові мову практичну політику і зміцнити його волю до боротьби. Наразі більшість політиків лише проголошують у вигляді побажань, що треба мати волю, навіть коли це стосується якогось нікудишнього закону, але нічого практичного не робиться для цього. Тут справа йде про зміцнення волі не тільки конкретної особи, а нації в цілому, бо без згуртування справа до ідеалів свободи просуватися не буде. Про

це нам нагадують марно потрачені роки після здобуття незалежності, адже саме на роз'єднанні розігрують свої карти окремі політичні сили.

Передусім треба визначити, якої ж свободи хочемо, що це за поняття, про яке, здається, у кожного своє розуміння – від анархії до усамітнення. Дійсно, на перший погляд, свобода виражається в русі всього живого, підпорядкованого внутрішньому самовизначенню, що, у свою чергу, управляється волею кожного індивідуума, яка діє на основі винятково власного закону. Створюється враження, що кожен індивідуум підпорядковується винятково своїй волі і він вправі самотійно, не зважаючи ні на що і ні на кого, діяти на свій розсуд. І це справедливо, бо все в природі, а людське суспільство є її частиною, має бути цілим і підпорядковуватися єдиному закону природи, тоді як окремі складові, а це його члени, мають свій власний закон, свою волю, проявляючи її в царині свободи.

Однак ні в природі в цілому, ні в людському суспільстві подібна єдність не може існувати без уступок, чи краще сказати жертв, з боку окремих частин у живій і неживій природі, а в людському суспільстві індивідуумів, адже людина є однією з частинок природи. При цьому під час уступок неминуче виникає зіткнення свобод кожного, а на практиці це означає просто фізичне чи моральне знищення один одного. У фізичній природі в такому разі великі дерева пригнічують малі; вода озера не захоче підкорятися закону берегів і буде розливатися; люди, тварини, хмари, вітер бажають рухатися за своїми власними законами; одні люди забруднюють воду і не дають нею користуватися іншим; кожен індивідуум людського суспільства хоче жити за власною волею; матки медоносних бджіл і мурашок, людські особини під час захисту власних природних інтересів вступають у жорстке протиріччя, навіть доходять до знищення.

Де, скажіть на милість, гармонія всього суспільства чи природи в цілому, якщо кожен житиме винятково турботою про себе і своїх близьких. Ось чому кожен, володіючи внутрішньою свободою, утримує себе в певних обмеженнях,

аби інші також мали змогу проявити свою свободу. Тому неймовірна складність у суспільному житті дотримуватися правила – поважати чужу свободу, проявляючи свою. Найкращим дороговказом для кожного індивідуума є Біблія. Це не віра в надприродні сили і потойбічний світ, а виконання правил поведінки, які достатньо широко подаються в цій книзі книг.

Організаційне розуміння тієї чи іншої ідеї, зокрема української національної, можливе тільки на основі чітко окресленого формулювання цієї ідеї і її цілей. Саме вони мають стати догматами партійних принципів нової партії і кожного її члена. Новий світогляд бачення пронизуватиме українську національну ідею, яка, у свою чергу, має включати закінчені форми догматів, які відбивають споконвічні мрії всього народу, що забезпечить можливість об'єднання більшості людей для досягнення успіху в боротьбі. Проти догматичного мислення злісно будуть виступати політики, які внутрішньо не сприймають визволення українців з рабства. Саме в національних догматах треба виробити символ національної віри на основі врахування практичних потреб народу, що вироблялися віками з урахуванням сильних і слабких сторін людей, з якими доведеться вирушати в далеку дорогу боротьби. Про тих, з ким йтимеш у далеку дорогу, як ще кажуть у народі, в розвідку, треба знати все, бо не з усіма окремими людьми можна вирушати в невідомість. Але від свого народу відмовитися не можна, адже він є такий, який є, його треба лише досконало знати, хоча б

у загальних рисах. Приклади зрадництва у партійних осередках у законодавчому органі влади та їхні наслідки у 2007 році свідчать, що це важлива проблема.

Українці зобов'язані себе неупереджено вивчити, зрозуміти як народ, який складається з багатьох націй. До речі, у світі ще до цих пір не знають українців, оскільки жителі української держави, незалежно від того, росіяни вони чи українці, розмовляли російською мовою. Тому і всі негативи, якими користуються росіяни, у світі завжди причіплюються також до українців. Щоб відмежуватися від невизначеності і стати українцем, необхідно розмовляти

своєю мовою, шанувати свою культуру і традиції. Розуміючи силу мови, російська влада навіть тепер, у перші роки XXI століття, закликає і потужно впливає на колишні союзні республіки створювати сприятливі умови для розвитку російської мови, називаючи всіх жителів російського походження у нині незалежних державах співгромадянами російської держави. Це не що інше, як великодержавне зазіхання на суверенітет незалежних країн, втручання в їхні внутрішні національні інтереси. Отже, українець повинен розмовляти українською, а росіянин, за бажанням, російською чи українською, бо росіянин чи яничар висловити може антиукраїнську зневагу як українською, так і російською мовою.

Будуючи державу і формуючи українське суспільство у їхньому взаємозв'язку, в політиці треба визначити ставлення держави до великих груп народу, зокрема за етнічними, віковими, фаховими, релігійними, освітніми, інтелектуальними й іншими структурами, якими їй доведеться управляти. Наприклад, комуністи в Росії чітко визначили своє політичне ставлення до робітничого класу, інтелігенції, селян та міських жителів, комуністів і не комуністів тощо. Підходи комуністів неприйнятні, але народ країни не можна розглядати як загальну масу, його слід хоча б згрупувати у великі групи, щоб фокусувати на них відповідну увагу держави: перша група – це краща частина народу, люди, які працюють, готові до самопожертви і прояву мужності, особистості високих чеснот; друга – це найгірша частина народу, яка ухиляється від праці. Ці люди вміщують всі пороки людини-крадіжки: розбій, зрада, доноси, а також неконтрольовані природні інстинкти. Третя група – найбільша частина народу, в якій немає яскраво виражених рис ні першої, ні другої груп. Отже, до кожної із цих груп держава повинна мати свої мистецькі підходи, але переважно спиратися на народ першої групи, як провідників людей третьої групи. Тільки ці дві групи спроможні йти до поставленої національної цілі. Історія розвитку людства засвідчує, що перевага в суспільстві людей першої групи забезпечує розквіт держави й народу, і навпаки, переважання людей другої групи

призводить країну до занепаду, а народ до бідності та рабства. Друга група людей з'явилась унаслідок умов, створених винятково або переважно державою. Ці люди існували і в радянські часи, але їх прикривали, а в роки незалежності їхня кількість збільшилась. Третя група народу через свою інертність і нерішучість підпорядковується, як правило, тій групі із перших двох, яка перемагає. Звичайно, з такими елементами народу важко будувати нову державу, практично неможливо.

Наведемо приклад із української дійсності, яка дає відповідь на неможливість українцям захистити одержану незалежність, перебуваючи на межі можливого повторного повернення до російської залежності. Багато українців, яких можна віднести до першої групи, полягло: в період громадянської війни, намагаючись вирвати Україну із імперського впливу; в період війни 1939-1945 років, борючись на три фронти – проти поляків, німців і росіян, знесилені фізично і морально; а багато загинуло в російських таборах за свободу борців 60-х років ХХ століття. Тепер, коли Україна одержала, як подарунок, незалежність, завойовану перемогою героями минулого, перед веде нечисленний, але претензійний народ другої групи, за яким тихо йде багаточисленний народ третьої групи. У 2004-2005 роках відбулася Помаранчева революція, в якій важливу роль відіграла маса людей із третьої групи всього народу, але керівництво цим рухом здійснювалось представниками народу, які належать до другої групи і, як наслідок, усе провалилося, завойовану народом третьої групи владу було втрачено. Тепер величезна і основна маса народу, яка належить, скажемо, умовно до третьої групи, втратила всяку довіру до влади і політики взагалі. Верхівка влади незалежно від того, до якого кольору вона тяжіє, обманула народ, який через зневіру наразі нічого вдіяти не здатен, аж доки не прийдуть нові сили.

Замінити героїв, котрі загинули в борні за свободу впродовж усього ХХ століття, тепер ніким, слід очікувати підростаюче покоління, яке поповнить народ, що вибув з першої групи. Представники народу другої групи, які захопили владу, категорично відмовляються шанувати пам'ять героїв періоду

революційних подій після 1917 року, вояків Української повстанської армії 1939-1945 років, борців 60-х років ХХ століття, згадаймо генерала П. Кравченка, В. Чорновола і багатьох інших. Склалась ситуація, що герої гинули за свободу і незалежність держави, а значна маса народу очікувала, хто переможе, за тим і йшла маса та користувалась результатами. Хіба можемо побачити у 2006 р. людей на високих державних постах, які хоча б один раз були на будь-якому майдані країни в часи помаранчевих подій? Ні, і це відповідь на реальний поділ людей на групи та їхню орієнтацію в реальній дійсності.

Партії зобов'язані приділити максимум уваги, щоб привернути на свій бік ту частину народу російського походження, яка є складовою українського народу. Тільки такі явища, коли хтось, тобто особа іншої нації, добровільно вивчає і знає українську мову, хоча і розмовляє російською, польською, єврейською та іншою, висловлює доброзичливе ставлення до українців і української держави, можна вважати позитивними.

Російський президент закликає народи інших країн російського походження переселятися до Росії. Це досить цікавий факт, бо він покаже, чи багато жителів України російського походження, які мають глибоке коріння в нашій державі, скористаються таким закликком. Адже багато з них, звичайно, не всі, належать до так званої п'ятої колони і незадоволені країною проживання, закликають йти в якийсь міфічний союз з Росією. Ось якраз для них і є нагода показати щирість своїх галасувань про незадоволення країною, в якій проживають, і самостійно розв'язати проблему об'єднання, переїхавши до бажаної країни. Українські ідеологи, політична еліта, високі посадовці і навіть засоби масової інформації про заклики російського президента переселятися на свою історичну батьківщину соромливо замовчують.

*“Свобода не заключается ни в какой форме правления:
она находится в сердце свободного человека”.*

Ж.-Ж. Руссо

5.10. Вимоги до формування української держави

Усім відомо, що століттями України, як держави в міжнародному розумінні цього поняття, не існувало. Втративши в 1654 році свободу, українці втратили Вітчизну, у них залишилась тільки країна, яка стала для них чужою. У світі знали Росію, росіян, а тому українців приймали як росіян, а українську територію як південну частину Росії. Це реалії і від них нам не треба викручуватися, а говорити прямо й однозначно, але при цьому твердо створювати нову державу – Україну.

Основна ціль розбудови держави, яку не слід забувати, не продовжувати збереження існуючої форми управління, тим більше застарілих урядів, а тільки збереження народного начала. Життя показало після помаранчевих подій, що вони відбулися не для приходу до влади нового президента та його сподвижників, а лише щоб зберегти українську націю, яка нищилась у своїй первозданній основі, її історію, мову, культуру, традиції. Треба зміцнювати українську націю, адже держава єдиної національності впродовж дивовижно довгих періодів здатна переносити режими недосконалого правління і не загинути при цьому. Тільки через те, що українці довгий час зберігали свою національну чистоту, особливо в сільській місцевості, їм удалося вистояти від тотального знищення. В сучасних умовах не слід забувати, що село, яке зберігало національну культуру і давало шанс українському народові виживати, уже знищене, що треба враховувати в національній політиці.

Українці довели: держава єдиної національності впродовж багатьох століть здатна перенести гніт гноблення в імперській залежності і не загинути. Для українців настала пора відкрито займати позицію з усіх питань, зв'язаних з

національною проблемою, і рішуче відмовитися від безпринципних компромісів, досягнутих за круглими столами чи підписанням універсалів, які підписували з 1917 року, але не виконувалися, як не виконувалися Переяславські угоди. В Україні ніхто не знає, де вони і чому вони мовби зникли?

Пристаюючи до розбудови української держави, необхідно постійно пам'ятати слова М. Грушевського, якого ми визнали провідником нації, котрий з сумом, але науково обґрунтовано доводив: “Самостоятельно государственною жизнью украинский народ жил сравнительно недолго, в древнем периоде своей истории и затем, уже урывками только, в позднейших столетиях. Начиная с XIV века он входит в состав иных, чужих государств, то служа пассивным объектом их управления, то стоя в более или менее определённой и резкой оппозиции этому управлению”⁸¹. Майбутнім історикам ще доведеться дещо підтвердити, але чимало спростувати та розглянути під іншим кутом зору. Водночас українська держава формувалась в надзвичайно складних умовах жорстких протиріч. Не забувайте, політики!

Підвалинами української державності мають стати традиційний світогляд і відповідна ідеологія, на основі яких формуватиметься законодавча, виконавча і судова влади, а тому вкрай важливо відмовитися від експериментів, залишивши їх на майбутнє. Держава має будуватися на фундаментальних основах громадянського суспільства.

Перш за все, що таке громадянське суспільство? Воно являє собою структурну організацію суспільства, в якій громада тієї чи іншої території спрямовує свої дії на краще виконання сумісних робіт, сприятливого пристосовування до навколишнього середовища, гуртового розв'язання соціальних і економічних проблем. Громадянське суспільство здатне не допустити: зниження свободи особистості на користь суспільства і навпаки; зниження якості своїх політичних, культурних і бізнесових еліт чи провідників; поширення розгубленості та дезорієнтації в разі їхньої появи; панування багатих над бідними; розгулу чужинських

---

⁸¹ *Грушевский М.С.* Очерки истории украинского народа. – К.: Лыбидь, 1991. – С. 17.

культурних, звичаєвих і мовних вторгнень в інформаційний простір нації; симуляції у виконанні всіляких громадських робіт, вдаючи “бурхливу діяльність”; цинічного невиконання даних громаді чи цілому суспільству обіцянок на виборах або при виконанні службових обов’язків; уникнення відповідальності і політичної смерті брехливими й непорядними політиками, зрадниками та відступниками; відокремлення дієвості кожного члена суспільства від їхнього практичного життя; уникнення звітності політиків і посадовців усіх рівнів, які розпоряджаються спільним добробутом, національними і державними інтересами, майбутнім народу; використання інших членів громади для приховування власних, завідомо зрадницьких чи приватницьких інтересів; приниження або непошани членів суспільства, які віддають свої сили, вміння та ресурси для загальних потреб; поширення хабарництва, а навпаки, сприяти його знищенню; безкарності тих, хто проповідує чужі інтереси на шкоду суспільству чи окремої громади.

Життєдіяльність суспільства може бути розумно організованим за умови наявності і дотримання стійких правил, форм та звичаїв, як це бачимо в ряді країн, зокрема Великій Британії. Історія свідчить, що Україна й вижила як цілісне державне формування завдяки стійким звичаям, культурі, мові. При цьому має домінувати світогляд, який спрямовує всі дії влади на досягнення рівноваги в державі, в основі якої стоять неперевершені цінності: з одного боку, свобода розвитку особистості, з іншого, – здоров’я суспільства і кожного його громадянина. Шкідливо зменшувати або збільшувати свободу особистості на користь суспільства і навпаки. Непомірні коливання в той чи інший бік не на користь ні особистості, ні суспільству, ні державі.

Першопричиною всіх діянь у цьому напрямі має стати дотримання постулату, виробленого філософською думкою, що дух народу, його історія, релігія і рівень політичної свободи тісно скріплені між собою і не можуть розглядатися окремо. У цьому контексті найперше треба розмежувати владу і державу, адже влада весь час змінюється, а держава постійна. До влади приходять люди, нерідко

посередні, авантюрні, егоїстичні та шкідливі, а тому народ до них ставиться негативно. Негатив до тимчасової влади не можна переносити на державу, яка повинна бути для кожного жителя країни якщо не святинею, то поважатися з неухильним дотриманням її законів. Якщо в державі і в суспільстві виникає потреба в якихось компромісах, – вони ніколи не повинні протиставлятися національним інтересам. Часом недоброзичливці розпалюють конфлікти, аби досягти поступок, а в кінцевому підсумку втрачаються національні інтереси. В роки незалежності подібне практикується широкомасштабно і йому треба покласти край.

Що українці знають про свою державу в минулому і сьогодні, з історії і реалій? Тільки після 1991 року стали говорити й осмислювати, що держави не було, а як її будувати, ніхто так і не додумався. Один із президентів як-то зізнався, що він не розуміє, який устрій ми будемо – соціалізм, комунізм чи капіталізм. Тепер про такі філософські категорії не згадують, але партії і політики розвивають шалену діяльність, не відаючи для чого вона і кому потрібна, хоча з практики відомо одне, що не народу. Українська держава з давнини до сьогодні розвивалась хвилями, був розквіт, були падіння, боротьба і піднесення, далі знову боротьба⁸² (Додаток 1).

Давньоруська держава – Київська Русь (Руська земля, Давня Русь) будувалась і міцніла на таких велетенських силах: по-перше, князівська форма правління; по-друге, апарат управління, судочинства й збирання данини; по-третє, сухопутне військо і флот. Про цей період історія знає досить багато цікавого і повчального, але воно якось іде в бік сучасної України. Київська Русь була однією з найбільших і наймогутніших держав середньовічного світу. Землі Київської Русі простяглися від Білого до Чорного морів від Карпатських гір до Волги, на них жили мужні і працелюбні люди, розвивалось землеробство і скотарство, ремесла й промисли, внутрішня та міжнародна торгівля. Руські торговці часто були на ринках Константинополя,

---

⁸² Див. додаток 1.

Палермо, Дамаска, Багдада, Праги та інших великих міст. Високого рівня набув розвиток культури, архітектури, будівництва, живопису, скульптури, обробки матеріалів; складались літописи, історико-літературні твори, билини та історичні пісні, казки й легенди. Підтримувалися рівноправні стосунки з Візантією, Німеччиною, Польщею, Чехією, Швецією, Норвегією. Все це потребує поглибленого вивчення в контексті сучасної України.

Литовсько-Польську добу українців в історії відображено мов порожнечу з часів Батисевої навали і початком визвольних війн часів Б. Хмельницького. Після 1340 р. і 40-річної запеклої воєнно-політичної боротьби Галичина відійшла до Польщі, Волинь – до Литви, а далі до Литовського князівства відійшли Київщина, Сіверщина та Поділля. Традиція князівського правління в Києві назавжди перервалася. Московське князівство, навпаки, міцніло і розширювалось, приєднавши у 1478 році новгородські землі і в 1485 році – велике Тверське князівство. Київ же був жорстоко пограбований у 1482 року. Селяни українських земель, які складали більшість населення, відбували повинність на користь литовських князів і польських королів. Тоді із глибин українського етносу з'являлась нова національна поросль, зокрема у XV-XVI століттях на українських землях формувалась принципово нова соціальна група – козацтво. Діяльність у вигляді “козакування” згодом стало визначальним чинником суспільного життя українського народу.

Складний період бездержавності на українських землях упродовж двох століть був сповнений напруженою історичною роботою. Зокрема, в пониззі Дніпра сформувався укріплений центр – Січ на засадах воєнної демократії. Рабство, втеча селян-кріпаків на Січ, самостійне здійснення козаками своєї політики щодо Криму і Туреччини, виступ козаків на захист православ'я, вимога української еліти відновлення привілеїв, а також застосування руської мови в офіційному діловодстві та свободи віросповідання створили умови для вибуху суспільної енергії на зламі XVI-XVII століть. Активізувалась національна свідомість української людності, що викликала потребу пошуку свого етнічного

коріння, державного устрою, культури і звичаїв. Сталося так, що місію виразника національних інтересів узяло на себе козацтво, виступивши фундатором нової української держави.

Гетьманська держава України будувалась за устроєм козачого війська, виробленого в XVI-XVII століттях, але в більш широкому масштабі, практикованому Б. Хмельницьким. Гетьманат й інститут полкової влади були основою державного укладу, де вживались протилежні принципи: сувора військова дисципліна і необмежене народовладдя. Подібне поєднання було об'єктивно необхідним для відновлення державності після двох століть відсутності інституту держави. Державний устрій у загальному погляді був таким: гетьманська форма правління; адміністративний апарат – гетьманський штаб (“генеральна старшина”): генеральний обозний, генеральний суддя, генеральний есаул, генеральний писар; регіональні органи управління – полковник у кожному полку, його штаб і рада полковника, тобто полкова старшина, які вирішували адміністративні і судові справи не тільки полку, але і людності на приписаній до нього території; військова організація, яка вимагала великої дисципліни, субординації і сильної диктаторської влади вождя – гетьмана чи полковника.

Українська держава у складі Російської імперії. Більш як три з половиною століття Україна знову не мала власної незалежної держави, а те, що від неї залишилось, було сурогатом, повністю залежним від Москви. Підписання Переяславських угод було виразом знищення всього державного устрою, сформованого за часів гетьманщини.

З 1780 року гетьманський державний устрій перетворювався на московський взірець: імперська форма правління Росії; Гетьманщину розділено на три намісництва з губернською формою правління – Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське; полки перетворено на регулярні загальноімперські полки; селян переведено на становище кріпаків Росії. В історії людської цивілізації це був єдиний приклад добровільного переходу в кріпацтво без будь-якого опору. З

тих часів навчилися бути в ярмі, а тепер лише це вдосконалюють, як висловився сучасний поет, знавець технології уярмлення українців, Б. Олійник “Вже ж і ярма підновили (ми – воли з породою)”.

З 1917 року в Російській імперії до влади прийшли комуністи. Україна, яка не зуміла вийти зі складу імперії в буремні революційні часи, залишилась залежною від Москви. Її державний устрій нагадував васальну залежність: по-перше, одна із багатьох республік у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік; по-друге, діяв уряд, контрольований комуністичною партією, при одночасній прямій залежності обох структур і всіх їхніх органів, вертикально і горизонтально, від Москви; по-третє, народ оброблявся ідеологічно в напрямку зникнення національних етнічних, культурних, звичаєвих і мовних ознак.

Україна – незалежна і самостійна держава. Нарешті збулося – у 1991 році Україна одержала незалежність і свободу. З часу незалежності українська держава продовжує використовувати форму правління російських комуністів, так і не вернувши за шістнадцять років хоча б яких національних ознак. Навіть “незалежні” вищі урядовці погоджують основні свої дії з Москвою, визнаючи цим самим свою неспроможність зберегти державу як таку і забезпечити стійкість державного устрою, надаючи можливість чужим народам вирішувати у власних інтересах внутрішні українські справи. Не здійснено філософського усвідомлення історичного процесу української державності, відсутня сформована ідеологія розвитку української нації, влада так і не уявляє, який устрій вона буде. Український народ не знає, що і для чого здійснюється вся державна метушня і куди влада його веде, але здається, що тупцюємо на місці, хоча справи погіршуються.

У період, коли український народ мав свободу, він розвивав свою державу, культуру, мову і релігію. Коли ж свободу було втрачено, то об’єктивно судилося зникнути всьому тому, що її посилювало і відповідало потребам вільних людей. Саме тоді із свідомості кожного українця зникав взірець державного устрою, культурних надбань, мовних красот і традицій, релігійних уподобань,

притаманних вільним людям, щезали і стиралися з пам'яті. За цілий великий народ нині турбувалась чужинська влада, яка вказала кожному українцеві його обмежене місце у фізичній, науковій, мистецькій і навіть управлінській праці, але всі вони були прив'язані до інших передавальних механізмів таким чином, що самостійно нічого не вирішували. Отже, було втрачено можливість діяти кожному заради цілого, а тому кожен намагався працювати на себе чи під примусом на іншого, захищати себе різними методами.

За шістнадцятирічний період незалежності нічого не поліпшилось і люди стомилися від нав'язування їм безвихідних соціально-економічних шляхів розбудови держави, відсутності ідеї та обґрунтування суспільного устрою, способу життя і життєстверджувальних цілей, яким треба слідувати в країні. За світоглядну сліпоту і абсурдну політику, відсутність філософської думки, незнання народної мудрості новоявлених провідників український народ платить велику ціну – зниження духовності, повсюдне горе, поневічені долі, бідність і руйнація, геноцид власного народу, втрата національної незалежності. До керівництва державою, політикою, економікою та культурою ще так і не прийшли справжні патріоти, відчайдушні герої, вдумливі професіонали.

З часів занепаду Київської Русі Україна була ареною битв і спустошення. Землі, які втрачала Київська Русь упродовж віків, складають довгий сумний список, про реальний зміст якого українці ще не довідалися. Тепер лише розрізнені спомини нагадують про більшість з них, але конкретних документів немає, які знищив час та люди з певним умислом, частину з них виправлено або приховано, проте все робилось з метою спотворення української національної історії. Кожне приєднання чи то до Австро-Угорщини, Польщі чи Росії супроводжувалось втратою не лише культури і духовності, але й основної національної цінності – споконвічних українських земель. Головне те, що їх ніхто не повертає, взагалі не бажають на такі теми говорити і цьому є чимало прикладів.

Одним із них може слугувати такий: коли Четвертим Універсалом Центральна рада проголосила незалежність України, то більшовики вимушені були розпочати 20 травня 1918 року переговори між уже гетьманською Україною Павла Скоропадського і більшовицькою Росією стосовно до кордону з урахуванням перепису населення 1897 року. Українська делегація запропонувала визнати кордон, де проживали українці, значно північніше і східніше теперішніх кордонів: північніше Бреста, через Жлобин, Трубчевськ, Старий Оскол, Льгов, Георгіу-Деж, Бутурлинівку. Російська делегація, очолювана Х. Раковським, не погодилася з поданими матеріалами української делегації

і припинила переговори, а 10 листопада відбула до Росії. З перших днів російські комуністи щодо України проводили лінію царизму, незважаючи на те, що царизм мовби був повалений, але для українців імперські традиції залишилися непорушними, більше того, вони зміцнювалися і вдосконалювалися.

Україна досить пізно порівняно з іншими державами світу розпочала відродження, а точніше – заново будувати свою державність, а тому немає ні державних діячів, ні політиків, які б відповідали новим потребам. І слід визнати, що це об'єктивна закономірність, на яку вказував польський письменник Станіслав Лем: “... общая тенденция, заметная буквально повсюду, в том числе и в США, такова, что возрастающей сложности государственных, социальных, технических и, наконец, глобальных проблем сопутствует явное снижение уровня компетентности правящих лиц”⁸³. Подібний низький рівень компетенції посиленням боротьби за владу, переповненої брехнею, якої не можуть уже витримати навіть наближені до основних “боротьбистів”, а на брехні неможливо формувати здорове суспільство і міцну державу, яку б поважали в середині країни і за її межами.

Держави, яка б відповідала національним інтересам українців, немає, а тому і влада через відсутність ефективного механізму управління не спроможна

---

⁸³ Мачехин А.С. В поисках смысла. – М.: Олма-Пресс, 2004. – С. 8.

ефективно здійснювати своє повноваження. Аби влада була стійкою і дієвою, вона повинна мати широку популярність серед народу, володіти сильними силовими структурами і розвивати національні традиції.

Щоб конкретизувати сказане, нагадаємо основи будови держави: існування України можливе в тому разі, якщо буде створено міцну державну владу, яка ритмічно працює згідно з ретельно продуманим планом і мудро визначеною ціллю та володіє міцним апаратом внутрішнього і зовнішнього захисту держави; відновлено зв'язок між народом і главою (владою) держави; здійснено передачу у відання місцевих органів влади все, що перебуває у сфері їхньої безпосередньої діяльності з відповідною ресурсною базою; забезпечується єдність законів і судочинства; дотримуються єдність податків, державна мова, національна культура, загальнолюдські моралі і релігія; приведено у відповідність діяльність інститутів влади з духовним задоволенням народу, відчуттям свободи і власного достоїнства.

Яка нинішня наша влада і як вона відповідає таким параметрам? Українська влада слабка і нестійка, за роки незалежності України не проявили себе позитивно глави держави, уряди змінюються щороку, а деякі перебувають при владі лише декілька місяців, ніхто із них не мав популярності серед населення країни, силові структури – Міністерство оборони і внутрішніх справ, Служба безпеки – постійно перебувають під тиском у Президента, глави Уряду чи Парламенту, або, краще сказати, у підвислому стані. Фінансування вкрай обмежене, соціальний захист військовослужбовців низький, ідеологічне виховання відсутнє, а дисципліна бажає бути кращою. Будь-які традиції взагалі відсутні, зруйновані і забуті під час перебування декілька століть під гнітом Російської імперії.

Світоглядне бачення розвитку нації і її держави в майбутньому має ґрунтуватися на духовних, історичних, традиційних, культурних цінностях українського етносу. Традиції українського націоналізму, який зневажався віками гнобителями нації, стають здоровою основою ідеології влади.

Національна влада традиційно на демократичних засадах козацької вольниці на всіх щаблях державного управління заповнюється обраними представниками титулованої нації із залученням інших національних меншин, які поділяють національну ідею і цінності корінного етносу, а також доброзичливих національних меншин.

До тих пір, доки яничари і космополіти будуть плести свої стежки виводу українського народу до нового налигача, ідеалів нам не досягти. Українська влада, очолювана трьома президентами періоду незалежності країни, не була українською за своєю суттю, оскільки глави держави і виконавчої влади, по-перше, були партійними керівниками, ідеологами і функціонерами в колишньому СРСР, по-друге, вони були оточені представниками не українського етносу. Всі діячі державної влади були виховані в умовах комуністичної ідеології, з якої майже ніхто не зміг вийти навіть у період незалежності української держави. Українська держава стала незалежною, а її керівники залишилися залежними від комуністичної ідеології. Це були перехідні владні структури і вони об'єктивно з часом мають бути замінені. Які можливі варіанти з ідеологічної точки зору і думок усіх верств населення щодо розбудови української держави в умовах, в яких опинилася нація?

Перший, більша частина українців дотримується думки, що формування держави у їхньому розумінні є добровільне об'єднання людей під проводом конкретної урядової влади. У цьому разі складається враження, що не держава буде слугувати людям, а вони об'єдналися для поклоніння авторитету держави і її посадовцям. З усього випливає і це стає аксіомою, що держава, як надбудова суспільства, зобов'язана забезпечити “тишу і благодать” для громадян, навіть в останній час з'явилася партія під назвою “Реформи і порядок”. До речі, запозиченої назви в сусідів, що викликає у підсвідомості громадянина держави про постійні реформи і поліцейський порядок, який забезпечуватиме довговічність цієї держави.

Другий, значно менша частина народу країни до попереднього розуміння ролі держави ще вносить додаткові вимоги. Зокрема, встановлення двомовності з пріоритетом російської мови відповідно до територіального проживання російськомовного населення, а також спрямування зовнішньої політики винятково не на Захід, а на Схід – до Росії.

Третій варіант, найбільша частина народу лише формується, її сили розділені серед багатьох партій, у неї відсутні чіткі ідеологічні та політичні цілі, в неї ще слабка воля до перемоги за цілі ще не окресленої національної ідеї. У цьому контексті в процесі розбудови держави треба особливу увагу приділяти частині українського народу, яка нами умовно віднесена до третьої групи у попередньому розділі. Національні сили цієї групи народу лише ведуть окремі бої в багатьох напрямках: досягнення повної економічної і політичної незалежності від Росії, вступ у європейські та світові структури, відстоювання державного статусу української мови, повернення культурних, історичних і етнічних цінностей та інших напрямів. У цілому тут немає єдиної думки стосовно до механізму системно розв'язувати наявні проблеми. Ніхто такого не декларує, але здається, що дехто з українських політиків вважає, що зміцнення державності української мови чи дотримання західного напрямку автоматично зміцнить українську державу. Адже важко надіятися, що урядовець високого державного рівня, політик чи простий працівник російського походження буде думати більше про зміцнення української державності і захищати її незалежність від російських намагань.

Якщо людина позитивно ставиться до української держави, то вона такою залишиться, розмовляючи будь-якою мовою, а та, що проти, то навіть користуючись українською мовою, не буде їй допомагати. Яскравим прикладом може бути єврейська нація. Адже євреї іноді краще самих українців розмовляють українською мовою, в інших країнах вони чудово володіють російською, англійською, навіть китайською, але відстоюють системні інтернаціональні інтереси тільки своєї нації. Ось чому українська нація, щоб

захищати свою державу й етнічну незалежність, зобов'язана зміцнювати внутрішню єдність в усіх напрямках – від мовних до сімейних традицій. Євреї зміцнюють свою націю, вони не змішують свою кров з іншими націями, але ніхто не називає їх націоналістами, а українців, у яких, до речі, української крові залишалось дуже мало, називають націоналістами і найбільше про це вигукують росіяни та євреї. Чистоту своєї власної крові єврейський народ якраз дотримує більше, ніж будь-який інший народ. Все це робиться з єдиною метою, щоб тримати українців у покорі і знищувати як етнос з метою будь-яким способом заволодіти їхньою територією.

Чому українцям не брати приклад з євреїв і зрозуміти, що змішування крові негативно впливає на майбутніх поколіннях нації, що де б не перебував, а треба підтримувати свою країну, свій народ. Століттями українці зазнавали змішування крові, а відтак втрачали свою культуру, традиції, історію, позитивні риси і набували негативних. Тому сучасний стан невизначеності в українській незалежній державі має під собою певне пояснення об'єктивного ходу історичних подій. Виходячи з їхнього аналізу, можна висловити головну думку, що розвиток і зміцнення національної культури зумовлюються нацією, а тому найважливішим завданням держави і її ідеології є збереження національного етносу та його всебічного поліпшення, що і визначатиме подальший розвиток національної загальнолюдської культури.

Формуючи основи державного устрою, слід виходити з того, що при цьому ціллю є не сама держава, вона стає інструментом досягнення цілей національної ідеї. Держава є фактором досягнення високої людської культури, але її незмінним творцем і носієм є нація, народ. Якщо в державі нація позбавлена високих ідеалів і матиме знижені якісні риси, зокрема послаблені духовні сили, неоднозначне ставлення до мови та історії, як це сталося в Україні за роки незалежності, то не буде розвиватися ні культура, ні сама держава. Тому майбутнє української нації під загрозою: від важких умов проживання молодь рятується втечею за кордон, величезна смертність і низька народжуваність,

навіть молодь позбавляє себе життя, створену порожнечу все більше і більше заповнюють іноземці з мусульманських країн. А чому українцеві не рятуватися втечею за кордон, коли влада і бізнесмени вище середньої руки не вірять вітчизняній медицині, навіть поріз руки спішать лікувати за кордоном, а населення лікується у місцевих лікарів з мізерною платнею, відсутністю у них досвіду та засобів лікування. Подібне розмежування в усьому без винятку – відпочинок, навчання, зберігання коштів, проживання, влаштування своїх дітей та онуків тощо.

Українці – нація древньої високої культури, а тому держава зобов'язана зберегти культуру через створення умов розвитку етносу української нації, а коли держава не виконуватиме таких функцій вона приречена на загибель. Адже, як сьогодні відмічають дослідники, історія індоєвропейських народів розпочалася не в Індії, не в Ірані, не в Римі і Греції, а на землях сучасної української держави з часів започаткованої в VI-IV тисячоліттях до нашої ери Трипільської культури, початку сучасної людської цивілізації. Світ подібного не хоче визнавати, але якщо з часом подібне підтвердиться, то виконувати ефективно роль інструмента збереження нації і її культури держава може за умови, коли буде спиратися на історію не з фальшивими, штучно зміненими фактами, а на нову українську історію та новітніх дослідженнях з археології.

Держава – це посудина, в якій зберігається нація і її культура, що потребують захисту від зовнішнього впливу. Тому поняття держави межує з розумінням живого організму нації, який забезпечує її існування і створює можливість подальшого високого розвитку всіх її природних складових. Взірцем держави, яку слід нам збудувати, треба вважати таке утворення, яке відповідатиме життєвим потребам народу, котрий вона представляє, і насправді забезпечуватиме подальший розвиток усіх націй цього народу, як носія національної культури.

В історичних умовах невизначеності державності не вдалося вберегти чистоту української нації, а тому в критичні моменти, коли дійсно єдиний народ

об'єднується в одне ціле, українці, навпаки, розбрідаються в різні боки, які тільки можливі. Здоровий інстинкт стадності, як потужний фактор у важкі хвилини, в українській нації різноманітними методами штучно знищувався віками, що приносить величезні біди для сучасних і наступних поколінь. У тих народів, які зберегли стадний інстинкт, у момент природних і політичних катаклізмів всілякі невеличкі розбіжності миттєво вивітрюються і нація єдиним фронтом постає перед труднощами, як це ми бачимо в багатьох країнах, скажімо, у поляків, німців, євреїв, навіть росіян.

В українців такого ще немає: як тільки виникають якісь складнощі, народ ділиться на східняків і західників, прихильників Європи чи Росії, Польщі чи Австро-Угорщини, противників і прихильників європейських структур. З такою поведінкою позв'язується також прояв українського зверхіндивідуалізму чи ультраіндивідуалізму. Це не така вже й погана риса, але вона шкодить за потреби об'єднання зусиль на національному рівні. Водночас у такій українській дійсності існує чимало позитивного, завдяки якому нація на суцільних руїнах хоча б частково зберегла свою чистоту і свою єдність, народ захистився від деградації і навіть зберіг свою державу. Адже в колишній комуністичній Російській імперії робилося все, щоб ліквідувати нації і створити єдиний радянський народ на основі російської нації з її єдиною мовою.

Якби українці знайшли в собі внутрішній резерв можливості об'єднуватися при настанні небезпеки, то при високій національній культурі й інтелекті, славній древній історії Україна вийшла б на перші місця серед європейських країн. Українцям не довелося б стояти на колінах перед сусідніми народами, випрошуючи у них свободи і незалежності. Навпаки, український народ впливав би на хід світової історії, забезпечив би розквіт національної культури. Про все це треба лише мріяти, а поки українці сплачують високу ціну втрати інстинкту єдності, роздрібненості думок і дій.

У цьому контексті українська держава будуватиметься таким чином, щоб зберігати чистоту нації в усіх її параметрах від прадавньої культури до

фізіологічних основ і найперше зберегти те, що в народі ще залишилося. Адже впродовж столітніх поневірянь серед чужих народів українці втратили єдність волі і значну частину потужності єдності життєвої енергії. Про яку єдність можна вести мову, коли українці, якщо уважно придивитися, втрачали навіть свій етнічний одяг, запозичуючи чуже взуття, шаровари, оселедці на голові і багато іншого. Українців взагалі не випускали на сцену без червоних шароварів, свиту ж дозволяли одягати дуже рідко. Подібне досягнення необхідної єдності є важливим в умовах посилення глобалізаційних процесів, особливо зміни клімату і мусульманського впливу на хід світової історії розвитку людської цивілізації.

Звичайно, у будівництві і розвитку нової держави на основі викладеного світогляду буде чимало прихильників істинних українців, однак значна частина населення, особливо російського походження і яничарів, які разом стануть п'яту колону в нашій незалежній державі, не будуть союзниками у цій святій справі, а навпаки, намагатимуться всіляко перешкоджати. На такі верстви надій на співробітництво мало, а тому завдання полягає в залученні до справи всіх тих, хто духовно і фізично не повністю застаріли, а лише намагаються зберегти теперішні порядки, але в яких збереглися українське серце і свіжий розум. У ряди розбудови української держави треба зібрати всі потужні сили нації, концентруючи енергію, волю і рішучість до боротьби в єдиному монолітному українському середовищі.

Українська держава зобов'язана систематично турбуватися про велич титульної нації в усій її багатогранності: зміцнення етнічних основ, відновлення історії і культури, розвиток стародавніх і нових традицій, всіляка підтримка мистецтва в усіх його проявах. В Англії, Німеччині, Франції, Італії, Іспанії живе не менше націй, ніж в Україні, але вся увага зосереджена на титульній нації – англійці, французи, іспанці. Титульна нація відновить ідеал своєї української краси, пісні, сили, гостинності, порядності і праці, а найперше почуття відповідальності. У дитячих закладах, школах і вузах знижено системне фізичне

виховання, здоров'я молоді погіршується, що проявилось в складнощах набору молоді до армії. У країні виховуються не колишні сильні й дотепні українські козаки, а винятково чиновники, інженери, юристи, митці, економісти, менеджери. Ці дві крайнощі мають бути об'єднані, а щоб не було крайнощів, треба шанувати всі нації, бо є росіяни більш віддані українській державі, ніж етнічні українці. Про вимоги до інших націй ми уже говорили: підтримуйте державу, в якій живете, шануйте народ, з яким спілкуєтесь і родичаєтесь, вивчайте їхню культуру та мову.

Носіями зміцнення етнічних основ має стати молоде покоління нації, а тому держава зобов'язана оголосити кожную дитину найціннішим надбанням народу, найперше турбуватися про її здоров'я. Багатодітні сім'ї перебуватимуть під опікою і захистом держави з метою створення дітям і батькам найкращих умов життєдіяльності. Держава покінчить з нікчемною практикою, коли вона і народ більше турбуються про здоров'я та захист кімнатних і продуктивних тварин, а дитячі садочки і молочні кухні передано бізнесовим структурам, водночас знищено інші структури для догляду за здоров'ям, харчуванням та вихованням дитини.

Справа полягає в тому, що створення законів для громадян – це ще далеко не все. Спочатку треба вирішити завдання щодо будови громадянського суспільства, самих громадян, здорових тілом і душею, які будуть здатні виконувати ці закони. Підтвердженням цього свідчить той факт, що в 2006 році із усіх прийнятих законів і розпоряджень виконувались лише 26%, адже іншого не могло і бути, адже народ після тоталітаризму, одержавши свободу, проявляв свавілля. Тільки після створення здорового суспільства настане можливість законами виховувати тих, заради кого вони прийняті, беручи до уваги передусім моральні якості громадянина і людини, як це практикували древні. Якщо у древніх, зокрема в Спарті та Афінах, прийняті закони і моральні риси гармонічно поєднувалися, то теперішні закони перебувають у кричущих протиріччях з моральними устоями, від державних

управлінських законів повіває холодом, а не теплом. Народ тільки-но почув про підготовку тих чи інших законів, як уже готує заздалегідь методи ухиляння від їхнього виконання.

Дітей треба виховувати так, аби вони вірили в Україну, свою націю, у свій народ, шанували свою мову, культуру та історію, захищали національні цінності. У цій справі треба врахувати наступне – виховувати молодь з дитинства. Тільки так ми зуміємо зміцнити основи етнічного відродження українського народу, що забезпечить подальше його культурне відродження. У цій справі можуть бути такі шляхи і методи.

Насамперед слід відлучити від чужинського одягу та зовнішнього вигляду типу шароварів, оселедців на голові тощо, адже такого нині ніхто не носить і ніколи поширено не носив. Нове покоління необхідно виховувати так, щоб воно було переконане у величчі української титульної нації, яка має європейське коріння і є європейським народом. В українців з давнини передається багато благородних рис, які століттями заганялися в глибину людської душі та викорінювати. Всі ці благородні риси і традиції українця треба визволити з глибинних тартар, виховати нові, які відповідають високим світовим стандартам, щоб вони перетворювались у традиції нації й окреслювали яскраві благородні риси українського характеру. Відданість, вірність, готовність до самопожертви, вміння відстоювати свою гідність і позицію – ось чесноти, притаманні і конче потрібні великому народові. Тільки так можна підняти весь український народ на завоювання свободи і незалежності.

Особливо необхідно внести кардинальні зміни в історію і її навчання в школах та вузах. Адже, мабуть, не знайти іншого народу, історія якого затерто і виправлено так, що на ній немає живого місця. Ось чому українці не знають досконало, чиїх батьків ми діти; якщо прийняти, що політика є продовженням історії нації, то держава неправильно веде свою сучасну політику; викривлення історії всього народу призводить до занадто незадовільного її вивчення в школах і вузах. Потрібно під егідою держави написати нову, тобто реальну, історію

України з давнини, відсторонивши від цієї роботи всіх істориків, вихованих за часів комуністичної епохи. Навіть тепер видно шалений опір написанню і вивченню об'єктивної історії України.

Держави, які постійно захоплювали українські землі, намагалися все робити, щоб українці були слабкими і покірними, підтримуючи внесені в середовище українського народу розбрат, зраду і протистояння. Ці держави використовували українців в особистих цілях як для військових походів, так і власного економічного розвитку, а також для збагачення власної науки, мистецтва і літератури. Кращого помічника, ніж слабкий і закабалений український народ, сусіднім державам важко було знайти, бо жоден європейський народ такої наруги і приниження не витерпів би.

Практику виховання слід поставити таким чином, щоб воно здійснювалось у контексті загальної культури в історичному розумінні справи. Враховуючи практику, коли українці не люблять вихвалити один одного, сказати добре слово про іншого українця, виховання треба спрямовувати на те, щоб навчити прославляти кожного винахідника, митця, вченого, простого трудівника, як українця і вірного сина свого народу. Навчаючись, необхідно поважати в кожному українцеві не тільки як творця великих і малих справ, але і як представника великої та древньої нації. Для цього треба повернути ім'я кожного видатного українця, котрий прославляв інші держави і нації до пантеону великих мужів України, перенести їхній прах до землі їхніх пращурів. Із імен велетів, розпорошених на планеті, буде створюватись будова нездоланного національного піднесення, величі народу і країни.

Саме вихованням українська нація буде лікуватися від одержаних хвороб упродовж багатьох століть. Щоб прищеплені національні почуття від самого початку життя людини набирали справжніх, а не штучних рис, треба з дитинства, коли людина найбільш схильна до засвоєння всього нового, у процесі виховання послідовно і настійно прищеплювати наступні думки.

По-перше, хто дійсно любить свій народ, той завжди зобов'язаний підтвердити це справжньою жертвою, відкидаючи власну користь. Прикладів цьому в українській історії чимало, хоча б жертви воїнів Української повстанської армії (УПА) та борці в 60-х роках ХХ ст., які чинили опір, знаючи, що перемога буде не за їхнього життя. А скільки великих діянь було в давнину!

Пишатися своїм народом можемо тоді, коли немає ніяких причин соромитися ні за жодні верстви населення. Невже український народ чи окремих українців може пишатися собою, коли було допущено багатовікове національне приниження перед сусідніми народами, дозволено комуністам чинити голодомори і геноцид у 1921-1922 роках, 1932-1933 роках і 1947 році; коли уже тепер обкрадено народ і дев'яносто відсотків його перебуває у бідності; коли створено такі умови в країні, що кількість народу катастрофічно зменшується, народжуваність скорочується, смертність зростає, а молодь утікає з країни; коли українська культура нищиться, а митці стогнуть від несправедливості. Прикро, але реальний факт, що незалежна країна продовжує втрачати високе почуття національної гордості, а недолугі правителі не бачать і не розуміють величчя свого народу.

По-друге, з дитячих років у молоді треба виховувати повагу до національних цінностей у поєднанні їх з почуттям соціальної справедливості. Тільки тоді, через покоління, буде формуватися нація, громадяни якої будуть дійсно зв'язані між собою узами загальної любові, загальної гордості, загальної свідомості щодо своєї єдності і непереможності. Українці в другій половині ХVІ століття, а також у ХVІІІ, ХІХ і ХХ століттях, в яких вони перебували під владою північної держави, не знали дійсно глибинних і системних стихійних сил, які вириваються із надр народної душі, а тому вони і не здійснювали великих справ. Тому держава має поставити справу виховання таким чином, щоб виростити нові покоління, здатні вершити великі справи в ім'я свободи і незалежності. Треба мати на увазі, що до тих пір, доки північна держава перебуває в ілюзії своєї імперської амбіції,

найкраще бути готовим до всякого зла. Чим раніше українці це усвідомлять і розпочнуть готуватися, тим краще, тим успішнішою буде боротьба.

По-третє, молодь з дитинства, як продовжувач нового покоління в процесі виховання на всіх стадіях, чітко має усвідомити першочергове зміцнення етносу нації. Основна причина полягає в тому, що нація, як етнос, багато втратила внаслідок перебування в рабстві та в неволі багатьох народів, що послабило волю до боротьби, знизило єдність і розширило внутрішнє протистояння. Методи і шляхи етнічного зміцнення мають розробити фахівці й озброїти ними молодь.

Якщо такого зміцнення нації не відбудеться, то українці і в майбутньому будуть позбавлені гордості і волі до захисту своєї гідності. Це буде використано сусідніми державами для поневолення в різноманітних формах, а нація буде на шляху до деградації і виродження. В таких умовах українці і в подальшому всю свою енергію, етнічні ресурси і розумові здібності віддаватимуть іншим націям, спустошуючи свої етнічні коріння.

По-четверте, найбільше сприяння в освітньому процесі повинні одержати діти, які мають обдарування, незалежно від їхньої приналежності до багатих, середніх чи бідних верств населення. Талановиті діти, котрі мають природні обдарування, одержують від держави всебічну підтримку. Рівність, що досягається наявністю великих грошей у батьків, у цій справі не повинна відігравати будь-якої ролі. Одержання високої освіти, наукових ступенів і звань за гроші мають бути осуджені, а держава повинна законодавчо це заборонити. Тільки талант, тільки розум забезпечує шлях життєдіяльності кожного члена суспільства: одні стануть інженерами, інші пекарями та шевцями, а ще інші митцями, але кожен відповідно до своїх природних здібностей. Суспільству не вигідно, щоб людина, одержавши або придбавши за гроші диплом вузу, все життя працювала простим робітником і такою працею була задоволена.

По-п'яте, нація повинна одержати високоосвічену еліту, яка знищувалась в усі попередні століття. Усім відомо, що в колишній Російській імперії

представників російської нації посиляли в усі куточки української держави, надаючи їм привілеї і високі посади, чим знищували всяку можливість представникам української нації посідати визначні місця в суспільному житті відповідно не до придбаних документів про освіту, а до природних здібностей і, звичайно, одержаної освіти. За таку антинаціональну практику українська нація жорстоко розплачується.

Подібну ситуацію і її результати треба змінити, щоб неодмінно забезпечити виховання геніальних керівників нації, а не простих виконавців невідомо ким надуманих завдань. В українській нації після здобуття незалежності виявилось цікаве явище, коли десятиріччями не було національно свідомих геніальних керівників, які б вели націю до свободи і реальної незалежності. Тому вакантні місця посідали представники, виховані на базі комуністичної ідеології, рафіновані комуністи, що стало катастрофою для української нації, яку знову вели до чужого північного ярма. Українською державою після здобуття нею незалежності здебільшого керують люди не української нації, вони розмовляють і думають не українською мовою, вони не володіють історією і культурою країни, якою керують.

У незалежній Україні існують інтелектуальні кола, представники яких можуть лише теоретично претендувати на роль геніальних провідників нації. Проте, через рабське виховання, у них відсутній живий зв'язок з народними масами низів і вони не відають про їхню психологію, вони втратили волю і рішучість, а тому навіть не проявляють намірів бути провідниками нації, турбуючись про власні інтереси. Можна навести тільки один кричущий приклад. В останній день жовтня 2006 р. Верховна Рада України розглядала постанову про відзначення 100-річчя видатного українця генерала Петра Григоренка, одного із засновників Гельсінської правозахисної групи, якого виступаючі прирівнювали до Т. Шевченка, правозахисників – російського Д. Сахарова і американського Манделу. Депутати проголосували за включення даного питання до порядку денного, яке внесено представником Партії регіонів, ніхто не виступив проти,

але коли поставили на голосування, то тільки 196 депутатів підтримали законопроект із 410 присутніх у залі. Народні обранці відхилили пропозицію щодо відзначення видатного українця, а головуючий комуніст, заміщаючи такого самого соціаліста, швиденько закрити засідання. Це зайвий раз доказує, що українці, після багатьох років незалежності своєї держави, самі ще залежні і ще далеко не господарі у своїй країні. Соромно і сумно.

Інтелігентні кола, представники яких входили в уряди, проявили свою слабку волю, внаслідок чого вони страждали не від нестатків наукових знань, а від послаблення сили волі і рішучості. У результаті державні діячі, які мали високі наукові ступені, але виявилися слабкими в практиці державного управління, нанесли тим самим країні значної шкоди. Загальний висновок полягає в наступному, серед правлячих кіл відчувався не нестаток освічених людей, а навпаки, там були люди з великими знаннями, але в більшості з них не було інстинкту захисту українського етносу, у них низька енергія і відсутня сміливість.

Народу відомо, що в урядах сферу сільського господарства і всього агропромислового комплексу очолювали люди, які мали вищі наукові ступені, але, здається, що вони тримали свій освітній рівень при собі, а тому не зуміли поставити його на службу вітчизні. Це і призвело до повної руйнації сільського господарства та українського села, яким споконвічно пишалась нація. Це зайвий раз засвідчило потребу формувати національну українську еліту на основі українського націоналізму.

Виходячи з цього держава зобов'язана систематично і планомірно пестувати в масі українського народу найбільш здібних і обдарованих людей з тим, щоб вони служили вітчизні. У цьому випадку розумове керівництво країни буде віддано в руки найбільш талановитих з сильною волею й енергією представників нації, що не дасть змоги перетворювати державні органи в антинаціональні структури.

У комуністичному минулому надзвичайно працьовиті українці привчалися зневажливо ставитися до праці, особливо фізичної, та її якості, і з цим треба

покінчити. Держава і суспільство мають оцінювати працю конкретної людини не за виконувану роботу, а винятково за її якість. Митець, простий робітник, конструктор і вчитель будуть оцінюватися за якістю своєї роботи, тобто кожен із них вважатиметься поважною людиною в суспільстві, якщо вони сумлінно та якісно виконуватимуть роботу у сфері, що відповідає їхнім природним нахилам і здібностям. Кожен у своїй сфері діяльності одержуватиме матеріальну винагороду відповідно до якості виконаної роботи, віддаючи цим самим належне природі і суспільству. В таких умовах соромом стане робота не простого працівника, котрий якісно виконує свою роботу, а неякісна праця інженера, конструктора, чиновника, яку вони виконують не за природними обдаруваннями.

Між сферами діяльності кожної окремої людини не повинно бути занадто великого матеріального розриву, скажімо між простим робітником і митцем, які однаково якісно виконують свою справу. Розрив має існувати, але помірний, який би не принижував кожного із них, адже виконують вони свою роботу відповідно до природних здібностей, а відтак кожен задоволений своєю працею і виконує її якісно. Якщо єдиним стимулом розумової праці буде тільки висока матеріальна винагорода, то ми опинимося перед процесами розпаду. Згадаймо світових знаменитостей, які постійно відчували матеріальні труднощі, вони дали світові неперевершені наукові відкриття і пам'ятки людської культури не через високі матеріальні винагороди. Отож, відкриття здійснюють ті, хто відмовляється від земних благ, решта ж нічого не здатні створити, якими б багатствами вони не володіли. Нове покоління українців має виховуватися в дусі, коли кожна людина має невід'ємне право на достойне життя, якщо він сумлінно виконує свою роботу, але порядки встановлюватимуться такі, за яких вона буде жити не винятково заради матеріальних благ та різного роду задоволення.

Водночас великого успіху можна досягти, коли на протипагу сучасній ідеології рабів збудувати державу майбутнього, в основі якої буде покладено

ідеал любові до нації, держави, віри в свободу і майбутнє. Сучасне українське суспільство відірване від такого ідеалу через те, що, перебуваючи в російському рабстві, а також будуючи недосяжний комунізм, який завжди був десь за обрієм, українці здобули бідність, загальну зневагу і втрату віри. Подібний стан вплинув на структурування українського народу.

У сучасній Україні населення можна розподілити на три категорії: *етнічні українці*, *українці інших національностей* і *українці-яничари*⁸⁴, а також *іноземці*. Дві останні категорії, але переважно російської національності і невелика частина етнічних українців-яничарів, становлять так звану п'яту колону, які величезним вантажем тягнуть усю націю в небуття. Однак це тільки в розмовному варіанті існують такі категорії, офіційно не зрозумієш де свої, а де представники п'ятої колони, а тим більше їхні представники у владі та ще євреї, які домоглися вилучення з паспортів графи про національність. У цій українській мішанині не відаєш де вороги, а де друзі, хоча представники п'ятої колони в такій брудній мішанині добре себе почувають і шкодять українській державі. Остання розділена не на Схід і Захід, як українцям нав'язують кожної хвили протистояння, а на українців і яничарів з проросійським населенням, які розселені по усій країні, але одних трохи більше на Заході, а інших на Сході.

За відсутності останньої, найбільш доцільно юридично оформити наведені вище три категорії населення України: *етнічні українці*, *українці інших національностей* і *українці-яничари*, а також *іноземці*. З цією метою існуючі візуальні категорії населення України набувають наступних категорій: етнічні українці та інші національності – громадяни країни; українці – всіх національностей, які не визнають певних правил країни проживання – піддані України; іноземці. Принаймні говорячи про українців інших національностей, слід зауважити, що тільки росіяни набули особливого статусу, а з українцями-яничарами існують складнощі. Було б краще якби держава повернулася до відображення в документах усіх категорій громадян

---

⁸⁴ *Яничари* – це народ певної нації, який через виховання в інших умовах втратив риси і прихильність до своєї етнічної нації та держави.

України, крім іноземців, про їхню національність. До тих пір, доки цього немає, право в політичній і державній діяльності України підданих її громадян визначає влада, але принциповим має бути статус, що підданий має право у будь-який момент відмовитися від українського підданства і залишити країну, ставши громадянином тієї країни, яка відповідає його національності. Іноземець, проживає в Україні, але користується підданством іншої країни.

Держава досить чітко провадить межу між громадянами країни, тобто титульною частиною народу і підданими. Останні мають повне право стати громадянами України. Для того, щоб стати громадянином України, як це практикується у багатьох великих країнах, піддані для одержання громадянства зобов'язані пройти певну школу випробувань з метою перевірки реальності намірів стати сином чи донькою свого народу, а відповідні параметри визначає держава в особі Верховної Ради чи Судової влади. Права кожної людини, як живої істоти, визнаної відповідною Хартією, в даному випадку ніяк не порушуються, тут лише визначається порядок суспільного життя.

До випробувань нових громадян включаються не тільки ідеологічні, духовні та національні цінності, які має сповідувати громадянин країни, але і його фізичний стан через безліч хвороб, що заносилися в минулому і заносяться тепер до народу країни, котра приймає іноземців. Адже відомо, що український народ знаходиться на одному з перших місць щодо хвороб, яких раніше в країні зовсім не існувало. Свідченням про надання громадянства і відповідних прав стає відповідний документ, який відіграє важливу роль у подальшому житті громадянина країни. Цим самим держава охороняє і відмежовує титульну частину народу, серед якої чільне місце належить етнічній нації, найбільш цінний її осередок, хто є фактором величчї держави, від тих, хто тільки проживає на її території, заробляє гроші, а іноді і шкодить. У цілому громадянин України користується певними перевагами перед підданими та, зазвичай, іноземцями. Громадяни, які порушили закон і це визнано судовою владою, повертаються у категорію підданих.

Держава має дбайливо турбуватися про національну еліту, яку треба формувати за допомогою певної диференціації інтелектуальних здібностей, виділяючи найбільш духовно багатих і думаючих особистостей. Говорячи про таке виховання і відбір, треба зрозуміти, що це спасіння нації, яка опинилася без політичної і культурної еліти, що рівнозначно залишитися без матки медоносним бджолам. Ці комахи, як тільки виявляється відсутність матки впродовж невеликого часу, відразу приступають до закладання декількох маточників і вже молоді матки, коли вони з'являться на світ у боротьбі, виявлять хто із них буде господинею у бджолиній популяції. Так само і у формуванні національної еліти в людському суспільстві, коли відбір здійснюватиметься не механічно, за чиймись стандартами, а у повсякденній діяльності особистостей та інтелектуальній боротьбі. В середині українського народу на аристократичних принципах усіх рівнів управління влада буде передаватися самим мудрим і розумним представникам нації, де особистісні якості будуть на першому місці.

Світова історія дає приклади, що найбільш ефективно організованим суспільством є те, яке мобілізує творчі сили нації, створює для цього сприятливі умови творчо трудитися на користь всіх людей. Проте в усій творчій сфері провідне місце належить особистості, оскільки кожне відкриття, мистецький витвір і наукова ідея належать конкретній людині, а тому треба створювати сприятливі умови не масі людей, а особистості, яка приносила б найбільшу користь суспільству. Як це ми бачимо з історії запорозьких козаків – особистість, кошовий отаман і його рада масою козаків ставиться над собою: “Вы –добрые паны, пануйте ещё над нами”, підпорядковуючи таким чином, масу особистості. Комуністи в колишній Російській імперії привчали до верховенства мас і принижували особистість, що створювало дорогу до повної руйнації суспільства і це так сталося. Наші предки, навпаки, вміли поєднувати особистості і маси народу, відкрито віддаючи першість у руки думаючих, духовно сильних і фізично міцних особистостей. Українцям і світу відомо, що в

Запорозькій Січі кожен кошовий був видатним політиком, полководцем і державним діячем. Січ і дія козаків проростала українською державністю, перші кроки до державного керма українські гетьмани робили в Січі.

Про роль особистості, про їхні світлі голови не всі бажають говорити відкрито, але це треба змінити і в ідеологічній політиці слід визнати офіційно. Саме особистість принижувалась комуністами в колишньому Союзі, а тому нинішня українська еліта, звикши триматися в тіні, продовжує перебувати в ній і тепер, а головне – не збирається виходити з неї. Якось вивести з тіні духовно знівечену інтелектуальну еліту української нації практично неможливо, що наносить непоправної шкоди суспільству. Саме це і спонукає об'єктивно приступати до формування нового покоління інтелектуальної еліти, яка буде не зашорена чужинською ідеологією. Лише у даному випадку з'явилась змога передати керівництво країною й усіх сфер життєдіяльності суспільства до рук тих, кого природа наділила особливими дарами, здатними управляти на рівні мистецтва. На початку ХХІ століття в Україні, після багатовікового рабства, такої особистості не виявилось, як кажуть у народі, вона ще в пелюшках.

Зміцнення етносу української нації і виховання видатних її особистостей – головна ідея світогляду розбудови української держави. Без особистості і національної гордості не можна відновити і розвинути українську культуру, історію та зміцнити етнічне коріння. Спираючись на складові світогляду розбудови держави, зміцнення етносу нації і особистість та враховуючи приклад Запорозької Січі, найкращою формою держави й ефективним державним устроєм можуть бути такі, при яких природно і неминуче будуть висуватися на найвищі посади самі видатні представники народу. В державному управлінні народи споконвічно шукали середину між тиранією та анархічною демократією. В Україні є свої національні приклади, які свідчать, що управління у Запорозькій Січі було тією серединою, яку шукає людство. Не випадково російська цариця з німецькою пунктуальністю знищила Січ і розвіяла її уламки у світовому просторі.

На запитання, яку модель держави ми сповідуємо і маємо будувати в Україні, треба однозначно відповісти, що шістнадцятирічний досвід виявив потребу терміново відійти від започаткованого бюрократичного, номенклатурного і криміногенного капіталізму. За роки незалежності через подібні елементи капіталістичний шлях втратив довіру від 34% населення, яке поклало надії на таку модель, до 17%. З урахуванням таких деформаційних поглядів, які не справедливі через недоліки в управлінні державою, слід вести боротьбу за якісні параметри розвитку економіки і нації. Нам необхідно дати можливість розвиватись приватній власності, здоровій конкуренції на основі цивілізованих ринкових відносин, середньому класу і патріотичній національній буржуазії, але в усіх новаціях пам'ятати, що людина любить жити і працювати колективно, це її об'єктивна потреба, в неї, як і в тварини, існував й існує стадний інстинкт. Інша справа, домогтися на державному і суспільному рівні ефективно, відповідно до вимог природи, цей колективізм формувати. Головне, що тут не можна допускати застосування сили, як це практикували у ХХ столітті на території Росії комуністи, озброївшись марксистсько-ленінською теорією.

Що ми в кінцевому підсумку будуємо, яку суспільно-економічну формацію із трьох: капіталізм, соціалізм чи комунізм? В основі конструкції економічних відносин має лежати ринкова економіка змішаного типу, яка орієнтується на розв'язання соціальних проблем суспільства в цілому. В результаті ми будуватимемо **новітній капіталізм**, або як його називають **неокапіталізм**, в якому вирішуються економічні питання і на їх основі соціальні. Основний недолік соціалізму, який примушували будувати і якого народ жахається до теперішнього часу, полягає в тому, що він ставив соціальні завдання, але не знав як вирішити їх, бо не було економічного розвитку.

Принципи мистецтва державного будівництва бачилися древніми такими: “Законы, подлежащие в будущем строгому соблюдению, должны создаваться теми, для кого они предназначены, причём гражданские обязанности надлежит выполнять сознательно и из любви

к родине, а не под воздействием рабского страха перед наказанием, слепого и безразличного подчинения воле вышестоящего”⁸⁵. Є всі підстави стверджувати, що і запорожці дотримувалися цих принципів, бо вони не допускали анархії, як зло породжене демократією, не захоплювалися багатолюдними зібраннями і боротьбою партій, проте були противниками авторитарного деспотизму, породженого прийняттям правил одноосібно або малочисельною кількістю аристократів чи олігархів. Це ще раз підтверджує дотримання запоріжцями золотої середини між тиранією і анархією.

Задача держави полягає в тому, щоб створити умови, за яких на всіх щаблях управління в країні буде функціонувати організаційна система, котра забезпечить принцип ефективної діяльності розумового і духовно чистої особистості. Лише такі високі інтелектуали здатні користуватися порадами консультантів, але рішення приймати особисто і вірно. Голосування в Парламенті, в обласних, районних та міських радах нині є тільки ширмою для підтвердження задумів за допомогою мистецьких викрутасів головуючого. З часом така форма буде замінена, але через довгі роки, коли настане час особистості.

У цілому, підводячи підсумки, треба наголосити, що під час Помаранчевої революції народ показав, що він хоче свободи, незалежності, а для цього треба не реставрувати державну машину старого комуністичного взірця, а слід будувати ідеальну структуру національної держави, яка повністю відмінна від існуючого державного механізму. Ідеї Помаранчевої революції мали і мають всесвітнє значення, бо приклади революційних подій знайшли політичний і практичний відголос у багатьох країнах. У цьому контексті результати революції мають використовувати в розбудові української держави, бути прикладом демократії для інших народів, а відтак їх треба всемірно захищати.

Демократичні сили, організовані в партію, зобов'язані власними силами захищати себе проти намагань різних противників. Українській нації треба дати

---

⁸⁵ Шиллер Ф. Собр. соч. в семи томах. – М.: Худ. лит., 1957. – Т. 5. – С. 443.

мільйони тренуваних молодих людей і досягти головного, щоб вони фанатично любили свою країну, свій народ і нація буде захищена від будь-яких нападок. Не допускати також розхитування країни закликами до федералізму чи приєднання до того чи іншого союзу з елементами втрати свого суверенітету.

Розбудовуючи незалежну державу треба передбачити, щоб ніхто в майбутньому не мав змоги її розхитувати. В сучасних умовах продовжується використання окремими політиками штучно створене протистояння областей західної, східної і південної України. Штучно формується нелюбов одних областей до інших, а разом до держави в цілому, а це досягається урізуванням прав окремим областям: східні області звинувачують уряд, який у них забирає ресурси на користь західних областей, що мають менше ресурсів; південні області мов би мають деякі претензії до північних і так далі. Все це нагнітають нерозумні політикани, які не хочуть знати, що подібні звинувачення існували і в часи Російської імперії та комуністичного правління. Але тоді не було відкритих політичних протистоянь, а тепер, у незалежній країні, подібна проблема посилюється і лише з єдиною метою – не дати українській державі зміцніти.

Як можна розцінювати політиків, які вимагали федералізму для окремих областей, коли буквально через декілька місяців все сталося у їхніх закликах навпаки. Вони вимагають уже централізації всього: і ресурсів, і інтелектуалів, і державного будівництва, і всього, всього. Використання федералізму, вимагання збільшення прав для областей, а вірніше для окремих політиків, якраз призвели до такого стану української держави, коли вона, одержавши незалежність, виявляє слабкість та непевність у зовнішній і внутрішній політиці. В результаті країна опинилась одночасно в залежності від міжнародного капіталу, російських енергоносіїв і внутрішніх нових олігархів. Це рівнозначно перебуванню в колоніальній залежності від іноземних держав, коли українська держава залежить в усьому від примхи будь-якого російського чиновника, рівня депутата чи мера якогось міста, чи будь-якого власника енергосистеми, навіть регіональної.

Подібне становище виникло тому, що влада не володіє мистецтвом управління державними справами, економікою і культурою, все виходить скособочено. Скажімо, на практиці областям уже давали не розширені можливості, а забирали навіть те, що у них було, бо треба наповнювати бюджет, судові справи переносились для вирішення на рівень держави і це призвело до розвалу судової системи і т.п. Держава через допущені помилки висмоктувала з кожного громадянина все, що він мав, застосовуючи потужну фіскальну та судову систему, що неодмінно невдовзі виллється в бунт і протистояння. Саме для цього так і залишається проблема централізації всіх залізничних шляхів сполучення, фінансів, розподілу і перерозподілу ресурсів, продажі державного майна й інше, а місцева влада замість федералізму залишається без ресурсів і прав.

З такого невтішного стану в країні можна зробити фундаментальний висновок: для зміцнення своєї держави і впевненості у її стабільності, вселити народу гордість за велич своєї країни націонал-демократична влада в процесі формування держави зобов'язана вміло відстоювати національні, культурні, соціальні та економічні інтереси своїх громадян як у середині країни, так і за її межами.

*“Мы не можем ожидать,
что от деспотизма к свободе
нас перенесут на перине”.*

Т. Джефферсон

5.11. Національний світогляд та організація руху

Реальні події після здобуття незалежності переконливо свідчать, що українцям слід шукати в собі нову силу, яка здатна вести рішучу боротьбу за національні

ідеали. Для цього має з'явитися нова організаційна структура, яка не буде сірою організацією чи партією серед інших подібних. Щоб якісно відрізнятись, нова українська організація повинна одержати нову ідеологію та цілісний національний світогляд, будуючи свою роботу виключно спираючись на них. Початковий організаційний етап має найперше розпочатися з потужної критики старих порядків, старої ідеології, рабської покори, примусового заселення чужої культури і мови, життя за вкоріненим принципом “живи і не заважай жити іншим”. Все, що вважається старим і шкідливим для розвитку нації, повинно піддаватися конструктивній критиці з метою повного усунення з українського суспільства. Для цього в українців є досвід фантастичного непримирення з рабством минулого, хоча воно ще не вирвалось з повною силою на поверхню.

Якщо партія дійсно захоче вирвати український народ із лещат жахів минулого, що стримують від рішучих дій, які бачимо в інших народів, то вона буде не роздумувати і коливатися у своїх діях, а стане діяти у напрямі покласти кінець подібній ситуації. Перш за все необхідно зламати зверхність відносин росіян до українців, зневагу і їхню постійну надію на повернення минулих порядків на основі нового світоглядного погляду. Новий світогляд є цільним і та національна партія, яка діятиме на його основі, не змінюватиме своїх поглядів, а тому вона кардинально відрізнятиметься від усіх інших партій в країні, схильних до постійних компромісів і нехтуючи національними інтересами. Сучасні партії і їхні ідеології, як показує практика, з'являються, трансформуються, об'єднуються та роз'єднуються, змінюють програми і домовляються, а в решті дрібнішають, зникають, не досягши будь-якої мети.

Усі партії, які існують в Україні, не мають ніякої уяви стосовно до потреб українського народу, вони приватні і вирішують амбітні потреби окремої особи. Це партії, які піклуються не інтересами нації і навіть держави, а намагаються наблизитися до бюджетного мішка, а їхні керівники посісти тепленьке місце в політиці. Кожна партія силою та хитрістю обходить конкурента і проштовхується ближче до теплого місця, що нагадує

шакалів, але не в лісі, а в політиці. Історія української незалежності усіяна протистоянням конкурентів, вбивствами політиків, зникненням партій і політиків, уся боротьба ведеться за власні інтереси. З такої боротьби політичних шакалів нова українська політична організація має відмежуватися і навіть не брати участі в нечесній боротьбі, не заважати їм, хай вони гризуться між собою доки не загине останній.

Водночас треба вести непримиренну боротьбу не з партіями, а із старими порядками, провадити конструктивну роботу з пропаганди і будівництва нової держави та суспільного життя. Таку роботу можна виконати і довести до завершення лише тоді, коли під її прапорами будуть зібрані рішучі і мужні бійці українського відродження як ідейні бійці, так і прості виконавці. Тільки вони можуть вести непримиренну боротьбу проти старих порядків і світогляду, а також проти тих організацій, які їх проповідують. Такої результативності можна досягти тоді, коли кожен учасник, прихильник нового світогляду, зможе зрозуміти до кінця ідею, за яку буде йти боротьба, а також кінцеву мету. А відтак треба визнати, що всяка революція або революційні дії, зобов'язані: *перше*, мобілізувати маси; *друге*, захищати себе за допомогою не тільки народних мас, але й відповідних силових рухів, без допомоги яких будь-яка ідея так і залишиться ідеєю, або вона навіть буде знищена; *третє*, мати глибоко опрацьовану, теоретично обґрунтовану програму державної діяльності на перспективу.

Державна влада зможе ефективно здійснювати управління тоді, коли ідейний зміст нової української держави буде цільним світоглядом, викладеним у перспективній програмі, який пануватиме в думках більшості народу. Розробка нового українського світогляду та ідейна боротьба партій підноситься на більш високий рівень змагання двох світоглядів, а це вже і нова організація всієї боротьби. Тоді важко сподіватися, що хтось буде порушувати основи державного устрою, нападати на цілісність і суверенність держави та нації. Українська влада вже більше 16 років бореться проти російського втручання

через своїх представників у справі країни, але так і не змогла відбити охоту створювати складнощі для українців.

Для пояснення нового світогляду, складових національної ідеї і кінцевої мети з критикою старих порядків слід розпочинати з масових зібрань в усіх закутках країни. Для цього необхідно готувати агітаторів, які живою мовою даватимуть пояснення широким верствам населення відповідно до централізованої й узгодженої з центром тематики. Найкраще виділити самі болючі і зрозумілі проблеми загальної маси народу. Треба подавати матеріали, не ображаючи одних і вихваляючи інших, а відтак справа має ставитися так, щоб народ не йшов на поводу у партій і водночас партія не йшла на поводу у мас, а надаючи переконливі пояснення і підтримку рухові за національну ідею.

Чому масові зібрання треба розширювати? Світова історія показує, а в сучасних умовах стає ще більше доказовим, як це показали рухи за часів незалежності, що усна мова, безпосереднє спілкування і вміле переконання слухачів має значно більшу ефективність на маси, ніж друковані гасла, які читаються дуже мляво, або зовсім не читаються, а особливо в часи розквіту Інтернету.

Як показала українська реальність помаранчевих днів 2004 року, слід урахувати настрій простих членів руху, адже коли людина попадає на великі зібрання або на потужну демонстрацію, то це посилює її настрій і піднімає національну гордість, дає певний духовний зв'язок з однодумцями, виробляє в неї національний корпоративний дух боротьби. Свій настрій і єдність духу така людина переносить до тих людей, з якими постійно спілкується, своєю впевненістю переконує інших і корпоративність нації розширюється. В результаті залучаються нові й нові учасники, які попадають в дивовижну атмосферу піднесення, охоплену ентузіазмом очікуваної боротьби за національну ідею та нову світоглядну філософію. Кожна людина під час Помаранчевої революції, навіть всупереч своєї волі, мобілізована внутрішнім покликом і зовнішньою атмосферою, попадала під вплив акумульованої волі,

пристрасті і сили тисяч окремих особистостей, яка у свою чергу всмоктувалась кожним зокрема. Така людина набуває впевненості, стає членом величезного колективу і готова до боротьби.

Нам треба ще навчитись звертатись одне до одного на великих зборах, тобто “співвітчизники і співвітчизниці”, і повернутися до давніх традицій, вкрадених комуністами в українців – “товариш”, а в ряді випадків – “брат”, “братове” залежно від гурту, до якого іде звернення.

На перших порах українському руху прийдеться важко, з усіх сторін росіяни та яничари будуть психологічно давити, навіть висміювати, але головне, щоб вони побільше говорили про український рух, щоб народ почув українську ідеологію і побачив певну силу, з якою рано чи пізно прийдеться рахуватися. Водночас нападки можуть бути й у вигляді застосування фізичної сили, а відтак треба брати справу охорони зборів руху чи окремих керівників у власні руки, що і практикувалось під час виступів проти одного із президентів країни та помаранчевих подій.

І це виправдано наступним: *перше*, державні органи вкрай не надійні і залежно від того, яка партія при владі, вони будуть здійснювати провокації; *друге*, кожна жива істота захищає себе самостійно, навіть мирні істоти у тваринному світі захищають себе самі. Бджола, коли на неї нападають, щоб забрати корм, втручаються у процеси виробництва чи розмноження, має зброю у вигляді жала з отрутою і миттєво її застосовує. Подібне ми бачимо і у мурашок, які мають спеціальні загони для охорони шлюбних ігор, захисту житла і відбиття нападу різних живих істот.

Для цього, крім підготовки чіткого проведення зборів та яскравих виступів, необхідно створити спеціальні загони в містах, містечках, селищах і селах, які охороняли б збори в тих населених пунктах, де відбуваються зібрання. Усі члени руху повинні мати значок і символ, щоб узнавати один одного, а відновлення стародавнього звернення “товариш” приведе до шокового стану комуністів і соціалістів. Знамена, значки і стрічки добре впливають на маси народу, створюю-

ючи позитивне зовнішнє враження. Скрізь повинен майоріти один єдиний державний прапор, який виражає певний національний світогляд. Задача руху, задача партії – створити нову державу, а не просто відремонтувати ту, яку залишив старий режим, коли народ був під ярмом у неволі, вихований комуністичною ідеологією з її недоліками і помилками.

Зовнішній вигляд символів має бути надзвичайно виразний, притягуючи, діючий на маси, дуже важлива кожна дрібничка, адже коли безліч різноманітних прапорів, то невідомо хто і за що бореться. Безкрайнє море різноманітних стягів різних партій і рухів негативно впливає на свідомість кожної людини, розпорошуючи внутрішні сили народу.

Чи повинна партія або рух вступати в блоки, тобто узгодження дій декількох партій, союзів та організацій, які, щоб полегшити роботу, вступають у певну співпрацю, створюючи загальні керівні органи з виписаною компетенцією і програмою? Головна умова у створенні блоків, як це ми бачимо на прикладі сучасних блоків у парламенті, має бути спорідненість цілей і шляхів до основної національної мети, їхня розбіжність не повинна бути занадто відмінною. Подібна формула в цілому теоретично вірна, але не надійна на практиці і це доказала українська дійсність помаранчевого блоку в Парламенті, коаліції для формування уряду і навіть підписання Універсалу у 2006 році. Блоки не стали сильнішими, а навпаки, все здобуте під час Помаранчевої революції було втрачено і влада перейшла до протилежної сторони. Тому створювати блоки для посилення дій не є ефективним.

Логіка підтверджує, що якби на практиці у багатьох сучасних політиків були єдині ціль і шлях, то для чого створювати багато партій? Все не так просто, особливо для українського народу, коли кожен хоче мати партію і урядувати, а в такому випадку не слід очікувати позитивного ефекту.

Виникнення численних партій має своє пояснення. Українське населення впродовж більше як трьох з половиною століть виношувало у своїх серцях намагання позбавитися рабської залежності і несправедливості. Обставини

склалися так, що ніякі дії не спроможні були подолати силу царських “обіймів” і мільйони українців примушували себе чекати, бо іншого виходу просто не було. Чому доводилося так довго очікувати? Коли в українців було достатньо життєвої сили та енергії, то в їхньому середовищі знайшовся видатний провідник Б. Хмельницький, який показав дорогу до свободи, до завітної мрії – звільнення від рабства і заспокоєння бурхливого моря людських душ. Дійсно, українські полки перемогли польських гнобителів і вигнали з країни, але фортуна відвернулася від народних мас. Гетьман необачливо підписав угоду з Росією в Переяславі, сподіваючись, що вона буде дотримуватися передбачених умов, але росіяни обманули підписантів і народ опинився в іншому рабстві на століття.

Російські поневолювачі так закріпили ярмо на шиї українців, що у них уже не стало достатньо життєвих сил і енергії висунути із свого середовища видатного провідника для продовження боротьби за свободу, не знайшлося його аж до нинішнього часу. Ось чому для розв’язання проблеми реалізації української національної ідеї, яка набуває епохального значення, беруть участь сотні тисяч людей, величезна частина національної інтелігенції і багато з них вважають виключно себе покликаним показати українцям дорогу до звільнення. Подібне схоже на ситуацію у бджолиній сім’ї, коли через різні обставини зникає матка, то її підсвідомо намагаються замінити робочі бджоли. Це так звані трутівки, їх з’являється дуже багато, вони відкладають сім’я у приготовлені комірочки, навіть запечатують для його дозрівання, але марна праця, потомство не народжується від трутівок. Сама ситуація майже відкритої боротьби висуває багато кандидатур, які створюють свої партії. Чи можна відмовити створювати партії відомим борцям за свободу 60-х років ХХ століття, які десятки років сиділи в казематах ГУЛАГа? Організували свої партії і вищі керівники колишньої комуністичної номенклатури, які фактично захопили владу в незалежній Україні. З’явилися і різноманітні ділки, які хоча б на папері та для виборчої компанії бажали мати свою партію.

Проте подібно до того, як немає боротьби між трутівками, як це ми бачимо між молодими матками, коли виявляється сильніша і більш плодюча, немає вільної боротьби між партіями для виявлення сильнішого, а тому немає ні сильної партії, ні видатного національного провідника. Якщо такі партії об'єднуються, то всі їхні керівники вважають, що кожен із них має право стати головним виразником народних сподівань і тільки себе бачить на чолі всього руху. Однак спочатку ні керівники об'єднаних партій, ні народ не можуть зрозуміти, хто із претендентів на провідне керівництво рухом є найсильнішим і за ким слід йти до перемоги. Згадаймо, як місяцями помаранчева коаліція, куди входило з десятків партій, з'ясовувала, але так і не з'ясувала, хто повинен стати першим та другим, а в результаті коаліція зруйнувалась.

Народ також заплутався і часто його настрої носить далеко невизначений характер, а його переконання не завжди стабільні, своє бажання народ не може чітко окреслити, а найчастіше не розуміє шляхів перетворення їх у реальність. Керівники партій і крупні політичні діячі здебільшого мало або поверхово знають настрої народу, вони йдуть до однієї і тієї самої мети, не звертаючи уваги на замисли інших керівників та думок народу. Паралельна і зовсім неузгоджена робота блоків і партій заради однієї національної цілі – є українська трагедія на початку XXI століття. Народ був впевнений, що його підтримує інтелектуальна еліта нації, а тому при об'єднанні всіх партій і груп, які були під помаранчевими прапорами 2004 року, головні цілі були б в основному досягнуті. Проте подібних об'єднувачих процесів не відбулося, оскільки вони в принципі неможливі.

А відтак виникає потреба вникнути в усі методи і шляхи, якими йшли партії і блоки до єдиної цілі, що потерпіли поразку, та окреслити більш ефективні дії, здатні мобілізувати енергію і волю народу, а для цього слід відкинути амбіції, об'єднати зусилля і йти до наміченої мети. Вірна оцінка досвіду поразок усіх партій і їх урахування однією партією чи об'єднаним рухом позитивних методів своїх попередників принесе велику користь і неодмінно забезпечить перемогу.

Треба сподіватись, що розколи і зради, відсутність єдності партій і рухів та національних провідників після Помаранчевої революції, що стало трагічною історією незалежної України, в кінцевому підсумку принесе позитивні результати.

Перемога дістанеться тим партіям, які найбільш сильні, обрали національну ідеологію, зуміли визначити вірний шлях до поставленої мети. Подивіться, яких успіхів досягла після помаранчевих подій Партія регіонів, – обравши досить вдалий шлях. Звичайно, така партія досить ефективна в українській політиці, але вона не слугує інтересам етнічної нації і тому у неї немає перспектив. У неї ідеологія відсутня, а якщо і є, то не українська, а суто проросійська, підтримувана етнічними росіянами, ціль також не відповідає споконвічним думам українців, вона передбачає повернення до союзу з Росією і продовження рабства. Не можна сподіватися, що українська нація змириться з тією кричущою несправедливістю, коли партія етнічних росіян буде утримувати владу і слугувати не корінному народу та народу, який любить свою країну, виконуючи вказівки сусідньої держави.

Українській потужній партії чи рухові треба всі ці складові чужих помилок у країні врахувати і взяти на озброєння. Іноземна влада досить ретельно вивчає помилки українських партій і діячів, які побували при владі, але крім гасел нічого не зуміли здійснити. Керівники Помаранчевої революції проголошували, що “бандити будуть сидіти в тюрмах” і народ їх підтримав, а прийшовши до влади ті, хто давав обіцянки, нічого не здійснили, ні один, зрозумійте, ні один бандит не був засуджений. Віддали владу протилежній стороні і ті вже, користуючись ідеєю помаранчевих, розпочали звинувачувати за брехню, бо раз не посадили, то бандитів немає, але ще й розпочато гоніння на помаранчевих. На їхньому місці кожен так поступав би.

Виходячи з досвіду багатопартійності і величезної кількості допущених помилок, формуючи нову ідеологію і програму, треба все це врахувати, а після цього оберігати власні ідеї від крадіжок з метою фальсифікації протилежними

сторонами. Не будьмо наївними, Росія без жорстокої боротьби не відпустить Україну зі своєї орбіти, вона не хоче втратити надбання російських царів, досягнутих у закабаленні українського народу. Всі проросійські партії будуть вихоплювати елементи нової ідеології, перекручувати їх і доносити до народу, досягаючи тим самим хитання суспільних думок. Вбивається зрадницький клин, якраз на таких брудних технологіях будуються гасла “розкол патріотичних сил”, “розкол народу на два табори Схід і Захід”, а після цього “Схід і Захід разом”, “два Віктори і одна Україна” і інші.

Якщо уважно придивитися, то, крім появи після 1991 року в Україні безмежної кількості партій, цікавим виявилось й те, що багато з них волають за народ, але замовчують за який – український чи російський. Водночас національно налаштовані українські партії і політичні діячі, знаючи про таке замовчування, також мовчать, беручи на себе відповідальність перед історією за ганебну брехню та зневагу до українського народу. Тому всім українським партіям як проукраїнським, так і проросійським, треба чітко визначитися у своїх цілях, методах і шляхах до основної мети, пояснивши їх зрозуміло і відкрито. Народ має знати все про кожну партію і кожного політика, щоб викинути практику, коли перед виборами говорять одне, а після виборів роблять зовсім інше, коли партійних списків кандидатів народ не бачив, а після виборів уже пізно, а тому залишилось тільки знизувати плечима та плакати.

Не секрет, що у всіх партій не має власних ідей і тим більше власних цілей, всі їхні програми “на одно лице” і якщо хтось в цьому вагається, то треба хоча б порівняти декілька і зразу стане все зрозуміло. Іноді з’являються так звані нові ідеї і нові цілі, нові програми і нові шляхи, але ці політики не розуміють простої істини, що в української нації існує віками випестувані в думках єдина ідея, мета і шлях. Чесність і чистота намірів керівників партій була б доказана тим, що ці добросовісні партійці та їхні однодумці без будь-яких застережень та умов ставали під стяги єдиної української ідеології, потужного руху, національної партії.

Для керівників більшості партій за часів української незалежності досить було часу, щоб доказати свою спроможність, а коли не вдалося, то треба зробити певний висновок і не спричиняти перепон для потужних рухів до національної цілі. На превеликий жаль цього не зрозуміли політики новітнього часу, які десятиріччями сиділи в російських тюрмах заради свободи, а коли вона прийшла, то не знають як її відстояти. Рішення про відмову від партій чи високих державних посад даються людям не легко, особливо керівникам, але тим більшим буде їхнє визнання чи провина перед нацією.

Об'єднання демократичних партій не може бути механічним, бо складання різних програм, думок про ідеї, цілі і шляхи нічого цільного не дадуть, не зміцнять рух, а, навпаки, знищать навіть те, що було. Прикладом може слугувати таке: під час Помаранчевої революції об'єдналися демократичні партії і соціалісти, а після цього соціалісти зрадили і втекли до інших течій, що призвело до розвалу коаліції, створеної силою народу; для підписання Універсалу порозуміння 2006 року об'єдналися демократи, соціалісти, комуністи і проросійські регіонали для створення широкої коаліції, але навіть під час підписання документа половину умов не підтримали комуністи, а через місяць, ні до чого не домовившись у виконанні підписаних умов, коаліцію залишили навіть демократи.

Однак усім тим, хто без розбору об'єднується і роз'єднується, треба пам'ятати досить суттєву істину. Вона полягає ось у чому: при формуванні об'єднань, блоків тощо в тактиці може і буде щось виграно, досягнуто, як цього добилася Партія регіонів, об'єднавшись з соціалістами і комуністами, але в стратегії вона програє через те, що сильні партії при об'єднанні, як правило, слабшають, а відтак програють. Це було видно вже на початку 2007 року, коли рейтинг усіх трьох партій неухильно став падати. Подібну закономірність уже давно треба було б узяти на озброєння своєї політичної платформи демократам національного спрямування. Не вчаться, а продовжують спорадично

об'єднуватися і роз'єднуватися: і колишній Рух, і БЮТ, і Наша Україна, і багато інших різноманітних партій і партійок, але толку з цього як не було, так і не буде.

Зазвичай бувають обставини, коли на короткий термін слід блокуватись, але це мають бути односторонні, а їхня мета неодмінно єдина. Короткий термін об'єктивно пояснюється тим, що успіхи, досягнуті коаліцією, вже у самих собі несуть зародок майбутнього розколу, ворожнечі. Цей зародок привноситься не блокуванням як таким, воно тільки створює умови, а все залежить від людини, її сутності як філософського розуміння живої природи, наділеної свідомістю. В українській боротьбі існує свіжа практика, коли сформована у 2004-2005 років коаліція помаранчевих сил досягла перемоги, якою захоплювався світ, але її провідники не поділили посад, посварилися, розділилися і втратили завойовану владу.

Виходячи з цього, найкращим для української нації і її патріотів має стати не механічне об'єднання, а визнання єдиної ідеології, єдиної ідеї та єдиної мети і йти єдиним шляхом під єдиним національним прапором демократії, розпустивши всі демократичні партії, коаліції і парламентські фракції. Передусім подібний заклик не стосується соціалістів, комуністів і проросійських партій, оскільки вони будуть боротися проти партії національного руху до останнього, іншого виходу у них немає. Треба з розумінням ставитись до тих комуністів і соціалістів, які зовсім не підтримують незрозумілі ідеї цих партій, відмовляються від них, але вони розчарувалися і в національних демократах.

Українську незалежність має виборювати єдина незалежна націонал-демократична партія, незалежний рух, а не блоки та об'єднання з величезним розмаїттям думок. Одна ідеологія, один рух, одна партія, один шлях, одна національна ідея, одна ціль – сучасна епохальна задача в Україні. Чому так? Адже, коли в українському суспільстві буде панувати національна єдність, то з'являться інші партії, але партії українського спрямування. У нинішній

складний час відстоювання незалежності нації і держави треба згуртуватися в єдиний кулак проти проросійських партій, комуністів і соціалістів. Саме ці партії складають небезпеку українській державі і нації, намагаючись розхитати державність та повернутись в ярмо.

Дуже часто від проросійських партій, а точніше їхніх поводитирів, звучать заклики щодо федералізму. Федералізм – це союз суверенних держав, які об'єднуються в союз добровільно, спираючись на свій суверенітет з повними правами держави і поступаються на користь союзу частиною своїх суверенних прав, які переходять у відання об'єднаної держави. Що ж пропонується в Україні проповідниками федералізму? Зовсім протилежне, а саме: віддати частину прав і функцій єдиної держави областям, які не мали ніякого суверенітету, ніяких державних прав, особливо юридичних, навіть соціальні та економічні права були досить кучими. Отже, проповідники федералізації пропонують із суверенної держави, єдиного живого організму нації, створити 25 суверенних держав, а після цього приступити до створення союзної, тобто федеральної, держави.

У результаті, крім зруйнованої економіки та етнічної нації, буде ще й зруйнована незалежна держава, бо ніколи 25 держав не в змозі об'єднатися. Згадаймо німецькі землі, які віками то об'єднуються, то роз'єднуються, приносячи трагедію не тільки своєму народові, але й усій Європи. У Німеччині дійсно об'єднувались суверенні держави, які мали величезні відмінності між собою, але їхнє об'єднання відбувалось не добровільно, а під тиском військової сили однієї з держав, здебільшого Прусії. Якщо брати приклад США з її штатами, то саме штати самостійно створювались, а тільки після цього приєднувались до союзної держави, але штати там ніколи не володіли особливим суверенітетом.

Українські області ні в яке порівняння не йдуть не тільки з німецькими державами, а нині землями, але й з американськими штатами, а відтак поняття федералізму у застосуванні до них є надуманою категорією, що

межує з махровим політиканством. Українські області не були не тільки самостійними у державному розумінні, вони ніколи не мали чітко визначених границь, народ в одній області нічим не відрізнявся від іншої, в деяких областях, віддалених між собою, мають місце незначні відмінності окремих рис у культурі і тільки. Области ніколи не мали будь-якого суверенітету, а тому не можуть ним користуватися, навіть якщо їм і дати якусь його частину. В політичному розумінні можна ставити задачу стосовно областей не про їхню федералізацію, а про розширення прав зростання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів, а також у вирішенні задач соціально-економічного характеру на своїй території.

У складні помаранчеві дні виявилось багато особливостей української нації, про які навіть дехто і не здогадувався. Яскравим променем виявилась генетична пам'ять предків до власного вдосконалення, самоорганізації і розвитку. Якщо не враховувати екстремізму невеликої частини населення, то переважна більшість українців з великим піднесенням не тільки сприйняла, але й втілила об'єднавчу ідею боротьби за свободу та незалежність.

На майданах країни народ ставав єдиним цілим, а об'єднували його національні звичаї, релігія, невидимий живий дух предків, а також нездоланні сучасні національні інтереси. У цьому контексті значення Помаранчевої революції полягає в особливостях: наперекір неймовірним складнощам вона довела, що перші роки незалежності не стали зовсім марними в історії української нації; вона подала приклад можливого перетворення звичних взаємовідносин недовір'я, яке супроводжує українську націю століттями, на велич духовної і конструктивної солідарності на базі національної єдності.

Помаранчеві події засвідчили, що дух солідарності пройняв усе українське суспільство. Хоча і дивним, але цілком закономірним було те, що такі прагнення виявляли всі – від старого до малого. В Україні багато тисяч батьків дивувались своїм дітям, які ставали під помаранчеві стяги всупереч волі й інтересам “батьків” зі старої влади. Пояснення такого феномена – не що інше, як поклик предків

до свободи, переданий сучасному поколінню через інформаційну систему Всесвіту.

Непоко́ра українців у листопаді – грудні 2004 року і січні 2005 року стала логічним продовженням пригаслої революційної акції 2000-2001 років “Україна без Кучми”, “Кучму геть!”, коли вбивство Гонгадзе розбудило націю і било на сполох. Проте різними засобами тодішня ненависна влада, із зовнішньою підтримкою, приспала порив народу, але його незадоволення жевріло, очікуючи нового неминучого вибуху народного гніву. Помаранчева революція довершувала те, чого не вдалося зробити 2001 року під час хвилі величезного внутрішнього народного гніву, це був останній бій боротьби багатьох поколінь українського народу впродовж століть проти гніту і неправди. Історична заслуга революційних подій полягає в тому, що її учасникам вдалося зайняти позицію, яка дала змогу уникнути кривавої бійні. Досвід, здобутий у твердій, але толерантній боротьбі, набув міжнародного значення, він став взірцем для багатьох країн світу.

У перші роки незалежності країни влада зневажливо ставилася до українського народу і його сподівань, пов’язаних з цією історичною подією, руйнувалися структури громадянського суспільства, судовий устрій і засоби масової інформації. Безчинство влади, особливо податкових органів, стали можливими через те, що глава держави і його оточення, невмілими діями повністю зруйнували судову систему країни. Для цього застосовували підкуп та погрозу фізичною розправою, у результаті – судді стали найбільш незахищеною і корумпованою категорією державних службовців, навіть більше, ніж працівники засобів масової інформації. Події останніх років показали, що за такий злочин проти українського народу ще доведеться відповідати.

Свою революцію українці здійснили так швидко, толерантно і цивілізовано, що здивували весь світ і поставили владу перед несподіваним фактом. За короткий строк Україна стала великою, солідарною європейською державою, а її колишні голови перетворилися на маргіналів. Влада і її структури не здатні були

зрозуміти свій народ, розгледіти його внутрішню непереборну силу, про яку можна сказати словами філософа часів кривавого тирана Петра I: “Лёгкость и быстрота, с которыми этот народ приобщился к цивилизации, неопровержимо доказали, что его государь был о нём слишком дурного мнения и что его народы вовсе не были скотами, как он отзывался о них”⁸⁶.

Влада втратила здоровий глузд у сподіванні, що всі маніпуляції народ стерпить і цього разу, але всі верстви населення, відчувши своє приниження, повстали проти несправедливості, з вимогою знати правду про дії влади і жити як належить цивілізованій людині. Перед революційним піднесенням в Україні повсюдно чулося невдоволення і тривога, мов у бджолиному вулику: як довго можна так принижувати народ? так цинічно обманювати? скільки можна? терпець увірвався! ми – нація, ми – сила! скільки ще кожен боїтиметься і далі гнутиме спину та схилить голову? Росія підтягує війська до кордону з Україною; російський спецназ було помічено в багатьох українських містах, навіть у Києві. Президент сусідньої північної держави закликав кинути війська проти революції та її учасників.

На майданах країни народ показав, що він позбувся синдрому пригніченого, заляканого, схильного до містики і фанатизму натовпу. Український народ сказав “Ні!” принизливому і важкому минулому і “Так!” – європейському майбутньому. Лише доля поставила конкретних особистостей під час президентських перегонів, на яких були сфокусовані два протилежні устремління провідників, могли ж бути не вони, а інші. Виявилось, що в Україні є достатньо авторитетних лідерів, здатних вести народ до перемоги за волю, але народ не їх обирав, а напрям своїх поривань до європейської культури.

---

⁸⁶ *Мыслители* прошлого. Монтескье. – М.: Мысль, 1975. – С. 131.

*Народ може об'єднати інтегрована,
зрозуміла і реальна ціль.*

5.12. Українська національна ідея

На шляху до кінцевої мети українці не повинні забувати освячені часом видатні діяння наших предків, величі Київської Русі, козацької і гетьманської держави, боротьби за права і свободи з татарами, турками і поляками та виходу з рабського становища за часів перебування під ярмом Російської імперії та Радянського Союзу і перемоги Помаранчевої революції. У 2004 році свобода української нації стала реальністю, а як говорив великий американець Д. Вашингтон “Свобода, раз она пустила корни, быстро вырастает”, що дає нам великі надії і закликає до подальшої боротьби.

Відроджувалась українська нація і її держава з давніх часів у величезних муках, де переплелось багато стихійних сил і ще не зрозумілих процесів, які викликають безліч запитань як у світі, так і у самих українців. Були і горе, і нестерпний біль, зрада і недовіра, але не було страху, а була всепереможна віра в Україну. На прикладі Помаранчевої революції світ побачив, як перемагає всесильна віра на шляху до мети. Усе це дає підстави сказати, що майбутнє незбагненне, але одне зрозуміло, що українська нація досягне кінцевої мети і житиме у віках.

Фундаментальною основою мети має стати розуміння цінностей стосовно того, що Україна і українська нація належать до історичних первородних рас Європи, від яких походить західна цивілізація. У цьому зв'язку більш як тисячолітня історія української нації дає підстави стверджувати, що Україна спроможна і має право посісти почесне місце однієї з провідних країн на європейському континенті, місце яскравого і талановитого члена

християнського світу і сім'ї європейської співдружності. Саме такої ходи подій бояться північні недоброзичливці.

Прогресивна громадськість країни дійшла висновку, що для відродження української нації та її держави потрібен об'єднавчий початок, спроможний перетворити масу індивідів на народ. Стало зрозумілим, що тільки духовне відродження і сформована національна ідея здатні розв'язувати кардинальні проблеми побудови стабільного суспільства та його держави. Щоб привести в рух велетенські внутрішні сили українського народу, слід найперше поставити реальну і зрозумілу інтегровану мету, сформовану на основі національної ідеї. Тільки тоді будуть задіяні розум, почуття і воля, які творитимуть благородні справи на шляху до свободи, будемо просити і сподіватися, що цьому допомагатимуть навіть Вищі сили.

Водночас треба чітко усвідомити, що на першому місці має бути мета, а не засоби і сам процес досягнення, що виливається у безмежну і нестримну розгнuzданість, яка породжує бездіяльність, розруху та хаос. Сучасна українська реальність свідчить, що майже всім політичним партіям і їхнім провідникам подобається не мета, яку вони ще не зовсім усвідомили, а сам безперервний процес руху, але куди, то, мабуть, їх не дуже цікавить. Кожна партія та їхній провідник заклопотані лише єдиним – зайняти комфортне місце у цьому русі, забуваючи про його ціль. Дотримання самого процесу руху в нікуди є основною причиною того, що Україна після одержання незалежності ось уже 16 літ не може здобути реальної незалежності, народ втрачає віру, його покидає воля і він на порозі втрати свободи.

Надаючи особливо важливого значення національним інтересам, як рушійній і об'єднавчій силі більшості членів суспільства, на порядку денному стоїть завдання сформуванню нову, об'єднавчу національну ідею й успішно її реалізувати, що і є, фактично, найважливішим елементом системи національних інтересів України на цьому особливому переломному етапі її історичного розвитку. Деякі вчені і політики вважають, що національна ідея має обмежитись

вирішенням поточних справ, але це не зовсім так, бо цим прикриваються антиукраїнські гасла.

Щонайменше необхідно визначити національні інтереси українського народу на найближчі 25 років. Під таким кутом зору виникає невідкладне практичне завдання – розробка національної глобально орієнтованої стратегії розвитку нації. Багато громадян України, можливо значна більшість, особливо молодь, незалежно від етнічної належності, розуміють і сприймають такий напрям.

У ході Помаранчевої революції окреслювалася філософія української національної ідеї. Стало очевидним, що українську національну ідею мають підтримати всі народності, представники всіх національних меншин, які живуть на українській землі. Революція допомогла українцям зрозуміти, що їм час полишити вишукувати у світі друзів і недругів, а почати самостійно відстоювати власні національні інтереси.

Як це здійснити? Освятити і реалізувати національну ідею, яка має бути демократичною, зрозумілою, виражати і відстоювати права всього народу країни в усіх сферах життя, забезпечувати свободу думок, сумління, релігії, слова. Якщо національну ідею буде виборювати якась одна нація чи народність, то не уникнути протистояння, загрози поділу країни і відокремлення, як це виявилось у помаранчеві дні.

Навіть якщо дотримуватися поглядів Гегеля, який вважав, що в певні історичні періоди є якась одна нація, світовий лідер, в основу ідеї якої покладено місію проведення людства до певної цивілізаційної стадії, але таке лідерство невдовзі закінчувалось провалом. Спочатку з'явилась ідея Німеччини, а після неї лідерство перехопили Сполучені Штати Америки, були й інші національні ідеї типу російської “Москва – третій Рим, а іншого не дано”, польської “Польща – від моря до моря”. Саме такі імперські амбіції задля якоїсь великої гуманістичної місії суперечили національним намаганням об'єднання у всій своїй територіальній, політичній, релігійній та етнічній повноті і прагненню вільного розвитку.

Ідея кожної нації буде життєвою не у формі імперської амбіції, а у вигляді високих цінностей, прив'язаних до приземлених поточних прагматичних потреб. Національна ідея тоді буде життєздатною і повсюди сприйматиметься, якщо вона відповідатиме найсуттєвішим потребам людського життя, благам і знанням в їх найвищих нормативах: “Идеал – это идея... Идеалом является... всякая действительность в своей наивысшей истине”⁸⁷. Неможливо і несправедливо боротися за національні цінності, якщо вони не забезпечують для народу насущних потреб життєдіяльності.

Втім, історичний досвід і практика сьогодення про глибинні потреби українського народу впродовж століть та їхнє конкретне втілення в період Помаранчевої революції 2004-2005 років, дали змогу одержати конкретику української національної ідеї. Не чужинська думка, нав'язана віками, а тільки те, чого намагається досягти народ самостійними діями, є його природна національна ідея. Саме в ній концентруються справедливість, духовність, державність, добробут, доступ до всіх досягнень цивілізації.

Згідно з такою філософією українська національна ідея включає в себе: національну незалежність, безпеку розвитку, ефективну систему державного устрою, подолання бідності, соборність, піднесення духу, рівності, зміцнення волі і забезпечення свободи. Водночас природної національної ідеї можна очікувати, якщо буде забезпечена справедливість, свобода і рівність громадян. Усього цього можна досягти в умовах боротьби за незалежність, єднання, консолідацію і правду. Для реалізації такої ідеї треба, як показали події, багато від чого відмовитися і відмежуватися.

Українська примовка: “Чого бідний? Бо дурний” та “Чого дурний? Бо бідний” чітко визначає, що бідність не суть матеріальне поняття – всім нам треба розумнішати в цьому світі. *Найперше*, за все викинути на смітник нав'язану з минулого філософію “маємо те, що маємо”, бо інакше втратимо все, навіть те, що маємо. *По-друге*, відмовитися від між особистісних та ідеологічних

---

⁸⁷ Гегель. Работы разных лет. – М.: Мысль, 1973. – Т. 2. – С. 143.

суперечностей заради спільних інтересів усього українського народу і його держави.

По-третє, вилікуватися від лицемірства і заздрощів, зради і користолюбства, доносів і наклепів. *І накінець*, виробити і відстоювати універсальну, просту і зрозумілу національну ідею, яка об'єднувала б весь український народ, усіх громадян України.

Помаранчева революція виявила споконвічні сподівання нашого народу, які вихлюпнули на поверхню його позитивні риси і силу, що стали детонатором руху всієї української політичної нації до Свободи. Під гаслом “Ми йдемо – і серце правдою горить!” українці йдуть дорогою вирішення основної загальнонаціональної ідеї – об'єднання великої української нації з метою здобуття свободи для кожної людини і незалежності всієї України.

Століттями українську націю привчали роз'єднуватися, використовуючи внутрішні найменші протиріччя, що віками наносило непоправного у житті народу, позбавляючи його мати свою державу, постійно втрачаючи її після пролитої крові на її здобуття. Україні та українській нації слід знайти “клей”, який би тримав українців укупі, застерігав від протилежностей і оберігав від виснажливої боротьби між собою. Таким “клеєм” має стати національна ідея, про яку говорять, але до нинішнього часу ніхто її не подавав. Вперше вноситься концентрована національна ідея українського народу.

Помаранчева революція яскраво окреслила основи, здатні об'єднати народ і вести його шляхом до перемоги загальнонаціональної ідеї:

□□ українці показали, що вони хочуть творити своє життя самостійно на основі Свободи, Рівності, Незалежності, Єднання, Справедливості, Правди;

□□ зерна свободи, які століттями крупинами сіяли попередні покоління українців, рясно проросли на початку XXI століття у реаліях всенародної непокори, котрі невдовзі принесуть добрий урожай;

□□ тільки єднання дій українського народу неодмінно забезпечує перемогу, і навпаки, роз'єднання дій, яке було в минулому, наражає незмінно на поразку;

□□ на майданах України ніде не лунали ні західні, ні східні гасла, український народ хоче мати свою незалежну, мирну і самодостатню центральноєвропейську державу;

□□ чітко простежувалося споконвічне намагання українців будувати відносини з усіма країнами на засадах справедливих норм у національних інтересах;

□□ через майдани країни прокладено міст між історичною самоорганізацією запорізьких козаків і сучасними демократичними потребами українців;

□□ хвиля волевиявлення стала випробуванням якісного духовного перетворення цілого народу, появи загальнолюдських і водночас універсальних цінностей – демократії, індивідуальної свободи, громадянського права. Саме в таких умовах демократія із загальних гасел перетворюється на потужний ресурс і чинник розвитку;

□□ у вирі подій періоду незалежності народилась якісно нова українська нація, проросли зерна формування громадянського суспільства і людської самоорганізації, відбулася демонстрація величезної народної винахідливості, що підтвердило реальність сили українського народу;

□□ підтверджено силу християнської моралі, основаної на десяти Божих заповідях, доведено спроможність нації на крутих поворотах історії обійтися без великого кровопролиття, здатність волею і твердістю духу стримати фізичну силу своїх вороженьків (саме таку зневажливо-пестливу форму вжито в Державному гімні: “... згинуть наші вороженьки, як роса на сонці”);

□□ революційні події в Україні відкрили світові велич нової великої центральноєвропейської держави, українську націю в її цивілізованості і толерантності.

Національна ідея, тобто мета, яку ставить перед собою нація і якої намагається досягти, – поняття динамічне, а тому вона може формуватися століттями. Ідея дозрівала повільно і надзвичайно важко, століттями складали

голови за належність і свободу прості люди та їхні провідники. Не вдалося досягти реальної самостійності та більше свободи і після здобуття незалежності 1991 року. Миттєво з'являлися нові форми залежності, а тому налигач не зникав, невидимими і видимими цупкими нитками українці продовжували бути прив'язаними до Росії, її економіки і політики. Залежність від нестачі енергетичних ресурсів тому яскравий приклад. Спираючись на це, українцям підказували і настійно рекомендували: коли хочете йти до Європи, то тільки з Росією, а після цього об'єднуйтесь, але тільки з трьома братніми народами; торгуйте, але тільки в єдиному економічному просторі з цими самими народами.

Пропонувати таке для України, тобто разом йти всюди, мов сіамські близнюки, аморально. Адже історія засвідчила, що у сфері державотворення всі, без винятку, гетьмани України, від першого — Б. Хмельницького до останнього — К. Розумовського, вояки УПА і їхні провідники С. Бандера, Р. Шухевич, Є. Коновалець, борці 60-х років ХХ ст. та інші впродовж століть вели боротьбу за утворення незалежної Української держави, і насамперед звільнення від німецького поневолення і впливу свого північного сусіда – Росії. Провідниками ідеї незалежності були визначні митці і науковці: Т. Шевченко, І. Франко, В. Липинський, Д. Донцов, П. Скоропадський, В. Чорновіл, а нині нашу свободу і незалежність відстоюють сучасні відомі українці. Український народ зобов'язаний шанувати боротьбу своїх видатних провідників і здобути волю.

Ніхто в минулому і дотепер не був зацікавлений у формуванні суто національних категорій організації життєдіяльності українського суспільства. Російські імперські ідеологи добре розуміли, що національна ідея, як система цінностей, є об'єднувчим феноменом суспільної свідомості, який ґрунтується на почуттях гордості від належності до певного народу, уболівання за його долю і добробут. Лише державна ідеологія, сформована на основі національної ідеї,

мобілізує націю й український народ, допомагає йому звільнитися з вікового ярма.

Тільки у 2004-2005 роках Помаранчева революція стала важливим поступом у розв'язанні складних проблем у суспільстві. Хоча вона ще не поставила крапку у віковій борні за національну ідею – реальну незалежність від Росії, але відносини з цією сусідкою відтепер будуватимуться згідно з національними інтересами України та її народу. Звільнитися від 350-річної залежності і здобути реальну свободу далеко не просте завдання, коли немає чітко окреслених національних інтересів, національної ідеї та державної ідеології. На превеликий жаль остаточно ще не вирішили долю України гаряча політична осінь 2005 року і вибори 2006 року. Навколо, мов круки, гасають “любі друзі”, сподіваючись загнати у набридле вікове ярмо. Проте помаранчеві дні та їхній досвід мають слугувати не лише багатьом країнам світу, але він знадобиться і для власних потреб.

Під час Помаранчевої революції стало зрозумілим, що настав час, коли громада бере на себе частину функцій центральної влади, привчаючись управляти державою та своїми колективами. Як би там не було, але вперше влада реально контролювалась народом. Як результат, українські громадяни стали відчувати власну причетність до управління державою, регіоном, колективом, підприємством, що в кінцевому підсумку активізувало внутрішні сили нації. Помаранчева революція стала нечуваним етапом активізації громади на шляху до створення демократичної і соціальної держави, а це свідчить про те, що держава буде розвиватися саме так, як формуватиметься громадянське суспільство, його ідеологія на основі національної ідеї, а не навпаки. Справедливість і єдиний для всіх закон мають торжествувати.

Саме громадянське суспільство здатне не допустити: зниження якості своїх політичних, культурних і бізнесових еліт чи провідників; поширення розгубленості і дезорієнтації у разі їхньої появи; панування багатих над бідними; розгулу чужинських культурних, звичаєвих і мовних вторгнень в інформаційний

простір нації; симуляції у виконанні всіляких громадських робіт, симулюючи “бурхливу діяльність”; цинічного невиконання даних громаді чи цілому суспільству обіцянок на виборах чи при виконанні службових обов’язків; уникнення відповідальності і політичної смерті брехливими і не порядними політиками, зрадниками і відступниками; відокремлення дієвості кожного члена суспільства від їхнього практичного життя; уникнення звітності політиків і посадовців усіх рівнів, які розпоряджаються спільним добробутом, національними і державними інтересами, майбутнім народу; використання інших членів громади для приховування власних, завідомо зрадницьких чи приватницьких інтересів; приниження чи непошана членів суспільства, котрі віддають свої сили, вміння та ресурси для загальних потреб; поширення хабарництва, а навпаки, сприяти його знищенню; безкарності тих, хто проповідує чужі інтереси на шкоду суспільству чи окремої громади. Міцне громадянське суспільство, подібно до здорового живого організму, здатне до самоочищення від появи негативних процесів і особистостей, позбутися спільних хвороб і дивитися в майбуття.

Українські філософи, вчені і політики розглядають розвиток національної ідеї поряд з формуванням самої нації, оскільки народ стверджується, усвідомлюючи себе як націю за наявності чітко сформованої національної ідеї. Українці отримали 1991 року формальну незалежність, а нині намагаються формувати здорову українську націю, адже в українському суспільстві з минулого залишилося безліч проблем, зокрема у міжрегіональних східних відносинах, міждержавні кордони, знівечена національна культура, українські землі і міста перебувають під владою інших держав. Тому на сучасному історичному шляху до національної ідеї існує ціла низка складових перепон, нагальна потреба в руйнації яких давно настала. Пильної уваги потребує зокрема кланово-олігархічна влада, що сформувалася в Україні за часів її незалежності, комуністична ідеологія і її носії, таких перепон чимало, без демонтажу яких не буде ні свободи, ні незалежності.

Цінності, притаманні українській національній ідеї, об'єднують український народ і забезпечують йому Свободу, Незалежність, Моральність, Єднання, Справедливість, Національні інтереси, Правду, Рівність, формування громадянського суспільства, якісне перетворення народу, зміцнення волі і сили християнської моралі. Саме такі споконвічні національні цінності мають стати ядром національної ідеї. **А відтак національну ідею можна визначити як суму цінностей, за якими бажає жити вільно і незалежно український народ.**

З часів Київської Русі український народ відстоював свої споконвічні інтереси і національну ідею на всіх тернистих шляхах історичного розвитку. Вперше за свою історію українці більш-менш чітко виписали національні інтереси і національну ідею в Конституції України (ст. 1-3, 5, 7, 8, 10-13, 15-18, 69, 70). Серед них є визначальні пріоритети, неперехідні цінності кожного народу. Сучасну демократичну Конституцію України, вдосконалюючи деталі, слід захищати від усіляких спроб її руйнування.

Права і свободи людини. Ці константи – невід'ємна складова розвитку не лише окремого індивіда, а й цивілізації і Всесвіту. Стосунки у Всесвіті між цивілізаціями визначаються законом не насильства над волею, основне правило якого: “Будь-яка цивілізація, будь-яке людство має відбутися так, як саме захоче”. Адже будь-яке втручання чи насильство над волею, навіть у разі допомоги, призводить до того, що індивіди стають духовними каліками, ледарями і негідниками. Тоді зупиняється розвиток, розпочинається занепад і деградація.

Над українцями чинилося різноманітне насильство впродовж більш як трьохсот років, що і призвело націю до вкрай складного становища. В Україні ненависна сила була переможена силою волі до свободи. Зерна свободи, висіяні попередніми поколіннями, впали на добру землю, слова свободи було почуто, вони зберігались у генах, добрих серцях християн, що й дало свої плоди. Конкретне втілення генетичної пам'яті і добрі паростки посіяних зерен світ

побачив

2004 року на київському Майдані і майданах всієї України.

Саме воля до свободи покликала людей на вулицю. Стало зрозумілим, що український народ хоче позбутися навішеної йому принизливої назви “хохол” і “малорос”, усвідомити і відстояти свою національну гідність. Конституція України закріпила за українським народом права і свободи, але залишилось перетворити ці права на реальність, до чого і спонукала Помаранчева революція.

Незалежна, суверенна, могутня, багата і самодостатня держава. Після прийняття Акта проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року і його схвалення всенародним голосуванням 1 грудня 1991 року Україна стала суверенною і незалежною, демократичною, соціальною і правовою державою. Проте незалежність залишилася лише проголошеною, бо тривало протистояння між тими, хто шукав “до кого приєднатися”, і тими, хто хотів бачити Україну незалежною. Розпочалася міжусобна боротьба за владу претендентів на гетьманський престол, що започаткувало і посилювало процеси деградації в усьому суспільстві, руйнувалися надії народу. Влада і її провідники хотіли вести українців до Москви; опозиція та український народ захотіли вирішувати свою долю самостійно у своїй незалежній державі.

Кожен, хто трохи задумається та згадає українську історію, усвідомить, що подібне вже відбувалось, адже і в давнину наші предки рвали собі чуби, не знаючи, до якого сусіда приєднатися. Цікаво, що не народ, а його провідники тягнули націю то до одних, то до інших держав, і таке відбувалося в українській історії не раз. Новим в українській історії стало те, що події 2004 року на майданах всієї країни були спрямовані на відмежування від провідників, які себе негідно повели у справі з приєднанням до когось, на відсторонення їх від влади. Народ ще і ще раз довів, що ні в минулому, ні тепер український народ ні до кого не проситься приєднуватися, достатньо наші пращури поневірялися в татарських, польських і російських приймах, стало зрозумілим, що їхні нащадки такого не допустять.

Народ на Майдані 2004 року не висловлював бажання домовлятися із сусідами, а лише вимагав єдності нації: “Схід і Захід – разом”. Подібне відбувалось упродовж віків, коли здорові українські сили протистояли тим сусідам, котрі намагалися підкорити українські землі: запорозькі козаки протистояли полякам, татарам, росіянам; Б. Хмельницький і І. Мазепа боролися з поляками, росіянами і татарами; Українська повстанська армія на чолі з Бандерою, Коновальцем, Мельником, Шухевичем та іншими провідниками вступила в нерівний бій проти німців, поляків і радянських окупантів.

Українську територію, культуру і народ сусіди століттями розривали на шматки, які ще до цього часу перебувають під чужим протекторатом: великі території в Росії, Польщі та інших державах; український народ розпорошений по всіх просторах Російської Федерації; національні символи влади – прапор Б. Хмельницького у Стокгольмі, а його гетьманська булава в Польщі, шапка Мономаха й інші атрибути князівської влади в музеях Москви; більшість діячів української науки і культури з часів Переяслава вважають російськими. Мабуть, саме через це до останнього часу Україна, вирішуючи свої національні інтереси на міжнародному рівні, постійно була заручником відносин між Росією і США, Росією і Францією, Росією і Німеччиною, Росією і Великобританією та іншими країнами.

Моральність. Україні потрібні моральний уряд, моральні партії і моральні політики, які б забезпечували моральну безпеку української нації. На превеликий жаль слід констатувати однозначно, що після 1991 року ні один уряд і глави держав так і не проявили свою моральність. Вони перетворили добро, як розумне, що характеризує обов’язки у практичній діяльності вільної істоти, на зло, яке характеризує навмисне спрямування дій на руйнацію необхідних людських відносин, поступаючись меркантильним почуттям.

Найстрашніше те, що зраджуються основи тріумфу людської природи, яка впливає із вільної, звичаєвої волі. У післяпомаранчевих подіях обраною

народом владою було зруйновано найвище духовне піднесення народу, систему поглядів та уявлень, норм і оцінок, які регулюють поведінку людей.

Єднання української нації в єдиній державі. Українці віддають багато зусиль для консолідації та розвитку своєї нації, розвиваючи і зміцнюючи її етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність нарівні з самобутністю всіх корінних народів і національних меншин країни. Ця складова національної ідеї спрямована насамперед на можливість позбутися такої негативної риси, як дотримання принципу “моя хата з краю”. Саме ця риса завжди завдавала українцям горя, бо відсидітися десь у тихому куточку, дочекатися, що біда омине, ніколи не вдавалося. Згадаймо героїв під Крутами, коли 300 київських студентів і слухачів військових училищ вступили у нерівний бій проти елітного російського війська Муравйова. Їм ніхто не допоміг, хоча була можливість, зокрема у війська з Ніжина, ніхто не виступив проти чужинців в інших місцях України, всі очікували, що біда їх омине. Не вийшло – прийшли більшовики з Росії і влаштували громадянську війну, за якої українці винищували українців, довели народ на його родючих землях до голодомору, масами відправляли в північні концтабори, використали українців у розв’язаній Сталіним і Гітлером страшенній війні, було поставлено “сталінське” завдання взагалі вивезти українців з їхньої території і заселити українську землю іншими народами.

Бог повернув розум українцям, і вони лише через 14 років після здобуття незалежності виявили єднання під час Помаранчевої революції. Учасників Помаранчевої революції у Києві підтримували багатотисячні зібрання та мешканці наметових містечок в усіх обласних центрах, великих містах, селищах і селах України. Це була нечувана і небачена єдність українського народу, яка сильно налякала тодішню українську та російську владу, приємно здивувавши світ. Український народ усвідомив, що без єдності він завжди буде залежним від якогось сусіда, збагнув, що саме з цією метою російський уряд завжди не допускав єдності українського народу, стимулював у його середовищі протистояння, проголошуючи ідею єдності з великим російським народом.

З минулого в українській дійсності залишилися проблеми у міжнаціональних відносинах у таких регіонах, як Крим, східні області, особливо Донецька і Луганська, керівники яких під час виборів 2004 року виявили антидержавні сепаратистські настрої, тобто прагнення до відокремлення. Хоча це було надуманим і нездійсненим бажанням деяких політиків, але воно збуджувало суспільство і знижувало комфортність життєдіяльності всіх громадян країни. Необхідно враховувати, що існує деяка частина російськомовного населення, котра не переймається інтересами України як істинно своєї Батьківщини, а все більше поглядає у бік Москви, на Росію. Передусім, ідеологічної роботи тут бракує, бо як можна жити в країні, якщо не поділяти її прагнень, історії, культури, мови, звичаїв, а коли таке є, то це нонсенс, безглуздість.

Національні інтереси як основа побудови відносин з країнами світу. Фундаментальні принципи державотворення українців ґрунтуються на забезпеченні національних інтересів завдяки мирній і взаємовигідній співпраці з міжнародним співтовариством з урахуванням загально визнаних принципів і норм міжнародного права. Під час президентських виборів усе це раптово опинилося під загрозою.

У такий скрутний період росіяни на чолі зі своїм президентом та його прибічниками – мером Москви, людиною невизначеної національності Жириновським та іншими – відкрито допомагали старій владі, намагаючись відірвати Україну від Європи і спрямувати до невідомого союзу так званих братніх народів. Окремі лідери країн світу, міжнародні європейські організації допомагали опозиції, щоб відірвати Україну від Росії й долучити її до європейської цивілізації. Народ підтримував європейський шлях розвитку, оскільки історія вікового входження України до складу Росії – це постійне і систематичне знищення національної культури та її носіїв, коли народ переставав бути нацією, а всі його гетьмани та інші видатні українці гинули в неволі. Подібні процеси не вщухають донині.

Неймовірно, але лише у результаті Помаранчевої революції на початку XXI століття світ раптово довідався, що спадкоємниця розвинутої європейської держави Київської Русі – Україна не російська країна і не російська вотчина, як довгий час навіювали народам світу, а велика європейська держава, у якій живе волелюбний, працьовитий, толерантний, культурний, освічений і гордий народ.

Правда, Рівність, якісне перетворення народу. Наведені цінності завжди ставали фундаментом його перемоги народу. Кожна людина, як складова природи, одержавши права і свободу та їх гарантію з боку створеної нею держави, стає частиною повноправного народу, котрий і є вищим носієм влади. Тому саме він вимагає від влади правди і рівності для кожного громадянина. Під час Помаранчевої революції в Україні відбулося перетворення людей на народ, який визначає свою долю і саме про це сказано в Біблії: “колись “не народ”, а тепер “народ Божий”⁸⁸.

Переміг не В. Ющенко зі своєю зрадливою і несправедливою командою, а народ поборов самого себе, своє внутрішнє моральне та психологічне рабство. Творцем подій Помаранчевої революції став винятково народ, котрий виявив силу духу, зміцнену Божим Духом і заповідями предків, благословивши націю на толерантну боротьбу за Свободу, Правду і Рівність. Більшість помаранчевих провідників тримали для народу в кишені дулю, але вона була не українською, бо серед них переважали далеко не українці.

Про якісні зміни в народі свідчить чимало фактів, зокрема навіть такі деталі. Деякі промовці, до речі, молоді, говорили радісно і майже крізь сльози, що настав такий благодатний час для об'єднання українського народу, який століттями був дуже роз'єднаний через вірування, етнічні і мовні проблеми. Саме тому ті, хто одержав владу в 2004-2005 роках, не повинні вважати себе творцями революційних подій, вони лише були покликані виконувати волю

---

⁸⁸ Біблія. 1 Петр. 2 (10).

народу, але не справилися. Після помаранчевих подій невдовзі народ розчарувався у своїх провідниках, які його зрадили заради особистих інтересів.

Самоорганізація як внутрішній стан українців. Народ усвідомлює, що він, як і його славні предки, – носій суверенітету і єдине джерело влади в країні, яку реалізує безпосередньо, а також через президентські вибори, створені ним органи державної і місцевої влади. Події 2004 року показали, що українці – цивілізована нація, а їхня революція делікатна, толерантна і навіть весела. Революційне піднесення назавжди знищило страх перед владою, люди усвідомили, що представники влади ховалися в норах, виїздили за кордон, йшли у відпустку на час революції. Народ же самоорганізувався і виборював свою свободу. Такої мирної, але наполегливої революції світ ще не бачив, все відбувалося в стилі доброзичливої української нації – з піснями, усмішками, добротою і любов'ю.

Організовані виступи українців в усі часи засвідчують: українці здатні організуватися і налагодити належне самоуправління на різних за розмірами територіях – невеликій (Висунська республіка), середній (Гуляйполе) і великій (Запорозька Січ), а також на рівні держави (Майдан Незалежності і майдани всієї країни). Головна ідея самовизначення ще з часів запорозького козацтва – досягнення свободи; управління без чиновників, поліції та партійних функціонерів; усі справи вирішує простий народ; мужність, стійкість, культурність, обов'язок і віра у справу, за яку розпочинали боротьбу, – основа самоорганізації.

Формування громадянського суспільства, як перспектива української держави. Здавна в Україні для взаємодопомоги, розв'язання соціальних проблем, об'єднання сил народу для боротьби використовували структури громадянського управління – сільські сходи, общини, товариства, спілки. Під час виборів глави держави наприкінці 2004 року народ прийшов на майдани країни не за гроші, як це намагалися довести представники влади та окремі політики, а за велінням душі, за покликом предків, як це робили козаки на своїх

щорічних січових зібраннях. Тому народ, обираючи свого представника як главу держави без підкупу, може в будь-який час, як це було на народних “сходах”, “вічах” у давні часи та в запорозьких козаків, відкликати його і призвати зовсім іншого.

Часом визнано, що народ добровільно прийшов на майдани, перебував у наметах, ішов у колонах для оточення будинків владних органів, стояв біля них у пікетах, бив у залізні барабани, тримався до повної перемоги нового глави держави навіть усупереч волі деяких організаторів революційних подій. У такому разі народ нічим не зобов’язаний обраній своєю волею старшині, але нова старшина має пам’ятати тих, хто її привів до перемоги, слугувати їм вірою і правдою, як це грічно робила старшина Запорозької Січі. Є надія, що така виборність народом, як добре сім’я, принесе гарні сходи на всій зболеній українській землі.

5.13. Пропаганда в інтересах народу

5.13.1. Пропаганда – потужна зброя для досягнення мети

Наріжним каменем пропаганди має стати проповідування реальної української історії, про яку необхідно розповідати і розповідати, але справедливо та дохідливо, щоб кожен російськомовний українець і яничар повірили у велич країни, в якій вони проживають. Такий захід є важливим засобом залучення до національної ідеї цього чималого прошарку населення. Значну роль у цьому відіграє мистецтво філігранної пропаганди: якщо залучати виборців з частини етнічних росіян, то не треба це робити у царині боротьби з Росією, а слід переко- нувати, що Україна стала батьківщиною для них і їхніх родин, яка заради щасливого прийдешнього майбутнього потребує їхньої підтримки в культурній і економічній сферах. Комуністичні правителі в колишньому Союзі не шкодували

ніяких грошей на пропаганду, а друга сходинка у найвищому партійному керівництві віддавалась особі, яка відповідала за пропаганду.

Механізм пропаганди – це використання інформаційного простору, який повинен стати національним. Подібний метод зовсім не означає якоїсь націоналізації друкованих видань, вони мають бути не державними, але це означає, що слід переконувати власників засобів масової інформації у нагальній потребі підтримувати ту країну, в якій проживаєш, і для цього є два засоби – переконання власників і закон, який має вжити влада при потребі в інтересах народу та держави. Іноземні ж засоби масової інформації не повинні дивитися на Україну як на прохідний двір і простір вседозволеності, а зобов'язані керуватися національними законами і світовою журналістською етикою.

В основу пропаганди слід покласти кардинально нові підходи, які мають дещо відрізнитися від нинішніх, вони полягають у наступному. Україна може знайти своє відродження не у сіренькому і боязливому просвітництві, що без толку практикувалося століттями, не в тужливих піснях і думках про рабське минуле знедоленого народу, а у пробудженні почуття власної народної гідності, яке знищувалось більше трьох з половиною століть; у завоюванні свободи і вмінні нею користуватись, яка посилює енергію, проявляє гострий розум і добрі якісні почуття народу; у дотриманні прав і законів, які відповідали б не інтересам окремих осіб чи партій, а узгоджувались із здоровим глуздом, духовністю і справедливістю та дотримувались неухильного їхнього виконання.

Основами досягнення викладених канонів має стати особливе толерантне відношення до релігійних устоїв, неухильне виконання законів держави, підтримання елементів поведінки, відносин і зобов'язань у суспільстві, вихованих національними традиціями. Не забуваймо, що ми молода держава і ще не стійко тримаємося на власних підпорах, а тому, за словами Д. Дідро, “Религия и законы – пара костылей, которую не следует отнимать у людей, слабых на ноги”⁸⁹.

---

⁸⁹ Мачехин А. В поисках смысла. – М., 2004. – С. 277.

В Україні, як і у багатьох колишніх республіках російської імперії дуже сильна комуністична ідеологія, замішана на заквасці російського шовінізму. Ця ідеологія ще проростає серед російськомовного населення та українських яничарів. Наміри будь-якими силовими методами очиститися від неї без нової національної зрозумілою ідеології, виробленої на ідейній основі нового типу, будуть терпіти невдачу. Більше того, як показали події 2006 року, коли глава держави віддав владу проросійським опонентам, безідейна боротьба проти старої, проросійської ідеології нерідко призводить до прямо протилежних результатів. Згадаймо як критикували і навіть переслідували Партію регіонів та її лідерів, але прихильників у неї не убавлялось. А ідея, яка переслідується, якщо вона охопила значну частину населення, ніяким репресіям не підвладна і всі потуги влади чи опозиції її знищити будуть марними. Натомість партія, очолювана главою держави, за відсутність в неї будь-якої нової ідеології, катастрофічно втрачає своїх прихильників, а кількість прихильників проросійських партій, які дотримуються навіть старої ідеології, невпинно зростає.

Пропаганда зобов'язана донести до народу, що нова помаранчева влада не довела справу до кінця, не виконала даних народу обіцянок на майданах. На словах кампанія щодо оздоровлення ідеологічного, кримінального, економічного становища в країні розпочалася під тиском народу вдало і опозиція на перших порах навіть повірила у свою поразку. Водночас помаранчева влада не проявила рис постійності і стабільності, вона не врахувала, що найпершою умовою успіху будь-якої кампанії є систематичність і настирність. Вона в усіх розпочатих справах кримінальних, управлінських, кадрових, міжнародних стала коливатися, переслідування кримінальних елементів почали чергувати з м'якими рішеннями, і навпаки, вирішення кадрових питань наштовхнулись на опір судової влади і багато іншого.

А відтак дати пояснення, що проросійські сили, які стояли за всіма цими справами не тільки оправдовувалися, найперше відпочивали від нападів, зміцнювали свої сили, одержували більше прихильників, які завжди підтримують потерпілу сторону. Постійні прихильники комуністичної і проросійської ідеології закаляються в опорі, у них зростає ненависть до своїх проукраїнських переслідувачів, а ті хто раніше відколовся від проросійських сил, знову повернуться до своїх старих соратників. Проте треба пам'ятати як аксіому, що систематичність і настирність у боротьбі принесе користь за умови ідейного переконання своїх опонентів на основі нового світогляду, сформованого національною ідеологією, в яку люди віритимуть фанатично. Іншого не буває, бо інше від лукавого.

Інакше кажучи необхідно боротися не стільки за знищення ідейної бази опонента, скільки за проведення своїх ідей, звичайно, якщо вони є, щоб не опинитися в тенетах своїх опонентів. Адже намір перемогти ту чи іншу ідею силою зазнає неминучої поразки, якщо боротьба проти старої чи протилежної ідеї не ведеться на основі нового світогляду, тобто взамін щось треба пропонувати і переконувати, переконувати. І подібне не така проста справа, бо ідеологія, взята на озброєння проросійськими партіями, сформована на світогляді марксизму-ленінізму, на вченні, яке надзвичайно складно витіснити із свідомості людини. І не тому, що воно шкідливе чи не вірне, ні, а тому, що в ньому є чимало раціонального від чого не можна відмовлятися, як об'єктивного закону.

Особливе занепокоєння викликає політика, яку сповідують партії українського спрямування. Крім того, серед цих партій та їхніх провідників ніколи не було і немає згоди, як притаманної українцям риси, вони ще й не мають жодного контакту з ученими країни, а вчені ігнорують ці партії та їхні ідеали. Вчені становлять великий сегмент українського народу, в якому концентрується інтелект нації, а тому ігнорувати його шкідливо як для партій, так і країни в цілому. Ігнорування правими партіями представників науки дало

свої сходи – вони опинились за межами не тільки виконавчої, але й законодавчої влади, стали маргіналами. Пропаганда має вплинути на зміну такої ситуації.

Деякі з партій, маючи якесь віртуальне об'єднання напрямів, нарекли себе чудернацьким іменем “правиця”, яке в народі зовсім не сприймається, оскільки воно викликає асоціацію неповноти, недолугості, навіть інвалідності. Будувати пропаганду на подібних структурах неможливо, а тому партійне будівництво і пропаганда мають бути єдиним цілим. Що ми простежуємо в сучасному українському суспільному житті? Партії створюються як кому заманеться, пропаганда ж у них зовсім відсутня.

Сучасні маси українського народу лише уникали управління комуністичних вождів, але вони ніяк не звільнилися від комуністичного світогляду, бо його нічим замінити. Принаймні нерозумно думати, що більшість народу, який фанатично вірив у комуністичні ідеали, зразу ж буде вливатися в нашвидку створені кишенькові партії і сліпо вірити в незрозумілі гасла їхніх провідників. Новоспеченим політикам не треба вважати, що широкі маси народу маються дурістю. На щастя це не так, бо насправді в політичних питаннях у неї природний інстинкт самозбереження нерідко відіграє визначальну роль краще ніж розум. Ось чому кожна партія має зрозуміти і відчувати цей інстинкт народу, який безжальний, як сама природа.

Не спроможна навести в цьому науковий порядок навіть українська інтелігенція, яка здебільшого вихована на комуністичних ідеях. Окремі особистості, здатні щось зробити, мають обмежені можливості, внаслідок чого народ опинився у замкненому колі. А відтак наступні покоління так і залишаться без належно сформованої національної ідеології в незалежній українській державі. Все це не свідчить про низькі стандарти думок вітчизняної інтелігенції, а лише нагадує, що вони ще повністю не звільнилися від ідеології марксизму-ленінізму. Національна інтелігенція все ще не хоче зрозуміти, що перетягти більшість виборців від партії комуністів до демократичних партій національного

спрямування практично неможливо і це треба визнати як об'єктивну закономірність.

Потрібно пропагувати національну ідею, новий світогляд, який би об'єднав народ навколо нової однієї чи двох партій національної єдності. Саме тут українська національна еліта знайде заміну старим партіям та старій ідеології, яка створить тверду основу новому ідейному рухові для досягнення солідарних результатів. Новітнім політикам необхідно визнати, що українська національна думаюча еліта не вірить у безліч дрібних партійних формувань, а тому не поспішає до тих чи інших партій, щоб допомогти їм у розробці фундаментальної бази ідеологічної боротьби. Всім сучасним партіям притаманна кустарщина, суцільна дріб'язковість, а відтак великих політичних звершень їм не бачити, що і має знайти місце у пропаганді.

Багато сторін, які не вписуються в потреби національних рамок існуючих партій, але головною з них є не вміння користуватися пропагандою своїх ідей. Найперше, це те, що таких ідей ще немає, хоча вони існують, але жодна партія не може їх сформулювати і відстоювати постійно і впевнено. Далі, всі партії, навіть комуністи і соціалісти, закинули методи своєї пропаганди через те, що нічого пропагувати. Треба вчитися у попередників, тобто комуністів Російської імперії, які користувалися пропагандою високо ефективно і вона в них була на першому місці. Вони знали достеменно, що маючи в руках пропагандистський апарат, зможуть впроваджувати будь-які, навіть протиприродні свої ідеї. Ось тому для українців у справі пропаганди національної ідеї не початий край роботи кожної націонал-демократичної партії.

Будувати пропаганду на українській дійсності, щоб ставити до стовпа кожного недоброзичливця в середині країни і за її межами дуже просто, якщо це робити в інтересах величчя української нації, а прикладів в усіх сферах життєдіяльності українського народу для цього безліч. Скажімо за радянських часів практикувалася боротьба проти всього, що вважалось партії негативом, за допомогою сатири. Згадаймо артистів Штепселя і Тарапуньку, письменника

Остапа Вишню, журналістів “Перця” і багатьох митців, а тому прислухаймось до філософських порад “Необходимо разрешить народу сатиру и жалобу: скрытая ненависть опаснее, чем открытая”⁹⁰.

До речі, пропаганда великої потужності української економіки, яка в усі часи перебування в складі Росії відігравала провідну, можна сказати визначальну вагу, має досить переконливі аргументи. Наприклад, виступаючи 9 лютого 1946 року Й. Сталін похвалявся величезними матеріальними можливостями, якими володіла Російська імперія перед Другою світовою війною в 1940 році, а саме – великим виробництвом чавуну, сталі, вугілля, зерна, що в 3-4 рази більше, ніж у 1913 році. Єдиного вождь не повідомив, що левову частку цих ресурсів давала Україна: чавуну – 64,0%, вугілля – 51,0, сталі – 49,0, зерна – 25,0%. Враховуючи такий потужний стратегічний чинник у війні, німці миттєво захопили українську економіку, а перемогу Росії забезпечила її величезна територія, час і жорстокість партійного керівництва.

Є й інший бік пропаганди. Винахідливий український люд з давнини вишукував джерела добування енергії. У 1888 році у Вінницькому повіті було 117 водяних і 20 вітряних млинів, багато парових млинів. У глибинному селі Лозна Вінницького повіту розташовувалось три вітряних млини ще й до цього паровий млин. Після 1917 року, коли українські провідники, займаючись підписанням декількох паперів, що називалися Універсалами, завели нарешті Україну до Росії. Нова влада і її ідеологія в Росії призвела до того, що ці всі природні джерела енергії було зруйновано, їхні власники знищені, а селяни одержували борошно за допомогою ручних жорен, що було схоже на початок людської цивілізації.

Чому потрібно вести непримиренну боротьбу за свободу і незалежність? Саме тому, що постало питання про існування нації як етносу, звільняє людину від вибору будь-яких засобів боротьби, адже настав останній бій, а він, як співається, “трудний самий”. Скажімо, навіть ідеологія колишньої

90

комуністичної партії не дозволяла відкрито, це треба підкреслити, глумитися над українською мовою, культурою, взагалі нацією. Нині, після помаранчевих подій і підтвердження завоювань незалежності, можна почути бруталне зневажливе відношення до всього українського. Влада або безсила, або підтримує антиукраїнські настрої в суспільстві, але виявити її дійсні наміри важко і це тільки під силу пропаганді. При її розгортанні масштаби пропаганди повинні враховувати, що гуманність і краса відносин, або їхнє прикрашування, перестають відігравати вирішальну роль у боротьбі за свободу і реальну незалежність.

У цьому випадку різноманітна форма боротьби українського народу буде вважатися достойною і красивою, якщо вона допомагає виграти боротьбу за своє достоїнство у власній країні. В руках знавців пропаганда є самим потужним знаряддям боротьби. Інша справа, до кого спрямувати ці знаряддя боротьби: до освіченої інтелігенції, широких верств населення взагалі, до урядовців, до студентів, як це практикується тепер переважно за гроші.

Діяльність пропагандиста націонал-демократичної партії має бути спрямована винятково зверненням до мас, до якої відносяться всі громадяни країни незалежно від посад, звань, роду занять, пенсіонерів, студентів, безробітних і інших верств населення. Пропаганда найменшою мірою повинна спрямовуватися до сучасної інтелігенції, яка у своїй масі надзвичайно різноманітна і ще не відійшовши від одного берега, не допливла до іншого, а тому її представники можуть знайти своє чільне місце в середовищі маси народу. Пропаганда зовсім не потрібна у вигляді філософських чи наукових роздумів для невеликого кола ерудованих знавців, вона необхідна у вигляді простої постановки задачі і її вирішення, внесення для миттєвого сприймання на рівень свідомості маси людей, їхньої волі і практики життя.

Системна пропаганда змогла б повною мірою використати помилки, прорахунки і свідомі зловживання в економічній політиці, зокрема у формуванні бюджету, у встановленні тарифів на житлово-комунальні послуги, у забезпеченні країни енергетичними ресурсами тощо.

І далі ще більш разючий приклад для пропаганди про який ні одна партія, ні один політичний діяч навіть не згадує. Йдеться про ціну робочої сили і ціну товарів в умовах глобалізаційних процесів, в які українське суспільство вже ввійшло. Подивіться на ціни в торгівлі, адже вони досягли рівня не тільки європейського, але й світового, а іноді і вище. Водночас зарплата, пенсії і різні допомоги як були на рівні планової економіки, так і залишились. Саме тут не початий край роботи як пропаганди, так і практичної діяльності націонал-демократичних партій.

Принаймні після столітніх поневірянь і страждань пропаганда для сучасних українців має стати вчителькою життя та пізнання політичних орієнтирів. Адже більшість людей, особливо молодих, після помаранчевих подій втратили віру в будь-які ідеали, а старше покоління ще більше укріпило віру у свої минулі ідеали. Зруйнувати невіру, переконати у пагубності віри в рабське минуле може тільки мистецька пропаганда, вміла і проста, дохідлива і не нав'язана, в основі якої покладено турботу за народ і державу.

Задача пропаганди і конкретних виконавців полягає в тому, щоб донести до мас народу і вплинути на неї за допомогою яскравих, зрозумілих і невідомих фактів та подій, про які маса не мала до цього часу жодних відомостей і не розуміла їхньої сутності. Наприклад, тарифи на житлово-комунальні послуги для всієї країни було підвищено навмання, без розробленої і затвердженої методики. Це не державне управління, а суцільний кримінал, бо такої наруги над народом ніхто у світі не допускає. Найголовніше у цій справі – це спонукати масу зрозуміти наведені історичні та сучасні факти і події, допомогти масі переконатися у незворотності і реальності перемоги, здобуття свободи і незалежності, осягнути красоту життєдіяльності на кінцевому шляху. Виклад матеріалу має бути елементарним, але переконливим, ідейний рівень має бути не нав'язаний, але захоплюючий. Через пропаганду неодмінно можна добитися того, щоб протилежна сторона, а це такі самі наші громадяни, розпочали думати і після цього діяли так, як треба на користь нації і держави.

Мистецтво пропаганди полягає в тому, щоб вірно зрозуміти чуттєвий світ широких мас, тільки в цьому випадку до неї можна донести ту чи іншу ідею у психологічно простій формі і вона буде зрозумілою. Сприйнятливість широких верств населення з різних причин обмежена, розуміння складних проблем досить звужене, кожне почуте пропагандистське слово швидко забувається під тиском злободенних задач. З цього погляду постійність і настирність є головною передумовою успіхів пропаганди. Ідеї нації, а їх має бути небагато, але надзвичайно зрозумілі і прості, треба оформити, донести до мас і постійно повторювати, повторювати безперервно. Скажімо, в Україні порушується рівність через величезну прірву між багатими і бідними, а тому треба пояснити, що новітні багатії здобули свої багатства не своєю працею і розумом, а вкрали те, що було створено десятиріччями всім народом і знаходилося в державній власності. Нині, як і в далекі рабовласницькі часи, більшість народу годує, одягає і захищає меншість, залишаючись самим голодним, босим і беззахисним. Тому у пропаганді слід взяти за правило, що в сучасних умовах немає великого багатства праведного, треба спершу доказати, що воно досягнуто своєю працею і розумом.

З погляду на це будь-яка пропаганда, щоб стати успішною, повинна обмежитися небагатьма проблемами і викладати їх дуже коротко, але у формі, що легко запам'ятовується і довго залишається у пам'яті кожного слухача. Стислий і зрозумілий виклад необхідно повторювати і повторювати, аж доки не стане зрозумілим самим пропагандистам, що широкі верстви населення живуть ідеями, які їм пропагувались. Різнобічність і багатомовність, замішана на наукових доказах тих чи інших фактів, призводить до того, що маси не запам'ятовують сказаного і не розуміють, втрачають інтерес до пропаганди ідей, а відтак результат здебільшого нульовий, або набирає зворотного негативного характеру. Найголовніше чого слід дотримуватися в пропаганді, так це правди, як тільки народні маси помітять неправду, то пропаганду слід закривати. Наші сучасні політики постійно попадають у павутину своєї неправди.

У вирішенні основних задач народу перше місце зобов'язана утримувати держава, яка і створена для цього. Держава і сім'я зобов'язані взяти відповідальність за здоров'я нації, зростання народжуваності, але таку проблему практично не можна розв'язати без створення твердої реальної матеріально-технічної бази. На одному із перших місць має стояти питання забезпечення населення житлом, яке нині поставлено на конвеєр для одержання надприбутків, але ніяк не розв'язання проблеми зростання народжуваності здорового населення. Найперше завдання – це радикальна зміна всієї соціальної системи, яка створить сприятливі умови для міцних сімей і зростання народжуваності. Влада і всі партії ніяк не бажають зрозуміти, що важкі житлові умови скорочують шлюби, зменшують народжуваність і збільшують проституцію. Не даремно в першому десятиріччі XXI століття політики і проститутки мали найнижчий рейтинг довіри українського народу.

Друге важливе завдання для оздоровлення духу нації, окутаної низкою особливих недоліків, над якими ніхто не хоче задуматися, передусім стосується відновлення і поліпшення базових цінностей української нації таких, як доброзичливе відношення до свого народу, його менталітету, мови, культури і традицій, до своєї батьківщини. Тут не обійтися без виховання українців з перших днів народження, їхнього духовного, морального і фізичного стану в національних традиціях. Саме для цього необхідно зайняти весь вільний час кожного українця з дитинства, а не віддавати все у приватні руки, оскільки маємо справу з вищим порядком державного пріоритету і нею повинна займатися держава.

Ще не використано величезний пласт, спроможний повернути нації її справжню силу духу і дух сили. Йдеться про героїство і героїзм, прояв сили духу борців за незалежність українського народу – воїнів Української повстанської армії. Саме вони в неймовірних умовах, оточені з усіх сторін ворогами, загнані в лісові хащі і підземелля, без води, харчів і тепла добровільно знаходили в собі силу духу одночасно боротися проти вояків Росії, Німеччини і

Польщі. Пропаганда має зосередити свою увагу на тому, що українські повстанці впродовж більш як десяти років у борні підтверджували національні цінності українського народу, з яких виростає нація і формується держава: наявність міцної волі і сили духу; здатність до героїства і героїзму; жертвність своїм життям заради відстоювання свободи і незалежності; підтвердження гідності українців називатися великою нацією, яка може себе захистити. А відтак подвиги воїнів УПА, в ряду голодоморів та відстоювання своєї мови, мають займати особливе місце в пропаганді та вивченні історії боротьби за незалежність і волю народу як не пасивне приниження, а динамічна сила боротьби.

Треба враховувати, що українці за три з половиною століть перебування під чужою владою і культурою втратили універсальну єдину національну ідею, метою якої є воля і незалежність народу та держави. Лише універсальна ідея з її національними цінностями з метою бачення перспективи спроможна об'єднати український народ, тоді в його середовищі зникне хаос, розбрат і непримиренність. Особливого значення набуває кінцева мета розвитку нації як громадянського утворення і державної організації для молоді, яка без вищої національної орієнтації страждає, її охоплює нудьга і вона намагається втекти з країни, забути, використовуючи спиртне, наркотики, порушує закон, розгул тощо.

Враховуючи викладене щодо вимог до пропаганди, а також досвід комуністів у колишньому Радянському Союзі, пропаганду мають очолювати і виконувати найдосвідченіші фахівці своєї справи, але передусім знавці людської психології. У справі пропаганди не слід прислуховуватися і навіть допускати до цієї витонченої роботи бюрократів та інтелігентів з комуністичного минулого. Перші насамперед швиденько пристосують пропаганду не до потреб мас, а до потреб кабінетних політиків і заможних замовників, другі ж є постійними критиками всього нового, вони шукають чогось іншого і різнобічного, а тому їм все набридає і помалу їхній ажіотаж затухає.

Боротьба партій за вплив у суспільстві і завоювання більшості прихильників полягає не в показовості несправедливих сторін протилежної партії, це мають робити інші, а в тому, щоб доказати знову ж таки через пропаганду зрозуміло і коротко виняткову правоту і справедливість у боротьбі за національну ідею своєї партії. Зазвичай, всю провину за прорахунки у сфері культури, науки, мистецтва, економіки, соціальних проблем повністю перекладають на протилежні партії, але це треба робити справедливо, зрозуміло і просто, але уникати неправди, бо вона має зворотний вплив. Перекладання провини на інших – це мистецтво вищого порядку. Крім того, слід урахувати, що народна маса здебільшого все ставить під сумнів, особливо коли народ обдурювали й обдурюють дотепер, а відтак він може переходити від однієї крайності до іншої досить швидко. Як тільки буде допущено хоча б тінь сумніву у правоті дій партії чи її провідника, що простежувалось після Помаранчевої революції, народні маси матимуть не тільки сумніви в думках, а й коливання в діях. Народ у своїй масі вже не спроможний буде вирішити де справедливість тієї чи іншої партії, того чи іншого керівника держави. У таких випадках смута і недовіра охопить народні маси, а це надзвичайно небезпечно.

Серед народу великих вагань не існує: народ або любить, або не любить; визначає – “справедливість” чи “брехня”, стверджує “так” чи “ні”. Згадаймо, як вплелось в помаранчеві дні просте і зрозуміле “Так!”. Не слід дивуватися, що коли провідники помаранчевих подій стали коливатися, втрачати владу і передавати її іншій партії, то і народ відвернувся не тільки від партії Глави держави, але і від самої улюбленої в народі провідниці БЮТ з партії Батьківщина. Народ став вірити партії, яка протистояла демократичним силам на всіх етапах боротьби за свободу і незалежність. Це гірка правда, яка свідчить про нестійкість демократичних сил і “об’єктивність” народних мас, за яку демократи невміло боролися. Тепер протилежна партія без зволікань покладе всі звинувачення на демократичні партії, а, можливо, і пожалкує та не стане сильно зневажати, все-таки вони добровільно віддали владу і їх не треба занадто

наказувати. Мабуть тут спрацював споконвічний злісний мікроб, коли українці завжди звикли більше всього думати про те, щоб не спричинити будь-кому якусь несправедливість, навіть завдаючи собі шкоди, навіть тоді, коли справа іде про знищення народу як етносу і держави.

Заради чого учасники помаранчевих подій днювали і ночували на майданах, з якою метою здавали гроші, приносили харчі в намети, для чого несли моральні і матеріальні збитки? Український народ боровся за волю, за владу в руках національно свідомих урядовців, а його провідники без совісті віддали владу противнику. Зрозуміло, що зараз лише дурні можуть вірити партії і провідникам, які зраджували народ, оскільки сам народ уже не дуже зацікавлений у боротьбі за химерну волю чи незалежність.

Червоною ниткою в пропаганді має бути виражена думка про наступне. Кожен українець повинен задатися питанням – чому німці, йдучи на смерть, вигукували “Германия превыше всего”, а українці дуже рідко говорили, що вмирають за Україну, хоча співали про неї, про її красу і споконвічну велич. Правда українці боролися толерантно за справу свободи і незалежності, але толерантно і здобули перемогу у них також толерантно, за круглими столами, забрали. Мабуть через те, що революції не бувають толерантними, вони бувають із силовою боротьбою, із пролиттям крові і тоді ніхто не посміє забрати здобуту перемогу. Після численних зрад, а їх в історії українського народу було надзвичайно багато, український народ має право спитати недобросовісних своїх поводитирів і їхніх опозиціонерів у виборчих компаніях, – яке вони мають право спиратися на піднесений дух народу, на героїв Помаранчевої революції для захоплення влади і невмілого нею володіння?

Пропагандист обговорює з народом питання про відповідальність за несправедливість. Екзамен може відбутися жорстокий, шановні панове – першопрохідці початкового накопичення капіталу за рахунок трудового народу. Народ ненавидить усю банду зрадників і брехунів, особливо шайку партійної наволочі, яка перетворила ідею Помаранчевої революції на вигоду власній

кишені. Саме вони готові віддати весь народ знову у рабство, повернути у ярмо до Росії, виклянчивши собі на Соловках сухіший каземат. З усього цього виходить, що тільки тоді ми переможемо у боротьбі за незалежність і свободу, коли будь-яке особисте відступить на задній план перед великими бідами своєї вітчизни. Такі люди вже підростають, які зобов'язані зрозуміти, що до визначеної мети життя одного покоління замало і все зв'язано з подоланням нагромаджених величезних проблем, а для цього треба готувати люд.

Кожна партія чи керівник держави перш за все повинні визначитися з метою, яка стоїть перед ними у найближчій перспективі, керуючись винятково національною ідеєю. Шлях і методи досягнення цілі, яка є основою національної ідеї, розробляють спеціалісти органів державної влади, а основним координуючим органом має стати Міністерство економіки, а не Міністерство фінансів, як це практикується нині. Цей досвід, запозичений з-за кордону, для нашої країни є вкрай невдалий.

У пропаганді не слід замовчувати, що Помаранчева революція потерпіла поразку, або затихла до певного часу саме через те, що не знайшлося провідника, який би сформулював або вдосконалив існуючу ідею, теоретично її обґрунтував і доклав зусиль для її реалізації. Після помаранчевих подій не було чітко зрозумілої ідеї для влади, а тому вона не знала що розробляти, до якої мети вимощувати шлях, яким мав би йти народ. За відсутності того й іншого довелося трохи пововтузитися, а після цього спочатку здати владу політикам, які до помаранчевих подій не мали відношення, а пізніше і її противникам. Якщо в політика, який стає на чолі нації немає значних національних ідей, йому не слід братися за непосильну працю, бо нічого йому не вдасться здійснити. Немає теоретиків ні в правих партій, ні в лівих, всі дії відбуваються зовсім не передбачувано і спонтанно.

Усі політики помаранчевих подій як праві, так і ліві, жили намірами завоювати увагу прихильників для сьогоденного дня, говорити про майбутні великі цілі українського народу вони боялися, щоб не втратити багатства. Тому

для майбутніх поколінь, для історії такі політики не мають ніякого значення, коли їх не стане, то пам'ять про них зникне, бо їхні діяння про особисте благополуччя, залишаться в минулому і забутті.

Сучасні провідники не мають майбутнього через те, що теорії нових ідей виведення українського народу з рабства і спрямування його вірною дорогою до свободи і незалежності досить важко виконувати та ще й потребують чимало часу. Тому вони здебільшого не сприймаються сучасниками, які вимагають термінового розв'язання проблем харчів, одягу, житла та іншого життєвого комфорту, навіть якщо це коштувало б свободи. Повертаймось в лоно Росії, хай дає нам дешеву енергію, нам потрібно їздити на автомобілях, а для цього росіяни дадуть нам бензин і так далі. Тих, хто згадує про майбутнє, здебільшого висміюють і рекомендують жити сьогоднішнім днем. Для чого недалекоглядному політику, який зайняв міністерське крісло, думати про майбутні цілі його і тих, хто допоміг йому дістатися влади, цікавить миттєва власна вигода, щось трохи для народу, бо знає, що скоро треба звільнити місце для тих, хто стоїть у черзі.

Теперішній політик добре розуміє, що коли він буде проголошувати національні цілі, які треба досягти важкою працею і нестатками, заради інтересів народу в майбутньому, то частина його буде поважати, а частина ненавидіти. Сучасні політики визнають, що важка праця на майбутнє виснажує борців і лаврові вінки часто-густо лягають на голови тільки мертвих героїв. Про це засвідчує приклад останнього президента країни, який, відчувши повагу одних і ненависть інших, прагнучи щоб його любили всі, віддав владу противникові, а результат єдиновірний – ніхто його тепер не поважає. Він загальмував рух нації до свободи і незалежності, його праця не слугує потребам майбутніх поколінь, а теперішній народ, якщо знаходиться ще і без ярма, то міцно спутаний.

– Україна очікує своїх героїв, – де вони?, – запитує з тривогою народ. Нація відчуває велику потребу в героях, які не йтимуть за відзнаками, багатством і теперішнім визнанням сучасників, а з усієї сили торуватимуть шлях до

переможної кінцевої мети, відстоюючи свої ідеї та національні ідеали, знаючи, що кінцевого результату вони не побачать, бо одного життя для цього замало. Прийде час і вони, ці невизнані герої, стануть гордістю нації, кожен член якої буде переповнений до них вдячністю за створене прекрасне життя і схилитиме голову перед героями минулого, вивчаючи їхню титанічну діяльність заради світлого майбутнього. Їхні подвиги будуть підтримувати слабих духом у боротьбі, освітлювати їм дорогу до перемоги, надихати нове покоління до праці заради щасливого майбутнього. Мова йде не лише про героїв політиків і реформаторів, але й філософів, вчених, митців, людей інших професій. Скільки видатних українських інтелектуалів віддавали свій неперевершений талант російській державі, їх не перелічити.

Втілення в практику української національної ідеї потребує досить великого відрізка часу, бо для цього ще й має народитись не одне покоління людей. Такий час визначається надзвичайно грандіозними завданнями, і одне з них наступне. Тільки з пропаганди треба розпочинати справу пояснення об'єктивної істини, що Україна, як правонаступниця Київської Русі, є прародителькою колишнього Московського князівства, яке розширилось до теперішньої Росії, але за рахунок інших неслов'янських народів. А ще треба від пропаганди перейти до дій з тим, щоб наблизити час, коли відділене князівство повернеться до своєї прародительки. У такому контексті і можна пропагувати ідеї, які проповідують комуністи і соціалісти – Україна – Росія – Білорусь.

Все, що розпочинали борці за незалежність країни у 60-х роках ХХ століття здійсняться через багато років і результати їхньої боротьби відчують тільки прийдешні покоління. Такий стан пояснюється низкою причин, серед яких – довгий час перебування українців у чужому суцільному рабстві, від якого людина повністю практично не спроможна звільнитися; оточуюча реальність у країні і за її межами виявляється недостатньо сприйнятливою до нової ідеї, за якої бажає жити велика нація; новітні глобалізаційні процеси, в які має ввійти нація зі своєю новою ідеєю. Формування самої окресленої національної ідеї,

зрозумілої для народу, а також початок її реалізації дає потужний поштовх усьому культурному і моральному розвитку народу в напрямі досягнення конкретної мети. Водночас досягнення цієї мети не повинно бути самоціллю, бо це переродиться у шкідливу звичку і буде створювати небезпеку, а відтак досягнення будь-якої мети слід ставити заради конкретних практичних задач для народу і держави.

Пропаганда має сприяти тому, що Україна не тільки має очікувати сучасних героїв, але й народ повинен шанувати героїв минулого, які ще не відомі, але здійснили вагомий внесок у сучасну можливість продовжувати переможну ходу. До числа героїв треба віднести тих борців, хто був не визнаний сучасниками і загинув несправедливо звинувачений, як борці періоду Російської імперії, герої часів після 1917 року і громадянської війни, бійці УПА, активісти 60-х років ХХ століття і багато інших видатних українців у військовій, державній, мистецькій, науковій і культурній сферах. Немає сумніву, що прийде час і кожен героїчний вчинок вірного сина українського народу займе чільне місце в історії нації, з них будуть зняти штучні звинувачення періоду імперського минулого. Настане час і нація з вдячністю і поклонінням перед пам'яттю своїх героїв вивчатиме досвід їхньої боротьби і приклад їх буде освітлювати дорогу в подальшому русі до національної мети, підтримуючи тим самим дух народу у важкій боротьбі.

Українська держава втрачала численні національні цінності не тільки в останні три з половиною століття, вона їх втрачає і після здобуття незалежності. Який величезний пласт невідомої чи забутої історії, яку відповідальність несуть сучасники перед прийдешніми поколіннями за можливі втрати власної історії? Чи достойні ми згадати своїми справами і діями славу наших пращурів минулих часів – мислителів, митців і діячів культури, відважних борців за волю і свободу, державних діячів? Все це елементи пропаганди з погляду в майбутнє. Чи не є прикладом, що довгі роки боротьби сили і розуму дали українському народу на початку ХХІ ст. здорове і сильне покоління, виховали потужну плеяду бійців, які підняли свій прапор боротьби за волю народу і свою державу?

Найважливішою складовою пропаганди є преса, яку народ читає і більша його частина вірить усьому прочитаному, дехто нічому не вірить, а люди з аналітичними здібностями до прочитаного ставляться критично і роблять власні висновки. Для останніх на ставлення до певної партії, уряду чи конкретного політика ніяка преса не зможе вплинути будь вона лівого чи правого толку, брехлива чи справедлива. Читачі з аналітичним осмисленням з прохолодою ставляться до всякої преси, їм подібним чином відповідають журналісти, тобто вони не звертають одне на одного жодної уваги. Уваги потребує найбільша читацька група населення, яка вірить всьому написаному.

Українська дійсність початку ХХІ століття показала, що виборчий бюлетень розв'язує якщо не все, то більшість проблем, які вирішують долю управління державою, кому попаде в руки урядове кермо. Саме та найбільша група населення, яка вірить усьому написаному чи сказаному, через засоби масової інформації вирішує долю управління державою. Ніхто не заперечить, що найвищу посаду в Києві було одержано з рук простого народу за мізерні подарунки до свят. Ось чому партії, які матимуть винятковий вплив на масового читача і слухача, потужно зуміють інформувати більшу частину населення, яка всьому вірить, прийдуть до влади, не зважаючи на те правду вони говорили чи ні у спілкуванні з народом. Проте народ повинен думати кого обирає, бо стало помітним, що найпронирливіші політики звинувачують не кого-небудь у неякісній владі, а народ: народ обирає депутатів, депутати формують уряд, а тому “ бачили кого обирали” і мовляв не треба на інших кивати.

Діяльність так званої незалежної преси проросійського толку з перших днів незалежності української держави була спрямована на її руйнацію. Такі здавалося б мирні, інтелігентні газети жовтої преси бульварного типу системно обробляють мізки не простого народу, а новоявлених політиків і урядовців, які ніби діти всьому радіють. Саме серед такого прошарку газети досягають своєї мети, коли не використовуючи ніяких критичних матеріалів і слів, вони

систематично вливають отруту в їхню душу проти української держави і народу. Такі газети присипляли довірливих читачів своїми бульварними розповідями і спритно, неймовірно геніально робили з ними все чого тільки від них вимагали замовники.

Народ вірить, що преса незалежна, але під цією вівіскою чи псевдонімом фігурують замовники великого бізнесу і політики, агенти тієї чи іншої держави. Ось чому преса не виступає проти розбійників та злодіїв, бо вона їх боїться, а проти держави і народу можна все писати скрите і відкрите, чужинське і вороже, бо влада не захищає ні себе, ні народ. Народ пам'ятає, що були деякі виступи в національній пресі проти підлих наклепів на державу, але на тих журналістів, які осмілились щось оскаржити, посипався шквал критики багатьох так званих незалежних газет і політиків, справою зайнялися суди і прокурори, навіть влада. Стало зрозумілим, що в таких умовах українець у своїй незалежній країні себе захистити не може. Хоча це до пори і до часу, адже повстанці національно-визвольного руху середини і кінця ХХ століття в Україні довели наявність у них міцної волі, сили духу і що українці можуть себе захистити.

Систематично і невпинно підточувалися основи державного авторитету перед європейською спільнотою і всім світом, а тому перед Помаранчевою революцією досить було якогось невеличкого поштовху і молода держава знову опинилася б в обіймах сусіда. Цікаво, що тодішня влада проти такого цинічного і масового отруєння народу не вживала ніяких заходів. Смішно і гірко, але таку владу обирав народ, тричі булава була ним віддана тій політичній силі, яка тягнула назад до ярма.

Це був період банкрутства державної влади незалежної держави, представники якої не знали що робити ні в політиці, ні в економіці, ні в соціальній сфері, якщо приймалися якісь рішення, то вони ні на що не впливали, або були половинчастими і зовсім нічого не вирішували. Велися розмови про різноманітні, але не реалістичні реформування, вносились нікому не потрібні

пропозиції, а реально все залишалось старим як світ. На перший погляд здається, що все загинуло, але внутрішній голос подає надію:

*Ужель надежды луч исчез?
Но нет! – мы счастьем насладимся,
Кровавой чаши причастимся –
И я скажу: Христос воскрес.⁹¹*

5.13.2. Україна має зійти з орбіти Росії

Новітня українська дійсність початкового періоду незалежності потребує передусім переходу з орбіти Росії і рухатися на своїй власній національній орбіті, яка була б рівновіддалена від усіх потенційних претендентів на створення різнобарвних союзів з українцями. Всі такі союзи, як свідчить багатовікова історія, за своєю суттю несуть із собою не що інше як політичне й економічне ярмо для народу України. Як правило, спочатку українцям нав'язують через її провідників політичний налігач, а невдовзі і економічний зашморг, а в цілому вся нація попадає в ярмо і тихо плентається віками безмовною супутницею спочатку Австро-Угорщини та Польщі, а далі Росії. Ці уроки треба доносити до українського народу, щоб він думав, бо все повертається на свої орбіти, хоча під іншим, більш вишуканим, або більш жорстким покривалом. Багато з того, що відбувалося в ті далекі гіркотні часи української дійсності з середини XVII століття, можемо побачити знову ж на українській землі, але вже на початку XXI століття.

У 1654 році в Переяславі Б. Хмельницький, не звертаючи уваги на супротив багатьох полків і видатних українців, зокрема Івана Богуна та інших діячів, підписав політичну угоду з російським царем. Угоду, якої ще ніхто до цього часу не бачив, росіяни сховали чи знищили, невдовзі і гетьман раптово у розквіті сил помирає, труп якого десь зник, про нього нічого не відомо. Замівши сліди

---

⁹¹ *Пушкин А.С. Сочинения в трёх томах. – М.: Худ. лит., 1985. – Т. 1. – С. 240-241.*

початкових дій та підготовивши відповідні умови, царська Росія перейшла до системного економічного зашморгу. Розпочалась системна політична і юридична підготовка до захоплення українського народу і його держави.

На озброєння українці зобов'язані взяти історичні факти і думки своїх духовних провідників. Скажімо, Павло Загребельний, який добре знає історію з першоджерел, стверджує: “Москва ніколи не виконувала жодної угоди чи то з татарськими ханами, чи то із західними європейськими країнами, на це уже задалегідь була приречена і угода, яку уклав Богдан Хмельницький”⁹². А ми з нею так толерантно поведимося й донині, продовжуємо йти прокладеним нею шляхом, укладаючи різні, як правило, не вигідні угоди.

Системне закріпачення розпочалося з часу, коли український гетьман був обраний черню за підтримки царських військ у Ніжині 1663 року. Тоді, маючи намір одержати гетьманську булаву, І. Брюховецький у 1662 році дав письмову обіцянку московському представнику в Україні Методієві Філімоновичу, який, будучи ніжинським протопопом, ще тоді виступив з реформами внутрішнього врядування України: обмеження гетьманської влади, яка мала право урядувати тільки над козаками; розширення влади царського уряду, до відання якого переходило міщанство і поспільство; всі податки з міщан і селян мали справлятися до “казни великого государя”. За такі щедроти українців нові правила передбачали, що цар московський охоронятиме міщан і селян від гетьманської руки. Потрапив гетьман на московський гачок, мов ленок у Десні, а з ним і весь український народ. І така практика продовжується століттями, підневільне повзання на колінах як народу, так і його керівників перед московськими царськими воєводами, комуністичними генеральними секретарями, нарешті президентами Росії. Згадаймо дії провідника соціалістів щодо урізання президентської, тобто гетьманської, влади і зрозуміємо звідкіль вітер дує на українські вітрила.

---

⁹² Глоба Любов. Сотворіння. – К.: Просвіта, 2006. – С. 29-30.

Йшов час, проект реформ набував окреслення, гачок все міцніше захоплював українську рибу, а тому І. Брюховецький, спираючись на інші верстви населення, прислухався до бажання козацької верхівки. Він, ставши гетьманом, усякими хитрощами намагався ухилитися від виконання своїх обіцянок збирати податки і відправляти до царської казни. Водночас сам на сам з московським воєводою Хітрово, Брюховецький давав обіцянку виконувати зобов'язання щодо збирання податків. Гетьман викручувався перед царськими представниками, характеризуючи перед ними тодішнє становище в Україні “ныне, – казав гетьман, – за своевольством малороссийских жителей налагать поборы нельзя, все взбунтуются”.

І тут же, щоб заохотити московітів, І. Брюховецький говорив “А от коли цар прише на Україну кілька тисяч “ратных людей, при помощи которых можно будет ускромить малороссийских жителей”, тоді він, Брюховецький, звелить збирати не тільки малі побори, а й усю суму, необхідну на утримання царського війська в Україні. Правда, гетьман пропонував, що він сам збиратиме податки, а з тих таки коштів “надобно будет потешить знатных казаков, чтоб сбора не боронили”.

Отож, було два погляди на закабалення за допомогою збирання та використання податків з українського населення – досить заплутаний, хитромудрий погляд гетьмана Брюховецького і прямий та зрозумілий не в українських інтересах погляд Філімоновича. Натомість, перемиг погляд московського спрямування: найперше, збирати податки тільки для царя і ніякого бунту не буде, бо в Москві вже вивчили позбавлених волі українців; тому, збирати податки тільки силами царського уряду і ніяк не можна доручати цю справу гетьманові; далі, царське військо в Україні необхідно збільшити і нарешті негативні дії гетьмана Брюховецького проти міщан московська влада засудила. Московська влада йшла до своєї мети розумно і вперто, а українські проводарі все хитрували.

У жовтні 11 числа 1665 р. у гетьмана не було іншого виходу і він нарешті погодився “всякие денежные и неденежные поборы от мещан и от поселян в казну государеву выбирать”. Саме на цій статті пролягла царська резолюція “царское величество укажет послать в малороссийские города своих государевых воевод”. Це був успіх московської колоніальної політики, коли без військових баталій завойовувались землі великої країни та привласнювались прибутки народу, які потрапляли до московської казни, вільно роздавались багаті землі московським воєводам та служилим людям з північної країни.

У 1666 році, тобто через 12 років після Переяславської угоди, до Лівобережної України приїхали переписувачі під керівництвом Олександра Тимофійовича Ізмайлова⁹³. За результатами роботи переписувачів величезні томи “Акты Южной и Западной России”, які були вивезені відразу до Москви для контролю за сплатою податків кожним українцем. Московські переписувачі розподілили жителів за групами з метою визначення податків для всіх жителів поіменно, щоб ніхто не ухилився від московського вишуканого податкового пресу.

Перепис провадили з урахуванням військово-дипломатичних подій, які склалися на той час в Україні, а саме: після селянської революції 1648 року, селянство, козацтво, козацька старшина і міщанство вели між собою приховану і відкриту війну. Московська дипломатія вдало використовувала у власних інтересах усі протиріччя між верствами населення в Україні. Як вже було відмічено, саме тоді на арену вийшов крутій Іван Брюховецький, виходець із козацької старшини, винесений черню на державний рівень, він уже став боротися проти козацтва і міщанства. Навіть московська влада пізніше стала захищати міщан від сваволі гетьмана своєї країни. Про шкоду, нанесену українськими провідниками, обрані на свої посади за підтримки військ російських царів казали: “на раду позлазилась до Іванця тільки сама погань з України, а добрі люде не пойняли гольтіпакам віри. Тим-то Іванець із поганцями

---

⁹³ Романовський В.О. Переписні книги 1666 року. – К., 1933.

таке лихо і вкоїв!”⁹⁴. А що ж вкоїв Іванець, тобто гетьман Іван Брюховецький проти українського народу?

Ще перед тим як І. Брюховецького було обрано на гетьманство, він дав представникам московської влади обіцянку виконувати Переяславську угоду щодо сплати податків до московської казни. Виявляється, що в тій угоді Б. Хмельницького, якої ніхто і не бачив, було мовби вказано про сплату податків, а новий претендент на гетьманство наперед дає обіцянку виконувати якусь віртуальну сплату податків. Як схоже, адже і тоді купували найвищі посади в Україні тільки у Москві. І ось українці розпочали віддавати данину чужій державі за недолугі дії своїх гетьманів, які прийшли до влади нечесним шляхом і вкрай невміло користувалися владою, а головне зраджували національні інтереси. Скільки розплодилося сучасних Іванців, які продовжують випрошувати посади у московських бояр, продаючи їм українську незалежність і свою душу.

Щоб усі видумані податки узаконити переписувачі приїхали з Москви з грамотою із зверненням малоросів, “что великий государь по своему государевому милосердному осмотрению и по челобитью боярина и гетмана войска запорожского Ів. Мартыновича Брюховецкого и всего войска запорожского ... указал переписать ... всяких членов малороссийских жителей ... поимяно. И ведать их своим боярам и воеводам и приказным людям, и от казаков оберегать ... и поборов на старшину и на всяких чинов начальных людей и на казаков никаких не собирать”. Маючи таку грамоту і вчинені переписи, було визначено різноманітні і надумані податки, наприклад люди прибирали у своїх домівках димарі, щоб не сплачувати податків.

Податки визначалися на основі переписних книг, які склалися місцевим людом під пильним контролем емісарів московського уряду. Матеріали переписних книг свідчать про спрямування московської колоніальної політики щодо України невдовзі після укладання угоди в Переяславі 1654 року. На основі

---

⁹⁴ Куліш П. Вибрані твори. Чорна рада. Хроніка 1663 р. – К.: Дніпро, 1969. – С. 188.

Переписних книг 1666 р. все населення Лівобережної України було детально переписано поіменно. Крім того, всі двори в містах і селах поділені на п'ять статей і для них визначено податки: перша – міщани; друга – у кого більше двох волів і один кінь; третя – у кого тільки два воли або один кінь; четверта – у кого один віл; п'ята – бобилі і підсусідки.

Серед податків бачимо: “з багатших (“лучших”) “по рублю с дыму” на рік, “а с иных и меньше, обложа по пожиткам и по промыслам по рассмотрению; с поселян с плуга со восьми волов по полумерке ржи и овса пополам, а денег по рублю, а в мерке по восьми осьмачек,...”. Чому плачуть москалі за Україною? Ще в ті далекі часи вони розпочали збирати з “димув” і з “плуга” данину, а ще збирали багато іншого і ці збори збільшувалися і збільшувалися. Особливо побори збільшились у ХХ столітті, а українські провідники, призначені московським царем різними викрутасами, як це робив Іван Брюховецький, перші особи української влади – секретарі комуністичної партії України та керівники уряду, клянчили зменшити викачування з України до союзного фонду м'яса, молока, хліба і багато іншого харчу.

Відбувалось суцільне системне викачування доходів і конкретних продуктів з кожного двору, особи, села, міста, з виконаної роботи, з вола, коня, плуга, диму, людини, млина, жорен, усіх видів продукції в натурі і грошах для відправлення царському уряду. Наприклад, Глухівський воєвода 18.IV. 1666 року написав цареві про податки тільки від пива і його перевозу, які відправлені до царської казни

за рік: Київ – 800 крб., Переяслав – 500 крб., Ніжин – 400 крб., Козелець – 100 крб., Остер – 100 крб., Стародуб – 150 крб., Чернігів – 200 крб., Глухів – 120 крб., Кролівці – 160 крб., Короп – 150 крб., Воронеж – 52 крб. Для царя збирали й мед: Остер, Бобровиці і Козелець – 27 пудів, Миргород – 6 пудів, Лубни – 1 пуд, Чернігів – 5 пудів, Новгород-Сіверський – 54 пуди, Сосниця – 47 пудів, Стародуб – 71 пуд, Батурин – 4 пуди, а до Москви відправлено 276 пудів.

Однак повстання 1668 року звело нанівець спроби московської влади і надовго відбило охоту роздавати землі великоросійським поміщикам та накладати податки на українське суспільство, тобто міщанство і селянство. Боротьбу вели поміщики, а також особливий клас, який складався із старшини і трудового селянства. Міщани, як в усі віки, були інертними і стояли здебільшого осторонь. Як бачимо, на початковому етапі реалізації Переяславської угоди за допомогою гетьмана І. Брюховецького царська влада спочатку захопила політичні та економічні сфери Лівобережної України. Подібний супротив українського народу було здійснено у 2004 році під час Помаранчевої революції.

Слід пам'ятати, що у XVII столітті, не зважаючи на потужний опір, росіяни продовжували просуватися на землі Лівобережної України, використовуючи протистояння української політичної еліти, особливо гетьманів, які все віддавали, щоб заволодіти булавою. Довго йшла боротьба росіян проти українського населення та польського війська, яке захоплювало значні українські землі Лівобережжя. Тільки десь у кінці XVIII століття, тобто через півтора століття, москалі взяли за українське Правобережжя. Поступово, долаючи український опір, міста і села українського Поділля було приєднано до Росії. Наприклад, село Сальниця на Вінниччині, яке знаходиться за 25 кілометрів від Хмільника і 40 кілометрів від Бердичева, було приєднано до Росії у 1795 році.

Немає сумніву, що будь-які сучасні дії російської влади мають на меті винятково далекі плани, щоб знову накинути зашморг на шию українцям. Народи України і світу помітили, що проросійські партії роздмухували протиріччя в країні, як це століттями цілеспрямовано практикували російські царі і комуністи в 1654-1991 роках. З 2004 року стала потужно пропагуватися системна травля народу Сходу на народ Заходу, використовуючи для цього проблеми мовного характеру і федералізму. Окремі проросійські політики і пропагандисти несамовито погрожували навіть відокремити низку областей на користь Росії. Проте самонадіяна демократична влада, яка прийшла після

революції, осліплена успіхом, не вживала ніяких заходів протидії загрозам національним інтересам. Деякі політики зовсім не зрозуміли до чого може призвести така пропаганда, коли глава держави віддав владу протилежній партії з такою наївною метою, як об'єднання Сходу і Заходу з гаслом “два Віктори, одна Україна”, сподіваючись зміцнити державу. За такі упущення політиків щодо нерозуміння шкідливості агітації роздмухування протистояння поплатився народ, держава і національні інтереси, а міцність державного устрою розхитувалась на регіональному рівні.

Звичайно, розпалювання антиукраїнських настроїв відбувалось не для того, щоб відокремитися від Росії, ні, бо північна сусідка не знає, що робити зі своїми безмежними територіями, закликаючи своїх етнічних росіян повертатися до своєї прабатьківщини для заселення спустошених величезних просторів. Увесь цей галас організовано винятково для захоплення влади, що їм і вдалося, користуючись ультрацентралізацією фінансових і матеріальних ресурсів, здійснювати власний ультраграбунок. Ненависть між народами різних регіонів посилювалась, а влада грабувала через трасти, бюджет, фонди та створення різних “вільних зон”.

Незадоволення народу один раз уже вилилось у Помаранчевій революції, але грабування народу не тільки не припиняється, а навпаки, розширюється. Ті, хто грабує, добре розуміють наслідки і що народ знову повстане, а відтак вони будуть постійно спрямовувати незадоволення народу в протилежне русло. Хай собі Схід йде проти Заходу, Південь проти Півночі, а чим більше між ними протистояння, тим спокійніше почуватимуть себе гравці, які поставили собі за мету нажитися в цій шумовині і прив'язати Україну до Росії. Як тільки народ звертає прискіпливу увагу до цих двох небезпек, так гравці-політики намагаються задіяти нову провокацію для розпалювання штучної ворожнечі. Грабувався народ усієї країни: на Сході вугільні шахти як не працювали, так і не працюють; народ як не мав роботи, так і не має; скрізь панує інфляція і бідність;

на Заході те саме – відсутність роботи; сільське господарство гине в усіх регіонах; народ виїздить за кордон.

Незадоволення наростає... Все більше стає зрозумілим, що після збагачення гравці розпочнуть кампанію залучення України до Росії, але для полегшення вони доведуть справу до стану роздроблення України. Ми не в праві забувати, що Росія тривалий час поділяла Україну на частини: Лівобережна і Правобережна Україна, Слобідська Україна, Запоріжжя. Підтримуючи таке роздроблення великої країни та організовуючи протистояння, Росія ще з часів Петра і Катерини здійснювала свою власну національну політику розширення територій імперії. Виходячи з цього український національний рух, організований націонал-демократичною партією, повинен насамперед вести рішучу боротьбу проти цього безумного розпалювання ворожнечі народів різних українських регіонів, на багатті якого гріють руки нечесні політики.

Деякі проросійські політики на телебаченні проповідували відірвати окремі області від України і встановити тісний зв'язок з Росією, яка знаходиться так близько. Уявіть собі, який крик підняли б не тільки проросійські політики, але й політики сусідньої держави, якби українські національні політики стали відкрито вимагати або підтримувати відокремлення колишніх українських земель навколо Воронежа, Курська тощо. Українські політики ще до цього не подумались, але все прийде у свій час.

Який вихід для України, як боротися і боронитися українському народові? Знаючи історію та повадки деяких сусідів, передусім необхідно за всяку ціну зійти з орбіти Росії.

*“... і дам йому білого каменя,
а на камені написане ймення нове”.*

Об’явлення Івана Богослова

5.14. ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ – ВИХІД З НЕБУТТЯ

Українська держава пройшла складний, але яскравий історичний поступ, вийшла на простори відродження. Здавалося, одержавши в 1991 р. незалежність, в країні має все змінитися на краще. Однак українська нація, український народ так і залишається під впливом невизначеності, за 16 років незалежності вони так і не знають куди йти, що робити, кому поклонятися, запанувала зневіра. Сучасне становище в Україні схоже на вулкан людських пристрастей, в якому: “Бурно сталкивается властолюбие со свободой, упрямство с твёрдостью, хитрость стремится опутать доблесть, воскресает жестокое право сильного, и веками не остывает дымящая сталь”⁹⁵. Її перспективи – це вихід з небуття, оздоровлення нації і відносини з сусідами

Зміни в суспільній думці засвідчили спеціально проведені дослідження⁹⁶, за якими бачимо наступне. Коли на початку незалежності, 1 грудня 1991 року, владу підтримувало більше 90%, а решта була проти, то опитування через 15 років показало різкі зміни: 70% проголосували б “за” і 30% “проти”. Більше того, український народ як був про себе невисокої думки на початку незалежності, так і залишився. На початку незалежності, відповідаючи на запитання чи справедливе наше суспільство, позитивно відповіли 17%, а через 15 років ця відповідь була ще скромнішою – 8%. Народ не сподівається на чийсь допомогу, навіть на добре слово і як в минулому, так і нині 75% населення вважають, що ніхто не може почувати себе безпечно, тобто українські громадяни ніде не відчують себе захищеними.

До цього довела влада, яка продемонструвала свою нездатність належно слугувати народові й управляти державою, а відтак одержала і відповідну оцінку: якщо на початку незалежності позитивно оцінювали роботу Парламенту 45% громадян і уряд 46%, то через 15 років відповідно тільки 15 і 20%. Якщо на

⁹⁵ Шиллер Ф. Собр. соч. в семи томах. – М.: Худ. лит., 1957. – Т. 5. – С. 483.

⁹⁶ Матеріали досліджень КМІС // Дзеркало тижня. – 2006. – 2 грудня. – С. 13.

початку незалежності більшість населення була незадоволена соціалізмом і Росією, то тепер, навпаки, Заходом і капіталізмом. Треба мати хист, щоб довести до такої скрути народ, через яку на початку незалежності 71% тодішньої молоді вважала суспільство несправедливим, а через 15 років уже 75% сучасної молоді вважає, що теперішнє суспільство так і не стало більш справедливим. Сучасна молодь більш налаштована до Сталіна і Росії, вона менш розраховує на допомогу Заходу, вважаючи негативний вплив на себе західної культури. Під дією процесів, що відбулися за роки незалежності в Україні, особливо в 2004-2006 років, народ у цілому, як це було в 30-х роках ХХ століття в Німеччині, морально підготовлений і потребує твердої руки. Це видно хоча б на прикладі діяльності влади, яку очолювали лідери Партії регіонів.

Країна, її президенти, Парламент і виконавча влада не мають ніякої уяви щодо перспектив майбутнього держави. З цієї проблеми в країні, через 16 років незалежного існування держави, більше песимістів, ніж оптимістів як серед народу, так і політиків та державних діячів. У суспільстві накопичується широка палітра негативної енергії підсвідомого і свідомого почуття тривоги, зневіри, страху, безпорадності, що надзвичайно небезпечно. У такій ситуації не треба забувати слова великого француза О. Бальзака, народ якого боровся за свободу, оберігаючи її і цінуючи: “Свобода, данная развращённому народу, это – девственница, преданная развратникам”⁹⁷. Рівність є законним правом кожної людини, але необхідно враховувати і шанувати нерівність, створену самою природою у вигляді різниці між людьми. Формула рівності в управлінні має передбачати наближення її планки не до нижчих, а до вищих нормативів рівності населення. Подібне простежуємо в багатьох європейських країнах, США та інших. Тільки за таких умов людство, нації, суспільства уникатимуть збурення, заворушень і повстань. Адже нерівність об’єктивно призводить до збагачення невеликої частини народу та перетворення його у вищий клас, до інертності середнього і до агресивності нижчого класу.

---

⁹⁷ Мачехин А. В поисках смысла. – М., 2004. – С. 300.

Ось де непочатий обсяг робіт для пропаганд націонал-демократичних партій і урядів, які вони формуватимуть. Все слід розпочинати з чистого аркуша, а не багато дискутувати, бо справи будуть ще більше погіршуватися. Народ, як на Сході, так і на Заході переконався, що владі всіляких кольорів, він не потрібен, але водночас стає зрозумілим, що він не байдужий до того, що відбувається в країні.

І хоча в такий скрутний час народ розгублений, як це буває у медоносних бджіл при загибелі матки, бо немає загальнонаціонального лідера для сучасної ситуації, але бджоли виводять матку, а народ знайде свого достойного провідника. Все більше стає зрозумілим, що розумного рішення теперішнім лідерам партій і влади важко знайти, а тому найбільша ймовірність завершення протистоянь не в залі Парламенту, в судах чи за круглими столами, а на майданах країни, хоча шансів, що воно буде мирним, як у минулому, занадто мало.

Україна – це неопалима купина. Подивімось, упродовж усього періоду формування і становлення своєї державності український народ зазнав спадів і піднесення у державотворенні, а також моральних, культурних та історичних розбіжностях. Водночас треба відмітити, що титанічна боротьба все-таки була на боці українського етносу, який внутрішньою потужною міццю тримався своєї землі і власної держави. З часів початку формування держави до її утвердження як самостійної і незалежної пройшло 11 століть (IX – XX) і за цей період (27,2% часу) українці перебували без власної держави, практично в рабстві Литовсько-Польської держави, і напівдержави (31,8% часу) у складі Російської імперії та СРСР, решта всього періоду (41,0% часу) українці мали свою державу, напружувалися, щоб її збудувати та зміцнити (*Додаток 1*).

Час перебування українців під Литовсько-Польською владою характеризувався забуттям, сповненим не розгаданими таємницями та парадоксами. Після визволення з рабської темряви та здобуття своєї державності, відчуття свободи і звільнення від національного приниження

українці з низки причин знову потрапили в залежність Російської імперії, яку комуністи перетворили в таку саму потужну імперію під назвою СРСР. Тут уже українцям загрожували не стільки небуття та парадокси, як повне зникнення як нації, перетворення в “радянський народ”.

Теперішнє і майбутнє України та української нації залежить від низки фундаментальних проблем, серед яких на першому місці стоять такі.

Насамперед, відносини з Росією в перспективі. Відносини з цією сусідкою мають для України вирішальне значення для всієї не тільки зовнішньої, але і внутрішньої політики держави, а тому національні партії повинні зробити глибинний аналіз з давнини до сьогодні у державній, національній, історичній і культурній сферах. Проблема відносин з Росією у цих сферах стане лакмусовим папером істинного ставлення до української нації і української держави, політичної здатності національно мислити і діяти всіх партій і рухів, політиків та державних діячів. Передусім треба враховувати, що після здобуття Україною незалежності Росія намагається триматися політики якщо уже не господарювати на її території, то хоча б якось досягати приниження своєї сусідки, керуючись думкою: “неизмеримо легче жить в мире с обезоруженным противником, чем господствовать над храбрым и бодрым врагом”⁹⁸.

Подібна потреба виникає не через якусь недовіру до українського менталітету, ні, а лише тому, що в перші роки незалежності до управління державою прийшли люди із числа прихильників комуністичних та імперських поглядів, вихованих під дією ідеології минулого. Ці люди не позбулися уявлень про зовнішні відносини без “старшого брата”, а тому їхні залишки вносили свої поправки в здорові елементи свідомості та національні інстинкти щодо розвитку української нації. Якщо буде вироблено цілісну державну політику щодо Росії, то ці люди стануть союзниками національних партій, вони зможуть більш реально спиратися на здорову свідомість та здоровий інстинкт самозбереження нації.

---

⁹⁸ Шиллер Фридрих. Собр. соч. в семи т. – М.: Худ. лит., 1957. – Т. 6. – С. 294.

Звичайно, загальнодержавна політика не зможе прищепити національну політичну думку людям, які одержали імперське виховання, зокрема комуністичне, в таких партіях, як Комуністична, Соціалістична й інші проросійські партії і рухи. Чимало інтелігенції втратили прості і логічні погляди на істинні національні інтереси зовнішньої політики, а головне, втратили здоровий інстинкт самозбереження, забуваючи про скорбну участь української інтелігенції в недалеких імперських часах. Самовпевненість і зверхність у поглядах на національні зовнішні проблеми з боку великої частини інтелігенції, особливо у стосунках з Росією, наносять багато шкоди у формуванні і дотриманні зовнішньої політики.

Треба визнати, що без залучення цієї частини суспільства важко здійснювати правильну зовнішню і внутрішню політику держави. Саме ці кланові кола за роки незалежності визначають напрямки української зовнішньої політики, спихаючи її на найбільш нещасні та невірні шляхи. Неадекватна ідеологія зовнішньої політики таких кіл в усі роки незалежності формувалася в напрямі, який не відповідав здоровим інтересам українського народу. Основною перепорою у цьому напрямку постійно була присутня проблема відносин України і Росії. Усім партіям і політикам, вченим і громадянам слід переконувати російських політиків, російську владу толерантно, але твердо і настійливо просити не втручатися у наші справи, особливо через використання релігійних структур московського патріархату. Посилаймося хоча б на відомого англійця, який у зверненні до французів під час війни 1941-1945 років говорив: “Мы просим вас об одном, если вы не можете нам помочь, то по крайней мере не мешайте”⁹⁹.

У чому полягає сутність поліпшення взаємовідносин між нашими двома сусідніми країнами? Відомо, що під зовнішньою політикою слід розуміти врегулювання взаємовідносин одного народу з іншими народами світу. Ці взаємовідносини регулюються за певних умов, які б забезпечили здоровий,

---

⁹⁹ Черчилль У. Мускулы мира. – М.: Эксмо, 2005. – С. 201.

природний і життєздатний розвиток кожного народу відповідної держави, націй і конкретної території, без чого народ не зможе забезпечити реальну свободу. В усіх випадках інше становище і напрями розв'язання проблеми не можуть бути виправданими, навіть якщо вони століттями були ненормальними і нездоровими. Особливої уваги вимагає проблема не лише відновлення території і її кордонів, а й турбота про те, щоб забезпечити надійний захист не тільки від нападу, але й теперішньої глобальної міграції населення. Слід постійно пам'ятати, що Україна географічно розташована на перехресті світових доріг, у центрі між Заходом і Сходом, Півднем і Північчю, де живуть люди різних національностей і вірувань. Від цього український народ втрачає багато цінностей як матеріальних, так і духовних. Надійний захист у першу чергу залежить від загальнополітичної сили держави, яка багато в чому визначається її політико-географічними факторами. Крім того, треба пам'ятати, що тільки люди споконвічно визначали, змінювали і виправляли кордони держав, а тому тільки на них і є надія.

Якщо розглядати у цьому контексті українську державу, то можна сказати, що в її історичному минулому є багато героїчних сторінок, що свідчать про високий політичний, воєнний і національно-героїчний рівень народу, який здатний розв'язувати всі ці зовнішньополітичні проблеми. Сучасне покоління українців може переконатися у величчї своїх предків більш ніж тисячолітньої давнини, починаючи з часів українських племен, періоду початку формування держави з IX ст. до сьогодні. Держава формувалась у надзвичайно важких умовах, були піднесення, втрати і падіння, але народ повертався, здавалося, із небуття, продовжуючи ходу далі.

Одержавши, нарешті, незалежність у 1991 році, держава Україна ще далеко не стала вільною, а народ не одержав свободи в реальному її розумінні. Треба, щоб хоча б націонал-демократичні партії і політики давали собі звіт у тому, як далеко у своїх негативних справах зайшла країна, щоб люди глибше задумались над тим, що треба зробити для виправлення становища і йти далі до національних

цілей. Проблем тут безліч та ще й слід врахувати особливості сучасності, які погіршують справи: Україна ще мало визнана у світі; вона повністю втратила свою воєнну міць; її ще не визнали міжнародні політичні й економічні структури; країна залежна від енергоносіїв; в українському суспільстві значну політичну роль відіграє проросійське населення. Українській нації ніколи не слід цього забувати, зберігаючи тверезість думок і спокій. Адже, одержавши незалежність без великої боротьби, раптово і не очікувано, в українських політичних колах, у багатьох політиків сталася паніка, що було вигідним для наших недоброзичливців. І це справедливо, бо політики і влада, яку вони створили після здобуття незалежності, не виправдали сподівань народу.

Крім того, треба повернути минулу славу. Той, хто здійснить глибокий екскурс у минулу нашу історію становлення державності, той з гіркотою вимушений буде констатувати, що Україна втратила свою колишню велич в історичному, культурному, національному, етнічному й оборонному відношенні. Як вийти з такого становища?

Основне – це поважати себе. Парадокс, який рідко зустрічається у світовій практиці, але в українському суспільстві він існує: чимало людей не люблять своєї мови, не турбуються про свою країну, їм не подобаються відносини між українцями, зневажливо ставляться до культури і звичаїв, не впевнені у майбутньому ні нації, ні держави. Подібне системне захворювання може призвести до величезної біди. Тому ми всі українці зобов'язані зосередитися не стільки на історії чи економіці країни, скільки на внутрішньому духовному становищі, здійснити над собою чесний і щиросердечний самосуд, розповсюдивши його на всі сфери життєдіяльності з метою очищення від існуючого духовного варварства: мораль, культуру, відносини між людьми, шанування своєї нації і держави, збереження природи. Основне завдання – повернути і зміцнити цінності солідарності, зближення, поріднення, братерства і взаємодопомоги.

Насамперед, при розв'язанні цієї проблеми українцям треба врахувати глобальні процеси, в яких перебуває людство і від яких нікуди подітися. Багато держав втрачають економічну самостійність, людські ресурси, сировину, землі. Наша сусідня держава Росія, наприклад, переживає несприятливі пропорції між кількістю населення і величезною територією землі, що певним чином стосується й України. Теперішні диспропорції, які постали перед Росією у своїй реальності, створювались з епохи появи Московського князівства, коли було розпочато завоювання земель, особливо на східному напрямку, не турбуючись про збільшення народонаселення, дійшовши до густонаселеного Китаю. Раніше великі території заповнювались народами з приєднаних так званих республік за допомогою репресивних переселень, організованих наборів за рознарядками влади, створення повсюди концентраційних таборів без вини засуджених. Нині немає звідки черпати трудові ресурси і сучасна влада Росії це відчуває, а свідченням тому є поява заклику повертатися етнічним росіянам на вільні землі. Однак слід враховувати, що кожен представник певної нації може повертатися, проте на землі своїх предків, де він буде відчувати себе комфортно, а не на завойовані землі Сибіру, де з усіх боків відчуватиме не дуже доброзичливі погляди.

Мабуть, тепер буде зрозуміле те, що коли китайці, зміцнившись, ставлять завдання привести у відповідність народонаселення і територію, сповідуючи істину, що в Росії багато земель, але мало людей, а в Китаї навпаки. Однак методи в китайців відрізняються від російських. Росіяни одним махом знищили комуністичні напрацювання, адже там були і позитивні сторони, а китайці поступово від комунізму переходять до ринкової економіки і їм, як показує практика, це вдається. Вони й невідповідність у пропорціях між населенням і територією двох країн, – Китаю і Росії, – вирішують не різко, а поступово, заселяючи територію своєї сусідки, починаючи з Далекого Сходу, але “без шума и пыли”.

Українці мають брати до уваги у розвитку своєї історії ту обставину, що китайці тихо, без шуму і військових подій займають величезні колишні російські території на Далекому Сході і далі сибірських просторів. Китай – густо заселена країна, а на Далекому Сході майже відсутнє російське населення. З будь-якої точки зору Росія не має можливості протистояти такому процесу: перше, чисто людська психологія, яка вимагає ділитися з тими, хто вимагає допомоги; друге, російська держава уже не володіє належними силами, щоб силою протистояти приходу інших народів на вільні території на земній кулі. Українська держава повинна повернути не тільки вкрадену свою історію, культуру, мову і традиції, але й споконвічні українські землі та населені пункти, які ніколи історично не належали північним країнам і народам.

Недовго доведеться чекати, коли територія колишньої Російської імперії, скажімо, до Уралу буде фактично заселена не росіянами. Рештки російського населення розчиняться в чужинському етносі або виїдуть на територію довкола Московського князівства. Основна помилка російської політики, яка призвела до сучасних труднощів полягала в тому, що вона проповідувала безмежне приєднання земель, відірваних від зв'язків з корінним населенням Росії. Московське князівство не було уже й таким великим. Великою державою була Київська Русь, або просто і більш вірно – Русь. У таких випадках слід було б дотримуватися певних стандартів, як говорив український філософ Г. Сковорода: “Надо меньше жрать, а больше жевать”.

Ще нам треба звернути увагу на те, що українці потрапили в складне становище за роки незалежності і не можуть вибратися з болота, а держава продовжує перебувати на задвірках світової цивілізації. І сталося це внаслідок недолугої іноземної політики першого керівництва нашої держави, в яких не було ніяких визначених національних цілей і устремлінь, а також втрати здорового інстинкту самозбереження нації. На жаль, цим користувалась в минулому і користуються тепер Росія і проросійське населення в середині країни. Якщо національні партії дійсно бажають взяти на себе велику історичну

місію вивести українську націю на широку дорогу світової цивілізації, знану як велику і культурну державу, то поряд з офіційним визнанням нашої сильної залежності від Росії сміливо і невпинно вести боротьбу за очищення від рабської духовної і матеріальної залежності.

Борючись проти бездарної і безплідної зовнішньої політики, націонал-демократичні партії зобов'язані звільнитися від всяких рабських традицій і забобонів, знайти в собі мужність об'єднати весь український народ під прапором єдиної ідеології і йти дорогою виходу з рабства сусідньої держави. Українська ідеологія не передбачає зазіхань на чуже, – територію, культуру, мову, історію, традиції, – а лише намагається досягти справедливості і повернення вкрадених національних цінностей. Тільки тоді, коли буде усунуто несправедливість, Україна і її народ можуть розраховувати на повернення належного місця в людській цивілізації. В українців завжди були та залишаються власні мирні, толерантні національні інтереси, які ніколи не передбачали втручання в справи інших народів, націй і держав.

Росіяни з давнини без теорій щодо права захоплення чужих територій просто завойовували і завойовували аж до кінця ХХ століття. Якщо взяти три народи – німецький, китайський і російський, – які вирішували і вирішують завдання розширення територій, то тільки росіяни мають особливість. Німці відкрито ставили задачу стати великою державою, привести у відповідність зростаюче населення із захопленням чужих територій, і такі території вони побачили в Росії, розпочавши Другу світову війну. Китайці дійсно мають невідповідність кількості населення наявній території, але вони не проповідують свою ідею приведення у відповідність наявної диспропорції, а просто заселяють землі, колись захоплені московськими царями.

За великим рахунком Росія не ставила завдання привести щось у відповідність, а просто завойовувала і приєднувала чужі землі, що було схоже на спортивно-військовий азарт, як це ми бачимо в колишніх татаро-монгольських завойовників. Росіяни вихваляли своїх царів і полководців, які докладали зусиль

до прирощення земель імперії, вони не вчилися поліпшувати технологію для зростання виробництва, а замість технологій прирощували чужі землі. Приростили до Росії й багаті українські землі одночасно з працюючим населенням, перетворивши їх у слухняних рабів, привласнюючи або знищуючи їхню культуру.

Однак в українців, як розумного і працюючого народу, є реальний шанс вибратися з історичної багнюки, але треба діяти. Якби українці були ще й бездарні та ліниві в праці, то наслідки були б ще гірші, можливо, народ уже зник би як нація. Те, що цього не відбулося, свідчить про внутрішню силу народу, проте народ багато втрачав, відстаючи у своєму розвитку від держав, з якими в минулому був на рівних. Чому ми втратили багато того, що мали, відстали від інших народів, перетворившись у духовних і фізичних рабів, адже український народ не поступається в добродійності перед іншими народами?

Українці доказали, що вони можуть добровільно проливати кров за свою державу, як довідуємось з давньої історії, як це довели воїни УПА, воюючи проти трьох ворогів одночасно, як боролися інтелектуали 60-х років ХХ ст., проводячи десятиріччя в російських тюрмах за людські права і свободу. Багато пролито української крові, але результати дуже мізерні. Можна зробити один єдиний висновок і визнати, що принесені жертви було використано, м'яко кажучи, не досить виважено. Аби виправити ситуацію і вийти на дорогу свободи, українська нація потребує постановки і вирішення завдань, зокрема:

□□ створити умови для єдності української нації, яка навіть після проголошення незалежності і Помаранчевої революції залишається роз'єднаною, але не територіально, а культурно та етнічно;

□□ визначити всі спектри відносин з Російською імперією і її народом, враховуючи, що українська нація і російська, мов "сіамські близнюки", зрослися не тільки в території, історії, культурі, традиціях, але і крові внаслідок змішування сімей. Таке визначення може йти двома шляхами: перший, це продовження зростання, як уже здійснювалось при СРСР для створення єдиного

“радянського народу” на базі російського і повного зникнення української нації; другий, вийти з орбіти Росії, повне роз’єднання і визначення цивілізованих відносин між двома сусідніми народами. Перший шлях більше до вподоби людям, які живуть імперським минулим, мають російське походження, або яничарам. Другий напрям – це шлях людей, які дбають про українську націю, свій рід і етнічну чистоту;

□□ відновлення кордонів і повернення територій Донських, Курських, Воронезьких та інших. Звичайно, тільки наївні люди здатні повірити, що цього можна досягти політичними домовленостями, на колінах чи силою. Ні, бо це не реально. Для цього потрібна його величність – час, а він неодмінно прийде, як і зміцнення волі українського народу.

Прикро спостерігати таке становище, коли будь-яке намагання щось змінити в цьому становищі неминуче наштовхується на опір з боку народу російського походження, яничарів, підтримуваних з Москви. Як показали опитування, за період шістнадцятирічної української незалежності думки народу змінилися від негативного ставлення до Москви в напрямку позитивних зрушень. Як тільки виникають складнощі, так чомусь народ шукає порятунку в північного сусіда – це спрацьовують генетичні фактори і московське культурне виховання впродовж декількох віків.

У цьому контексті взаємовідносин української і російської націй ми зобов’язані відкинути расистську теорію про відсутність належного державного управлінського хисту у слов’янських народів, наводячи приклад великої ролі німецьких елементів у колишній Російській імперії. Українська нація – не російська нація, адже українській нації ніякі інші народи не допомагали вести своє господарство, а тим більше управляти державними справами. Так, були завойовники, вони робили все, що хотіли, але не було тут волі українців, вони не давали своєї згоди на подібну “допомогу”, в цьому не було жодної потреби. Українська нація, як свідчить історія та споконвічна практика, має власний хист в управлінській діяльності, а тому послуг чужаків ніколи не потребувала.

Навпаки, українці не менше, а більше від німців допомагали росіянам управляти своєю імперією в усіх сферах економіки і культури, хоча не намагалися, а навпаки, відмовлялися відігравати перші ролі в державі. Силу та міць боротьби і виживання українцям давали не росіяни, не німці, турки чи поляки, навпаки, вони пригнічували видатні національні якості і дарування, але власними зусиллями українці вистояли в нерівній боротьбі проти всіх недоброзичливців.

Розв'язувати накопичені віками національні проблеми можуть сильні представники народу, а тому українській нації не вистачає, як показали роки незалежності, свого провідника, якого мали інші народи, зокрема американці – Рузвельта, англійці – Черчіля і Тетчер, французи – Наполеона і де Голя. Мали своїх видатних провідників німці, китайці, японці й інші народи. Українці ж після здобуття незалежності і потреби вирішення складних завдань, з одного боку, мали вихованих державних діячів на ідеології Російської імперії, які ще й виявилися шахраями, а з іншого, – хоча і відданих українському народові, за який віддавали своє життя в російських казематах, але зі зламаною волею, недосвідчених у державній політиці, а тому безплідних в управлінських справах.

Боротися за виживання українського етносу проти іноземних і внутрішніх сил рабовласницького впливу в середині країни зможуть особистості з концентрованою волею і силою пробуджених національних пристрастей. Де теперішній Богдан Хмельницький з величезною силою волі, але без допущених ним прикрих помилок? Українським провідникам слід зрозуміти, що народу, який століттями перебував під чужим гнітом, потрібна не західна чи східна орієнтація, а потрібна політика зміцнення власної держави з метою забезпечення належного життя народу і недопущення зникнення нації. Є тверда надія, що все повернеться на свої місця не силою, а природним шляхом, але згодом.

Не треба забувати, що українці завжди були проти росіян і не через те, що люди цих двох націй якісь вороги, а тільки через те, що росіяни проявляють зверхність над українцями. Росіяни – це особливий народ, який завжди ставився

недоброзичливо до слов'янських народів, часто з ними воював. Протистояння проявляються постійно: під час і після Переяславської угоди 1654 р.; в грізний час революції в Російській імперії 1917 року і громадянської війни після неї; в період проголошення незалежності України 1991 року і Помаранчевої революції 2004 року. Про ставлення українців до росіян на початку ХХ ст. написав М. Булгаков у романі “Біла гвардія”: “Большевика держите, козаки! Шпиён! Большевицкий шпиён! – Це вам не Россия, добродию. – Геть! В Россию! Геть с Украины!”¹⁰⁰. Подібне лунало і на зламі кінця ХХ – початку ХХІ ст., коли український народ відстоював свою незалежність на майданах під час Помаранчевої революції.

Не забуваймо, що українці не менше євреїв і роботящі, і розумні, і організатори, і митці, і пристосованці до умов. Однак коли євреї виходили з єгипетського рабства під проводом Мойсея, то одержали дозвіл на відшкодування своєї праці “І Я дам милість цьому народові в очах Єгипту, – і станеться, коли підете, не підете ви порожні! Бо позичить жінка від сусідки своєї і від мешканки дому свого посуд срібний, і посуд золотий, та одягу, і покладете на синів ваших та на дочок ваших, – і заберете здобич від Єгипту”. Дійсно вони там працювали і повинні мати якусь частину нажитого, що справедливо. Український народ також вийшов з багатовікового російського рабства, але йому нічого не перепало, а навпаки, у нього забрали матеріальні і грошові ресурси, духовні і мистецькі цінності, територію та історію.

---

¹⁰⁰ Булгаков М. Избранные произведения: В двух томах. – К.: Дніпро, 1989. – Т. 1. – С. 238-239.

Розділ

6

ДОРОГА ДО ДЕРЕВА ЖИТТЯ¹⁰¹

На узбіччі лісу, що поряд з селом, біля великого мурашника стояв хлопець і щось уважно роздивлявся. Здавалося, що він раптово помітив щось надзвичайно дивовижне і напрочуд цікаве. Поряд стояв кошик з назбираними зранку грибами, але тепер про них він забув і вся його увага була прикута до небаченого дійства на поверхні мурашника. Навкруги чулося багатоголосе щебетання різноманітних птахів, які нетерпеливо сновигають, чимало їх вместилося на гілках дерев поруч, найбільше метушаться і цвірінькають горобці в кущах навколо мурашника. Здавалося, що навколо ніде нічого, особливо з першого погляду, примітного, але очі грибника мимоволі ще і ще раз повертались до мурашника, щоб поглянути на дійство, яке на ньому творилося.

Врешті він збагнув і побачив дивину, якої ніколи не помічав, як і кожна людина, котра похапцем і споживацьким наміром сприймає оточуючий світ. Весь мурашник укритий досить цікавими особинами мурашок, які були з крилами, хоча до цього цих комах він завжди і повсюди помічав лише без крил. Минулої ночі пройшов теплий дощ, сонце уже трохи піднялося і мурашник ожив, частина його мешканців, ті, що з крилами, хвилями піднімались у повітря. Разом з ними зграйками порхали горобці, повільніше, але не менш спритно, зустрічали мурашок у повітрі інші птиці. Вони масово поїдали крилатих мурашок, які наперекір зухвалим птахам, все линули і линули до сонця, у блакитну далечінь невідомих просторів.

Найбільше його зацікавила ситуація, що жодна мурашка не повертається назад. “Невже всіх до однієї мурашки поїдають птиці?” – подумав грибник-

---

¹⁰¹ *Борис Лознянський.*

спостерігач. Неподалік з лісу вийшов ще один любитель грибів, він побачив хлопця, озвався до нього і покликав іти в село.

“Прокіп, – гукнув селянин, – час збиратися додому, уже настає пора йти до церкви”. Прокіп взяв кошика і поволі пішов за літнім односельцем Петром, знавцем тонкощів оточуючого людину світу, майстром радіоапаратури, унікальних мисливських рушниць та інших цікавих інструментів. Думки Прокопа залишилися біля мурашника, якась невідома сила їх там міцно тримала.

Грибники прямували до села мовчки, було свіжо, тихо і піднесено, кожен думав про своє. Йшли окраїною лісу і уже мимоволі він то зліва, то справа помічав невеликі мурашники, уважно до них придивлявся, на більшості з яких було помітно метушню мурашиних особин з крилами. Якесь важливе дійство відбувалося в середовищі цих цікавих невеличких істот на великій території між лісом і селом, але молодій людині бачене відразу зрозуміти важко.

У роздумах над побаченим Прокіп почув розповідь знаючого селянина, який помітив його зацікавлений погляд на мурашники, що зустрічалися обабіч. Збагнувши зацікавленість хлопця, мудрий селянин без вступу сказав, що життя мурашок, як і багатьох комах, дуже нагадує людей, і не тільки їхнє життя, але й визначену долю кожної людини. Йшли поволі і чулася їхня мова про те, що мурашки, як і люди в давнину, живуть у землі, вони з неї виходять і неодмінно до неї повертаються. Кожному із співрозмовників на думку спала неперевершена істина, що все живе є суть землі і вона всіх годує, вирощує, зігріває і назад приймає. Її оспівано в піснях і думках, за неї споконвічно ведеться жорстока боротьба як між націями та народами, так і окремими особами. Як тільки людина знижує увагу до землі, до окремих її територій, то за неї ведуть боротьбу, її відстоюють уже представники рослинного і тваринного світу.

Земля нерозривно пов'язана з селом, яке періодами переживало піднесення і спади. В усі періоди навколо села були широкі лани, на яких з давнини працюють люди, потім і кров'ю добувають собі харчі, вишукують засоби для полегшення своєї виснажливої праці, відбиваються від ворогів, гинуть і

заліковують рани, ворогують між собою за клаптик землі, несучи основний тягар постачання життєвих ресурсів державі. В часи ворожих навал чи інших негараздів, навіть господарських, коли селянам доводилось землю роками не обробляти, то вона, здавалося, залишалася ніким не зайнятою.

Проте це тільки на перший погляд, адже в природі не зайнятої землі не буває, оскільки багатючий рослинний і тваринний світ також веде тиху, але постійну і виснажливу боротьбу між собою та з людиною за володіння земельними масивами. Придивившись пильніше до необробленої понад рік землі можна побачити, що остання уже зайнята, але не людиною, а особинами рослинного і тваринного світу. До того часу, коли людина тільки ще прилаштовується щось робити на землі, остання заселяється представниками рослинного світу. Далі територію освоюють представники тваринної популяції і разом з рослинністю відстоюють її перед намірами людини. Нерідко можна побачити роками не оброблені, запущені великі земельні ділянки, на яких, здавалося, життя завмерло.

Мов у сиву давнину селянські обійстя, що споруджувалися на невеликій відстані одне від одного, так повсюди розташувалися колонії мурашок на всій будь-якій земельній території, покритої буйними бур'янами. Дивина, два чи три роки не оралось, не сіялось і всі лани заселені мурашиною популяцією. Це тільки початок просвітлення тієї дивини і переконань серед людей, що вони в усьому схожі на людину не тільки в організації території для своєї життєдіяльності, але й у розмноженні і навіть долі. Крім того, їх єднає і важлива негативна риса, як єдиних представників тваринного світу – невміння навчатися на власних помилках. Мабуть, людство з часом переконається в тому, що це не помилка, а природна необхідність і від цього нікуди подітися.

Людина здебільшого помічає мурашок без крил, які жваво снують в усі боки, хоча в суворому і у якомусь визначеному напрямку. Виявляється, що серед особин чоловічої і жіночої статі народжується чимала частина з крилами, які вищим розумом природи призначені продовжувати розвиток популяції. Чомусь

не всі, як це ми звикли до людської цивілізації, а тільки окремі особини здатні спаровуватися і народжувати потомство. Надзвичайно розумне розмежування функцій, але коли уважно придивитись, то за розумінням людини воно і безжальне, що зайвий раз підтверджує жорсткість поряд з раціональністю законів природи.

Мабуть, вищий Розум через обраних людських провісників давав зрозуміти людині про її поведінку відповідно до законів природи, як це відбувається у тваринному і рослинному світі. Людині даровані святі письмена, в яких викладено норми її поведінки в усіх сферах життєдіяльності та продовження роду. Тільки серед обраних мурашиних особин у період їхнього статевого дозрівання відбуваються весільні шлюбні ігри в повітрі під час польоту. В день весільних польотів тисячі чоловічих і жіночих особин з крилами вперше виходять з мурашника, збираються на його поверхні, їх заохочують і навіть допомагають робочі мурашки, які без крил і в них інші функції у мурашиному житті. Вибравшись на яскраве світло із підземелля, на перших порах, унаслідок незвички, намагаються повернутися назад у глибину гнізда.

Мурашки з крилами, які від сонячного світла приходять у трепетний стан, вийшовши з підземелля, постійно, хоча і мимоволі, роблять спробу повернутися назад до свого звичного тихого і темного місця. Закони природи все-таки перемагають, адже комахи уже дозріли для шлюбних польотів, вони покликані продовжити життя популяції, а тому їхній внутрішній стан налаштований на те, що все вперше побачене, ставши привабливим і приманливим, кличе до невідомого.

Неповторне захоплення вперше побаченим охоплювало кожну мурашину особину і вони з тремтінням потаємного відчуття з темноти поверталися знову на вершину мурашника. Оговтавшись, вони швиденько, хоча з тремтінням, уже сміливіше розправляють крила і снують на вершині мурашника, збуджуючи внутрішнім почуттям себе та інших перед польотом. Духмяність дозрілих

самців, які неподалік, доводять самок до межі, коли їх уже ніщо не страшить і ніяка сила не зупинить у досягненні вищого поклику природи. Диву даєшся, як природа використовує непомітні, але різноманітні барви впливу, щоб спонукати живі істоти приваблювати одне одного, заохочувати до невідомого, в якому сутність продовження життя. Тут і особливі запахи, ледь помітні, але виразні рухи, хвилі вібрації внутрішнього духовного і фізичного стану, випромінювання тепла і якогось ще незрозумілого бажання.

Групи самців, несміливих і мовби не причетних до дійства, приречених природою приймати свою першу і останню участь у шлюбних польотах, знаходяться якось осторонь. Проте самки їх відчують, дві протилежні статі уже підпорядковані загальному природному процесу розмноження. Настала якась мить і охоплені невідомою силою, приємним очікуванням самки хвилями піднімаються в повітря – перша, друга, третя і до тих пір, аж доки всі особини сім'ї, приготовлені до роїння, не піднімуться у вись для шлюбного польоту. За кожною хвилиною самок у висоту щільною масою піднімаються самці, щоб наздогнати самку і спаруватися з нею, виконати основне призначення кожного самця у його короткому житті.

Приготування мурашок помічають і безліч різноманітних птахів, які кружляють над місцем зібрання весільних пар, очікуючи їхньої появи у повітрі, де беззахисні мурашки, особливо жіночі особини, масово стають харчами грізних птиць – горобців, шпаків, дроздів, голубів та багатьох інших. Мурашки відчують всю повноту небезпеки для їхнього життя, але закони природи невмолимі, пристрасті примушують мурашок обох статей підніматися в повітря всупереч реальній небезпеці з усіх боків. Крім небезпеки для живих істот, які провели своє життя у вузьких і темних галереях під землею, мурашок зустрічає дивина опинитися в іншому світі, розсікати повітря, прямуючи в невідомий простір, бачити яскраві кольори. З цього моменту кожна із мурашиних особин щомиті наближається до своєї заповітної мрії пізнання великого зовнішнього світу з його невловимою красою і незбагненою жорстокістю.

Піднявшись увись, мурашка вперше інстинктивно долучається до дивовижного відчуття польоту, випробовує можливості своїх крил, знижуючи і збільшуючи швидкість, усім своїм тілом вона відчуває повітряний простір з його багатьма потужними течіями повітря, які то піднімають, то опускають її в порожнечу. Мить і мурашина особина уже вправно за допомогою крил готується до зустрічі з потоками повітря поряд з багатьма іншими мурашками, яких безліч навкруги, але кожна з них летить назустріч своїй долі.

Освоївшись у дивовижному просторі, самка під дією якихось сил розвиває шалену швидкість, на яку тільки здатна, щоб її могли наздогнати лише найсильніші і вперті самці, що є першим, але важливим генетичним природним відбором. Самець значно менший від самки і він на величезній швидкості, вмотивившись зверху на самку, перестає працювати крилами, намагаючись дістати своїм членом половий орган самки. Швидкість і секс у повітрі, наповнення всього тіла незрозумілою вологою, раптове зниження вниз під дією потоків повітря є чи не найвищою насолодою в житті мурашиної самки. У хвилини після запліднення самка знижується над кущами чи травинками, а у самця, який передав свою сперму самці, уже трясуться лапки, тіло м'якне, серцевий приступ і він вільно падає вниз. Після цього самка знову злітає ввись і до неї підлітає інший самець, знову обопільне падіння над зеленими килимами, а далі самка піддається устремлінню ввись, самець же мертвий – униз.

Таким способом запліднюють одну і ту саму матку до двох десятків самців, яких очікує гірка участь, закінчення короткого земного життя, а самка несе в собі мільйони чоловічих клітин, щоб заснувати нову сім'ю, нове місто під землею вдалині від гнізда, з якого вилетіла на шлюбний політ. У мурашок, самці запрограмовані на смерть, як і трути в медоносних бджіл, після єдиного полового акту, а тому вважається, що світ комах – це переважно світ самок. У разі, коли чоловічій особині поталанило пройти всі численні різноманітні небезпечні перепони і залишитися живим, але для самця не знайшлося пари для спарування, він неодмінно таки гине, бо не може жити без гурту,

а створити сім'ю чоловіча особина за законами природи неспроможна. Навіть коли чимало особин чоловічої статті все-таки повертаються до родинного гнізда, вони в сім'ї уже не знаходять притулку і дуже швидко згасають зі своїми крилами.

Мурашка, одна із десятка тисяч членів сім'ї, що залишили родинне житло, яка тільки що долала небезпеку шлюбного польоту, де її очікували птахи, линула ввись, в небо до сонця і світла, після спарування і повернення на землю стає зовсім іншою істотою. Вона ніколи не повертається у свою стару сім'ю, а потрапляє у випадкову і невідому місцину, де може зразу ж загинути або вижити. Після приземлення вона перетворюється в одиначку, відірвану від усього зовнішнього середовища, уникаючи зустрічі з усіма істотами навколишнього світу. Єдина у неї ціль – це не втратити часу для пристосування до нової обстановки та своєї ролі в ній, а тому вона швиденько намагається будь-де сховатися, відокремитися від інших, заритися глибше в землю, відійти в темряву, шукаючи самотності під пеньком, камінцем, гнилим деревом, зів'ялим листям. Скільки таких самок-одиначок можна побачити при уважному спостереженні в день шлюбних польотів у повітрі, на землі, які після спілкування з багатьма самцями не управляють своїм спуском на землю, інстинктивно шукають місця притулку. Під час спуску при цьому вони масово гинуть на лобових вікнах автомобілів, під ногами пішоходів, тварин та знарядь виробництва землеробів, далі їх очікують інші випробування.

І все-таки наперекір зовнішнім негараздам значна частина запліднених мурашок виживає і розпочинає важку роботу створення нових сімей мурашиних міст, в яких вони стають єдиними продовжувачами роду, як їх людина називає – королевами. Спорудивши в землі хоча б якесь заглиблення і камеру для свого перебування, плідна самка чи навіть на перших порах декілька їх зсередини наглухо закривають вхід, відрізаючи себе від усього зовнішнього середовища. У цьому разі запліднена матка схожа на насініну рослини, висіяну в ґрунт, яка із настанням тепла і вологи проростає. Подібно до зернини запліднена мурашина

самка, зарившись у землю, очікує достатнього тепла і вологи, щоб відкласти яйця, а коли належні сприятливі умови не з'являються, то вона, як і зерно, гине.

Відгородившись від зовнішнього світу найперше матка обламає і з'їдає свої крила, які їй уже ніколи не знадобляться, але саме вони поновлюють втрачені нею в польоті сили. Одночасно вагітна самка не забуває про харчування майбутнього покоління і випльовує часточку грибниці, взятої з собою з рідного дому про запас перед шлюбним польотом, здобрює її власними відходами і приступає доглядати за її ростом. Далі з деяким інтервалом розпочинає народжувати перше молоде покоління для формування мурашиної сім'ї.

Немає сумніву, що людина в усіх своїх діях, як особина тваринного світу, має безліч рис, схожих на цивілізацію комах. Скільки в давнині на українських степах було самотніх землянок, в яких жили сім'ї кочівників, зайшлих невідомо звідкіль людей, а пізніше запорозьких козаків, котрі, залишаючи на схилі літ військо, влаштували своє житло серед степу широкого. Головна умова, як у комах, так і людей – скрізь має бути чоловіча і жіноча стать. У запорожців було правилом не одружуватися під час перебування на Січі, а тому, коли вони залишали службу, то шукали собі пару і йшли в степ організувати своє житло та створювати сім'ю для продовження роду. Це уже пізніше розкидані в степових просторах сім'ї об'єднувалися в колонії, які перетворилися у теперішні села.

Подібно до мурашок процес продовження популяції можна побачити і у медоносних бджіл, коли, дозрівши, молода матка вилітає у шлюбний політ, а за нею і трути. Їм також загрожують птахи, дощ чи інші небезпечні хвилини. Самці, які спарувалися у повітрі з самками, уже ніколи не повертаються до своїх сімей, вони миттєво гинуть, а самки, якщо їм не завадять птахи, вітер чи дощ, повертаються до свого батьківського гнізда. В шлюбному польоті бджолина матка також розвиває величезну швидкість і тільки найміцніші трути здатні її наздогнати і спаруватися з нею. Самець залишає матці свої чоловічі клітини для потомства, але за це він розплачується життям, адже після парування його серце

миттєво призупиняється і він гине. За ним наступні трути домагаються любові у матки і так до десяти чоловічих особин віддадуть своє життя за продовження популяції медоносних бджіл. Матка за сприятливих обставин повертається до сім'ї, з якої вилетіла, забезпечує продовження життя популяції бджіл.

А скільки перепон зустрічають різноманітні риби, долаючи величезні відстані до місця, визначеного природою для нересту! Багато схожого і в людському суспільстві. Скільки на схилі літ розповідають про бувальщину своїх молодих років, у якій простежується природа, дія її неможливих законів, які ведуть людську цивілізацію шляхом свого розвитку.

З усього було видно, що цікава розмова точилася б і далі, але співрозмовники непомітно дійшли до своїх осель і побачили церкву, до якої прямували причепурені селяни. Церква стояла в центрі села на підвищенні, навколо колихався великий фруктовий сад, в якому дітлахів притягували груші, яблука, сливи, черешні і вишні, яких у селян було обмаль. У ті смутні часи за фруктові дерева, як у давнину за димарі, треба було платити податки і їх селяни вирубали на паливо, звичайно молодих насаджень не насаджували. Біля церкви розташований просторий дім священника Саватія, який і був на той час господарем усього церковного володіння. Усю територію навколо церкви було огорожено високим кам'яним муром, а сад ще й обкопано глибоким ровом.

Посеред саду на його схилах велика площа була зайнята під доглянутими кущами бузку. Навесні, коли квітує весь сад, над цим кольоровим ланом, що грає м'якими приємними барвами, підносились увись дерев'яна церква зі своїми розмальованими великим і малими куполами. Вона здавалась казковою прикрасою в зеленому букеті церковного саду, від якого розходились духовні хвилі, які лагідно огортали село і його кожного жителя. У баченому було щось таємниче і створювало таку ауру, яка захищала від щоденних негараздів і невідомого жахливого зовнішнього світу на початку ХХ століття.

Дорогою, що проходила біля церковного муру, снували люди зі своїми різноманітними турботами. Більшість селян, порівнявшись з церквою, не були

байдужими: одні стишували ходу, повертаючи голову до святого місця та його простої, але привабливою краси, інші поспіхом хрестилися, прискорюючи ходу, деякі зупинялися, поверталися до церкви і уклонялися та хрестилися. Чимало селян проходили тихо, доброзичливо схиливши голову, кожен внутрішньо і зовнішньо хоч на хвилину змінювався, вбираючи крапельку духовної сили.

Діти, приглядаючись до старших, засвоювали істини з малих літ: біля церкви пустощі не допускаються, тут потрібна стриманість. Прищеплювалися й інші корисні людські духовні якості, які з роками проявляться в кожному індивідуально, залежно від того, що перейняв, як правило, від баби і діда, батька і матері, селян, що оточували молоду поросль. Для більшості селян місце церковного саду вважалося святим, вигляд баченого прояву духовного покоління вселяв якийсь благоговійний страх перед таємничою безвістю. Біля церкви більшість селян намагалися бути у свята, деякі щодня, коли відбувалася служба. У релігійні свята тут чимало людей, все просто і радісно: линув спів церковного хору, проповідь, дехто причащався, сповідувався, все відбувається тихо, чемно, люди духовно і фізично відпочивають. Помітна різниця між духовним відпочинком у церкві і галасливим фізичним відпочинком на концертах, масових гуляннях з музикою, танцями і співами. У церковному саду не всім дозволялося бувати, він був призначений для проживання сім'ї і прислуги настоятеля приходу.

Неподалік церкви в саду стояв будинок, в якому жив отець Саватій зі своєю сім'єю та прислугою, який відправляв церковну службу, мав великий прихід і, певна річ, деякий прибуток. Це забезпечувало йому належне життєве становище та для його двох доньок-панночок, які майже ніколи не виходили зі своїх покоїв, окрім саду, не спілкувалися вони зі своїми сільськими однолітками та дорослими селянами. В давнину, коли діти були переважно під наглядом вихователів та самої сім'ї, вони нерідко потрапляли під випадкове виховання, яке могло бути як добрим, так і не дуже, але повчальним. Через річечку, що про-

тікала в низині церковних угідь, стояла хата не бідного селянина, в якого виростав хлопець Прокіп. Він був статний, красивий і працьовитий, скрізь проявляв цікавість, у компаніях дотримувався правил, які характеризували його толерантність, умів сказати гостре слівце, що виявляло розум, але від його слів нерідко повівало злою мудрістю.

Двадцятирічний парубок уже підробляв на різних роботах у отця Саватія, його з цікавістю зустрічали дві попівські доньки, а служителі церкви, знаючи його і сім'ю, в якій він зростав і яка мешкала майже поруч, ставилися як до свого. Як-то у неділю на початку червня, проходячи через церковну територію, Прокіп побачив на дерев'яних сходинках попівського будинку одну із панночок – Анну. Її вигляд здався йому вимученим і її тонкий дівочий стан постійно рухався, мовби маятник.

– Що трапилось, яка біда спіткала панночку? – підійшовши ближче, запитав хлопець.

– Ой, Прокопе, не питай, – вимучено промовила дівчина, – на моєму пальці нарив і я нічого не можу вдіяти. Якась невидима сила щось тягне з пальця, який здається важким, мов камінь.

– А ти його нагрій, – вирвалось у нього мимоволі, – потримай у теплому місці і біль пройде, але треба тримати довше і там, де в тебе найтепліше, мов жартома сказав Прокіп.

Її очі з дитячою довірою дивилися на селянського хлопця, одночасно з благанням і запитанням. Неймовірний біль, що проникав десь у середину, відкинув всілякі умовності та моральні обмеження, які тут були повністю недоречні. Дівчина розповіла, що у неї навіть підвищилась температура і вона не знаходила для себе притулку для вгамування болю, а тому була готова виконати будь-які рекомендації. У ті далекі часи, як, до речі, і дотепер, селяни боролися проти хвороб різними, іноді дивними методами, навіть дикими, що нерідко пропонували різні знахарі, або й такі, які їй порадив молодик.

Не надавши ніякого значення сказаним словам Прокіп пішов далі. Він ніколи не чув, не підозрював, що найкращий спосіб вплинути на іншу людину, так це поговорити з нею. Нерідко, здавалося б, несуттєві, навіть неймовірні повідомлення чи пропозиції, особливо без пояснень, приховують у словесній риторичі надзвичайний спосіб маніпуляцій на поведінку людини. Про розмову з дівчиною парубок навіть забув, але через декілька днів, йдучи через сад, він побачив веселу Анну із забинтованим пальчиком. Побачивши хлопця, вона його покликкала і подякувала за науку, повідомивши, що все пройшло.

– Я скористалась твоєю порадою і неймовірна біль пройшла, – промовила панночка і чомусь опустила очі. – Я вдячна тобі, ти мене врятував і, піднявши голову, подивилась прямо на хлопця теплим довірливим поглядом.

Її подяка надзвичайно його зворушила і він якось зніжковів, бо вкладав він у свої лікувальні рекомендації не то насмішку, не то зухвалість зачерствілої душі сільського наймита. Тільки тепер він згадав про свою словесну пораду, як позбутися нариву на пальчику, в яку і сам не дуже вірив. У якусь мить хлопець відчув, що Анна змінилась як зовнішньо, так і внутрішньо, десь з глибин свого ества її прекрасна душа висвітлювалась чарівною грацією, навіть у хвилини, коли здавалося, що будова її тіла позбавлена архітектонічної краси. Перед ним розкривалася барвами кришталево чиста людська врода.

Мимоволі він збагнув, що хоча її рухи були легкими і м'якими, вони здалися йому пожвавленими, а її очі, мов чутливі терези, віддавали великі порції тепла, доброти і ніжності. Все це непомітно переходило до хлопця, пом'якшувало його думки, які затверділи від повсякденної фізичної роботи та різних сільських турбот. Від Анни все більше і більше віддавало теплом, її погляд виблискував життєрадісно і вільно, в ньому світилося привабливі невловимі сильні почуття життєвої природної сили, а лагідність серця, коли вона висловлювала подяку, надавала вустам таку грацію, якої неможливо підробити штучними удаваними гримасами.

Відчувалося, що душа Анни не знає ніякої напруги у виразі обличчя, ніяких зусиль у вільних рухах голови, рук, губ. Під час повідомлення про закінчення болю і мук її голос звучав ніби лагідна музика, хвилюючи душу чистим потоком, здавалося, простих слів, але наповнених нечуваними мелодійними звуками. Простий селянський хлопець не розумів вищих законів, відповідно до яких не краса його полонить, яка призначена для шанувальників мистецтва, яким він не був та й у мистецтві не розумівся, а тільки грація та пристрасть могла його захоплювати, яка призначена, як і в усьому тваринному світі, для обраних продовжувати рід, популяцію. Чуттєвий глибинний спалах ества співбесідника відчули внутрішні сили Анни. Хоча хлопець не розмовляв, а немов повідомляв переважно несміливим поглядом, але під таким впливом її грація набувала свого вищого злету – чарівності, яка ще міцніше полонила своїми обіймами Прокопа.

– Я піду, – якось збентежено сказав Прокіп, – і зашарівся, не знаючи що вдіяти.

Однак він не пішов, а на мить опустив очі, відчуваючи якусь приреченість та важку ношу свого існування, і вмить його збентеженого охопила п'янка невідома душевна насолода. Вся його воля десь зникла, хлопця залишали і душевні сили, які все линули і линули до чарівності дівчини. Хлопець тільки й зміг збагнути, що до цієї чарівності його веде єдиний шлях – помисли, які у нього виникали, коли говорив Анні слова-рекомендації про лікування та вирази обличчя, а іншого немає і за таку несправедливість він розгубився. Його бентежили слова, які він сказав Анні, а переважно те, що вони привели до таких безмежних, раніше йому невідомих, почуттів. Він очікував, що вона його відпустить, але відбулося чудо. Натомість Анна, не порушуючи свободи природної чарівності, зі щирим почуттям та своїми практичними думами йшла йому назустріч.

Пройшло два тижні. Прокіп подався до церковного саду і служитель церкви попросив підрізати декоративні кущі. Був робочий день і Анна залишилася дома одна без батьків, які були десь на церковній службі в сусідньому селі, їм

допомагала їй сестра. Анна підійшла в саду до Прокопа, спитала його чомусь про здоров'я, сказавши, що хоче вгостити його пирогами з яблуками і сиром, які випекла місцева селянка, що приходить допомагати на їхній кухні.

– Коли захочеш, то приходь, я буду чекати, – грайливо сказала Анна і пишною ходою пішла алейкою. Прокіп дивився їй услід, її тверда сідниця колихалась, мов на легких хвилях, і враз його охопило невідоме тривожне відчуття таємничості, з'явилися невловимі бажання, але він їх пов'язав з пирогами та запашним медом. У Прокопа було досить роботи, а коли виявилась невеличка перерва, то він зразу ж підійшов до будинку, де жила попівська сім'я.

Дівчина очікувала його на ганку, вона знову перед його зором постала красунею з глибокими очима. Її одяг був простим і зримим, але він йому здавався якимось повітряним. Її білі-білісінькі руки лежали на колінах і йому прийшла думка, що голова, груди, руки, торс, ноги, обличчя, як і в усіх жінок, але в Анни всі частини її тіла давали своє неповторне сяйво. Перед його поглядом постало закінчене, строго помірне творіння, що не допускає ніяких різновидів, ніякого іншого розвитку. Всі її органи – голова, губи, вуха, очі, руки, ноги – якимось вільно і невимушено виступали із всього тіла, що неможливо раптово зрозуміти призначення кожного з них у практичній потребі людини. Йому здалося, що кожна частина її тіла є завершеною окремою одиницею, про яку можна сказати багато красивого, як про цілісне явище краси.

Анна вместилася на верхній сходинці ганку і виглядала, мов царівна на троні. Прокіп побачив під білизною і сукнею її коліна, а далі між ними глибину, яка його заворожила, магнітом потягнула і раптово примусила прийняти якесь миттєве рішення. Це було прекрасне вираження цілі, яка закладена природою в людині, в красі людського тіла, яка формує пристрасть. Вільний вигляд одягу не порушувався тілом, а свобода тіла не була стиснута одягом, натомість, здавалося, що весь легкий одяг найкращим чином виконує своє призначення. Прокопу здалося, що весь вигляд Анни висвітлював радісне непереможне

природне бажання, від якого мовби рішуче линули не то слова, не то думки дівчини.

– Я творіння природи, вільна людська особина, маю рівні права з іншими, тому не повинна терпіти приневолювання, а з усіма бути у злагоді як жива особина природи, – немов повідомляло її єство.

Її рухи були невимушені, не навмисно, а мимо її волі, і вони відбувалися за законом необхідності, під дією високого морального почуття, якогось глибинного життєвого помислу. Перед ними розкривалась їхня ж особистість, коли вона у своїй свободі йшла до цілі – збереження людської цивілізації, заворожуючи своїми внутрішніми чарами особину, без якої поставленої цілі не досягти. Її внутрішній світ, як і всіх живих організмів, висвітлюється їхньою зовнішністю. Разом з її плавною і наївною мовою вели розмову її погляд, риси обличчя, рук, все тіло. Вся мімічна сторона розмови Анни було найбільш красномовним свідченням внутрішнього стану і багатства природної свіжості дівчини.

Почувся голос церковного управителя, який розшукував робітника, перерва якого занадто затягнулась. Хлопець безмовно швиденько повернувся і попрямував до своєї ділянки роботи.

– Я і пироги будемо на тебе чекати після закінчення роботи, – скоромовкою встигла промовити Анна, коли почула оклик управителя.

Робітникові показали ще раз весь обсяг роботи, яку він зобов'язаний закінчити і тоді одержить плату, яку видавали за кожную роботу в кінці дня. Те, що дівчина його очікує, спонукало виконувати роботу з подвійною силою, якісно і без втоми. Закінчивши роботу, Прокіп одержав платню і непомітно подався до ганку, де його очікувала Анна. Він і не збагнув, що уже перебуває у полоні невідомих сил, в яких уже лунала мелодія непереборного поклику природи до життя заради продовження людської цивілізації.

Підійшовши до будинку, Прокіп побачив, що Анна сиділа на застеленій рушничком сходах, на нижній сходах були її босі ноги, руки вперлися в

коліна. Вона була чарівною, її стопи ніг здалися йому небаченим творіння митця, навіть у них він помітив дивовижну красу і привабливу силу пристрасті, яка тягнула його, щоб хоча б одним дотиком руки переконатися в їхній реальності.

Вмить хлопець відчув те, чого ніколи не помічав, чому не приділяв уваги. Дивлячись щодня на босі ноги багатьох сільських дівчат і хлопців, які в ті часи ходили влітку переважно босими, він до них не дуже придивлявся, бо нічого в них не знаходив особливого, вони на нього ніяк не впливали. А тут він чомусь виразно помітив, що пальці стоп були в міру прямі, нігті біло-рожеві, стопа була не широка, але і не вузька, вона була тендітною і водночас міцною. Це був його ідеал жіночої стопи.

Білизна на дівчині віддавала чистотою, а в ній їхня господарка ніби квітуча і запашна чарівна квітка. Все, що було перед очима Прокопа, здавалося неземним, нематеріальним і межувало з чимось таємничим. Не чути звуків і не видно рухів, але мов звідкись линула чарівна музика, а спокійна міміка дівчини свідчила про її вируючі непомітні внутрішні почуття.

Навколо суцільна привабливість, все викликало особливі почуття, які полонили самця, як в усій живій природі. Перед хлопцем постала форма краси, здатна пробудити в людині почуття сприйняття прекрасного. Здавалося, що для цього природа на якусь мить дарувала для Анни неповторні щасливі пропорції тіла, плавність контурів, квітучий вигляд обличчя, оксамитову шкіру, стрункий і невимушений стан, ніжний і благозвучний голос. Це був наближений первотвір природної краси: її невимушена дитяча довірливість; бажання допомогти без коливань, хоча це вимагало деяких, на її думку, жертв; нею рухав тільки інстинкт, якого вона ще не усвідомлювала; її тіло і всі її органи висвітлювались природною свіжістю. Це була краса, окреслена витонченими формами тіла і його рухів, навіть коли вони у щоденному спілкуванні непомітні.

До привабливості й неповторності баченого дива додавалась ще й поява грації форм і рухів, що межує з випадковою фантазією природи, яка з'явилась

невідомо звідкіль навколо Анни. В цю миттєвість вона була дивовижно чарівною і Прокіп внутрішнім відчуттям боявся, щоб побачене не зникло, а продовжувало його насолоджувати. Грація – дзеркало миттєвого прояву душі через мовби самовільні рухи. Через грацію, як красу немов випадкових чуттєвих духовних рухів, у яких проявляється інстинкт і похіть, природа приваблює протилежну стать. Пройшла мить і грація ніби зникла, а природна краса та привабливість залишилися з Анною і все це разом з собою вона несвідомо віддавала Прокопу. В таку мить, дивлячись на дівчину, дії хлопця вже керувалися не розумом, а почуттям пристрасті. Молодому наймитові випало природне щастя, як мурашиному чи бджолиному самцеві, виконати поклик природи до продовження життя.

Відчувши його миттєвий погляд на своїх ногах, дівчину також охопила приємна тривога, яка її чомусь не лякала, а навпаки, притягувала, м'яко огортала. І видно було, що вона також боялася, аби ця тривога не скінчилася, а тривала ще і ще. Під дією природних почуттів дівчина швиденько піднялася і заквапилася до хати, провела Прокопа на кухню і відкинула рушник, під яким лежали пироги і на мисочці іскрився свіжий мед. Прокопу як-то відразу не захотілося меду і пирогів, замість їхнього запаху він відчував запашні, привабливі хвилі від Анни. До останньої миті панночка була для нього недосяжною, але тепер вона йому здалася простою, зримою і доступною, що його сильно збентежило і він зніжковів. Його раптовий пригнічений вигляд вона відразу ж вловила і, не очікуючи, запитала про причину його пригнічених рухів і смутку.

Проте він нічого кращого не придумав сказати, як те, що у нього подібний нарив, який був у неї, але ні він, ні хтось інший не може йому допомогти.

– А де ж твій нарив, покажи мені? – запитала, ніяковіючи без будь-якої причини, Анна.

– Там, де нарив, не можу показувати, – відповів він і вона, збентежившись, спохмурніла, надуваючи пухкенькі губи.

– Ти тоді поганий товариш, я тобі розповіла навіть те, чого мамі не сміла розповісти, а ти таїшся, – уже погрозово сказала дівчина.

Це було сказано з такою силою та непідробленою щирістю, що він мимоволі показав собі між ніг.

– А-а-а, розумію! – як-то полегшено сказала Анна, – і задумалась, повернувши голову вбік.

Дівчатка з дитинства знають, що у хлопчиків у тих місцях знаходиться якась цікавинка, яка мов магнітом притягує їхню увагу, навіть десь у глибині єства викликає заздрощі. Більше вона не промовила жодного слова, але Прокіп не хотів переривати розмову, відчуваючи, як вона холодить скроні. Він, як істинний самець, а тим більше маючи певний хист у вишуканих думках, аби не випустити нитку розмови та жестів, промовив, що якби мав змогу погріти свій нарів де-небудь, то у нього все пройшло б і було б значно легше.

– А сильно болить, приклавши руку до лоба Прокопа, – спитала Анна.

– Так! – чомусь голосно відповів хлопець.

– Тоді погрій у мене, це зовсім не боляче, – промовила зрозуміло з дитячою прямоотою Анна.

– А як? – запитав Прокіп?

– Пішли, – мовила дівчина і показала на кушетку, – тут я гріла свій палець.

– Я лежала так на спині, – продовжувала дівчина, бажаючи пояснити деякі подробиці лікування, але хлопець уже нічого не слухав.

Вони опинились в полоні стихії природної пристрасті двох протилежних людських статей, безмежної сили, без якої неможливий розвиток живої природи. Природна пристрасть сильніша моралі, звичаїв, думок оточуючих, навіть смерті, і двоє людських істот підкорились природній стихії, поклику непереборної сили. Далі відбулось те, що мало відбутися, до чого вела стихія природи, чого їх ніхто не навчав, як і молодих мурашок та медоносних бджіл, їхні дії були підпорядковані непізнаній силі духу і тіла.

Тіло Анни здавалось йому спілою грушею, яке манило ту частину його тіла, яке було більш нетерпеливим, ніж його господар. Із усіх внутрішніх шпаринок його тіла, від рук і ніг, грудей і голови вся кров з вируючою силою хлинула в єдиний канал, переповнюючи його у тверде і нестримне самотійне тіло, готове проникнути у середину покірливої спілої груші. І пізнав Прокіп Анну.

Після цього двоє молодих людей раптово зрозуміли, що вона є жінкою, а він чоловіком, які саме призначені природою для продовження роду людського. Коли хлопець піднявся, то помітив на її нижній сорочці червону пляму, вона також це помітила.

– Що це, з твоєї рани, де був нарів? – запитала з острахом дівчина, але, трохи подумавши, швиденько кинулась змивати водою червону пляму.

Хлопець був у якісь розгубленості, став похмурим і вийшов, навіть не попрощавшись, швиденько залишаючи місце, де відчув пізнання невідомої істини. Йому здалося, що він скоїв якийсь злочин. Він зник, мов загинув, як мурашиний самець чи бджолиний трут, усі дії природи скінчились, розпочиналось реальне земне життя.

Вчинок дівчини і хлопця мав вигляд мимовільної дії природи на поведінку самки і самця, а тому був прекрасним, де панували не слова, а дії природи. Все відбувалося наївно, але саме тому воно було чудовим, бо в ньому природа розкривала свою таємницю, перемагаючи облудність і нещирість, штучну людську любов і навіть пристрасть. Як просто, невимушено природою прокладається шлях до дерева життя.

Близько двох місяців Прокіп не з'являвся на церковному дворі, нічого не чув про Анну, ніде її не зустрічав, його ніхто не кликав на роботу, як бувало. Невдовзі настав Спас, у церковному саду чимало яблук і груш, інших фруктів, які дозрівали й очікували збору, а тому Прокіп надіявся, що і його, як у минулі роки, покличуть збирати врожай. Заглибившись у свої думки, йшов Прокіп мимо церковного саду, за огорожею якого він став дорослим чоловіком, там він чимало часу працював, там є Анна, до якої його чомусь тягне невідома сила. Де-

кілька разів він проходив біля саду, але лише одного разу назустріч йому з'явився церковний управитель, зупинився перед ним, швидким поглядом подивився йому у вічі, опустил очі вниз і скоромовкою проговорив: “Не ходи тут, не з'являйся в саду, отець Саватій тебе проклинає, ти учинив невинне зло, великий гріх взяв на свою душу”, – закінчив різко управитель і швиденько пішов у садок.

– Ти для всіх нас не існуєш, – почув Прокіп останні слова управителя і прискорено пішов далі від саду, щоб більше до нього ніколи не повернутися.

Дійсно, він учинив недобре заради насолоди, піддавшись природній пристрасті, але й по-іншому він не міг як жива істота, а ще й нажив би собі ворога в особі Анни. Вона ж виручила свого товариша, піддаючись пристрасті, але обоє, як біблейські герої, стали нещасними, проявивши як людську сутність вищу свободу духу.

Не все так просто скінчилося ні для Прокопа, ні для Анни. Хата батьків Прокопа стояла на підвищеному місці за невеличкою річкою від церковного саду. Влітку хлопець спав у клуні на сіні чи соломі. Ніхто не відає, як дізналася Анна про клуню і хто в ній ночує, невідомо, як тендітна дівчина залишила в нічний час попівські покої. Але, певно, хтось допоміг все завчасно вивідати для прийняття нею достойного дорослої людини рішення. Літньої ночі до Прокопа потайки на сінник без попередження прийшла Анна. За порогом залишилась її шляхетність, проте у вищому благородстві своєї наївності з нею лишилась любов, чарівність спокою, захоплююча і прекрасна врода в пориві пристрасті.

У невеличкому приміщені, яке більше схоже на житло первісної людини, вони розтанули в блаженному відчутті природного спокою. Прощальний бал пристрасті життя був недовгим, як усі бали в живій природі. Близько двох годин Анна безмовно насолоджувалася його ніжністю пристрасті. Не було слів, не давались обіцянки, панувало бажання природного поклику. Не промовивши ні слова, вона пішла, щоб більше ніколи не повернутися ні в це потаємне місце, ні в райські подільські місця.

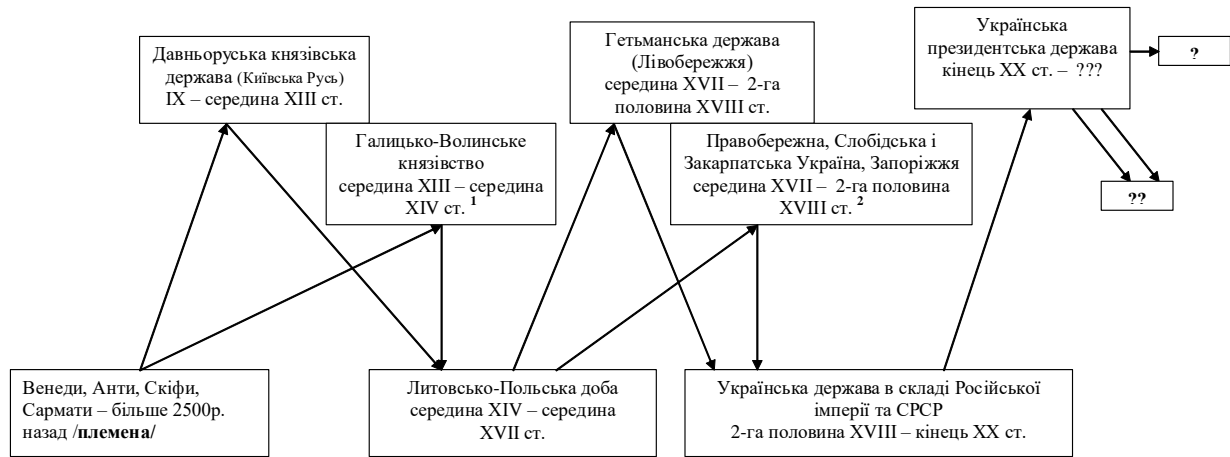
Через два тижні, десь на початку вересня, в селі пройшла чутка, що попівна дочка завагітніла невідомо від кого і батько вивіз її на чужину. Ширились чутки, що за кордон. Навесні і сам Саватій був переведений в інше місце. З тих пір ніхто нічого не чув про них, ніхто не довідався із місцевих селян про життя самотньої людської самки, яка, мов мурашка, з висоти шлюбного польоту опинилася в невідомому місці для формування сім'ї з жорсткими вимогами природи.

Лозна – Київ, 2005

Додаток 1

Повернення з небуття

Додаток 1

- 1) За часів татарського панування в Україні була князівська влада, але Золота орда видавала князям “ярлики” - грамоти на князювання. Князі були у повній залежності від хана.
- 2) Впродовж всього свого існування Гетьманщина фактично охоплювала тільки частину України – Лівобережжя. Поруч неї жили окремим життям Правобережна, Слобідська і Закарпатська Україна, Запоріжжя.

1 За часів татарського панування в Україні була князівська влада, але Золота орда видавала князям “ярлики” – грамоти на князювання. Князі були у повній залежності від хана.

2 Впродовж всього свого існування Гетьманщина фактично охоплювала тільки частину України – Лівобережжя. Поруч неї жили окремим життям Правобережна, Слобідська і Закарпатська Україна, Запоріжжя.

ЗМІСТ

Розділ 1. ПОМАРАНЧЕВА РЕВОЛЮЦІЯ

В ПРОМЕНЯХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ .....

- Слово до читача .....
- 1.1. Хвиля з героїчного минулого .....
- 1.2. Політична боротьба і церква .....
- 1.3. Молоде вино вливається в старі міхи .....
- 1.4. Перші підходи до виборчого помосту .....
- 1.5. Боротьбу без правил розпочато .....
- 1.6. Народ пробуджується .....
- 1.7. Під фальсифікаторами горітиме земля .....
- 1.8. Гомін на українських майданах сколихнув світ .....
- 1.9. Студентство в революції .....
- 1.10. Влада в розпачі і просить допомоги .....
- 1.11. Судова влада складає іспит перед народом .....
- 1.12. Останній бій з владою .....
- 1.13. Фальсифікації виборів – ні! .....
- 1.14. Повторний іспит судової влади .....
- 1.15. Знання української історії не завадить .....
- 1.16. Важка перемога демократії .....
- 1.17. Соціально-економічна руїна держави Україна.....
- 1.18. Окреслюється українська національна ідея .....
- 1.19. Не зупиняймося у завоюванні свободи
і демократії .....
- 1.20. Марні сподівання недоброзичливців .....

Післямова .....

Розділ 2. ЗА ПОРОГОМ ВІЙНА .....

Розділ 3. НА БЕРЕГАХ СНИВОДИ .....

Розділ 4. ЕПОХА, УЧНІ Й УЧИТЕЛІ .....

Розділ 5. ШЛЯХ ДО СВОБОДИ У БОРОТЬБІ .....

Вступ .....

5.1. Історичний погляд .....

5.2. Внутрішня боротьба і парламентаризм
у незалежній Україні .....

5.3. Політико-моральна криза після
помаранчевого піднесення .....

5.4. Втрата очікуваних ідеалів. Що далі? .....

5.5. Українська нація в небезпеці і потребує захисту .....

5.6. Українців очікує духовна революція .....

5.7. Нація, націонал-демократичні партії
та їхні завдання .....

5.8. Уроки для націонал-демократичних партій .....

5.9. Формування української політики .....

5.10. Вимоги до формування української держави .....

5.11. Національний світогляд та організація руху .....

5.12. Українська національна ідея .....

5.13. Пропаганда в інтересах народу .....

5.13.1. Пропаганда – потужна зброя
для досягнення мети .....

5.13.2. Україна має зійти з орбіти Росії .....

5.14. Перспективи української нації – вихід з небуття ...

Розділ 6. ДОРОГА ДО ДЕРЕВА ЖИТТЯ .....

Додаток 1 .....

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ПАНАСЮК Броніслав Якович

ВИБРАНІ ТВОРИ

Том п'ятий

Редактори: *А.Г. Веретьохін, С.Д. Шевченко,
Т.В. Пономарьова*

Технічний редактор *С.М. Староцул*

Комп'ютерна верстка *В.А. Веретьохіна*

Коректори: *Л.П. Захарченко, І.А. Пономарьова*

Підписано до друку 14. 02. 2008 р.

Формат 60 г 84 1/16.

Папір офс. Гарнітура "Таймс". Друк офс.

Ум. друк. арк. 25,80. Обл.-вид. арк. 27,75.

Наклад 150 прим. Зам. № 8-12.

**Державне видавництво
"Аграрна наука" УААН**

Свідоцтво про державну реєстрацію

№ 2586 від 15. 08. 2006 р.

вул. Васильківська, 37, Київ, 03022